

Թվայնացման համար

Գինը՝ 90 ԿՈՊ.

||| ԳՐԱԲԱՐԻ ԴԱՍԸՆԹԱՅ |||

Պ. Ե. ՇԱՐԱԲԻԱՆՅԱՆ

ԳՐԱԲԱՐԻ
ԴԱՍԸՆԹԱՅ

Ե Ր Ե Վ Ա Ն

Պ. Ե. ՇԱՐԱԲԻՍՅԱՆ

ԳՐԱԲԱՐԻ ԴԱՍԸՆԹԱՑ

0—6—6—2.12
704(02)—74 57—74

© Երևանի համալսարանի
հրատարակչություն, 1974 թ.

ПАВЕЛ ИСАЕВИЧ
ШАРАБХАНИЯН

Курс древнеармянского языка

(На армянском языке)

Издательство Ереванского университета
Ереван—1974

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Գրաբարի սույն դասընթացը բաղկացած է երեք բաժնից: Առաջին բաժնում՝ «Ընթերցարան»-ում, բերված են հատվածներ գրաբար հին գրականությունից՝ կարդալու և թարգմանելու համար, որը, իր հերթին, բաժանված է երկու մասի: Ա մասում գրված են համեմատաբար հեշտ հասկանալի և հիմնականում փոքր հատվածներ ուսման սկզբնական շրջանի համար, Բ մասում՝ հատվածներ ուսման հետագա շրջանի համար: Գրաբար բնագրերի գծվար հասկանալի որոշ քերականական ձևեր ու կապակցություններ թարգմանված են ամեն հատվածի վերջում:

Երկրորդ՝ «Քերականություն և վարժություններ» բաժնում բացատրված են գրաբարի հիմնական քերականական երևույթները և տրված են դրանց համապատասխան գործնական վարժություններ: Նյութը դասակարգված է ըստ քերականության բաժինների: Դասատուին է մնում զրբից ընտրել լեզվական կանոններն ու զրբանց համապատասխան վարժությունները և որոշ հաջորդականություններ բաշխելով, առաջ տանել ուսուցումը՝ սկսելով գրաբար բնագրերում առավել տարածված երևույթներից և հելելով իր մեթոդական նկատառումներից, գրաբարին հատկացված ժամերի քանակից, ինչպես և ուսանողների պատրաստվածության մակարդակից: Ավելորդ չի լինի նշել նաև, որ գրաբարի ուսուցումը պետք է ընթանա ընթերցանությունը զուգորդելով քերականության հետ՝ առավել ուշադրություն դարձնելով ընթերցանության և թարգմանության վրա: Վարժությունների հիմքում ընկած են հեղինակի «Գրաբարի ուղեցույց» (1967 թ.) գրքում եղած վարժությունները: Դրանց մի մասը փոփոխված-վերամշակված է,

Ա

1. ԳԱՐՈՒՆ

Չմեռն էանց¹, անձրևք անցին և գնացեալ մեկնեցան: Մաղիկք երեւեցան յերկրի մերում². Ժամանակ եհաս³ յատանելոյ⁴. ձայն տատրակի լսելի եղև⁵ յերկրի մերում. թզենի արձակեաց զբողբոջ իւր. որթք մեր ծաղկեալք ետուն⁶ զհոտս իւրեանց: Արի եկ, մերձաւոր իմ, գեղեցիկ իմ, աղանի իմ: ...Երեւցո՛ւ⁷ ինձ զերեսս քո և լսելի արա ինձ զբարբառ քո. զի բարբառ քո քաղցր է և տեսիլ քո գեղեցիկ:

(Երգ երգոց, Բ, 11—14)

¹ էանց—անցալ

² յերկրի մերում—մեր երկրում

³ եհաս—հասալ

⁴ յատանելոյ—չտեւոլ

⁵ եղև—եղալ

⁶ ետուն—տվին

⁷ երեւցո՛ւ—ցույց տուր

2. ԲՈՒ ԵՎ ԱՐԾԻՒ

Բու հրեշտակ առաքեաց առ արծիւ և խնդրեաց զդուստր նորա հարսն ասելով. Դու տուրնջեան¹ քաջամարտիկ ես և ես գիշերոյ, պատշաճիմք ի խնամութիւն: Եւ յետ բազում թախանձանաց յանձն առ² տալ: Եւ ի լինել հարսանեացն ի տուէ³ լոյս ոչ կարէր տեսանել ի հասան. և ծաղր առնէին բաղմեալքն: Եւ իբրեւ եղև գիշեր և ոչ հարսն ետես⁴ լոյս. յաճախեաց և անդ այսպանումն: Եվ վասն այսորիկ⁵ փութով լուծաւ⁶ հարսանիքն:

(Մխիթար Գոշ, Առակներ, 1951 թ., ՃԻԳ)

բացի այդ, որոշ վարժություններ հանված են, ավելացված են նորերը: Վարժությունների մեջ բերված գրաբար օրինակների տեղերը չեն նշված, ի նկատի ունենալով, որ ուսանողին դա պետք չէ, գրանք առնված են գրաբար հին գրականությունից՝ Եզնիկից, Նղիշեից, Խորենացուց, Աստվածաշնչից և այլն: Աշխարհաբար օրինակները կազմել է հեղինակը, բացառությամբ մի քանիսի, որոնք վերցված են գրաբար հին գրականությունից՝ աշխարհաբար թարգմանությամբ և մեկ-երկու օրինակ էլ արդի գրողներից՝ փոխված և նյութին հարմարեցված:

Գրքի երրորդ բաժնում՝ «Բառարան»-ում, բացատրված են այս դասագրքում հանդիպող այն բառերը, որոնք աշխարհաբարում չեն գործածվում, կամ ունեն աշխարհաբարից տարբեր հնչյունական ձև և կամ աշխարհաբարից տարբեր իմաստ:

Դասագրքի համար օգտագործված է գրաբարին վերաբերող կարևորագույն գրականությունը, առանձնապես հետևյալ գրքերը. «Առձեռն բառարան Հայկազնեան լեզուի» (2-րդ հրատ., Վենետիկ, 1865 թ.), Ա. Բագրատունի, «Հայերէն քերականութիւն ի պէտս զարգացելոց» (Վենետիկ, 1852 թ.), Չալրիսյան—Այտընյան, «Քերականութիւն Հայկազնեան լեզուի» (Վիեննա, 1885 թ.), Մ. Աբեղյան, «Գրաբարի համառոտ քերականութիւն» (Վաղարշապատ, 1907 թ., երկրորդ վերամշակված հրատարակություն, Երևան, 1936 թ.), նույն հեղինակի «Գրաբարի դասագիրք» (Թիֆլիս, առաջին գիրք՝ 1915 թ., երկրորդ գիրք՝ 1916 թ.):

Գիրքը նախատեսված է բոսների ուսանողների և առհասարակ նրանց համար, ովքեր ցանկանում են սովորել հին հայերեն լեզուն:

1 տարեցիան— ցերեկվա, ցերեկային
2 յանձն առ— զանձն առալ
3 ի տու— ցերեկը

4 ոչ... ետես— չտեսալ
5 վասն ալտորիկ— սրա համար
6 լուծալ— բանդվեց, խափանվեց:

3. ԵՐԿԻՐՈՒ ՓՈՒՔՈՒՆՅՔ²

Ձրոյն մրջեան³ արջ փորէր և լեզուաւ ժողովէր և ուտէր: Եւ հնարի մրջինն սատակել⁴ զնա, երթեալ առ պիծակ և գոռեխ և մժեխ և շանաճանճ և բրէտ և առ նմանս սոցին⁵ և աղաչէ օգնել իբր ազգայինք. Յաւակցեն, հարկանեն զաչսն և զլսելիս արջուն, և հարկանէ զզուլու զքարի և նեխի. և որդունք ևս ծնանին. և ի սաստկութենէ ցաւոց զբերանն բացեալ գոչէր. և նոցա մտեալ յորովայնն⁶ խոցոտէին զաղիսն. և նեղեալ զիմէ ի հոսանս ջրոյ և անշափ ի ներքս մտեալ հեղձանի⁷:

(Մխիթար Գոշ, Առականեր, 1951 թ., ՃԾԴ)

1 երկիւր— վախեցիր

2 ի փոքունց— փոքրերից

3 մրջեան— մրջյունի

4 հնարի... սատակել— հնար է գրա- նում սատկացնելու

5 առ նմանս սոցին— սրանց նման- ների մոտ

6 նոցա մտեալ յորովայնն— նրանք մտնելով փորի մեջ

7 հեղձանի— խեղդվում է

4. ՈՐՈՋ ԱՂՔԱՏԻՆ

Արք երկու էին ի քաղաքի միում¹, մին մեծատուն և միւսն աղքատ: Եւ մեծատանն էին² հօտք և անդեայք բազում յոյժ, և աղքատին և ոչ ինչ, բայց որոջ մի փոքր. եւ որոջն հաստատեալ էր ընդ նմա³ և ընդ որդիս նորա ի միասին. ի հացէ նորա ուտէր և ի բաժակէ նորա լմայէր և ի ծոց նորա ննջէր, և էր նորա իբրեւ զդուստր: Եւ եկն⁴ անցաւոր առ այրն մեծատուն և խնայեաց մեծատունն առնուլ ի հօտից իւրոց⁵ և յանդէոց իւրոց⁶. և էառ⁷ զորոջ աղքատին և արար⁸ առնն եկելոյ⁹ կերակուր:

(Բ Թագաւորութեանց, ԺԲ, 1—4)

1 ի քաղաքի միում— մի քաղաքում

2 մեծատանն էին— հարուստը ունեւ

3 ընդ նմա— նրա հետ

4 եկն— եկալ

5 ի հօտից իւրոց— իր հօտերից

6 յանդէոց իւրոց— իր նախիրներից,

հօտերից

7 էառ— առալ

8 արար— պատրաստեց, արեց

9 առնն եկելոյ— եկած մարդու հա- մար

5. ՀԱՅՐԵՆԻՔ

Թագաւորին Հնդկաց էր¹ թռչուն ինչ, որ արկանէր մարգարիտ² և ականս իբրեւ զձու. և լուեալ արքային Յունաց³ այնմ⁴ ցանկա- ցաւ, և առաքեաց հրեշտակ և խնդրեաց. և նա ետ⁵: Սակայն և նա հայցեաց զձի նորա, որ երագութեամբ անցանէր ընդ թռչունս: Եւ թէպէտ ծանր էին միմեանց խնդիրքն անյապաղ երկաքանչիւրքն կատարէին: Եւ ի գալ հաւուն ի Յոյնս⁶ ըստ օրինակի այլոց⁷ ածէ ձու: Եւ ձիոյն երթեալ ի Հնդկիս կաղայր և ոչ բնաւ արշաւէր: Դարձուցանէ թագաւորն Հնդկաց զերթլարն մեղադրելով յոյժ. և նա նմանապէս՝ ամբաստանելով զթռչունն: Եւ իւրաքանչիւրքն յինքեանցն երթեալ տեղիս լինէին ըստ առաջին օրինակին:

(Մխիթար Գոշ, Առականեր, 1951 թ., ՃԿԱ)

1 Թագաւորին Հնդկաց էր— Հնդկա- տանի թագաւորն ունեւ

2 մարկանէր մարգարիտ— մարգարիտ էր ածում (որպէս ձու)

3 լուեալ արքային Յունաց— Հունաց արքան լսելով

4 այնմ— այն (այն բանի տրականն

է՝ համաձայնած իր գոյականի հետ)

5 ետ— տվեց

6 ի գալ հաւուն ի Յոյնս— թռչունը գալով (երբ եկալ) Հունաստան

7 ըստ օրինակի այլոց— ուրիշների նման

6. ՍԱՂՄՈՍ ՃԱ

Տէր, լո՛ւր աղօթից իմոց, աղաղակ իմ առ քեզ եկեացէ: Մի՛ դարձուցանէր զերեսս քո յինէն¹ յաւուր նեղութեան իմոյ: Խոնարհեցո՛ւ² առ իս զունկն քո, Յորում աւուր³ կարդամ առ քեզ՝ վաղվաղակի լո՛ւր⁴ ինձ: Սպառեցան որպէս ծուխ աւուրք իմ, և ոսկերք իմ որպէս խոխ չորացան:

Հարաւ⁵ որպէս խոտ և ցամաքեցաւ սիրտ իմ, մոռացայ ուտել զհաց իմ:

Ի ձայնէ հեծութեան իմոյ կցեցաւ ոսկր ի մարմին իմ: Նմանեցայ եւ հաւալսան⁶ յանապատի. եղէ եւ որպէս բու յա- ւերակի:

Տքնեցայ և եղէ եւ որպէս ճնճղով միայն ի տանիս: Նախատեցին զիս թշնամիք իմ զօրհանապաղ, որ ցասուցեալ են ինձ, անխժանեն զիս:

Զմոխիր որպէս զհաց կերայ, և զլմայելին իմ արտասուօք խառնեցի՝

Յերեսաց բարկութեան սրտմտութեան քո⁷,

Զի դու բարկացուցեր և խոնարհեցուցեր զիս:

Աւուրք իմ որպէս հովանի անցին, և ես որպէս խոտ ցամաքեցայ:

¹ յինէն—ինձնից

² խոնարհեցո՞ւ—խոնարհեցրո՞ւ

³ յորում ատուր—որ օրը, որ օրը որ

⁴ լո՛ւր—լսի՛ր

⁵ հարաւ—կտարվեց, ջարդվեց

⁶ հաւախան—հաւախուանին (հաւախուան թողուն է)

⁷ յերեսաց բարկութեան սրամտութեան քո—քո բարկութեան համար՝ պատճառով

7. ՄՇԱԿՔ ԱՅԳԻՈՅՆ

Այր մի էր տանուտէր, որ տնկեաց այգի և ցանկով պատեաց զնա և փորեաց ի նմա հնձան և շինեաց աշտարակ. և ետ զնա ցմշակ¹ և գնաց ի տար աշխարհ: Իբրև մերձեցաւ ժամանակ պլուտոյ, առաքեաց զծառայս իւր առ մշական՝ առնուլ զպտուղս նորա: Եւ կալեալ մշակացն զծառայս նորա զոմն տանջեցին, զոմն սպանին, զոմն քարկոծեցին: Դարձեալ առաքեաց այլ ծառայս բազումս քան զառաջինսն, և արարին նոցա նոյնպէս: Յետոյ առաքեաց առ նոսա զորդի իւր և ասէ. «Թերեսս ամաշեսցեն յորդոյ աստի իմմէ»²: Իսկ մշակքն իբրև տեսին զորդին, ասեն ընդ միտս. «Սա է ծառանդն, եկայք սպանցուք զսա և կալցուք³ զծառանդութիւն սորա»: Եւ առեալ հանին զնա արտաքոյ քան զայգին⁴ և սպանին: Արդ յորժամ եկեսցէ⁵ տէր այգւոյն, զի՞նչ արասցէ⁶ մշակացն այնոցիկ: Ասեն ցնա. «Ջլարսն շարաւ կորուսցէ և զայգին տացէ⁷ ալոց մշակաց, որք տացեն նմա զպտուղս ի ժամու իւրեանց»:

(Մատթէոս, ԻԱ, 33—41)

¹ ետ... ցմշակս—տվեց մշակներին

² յորդոյ աստի իմմէ—իմ այտ որդուց

³ կալցուք—բռնենք, տիրենք

⁴ արտաքոյ քան զայգին—աջգուց

զուրս

⁵ եկեսցէ—գա, կգա

⁶ արասցէ—կանի

⁷ տացէ—կտա

8. ԱՇԽԱՏԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

Ե՛րթ առ մրջինն և նախանձեաց¹ ընդ ճանապարհս նորա, և լե՛ր² իմաստնագոյն ևս քան զնա: Զի նորա ոչ գոյ³ հողագործութիւն և ոչ հարկադիր և ոչ ընդ տերամբք է⁴. և պատրաստէ ամաւրանի զկերակուր, և բազում համբարս զնէ ի հունձս: Կամ ե՛րթ առ

մեղուն և ուսի՛ր զիարդ գործօն է, և գործ նորա որպէս պարկեշտութեամբ գործի. գորոյ զվաստակն թագաւորք և տնանկք ի բժըկութիւն մատուցանեն: Յանկալի է ամենեցուն և մեծարոյ. զի թէպէտ և տկար է զօրութեամբ, պատուեաց զիմաստութիւն և յարգեցաւ: Մինչև լե՛րք յորսայսեալ կաս⁵, ո՛վ վատ, կամ ե՛րբ ի քնոյ զարթիցես: Փոքր մի ննջիցես, փոքր մի նստիցիս, փոքր մի նիրհիցես, փոքր մի հանդուցանիցես զձեռն քո ի վերայ լանջաց քոց, ապա այնուհետև հասանիցէ ի վերայ քո իբրև զշար ուղևոր տնանկութիւն և կարօտութիւն իբրև զժիր սուրհանդակ: Ապա եթէ անդանդաղ լինիցիս, հասանիցէ իբրև զաղբիւր ամառն քո, և կարօտութիւն իբրև այր մի շար ինքնահալած լինիցի:

(Առակք, Զ, 6—11)

¹ նախանձեաց—նախանձի՛ր

² լե՛ր—եղի՛ր, դարձի՛ր

³ նորա ոչ գոյ—նա չունի

⁴ և ոչ ընդ տերամբք է—ոչ էլ տերե-

րի իշխանութեան տակ է, ոչ էլ տեր ունի

⁵ յորսայսեալ կաս—մեջքի վրա պառկած մնաս

9. ՈՐՈՄՆ

Նմանեցաւ արքայութիւնն երկնից առն, որ սերմանիցէ սերմն բարի յազարակի իւրում: Եւ ի քուն լինել մարդկան՝ եկն թշնամի նորա և ցանեաց ի վերայ որոմն ի մէջ ցորենոյն և գնաց: Եւ իբրև բուսաւ փոտն և արար պտուղ, ապա երևեցաւ և որոմնն: Մատուցեալ ծառայք տանուտեառնն ասեն ցնա. «Տէր, ո՞չ սերմն բարի սերմանեցեր յազարակին քում., արդ ուստի՞ ունիցի զորոմնն»: Եւ նա ասէ ցնոսա. «Այր թշնամի արար զայն»: Ասեն ցնա ծառայքն. «Կամի՞ս զի երթիցուք, քաղեսցուք զայն ի բաց»²: Եւ նա ասէ ցնոսա. «Մի՛³. գուցէ մինչ քաղիցէք զորոմնն և զցորեանն ընդ նմին⁴ ի բաց խլիցէք⁵: Թոյլ տուք երկոցունց աճել ի միասին մինչև ի հունձս, և ի ժամանակի հնձոցն ասացից ցճընձողսն. քաղեցէք նախ զորոմնդ, և կապեցէք զայդ ի խրձունս առ ի յայրել⁶, և զցորեանն ժողովեցէք ի շտեմարանս իմ»:

(Մատթէոս, ԺԳ, 24—30)

¹ ի քուն լինել մարդկան—երբ մարդիկ քնած էին

² քաղեսցուք... ի բաց—քաղենք զնն ձգենք

³ մի՛—ո՛չ

⁴ ընդ նմին—նրա հետ

⁵ ի բաց խլիցէք—զուրս հանք, պոկեք

⁶ առ ի յայրել—այրելու համար

10. ԵՐԳ ԵՐԳՈՅ

Ահա աղիկ կաս գեղեցիկ, մերձաւոր իմ, ահա աղիկ կաս գեղեցիկ,
Աչք քո աղաւնիք, ընդ քողով քով¹,
Վարսք քո իբրեւ գերամակա աշօից,
Որք երեւցան ի Գաղաադէ.
Ատամունք քո իբրեւ գերամակա կտրելոց²,
Որք ելանեն ի լուալեաց³:
Իբրեւ զթիւ ուղան են շրթունք քո,
Եւ խօսք քո գեղեցիկը.
Իբրեւ գեղեղն նռան են աշտք քո,
Իբրեւ զաշտարակն Դաւթի պարանոց քո:
Երկու ստինք քո իբրեւ գերկուս ուս երկուորիս ածեման,
Որք արածին ի մէջ շուշանաց.
Մինչև տիւն նուաղեացէ և ստուերքն շարժեսցին,
Գնացից ես ինձէն⁴ ի լեւոն զմոնենեաց և ի բլուրն կնդրկի:
Ամենեին գեղեցիկ ես, մերձաւոր իմ,
Եւ արատ ինչ ոչ գոյ⁵ ի քեզ:
Մտաւկաթ արարեր զմեզ⁶ միով ակամբ քով⁷
Եւ միով քառամանեկաւ պարանոցի քո:
Մեղր կաթեցուցանեն շրթունք քո,
Մեղր և կաթն ի ներքոյ լեզուի քո,
Եւ հոտ հանդերձից քոց իբրեւ զհոտ կնդրկի:

(Երգ երգոց, Դ, 1—11)

¹ ընդ քողով քով—քո քողի տակ
² իբրեւ գերամակա կտրելոց—խուղած
հոտի (ոչխարների) նման են
³ ի լուալեաց—լվացարանից (բաղնի-
քից
⁴ գնացից ես ինձէն—ես ինքս կգնամ

⁵ ոչ գոյ—չկա
⁶ արտակաթ արարեր զմեզ—մեր սիր-
տը հափշտակել ես
⁷ միով ակամբ քով—քո մի նայված-
քով

11. ՎԱՍՆ ՎԱՐՁԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՄՇԱԿԱՅՆ

Նման է արքայութիւն երկնից առն տանուտեառն, որ ել ընդ
առաւօտ ի վարձու ունել¹ մշակս յայգի իւր: Եւ արկ վարձս² մշա-
կացն աւուրն դահեկան³ և առաքեաց զնոսա յայգի իւր: Եւ ելեալ
գերորդ ժամու ետես ալլս, զի կային դատարկք ի հրապարակս:
Ասէ և ցնոսա. «Երթայք և դուք յայգի իմ և որ ինչ արժան իցէ,
տաց⁴ ձեզ»: Գնացին և նոքա: Եւ դարձեալ ելեալ զվեց ժամու⁵ և

զինն ժամու արար նոյնպէս: Եւ զմետասաներորդ ժամու ելեալ
եգիտ ալլս, զի կային դատարկք. ասէ և ցնոսա. «Ընդէ՞ր կայք
աստ զօրս ցերեկ⁶ դատարկք»: Ասէն ցնա. «Ձի ոչ ոք կալաւ զմեզ
ի վարձու»: Ասէ ցնոսա. «Երթայք և դուք յայգի, և որ ինչ արժան
է առնուցուք»:

Եւ իբրեւ երկոյ լեղև, ասէ տէր այգւոյն ցգաւառապետ իւր.
«Կոչեա՛ զմշակս և տուր նոցա վարձս սկսեալ ի յետնոցն մինչև
ցառաջինան»: Իբրեւ եկին որք զմետասաներորդ ժամուն⁷, առին
մէն մի⁸ դահեկան: Եկեալ և առաջինն համարէին, թէ աւելի առ-
նուցուն, և առին մէն մի դահեկան և նոքա: Իբրեւ առին, տրտնջէին
զտանուտեառնէն⁹ և ասէին, թէ «Դոքա յետինք մի ժամ գործե-
ցին, և հասարակորդս մեզ արարեր¹⁰ զդոսա, որ զժանրութիւն
աւուրն բարձաք և գտօթ»: Նա պատասխանի ետ միում ի նոցանէ
և ասէ. «Ընկեր, չգրկեմ զքեզ, ո՛չ դահեկանի միոջ սակ արկեր¹¹ ընդ
իս: Ա՛ռ զքոյդ և երթ: Եթէ կամիմ յետնոցս տալ, որպէս և քեզ՝ եթէ
չիցէ՞ ինձ իշխանութիւն¹² յիմաս առնել¹³ զինչ և կամիմ. կամ թէ
ակն քո շա՛ր է, զի ես առատս եմ»: Այտպէս եղիցին յետինք առա-
ջինք, և առաջինք՝ յետինք, զի բազումք են կոչեցեալք, և սակաւք
են ընտրեալք»:

(Մատթէոս, Ի, 1—16)

¹ ել... ի վարձու ունել—եկավ վար-
ձելու, բռնելու
² արկ վարձս—վարձ նշանակեց,
սահմանեց
³ աւուրն դահեկան—օրը մի դահեկան
⁴ տաց—կտամ
⁵ զվեց ժամու—ժամի վեցի մոտ
⁶ զօրս ցերեկ—այս օրը ցերեկով
⁷ որք զմետասաներորդ ժամուն—նը-
րանք, որ ժամի տասնմեկի մո-
տերն էին գնացել

⁸ մէն մի—ամեն մեկը մի, մի-մի
⁹ զտանուտեառնէն—տանուտերից
¹⁰ հասարակորդս... արարեր—հավա-
սարեցիր
¹¹ սակ արկեր—սակարկեցիր, զին
զրիր
¹² եթէ չիցէ՞ ինձ իշխանութիւն —
մի՞թե ես իշխանութիւն չունեմ
¹³ յիմաս առնել—իմ ունեցածները
(ունեցվածքիս) անել

12. ՎԱՍՆ ԹՈՂԼՈՅ ԶԲԻՒՐ ՔԱՆՔԱՐՆ

Նմանեցաւ արքայութիւն երկնից առն թագաւորի, որ կամեցաւ
համար առնուլ¹ ի մէջ ծառայից իւրոց: Եւ իբրեւ սկսաւ առնուլ,
մատուցաւ² առ նա պարտապան մի քիւր քանքարոյ: Իբրեւ ոչ ունէր
հատուցանել, հրամայեաց զնա վաճառել տէրն նորա՝ և զկին նո-
րա և զորդիս և զամենայն, որ զինչ և ունիցի, և հատուցանել: Ի-
սկեալ ծառայն երկիր պազանէր նմա և ասէր. «Երկայնամիտ լեր

առ իս³, և զամենայն հատուցից քեզ»: Գթացեալ տէր ծառային
այնորիկ՝ արձակեաց զնա և զփոխն եթող նմա:

Եւ ելեալ ծառայն այն եգիտ զմի ի ծառայակցաց իւրոց, որ
պարտէր նմա հարկուր դահեկան, և կալեալ զնա⁴ խեղդէր և ասէր.
«Հատո՞՞ ինձ, զոր պարտիսդ»⁵: Արդ անկեալ ծառայակցին առ ոտս
նորա՝ աղաչէր զնա և ասէր. «Երկայնամիտ լեր առ իս, և զամե-
նայն հատուցից քեզ»: Եւ նա ոչ կամէր. այլ շոգաւ արկ զնա ի
բանտ, մինչ հատուցէ զպարտսն:

Իբրեւ տեսին ծառայակիցքն նորա՝ որ ինչ եղեն՝ տրտմեցան
յոյժ և եկեալ ցուցին տեսնոն իւրեանց զամենայն, որ ինչ եղեն:
Յայնժամ կոչեաց զնա տէրն իւր և ասէ. «Ծառա՞յ չար, զամենայն
զպարտսն թողի քեզ, վասն զի աղաչեցեր զիս: Իսկ արդ ո՞չ էր
պարտ և քեզ ողորմել⁷ ծառայակցին քում, որպէս և ես քեզ ողոր-
մեցայ»: Եւ բարկացեալ տէրն նորա մատնեաց զնա դահճաց,
մինչև հատուցէ զամենայն զպարտսն: Նոյնպէս և Հայրն իմ, որ
յերկինս է, արասցէ ձեզ, եթէ ոչ թողուցուք իւրաքանչիւր եղբօր
իւրում ի սրտից ձերոց զյանցանս նոցա:

(Մատթէոս, ԺԸ, 23—35)

¹ Համար առնուլ—հաշիվ տեսնել

² մատուցաւ—մոտ բերվեց, մոտեցավ

³ երկայնամիտ լեր առ իս—համբ-
րող եղիւր իմ վերաբերմամբ

⁴ կալեալ զնա—բռնելով նրան

⁵ հատո՞—հատուցիր, վճարիր

⁶ զոր պարտիսդ—ինչ որ պարտք ես

⁷ ո՞չ էր պարտ և քեզ ողորմել—դու
էլ չպիտի ողորմելիր

13. ԱՆԱՌԱԿ ՈՐՂԻՆ

Առն միտչ էին երկու որդիք¹: Ասէ կրտսերն ի նոցանէ ցհայրն.
«Հա՛յր, տո՛ւր ինձ բաժին, որ անկանի յընչիցդ»²: Եւ նա բաժա-
նեաց նոցա զկենանս: Եւ յետ ոչ բազում աւուրց ժողովեալ զամե-
նայն կրտսեր որդւոյն՝ զնաց յաշխարհ հեռի և անդ վատնեաց զինչս
իւր, զի կեայր անառակութեամբ: Եւ իբրեւ սպառեաց զամենայն,
եղև սով սաստիկ յաշխարհին յայնմիկ, և սկսաւ ինքն շքաւորել:
Եւ զնացեալ յարեցաւ ի մի ոմն ի քաղաքացւոց³ աշխարհին աշ-
նորիկ. և յղեաց զնա յազարակ իւր արածել խոզս: Եւ ցանկայր
լնուլ զորովայն իւր յեղջերէն, զոր խոզքն ուտէին. և ոչ ոք տայր
նմա: Եւ եկեալ ի միտս իւր⁴ ասէ. «Քանի՞ վարձկանք իցեն ի տան
հօր իմոյ հացալիցք, և ես աստ սովամահ կորնչիմ: Յարուցեալ
զնացից առ հայր իմ և ասացից ցնա. Հա՛յր, մեղայ յերկինս և
առաջի քո, և ո՛չ ես եմ արժանի կոչել որդի քո. արա՛ զիս զմի ի
վարձկանաց քոց»: Եւ յարուցեալ եկն առ հայր իւր:

Եւ մինչդեռ հեռագոյն էր ետես զնա հայրն և գիթացաւ, յարեալ

և ընթացաւ ընդ առաջ, անկաւ զպարանոցան նորա և համբուրեաց
զնա: Եւ ասէ ցնա որդին. «Հա՛յր, մեղայ յերկինս և առաջի քո, ո՛չ
ես եմ արժանի կոչել որդի քո»: Ասէ հայրն ցծառայս իւր. «Վաղ-
վաղակի հանէ՛ք զպատմութեանս առաջին և ագուցէ՛ք⁵ նմա, և տո՛ւր
զմատանին ի ձեռն նորա և կօշիկս յոտս նորա: Եւ ասէք զեզն
պարարակ, զենէք. կերիցուք⁶ և ուրախ լիցուք⁷: Զի այս որդի իմ
մեռեալ էր և եկեաց, կորուսեալ էր և գտաւ»: Եւ սկսան ուրախ
լինել:

Եւ էր երէց որդի նորա յազարակի. և մինչդեռ գայր և մերձ
եղև ի տունն լուաւ զձայն երգոց և զպարուր: Եւ կոչեցեալ առ ինքն
զմի ի ծառայիցն հարցանէր, թէ զի՞նչ իցէ այն: Եւ նա ասէ ցնա.
«Զի եղբայր քո եկեալ է, և եղեն հայր քո զեզն պարարակ, զի
ողջամբ ընկալաւ զնա»: Բարկացաւ և ոչ կամէր մտանել, և հայրն
ելեալ արտաքս՝ աղաչէր զնա: Պատասխանի ետ և ասէ ցհայրն.
«Այս քանի՞ ամբ են, զի ծառայեմ քեզ և երբէք զպատուիրանաւ
քով ոչ անցի՞նք. ուլ մի երբէք ոչ ետուր ինձ, զի ուրախ եղէց⁹ ընդ
բարեկամս իմ: Յորժամ եկն որդիդ քո այդ, որ եկեր¹⁰ զկեանս քո
ընդ պոռնիկս, զենեք զմա զեզն պարարակ»: Եւ ասէ ցնա. «Որ-
դեակ, դու հանապազ ընդ իս ես, և ամենայն որ ինչ իմ է՝ քո է:
Այլ ուրախ լինել և խնդալ պարտ էր, զի եղբայր քո այս մեռեալ էր
և եկեաց, կորուսեալ էր և գտաւ»:

(Ղուկաս, ԺԵ, 11—32)

¹ առն միտչ էին երկու որդիք—մի

մարդ ուներ երկու որդի

² յընչիցդ—քո ունեցվածքից

³ յարեցաւ ի մի ոմն ի քաղաքաց-
ւոց—քաղաքացիներից մեկի մոտ

⁴ մտով

⁵ ագուցէ՛ք—հազրեք

⁶ կերիցուք—ուտենք

⁷ լիցուք—լինենք

⁸ զպատուիրանաւ քով ոչ անցի—քո
խոսքերից (պատվերից) դուրս չեկա

⁹ եղէց—լինեմ

¹⁰ եկեր—կերավ

14. ՎԱՍՆ ԶՏԱՂԱՆՏՍՆ ՏԱՆՈՅ

Այր մի զնացեալ ի տար աշխարհ՝ կոչեաց զծառայս իւր և
ետ նոցա զինչս իւր: Ումեմն ետ¹ հինգ քանքար և ումեմն երկուս
և ումեմն մի, իւրաքանչիւր ըստ իւրում կարի², և զնաց: Զոգաւ³
վաղվաղակի՝ որ ա՛ռ զհինգն, գործեաց նոքօք և շահեցաւ այլ ևս
հինգ: Նոյնպէս և որ զերկուսն՝ շահեցաւ այլ ևս երկուս: Եւ որ
զմին առ՝ զնաց, փորեաց զերկիր և թաքոյց զարծաթ տեսնոն իւ-
րոյ: Յետ բազում ժամանակի գայ տէր ծառայիցն այնոցիկ և առնէ

համարս⁴ ի մէջ նոցա: Եւ մատուցեալ որ զհինգ քանքարն առ՝
մատուց այլ ևս հինգ քանքար և ասէ. «Տէ՛ր, հինգ քանքար ետուր
ցիս⁵, արդ աւասիկ հինգ այլ ևս քանքար ի վերայ շահեցայ»: Ասէ
ցնա տէրն իւր. «Ազնի՛ւ⁶, ծառայ բարի և հաւատարիմ, որովհետեւ
ի սակաւուդ հաւատարիմ ես⁷, ի վերայ բազմաց կացուցից զքեզ.
մո՛ւտ յուրախութիւն տեսան քո»: Մատուցեալ և որոյ զերկուս
քանքարսն առեալ էր⁸, և ասէ. «Տէ՛ր, երկուս քանքարս ետուր ցիս,
աւասիկ երկուս ևս այլ քանքարս, զորս ի վերայ շահեցայ»: Ասէ
ցնա տէրն իւր. «Ազնի՛ւ, ծառայ բարի և հաւատարիմ, որովհետեւ
ի սակաւուդ հաւատարիմ ես, ի վերայ բազմաց կացուցից զքեզ.
մո՛ւտ յուրախութիւն տեսան քո»: Մատուցեալ և որոյ զմի քան-
քարն առեալ էր, և ասէ. «Տէ՛ր, գիտէի, զի այր մի խիստ ես,
հնձեա՛ զոր ոչ սերմանեցեր, և ժողովեա՛ ուստի ոչ սփռեցեր⁹: Եր-
կեալ, զնացի և թաքցի զքանքարն քո յերկրի. արդ աւասիկ քոյդ
ցրեզ»: Պատասխանի ետ տէրն և ասէ ցնա. «Մտաւ շար և վատ,
գիտէիր, եթէ հնձեա՛ ուստի ոչ սերմանեցի, և ժողովեա՛ ուստի ոչ
սփռեցի. պարտ էր քեզ արկանել զարծաթդ իմ ի սեղանաւորս,
և եկեալ ես տոկոսեօք պահանջէի զիմն: Արդ՝ առէ՛ք ի դմանէ
զքանքարդ և տո՛ւք այնմ, որ ունիցի զտասն քանքարն: Զի ամե-
նայնի, որ ունիցի՛ տացի և յաւելցի. և որ ոչն ունիցի, և զոր ու-
նիցին՝ բարձցի ի նմանէ: Եւ զծառայդ անպիտան հանէք ի խա-
ւարն արտաքին. անդ եղիցի լալ և կրճել ատամանց»:

(Մատթէոս, ԻԵ, 14—35)

¹ ունեմն ետ—մեկին տվեց
² իւրաքանչիւր ըստ իւրում կարի—
յուրաքանչիւրին իր կարողութեան
չափ
³ շողաւ—զնաց
⁴ առնէ համարս—հաշիվ է անում,
հաշիվ է տեսնում
⁵ ետուր ցիս—տվիր ինձ
⁶ ազնիւ—շատ լաւ, շատ ապրեալ,
կեցցե՛ս

⁷ ի սակաւուդ հաւատարիմ ես—քիչ
քաների վրա (կամ մեջ) հավա-
տարիմ ես
⁸ որոյ զերկուս քանքարսն առեալ
էր—նա, որ երկու քանքարն էր
առել
⁹ ժողովեա՛ ուստի ոչ սփռեցեր—ժո-
ղովում ես այնտեղից, ուր չցա-
նեցիր

15. ՍԱՄԱՐԱՅԻՆ ՈՂՈՐՄԱԾ

Եւ ահա յարեալ¹ ոմն օրինական, փորձէր զնա և ասէր. «Վար-
դապետ, զի՞նչ գործեցից, զի զկեանսն յաւիտեանականս ժառանգե-
ցից»: Եւ նա ասէ ցնա. «Յօրէնս զի՞նչ գրեալ է, ո՞րպէս ընթեո-

նուս»: Նա պատասխանի ետ և ասէ. «Միրեսցես զՏեր Աստուած քո
յամենայն սրտէ քումմէ, և յամենայն անձնէ քումմէ, և յամենայն
զօրութենէ քումմէ, և յամենայն մտաց քոց, և զընկեր քո իբրեւ
զանձն քո»: Եւ ասէ ցնա. «Ուղիղ ետուր զպատասխանիդ². զայդ
արա և կեցցես»: Նա իբրեւ կամեցաւ զանձն արդարացուցանել, ասէ
ցՅիսուս. «Եւ, ո՞վ է իմ ընկեր»: Պատասխանի ետ Յիսուս և ասէ.
«Այր մի իջանէր յԵրուսաղեմէ յԵրիքով և անկաւ ի ձեռս աւազա-
կաց, որք մերկացին³ զնա և վէրս ի վերայ եղին⁴, թողին կիսա-
մահ և գնացին: Դէպ եղև քահանայի միոյ իջանել ընդ նորն ճա-
նապարհ, և տեսեալ զնա՝ զանց արար: Նոյնպէս Ղևտացի մի
եկեալ ընդ նոյն տեղի, ետես և զանց արար: Սամարացի ոմն ճա-
նապարհորդեալ՝ եկն ընդ նոյն առ նովաւ⁵ և տեսեալ զնա զթացաւ:
Եւ մատուցեալ պատեաց զվէրս նորա՝ արկեալ ի վերայ զբաւտու
իւրոյ՝ ած զնա ի պանդոկ մի և դարմանեաց զնա: Եւ ի վաղիւ
անդր⁶, իբրեւ ելանէր անտի, հանեալ ետ ցպանդոկապետն երկուս
դահեկանս և ասէ. «Դարման տար դմա, և զոր ինչ ծախեցես ի՞
դա⁷ ի միւսանգամ գալստեան իմում հատուցից քեզ»: Արդ՝ ո՞
յերեցունց⁸ ի նոցանէ թուի քեզ մերձաւոր լեալ⁹ անկելոյն ի ձեռս
աւազակացն»: Եւ նա ասէ. «Որ արար զողորմութիւնն ի վերայ
նորա»: Ասէ ցնա Յիսուս. «Ե՛րթ և դու արա նոյնպէս»:

(Ղուկաս, Ժ, 25—37)

¹ յարեալ—վեր կացալ
² ետուր պատասխանիդ—տվիր պա-
տասխան, պատասխանեցիր
³ մերկացին—մերկացրին
⁴ վէրս ի վերայ եղին—վիրավորեցին
⁵ առ նովաւ—նրա մոտով

⁶ ի վաղիւ անդր—հաջորդ օրը
⁷ ծախեցես ի դա—ծախեսն զորս
վրա
⁸ ո՞ յերեցունց—ո՞րը (այն) երեքից
⁹ լեալ—եղած, եղել

16. ՈՂԵ ԵՐԵՄԵԱՅ Ի ՎԵՐԱՅ ԵՐՈՒՍԱԿԵՄԻ

Զիա՛րդ զատաւ նստաւ մենացեալ քաղաքն բազմաժողով, և
եղև իբրեւ կին մի այրի լցեալ տրտմութեամբ ի մէջ հեթանոսաց.
իշխանն աշխարհի եղև հարկատու: Լալով ելաց ի գիշերի, և ար-
տասուք իւր ի վերայ ծնօտից իւրոց, և ոչ գտաւ մխիթարիչ նմա
յայնմ աւուր ի սիրելեաց իւրոց. ամենայն բարեկամք նորա անար-
գեցին զնա և եղեն նմա իբրեւ թշնամիք: Վարեցաւ ի գերութիւն
Յուդա, ի բազում տառապանս, ի նեղութեան, ստրկութեան, ծա-
ռայութեան. նստաւ ի մէջ հեթանոսաց և ոչ եզիտ հանգիստ. ամե-
նայն հալածիչք իւր հասին նմա ի մէջ նեղութեանց իւրոց:

Սուգ առին ճանապարհը Սիոնի, զի ոչ գոյր երթեակ տօնից տարեկանաց նորա, ամենայն դրունք նորա եղեն յապակաւութիւն, և քահանայք նորա հաշեն հառաշեն և յոգոց հանեն. կուսանք նորա ի գերութիւն վարեցան, և ինքն դառնացեալ յանձն իւր: Եւ եղեն նեղիւք նորա ի գլուխս¹, և թշնամիք նորա յուրախութիւն, զի տէր կորացոյց զնա վասն բազում ամապարշտութեան նորա. տղայք նորա վարեցան ի գերութիւն առաջի նեղչաց նորա: Բարձաւ ի դստերացն Սիոնի ամենայն վայելչութիւն նոցա. եղեն իշխանք նոցա իբրեւ խոյր՝ որոց ոչ գտանէր նոցա ճարակ. ետուն զցանկալի ցանկալի ինչա իւրեանց՝ կերակրոց, զի հանգուցեն զանձինս իւրեանց:

Յիշեաց Երուսաղեմ, զօր տառապանաց և զօր անջատման իւրոյ. թախծեցաւ ընդ ամենայն ցանկալի ինչս, զոր ստացեալ էր ի սկզբանէ, յանկանել ժողովրդեանն ի ձեռս թշնամեացն, և ոչ ոք էր որ օգնէր նմա: Տեսին ատելիք նորա, ոտն հարին և ծիծաղեցան ի վերայ գերութեան նորա: Մեղս մեղաւ Երուսաղեմ, վասն ախորիկ ամենայն գովիւք նորա կոր ի գլուխ առնէին զնա². զի տեսին զանարգանս նորա, զի նա ինքնին յետս դարձեալ յոգոց ելանէր³:

...Տե՛ս, տէր, զտառապանս իմ, զի բարձրացան թշնամիք իմ: Զձեռն իւր ձգեաց նեղիւն ի վերայ ցանկալեաց իմոց, տեսի ես զհեթանոսս, զի մտին ի սրբութիւն քո, որոց պատուիրեցեր, թէ մի մտցեն ի տեղի ժողովրդոց քոց: ...Զեզ ասեմ, ձեզ ասեմ, անցաւորք ճանապարհաց, դարձայք հայեցարուք և տեսէք թէ իցե՞ն ցաւը ըստ ցաւոց լեալ՝ որ ի վերայ իմ հասին:

(Ողբ Երեմեայ, Ա, 1—12)

¹ եղեն նեղիւք նորա ի գլուխս—նրա նեղիւքնրը գլխավոր (առաջնորդ) եղան

² կոր ի գլուխ առնէին զնա—նրան

զլխակոր են անում, անարգում են (էին)

³ յոգոց ելանէր—հոգոց էր հանում, հառաչում էր

17. ՍԱՄՓՍՈՆ ԵՎ ԴԱԼԻԼԱ

Սիրեաց Սամփսոն կին մի առ եգերը հեղեղատին Սովրեկայ, և անուն նորա Դալիլա: Եւ ելին առ նա նախարարք ալլազգեացն և ասեն. Պատրեա՛ զնա և տես՝ ի՛նչ իցէ¹ զօրութիւն նորա մեծ կամ ի՛նչ² կարասցուք հնար գտանել և կապել զնա առ ի տկարացուցանել զնա³. և մեք տացուք⁴ քեզ այլ իւրաքանչիւր հազար և հարիւր արծաթոյ: Եւ ասէ Դալիլա ցՍամփսոն. Պատմեա՛ ինձ ի՛նչ իցէ զօ-

րութիւն քո մեծ, և ի՛նչ կապիցիս առ ի տկարացուցանելոյ զքեզ: Եւ ասէ ցնա Սամփսոն. Եթէ կապիցեն զիս եօթն ջլօք դալարովք շվտտելովք, տկարացայց և եղէց իբրեւ զմի ի մարդկանէ: Եւ բերին առ նա նախարարք ալլազգեացն եօթն ջիլս անախտոս, և նա կապեաց զնա նոքօք, և դարան նստէր նմա ի շտեմարանի. և ասէ ցնա. Ալլազգիքն հասեալ են ի վերայ քո, Սամփսոն: Եւ խզեաց զջիլսն՝ զոր օրինակ խզիցի քուղ ի թօթափելոյ, յորժամ ի հուր հոտոտիցի⁵. և ոչ ծանուցաւ⁶ զօրութիւն նորա:

Եւ ասէ Դալիլա ցՍամփսոն. Ահա խաբեցեր զիս և խօսեցար սուտ. զոնէ արդ պատմեա ինձ, թէ ի՛նչ կապիցիս: Եւ ասէ ցնա. Եթէ կապելով կապեցեն զիս եօթն կարովք նորովք, որովք շիցէ գործեալ զործ⁷, տկարացայց և եղէց իբրեւ զմի ի մարդկանէ: Եւ ա՛ռ Դալիլա կարս նորս, և կապեաց զնա նոքօք և ասէ ցնա. Ալլազգիք հասեալ են ի վերայ քո, Սամփսոն: Եւ դարան նստէր նմա ի շտեմարանի: Եւ խզեաց զայն ի բազկաց իւրոց իբրեւ զասղանի:

Եւ ասէ Դալիլա ցՍամփսոն. Մինչև ցե՞րք խաբեցես զիս, և խօսիցիս ընդ իս սուտ. արդ պատմեա ինձ ի՛նչ կապիցիս: Եւ ասէ ցնա. Եթէ անկցես զեօթանեսին գիսակս գլխոյ իմոյ ընդ աղբին, և վարեցես ցցովք ընդ որմն⁸, եղէց տկարացեալ իբրեւ զմի ի մարդկանէ: Եւ ննչեցոյց զնա Դալիլա, և առ զեօթանեսին գիսակս ի գլխոյ նորա հանդերձ աղբամբն, և վարեաց ցցովք ընդ որմն, և ասէ ցնա. Ալլազգիք հասեալ են ի վերայ քո, Սամփսոն: Եւ զարթեալ ի քնոյ իւրմէ, և կորզեաց զցիցսն հանդերձ ոստայնին և աղբամբն յորմոյ անտի, և ոչ ծանուցաւ զօրութիւն նորա: Եւ ասէ ցնա Դալիլա. Զիա՛րդ ասես, թէ սիրեցի զքեզ, և սիրտ քո չէ ուղիղ ընդ իս. այս երիցս անգամ խաբեցեր զիս և ոչ պատմեցեր ինձ, թէ ի՛նչ իցէ զօրութիւն քո մեծ: Եւ եղև իբրեւ վտանգեաց զնա բանիւք զգիշերն ողջոյն և թախանձեցոյց զնա, և պարտասցոյց զնա մինչև ցմահ, պատմեաց նմա զամենայն ինչ ի սրտէ իւրմէ, և ասէ ցնա. Ածելի ոչ ելցէ ի գլուխ իմ, զի ուխտաւոր աստուծոյ եմ ես յորովայնէ մօր իմոյ, ապա թէ գերծուցում, մեկնեացի յինէն զօրութիւն իմ⁹ և տկարացեաց և եղէց իբրեւ զամենայն մարդիկ:

Իբրեւ ետես Դալիլա, եթէ պատմեաց նմա զամենայն ինչ ի սրտէ իւրմէ, առաքեաց կոչեաց զնախարարս ալլազգեացն և ասէ. Ելէք միանգամայն, զի պատմեաց ինձ զամենայն ի սրտէ իւրմէ: Եւ ելին առ նա ամենայն նախարարք ալլազգեացն, և բերին զարծաթն ի ձեռս իւրեանց: Եւ ննչեցոյց զնա ի մէջ ծնգաց իւրոց. և կոչեաց վարսավիրայ, և եղբրծ¹⁰ զեօթանեսին գիսակս գլխոյ նորա. և սկսաւ թօշնել, և մեկնեցաւ ի նմանէ զօրութիւն նորա: Եւ ասէ

Գալիլայա. Այլազգիք հասեալ են ի վերայ քո, Սամաիսոն: Եւ զարթեալ ի քնոյ իւրմէ և ասէ. Ելից և արարից որպէս միշտն, և թօթափեցից. և նա ոչ դիտէր, թէ զօրութիւն մեկնեցաւ ի նմանէ: Եւ կալան զնա այլազգիքն, և բրեցին զաշս նորա և իջուցին զնա ի Գազա և կապեցին զնա երկաթի կապանօք. և աղայր ի տան բանտին: Եւ սկսաւ մազ գլխոյ նորա բռնանել յետ գերծելոյն: Եւ իշխանք այլազգեացն ժողովեցան զոհել զոհ մեծ Դադոնայ աստուածոյն իւրեանց, և ուրախ լինել. և ասէին. Մատենաց աստուած մեր զՍամաիսոն թշնամի մեր ի ձեռս մեր: Իբրեւ տեսին ժողովուրդն օրհնէին զաստուածս իւրեանց, զի ասացին, թէ մատենաց աստուած մեր զթշնամիս մեր ի ձեռս մեր, և զապականիչ երկրի մերում, որ յաճախեաց զվիրաւորս մեր: Եւ եղև իբրեւ զուարթացան սիրտք իւրեանց ասեն. Կոչեցէք զՍամաիսոն ի տանէ բանտին, և խաղասցէ առաջի մեր: Եւ կոչեցին զՍամաիսոն ի տանէ բանտին, և խաղային նովաւ. և կացուցին զնա ի մէջ երկուց սեանցն: Եւ ասէ Սամաիսոն ցալատանին, որ ունէր զձեռանէ նորա. Թոյլ տուր ինձ և զննեցից զսինս, յորոյ վերայ տունս հաստատեալ կայ, և յեցայց ի նոսա¹¹: Եւ տունն լի էր արամբք և կանամբք. և անդ ամենայն նախարարք այլազգեացն. և ի տանիսն իբրեւ երեք հազար արք և կանայք, որ տեսանէին զխաղն Սամաիսոնի: Եւ աղաղակեաց, Սամաիսոն առ տէր և ասէ. Տէ՛ր, Տէ՛ր զօրութեանց, յիշեա՛ զիս, և զօրացո՛ զիս զայս ևս մի նուագ¹², Աստուած, և խնդրեցից զվրէժխնդրութիւն իմ փոխանակ երկուց աշաց իմոց այլազգեաց աստի: Եւ բուռն եհար¹³ Սամաիսոն զերկոցունց սեանցն միջնոց, յորոյ վերայ տունն հաստատեալ կայր, և յեցաւ ի նոսա, ի միս աջով իւրով և ի միսն ձախով իւրով: Եւ ասէ Սամաիսոն. Մեռցի անձն իմ ընդ այլազգիսս: Եւ շարժեաց զօրութեամբ. և անկաւ տունն ի վերայ ամենայն նախարարացն և ի վերայ ամենայն ժողովոյն որ ի նմա. և էին մեռեալքն, զորս մեռոյց Սամաիսոն ի մահուն իւրում, առաւել քան զորս սպան ի կենդանութեան իւրում: Եւ իջին եղբարք նորա և ամենայն տուն հօր նորա և բարձին և հանին թաղեցին զնա ի գերեզմանի Մանովայ հօր իւրոյ:

(Դատաւորք, ԺԶ, 4—31)

¹ Ի՛ւ իցէ—ինչո՛ւմն է, ինչի մեջ է
² Ի՛ւ—ինչո՛վ
³ առ ի տկարացուցանել զնա—նրան
⁴ Թուլացնելու, տկարացնելու
⁵ տացուք—կտանք

⁶ ի հուր հոտոտիցի—կրակի հոտն
⁷ առնի
⁸ ոչ ծանուցաւ—չճանաչվեց, չիմաց-
⁹ վեց
¹⁰ որովք շիցէ գործեալ գործ—որոն-

ցով գործ արված չլինի, որոնք
¹¹ գործածված չլինեն
¹² վարեացես ցողվք ընդ որմն—ցցե-
¹³ րով ամրացնես պատին
¹⁴ մեկնեցի լինէն զօրութիւն իմ—
¹⁵ ինձնից կգնա իմ զօրութիւնը

¹⁶ եգերծ—ածիւեց, սափրեց:
¹⁷ յեցայց ի նոսա—նրանց վրա հե-
¹⁸ վեմ
¹⁹ զայս ևս մի նուագ—այս մի ան-
²⁰ զամն էլ
²¹ բուռն եհար— բռնեց

18. ՅՈՒԴԻԻԹ

1

Ի վաղիւ անդր պատուիրեաց Հողովեռն զօրաց իւրոց և ժողովեցան որ եկեալն էին նմա յօգնականութիւն, չուել զնալ ի Բետիղուա և ի վերայ ելից լեռնակողմանն, և հասանել տալ պատերազմ ընդ որդիսն Իսրայելի: Եւ կազմեցան պատրաստեցան՝ զնացին յաւուրն յայնմիկ ամենայն այր պատերազմի և ամենայն հետեակազօր պատերազմողացն հարիւր եւթնասուն հազար, և հեծելազօրքն վառեալք երկոտասան հազար, թող զայլ ուամիկն ամենայն և զկահ և զկարասի բազում սաստիկ յոյժ: Եւ բանակեցան նոքա ի հովիտս, որ մերձ էր ի Բետիղուա ի վերայ աղբերն. և հանին զառաջս բանակացն ընդ հարաւակողմն ի լայնութիւն մինչև ի Դովթայիմ, և յերկայնութիւն ի Բետիղուայ մինչև ի Կիամ: Եւ որդիքն Իսրայելի իբրեւ տեսին զայնչափ բազմութիւնն՝ խռովեցան յոյժ և ասեն այր ցրնկեր իւր. Այժմ լիզուռն նոքա զամենայն երեսս երկրի, և ո՛չ լերինք բարձունք, և ո՛չ ձորք և բլուրք կարասցեն կալ առաջի զօրութեան դոցա: Եւ առին որդիքն Իսրայելի այր իւրաքանչիւր զոչն իւր, և լուցանէին ջահս ի վերայ աշտարակացն քաղաքին, և կային պահէին զամենայն գիշերն զայն: Եւ յաւուրն երկրորդի եհան Հողովեռնէս զամենայն զհեծելազօրն դէմ յանդիման որդւոցն Իսրայելի, որ էին ի Բետիղուա. և հաս նա ի վերայ ելից քաղաքին նոցա, և զաղբերս ջրոցն քննեաց, և աճապարէր պաշարել զնոսա, և հարկանէր ի վերայ նոցա բանակս յարանց պատերազմողաց. և ինքն շուէր զնայր անդրէն ի բանակն իւր: Եւ մատեան առ նա ամենայն որդիքն Ամովնայ և ամենայն ժողովք և առաջնորդք որդւոցն Մովաբու և զօրապետս ծովեղերեայցն և ասեն. Լուիցէ բանից ծառայից իւրոց տէր մեր, զի մի՛ լիցին հարուածք զօրաց քոց. զի ժողովուրդ որդւոցս Իսրայելի ո՛չ են յուսացեալ ի նիզակս իւրեանց և ո՛չ ի գէնս, այլ ի վերայ լերանց բարձանց իւրեանց՝ յորում բնակեալ են ի նոսա¹. ո՛չ իսկ հնար է հասանել ի նոսա: Եւ արդ տէր, մի՛ տար դու ընդ

նոսա մարտ պատերազմի՝ որպէս և լինի պատերազմ, և ո՛չ անկ-
ցի մի այր ի զօրաց քոց. այլ հանդարտեա՛ և մնա՛ դու ի բանա-
կիս բում և ասորենացուցես դու զգօրս քո: Այլ կալցին ծառայք
քո զաղբերս ջրոցն, որ ելանէ և լեռնոտանէ անտի, քանզի անտի
ըմպեն ամենայն բնակիչք քաղաքիդ. և սատակին նոքա ի ծարա-
ւոյ՝ և ապա ինքեանք իսկ մատնեցեն զքաղաքն ի ձեռս քո: Եւ
ամենայն զօրավարօք մերովք ելանեմք ի վերայ լեռանց բար-
ձանց, որ մերձատրքս իցեն, և բանակեցուք ի վերայ նոցա իբրեւ
զայր մի, քանզի սպառեցին նոքա ի սովոյ և ծարաւոյ, ինքեանք
և կանայք իւրեանց և որդիք իւրեանց մինչև եկեալ իցէ ի վերայ
նոցա սուր. տապաստ անկցին² ի հրապարակս քաղաքին իւրեանց
և հատուցեն նոցա զհատուցումն չարութեան նոցա, փոխանակ
զի ի կոխ կացին և ոչ հնազանդեցան քեզ խաղաղութեամբ: Եւ
հաճոյ թուեցաւ խորհուրդն Հողովիեռնեայ և ամենայն ծառայից
նորա, և հրաման ետ առնել որպէս և խօսեցան: Եւ զնաց բանակ
որդւոցն Ամոնայ և ընդ նոսա հազարք հինգ յորդոցն Ասուր, և
բանակեցան նոքա ի ձոր հովտին, և հասին կալան նոքա զաղ-
բերս ջուրցն զորդւոցն Իսրայելի:

Ելին որդիքն Եսաւայ և որդիքն Ամոնայ և բանակեցան ընդ
կողմն լերինն ընդդէմ Գովթայիմայ: Եւ որդիքն Իսրայելի գողեցին
առ տէր աստուած իւրեանց, զի զահի հարեալ³ սպառեալ էին ոգիք
նոցա. քանզի պատեալ պաշարեալ էր զնոսա թշնամեաց նոցա. և
ոչինչ էր հնար նոցա ելանել ի միջոյ նոցա: Եւ լքան պարտաւե-
ցան ամենայն բնակիչք Բետիղուայ. և ամենայն ամառնոց նոցա սպա-
ռեալ էին ի ջրոյ, և գութք սպառեալ թափեալ էին. և ոչ գոյր ըմ-
պելի (բաւական) միում աւուր, և զոր ըմպէին չափով և կշռով ըմ-
պէին: Եւ ի վարանի և ի տարակուսի կային կանայք և մանկունք
նոցա. և երիտասարդք նոցա լքեալ էին ի ծարաւոյ, և զլորեալք
կային ընդ հրապարակս քաղաքին և ընդ անցս դրանցն. և ոչ ուս-
տեք էր նոցա միխթարութիւն: Եւ ժողովեցան ամենայն ժողովուրդն
ի վերայ Ողիայ և ի վերայ իշխանաց քաղաքին, փրիտասարդք և
կանայք և մանկտին, և լացին նոքա ձայնիւ մեծաւ, և ասէն առաջի
ամենայն ծերոց ժողովրդեանն. Դատ արաացէ աստուած ի մէջ մե-
ս և ի մէջ ձեր, զի արարէք առ մեզ իրս անիրաւութեան, առ ի չիս-
տելոյ ձեր ի խաղաղութիւն⁴ ընդ որդիսն Ասուր: Եւ եղև լալումն և
ողբումն մեծ ի վերայ եկեղեցւոյն ամենեցուն ի միասին, և գո-
չեցին նոքա առ տէր աստուած ձայնիւ մեծաւ. Եւ ասէ ցնոսա
Ողիա. Քաջալերեցարուք եղբարք, և համբերեցէք աւուրս ևս հինգ,
յորում աւուր առաքէ տէր զողորմութիւն իւր ի վերայ մեր. զի ոչ

թողու նա զմեզ ի սպառ. և յորժամ անցանիցեն այս աւուրք, և
ոչ եկեսցէ ի վերայ մեր օգնութիւն՝ արարից ձեզ ըստ բանից-
այսոցիկ: Եւ արձակեաց զժողովուրդս ի տունս իւրեանց, և յաշ-
տարակս և ի պարիսպս քաղաքին՝ զգուշանալ ի թշնամեացն: Եւ
էին ի վարանս և ի մեծ տարակուսանս:

¹ յորում բնակեալ են ի նոսա—ո-
րոցց մեջ (լեռների մեջ) բնակվել
են (ի նոսա ավելադրութիւն է)
² տապաստ անկցին—կրկնեն, կը-
մեռնեն

³ զահի հարեալ—վախեցած
⁴ առ ի չիստելոյ ձեր ի խաղաղու-
թիւն—որովհետև դուք խաղաղու-
թյամբ (կամ խաղաղության հա-
մար) չիստեցիք

2

Լուաւ յաւուր յայնմիկ Յուդիթ դուստր Մերարեայ: Այր նորա
Մանասէ յազդէ նորուն և ի հայրենեաց նորա, և մեռաւ այր նորա.
յաւուրս հնձոց գարեաց, զի կայր նա ի վերայ հնձողաց իւրոց ի
զաշտին. զի լընթանալ խորշակին և գալ հասանել ի վերայ զլիւնոյ
նորա, յորմէ և մեռաւ իսկ ի Բետիղուա ի քաղաքի իւրում. և թա-
ղեցաւ նա առ հարս իւր: Եւ նստէր Յուդիթ այրի ի տան իւրում
ամս երիս և ամիսս չորս: Արար նա տաղաւար ի տանիս տանն
իւրոյ՝ արկեալ զիւրե հանդերձ այրութեանն. և էր նա գեղեցիկ յոյժ
տեսանելով: Եւ եթող նմա Մանասէ այր նորա ոսկի և արծաթ,
ծառայս և աղախնայս և անդս և ազարակս և անասուն. և ինքն
Յուդիթ դարմանէր զայն: Եւ ոչ ոք ինչ ասէր վասն նորա բան չա-
րութեան. զի երկիրպած էր նա յոյժ ի տեսանէ: Իբրև լուաւ Յուդիթ
զբանսն Ողիայ, զոր խօսեցաւ ընդ ժողովուրդսն և որպէս վկա-
յեաց նոցա՝ մատնել զքաղաքն յետ հինգ աւուրն ի ձեռս Ասորես-
տանեայցն, առաքեաց զնաժիշտն իւր, որ էր ի վերայ ամենայն
ընչից իւրոց, և կոչեաց զՈղիա և զձերս ամենայն քաղաքին իւրոյ
և ասե ցնոսա. Լուարուք ինձ բնակիչք Բետիղուայ. զի ոչ ուղիղ են
բանք ձեր, զոր խօսեցարուք առաջի ժողովրդեանդ յաւուրս յայս-
միկ. և երզմամբ հաստատեցէ՛ք՝ զոր խօսեցարուքն առաջի աստու-
ծոյ՝ մատնել զքաղաքս ի ձեռս թշնամեաց մերոց, եթէ ոչ տէր առա-
քէ զօգնականութիւն մեզ: Եւ ասէ ցնոսա Յուդիթ. Լուարուք դուք ինձ,
և արարից ես իրս մի, որ պատմեցի ազգաց մինչև յազգս, և որդ-
ւոց մինչև յորդիս: Դուք կացչիք առ դրան քաղաքիս զդիշերս զայս,
և ելից ես նաժշտաւս իմով. և յաւուրս յայս՝ յոր ուխտեցէք մատ-
նել զքաղաքս զայս ի ձեռս թշնամեաց մերոց, այցելու լինի տէր
աստուած ի ձեռն իմ: Եւ դուք մի՛ քննէք զգործսն իմ, զոր գործե-
լոց եմ. քանզի ո՛չ իսկ ասացից ձեզ, մինչև կատարեցի այն, զոր

եսն առնեմ: Եւ ասէ Ողիա իշխանօքն հանդերձ ցնա. Գնա՛ դու ի խաղաղութիւն. և տէր աստուած Իսրայելի եղիցի ընդ քեզ խնդրել զվրէժ ի թշնամեաց մերոց: Եւ նոքա դարձան ի տաղաւարէ անտի Յուդթայ չիւրաքանչիւր տեղիս պահպանութեան պարտպացն:

Անկաւ Յուդիթ ի վերայ երեսաց իւրոց, և կարգաց նա ձայնիւ մեծաւ առ տէր աստուած՝ խնդրել զվրէժն յալլազգեաց: Եւ իբրեւ դադարեաց Յուդիթ յաղօթից իւրոց և յոտն եկաց յերեսացն խոնարհելոց¹, մերկացաւ յիւրմէ զքուրձն, զոր զգեցեալն էր. օծաւ իւղով անուշիւ և հհիւս զհեր զխոյ իւրոյ և կապեաց զապարաւն ի ճակատ իւր, և զգեցաւ զհանդերձ ուրախութեան իւրոյ, զոր զգենոյր առ կենդանութեամբ առն իւրոյ Մանասէի. և ազանէր կօշիկս ոսկեգօծս և արկանէր ապարանջանս ի ձեռս իւր, և արկանէր քայոս յականց պատուականաց ընդելուգեալս մարգարտով ի պարանոց իւր, և մատանիս ի մատունս իւր. և զգորշապահանգս ի զլուխ իւր, և յօրինէր կազմէր ամենայն զարդու իւրով, և պայծառանայր առաւել յոյժ. և ետ ցաղախինն իւր զմախաղն, և ելից զնա փոխնդով և պաղատակօք և հացիւք սրբութիւք, և զհաղաղակն գինւոյ և զսրտակն իւղոյ. և սրբէր կազմէր զամենայն ըստ օրինին իւրեանց և տայր ցաղախինն իւր: Եւ ելին նոքա ընդ դուռն քաղաքին Բետիղուայ, և տեսին անդ զՈղիա, զի կայր առ դրանն և զայլ քահանայս քաղաքին ընդ նմա: Իբրեւ տեսին նոքա զՅուդիթ, ասէն ցնա. Աստուած հարցն մերոց տացէ քեզ շնորհս, և կատարեսցէ զկամս սրտի քո ի ցնծութիւն և յուրախութիւն որդւոցն Իսրայելի և ի բարութիւն Երուսաղեմի: Եւ ասէ ցնոսա Յուդիթ. Հրամայեցէք ինձ բանալ զգրուես քաղաքիս, զի ելից ես կատարել զբանս զոր խօսեցայք ընդ իս. և հրամայեցին դուռնապանացն բանալ: Եւ Յուդիթ ինքն և աղախինն իւր ընդ նմա: Եւ միտ զնէին նմա արք քաղաքին յերթայն նորա, մինչև եղև նա ընդ լերամբ², մինչև անց նա ընդ ծործոր հովտին. և ապա ոչ ես տեսին զնա: Երթային նոքա ընդ ծործոր հովտին ուղիղ ընդ ճանապարհն և պատահեցին նոցա պահապանքն Ասորեստանեայցն, և կալան զնոսա. հարցին և ասեն. Ո՞յր ես դու և ուստի՞ զաս, կամ յո՞ երթաս: Եւ ասէ ցնոսա Յուդիթ. Դուստր եմ ես Երրայեցւոց և փախուցեալ եմ յերեսաց նոցա. զի մատնելոց են նոքա ի կերակուր ձեզ. և ես եկի կալ առաջի Հողովեռնեայ իշխանի զօրաց ձերոց՝ պատմել նմա զբանս ճշմարտութեան, և ցուցանել նմա ըզճանապարհն ընդ որ երթայցէ և տիրեսցէ ամենայն լեռնային կողմանցն: Իբրեւ լուան արքն զբանս Յուդթայ՝ ասէն ցնա. Ապրեցուցեր դու զանձն քո այսօր. արդ փութա՛ դու իջանել տեսանել զերեսս

տեսան մերոյ և բարի արասցէ քեզ: Եւ ընտրեցին չիւրեանց արս հարիւր և յղեցին ընդ նմա: Եւ ասեն այր ցընկեր իւր. Իսկ արդ ո՞ կարէ շար ինչ խորհել ի վերայ ազգիս այսորիկ, որք ունին զայդպիսի գեղեցկութիւն կանայք նոցա՞: Եւ ելին սպասաւորքն Հողովեռնեայ և ամենայն ծառայք նորա և տարան զնա ի խորանն: Հողովեռն նստէր ի զահոյս իւր և էր փակեալ զնա վարագուրօք շուրջանակի, զորս էր ընդելուգեալ ոսկով և մարգարտով և ակամբք պատուականօք: Իբրեւ լուաւ նա զՅուդթայ, եւ նա արտաքս ի սրահ խորանին շահիւք և լապտերօք արծաթեօք, քանզի գիշեր էր: Եւ իբրեւ ետես զնա Հողովեռնէս, զարմացաւ ընդ տեսիլ գեղոյ նորա: Եւ անկեալ ի խոնարհ՝ երկիր պագանէր Յուդիթ Հողովեռնեայ. և կանգնեցին զնա ծառայք նորա. ասէ ցնա Հողովեռնէս. Համարձակեա՛ց կին դու, և մի՛ երկնչիր: Ժողովուրդ քո այդ, որ բնակեալդ է ի լեռնակողմանդ, եթէ ոչ էր ապստամբեալ դոցա յինէն, ոչ էր իմ առեալ զնիզակ իմ ի վերայ դոցա. այլ դոքա ինքեանք արարին անձանց փրեանց զայս: Արդ՝ ասա դու ինձ, վառն որո՞ջ ես դու փախուցեալ ի նոցանէն, և եկեալ ես առ մեզ. քաջալերեա՛ց, զի ի փրկութիւն եկեալ ես. զի կենդանի ես ի գիշերիս յայսմիկ և զամենայն աւուրս քո, և ոչ տք է, որ վնասէ քեզ. այլ բարի լիցի քեզ, որպէս և լինի ծառայից տեսան իմոյ Նաբուքոդոնոսորայ: Եւ ասէ ցնա Յուդիթ. Ընկալ զբանս աղախնոյ քոյ. և եթէ զհետ եկեսցես և լուիցես բանից աղախնոյ քո, գործ կատարեալ գործէ ընդ քեզ աստուած, և ոչ անկցի բան քո ընդունայն: Եւ հաճոյ թուեցան բանք նորա առաջի Հողովեռնեայ և առաջի ամենայն ծառայից նորա և զարմանային ընդ իմաստութիւն նորա: Եւ ասէ ցնա Հողովեռնէս. Բարի արար աստուած, զի առաքեաց զքեզ առաջնորդել ժողովրդեանս. զի լիցի հզօրացեալ տէրութիւնս մեր, և որք ապստամբեցին ի մէնջ, կորիցեն: Զի թէ արասցէ՛ որպէս խօսեցար, աստուածն քո, եղիցի նաև ի՛մ աստուած, և դու ի տան Նաբուքոդոնոսորայ նստցիս և եղիցիս անուանի քան զամենայն երկիր: Եւ հրամայեաց տանել զնա ի տուն զանձին: Եւ հրամայեաց նմա ռոճիկս չիւրոց խորտկացն, և ի գինւոյ անտի, զոր ինքն ըմպէր: Եւ ասէ Յուդիթ. Ոչ կերայց ես ի դոցանէն, զի մի՛ ընիցին ինձ ի զայթազղութիւն, այլ տացես ինձ հրաման՝ ուտել ինձ անտի, զոր բերի ինձ ի քաղաքէ անտի: Եւ ասէ ցնա Հողովեռնէս. Եթէ սրակասեսցէ այն, ուստի՞ տացուք քեզ նման նոցա. զի ոչ ոք է ընդ մեզ յազգէդ քումմէ: Եւ ասէ ցնա Յուդիթ. Կենդանի է անձն քո, տէր իմ, եթէ ոչ ծախէ աղախին քո զկերակուրն, որ եկեալն է ընդ իս՝ մինչև արասցէ ի ձեռն իմ զոր խօսեցան: Եւ ածին զնա

ծառայքն Հոգոփեռնեայ ի խորան անդր. և ննջեաց նա անդ մինչև ի մէջ գիշերի: Եւ յարեաւ Յուդիթ յառաօտին պահուն: Եւ ելաներ նա ի գիշերին ի ձորն Բետիղուայ և մկրտեր ի բանակի անդ յաղբելոս ջուրցն ըստ օրինի հրէիցն:

¹ լոտն եկաց յերեսացն խոնարհելոց—վեր կացավ խոնարհված տեղից, բարձրացրեց երեսները, որ խոնարհել էր (գետին)

² Ընդ լերամբ—լեռան ստորոտում

(կամ ստորոտը)

³ որք ունին զայդպիսի գեղեցկութիւն կանայք նոցա—որոնց կանայք ունեն այդպիսի գեղեցկություն

8

Եւ եղև յաւուրն շորորդի արար Հոգոփեռնէս կոշունս ծառայիցն իւրոց միայն. և կոշեաց ի կոշունս և ոչ զմի որ յօտարաց անտի: Եւ ասէ ցԲագու ցնեքքինին իւր, որ էր հազարապէտ հաւատարիմ ի վերայ ամենայն ընչից նորա. Ե՛րբ հաւանեցո՞ղու զկինն Հեքրայեցի որ է առ քեզ, ուտել և ըմպել ընդ մեզ: Ել Բագու յերեսաց Հոգոփեռնեայ, և եմուտ առ նա և ասէ ցնա. Մի՞ դանդաղեսցի աղախինդ գեղեցիկ զալ առ տէր իմ և փառասորել ի նմանէն, և ըմպել ընդ նմա զգինի ուրախութեանն մեզ հանդերձ: Եւ ասէ ցնա Յուդիթ. Եւ ո՞վ որ եմ ես, որ ընդդէմ դառնամ տեառն իմում: Զի զամենայն ինչ, որ հաճոյ է առաջի աչաց քոց, փութալով առնեմ. և եղիցի ինձ ցնծութիւն մինչև յօր մահուան իմոյ: Եւ յարեաւ զարդարեցաւ զարդու իւրով ըստ զարդու կանանց. և մատեաւ նաժիշտ իւր և արկ նմա բազմական ի գետնի դէմ յանդիման Հոգոփեռնեայ զակումբն մաշկեայ¹, և բազմեցաւ Յուդիթ ի վերայ նորա: Եւ ասէ ցնա Հոգոփեռնէս. Ա՛րք դու և լե՛ր առ մեզ ուրախ: Եւ ասէ Յուդիթ. Այո՛ տէր, զի մեծացան յիս կեանք իմ այսօր՝ քան զամենայն աւուրս ի ծննդեմէ իմմէ: Եւ ա՛ռ կերաւ և արբ զոր պատրաստեաց նմա աղախինն իւր: Եւ ուրախ եղև Հոգոփեռնէս և արբ նա գինի սաստիկ յոյժ, որչափ ոչ էր արբեալ նորա այնչափ յաւուրս իւրում՝ յօրէ ծննդեմէ իւրմէ:

Եւ իբրև երեկոյ եղև փութացոյց զծառայսն իւր զնալ արտաքս, և Բագու փակեաց զդուրս խորանին: Եւ զնացին նոքա յիւրաքանչիւր անկողինս իւրեանց արտաքոյ քան զխորանն, քանդի էին ամենեքեան խոնջք և վաստակք ի բազում գինարբուաց անտի: Եւ մնացին Յուդիթ և Հոգոփեռնէս միայն ի խորանին: Հոգոփեռնէս մտեալ ի գահոյս իւր ի քուն եղև, և էր թմբբեալ յոյժ ի գինուոյ անտի: Եւ ասէ Յուդիթ ցաղախինն իւր, զի կացցէ արտաքոյ խո-

րանին և սպասեցէ նմա, յորժամ ելանիցէ արտաքս որպէս և յայլ աւուրսն. զի ասաց նմա, թէ երթամ կամ յաղօթս ըստ սովորութեանն. և ընդ Բագուայ խօսեցաւ ըստ բանիցս այսոցիկ: Եւ զնացին ամենեքեան ի սենեկէ անտի, և ոչ որ մնաց ամենեին անդ: Եւ եկաց Յուդիթ առ գահոյս նորա և ասէ. Տէր աստուած զօրութեանց, նայեաց ի ժամուս յայսմիկ ի գործս ձեռաց իմոց և ի բարձրութիւն Երուսաղեմի. զի ա՛յժմ է ժամանակ այց առնել քեզ ժառանգութեան քում, և առնել զգործս զայս ի ձեռս իմ, ի սատակումն թշնամեաց մերոց, որք յարուցեալ են ի վերայ մեր: Եւ մատեաւ առ քանուն դահոյիցն², որ էր ընդ սնարսն Հոգոփեռնեայ, և եհան զգաշոյն նորա յազգերէ նորա. և կալաւ զհերաց նորա և ասէ. Զորացո՞ղիս աստուած Իսրայելի յաւուրս յայսմիկ: Եւ եհար ի պարանոցի նորա երկիցս զօրութեամբ իւրով, և հատեալ եբարձ զգլուխ նորա, և թաւալեցոյց ընկէց զմարմին նորա ի գահոյից անտի: Եւ յետ ժամու միոջ ել և ետ նաժշտին իւրում զգլուխն Հոգոփեռնեայ. և ընկէց ի մախաղ կերակրոյն իւրոյ: Եւ ելին երկորքին ի միասին ըստ սովորութեանն իւրեանց, և անցին նոքա: Ըստ բանակն³, և շրջեցան եկին ընդ ձորն, և ելին նոքա ի լեռանն Բետիղուայ, և եկին նոքա ի դրունս քաղաքին: Եւ ասէ Յուդիթ ի հեռաստանէ ցալահապանս դրանցն. Բացէ՛ք, բացէ՛ք արդ զդրունսդ, զի ընդ մեզ է տէր աստուած մեր, արասցէ ևս զօրութիւն յիսրայելի, և ի բեկումն թշնամեաց մերոց, որպէս և արար այսօր:

* * *

Եւ եղև իբրև լուսն արբ քաղաքին նորա զծայն նորա, փութացան իջանել ի դրունս քաղաքին իւրեանց. և կարդացին նոքա զքահանայսն և զծերս ժողովրդեանն: Եւ ժողովեցան ի փոքուէ մինչև ցմեծամեծս, քանդի զարմացեալ էին նոքա յոյժ ընդ զնալն նորա: Եւ բացին զդուռն քաղաքին, և առին զնոսա ի ներքս. և լուցին զպատերս իւրեանց և կացին շուրջ զնոքօք: Եւ ասէ Յուդիթ բարձրաձայն բարբառով. Որդիք Իսրայելի, օրհնեցէ՛ք զաստուած, որ ոչ մերժեաց զողորմութիւն իւր ի տանէս Իսրայելի, այլ եհար վանեաց զթշնամիս մեր ի ձեռն իմ ի գիշերիս յայսմիկ: Եւ եհան զգլուխն ի մախաղէն և հցոյց նոցա և ասէ ցնոսա. Ահաւասիկ զլուխն Հոգոփեռնեայ զօրագլխի զօրացն Ասուրայ. և ահա վարազոյքն պատուականք, ընդ որով անկեալ դնէր⁴ յարբեցութեան իւրում, և սատակեաց զնա տէր աստուած ի ձեռն կնոջս:

Եւ ասէ Յուդիթ ցնոսա. Լուարո՛ւք դուք ինձ, եղբարք, զոր

ասեմս ձեզ. և առէ՛ք զգլուխս զայս, և կախեցէ՛ք զսա առաջի մահ-
արձանաց պարսպաց քաղաքիս: Եւ եղիցի յորժամ մերկասցի
առաւօտն⁵ և ծագեացէ արեգակն յերկիր, վառեցարուք ամենայն
արք զօրաւորք պատերազմի, և կացուցանիցէ՛ք ի վերայ ձեր զօրա-
վարս, և ելանիցէ՛ք արտաքոյ քաղաքիս, իբրեւ թէ իջանիցէ՛ք ի դաշտ
անդր ի թեւ մի պարսկապանաց որդւոցն Ասուր և անդր մի՛ իջա-
նիցէ՛ք, ալ խռով հարկանիցէ՛ք նոցա⁶. և նոքա առցեն զգէնս իւ-
րեանց, և զնասցեն ի բուն բանակն իւրեանց, և յարուցանիցեն
զզօրազլուխսն Ասուր. և ժողովեալք դիմեսցեն ի խորանն Հողո-
փեռնեայ, և զնա ոչ գտանիցեն, և անկանիցի ի վերայ նոցա ահ,
և ի փախուստ դարձցին նոքա յերեսաց ձերոց: Եւ դուք զկնի
մտեալ, և ամենայն բնակիչք սահմանացս Իսրայելի տապաստ
արկեալ⁷ վանիջիք զնոսա յամենայն ճանապարհս նոցա: Եւ արդ
մինչև արարեալ զայս, կոչեցէ՛ք առ իս զԱքիոմը Ամոնացի, զի
տեսցէ զայս, որ ընդ ոտն եհար⁸ զտունս Իսրայելի, որ կապեացն
զնա, և ետ ածել այսր ի մահ: Եւ կարգացին զԱքիոմը ի տանէն
Ողիայ: Եւ իբրեւ եկն ետես նա զգլուխն Հողոփեռնեայ, անկաւ ի
վերայ երեսաց իւրոց և թաւալեցաւ: Եւ իբրեւ անդէն զօրացաւ,
անկեալ առ ոտս Յուդթայ երկիր եպագ նմա և ասէ. Օրհնեալ էս
դու յամենայն բնակութիւնս Յուդայ, և ընդ ազգս ամենայն, ուր և
լսիցեն զանուն քո՝ զարմացին: Եւ արդ պատմեա դու ինձ, ո՛ր-
պէս արարեր յաւուր յայսմիկ: Եւ պատմեաց նմա Յուդիթ առաջի
ամենայն ժողովրդեանն իւրոյ, զոր էր նորա արարեալ յօրէ յայն-
մանէ՛ յորում ել նա մինչև ցայն ժամ: Եւ իբրեւ դադարեաց Յուդիթ
ի խօսից իւրոց, աղաղակեաց ժողովուրդն մեծածայն փառաւորել
զաստուած ի քաղաքին իւրեանց:

* * *

Յորժամ ծագեաց առաւօտն, կախեցին զգլուխն Հողոփեռնեայ
ի պարսպէ անտի, և վառեցաւ ամենայն այր զգէն իւր. և ելին
նոքա առնել զայն անցս կողմանն ի վերայ լերինն: Եւ որդիքն
Ասուր իբրեւ տեսին զնոսա, ազդ արարին նոքա առ առաջնորդս
իւրեանց, և եկին նոքա առ զօրագլուխս և առ իշխանս և առ հա-
ղարապետս նոցա. և դիմեցին նոքա ի խորանն Հողոփեռնեայ և
ասեն ցանեկապետ նորա. Արդ մուտ յարո՞ զտէրդ մեր. զի իշ-
խեցին ծառայքն ի վերայ մեր ի պատերազմ. զի սատակեսցուք
զնոսա ի սպառ: Եւ եմուտ Բագու և բախեաց զդուրս սենեկին.
քանզի վարժէր, թէ ի քուն իցէ հանդերձ Յուդթայ: Իբրեւ ոչ որ ետ
նմա պատասխանի, քաջալերեալ եմուտ ի ներքս ի սենեակն, և

ետես, զի անկեալ կայր ի վերայ գետնոյ մերկ, և զլուխն իւր բար-
ձեալ էր ի նմանէն: Եւ գոչեաց Բագու ձայնիւ մեծաւ և լալով և
ողբամբ յոյժ, և պատառեաց զպատմութեան իւր, և եմուտ նա ի
սենեակն Յուդթայ, և ոչ եղիտ զնա. և ել ընթացաւ նա առ զօրսն
և ասէ. Ապստամբեցին ծառայքն, զի արար ամօթ նախատանաց
կին մի Հեբրայեցի տան արքայի Նաբուքոդոնոսորայ, զի ահաւա-
սիկ Հողոփեռն յերկիր կործանեալ, և գլուխ իւր չէ առ նմա: Իբրեւ
լուան տրք ի վրանսն էին, յիմարեցան վասն իրացն որ եղեն: Եւ
անկաւ ի վերայ նոցա ահ և դողումն յոյժ. և ապա ոչ մնացին
ամենեկն այր ընկերի իւրում: Եւ հեղեալք զրաղեալք⁹ առ հասա-
րակ ի փախուստ դարձան ի դաշտակողմանն և ի լեռնակողմանն:
Եւ ապա ամենայն այր պատերազմող որդւոցն Իսրայելի յարձա-
կեցան ի վերայ նոցա: Եւ առաքեաց Ողիա յամենայն սահմանս
Իսրայելի աւետաւորս վասն իրացն որ եղեն. զի ամենեկին առ
հասարակ ժողովեսցին և մտցեն զհետ նոցա՝ սատակել զնոսա:
Եւ իբրեւ լուան որդիքն Իսրայելի, ամենեքեան առ հասարակ յար-
ձակէին անկանէին ի վերայ նոցա, և կոտորէին հարկանէին զնո-
սա մինչև ի Քորա. սո՛ղնպէս և Երուսաղեմացիքն առնէին. հասա-
նէին հարկանէին վանէին զնոսա, մինչև անցուցանէին զնոսա ընդ
Դամասկոս և ընդ սահմանս նորա: Եւ ալ բնակիչքն Բեթիղուայ
եղանէին անկանէին ի վերայ բնակչացն Ասուրայ, աւար հար-
կանել ժողովել զառ զապուռ բանակացն, յորս յղիացան մեծացան
յոյժ բնակիչքն Բեթիղուայ: Եւ որդիքն Իսրայելի դարձան ի կո-
տորածէ անտի և սկսանէին ժողովել զկապուտ կողոպուտ զան-
կելոցն:

Յովակիմ քահանայ մեծ և ծերակոյտ որդւոցն Իսրայելի, որք
բնակեալ էին յԵրուսաղէմ, եկին տեսանել զբարութիւնն զոր արար
տէր աստուած Իսրայելի և տեսանել զՅուդիթ և խօսել ընդ նմա
զխաղաղութիւն: Եւ իբրեւ մտեալ տեսին զնա, օրհնեցին զնա ամե-
նեքեան միաբան և ասեն ցնա. Դո՛ւ բարձրութիւն Երուսաղեմի-
դո՛ւ ցնծութիւն Իսրայելի. դո՛ւ պարճանք ազգիս մերոյ. զի արա-
րեր զայս ամենայն բարութիւնս ձեռք քովք Իսրայելի, և հաճե-
ցաւ ընդ նոսա աստուած. և օրհնեալ եղիջիր դու յամենակալէն
աստուծոյ մինչև յաւիտեան:

(Ըստ Թ. Թոռնյանի խմբագրութեան. «Հատընտիր
ընթերցութեան ի մատենագրութեանց նախնեաց»,
հատ. Բ, Վիեննա, 1910)

- ¹ արկ նմա բաղմական... զակումբն
մաշկեայ—նրա համար նստելու
մորթի կարպետ գցեց (դրեց)
² մատնաւ առ քանուն զահոյիցն—
մոտեցաւ անկողնակալի տախտակին
³ անցին... ըստ բանակն—անցան
բանակից (բանակը)
⁴ ընդ որով անկեալ զնէր—որի տակ
պատկած մնում էր

- ⁵ յորժամ մերկացի առաւօտն—երբ
առավոտը բացվի
⁶ խոռվ հարկանիցէք նոցա—խոռվե-
ցե՛ք՝ շփոթեցրե՛ք նրանց
⁷ տապաստ արկեալ—գետին փռելով
⁸ որ ընդ ոտն եհար—որ ոտնակոխ
արեց
⁹ հեղեալք զբաղեալք—ցրվելով (այս-
տեղ այս բառերը նույն նշանակու-
թյունն ունեն):

19. ՀՈԳԵՒՈՐ ԵՐԳՔ

* * *

Ալիք յանցանաց զիս ալեկոծեն,
Եւ մեղք իմ բազում զիս յանգիմանեն
Արդ զի՞նչ արարից մեղուցեալ անձամբս,
Որ չեմ ապրեցոց յահագին հրոյն:
Մեղայ քեզ, Քրիստոս, որդի՛ Աստուծոյ,
Շնորհեա՛ զթողութիւն բազում յանցանաց իմոց:

(Շարական հոգևոր երգոց, էջմիածին, 1861, էջ 218)

* * *

Խորհուրդ մեծ և սքանչելի,
Որ յայսմ աւուր յայտնեցաւ.
Հովիւքն երգեն ընդ հրեշտակս,
Տան աւետիս աշխարհի:
Ծնաւ նոր արքայ
Ի Բեթղեհեմ քաղաքի.
Որդիք մարդկան, օրհնեցէ՛ք,
Զի վատըն մեր մարմնացաւ:
Անբաւելին երկնի և երկրի
Ի խանձարուրս պատեցաւ.
Ոչ մեկնելով ի հօրէ՛
Ի սուրբ այրին բաղմեցաւ:

(Շարական հոգևոր երգոց, էջմիածին, 1861, էջ 23)

ԿՈՄԻՏԱՍ

(7-րդ դար)

Կանոն սրբոց Հովսիսիմեանց (Հատուած)

Անձի՛նք նուիրեալք, սիրոյն Քրիստոսի՛,
Երկնաւոր նահատակք և կուսանք իմաստունք.
Ի պարծանքս ձե՛ր բարձրացեալ տօնէ՛,
Մայր Սիո՛ վն դատերօքն իւրո՞վք:

Բարբառք երկնաւորքք լըցին գերկիր.
Քանզի հոտ անուշից բուրեցայք ի Քրիստոս.
Ողջակէ՛ղք բանաւորք և զոհք փրկութեան.
Եւ տրոջք անարատք ընծայեալք Աստուծոյ:

Գեղեցկութիւնք մարմնաւոր պայծառութեան ձերոյ,
Յիմարեցոյց լոգթագաւորն, և պակեան հեթանոսք.
Ի գեղ ըսքանչելի՛ աստուածատուր կուսանացն՝
Տարփացեալ զուարթունք՝ ընդ մարդկան տօնեցին:

Զօ՛րք հրեշտակաց ընդ մարդկան տօնեցին.
Եւ կանայք ի յերկինքս գրեցան զինաւորք.
Կուսութեամբ ընդ մահու պատերազմեալք յաղթեցին՝
Խաշակից լինելով կուսածին արարչին:

Ընկերք միամիտք մարմնական կենցաղոյս.
Նահատակք հաւասարք և հոգւով միացեալք.
Միաբան ընթացեալք ի տեղի ճակատու.
Զինեցան հաւատով և կացին յանդիման:

Թուլացան կորովիք հաստաձիգ աղեղանց.
Եվ տրկար կանա՛քն վառեցան զինո՛ւ.
Թագաւորն պերճացեալ զօրութեամբ և փառօք՝
Ի մանուկ ի կուսէն պարտեալ ամաշէր:

Ի վերայ միո՛յ պատուական մարգարտի
Խաղացին ցընծալով ամենայն հեթանոսք.

Արեմուտք յարեհ' լս ընթացեալք հասին.
Քարոզել յայտնապէս ըզջընաղ տեսութիւն:

Լուան թագաւորք և լցան խնդութեամբ,
Որսալ յանձն առին ըզգաղտնի մեծութիւն.
Պարգեհլ իրերա՛ց խոստանալին բանիւր.
Եւ ծածուկ հնարիւք զողանալ ի միմեանց:

(Շարական հոգևոր երգոց, էջմիածին, 1861, էջ 432—434)

¹ տարփացեալ զուարթունք — սիրով վառված հրեշտակները

Բ

ԵՂԻՇԷ

ՎԱՍՆ ՎԱՐԴԱՆԱՅ ԵՎ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ
(Հատուածք)

Առաջին յեղանակ

1

Ի բառնալ ազգին Արշակունեաց՝ տիրեցին աշխարհիս Հայոց ազգն Սասանայ պարսկի, որ վարէր զիւր իշխանութիւնն օրինօք մոգոց. և բազում անգամ մարտնչէր ընդ այնոսիկ՝ որ ոչ ընդ նովին օրինօք մտանէին¹, սկիզբն արարեալ յամացն Արշակայ արքայի որդւոյն Տիրանայ, և կոռւէր մինչև յամն վեցերորդ Արտաշիսի արքայի Հայոց, որդւոյն Վռամշապհոյ: Եւ իբրև զնա ևս մերժեաց ի թագաւորութենէն, ի նախարարսն Հայոց անկանէր թագաւորութիւնն. զի թէպէտ և գանձն յարքունիս Պարսկաց երթայր, սակայն ալրուծին Հայոց բովանդակ ի ձեռն նախարարացն առաջնորդէր ի պատերազմի: Վասն որոյ և աստուածալաշտութիւնն բարձրագլուխ կամակարութեամբ² երևելի լինէր յաշխարհին Հայոց, ի սկզբան տէրութեանն Շապհոյ արքայից արքայի մինչև յամն երկրորդ Յազկերտի արքայից արքայի՝ որդւոյ Վռամայ, զոր հօրտ սատանայ իւր զործակից, և զամենայն մթերեալ թոյնսն թափեաց ի բաց, և ելից զնա իբրև զպատկանդարան դեղեալ նետիւր: Եւ սկսաւ եղջեր ածել³ անօրէնութեամբ, զոռոգանայր, և զոռալով հողմն հանէր ընդ շորս կողմանս երկրի, և թշնամի և հակառակորդ երևեցուցանէր իւր զհաւատացեալքս ի Քրիստոս, և նեղեալ տագնապէր անխաղաղատէր կենօք:

Քանզի յոյժ սիրելի էր նմա խոռովութիւն և արիւնհեղութիւն, վասն այնորիկ յանձն իւր տարաբերէր, եթէ յո՞ թափեցից զդառնութիւն թիւնից, կամ ո՞ւր բացատրեցից զբազմութիւն նետիցն: Եւ առ յոյժ յիմարութեան իբրև զգազան կատաղի յարձակեցաւ ի վերայ աշխարհին Յունաց, եհար մինչ ի քաղաքն Մծբին, և բազում գաւառս Հոռոմոց աւերեաց ասպատակաւ, և զամենայն եկե-

ղեցիս հրձիգ արար. կուտեաց զաւար և զգերի, և ահաբեկ արաւ զամենայն զօրս աշխարհին:

Իսկ երանելին Քէոպոս կայսր, քանզի էր խաղաղատէր ի Քրիստոս, ոչ կամեցաւ ընդ առաջ նորա ելանել պատերազմաւ. այլ այր մի Անատոլ անուն, որ էր նորա սպարապետ արեւելից, առաքեաց առ նա բազում գանձիւք: Եւ արք պարսիկք, որք փախուցեալ էին վասն քրիստոնէութեան և էին ի քաղաքի կայսեր, կալաւ և ետ ի ձեռս նորա: Եւ զամենայն զոր ինչ ասաց ի ժամանակին՝ կատարեաց ըստ կամաց նորա, և արդել զնա ի բազում բարկութենէն⁴, և դարձաւ անդրէն ի քաղաքն իւր Տիդղոն:

Եւ իբրեւ ետես անօրէն իշխանն, եթէ յաջողեցաւ շարութիւն նորա, սկսաւ այլ ևս խորհուրդ յաւելու, որպէս ոք զի ի հօր բորբոքեալ յաւելու բազում նիւթս փայտից: Քանզի ուստի սակաւ մի կասկածոտն էր, անտի աներկիւղ հաստատեցաւ. վասն այնորիկ զորոնցոց զբազումս ի սուրբ ուխտէն քրիստոնէից, էր զոր բանիւք սպառնալիօք, էր զոր⁵ կապանօք և տանջանօք, էր զոր շարաշար մահուամբ վախճանէր: Յափշտակութիւն առնէր ընչից և արարոց, և մեծաւ անարգանօք տանջէր զամենեւեան: Եւ իբրեւ ետես՝ եթէ վալորատեալ ցրուեցան ի բազում կողմանս, ի խորհուրդ կոչէր զպաշտօնեայս ձախակողմանն, որք կապեալ էին ի կռապաշտութեանն անլուծանելի հանգուցիւք, վառեալք և ջեռեալք իբրեւ զհնոց առ այրել զուխտ սուրբ եկեղեցւոյ:

Քանզի էին իսկ այնպիսիքն բնակեալ ի կեանս իրեանց իբրեւ ի թանձրամած խաւարի, և ոգիքն արգելեալք ի մարմնի իբրեւ զկենդանի ի գերեզմանի, յորս ամենեկին չծագէ նշոյլ սուրբ լուսոյն Քրիստոսի: Նա և արջք օրհասականք ընդ վախճանել շնչոցն⁶ հօրազոյնս կոռին. յորոց և իմաստունքն տեղի տուեալ փախչին ի նոցանէ: Այսպիսի իմն եկեալ հասեալ է վախճան տէրութեանն. եթէ հարկանին՝ չզգան, և եթէ հարկանեն՝ չիմանան, և իբրեւ ոչ գտանի արտաքին թշնամի, ընդ անձինս իրեանց մարտ եղեալ կոռին: Ի դէպ իսկ ելանէ⁷ բան մարդարէին ի վերայ նոցա, «Այր, ասէ, առ քաղցի իւրում շրջեացի և կերիցէ զկէս անձին իրոյ»: Սմին նման և Տէրն ինքնին ասէ. «Ամենայն տուն և թագաւորութիւն՝ որ յանձն իւր բաժանի, ոչ կարէ կալ հաստատուն»:

Արդ զի՞ կոծիս, զի՞ մրցիս, զի՞ այրիս, զի՞ բորբոքիս, զի՞ շշիջանիս, զի՞ կոչես ի խորհուրդ զայնոսիկ, որոց զոգիսն ձեր ի ձէնջ քաղեալ⁸ հանեալ է զանապականդ յապականութիւն, և զապականելի մարմինդ գէշաբարշ արարեալ իբրեւ զագիր մեռելոտի ի բաց ընկեցեալ: Ապաքէն զայդ կամիս, զի ծածկեացի խորհուրդ ամ-

բարշտութեանդ. տեսչիր յորժամ յայտնեացի, ապա զիտասցես զելս կատարածի դորա:

- ¹ ոչ ընդ նովին օրինօք մտանէին—նույն կրօնի կամ օրենքի տակ չէին մտնում, չէին ընդունում նույն կրօնը
- ² բարձրագոյնս կամակարութեամբ—ազատ ու համարձակ
- ³ եղջեր ածել—հոխորտալ, համանիշ է հաջորդ գոռգանայր բային
- ⁴ արգել զնա ի բազում բարկութենէն—իշեցրեց նրա մեծ բարկու-

թիւնը

- ⁵ էր զոր... էր զոր—որին... որին կամ՝ ոմանց... ոմանց
- ⁶ ընդ վախճանել շնչոցն—վերջին շունչները փչելիս
- ⁷ ի դէպ իսկ ելանէ—խոհապես հարմար է գալիս
- ⁸ որոց զոգիսն ձեր ի ձէնջ քաղեալ...—որոնք ձեր հոգիները ձեռնից հանել (կամ հանելով)...

2

Ասեն մոգքն. «Արքայ քաջ, աստուածքն ետուն քեզ զտէրութիւնդ և զյաղթութիւն. և ոչ ինչ կարօտ են նորա մարմնաւոր մեծութեան, բայց եթէ ի մի օրէնս դարձուցանես զամենայն ազգս և ազիւս, որ են ի տէրութեան քում, յայնժամ և աշխարհն Յունաց հնազանդեալ մտցէ ընդ օրինօք քովք: Արդ զմի բան զմեր վաղվակի կատարեալ դու, արքայ. զօր գումարեալ և գունդ կազմեալ. խաղա զնա դու յերկիրն Քուշանաց. և զամենայն ազգս հաւաքեալ և անցո ըստ Պահ դուռն ի ներքս. և դու անդէն արա քեզ բնակութիւն: Յորժամ արգելուս և փակես զամենեւեան ի հեռաւոր օտարութեան, կատարին խորհուրդք կամաց քոց. և որպէս երևիս մեզ ի դէնիս մերում, տիրես դու և երկիրն Քուշանաց, և Յոյնք իսկ ոչ ելանեն ընդ քո իշխանութիւնդ: Բայց միայն զազանդ քրիստոնէից բարձ ի միջոյ»:

Հաճոյ թուեցաւ խորհուրդն թագաւորին և մեծամեծացն, որ էին ի նմին բանի. հրովարտակս գրէր, պնդադեսպանս արձակէր յամենայն տեղիս տէրութեան իրոյ: Եւ այս է պատճէն հրովարտակին.

«Առ ամենայն ազգս տէրութեան իմոյ՝ արեաց և անարեաց, բազմացի ի ձեզ ողջոյն մարդասիրութեան մերոյ. դուք ողջ լինուք, և մեք մեղէն ողջ եմք զիցն օգնականութեամբ:

«Առանց զձեզ ինչ աշխատ առնելոյ՝ խաղացաք զնացաք յերկիրն Յունաց, և առանց գործոյ պատերազմի սիրով մարդասիրութեամբ նուաճեցաք զամենայն երկիրն մեզ ի ծառայութիւն: Դուք զբարի զմտաւ ածէք, և անսպառ լինուք յուրախութեան, բայց զայս բան կատարեցէք վաղվազակի, զոր ասեմքս:

«Ահա ի մտի եղաք անվրէպ խորհրդովք խաղալ զնալ յաշխարհն արեւելից, աստուածոցն օգնականութեամբ դարձուցանել է մեզ զստեղծութիւնն Քուշանաց, զուր իբրեւ զհրովարտակա զայս տեսանէք, անխափան վաղվաղակի աշխարհի գումարեցէք առաջոյ քան զիս², յանդիման լինիջիք ինձ յԱպար աշխարհին»:

Ըստ այսմ պատճենի հրովարտակ եհաս յաշխարհն Հայոց, ի Վրաց և յԱղուանից...

Եւ անմեղութեամբ ոչ գիտացեալ զերկդիմի միտս թագաւորին՝ խաղացին զնացին յիրաքանչիւր աշխարհաց լրջմտութեամբ և տիրաւէր խորհրդովք, կատարել զսպաս զինուորութեան³ աներկթայ հաւատովք: Բարձին ևս ընդ իրեանս զաստուածային զսուրբ կտակարանսն բազում պաշտօնէիւք և քահանայիւք: Բայց հրաման տուեալ աշխարհի՝ ոչ իբրեւ յակնկալութիւն կենաց⁴, այլ իբրեւ ի վճարումն վախճանի, յանձն առնելով միմեանց զոգիս և զմարմինս: Զի թէպէտ և խորհուրդ թագաւորին չէր յայտնեալ նոցա, սակայն կարծիք ի մտի էին ամենեցուն⁵, մանաւանդ իբրեւ բեկեալ տեսանէին զգործութիւն Յունաց առաջի նոցա, յոյժ հարեալ խոցեցան ի խորհուրդս իրեանց:

Ապա իբրեւ ետես թագաւորն զամենայն կազմութիւն և զբազմութիւն զնդին բարբարոսաց, որք սրտի մտօք⁶ եկեալ էին ի վաստակ արքունի, առաւելապէս ևս ուրախ լինէր առաջի մեծամեծացն և ամենայն բազմութեան զօրաց իւրոց: Ի վերին երեսս թաքուցանէր զկամս մտաց իւրոց, և ակամայ առատապէս պարգևէր զնոսա: Խաղաց զնաց միանգամայն ի վերայ տէրութեան Հոնաց աշխարհին, զոր Քուշանս անուանեն, և զերկեամ մի կռուեալ՝ ոչ ինչ կարաց ազդել նոցա: Ապա արձակեաց զմարդիկսն յիրաքանչիւր տեղիս, և զայս փոխանակ նոցա առ իւր կոչեաց նովին պատրաստութեամբ: Եւ այսպէս ամ յամէ սովորութիւն կարգեաց, և իւր անդէն քաղաք բնակութեան շինեաց, սկսեալ ի չորրորդ ամէ տէրութեանն իւրոյ մինչև յամն մետասաներորդ թագաւորութեանն:

Եւ իբրեւ ետես, եթէ հաստատուն կացին Հոռոմք յուխտին իւրեանց, զոր եղին ընդ նմա, և զաղարեցին Խալդուորք ելանել ընդ պահակն Զորայ, և յամենայն կողմանց խաղաղութեամբ բնակեաց աշխարհ նորա, և ի նեղ ևս էարկ զթագաւորն Հոնաց, քանզի աւերեաց զբազում գաւառս նորա և յաջողեցաւ տէրութիւն նորա, աւետաւորս առաքեաց ընդ ամենայն ատրուշանս աշխարհին իւրոյ. ցլուք սպիտակօք և գիսաւոր նոխազօք առատացոյց զզոհս կրակի, և խիտ առ խիտ թանձրացոյց անդուլութեամբ զպաշտօն պղծութեան իրոյ. պսակօք և պատուովք մեծարեաց զբա-

ղումս ի մոգաց և զբազմագոյնս ի մոգպետաց: Ետ ևս հրամանս յափշտակել զամենայն ինչս քրիստոնէից և զստացուածս, որք էին ի մէջ Պարսկաց աշխարհին:

Եւ այսպէս հպարտացաւ բարձրացաւ ի միտս իւր, ի վեր քան զմարդկային բնութիւն ընդվզեալ ապարթանէր ոչ միայն յիրս մարմնական պատերազմացն⁷, այլ մեծ ոմն զինքն կարծէր քան զբնութիւն հայրենի կարգին. վասն այնորիկ կեղծաւորութեամբ թագուցանէր զինքն ըստ կարծեացն, և ուրպէս երեւէր իմաստնոցն, յանմահից իմն կարգի զնէր զինքն: Եւ յոյժ էր ցասուցեալ ընդ անունն Քրիստոսի, յորժամ լսէր՝ թէ տանջեցաւ, խաչեցաւ, մեռաւ և թաղեցաւ:

¹ առանց զձեզ ինչ աշխատ առնելոյ—առանց ձեզ որեւէ նեղութիւն տալու

² առաջոյ քան զիս—ինձանից առաջ

³ զսպաս զինուորութեան—զինվորական ծառայութիւնը

⁴ ոչ իբրեւ յակնկալութիւն կենաց—կյանքի ակնկալութիւն շունչան,

այլ (սպասեն) իրենց վախճանին

⁵ կարծիք ի մտի էին ամենեցուն—բոլորի մտքում կասկած կար

⁶ սրտի մտօք—սրտանց, հոգի կամ քով

⁷ ոչ միայն յիրս մարմնական պատերազմացն—ոչ միայն մարմնական պատերազմների դործերի մէջ

Երկրորդ յեղանակ

1

Որոց ոգիքն թուլացեալ են յերկնաւոր առաքինութենէն՝ յոյժ ընդ ահիւ անկեալ է բնութիւն մարմնոյ. յամենայն հոգմոյ շարժի, և յամենայն բանէ խոռվի, և յամենայն իրաց զողայ, երազագէտ է այնպիսին ի կեանս իւրում, և յանգիւտ կորուստն յուղարկի ի մահուան իւրում: Ուրպէս և ասաց ոմն ի հնումն, մահ ոչ իմացեալ՝ մահ է, մահ իմացեալ՝ անմահութիւն է: Որ զմահ ոչ գիտէ, երկնչի ի մահուանէ, իսկ որ գիտէ զմահ, ոչ երկնչի ի նմանէ:

Եւ այս ամենայն շարիք մտանեն ի միտս մարդոյ յանուանումնութենէ: Կոյր զրկի ի ճառագայթից արեգական, և տգիտութիւն զրկի ի կատարեալ կենաց: Լաւ է կոյր աշօք քան կոյր մտօք: Ուրպէս մեծ է ոգի քան զմարմին՝ այսպէս մեծ է տեսաւորութիւն մտաց քան զմարմնոց:

Եթէ ոք կարի առաւելեալ իցէ աշխարհական մեծութեամբ, և մտօքն աղքատագոյն, այնպիսին ողորմելի է քան զբազումս, որպէս և տեսանեմք իսկ՝ ոչ միայն ի շափաւոր մարդիկ, այլ և յոր

մեծն է քան զամենայն: Թագաւոր եթէ ոչ ունի զիմաստութիւն
աթոռակից իւր, ոչ կարէ ի վիճակին իւրում վայելուչ գոյ: Իսկ եթէ
առ մարմնաւորս այսպէս, ո՞րչափ ևս առաւել առ հոգեւորն:

Բոլոր մարմնոյս հոգի է կենդանութիւն, իսկ մարմնոյ և հոգ-
ւոյ միտք են կառավար. և որպէս առ մի մարդ՝ այսպէս առ բո-
լոր աշխարհս: Թագաւոր ոչ զիրն միայն տացէ պարտիս, այլ և
որոց եղև պատճառք ի կորուստ:

Բայց մեք թէպէտ և ոչ ունիմք հրաման բամբասել զիշխանս,
և ոչ գովողք կարեմք լինել այնմիկ՝ որ աստուածամարտն լինի-
ցի: Այլ զանցս իրացն պատմեմ, որ ի նմանէ ընդ սուրբ եկեղե-
ցիսն էանց, և ոչ դանդաղիմ. ոչ բամբասատէր մտօք, այլ ճշմար-
տութեամբ զեւս իրացն ասելով ոչ լռեցից: Ոչ ի կարծ ընդոստու-
ցեալ¹, և ոչ ի լուր զարթոցեալ², այլ ևս ինքնին անձամբ անդէն ի
տեղւոջն պատահեցի և տեսի և լուայ զձայն բարբառոյ յանդգնա-
բար խօսելով. իբրև զհոգմ սաստիկ՝ զի բախիցէ զծով մեծ, այն-
պէս շարժէր և տատանէր զամենայն բազմութիւն զօրաց իւրոց:
Նւ հանդէս առնէր ամենայն ուսմանց³, և ընդաճէր զմոգութիւնն և
զբաւեցութիւնն և զամենայն ուսմունս աշխարհին իրոյ: Արկանէր
ի ներքս և զբրիտոսնեութիւն կեղծաւորութեամբ, և ասէր զայրա-
ցեալ մտօք. «Հարցէք, քննեցէք, տեսէք, թող որ լաւն է՝ ընտրեալ
կալցուք»: Նւ փութայր որ ինչ ի մտին էր, զի վաղվադակի կա-
տարեացէ:

Իսկ ի կողմանց կողմանց քրիստոնեայքն, որ ի զօրուն էին,
իմացան զհոլորն որ ի ծածուկ վառեալ բորբոքէր, և կամէր հրդե-
հել զլերինս և զղաշտս առհասարակ: Ջեռան և նոքա անծախական
հրովն, և սաստկապէս պատրաստեցան առ ի փորձութիւն զաղտ-
նի մեքենայիցն:

Սկսան այնուհետեւ բարձր բարբառով, սաղմոսիւք և երգովք
հոգեւորօք և մեծապայծառ վարդապետութեամբ յայտ յանդիման
մեծի բանակին զպաշտօնն ցուցանել. և աներկիւղ առանց զան-
գիտելոյ՝ ո՞ր ոք և երթայր առ նոսա, ուսուցանէին կամակար: Նւ
Տէր յաջողէր նոցա նշանօք և արուեստիւք. քանզի բազում հի-
ւանդք ընդունէին զբժշկութիւն ի հեթանոսական զօրութն:

Իսկ անօրէն իշխանն իբրև գիտաց եթէ յայտնեցաւ խորա-
մանկութիւն խորհրդոյն, և պատրաստեալ հոլորն՝ մինչև ուրուք ի
նա փչեալ⁴ վառումն նորա յայտնի իմացաւ երկիւղածացն Աստու-
ծոյ⁵, սկսաւ ծածուկ նետիւք խոցոտել զմիտս իւրոյ շարութեանն,
և անբժշկական վէրս յոգիս և ի մարմինս տեսանէր:

Մերթ շանթէր գալարէր իբրև զօձ թիւնաւոր, մերթ պարզէր

զոչէր իբրև զառիւծ զայրացեալ. գելոյր, զլորէր, տապալէր երկ-
դիմի մտօք և զխորհուրդս կամացն կամէր կատարել: Քանզի ձեռն
արկանել և ունել ոչ կարէր,—վասն զի ոչ էին համագունդ ի միում
վայրի առ նմա,—սկսաւ այնուհետեւ յառաջ կոշել զկրսներս յաւա-
գաց և զանարգս ի պատուականաց և զտգէտս ի գիտնոց և զա-
նարիս ի քաջ արանց. և զի՞ մի մի թուիցեմ, այլ զամենայն զան-
արժանսն յառաջ մատուցանէր և զամենայն զարժանաւորսն յետո
տանէր. մինչև զհալը և զորդի քակէր ի միմեանց:

- ¹ ոչ ի կարծ ընդոստուցեալ—ոչ կար-
ծիքներով եմ վեր թռել
² և ոչ ի լուր զարթոցեալ—և ոչ էլ
լուրերից եմ զարթնել
³ հանդէս առնէր ամենայն ուսմանց—
բոլոր ուսմունքների հանդիսավոր

- քննութիւն էր կատարում
⁴ մինչև ուրուք ի նա փչեալ—դեռ
ոչ ոք նրա վրա չփչած
⁵ յայտնի իմացաւ երկիւղածացն Աս-
տուծոյ—հայտնի զարձակ աստու-
երկիւղածներին

2

Թէպէտ և ընդ ամենայն ազգս առնէր զանկարգութիւնս զայս,
առաւել ընդ Հայոց աշխարհին մարտնչէր. քանզի տեսանէր զնոսա
ջերմագոյնս յաստուածպաշտութեան, մանաւանդ որք էին յազգէ
նախարարացն Հայոց, և անմեղութեամբ ունէին զսուրբ քարոզու-
թիւն առաքելոցն և զմարգարէից: Պատրէր զոմանս ի նոցանէ
ոսկւով և արծաթով, և զբազումս այլով ևս առատ պարգևօք, իսկ
զոմանս ազարակօք և մեծամեծ գեղօք, զոմանս պատուովք և իշ-
խանութեամբք մեծամեծօք: Նւ այլ ևս սնտոի յոյս ոգւոց առաջի
դնէր, և այսպէս հրապուրէր և յորդորէր հանապազ. «Եթէ միայն,
ասէ, զօրէնս մոգութեան յանձին կալցիք, և զձեր մոլորութիւնդ
սրտի մտօք դարձուցիք ի ճշմարտութիւն երեւելի մերոց դից օրի-
նացս¹, ի մեծութիւնս հասուցից հաւասար իմոյ սիրելի նախա-
րարացս, և առաւել ևս զանցուցից»²: Նւ այսպէս կեղծաւորութեամբ
խոնարհեցուցանէր զինքն առ ամենեսեան, խօսելով ընդ նոսա ի
պատճառս սիրոյ³, զի խորամանկութեամբ որսալ մարթասցէ զնո-
սա ըստ առաջին խորհրդականացն խրատուց: Նւ զայս առնէր
սկսեալ ի չորրորդ ամէն մինչև ի մետասաներորդ ամն իւրոյ տէ-
րութեանն:

Նւ իբրև և տես եթէ ոչինչ յարգեցաւ ծածուկ հնարագիտութիւնն,
այլ ընդդէմքն յոլովագոյն զործէին⁴,—քանզի տեսանէր զքրիստո-
նէութիւն, որ օր քան զօր յորդեալ տարածանէր ընդ ամենայն

կողմանս հեռաւոր ճանապարհին, ընդ որ ինքն անցանէր,—սկսաւ հաշել և մաշել և հառաչելով յոգոց հանել: Յայտնեաց ակամայ գծածուկ խորհուրդսն. ետ հրաման բարձր բարբառով և ասէ. «Ամենայն ազգ և լեզու՝ որ են ընդ իմով իշխանութեամբ՝ դադարեցնեն յիրաքանչիւր մոլոր օրինաց, և միայնոյ եկեացեն յերկրպագութիւն արեգական, զոհս մատուցանելով և աստուած անուանելով և սպաս ունելով կրակի. և ի վերայ այսր ամենայնի և զմոգութեան օրէնս կատարելով, զի մի՛ ինչ ամենեկին պակաս առնիցեն»:

Զայս ասելով քարոզ կարգայր ի մեծի կարաւանին, և պատուէր սաստիւ ի վերայ զնէր ամենեցուն. և դեռպանս ստիպաւ արձակէր յամենայն ազգս հեռաւորս, զոչն պատուէր հրամանի առ ամենեսեան արկանէր:

Արդ ի սկզբան երկոտասաներորդ ամի թագաւորութեան իրոյ գունդ կազմէր անհամար բազմութեամբ, յարձակեալ հասանէր յերկիրն Իտաղական: Զայս տեսեալ թագաւորին Քուշանաց՝ ոչ հանդուրժէր ելանել ընդ առաջ նորա պատերազմաւ. այլ խոյս տուեալ ի կողմանս ամուր անապատին, թագստեամբ ապրէր հանդերձ ամենայն զօրօքն իւրովը: Իսկ սա ասպատակ արձակէր գաւառաց, տեղեաց, վայրաց. առնոյր զբազում բերդս և զքաղաքս, և կոտէր զգերին, զառ և զապուռ և զաւար, ածէր հասուցանէր յերկիր իւրոյ տէրութեանն: Եւ անդ աշխուհեալ յրնգունայն եղեալ ի նոյն խորհուրդս՝ հաստատէր ի կարծիս մոլորութեան, ասելով ցալաշտօնեայս ամբարշտութեանն. «Զի՞նչ հատուցուր մեք աստուածոցն փոխանակ այս մեծի յաղթութեանս, որ ոչ ոք կարաց ելանել ընդդէմ մեր պատերազմաւ»:

Յայնմ ժամանակի առ հասարակ մոգը և քաղեայք բարձին զձայնս իրեանց միաբան և ասեն. «Աստուածքն որ ետուն քեզ զտէրութիւն և զյաղթութիւն ի վերայ թշնամեաց քոց, ոչ ինչ են կարօտ խնդրել ի քէն յերեւելի պատուականացս, այլ զի բարձցն՝ զամենայն ուսմունս մոլորութեան մարդկան, և ի մի դարձուցես օրէնս զբաղաշտական պատուիրանին»:

Հաճոյ թուէր քանն առաջի թագաւորին և ամենայն մեծամեծացն, մանաւանդ որ էին առաջակայք օրինացն: Խորհուրդ ի մէջ առեալ յաղթէր խրատն:

Անդէն ի ներքոյ Պահ դրանն արգելոյր զբազմութիւն այրուծիոյն Հայոց և զՎրաց և զԱղուանից, և զամենեցուն՝ որ էին հաւատացեալ ի սուրբ աւետարանն Քրիստոսի: Եւ հրաման սաստիւ դռնապանացն առնէին, եթէ՝ որ յարեւելս առ մեզ գայցէ՝ թողցեն իսկ յարեւելից յարեւմուտս անանց լիցի ճանապարհ:

¹ Ի ճշմարտութիւն երեւելի մերոց դից օրինացս—մեր երեւելի աստվածային կրոնի ճշմարտությանը
² առաւել ևս զանցուցից—էլ ավելի կրարձացնեմ
³ Ի պատճառս սիրոյ—սիրով, սիրո պատրվակով

⁴ Ընդդէմքն յուրվագոյն գործէին—դիմացիններն ավելի շատ էին գործում
⁵ յրնգունայն եղեալ ի նոյն խորհուրդս—նույն դատարկ խորհրդին (մտադրությանը) լինելով

3

Եւ իբրեւ արգել և փակեաց զնոսա յամուր և յանել գառաղիղն,—և յիրաւի ասացի ամուր և անել, քանզի շիբ անդ տեղի փախստի և թաքստի, վասն զի շուրջանակի թշնամիք են բնակեալ,—յայնմ ժամանակի ձեռն արկանէր ի նոսա, և մեծաւ չարչարանօք և պէսպէս տանջանօք վատթարէր զբազումս ի նոցանէ, և ստիպէր ուրանալ զճշմարիտն Աստուած, և խոստովանել զերեւելի տարերս: Իսկ զօրականքն առ հասարակ գեղեցիկ խորհրդով, քաջապէս զօրութեամբ միաբան աղաղակէին և ասէին. «Վկայ են մեզ երկիրնք և երկիրը, ոչ երբէք հեղգացեալ ենք յարքունի վաստակս, և ոչ խառնեալ վատութիւն ընդ արութիւն քաջութեան, ի զուր և անողորմ են հարուածքս ի վերայ մեր»:

Եւ բազմանայր գոշումն աղաղակի նոցա, մինչև ինքնին թագաւորն ականատես լինէր իրացն յանդիմանութեան, և անդէն վաղձաղակի երզմամբ հաստատէր և ասէր. «Ոչ թողացուցից ձեզ, մինչև կատարեսցիք զամենայն կամս հրամանաց իմոց»:

Եւ ահա իշխանութիւն առեալ չարասէր սպասաւորացն, զի զչորս զինուորսն ի բուն աւագացն մատուցեն ի փորձութիւն տանջանացն: Եւ զառաջեալ դատեալ բազում հարուածովք, նովին կապանօք անցուցին ի տեղիս արգելանին: Իսկ այլոցն խաբէութեամբ առ ժամանակ մի թողութիւն արարեալ, և զամենայն վնասուն պատճառս արկանէր զկապելովքն¹. և զայս առնէր սատանայական խրատուն:

Եւ յետ երկոտասան արուր հրաման տայր ընթրիս գործել աստառութեամբ և տեւիլ քան զաւուրց սովորութիւն, և կոչէր զբազումս ի զինուորական քրիստոնէից: Եւ ի ժամ գահուն պատրաստութեան զիրաքանչիւր տեղի շնորհէր նոցա զբազմականին². և սիրով, խոնարհութեամբ խօսէր ընդ նոսա ըստ առաջնում կարգին, զի թերեւ հաւանեացին ուտել զմիս զոհեալ, զոր ոչ էր երբէք օրէն ուտել քրիստոնէից: Իբրեւ ոչ կալան յանձին ամենեքին, ոչ ինչ կարի ստիպեաց, այլ հրամայեաց մատուցանել նոցա զսովորական

կերակուրն, և առաւել զինեօքն յաւելոյր ի տաճարին զխրախու-
թիւն:

Եւ անաի ի դուրս ելեալ ի սրահն արքունի, արգելին զոմանս
ի նոցանէ ձեռս յետս կապելով, և զխոնջանունսն կնքելով³ և զգու-
շութեամբ պահելով⁴ էր որ զերկուս ատուրս, և էր որ զերիս: Բա-
ղում և ալլ ևս յանարժան հարուածս չարչարէին, զոր և ոչ ընդ
զրով իսկ արժանի համարեցաք արկանել: Եւ զոմանս ի նոցանէ
հեռացուցին և քարշեցին յազնուական պատույն անարգեալ:

Եւ զունդս զունդս դարձեալ զոմարէին ի նոցանէ յերկիր հե-
ռաւոր, յամուրս անապատին, ի մարտ պատերազմի թշնամեացն
արքայի. և բազմաց իսկ անդէն հասանէր վախճան մահու արով:
Եւ զամենեցուն զկարգեալ թոշակն նուազեցուցանէին, և քաղցիւ և
ծարաւով տառապեցուցանէին զնոսա, և ձմերոցի տեղիս զգժնեայ
վայրսն հրամայէին նոցա. և անարգս և վատթարս յաշս ամենե-
ցուն զնոսա ցուցանէին:

Իսկ նոքա առ սէրն Քրիստոսի յոյժ փնդութեամբ ընդունէին
զամենայն չարչարանսն վասն մեծի յուսոյն, որ առաջի պատ-
րաստեալ կայ պատուիրանապահ համբերողացն: Որչափ չարու-
թեամբ զանարգութիւն բազմացուցանէր, նոքա ևս քան զևս⁵ զօրա-
նային ի սէրն Քրիստոսի. մանաւանդ զի բազումք ի նոցանէ զգիրս
սուրբս ուսեալ էին և մանկութենէ, զանձինս մխիթարէին և զըն-
կերս քաջալերէին, և իբրեւ աշտարակ լուսոյ զպաշտօնն ունէին և
բազմացուցանէին:

Վասն որոյ և բազումք ի հեթանոսաց, որոց հելոս և ցանկալի
ձայնքն թուէին, քաջալերէին զնոսա, և ասէին քանս մխիթարու-
թեան, իբրեւ թէ լաւ իցէ մարդոյ մահու չափ ճգնել՝ քան յայդպի-
սի օրինաց ուրանալ:

Բայց սակայն թէպէտ և նոքա առ սէրն Քրիստոսի յոյժ զուար-
թութեամբ խնդային ըստ ներքին մարդոյն⁶, արտաքին տեսիլն
կարի ողորմ էր յօտարութեան: Այնպիսի պատուական զինուորու-
թիւն հասեալ էր ի չարաշուք անարգութիւն, և հայրենի ազատու-
թիւնն չարաչար կայր ի ծառայութեան մարդախոշոշ բռնաւորին,
որ և ընդ հեթանոսաց օրէնս անցանէր արիւնհեղութեամբ, և ամե-
նեին չկարծէր՝ թէ գուցէ այսր ամենայնի վրեժխնդիր յերկինս:

Նա և ոչ զերկրաւոր վաստակս ուրուք յիշէր. և որ մեծն քան
զամենայն է ըստ մարմնաւոր կարգի, քանզի գոյին ոմանք ի նա-
խարարացն, որոց զեղբարս նորա սնուցեալ էր⁷ մայրենի կա-
թամբն իւրեանց, առաւել ևս քան զամենեւեան զնոսա դատէր:

Եւ յայսր ամենայնի վերայ ալլ ևս չարութիւն խորամանկեաց:

Ձմի ոմն ի հաւատարիմ ծառայից իւրոց ի գործ առաքէր յերկիրն
Հայոց՝ որում անունն էր Դենշապուհ. որ եկեալ հասեալ հրամանաւ
արքունի, զողջոյն բերեալ զմեծ թագաւորին, և խաղաղասէր կեղ-
ծաւորութեամբ աշխարհագիր առնել ամենայն երկրին Հայոց ի թո-
ղութիւն հարկաց և ի թեթևութիւն ծանրութեան այրուձիռոյն: Թէ-
պէտ և ի վերին երեսս կեղծաւորէր, ալլ ի ներքոյ խորհուրդք շա-
րագոյն ցուցանէին:

Առաջին՝ զազատութիւն եկեղեցւոյն արկանէր ի ծառայու-
թիւն:

Երկրորդ՝ միայնակեաց քրիստոնեայք, որ բնակեալ էին ի
վանորայս, ընդ նովին աշխարհագրով էարկ:

Երրորդ՝ զհարկ աշխարհին առաւել ծանրացոյց:

Չորրորդ՝ զնախարարեանն բաժնարկութեամբ արկ ընդ մի-
մեանս, և յամենայն տան արար խռովութիւն:

Եւ զայս ամենայն առնէր՝ թերեւ զմիաբանութիւն քակեսցէ,
և զուխտն եկեղեցւոյն ցրուեսցէ, և զմիայնակեացսն փախուսցէ,
և զշինականսն վատնեսցէ. և առ յոյժ աղքատութեանն՝ ակամայ
զիմեսցեն յօրէնս մոգուց:

Եւ եւս շարագոյն հինգերորդն. քանզի որ հազարապետն էր
աշխարհին, իբրեւ զհայր վերականցու համարեալ էր աշխարհակա-
նաց քրիստոնէից. զբոհեաց յարոյց զամբաստանութիւն ի վերայ
նորա, և հանեալ զնա ի գործոյն՝ փոխանակ նորա պարսիկ ած
յաշխարհն, և մեւս ևս մոգպետ՝ դատաւոր աշխարհին, զի զեկե-
ղեցւոյն փառսն աղաւաղեսցեն:

Բայց սակայն թէպէտ և ամենայն գործքս այս դժնեայ էին, չե-
էր ուրուք ձեռն արկեալ յայտնի յեկեղեցին. վասն այնորիկ և ոչ
որ ընդդիմացաւ նմա, թէպէտ և էր ծանրութիւն հարկացն: Քանզի
ուստի արժան էր առնուլ հարիւր դահեկանաւ չափ, կրկին առ-
նուին. նոյնպէս և եպիսկոպոսաց և երիցանց զնէին, ոչ միայն
շինաց, ալլ և աւերակաց: Նա և բնաւ ո՞վ իսկ կարէ պատմել վասն
ծանրութեան մտից և սակից, բաժից և հասից լերանց և դաշտաց
և մայրեաց: Ոչ ըստ արքունի արժանաւորութեանն առնուին, ալլ
հինաբար յափշտակելով, մինչև ինքեանք իսկ մեծապէս զարմա-
նային, թէ ուստի այս ամենայն գանձ ելանէ՝ զիս՝ որդ շէն կայցէ
աշխարհն:

Եւ իբրեւ տեսին, թէ այսու ամենայնի չկարացաք ձանձրա-
ցուցանել, յայնժամ հայտնապէս հրաման ետուն մոգաց և մոգ-
պետաց նամակ մի գրել ըստ ձախողակի գնին իւրեանց:

- ¹ արկանէր զկապելովքն—գցեց (զը-
ցում էր) կապլալների վրա
² զիւրաքանչիւր տեղի շնորհէր նոցա
զբազմականին—ամեն մեկին իր
նստելու տեղն էր շնորհում սեղա-
նի շուրջը
³ զխոնջանոնան կնքելով—վարտի-
քի (կամ անդրավարտիքի) կապերը
կնքելով, ամրացնելով (զա մարդ-

- կանց պատժելու ձև է հղել Պարս-
կաստանում)
⁴ և քան զես—ավելի և ավելի
⁵ բոտ ներքին մարդոյն—ներքուստ,
հոգեպես
⁶ որոց զեղբարս նորա սնուցեալ էր—
որոնք նրա եղբայրներին սնուցել
էին

4

Եւ իբրեւ հասին ի դուռն արքունի, ի մեծի շաքաթու զատկին
յանդիման լինէին թագաւորին: Բայց թէպէտ և տեսանէին զեղ-
բարս իւրեանց ի մեծամեծ վիշտատառապանաց, որ վասն անուանն
Քրիստոսի ճգնեալք էին պնդապէս, ոչ ինչ տխուր և տրտում
զերեսս ցուցանէին հրապարակին: Եւ որչափ նորա զուարթագին
երեւէին ամենեցուն, առաւել զարմանային չարասէրքն:

Եւ զի օրէնք էին յառաջ ժամանակաւ, յորժամ ի Հայոց այրու-
ծի ի գուռն երթայր ի ձեռն պատուաւորի զօրագլխի ուրուք, այլ
ընդ առաջ յղէր, և հարցանէր զողջոյն և զխաղաղութիւն Հայոց
աշխարհին, և երկիցս և երկցս անգամ զնոյն առնէր, և զհանդէս
գնդին ինքնին տեսանէր և յառաջ քան ի գործ պատեհաւորին հա-
սանել զգալն իսկ առ նա՝ մեծ շնորհակալութիւն համարէր, և ա-
ռաջի աթոռակցացն իւրոց և ամենայն մեծամեծացն զովութիւն
մատուցանէր ամենեցուն, և յիշէր զնախնեացն զվաստակս և զառն
առն քաջութիւն հատմէր նոցա:

Իսկ այն օր և ոչ մի ինչ յայսցանէ ամենեւին ինչ որ յիշեաց.
այլ իբրեւ զշարադեւ մի՝ ոչ դադարէր յուզել և շարժել զբոլք ձմե-
րայնոյ: Որպէս և նմանեալ իսկ էր ծովածուի ալէկոծ խռովու-
թեան, ոչ տուղնաբեայ վերի վերոյ՝, այլ անդտտին յանդնոց բարձ-
րանայր փրփրեալ կուտակեալ վիշապաձայն որոտալով, զազանա-
բար զոշելով առհասարակ զողացուցանէր զտիեզերական զիւր իշ-
խանութիւնն, որպէս զի փռեալ տարածանիցի համատարած ամե-
նայն ի վերայ լեռանց, խորոց, ձորոց՝ ապականել միանգամայն
զլայնութիւն դաշտացն վայելչութեան:

Մոնչելով բարբառ արձակեալ և ասէ. «Երդուեալ իմ յարե-
զակն, ի մեծն աստուած, որ ճառագայթիւքն իւրովք լուսաւորէ զա-
մենայն տիեզերս, և ջերմութեամբն կենդանածն զամենայն գո-
յացեալսն, եթէ ոչ վաղիւ ընդ առաւօտն, ընդ երեւումն սքանչել-

ւոյն, ընդ իս իւրաքանչիւր ծունր նմա ոչ կրկնեալք՝ խոստովանե-
լով զնա աստուած, ոչ ինչ թողացուցից ձեզ՝ զամենայն նեղու-
թիւնս շարչարանացն ի վերայ ածելով, մինչև ակամայ կատա-
րիցէք զկամս հրամանաց իմոց»:

Իսկ հաւատացեալքն հաստատեալք ի Քրիստոս՝ ոչ ի սառ-
նամանեաց ձմերայնոյն հովանային, և ոչ ի տապոյ խորշակին
ջեռնուին, և ոչ յահագին ձայնէն սարսէին, և ոչ ի սպառնալեաց
տանջանացն զանդիտէին. այլ ի վեր հայեցեալք՝ զօրութիւնն
Քրիստոսի յօգնութիւն եկեալ տէսանէին, և զուարթագին դիմօք
և համեստ բանիւք յառաջ մատուցեալ՝ տային պատասխանի թա-
ղաւորին:

«Խնդրեմք ի քէն, արքայ քաջ, ունկն դիր սակաւ բանից մե-
րոց, և քաղցրութեամբ լուր զոր ասելոցս եմք:

«Քանզի յիշեցուցանեմք քեզ զժամանակն Շապհոյ արքայից
արքայի, որ էր հայր հաւուն քո Յազկերտի, և ետ նմա Աստուած
զերկիրն Հայոց ի ծառայութիւն սովին օրինօք, որով և մեր իսկ
վարիմք այժմ. և հարքն մեր և հաւք հարցն մերոց կացին նմա ի
ծառայութեան վաստակս, և սիրով կատարէին զամենայն հրա-
ման բանի նորա, և բազում անգամ ի նմանէ մեծապարգևք լի-
նէին: Եւ յայնց ժամանակաց մինչև ի քո հայրենի աթոռ՝ և մեք
զնոյն ծառայութիւն ծառայեցաք. բայց թերևս քեզ լաւագոյն քան
զառաջնոցն»:

Չայս ասելով ցուցանէին զքաջութիւն արութեանցն լաւագոյն
քան զառաջնոցն ըստ զինուորութեան կարգի: Իսկ զմտից և զսա-
կից, և որ այլ ևս էին հարկ աշխարհին, բազմագոյն քան առ հարբն
նորա երթայր յարքունիս:

«Նա և ի սուրբ եկեղեցւոյն, որ էր ազատ ի Քրիստոս ըստ
կարգի նախեացն մերոց ի սկզբանէ, և դու ընդ հարկաւ եղիր. և
մեր առ սէր քոյոյ տէրութեանդ ոչ ինչ ընդդիմացաք քեզ: Արդ
վասն է՞ր յուզեալ իցէ ցասումնս այս ի վերայ մեր. ասա դու մեզ
զպատճառս վնասուն. եթէ օրեօրեմք մեր պատճառք իցեն անվա-
տակ լինելոյ առաջի քո»²:

Իսկ շարադեն լի ամենայն նենդութեամբ՝ զերեսս ի մի կոյս
զարձուցեալ և ասէ. «Վնաս համարիմ ընդունել ի գանձ արքունի
զհարկս աշխարհին ձերոյ, և անօգուտ՝ զքաջութիւն արութեան ձե-
րոյ. քանզի տղիտաբար մոլորեալ էք ի ճշմարիտ օրինացս մերոց,
և զաստուածս անարգէք և զկրակ սպանանէք և զջուրս պղծէք, և
զմեռեալս ի հող թաղելով զերկիր ապականէք... Տեսանեմ զձեզ
իբրեւ զխաշինս ցրուեալս և վայրատեալս յանապատի և յոթ զեղջ

է մտաց իմոց³, թէ գուցէ աստուածքն բարկացեալ վասն ձեր՝ ի մէնջ վրէժս առնուցուն: Այլ դուք եթէ կամիր կեալ և կեցուցանել զանձինս ձեր և մեծարանօք անդրէն յուղարկիլ, զոր ասացի՝ վաղիս վաղվաղակի կատարեցէք»:

Յայնժամ երանելի նախարարքն առ հասարակ զծայնս իւրեանց բարձին և ասեն յանդիման ամենեցուն. «...Հա՛պա, որով օրինակաւ զինչ կամիս առնել, կատարեա. պատրաստ եմք ամենեքեան առ ամենայն մեքենայս հարուածոցն տանջանաց, զոր սպառնացար. ոչ միայն ի շարշարել, այլ և ի մեռանել: Եւ եթէ դարձեալ ևս զնոյն բանս հարցանես, ի միողէ միողէ⁴ լուիցես առաւել բան զդոյն պատասխանի»:

Յայնժամ դառնացեալ քան զլեղի թագաւորն՝ փրուդանէր անդէն ի փորին զծով կամաւոր մաղձոյն իւրոյ. և ընդ քիթն և ընդ բերանն առ հասարակ զողորշի ջերմախառն ելանէր, իբրեւ ի սաստիկ հնոցէ ծովս թանձրացեալ: Եւ առ ջհանդուրժել սրտին իւրոյ՝ կոտորէր զգորովիւն մարմնոյն, և ծակոտէր զբազմամթեր աման խորհրդոցն, ցրտէր և վատնէր զամենայն խորհումն նենգութեան: Եւ զոր ոչ երբէք կամէր իւրոց սիրելեացն յայտնել, աւամայ առաջի ծառայիցն Քրիստոսի մերկանայր և դնէր զամենայն կարգաւ:

Երեքկէր և չորեքկէր զանսուտ երգումն յարեգակն, և ասէր այսպէս. «Ո՛չ կարէք աւերել զանխաբ ամուրս իմ. և ոչ որում ցանկացեալդ էք՝ վաղվաղակի տամ գտանել ձեզ. այլ զամենեւեմս զձեզ և որ ի գնդիս են՝ շարաշար կապանօք ի Սագաստան տամ անցուցանել ընդ անճանապարհ տեղիս, որ և բազումք ի ձէնջ ի խորշակէ յերթալն սատակիցին, և մնացեալքն անկցին ի բերդս ամուրս և ի բանդս անելս: Եւ ի ձեր աշխարհն առաքեցից զօրս անթիւս հանդերձ փղօք, և զկին և զորդիս ի խուժաստան տամ խաղացուցանել⁵. և զեկեղեցիս և զոր անուանէք վկայարանս՝ քակեցից, քանդեցից և յապականութիւն դարձուցից. և եթէ որ ընդդէմ դարձեալ գտցի, կոխան եղեալ զազանաց՝ անողորմ մեռանիցի: Եւ զամենայն ասացեալս արարից և կատարեցից առ մնացորդս աշխարհին»:

Եւ վաղվաղակի հրամայէր զպատուական նախարարսն հանել մեծաւ անարգանօք յերեսաց իւրոց. և զգուշութեամբ հրաման տուեալ դահճապետին առանց կապանաց յիրաքանչիւր վանս պահել, և ինքն զառածեալ անդրէն դառնայր անմխիթար տըրտմովեամբ յօթեանսն անկանէր:

¹ ոչ դուրսաբեալ վեր ի վերոյ— ոչ թե թեթեւ ու երեսանց
² անվաստակ լինելոյ առաջի քո— որ անաշխատ (ծով) ենք դուրս եկել քո առաջ

³ յոյժ զեղջ է մտաց իմոց— մեծ ցավ է ինձ համար
⁴ ի միողէ միողէ— ամեն մեկից
⁵ տամ խաղացուցանել— քշել կտամ

Երրորդ լեզանակ

1

Յայնմ ժամանակի քահանայքն որ անդէն ի զօրուն էին, առ շժուժալ սրտիցն բարկութեան՝ քակեալ որոշեցան ի նախարարացն և յամենայն բազմութեանն և զմի ոմն դեսպան ձիով փութապէս առաքեցին յաշխարհն Հայոց: Դոյժ ի բերան առեալ և զօձիս պատառեալ, հասեալ ի ժողովս եպիսկոպոսացն, մեծապէս յարտասուս հարեալ, կայր և պատմէր զամենայն անցս շարշարանացն. այլ ոչ յայտնէր նոցա զծածկութիւն խորհրդոցն:

Յայնմ ժամանակի տփոեցան եպիսկոպոսքն յիրաքանչիւր իշխանութիւնս, և առաքեցին զքորեպիսկոպոսս ի գեօղս և յագարակս և ի բազում ամուրս լեռնային գաւառացն: Դրեցին ժողովեցին զբազմութիւն արանց և կանանց, շինականաց և ազատաց, զքահանայից և զմենակեցաց. խրատ եղին, պնդեցին և արարին զամենեւեմս զինուորս Քրիստոսի:

Եւ յառաջին բան խորհրդին այս հաստատեցաւ. «Զեռն եղբօր հարազատի ի մերձաւոր իւր լիցի, որ անցեալ իցէ ըստ ուխտ պատուիրանին աստուծոյ. և մի՛ խնայեսցէ հայր յորդի, և մի՛ ակն առնուցու որդի հօր պատուոյն¹: Կին կուուսցի ընդ առն ամուսնոյ, և ծառայ դարձցի ընդդէմ տեառն իւրոյ: Օրենք աստուածայինք կացեան թագաւոր ի վերայ ամենայնի, և ի նմին օրինաց ընկալցին յանցաւորք զպատիժս դատապարտութեան»:

Եւ իբրեւ այս այսպէս հաստատեցաւ, կազմեցաւ, երեւցան ամենեքեան զինեալք և սաղաւարտեալք, սուր ընդ մէջ և վահան ընդ ձեռին՝ ոչ միայն արանց քաջաց, այլ և կանանց առնականանց:

Իսկ գունդն Հայոց ամենայն օգնականօքն հանդերձ և մոզացն բազմութեամբ յամսեանն շորրորդին եկին հասին յաշխարհն Հայոց, ի գիւղաքաղաք մի մեծ, որում անուն էր Անգղ: Բանակեցան, բոլորեցան, զետեղեցան, և յամենայն կողմանց անդր ժողովեցան, և էին անթիւ բազմութիւն:

Եւ եղև յետ աւուրց քսան և հնգից, մոզպետն ինքնին մոզօքն

հանդերձ հասանելի մեծաւ զօրութեամբ՝ քակել զդրոշմս եկեղեցւոյն յաւուր միաշարքաթիւն. զփորձ առնուլ կամէր զառաջարկութեան գործոյն²: Իսկ սուրբն Առնդ երէց միաբանութեամբ առաջին խորհրդակցօքն և բազում ուխտիւ ի տեղուոյ անդ պատրաստական զիսկեցաւ: Թէպէտ և ոչ էր տեղեկագոյն մտաց ամենեցուն նախարարացն, և ոչ զօրութեան ուժոյ մոգպետին, ոչ ինչ եկաց մնաց³ ամենայն եպիսկոպոսացն, և ոչ առ սակաւ մի համբեր անօրէն իշխանին թողացուցանել: ալ բազում ամբոխ աղաղակի⁴ զօրացն և մոգացն հասուցանէր: Քանզի վիրգս ի ձեռն առեալ՝ զկառափունս մոգացն և մոգպետին ջարդեցին. փախստական յուրաքանչիւր վանս արկանէին, և ինքեանք զպաշտօնն բարձրացուցեալ յեկեղեցւոյն՝ զտէրունական կանոնն կատարէին, մինչև ի նոյն միաշարքաթիւն անդադար լինելով:

Եւ յետ այսր տազնապի խոռվութեան՝ յամենայն կողմանց յաշխարհէն Հայոց բազմութիւն արանց և կանանց ի տեղին հասանէին: Եւ անդ էր տեսանել զմեծ աղէտ տարակուսին. ոմանք զգերարտօսը արձակելով իբր յաղբերականց հոսէին յաչաց իւրեանց. ալլքն բարձրաճիշ աղաղակաւ՝ իբր այն թէ⁵ զերկինս զողացուցանէին, իսկ կէտքն խիզախելով և ի զէնս ընթանալով՝ զմահ քան զկեանս ընտրէին: Իսկ ոմանք ի սուրբ ուխտէ եկեղեցւոյն զաւետարանն ի ձեռն առեալ՝ աղօթիւք առ Աստուած կարդային. և ալլք ըղձանային զպատառումն երկրին, զի անձանց լիցի զերեզման: Եւ այսպէս շտապ տազնապի⁶ ի վերայ մոգպետին հասուցանէին: Բազում անգամ աղաչէր զօգնականսն իւր, զի ի մահուանէ կարասցեն զնա ապրեցուցանել և ողջանդամ անդէն յարքունիս հասուցանել:

Այլ վասն գործոյն, յոր եկեալն էր, ստիպէր զնոսա և ասէր. «Թող գրեմ և ցուցանեմ մեծ թագաւորին, զի ի բաց թողցէ զայս պիսի իրաց առաջարկութիւն. զի եթէ և ինքեանք աստուածքն եկեացեն մեզ յօգնականութիւն, չէ հնար օրինացս մոգութեան ի Հայս առնուլ զհաստատութիւն⁷. որպէս զփորձ առի զմիաբանութեան ուխտին եկեղեցւոյ: Զի թէ էին զօրք աշխարհիս մոգք, ոչ ինչ խնայէին սոքա ի նոսա սատակմամբ՝ ոչ միայն զարտաբնան, այլ և յեղբարս և յորդիս և յամենայն մերձաւորս իւրեանց, նաև ոչ յանձինս իւրեանց: Մարդք, որ ոչ ի կապանաց զանգիտեն, և ոչ ի տանջանաց երկնչին, և ոչ ի ստացուածոց պատկառին, և որ յետին շար է քան զամենայն շարիս՝ զմահ քան զկեանս ընտրեն, ո՞վ է, որ կարէ նոցա դիմակաց լինել:

¹ մի՛ ակն առնուցու որդի հօր պատուոյն—որդին շակնածի (չքաշվի) հօր պատվից
² զփորձ առնուլ կամէր զառաջարկութեան գործոյն—կամենում էր փորձել ձեռնարկած գործը
³ ոչ ինչ եկաց մնաց—բոլորովին չլսալանց

⁴ ամբոխ աղաղակի—աղմուկ աղաղակ (համանիշներ են)
⁵ իբր այն թէ—կարծես թե
⁶ շտապ տազնապի—չփոթ ու տազնապ (համանիշներ են)
⁷ չէ հնար... առնուլ զհաստատութիւն—հնարավոր չէ... որ հաստատվի

2

Եւ անդէն հրոս հանեալ ի Սիւնեաց աշխարհէն՝ զիւր գունդն ստուարացոյց ի թիկունս օգնականութեան մոգաց և մոգպետին: Եւ ապա սկսաւ ասել. «Աղէ՛ դու անգամ մի հրովարտակ ի դուռն տուր վասն այրուձիոյն, որ յԱղուանսն է տասն հազար, զի ի ձմերոց ի Հայս եկեացեն. և յորժամ զնոսա ի ձեռին ունիցիմք, չիք ոք, որ եղծանել կարէ զհրամանն արքունի»:

Պատասխանի ետ մոգպետն և ասէ ցմարգպանն. «Այդ խորհուրդ դարձեալ իմոց բանիցս ընդդէմ է. քանզի մեք յորժամ բռնութեամբ կռուեսցուք ընդ աշխարհիս, աշխարհս ի բաց քանդի, և մեք ի պատուհասէ չապրիմք. անձանց վնաս, և արքունի մեծապէս զեան»:

Եւ ոչ ինչ կամեցաւ ամենևին ունկն դնել նմա մարդպանն, զի սրտի մտօք կալեալ էր զպարսկական օրէնսն: Սկսաւ այնուհետեւ պատրել զոմանս կարասեալ և զոմանս ողորբական բանիւք. զոսմիկն ամենայն՝ ահեղ բանիւք սպառնացեալ սրտաթափ առնէր: Հանապազորդ առատացոյց զոռճիկսն տաճարին և յերկարէր զնուագան ուրախութեան, մաշելով զերկայնութիւն գիշերացն յերգրս արեցութեան և ի կաքաւս լկտութեան¹, քաղցրացուցանէր ոմանց զկարգս երաժշտական և զերգս հեթանոսականս. մեծապէս զովութիւն մատուցանէր օրինաց թագաւորին: Բերեալ էր և յարքունուստ բազմութիւն կարասուոյ և միում միում կաշառ գաղտ խթէր ի պատճառս պարգեի² և պատուոյ. և բազում նենգութեամբ զանմեղ մարդիկ հրապուրէր և յինքն արկանէր:

Իսկ զայս ամենայն իբրեւ տեսին սուրբ եպիսկոպոսունքն, ևս բազ գրեալ յորդորեցան ի նոյն միաբանութիւն, և հնարադէտ իմաստութեամբ ընդ երկուս բաժանեցին զբանակն: Մանաւանդ իբրեւ հաստատեալ գիտացին ի միտս իւրեանց, եթէ անօրեն իշխանն Սիւնեաց զօրհասական վէրսն ի յոգիսն ընկալեալ էր, խորշեցան մերժեցան և ի բաց փախեան ի նմանէ:

խորհուրդ արարեալ ի գիշերի միում ամենայն ուխտին բազմութեամբ՝ կոչեցին և զսպարապետն զօրուն ի խորհուրդն, հարցին և քննեցին և ի վերայ հասին մտացն անշարժութեան³, որոյ ոչ և առ սակաւ մի թերացեալ էր ի սիրոյն Քրիստոսի: Եւ միաբան աղօթս արարեալ ի վերայ նորա՝ վերստին ընկալան զնա յառաքինութիւն: Եւ նովաւ որսացան զբազումս ի նոյն միաբանութիւն, որք ոչ էին քակեալ յառաջին միաբանութենէն. եկին և ժողովեցան զունդ զօրաց բազմաց: Եւ ևս առաւել հեռագոյն զատան ի մոզացն և ի մոգպետէն և յանօրինէն Վասակայ:

Իսկ նա այնչափ յիմարեցոյց ափեցոյց զմիտս մոգպետին, մինչև շետ նմա իմանալ զելս իրացն⁴: Սկսաւ բաշխել մոգս ի տունս նախարարացն և մեծամեծ ռոճիկս կարգել, զոհել պատրուակս և բռնաբար կնքաւոր մարդկանն տալ ուտել միս յաղածոյ և երկիր պազանել արեգականն: Իբրեւ սկսաւ բազմանալ ընդ ամենայն աշխարհն այնպիսի պղծագործ խառնակութիւն, յանդրգնեցան և ևս կանայք փշտիպանացն յաւուր կիրակիէի անցուցանել զճրագունս եկեղեցւոյն և պատառել զհանդերձս հաւատաւոր կանանցն:

Չայս գութկան աղմկի⁵ իբրեւ տեսին միաբան սուրբ եպիսկոպոսունքն, զաւետարանն ի ձեռն առեալ հասին և անկան առանց հարցանելոյ ի վանս սպարապետին, ուր ժողովեալ էին զօրքն Հայոց:

Համբարձին զձայնս իւրեանց և ասեն. «Աղաչեմք զձեզ զամենեանս սուրբ աւետարանաւ. եթէ ձերով խորհրդիւ գործեն զայն անօրէնութեան շարիս մարդպանն և մոգպետն, նախ զմեր պարանոցս հատէք, և ապա յեկեղեցին ձեռնարկեցէք: Ապա թէ առանց ձեր կամաց նոքա զայն շարիսն գործեն, այսօր խնդրեսցի ի վրեժդ ալդ ի նոցանէ»:

Իսկ որք էին ի ներքս ի վանս սպարապետին՝ յոտն կացին, միաբան համբարձին զձայնս իւրեանց առ Աստուած և ասեն. «Դու Տէ՛ր սրտագէտ ամենեցուն, ոչ ինչ պիտի քեզ վկայութիւն ի մարդկանէ. եթէ խոտորեալ իցեմք ի քէն սրտի մտօք, զայն դու ինքնին քաջ դիտես. այսօր իսկ դատեալ զմեզ ըստ մեղաց մերոց: Ապա եթէ հաստատուն կամք յուխտի սուրբ աւետարանիս, դու Տէ՛ր, լեր մեր օգնական այսօր և տուր զթշնամիսն ճշմարտութեան ի ձեռս մեր, զի արասցուք ընդ նոսա ըստ կամաց մերոց»:

Չայս իբրեւ ասացին, ամենեքեան զգլուխ զգետնի հարկանէին, և ողջունեցան յաւետարանէն և յեպիսկոպոսացն:

Իսկ մի ոմն ի նախարարացն, որ անդր դիպեցաւ, էր ի նոցա

խորհրդի և ոչ միաբանեաց ընդ նոսա ի մեծ վկայութիւնն. և անդէն առ ժամայն ի նոցունց ի տեղւոջն քարկոծեցաւ, և ահ մեծ անկաւ ի վերայ ամենեցուն:

Յայնժամ ամենեքեան ի նախանձ բարկութեան բորեցան, մինչև ամենայն տեսողացն երկամունքն դողալին, որք առ ոչ ինչ համարեցան զպարգևս արքունի և առ ոտն հարին զհրամանս ահագինս: Ընթացան վաղվաղակի ի զենս իւրեանց, վառեցան կազմեցան զգիշերն ամենայն և ընդ ծագել արեգականն զգունդն յերիս մասունս բաժանեալ՝ ի բանակն արկանէին: Գունդն առաջին յարեւից կուտէ, և գունդն երկրորդ յարեւմտից կողմանէ, և գունդն երրորդ ի հիւսիսոյ կողմանէ, շուրջանակի ի մէջ առեալ փակեցին զբազմութիւն բանակին. և զբազումս կոտորեցին և զևս բազմագոյնս կապեցին զերեւելի մարդիկ և արկին ի բերդս ամուրս ընդ իւրեանց իշխանութեամբ: Եւ զառ և զապուռ և զաւար բանակին ի մի վայր ժողովեալ՝ պահէին իբր հրամանաւ արքունի:

Իսկ զմարդպանն ձերբակալ արարեալ, և միաբանէր ընդ նոսա երդմամբ՝ հաստատուն կալ յուխտին, զղջանայր զառաջին քակումն ի նոցանէ: Անկանէր ապաշխարութեամբ յոտս սուրբ եպիսկոպոսացն և աղաչէր խաղապատելով, զի մի՛ մերժեալ ընկեսցի առ ի նոցանէ: Կրկնէր և երեքկնէր զանսուտ երդումն առաջի բազմութեանն ի սուրբ աւետարանն, գրէր և կնքէր զերդումն և կապէր զաւետարանէն. և աղաչէր, զի յԱստուծոյ խնդրեսցի վրեժ-խորհրդութիւնն, և մի՛ նոքա մարդկաբար սատակեսցեն զնա:

Իսկ նոքա թէպէտ և հաստատեալ զիտէին զնենգաւոր կեղծաւորութիւն նորա, եթէ խաբեութեամբ զառնայ անդրէն ի հին մոլորութիւնն, ոչ ինչ փոյթ առնէին ձեռն արկանել ի նա վասն առաջին յանցանացն, այլ սուրբ աւետարանին թողին ի դատապարտութիւն:

¹ ի կաթաւ լիտութեան—լիտի պարեմով

² ի պատճառս պարգևի—պարգևի պատմակով (իբր թէ պարգև է տալիս)

³ ի վերայ հասին մտացն անշարժութեան—իմացան նրա մտքի (դի-

տաւորութիւն) հաստատ լինելը

⁴ շետ նմա իմանալ զելս իրացն—չթողեց որ նա հասկանա գործի հետեանքները

⁵ գութկան աղմկի—աղմուկ ու աղաղակ

Իսկ իբրեւ զայս կատարեցին և արարին իւրեանց մեծապէս հաստատութիւն, և դեռ անդէն ի տեղւոջն զետեղեալ էին խաղաղու-

թեամբ, գուժկան հասանէր յաշխարհէն Հայոց, զճակատ հարեալ և զօձիս պատառեալ վասն ապստամբին Վասակայ. «Յետս կացեալ յուխտէն քրիստոնէութեան և աւերեալ զբազում տեղիս Հայոց աշխարհին, մասնաւոր զձմերոցս արքունի, որ կայանք զօրացն էին, զԳառնին և զԵրամանս, և զԴրասխանակերտն՝ զմեծ դաստակերտըն, զՎարդանաշատն և զամուրն Օշական, զՓառախոտն, զՍարդեանսն, զՁողակերտն աւան, և զԵրզն Արմաւրի. զՍուաշն աւան, զԱրուճն, զԱշնական և զամենայն ոտն Արագածու, և զնահանգն Արտաշատու և զԱրտաշատն ինքնին գլխովին, և զամենայն գեղս և զաւանս, որ շուրջ զնովաւ էին, առեալ աւերեալ և հրձիգ արարեալ, և զամենեցուն ձեռ զընտանիս փախուցեալ մերժեալ յիրաքանչիւր բնակութենէ: Ձեռն արկեալ և ի սուրբ եկեղեցիսն, տարեալ և զսուրբ սպաս եկեղեցւոյն սեղանոյ. գերի վարեալ զընտանիս քահանայից, և զնոսին կապեալ և եղեալ ի բանդի. և ինքն սփռեալ տարածեալ ասպատակաւ աւերէ զերկիրն ամենայն: Եւ զունգն, որ էր ի կողմանս Ատրպատականի, ոչ ժամանեաց ձեռն տալ ի միջոց աշխարհին: Եւ զօրքն, որ անդ մնացեալ էին, խոյս տուեալ յանօրինէն մերժեցան յեզր աշխարհին, և զեռ պահեն ընդ ձեզ զուխտ միաբանութեան սիրոյն Քրիստոսի: Բայց այն որ ընդ նմայն էին՝ են ոմանք, որ փախեան յիրաքանչիւր տեղիս, և բազումք այն են, որ զհետ մոլորեցան՝ նորա ամբարշտութեանն»:

Չու արարեալ ի տեղւոջէ անտի՝ դառնալ անդրէն յաշխարհն Հայոց մեծաւ ստիպով և բազում աւարաւ և անշափ մեծութեամբ, և անտրտում ուրախութեամբ երգս ի բերան առեալ և ասէին ձայնիւ. «Խոստովան եղերուք Տեառն, զի բարի է, զի յաւիտեան է ողորմութիւն նորա. ո՛ր եհար զազգս մեծամեծս և սպան զիշխանս հզօրս, զի բարի է, զի յաւիտեան է ողորմութիւն նորա»: Եւ զայս սաղմոս երգելով մինչև ի վախճան՝ կատարեալ աղօթիւր փառաբանութիւն սուրբ Երրորդութեանն մատուցանէին: Անդ յանձանձէր, ածէր զօրավարն զկաց և զմնաց զօրականին՝² առաջապահօք և վերջապահօք, կողմնապահօք ողջ և առողջ հասուցեալ յաւերջ երեսուն մերձ ի սահմանս հայրենի աշխարհին:

Ազգ եղև ուրացեալն Վասակայ և իշխանացն, որ ընդ նմա էին՝ քաջութիւն նահատակութեան գնդին Վարդանայ աշխարհին Աղուանից. և միաբանութիւնն ևս Հոնաց: Մինչև յանդիման եղեալ էին միմեանց, զգիշեր մի օգնական գտեալ նորա փախստեայ անկանէր յամուրս իւրոյ աշխարհին. և այնպէս տազնապաւ մերժեցաւ, զգերի և զաւարն զոր առեալ էր յԱյրարատ գաւառէ, աւաժայ զիւրն ևս ի վերայ եթող և փախեաւ:

Եւ քանզի ժամանակ ձմերայնոյ հասեալ էր, և զոռհիկս՝ թըշնամեաց գնդին հարեալ էր³, ոչ կարէր զմիով տեղեալ⁴ համագունդ զօրսն դարմանել. այլ սփռէր տարածանէր ընդ գաւառս աշխարհին առ ի հանգիստ ձմերոցին: Պատուէր հրամանի տայր պատրաստական լինել կազմութեամբ առ ժամանակ գարնայնոյն: Եւ զսակաւ ի գնդէն յաւագ նախարարացն զործակից իւր թողեալ, բռնանայր ի վերայ ունելով զթագաւորանիստ տեղիսն:

Եւ գունդս գունդս արձակէր յաշխարհն Սիւնեաց, առնոյր և աւերէր զբազում գաւառս. և այնպէս ի նեղ արկանէր զնա և զամենայն զօրսն, որ ընդ նմա էին, զի զէշս և զձիս մեռելոտիս առ սովոյն վտանգի անխտիր ուտէին: Եւ բազում հարուածս հասուցանէր ի վերայ ուրացելոյն, մինչև ժողով սուրբ եպիսկոպոսացն և ամենայն ուխտ քահանայութեանն դառնապէս արտասուս իջուցանէին ի վերայ շարաշար վշտացելոցն, որ բոկ և հետի վարէին զարս և զկանայս փափկասունս, և բազում տղայք զքարի հարեալ ընկեցան յանցս ճանապարհաց:

¹ զհետ մոլորեցան—մոլորությամբ հետեցին

² զկաց և զմնաց զօրականին—զորքի ևս մնացած մասը

³ զոռհիկս՝ թըշնամեաց գնդին հարեալ

էր—պաշարները (ուտելիքը) թշնամիների գունդը փչացրել էր (կամ ավար էր առել)

⁴ զմիով տեղեալ—մի տեղում

Հինգերորդ յեղանակ

Իսկ արին Վարդան յառաջ մատուցեալ և զաւագանին հարցանէր, և միաբան ամենեցուն խրատու զգորագուխսն կարգէր:

Զգունդն առաջին տայր ի ձեռն իշխանին Արծրունեաց և նիզակակից նմա զմեծ իշխանն Մոկաց. և զայն ամենայն նախարարեան համհարզս երկոցունց, և զամենայն բազմութիւն գնդին թեաւ աստի և անտի կազմէր նոցա:

Եւ զգունդն երկրորդ տայր ի ձեռն Խորենայ Խորխոռունոյ, և նիզակակից նմա զԼնծայինն և զՆերսէս Քաջբերունի:

Եւ զգունդն երրորդ մատուցանէր ի ձեռն թաւոյ Վանանդացւոյ և նիզակակից նմա հրամայէր զՏաճատ Գնթունի, և զբազումս ի քաջ արանց աստի և անտի ի թեալ նոցա:

Յանձն իւր առնոյր¹ զգունդն չորրորդ, և նիզակակից իւր զքաջն Արշալիր և զհարազատ եղբայրն իւր զՀամագասպեան:

Կարգէր և կազմէր զճակատն՝ յորդորելով ընդ ամենայն երեսս

դաշտին² դէմ յանդիման Արեւաց գնդին, առ ափն Տղմուտ գետոյն:

Եւ իբրեւ այս այսպէս պատրաստեցան, երկոքեան կողմանքն լի սրտմտութեամբ և մեծաւ բարկութեամբ զայրանային, և զազանացեալ զօրութեամբ յիրեարս յարձակէին, և ամբոխ աղաղակին երկոցունց կողմանց իբրեւ ի մէջ ամպոց շփոթելոց ճայթմունս գործէր, և հնչումն ձայնից զբարանձաւս լերանցն շարժէր: Ի բազմութենէ սաղաւարտիցն և ի փայլիւն պատենազէն վառելոցն իբրեւ նշոյլք ճառագայթից արեգական հատանէին: Նա և ի բազում սուսերացն շողալ և ի ճօճել բազմախուռն նիզակացն իբրեւ յերկնուստ ահագին հրաձգութիւնք եռային: Քանզի ո՞վ իսկ է բաւական ասել³ զմեծամեծ տազնապ ահաւոր ձայնիցն, ո՞րպէս կոփիւնք վահանաւորացն և ճայթմունք լարից աղեղանցն զլսելիս ամենեցուն առ հասարակ խլացուցանէին:

Անդ էր տեսանել շտապ մեծի տազնապին և զաղէտս անբաւ տարակուսանացն երկոցունց կողմանցն՝ առ ի յանդուգն յարձակմանէն զմիմեանս բախելով. քանզի թանձրամիտքն յիմարէին և վատասիրտքն լքանէին, քաջքն խիզախէին և նահատակքն գորչէին: Եւ խումբ արարեալ ամենայն բազմութեանն՝ զգետն ի մէջ փակէին, և զանգիտեալ գունդն Պարսից ի դժուարութենէ գետոյն զտեղեան զեռալ սկսան: Իսկ գունդն Հայոց հասեալ անցանէին, ձի ի վերայ առեալ յարձակէին մեծաւ զօրութեամբ. սաստկապէս բախեալ ընդ միմեանս, յերկոցունց կողմանց բազում վիրաւորք յերկիր անկեալ դիաթաւալ խաղային:

Յայնմ մեծ տազնապի ի վեր հայեցաւ քաջն Վարդան և տեսանէր զընտիր ընտիր քաջ նահատակաց Պարսից զօրուն, զի զձախակողմն շարժեցին զՀայոց գնդին. մեծաւ ուժով յարձակէր ի տեղին և զաջ թէն Պարսից գնդին բեկեալ՝ արկանէր զգազանօքն և շրջան առեալ կոտորէր մինչև ի նոյն տեղի: Եւ այնպէս շտապ տազնապի⁴ ի վերայ հասուցանէր, մինչև գունդն Մատենան բակեալ բաժանեցան ի մեծամուր պատրաստութենէն, դեռ ևս քաջ քաջ ի փախուստ դառնային:

Ապա դէտակն ի վեր ամբառնայր⁵ Մուշկան նիսալաւորտ, բակեալ զոմանս տեսանէր ի գնդէն Հայոց և զկնի մնացեալ ի հովիտս լերանցն: Վասն որոյ զաղաղակ բարձեալ քաջալերէր շուրջ զիրեաւ զգօրս Արեւաց, որք զտեղի առեալ կային ընդդէմ փղին Վարդանայ: Եւ անդէն ի տեղւոցն երկոքին կողմանքն զպարտութիւն խոստովանէին, և առ յոյժ թանձր անկեալ դիականցն իբրեւ զբարակոյտս դերբկաց⁶ երևէին:

Ձայն իբրեւ ետես Մուշկան նիսալաւորտ, մնայր զազանացն Արտաշրի, որ ի վերայ նոցա նստէր ի բարձր գիտանոցին իբրեւ յամուր քաղաքի. և ի ձայն մեծ դալարափողոցն զիր գունդսն ստիպէր և յառաջամարտիկ զօրօքն զնա ի մէջ փակէր:

Իսկ կորովին Վարդան իւրովք քաջ նիզակակցօքն ոչ սակաւ նախճիրս ի տեղւոցն գործեաց, յորում տեղւոց և ինքն իսկ արժանի եղև առնուլ զկատարեալ նահատակութիւն:

Եւ յերկարել գործոյ պատերազմին՝ օրն տարածամէր, և մոտ առ երեկս կարճատէր. բազմաց օրահասք մահու հասանէին, մանաւանդ ի թանձրութենէ անկեալ դիականց մօտ առ մօտ խտացեալ իբրեւ զփայտահարս մայրաւորաց:

Անդ էր տեսանել զբեկումն նիզակացն և զխորտակումն աղեղանց. վասն այնորիկ և ոչ կարէին կալ ճշմարտիւ ի վերայ սուրբ մարմնոյ երանելեացն. և սաստիկ խուճապ տազնապի էր կողմանցն երկոցունց անկելոց: Եւ որք մնացեալքն էին՝ վատեալք և ցրուեալք լինէին ի լեռնաղաշտս ամուր ձորոցն. և յորժամ պատահէին միմեանց, դարձեալ միմեանգամ զմիմեանս սատակէին: Եւ մինչև ի մուտս արեգականն անդադար լինէր գործ դառնութեանն:

Եւ քանզի գարնանային էր ժամանակն, ծաղկալից դաշտքն դառնային յորդահոսանս արեանց բազմաց: Մանաւանդ յորժամ տեսանէր որ զբազմակոյտ դիականցն անկելոց, սիրտն բեկանէր և աղիքն գալարէին՝ լսել զմնչիւն խոցելոցն և զմոնչիւն բեկելոցն, զթաւալզոր խաղալ սողալ վիրաւորացն, զփախուստ վատացն, զթաքուստ լքելոցն, զսրտաթափումն զանարի արանցն, զճիւն կանացեացն, զողբս սիրելեացն, զաշխարումն մերձաւորացն, զվաջ և զաւաղ բարեկամացն: Քանզի ոչ եթէ կողմ էր, որ յաղթեաց, և կողմ էր, որ պարտեցաւ, այլ քաջք ընդ քաջս ելեալ՝ երկոքին կողմանքն ի պարտութիւն մատնեցան:

Քայց քանզի անկեալ էր զօրավարն Հայոց ի մեծ պատերազմին, ոչ որ զոյր այնուհետև ի մէջ զլիաւոր, յոր յեցեալ ժողովէին գունդք մնացելոցն: Թէպէտ և բազում այն էր, որ ապրեցան քան թէ որ մեռանն, սակայն ցանեալ ցրուեցան և հասեալ անկանէին ի տեղիս տեղիս յամուրս աշխարհին և բռնանային ի վերայ բազում գաւառաց և բերդից, զոր և ոչ առնուլ իսկ որ կարէր:

Եւ այս անուանք են քաջ նահատակացն, որ անդէն ի տեղւոցն կատարեցան.

Յազգեն Մամիկոնէից քաջն Վարդան հարեւր երեսուն և երեք արամբք.

Յազգէն Խորխոռունեաց Խորէնն Կորովի իննևտասն արամբբ-
 Յազգէն Պալունեաց Արին Արտակ յիսուն և եւթն արամբբ-
 Յազգէն Գնթունեաց Զարմանալին Տաճատ իննևտասն արամբբ-
 Յազգէն Դիմաքսենից Իմաստունն Հմայեակ քսան և երկու
 արամբբ:

Յազգէն Քաջբերունեաց Հրաշակերտն Ներսէհ եւթն արամբբ-
 Յազգէն Գնունեաց Մանուկն Վահան երիւք արամբբ-
 Յազգէն Ընծայնոց Արդարն Արսէն եւթն արամբբ-
 Յազգէն Սրուանձտայ Յառաջագէմն Գարեգին երկու հարա-
 զատօքն և ութուտասն արամբբ:

Այս երկերիւր ութսուն և եւթն նահատակք ընդ ինն մեծա-
 մեծ նախարարսն անդէն ի տեղւոջն կատարեցան: Եւ յարքունի
 տանէն և ի տանէն Արծրունեաց և յուրաքաշնիւր յայլոց նախա-
 րարաց տանէն, թող զայս երկերիւր ութսուն և եւթնս, և այլ ևս
 եւթն հարեր և քառասուն այլ, որք զանուանս իւրաքանչիւր ի
 դպրութիւն կենաց⁷ գրեցին ի նմին աւուր ի մեծ պատերազմին: Եւ
 միահամուռ լինի ամենայն հազար և երեսուն և վեց:

Իսկ ի կողմանէ ուրացելոցն անկանէր յայնմ աւուր երեք հա-
 զար հինգ հարիւր քառասուն և չորք այլ: Ինն այլ ի նոցանէ ի մեծ
 պատուաւորացն էր, վասն որոյ և կարի յոյժ ի խոր խոցեցաւ
 Մուշկան Նիսալաւորտ: Մանաւանդ իբրեւ ետես զանհնարին հա-
 րուածսն երեքպատիկ զիւրոյ գնդին քան զՀայոցն, բեկաւ անկաւ
 զօրութիւն ուժոյն իւրոյ, և ոչ հանդարտէր կալ ի վերայ խորհրդոց
 մտացն. քանզի ոչ՝ որպէս կարծէր զպատերազմն՝ կատարեցաւ:
 Մանաւանդ իբրեւ հայէր տեսանէր զբազմութիւն անկելոց իւրոյ
 կողմանն և թիւ համարոյ ևս առնէր, և իբրեւ անշափ յուրմ գտանէր
 զիւր անկեալսն քան զՀայոց գնդին, ևս առաւել վասն երեւի ա-
 րանցն, զորս յականէ յանուանէ զիտէր թագաւորն, ի մեծ տագ-
 նապի լինէր այրն յանձն իւր: Արդարութեամբ զիրան գրել և ցու-
 ցանել՝ ի թագաւորէն երկնչէր. դարձեալ և թաքուցանել ևս ոչ
 կարէր, քանզի ոչ ծածկէր այնպիսի մեծ կոխ:

¹ յանձն իւր առնոյր—ինքն առաւ
² յորդորելով ընդ ամենայն երեսս
 դաշտին—սիրտելով ամբողջ դաշտի
 երեսին
³ ո՞վ իսկ է բաւական ասել—ո՞վ
 կարող է պատմել (առել)
⁴ շտապ տագնապի—չփոթ ու

տագնապ
⁵ դէտակն ի վեր ամբառնայլ—աւ-
 քերը վեր բարձրացրեց
 զբարակոյտս զերկաց—խորհու-
 րորդ քարակոյտեր
⁷ ի դպրութիւն կենաց—կյանքի մա-
 տանի մեջ

* * *

Իսկ կանայք երանելի առաքինեացն և կապելոցն և անկելոցն
 ի պատերազմին ընդ ամենայն աշխարհն Հայոց համօրէն համա-
 րել ևս ոչ կարեմ. զի բազում այն են, զոր ոչ գիտեմ, քան թէ գի-
 տիցեմ: Զի հինգ հարիւրով չափ յականէ յանուանէ՝ ճանաչեմ, ոչ
 միայն որ աւագագոյնքն էին, այլ զբազումս ի կրտսերագունաց անտի:
 Ամենեքեան միահամուռ զերկրաւոր նախանձ բերելով՝ ոչ
 ինչ ընդհատ երեւցան² յայնցանէ, որ ոչ ճաշակեցին զաշխարհ:
 Քանզի եթէ աւագոյնք էին և եթէ մանկագոյնք, զմի առաքինու-
 թիւն հաւատոյ զգեցան: Ոչ ինչ յիշեցին ամենեկին զանուն փափ-
 կութեան մայրենի ազատութեանն, այլ իբրեւ մարդք, որ վշտամ-
 բերք լեալ իցեն³ անդատին ի շինական սովորութեանցն, տանջելով
 վարեալ զկեանս աշխարհիս, անդրագոյնք ևս քան զնոսա՝ յանձն
 առին զհամբերութիւն վշտաց:

Ոչ միայն յոգիսն մխիթարեալ կացին առ աներևոյթ զօրու-
 թիւն յուսոյն յաւիտենից, այլ և մարմնոյ նեղութեամբք առաւել
 ևս բարձին զբեռն ծանրութեան: Զի թէպէտ և ունէին զիւրաքան-
 չիւր ձեռնասուն սպասաւորս, ոչ որ երեւէր ի նոցանէ, թէ ո՞ր տի-
 կինն իցէ և կամ ո՞ր նաժիշտն. մի հանգերձ էր հասարակաց, և
 միապէս զետնախշտիք երկոքեան: Ոչ որ ումեք անկողնարկ լի-
 նէր⁵. քանզի և չճանաչէին իսկ զխոտեղէնսն ընտրել ի միմեանց.
 մի գոյն թխութեան փսիրալիցն, և մի գոյն սևութեան սնարից
 բարձիցն:

Ոչ գոյր նոցա փախամոքք անուշարար առանձինն, և ոչ հա-
 ցարարք որոշեալ ի պէտս սպասու⁶ ըստ ազատաց կարգի, այլ
 հասարակաց էր: Շաբաթամուտն ըստ կարգի միայնակեցաց, որ
 յանապատս բնակեալ են: Ոչ որ ումեք ջուր ի ձեռս արկանէր⁷, և
 ոչ կրտսերք աւագաց դաստառակս մատուցանէին. շանկալ օշնան
 ի ձեռս փափկասուն կանանց, և ոչ մատուցաւ եղ ի զուարթու-
 թիւն խրախութեան: Չեղան առաջի⁸ սուրբ սկտեղք, և ոչ անկան
 բաժակակալք յուրախութիւն, չեկաց ուրուք նոցա նուիրակ առ
 դուրս⁹, և ոչ կոչեցան պատուականք յարանց ի տաճարս նոցա.
 չյիշեցան նոցա¹⁰, թէ գուցէ որ ամենեկին ի բնականունդ դայեկաց
 և կամ բնաւ ի սիրելի հարազատաց:

Փոշոտեցան և ծխոտեցան սրահակք և սրսկապանք նորեկ
 հարսանց, և սարդի ոստայնք ձգեցան ի սենեակս առագաստաց
 նոցա. կործանեցան բարձրագահք տաճարաց նոցա, և խանդա-
 րեցան սարասք երախանաց նոցա. անկան կործանեցան ապա-
 րանք նոցա, և տապալեալ աւերեցան ամուրք ապաստանի նոցա:

Չորացան աղազեցան բուրաստանք ծաղկոցաց նոցա, և տաշ-տախիլ եղեն¹¹ որթք գինեբեր այգեաց նոցա:

Աչոց իւրեանց տեսին զյափշտակութիւն արարոց իւրեանց և ականջօք իւրեանց լուան զչարշարանս վշտից սիրերեաց իւրեանց: Կռան գանձք իւրեանց յարքունիս¹², և ոչ մնացին ամենեւին զարդք երեսաց իւրեանց:

Տիկնայք փափկասունք Հայոց աշխարհին, որ գրգեալք և գրգուեալք էին յիւրաքանչիւր բաստեռունս և ի գահաւորակս, հանապազ բոկ և հետի երթային ի տունս աղօթից, անձանձրոյթ խնդրեալ ուխտիւք, զի համբերել կարացցեն մեծի նեղութեանն: Որ ի մանկութենէ իւրեանց սնեալ էին ուղղովք¹³ զուարակաց և ամձովք էրէոց, խոտաբուտ կենօք իբրեւ զվայրենիս ընդունէին զկերակուրն մեծաւ խնդութեամբ և ոչ յիշէին ամենեւին զսովորական փափկութիւնն: Սեպեալ ներկան մորթք մարմնոյ նոցա, վասն զի ցերեկ արեակէզք էին և զամենայն գիշերսն գետնաբեկք:

Սաղմոսք էին մշտնջենաւորք՝ մրմունջք ի բերանս նոցա, և մխիթարութիւնք կատարեալք ընթերցութեամբ մարգարէիցն: Միաբանեցին երկու երկու իբրեւ ամուսն հաւանք և հաւասարք՝ ուղիղ տանելով զակօսն արքայութեան, զի առանց վրիպելոյ հասցէն ի նաւահանգիստն խաղաղութեան:

Մոռացան զկանացի տկարութիւն և եղեն արուք առաքինիք ի հոգեւոր պատերազմին. մարտ եղեալ կռուեցան ընդ մեղսն կարեւորս¹⁴, հատին կտրեցին և ընկեցին զմահաբեր արմատս նորա: Միամտութեամբ յաղթեցին խորամանկութեան և սուրբ սիրով լուացին զկապտակ ներկուածս նախանձուն. հատին զարմատս աղահութեան, և շորացան մահաբեր պտուղք ոտոց նոցա: Խոնարհութեամբ կռիւցին զամբարտաւանութիւն և նովին խոնարհութեամբ հասին երկնաւոր բարձրութեանն: Աղօթիւք բացին զփակեալ դրունս երկնից և սուրբ խնդրուածովք իջուցին զհրեշտակս ի փրկութիւն. լուան աւետիս ի հեռաստանէ և փառաւորեցին զԱստուած ի բարձունս:

Այրիք, որ ի նոսա էին, եղեն վերստին հարստնք առաքինութեան և բարձին յանձանց¹⁵ զնախատինս այրութեանն: Իսկ կանայք կապելոցն կամօք կապեցին զմարմնաւոր ցանկութիւնս և եղեն կցորդ շարշարանաց սուրբ կապելոցն. ի կեանս իւրեանց նմանեցին քաջ նահատակացն մահուամբ և ի հեռաստանէ եղեն վարդապետք մխիթարիչք բանտարգելեացն: Մատամբք իւրեանց վաստակեցին և կերակրեցան, և զկարգեալ ռոճիկ նոցա յարքունուտ՝ ամ յամէ թողակ առնէին և տային տանել նոցա ի մխի-

թարութիւն: Անարիւն ճիպոնաց նմանեցին, որ երգոյն քաղցրութեամբ առանց կերակրանաց կեան և կենդանի են միայն զօդն ծծելով, զանմարմնոցն բերեն զնմանութիւն:

Բազում ձմերաց հալեցան սառնամանիք. եհաս զարուն և եկին նորեկ ծիծռունք. տեսին և խնդացին կենցաղասէր մարդիկ, և նոքա ոչ երբէք կարացին տեսանել զանձկալիսն իւրեանց: Մաղիկք զարնանայինք յիշատակեցին զպսակասէր ամուսինս նոցա, և աչք իւրեանց կարօտացան տեսանել զցանկալի զեղ երեսաց նոցա: Սպառեցան բարակք որսականք, և խցեալ կուրացան արշաւանք որսորդաց: Բնագործ յիշատակեցան¹⁶ նոքա, և ոչ մի տօնք տարեկանաց ոչ ածին զնոսա ի հեռաստանէ. ի ճաշատեղս նոցա հալեցան և արտատուեցին, և յամենայն յատեանս յիշեցին զանուանս նոցա: Բազում արձանք կանգնեալ էին յանուն նոցա, և անուանք իւրաքանչիւր նշանակեալ ի նոսա:

Ն. իբրեւ այնպէս յամենայն կողմանց ալէկոծ լինէին միտք նոցա, ոչ ինչ կասեալ թուլացան յերկնաւոր առաքինութենէն: Արտաբնոցն երեւէին իբրեւ այրիք սգաւորք՝ և շարշարեալք, և յոգիս իւրեանց զարգարեալք և մխիթարեալք երկնաւոր սիրով:

Ոչ ևս սովորեցին հարցանել զեկեալ ոք ի հեռաստանէ, եթէ ե՛րբ լինիցի մեզ տեսանել զսիրելիսն մեր. այլ ա՛յն էին իղձք աղօթից նոցա առ Աստուած, եթէ որպէս սկսանն, քաջութեամբ ի նմին կատարեսցին լի երկնաւոր սիրովն:

¹ յականէ յանուանէ—անունով, մեկ առ մեկ

² ոչ ինչ ընդհատ երեւեցան—ամենեւին պակաս չմնացին

³ վշտամբերք լեալ իցեն—նեղութիւն. ների են համբերել, չարքաշ են եղել

⁴ անդրադոյնք ևս քան զնոսա—նորանցից էլ ավելի

⁵ ոչ ոք ումէք անկողնարկ լինէր— ոչ մեկը մյուսի համար անկողին չէր գցում

⁶ ի պէտս սպասու—ծառայելու համար

⁷ ոչ ոք ումէք ջուր ի ձեռս արկանէր— ոչ մեկը մյուսի ձեռին ջուր չէր լցնում

⁸ չեղան առաջի—չգրվեցին (նրանց)

առաջ

⁹ չեկաց ուրուք նոցա նուիրակ առ դուրս—նրանցից ոչ մեկի դռների մօտ սպասավոր չկանգնեց

¹⁰ չիշեցան նոցա—չհիշեցին նրանք

¹¹ տաշտախիլ եղեն—ճուղերով պտկոտվեցին

¹² առան... յարքունիս—արքունիք դրավվեցին, արքունական դարձվեցին

¹³ ուղղովք—ուղեղներով

¹⁴ ընդ մեղսն կարեւորս—ծայրագոյն մեղքերի դեմ

¹⁵ բարձին յանձանց—իրենց վրայից վերացրին

¹⁶ բնագործ յիշատակեցան—հիշատակարաններով, արձանագրութիւններով հիշվեցին

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ

(Հատուածք)

1

Արդ՝ ի միւս ևս ի գլուխ տարւոյն սկսանէր Խոսրով թագաւորն Հայոց գունդ կազմել և զօր բովանդակել, գումարել զզօրս Աղուանից և Վրաց, և բանալ զգրունս Ալանաց և զՃորայ պահակին, հանել զզօրս Հոնաց, ապաստակ դնել ի կողմանս Պարսից, արշաւել ի կողմանս Ասորեստանի մինչև ի դրունս Տիսբոնի: Աւար առեալ զերկիրն ամենայն՝ յապականութիւն դարձուցանէր զշինանիստ քաղաքացն և աւանացն ցանկալեաց. զշէն երկիրն ամենայն թափուր և աւերակ թողոյր. ջնջել ի միջոյ ի բաց կորուսանել: Խել քակել, հիմն ի վեր ջանայր առնել, համարէր բառնալ զօրենս տէրութեանն Պարսից: Ուխտ եղեալ միանգամայն՝ վրէժ խնդրել մեծաւ քննութեամբ զանկանելն իւրեանց ի տէրութենէն¹. սպառ սպուռ ջանայր զվրէժ խնդրել, մեծաւ քննու նախանձաբեկ լինելով. մեծամեծս փքայր՝ ի բազմութիւն զօրացն ապաստան եղեալ, և ի քաջութիւն զօրացն յուսացեալ: Վաղվաղակի ի թիկունս հասանէին մեծաւ բազմութեամբ ժիր և քաջ առն և ձիոյ և բուռն կազմութեամբ Աղուանք, Լիփինք և Ճիղպք, Կասպք և այլ ևս որ ի սմին կողմանց, զի զվրէժ արեանն Արտաւանայ խնդրեսցեն:

Զի թէպէտ և էր ինքն ի մեծի տրտմութեան վասն բնութեան եղբայրութեան ազգատոհմին, զի հնազանդեցան և ի ծառայութիւն մտին համբարձելոյ թագաւորութեան Ստահրացոյն, և ընդ նմին միամտեցան. զի թէպէտ և էր Խոսրովու և դեսպան արարեալ², զի իւրեանց տոհմայինքն ի թիկունս եկեսցեն և նոցա ընդդէմ կայցեն ընդ նորա թագաւորութեանն, անտի սմա ձեռն տուեալ ի կողմանց Քուշանաց, և յայնմ մարդէ և յիւրեանց ի բուն աշխարհէն և ի քաջ ազգաց և ի մարտիկ զօրացն, զի ի թիկունս հասցեն. սա-

կայն տոհմքն և ազգապէտքն և նախարարքն և նահապետքն Պարթեաց ոչ լինէին ունկնդիր, զի միամտեալ և հաւանեալ և նուաճեալ էին ի տէրութիւնն Արտաշրի, քան ընդ տէրութիւնն իւրեանց ազգատոհմին և եղբայրութեանն:

Սակայն առեալ Խոսրովու զբազմութիւն զօրաց իւրոց, և ոչ ուստեք ուստեք եկեալ հասեալ էին ի թիկունս օգնականութեան նիզակակիցք գործոյն պատերազմի: Իսկ իբրև ետես թագաւորն Պարսից զայն ամբոյս բազմութեան զնդի, զի մեծաւ ուժով զիմեալ եկեալ հասեալ էին ի վերայ նորա, և և նա ընդ առաջ նոցա ի պատրաստութիւն պատրեազմի: Բայց սակայն ոչ կարաց ունել զդէմ նորա, փախստեայ լինելու առաջի նոցա. զհետ մտեալ կոտորէին զամենայն զօրսն Պարսից, և դաշտացն և ճանապարհացն ցիր դիպթաւ կացուցանէին³ և շարախտաւատ վատնէին⁴ և անհնարին հարուածս ի վերայ հասուցանէին: Եւ թագաւորն Հայոց դառնայր ի մեծ կոտորածէն մեծաւ յաղթութեամբ և բազում աւարաւ և ցնծալից ուրախութեամբ ի կողմանսն Հայոց յԱյրարատ գաւառ, ի Վաղարշապատ քաղաք, մեծաւ ուրախութեամբ և բարի անուամբ և բազում աւարաւ:

Ապա հրաման տայր ընդ կողմանս կողմանս դեսպանս արձակել, հրովարտակս առնել, յեօթն բազինս մեհենիցն ուխտաւոր լինել պատկերաց կոոց դիցն պաշտաման: Սպիտակ ցլուր և սպիտակ նոխազօր, սպիտակ ձիովք և սպիտակ ջորովք, ոսկեղէն և արծաթեղէն զարդուր, ի վերջաւորս փողփողեալս, նշանակապ պալարակապ մետաքսիւքն և ոսկովք պսակօք և արծաթի զոհարանօք, յանօթս ցանկալիս ակամբք պատուականօք, ոսկով և արծաթով, ի հանդերձս պայծառս և ի զարդս գեղեցիկս, զիւր ազգին Արշակունեաց զհայրենեացն պաշտամանց տեղիսն մեծարէր: Նա և հինգերորդ ևս հանէր⁵ յամենայն մեծամեծ աւարացն ածելոց և մեծամեծ պարգևս բրմացն շնորհէր: Իսկ զօրացն, որ զիւրեան էին, ետ պարգևս և արձակեաց յիւրմէ:

Իսկ ի գալուստ ամին միւսոյ զօր բազում կուտէր յոյժ, գումարտակ առնէր, զնոյն զօր կոչէր, և ևս բազում քան զնոյն ասպատակ տիրեալ զկողմամբքն Ասորեստանի. մանաւանդ զի և զօրք Տաճկաց ի թիկունս եկեալ էին. աւար առեալ զերկիրն ամենայն՝ քաջութեամբ դառնային յիւրաքանչիւր տեղիս: Եւ ամս մետասան ստէպ ստէպ զայս օրինակ աւար առեալ՝ աւերէին զամենայն երկիր սահմանացն, որ ընդ Պարսից թագաւորութեամբն և ընդ իշխանութեամբն էր:

¹ վրեժ խնդրել ...զանկաներն իւրեանց ի տէրութենէն—վրեժ լուծել տերութիւնից իրենց ընկնելու (զրկվելու) համար

² թէպէտ և էր խոսքովու և դեպքան արարեալ—թեպէտ և խոսքովը լըրատար (պատգամավոր) էր ուղարկել

³ ցիր դիտարաւ կացուցանէին—դիտարաւ էին անում, դիտարներ էին փռում (դաշտերի ու ճանապարհներէ վրա)

⁴ շարախտաւատ վասնէին—զաժանորեն ցրիվ էին տալիս

⁵ հինգերորդ ևս հանէր—հինգերորդ մասը բաժին էր հանում

2

Իսկ իբրեւ զայն ամենայն շարիս ետես թագաւորն Պարսից, որ եկին հասին ի վերայ նորա, նեղեցաւ տառապեցաւ, տազնապեցաւ, տարակուսեցաւ, վարանէր յանձն իւր. առ ինքն կոչէր զամենայն թագաւորս և զկուսակալս և զնախարարս և զգործաւարս և զպետս և զիշխանս իւրոյ տէրութեանն. ի խորհուրդ մտանէին. աղաչէր զամենեւեան՝ հնարս ինչ մարթիւ խնդրել գտանել. ազգի ազգի պարգևս խոստանայր. թերևս ոք միայն գտցի, ասէ, որ զվրիժուց հատուցումն խնդրել մարթասցէ. յերկրորդական զահ իւրոյ տէրութեանն մատուցանել խոստանայր, թէ միայն նախանձու մեծի ձեռն արկեալ՝ հատուցէ ոք. բայց միայն աթոռովս ևս ի վեր եղէց քան զնա, եթէ կարի յանարգաց ոք իցէ կամ ի պատուականաց. ազգի ազգի պատիւս և պարգևս և վարձուց հատուցմունս շնորհել խոստանայր:

Արդ՝ ոմն ի միջոյ խորհրդեանն զլիաւոր նահապետ էր Պարթևաց տէրութեանն, որոյ անուն էր Անակ. յոտն կացեալ, ի մէջ անցեալ՝ յիւրմէ ազգէն իբրեւ ի թշնամույ վերայ փոստանայր վրէժ խնդրել:

Խօսել սկսաւ ընդ նմա և ասէ. «Եթէ միայն զայդ նախանձ խնդրեսցես միամտութեամբ՝ զբնութիւնն պարթևական, զձեր սեփական Պահլան ի ձեզ դարձուցից, և քեզ թագ եղեալ փառաւորեցից, և երեւելի և փառաւոր ի թագաւորութեանս իմում արարից, և երկրորդ ինձ կոչեցից»:

Պատասխանի ետ Պարթևն և ասէ. «Զմնացորդս ազգի իմոյ կեցուցես զու. ալ ևս և եղբայր իմ հարազատ այսօր հրաժարիմք ի քէն»:

Յայնմ ժամանակի հանդերձեցաւ կաղմեցաւ Պարթևն եղբարբն իւրով հանդերձ, ընտանեօք կանամբք և որդւովք և ամենայն աղիւի իւրեանց. չու արարեալ յուղի անկեալ, դէտ ակն կալեալ ճանապարհացն² ելեալ երթայր հատուածի պատճառաւ³ ի

կողմանս Հայոց, իբրեւ թե ապստամբեալ իցէ յարքայէն Պարսից: Եկեալ յանդիման եղև թագաւորին խոսքովու յՈւտի գաւառի, ի խաղիսաղ քաղաքի, ի ձմերոցս արքայութեանն Հայոց:

Իբրեւ ետես թագաւորն Հայոց՝ ցնծացեալ ել ընդ առաջ նորա և մեծաւ խնդութեամբ ընկալաւ զնա. մանաւանդ իբրեւ կեղծաւորութեամբ և դաւով սկսաւ խօսել ընդ նմա և զիւրոյ գալոյն հաւատարմութիւն ցուցանել: «Վասն այնորիկ եկի ևս առ քեզ, ասէ, զի հասարակ զհասարակաց վրէժ խնդրել մարթասցուք⁴:

Արդ՝ իբրեւ ետես թագաւորն զայլոն, զի դիմեալ եկեալ էր առ նա ամենայն ընտանեօքն հանդերձ, և մտերմութեամբ հաւատաց ի նա. յայնժամ տայր նմա պատիւ ըստ օրինաց թագաւորաց, և հանէր նստուցանէր զնա յերկրորդ աթոռ թագաւորութեանն. և զամենայն ժամանակս ձմերայնոյն ուրախութեամբ զաւուրս ցըրտաշունչ սառնամանեացն անցուցանէին:

¹ նախանձու մեծի ձեռն արկեալ—մեծ վրեժխնդրութեան ձեռնարկելով

² դէտ ակն կալեալ ճանապարհացն—դիտելով, հետախուզելով ճանապարհները

³ հատուածի պատճառաւ—զատվելու՝ զաղթի պատրվակով

⁴ հասարակ զհասարակաց վրէժ խնդրել մարթասցուք—միասին բռնելով վրէժը լուծել կարողանանք

3

Իսկ իբրեւ եկին հասին աւուրք ջերոտ հարաւահողմն զարուն դրանցն բանալոյ՝¹ համբարձաւ թագաւորն ի կողմանցն յայնցանէ. եկին իջին յԱյրարատ գաւառ, ի Վաղարշապատ քաղաք. և մինչդեռ ուրախութեամբ հանդուցեալ էին, ի միտ արկեալ թագաւորին² գումարտակ առնէր՝ անդրէն արշաւել ի կողմանս Պարսից:

Իբրեւ զայն լսէր Պարթևն, զերդումն ուխտին յիշէր, որ ընդ Պարսից արքային ուխտեալ էր: Նա և զխոստմունսն յիշէր զպարգևացն և ի բուն աշխարհն փափագէր, որ Պահլան կոչէր, և վաս խորհուրդ ի միտ արկանէր. առնուր զթագաւորն մեկուսի նա և եղբայր իւր հարազատ՝ իբրեւ ի պատճառս ինչ զբօսանաց³, իբրեւ խորհուրդ ինչ խորհել ընդ նմա. և զսուսերսն պողովատիկս թերաբամեալս ունէին. յանկարծ յեղակարծումն ժամանակի զէնս վերացուցեալ՝ զթագաւորն դիտարաւ կացուցեալ յերկիր կործանէին: Անդուստ ուստեմն իրազգած եղեալ իրացն⁴ որ եղեն՝ գոյժ աղաղակի ամբոխին թանձրանայր. մինչ այս մինչ այն՝ նորա հեծեալ յիւրաքանչիւր երկվարս փախստական լինէին:

Իսկ իբրև զայն գիտացին նախարարք հայակոյտ զօրացն, զունդ զունդ հատանէին զինի լինէին. ոմանք ընդ ցամաքն աճապարեալ՝ հասանել ի խելս կամրջացն առ դրունս Արտաշատ քաղաքի: Զի գետն Երասխ յարուցեալ զայր լի դարիւ և դարիւ, սառնահալ, ջրակուտակ, ձիւնասոյզ, ձիւնախաղաղ բազմութեամբն յաւուրս իւրոյ պղտորութեանն: Կէսքն անցեալ ընդ կամուրջն Վաղարշապատ քաղաքի, զոր և կամուրջ Մեծամօրի կոչեն, աճապարէին հասանել առաջ մի ի խելս կամրջին Արտաշատու: Ի կիրճս՝ ճանապարհացն արգելին զնոսա, ի մէջ արարեալ զնոսա՝ ի Տափերական կամրջացն գէտաւէժ առնէին զնոսա: Եւ ինքեանք անդրէն դարձեալ վայրիւք, ճշովք և ողբովք և ամենայն երկիրն ժողովեալ՝ զթագաւորն աշխարհէին:

Եւ մինչ զեռ ջերմ ոգիքն ի ծոցոյն չև էին թափեալ⁵, և շունչ վախճանին չև էր հասեալ, հրաման տայր զաղգատոհմն սատակել: Յայնժամ սկսան սատակել և կոտորել, մինչև ոչ թողին յերիտասարդաց մինչև յայն, որ բնաւ զաջ և զձախ ոչ գիտէր. նաև զիգական տոհմն մաշէին ի սուր սուսերի իւրեանց⁶: Բայց միայն երկուս մանկունս փոքրկունս յորդոցն Պարթևին պրծեալ ոմն ապրեցուցանէր ի ձեռն դայեկաց ուրումն. զմին ի կողմանս Պարսից, և զմին ի կողմանս Յունաց առեալ փախչէին:

Եւ եղև իբրև լուա զայս ամենայն թագաւորն Պարսից՝ զուարճանայր, զուարթանայր, տօն մեծ ուրախութեան առնէր զօրն զայն. և բազում ուխտ ատրուշանացն կատարէր: Զօրաժողով լինէր, խաղայր զնայր, ասպատակ սփռէր զկողմամբք Հայաստան աշխարհին. զխօսուն և զանասուն, զժեր և զտղայ, զերիտասարդ և զմանուկ առ հասարակ խաղացուցանէր ի գերութիւն:

Անդ ոմն պրծեալ ապրեցուցանէր ի հինէ անտի յորդոցն Խոռովու թագաւորն Հայոց՝ մանկիկ մի փոքրիկ, անուն Տրդատ. առեալ դայեկացն՝ փախուցեալ ի դուն կայսեր ի կողմանս Յունաց: Եւ զերկիրն Հայոց այնուհետև եկեալ արքային Պարսից յիւր անուն զտեղիսն անուանէր. և զօրսն Յունաց փախստական արարեալ հալածական տանէին մինչև ի սահմանս Յունաց: Վիհս փոսացուցեալ՝ սահմանս հաստատէին, և տեղուն անուն եղեալ Դրունս Փոսից, առ տեղեան որում Սոյգն կոչէին: Եւ զայլ մարդիկ երկիրն խաղացոյց և զաշխարհն յինքն գրաւեաց:

¹ հարաւահողմն զարուն դրանցն բանալոյ—հարավահողմն զարաւային քամիներով զարունն (իւր)

զոնեիւր բացելու ժամանակ
² ի միտ արկեալ թագաւորն—միտը բերեց, մտածեց թագաւորը

³ ի պատճառս ինչ զօրանաց—զրոսանքի պատրվակով
⁴ իրազգած եղեալ իրացն—տեղեկանալով զեպերին
⁵ ոգիքն ի ծոցոյն չև էին թափեալ—

հողին չէր տվել, շունչը չէր փչել
⁶ մաշէին ի սուր սուսերի իւրեանց—սպանում էին իրենց սրի բերանով (սրով)

4

Յաւուրս ժամանակացն այնոցիկ զօրաժողով լինէր իշխանն Գթաց, և բազում զունդ զօրաց ժողովեալ՝ զայր տալ մարտ պատերազմի ընդ իշխանին Յունաց: Պատգամս յղէր օրինակաւս այսուիկ, եթէ «Ընդէ՞ր բնաւ ելանեմք խառնամխի ի պատերազմ՝ սպառել զօրս մեր, և վտանգ և տագնապ միանգամայն աշխարհի հասուցանեմք. ես աւասիկ ախոյեան ելանեմ քեզ ի մերոց զօրաց աստի, և դու ինձ ի յունականաց այտի. հասցուք եկեսցուք ի մարտի տեղի. եթէ ես զքեզ յաղթահարեցից, Յոյնք ինձ հնազանդեցին ի ծառայութիւն. և թէ դու ինձ յաղթեցես, մեր կեանքս քեզ նուաճեցին և հնազանդեցին. և առանց արեան և կոտորածոյ լիցի շինութիւն կողմանցս երկոցունց»:

Եւ իբրև զայն ամենայն լուա թագաւորն Յունաց՝ երկեալ, բանդի օրինօք կազմութեամբ¹, զունդ առ զունդ ճակատել ոչ առնուին յանձն, և ըստ պատգամին պատշաճի ոչ կարէր ունել յանձին², բանդի տկար էր յոսկերաց զօրութեամբ. սրտաթափ եղեալ զարհուրեցաւ, բանդի ոչ գիտէր, զի՞նչ տացէ բանիցն պատասխանի:

Յայնմ ժամանակի հրաման տայր թագաւորն հրովարտակս և զետպանս առնել առ իշխանս և զօրս զօրութեան իւրոյ, զի ուր և իցեն՝ առ նա հասանիցեն վաղվաղակի: Յայնմ ժամանակի իշխանք և զօրք և նախարարք առ նա հասանէին վաղվաղակի: Առեալ և կիկիանէ զբուն զունդն, որ ընդ իւրով ձեռամբն էր, փութայր հասանէր ի տեղի պատերազմին՝ յանդիման լինել թագաւորին, և Տրդատէս ընդ նմա:

Եւ մինչդեռ զային զունդք զօրացն, դէպ եղև նոցա զալ մտանել³ ի նեղագոյն տեղի մի, յառուամէջս այգեստանոյն, ի փողոցամէջս համբարոցացն, առ դրունս քաղաքին. քանզի զդրունս քաղաքին աղիւսեալ էր⁴, զի ժամ էր հասարակ գիշերոյ: Իբրև ոչ գտաւ խար երիվարաց զօրուն բազմութեան դարման կերակրոյ մինչև ի մէջ գիշեր, հայեցեալ տեսանէին ի զուարափակ քաղաքորմի միոջ, զի խստահամբար մթերեալ էր, և ոչ ոք կարաց ձգել զձեռն իւր վասն որմոյն բարձրութեան: Յայնժամ Տրդատէս ելեալ

և իջեալ՝ հոսէր ընկենոյր բարդս բարդս ի մէջ զօրացն մինչ ի լիութիւն բաւականի: Նա և զհամբարապանսն իսկ և բազումս ի շանց յայսկոյս որմոյն ընկենոյր ի մէջ զօրացն, և ինքն անդրէն ելեալ իջանէր:

Ջայն ամենայն ոյժ պնդութեան տեսեալ ի իկիանէս զարմացաւ: Իսկ իբրև այգն զառաւօտն մերկացաւ, դրոճք քաղաքին բացան, և զօրքն ամենայն առ հասարակ ի ներքս մտանէին. և իկիանէս յանդիման լինէր թագաւորին, և ամենայն մեծամեծքն և սպարապետքն և զօրագլուխքն և իշխանքն:

Ապա կաց պատմեաց թագաւորն իշխանացն զամենայն պատգամս թագաւորին Գթաց: Յայնժամ խօսել սկսաւ ի իկիանէս ընդ արքային և ասէ. «Մի՛ ինչ զարհուրեցի սիրտ տեսն իմոյ. զի դոյ աստ այր մի ի դրանքս, զի իրքդ այդ նովաւ վճարին⁵. Տրդատէս անունն նորա, ի տոհմէ թագաւորին Հայոց աշխարհին»: Եւ կաց պատմեաց զերեկորին զգործս քաջութեան նորա: Յայնժամ հրաման ետ, և ածին զՏրդատիոս յանդիման թագաւորին. և պատմեաց նմա կարգաւ զամենայն: Յայնժամ ժամ ետուն կազմութեան մարտի՝ առ ի ժամ վաղուի զմիմիեանս տեսանել պատերազմաւ:

Իսկ ի միւսում աւուրն ընդ այգն ընդ առաւօտն հրամայեաց արկանել ծիրանիս. և զարդարեցին զՏրդատիոս ի զարդ կայսերական, արկեալ զնովաւ զնշան թագաւորութեանն. և ոչ ոք զիտէր վասն նորա. հրաման ել ամենեցուն, թէ ինքն իսկ կայսրն իցէ: Եւ նորա առեալ զգունդն զօրաց քաղմութեան՝ ի ձայն փողոյ տագնապաւ յառաջ մատուցանէր մինչև յանդիման թշնամեացն: Իբրև յանդիման եղեն միմեանց կայսերակերպն և թագաւորն մտրակ ի կուշտ արարեալ երիվարացն⁶ ի միմեանս հասանէին անդ յաղթահարէր կայսերակերպն զթագաւորն. ձերբակալ արարեալ՝ ածեալ յանդիման առաջի կայսերն կացուցանէր:

Յայնժամ մեծացոյց յոյժ թագաւորն զՏրդատիոս և մեծամեծ պարգևս ետ նմա. թագ կապեաց ի գլուխ նորա և ծիրանեօք զարդարեալ մեծացոյց զնա, և կայսերակերպն զարդու շքեղացուցեալ մեծարեաց զնա. և զումարեաց ի ձեռս նորա զօրս բազումս յօդնականութիւնս նմա և արձակեաց յիւրական աշխարհն Հայոց:

Եւ յետ մարտին յաղթութեան քաջութեանցն զոր արար՝ դարձեալ լինէր ի կողմանցն Յունաց Տրդատ արքայ Հայոց մեծաց: Խաղաց զնաց թագաւորն ի կողմանս Հայոց և եկն եզիտ անդ զօրս բազումս Պարսից, զի զաշխարհն յինքեանս զբաւեալ էին ի ծառայութիւն. զբազումս կոտորէր և զբազումս փախստական արա-

րեալ ի կողմանս Պարսից արկանէր. և զհայրենեացն տէրութիւն յինքն նուաճեաց և զօրացաւ ի վերայ սահմանաց նորա:

¹ օրինօք կազմութեամբ — կանոնով՝ սովորական ընդունված ձևով
² քստ պատգամին պատշաճի ոչ կարելի ունել յանձին—պատգամի՝ առաջարկածի ձևով չէր կարող համաձայնել, ընդունել
³ զէպ եղև նոցա զալ մտանել—էղալ որ եկան մտան

⁴ զգրունս քաղաքին աղիսեալ էր—քաղաքի դռները փակել էին
⁵ իրքդ այդ նովաւ վճարին—այդ բաները, գործերը նրա միջոցով կը կատարվեն
⁶ մտրակ ի կուշտ արարեալ երիվարացն—մտրակելով ձիերի կողերին

5

Իսկ թագաւորն Տրդատ զամենայն ժամանակս իւրոյ թագաւորութեանն աւերէր քանդէր զերկիրն Պարսից թագաւորութեանն և զաշխարհն Ասորեստանի, աւերէր և հարկանէր ի հարուածս անհնարինս: Վասն այսորիկ պատշաճեցան բանքս այս ի բանս կարգի առակաց, թէ «Իբրև զսէգն Տրդատ, որ սիրգաւովն աւերեաց զթումբս զետոց, և ցամաքեցոյց իսկ ի սիգալն իւրում զլորձանս ծովոց»: Վասն զի տէգ իսկ էր առ հանդերձս¹ և ալ ուժով պնդութեան, հարստութեամբ, բուռն ոսկերօք և յաղթ մարմնով, քաջ և պատերազմող անհնարին, բարձր և լայն հասակաւ. որ զամենայն ժամանակս կենաց իւրոց պատերազմեալ և առնէր մարտիցն յաղթութիւն: Մեծ անուն պարծանաց քաջութեան անձին ստանայր, և զհոյակապ շքեղութիւն յաղթութեան ընդ ամենայն աշխարհ կացուցանէր. հարկանէր ի հարուածս զթշնամիսն, և խնդրէր զքէնս վրիժուց իւրոց հայրենեացն. առնոյր աւար բազում ի կողմանցն Ասորոց, և թափէր կապուտ² սաստիկ անհնարին ի նոցանէն: Արկանէր ի սուր զօրս Պարսից, և թափէր կողոպուտ² անհնարին. լինէր առաջնորդ առն և ձիոյ զօրացն Յունաց, և մատնէր նոցա զբանակս նոցա. հանէր զզօրս Հոնաց սաստիկ յոյժ, և գերէր զկողմանս Պարսից:

¹ սէգ իսկ էր առ հանդերձս—իսկական հպարտ էր իր հանդերձներով, արդուզարդով

² թափէր կապուտ } կողոպուտ էր, թափէր կողոպուտ } աւար էր առնում

6

Եւ եղև ընդ ժամանակսն ընդ այնոսիկ խնդրեաց իւր կին կայսրն Դիոկղետիանոս. և այնուհետև ընդ ամենայն կողմանս

տէրութեան իւրոյ արձակեալք շրջէին պատկերագործք նմանահանք, ճշգրտագործք¹. զեղատախտակ պայծառակշիռ, հասակաշափ զգեղ երեսացն և զմրազարդ յօնիցն ի տախտակսն համանմանս դեղովքն սրաճուճէին², զի յայտ յանդիման ցոյցցեն առաջի ակնահաճոյ կամաց թագաւորին:

Յայնմ ժամանակի եկեալ գտանէին ի քաղաքին Հոռմայեցոց արգելավանս մի կուսանաց՝ միանձնական լեռնական, ընդակերս, զգաստացեալս, պարկեշտականս, սրբամատոց կանայսքրիստոսական հաւատոց, որ զցայգ և զցերեկ և յամենայն ժամանակի փառաւորութեամբ և օրհնութեամբ զկատարեալ աղօթսն իւրեանց առ Աստուած առաքել ի բարձունս արժանի լինէին: Որոյ անուն էր զլիսաւորին Գայիանէ, և սան նորին՝ ի դասերաց ուրումն յատուածապաշտ և ի թագակալ տոհմէ, զի անուն էր նորա Հոփիսիմէ:

Եւ իբրեւ եկին հասին՝ բռնութեամբ մտեալ ի սուրբ կայեանս առաքինեացն, տեսեալ զպարկեշտագեղն Հոփիսիմէ, զարմացեալ սիրացեալ³ ընդ սքանչելատեսիկն տեսիլ՝ ի նկարապաճոյճ ի տախտակսն յօրինէին⁴ և առ թագաւորն հասուցանէին:

Եւ իբրեւ ետես թագաւորն զգեղապանձ վայելչութիւն պատկերակերպ նկարագրին Հոփիսիմեայ... ժամ տուեալ ուրախութեան հարսանեաց՝ ճեպով տագնապաւ փութալ զուրախութիւնս հարսանեացն կատարել: Յայնմ ժամանակի տագնապաւիոյթ ստիպով զեպանս արձակեալ, պատուիրակս հանեալ ընդ աշխարհս ամենայն, զի ամենեքեան օժտաբեր ընծայատար լիցին մեծի հարսանեացն, և բազում ուրախութեամբ գալ կատարել առ հասարակ ամենեցուն զօրենս արքայական փեսային՝ ըստ օրինացն թագաւորաց:

Իսկ իբրեւ տեսին առաքինիքն զգաղտածիդ նետս թշնամուոյն, ...սուրբն Գայիանէ սանականաւն Հոփիսիմեալ և պարկեշտաժողով ընկերօքն հանդերձ՝ դէմ եղեալ տարադէմ զնացեալ փախստեայ լինէին, զի զանձինս իւրեանց սրբութեամբ պահեսցեն...:

...Գային հասանէին յերկիրն Հայոց, յԱլլարատ գաւառ, ի վաղարշապատ քաղաք, զոր և նորաքաղաքն կոչեն, ի նիստս թագաւորացն Հայոց: Այնուհետեւ եկեալ մտանէին ի հնձանայարկս ալդեստանուոյն, որ կան շինեալ ի հիւսիսոյ յարեւելից կուսէ: Եւ կերակրէին ընչիւր իւրեանց ի վաճառաց քաղաքին. և ոչ ինչ ալ ինչ գոյր թոշակ ընդ նոսա՝ զոր ունէին, բայց մի ոմն ի նոցանէ ունէր արուեստ ապակեգործութեան՝ առնել ուլունս ապակեղէնս և տալ զինս ընդ կերակրոյ աւուրն պարենի ոռճկի:

¹ պատկերագործք նմանահանք, ճշգրտագործք—ճարտար նկարիչներ (համանիշներ են)

² զեղովքն պաճուճէին—նրկերով գեղանկարում էին

³ զարմացեալ սիրացեալ—հափըրտակով, հիացած (համանիշներ են)

⁴ ի նկարապաճոյճ ի տախտակսն յօրինէին — գույնզգույն նկարեցին ներկատախտակների վրա

⁵ ոչ ինչ ալ ինչ գոյր թոշակ ընդ նոսա—նրանք ապուստի ոչ մի ուրիշ միջոց չունեին

7

Յայնմ ժամանակի ոչ սակաւ ինչ խոռվութիւն լիներ ի մէջ Յունաց աշխարհին, ի կողմանս կողմանս յոգախնդիրք հլանէին, զեսպանս արձակէին, թերեւ ուրեք գտանել կարասցեն: Յայնմ ժամանակի գայր, հասանէր զեսպանս առ Տրդատ արքայ Հայոց Մեծաց և յանդիման լինէր թագաւորին ի վաղարշապատ քաղաքի: Եւ իբրեւ մատոց զհրովարտակն՝ ա՛ռ ի ձեռանէ նորա խնդալով: Եւ էր պատճեն հրովարտակին օրինակ զայս.

«Ինքնակալ կայսր Դիոկղետիանոս, առ սիրելի եղբայր աթոռակից մեր Տրդատ ողջոյն:

«Գիտութիւն լիցի եղբայրութեանդ բում, նիզակալիցի մերում, վասն շարեացս, որ անցանենն ընդ մեզ հանապազ ի մուարազանդէս քրիստոնէից. զի յամենայնի դարովեալ լինի տէրութիւնս մեր յովսէֆ նոցա, և արհամարհեալ լինի արքայութիւնս մեր ի նոցանէ, և ինչ համեստութիւն ոչ գոյ ի նոսա¹: Զի ինքեանք զմեռեալ ոմն զխաչեալ պաշտեն, և փայտի երկիր պազանեն, և զոսկերս սպանելոյն պաշտեն, որ զիւրեանց մահն, որ վասն Աստուծոյ իւրեանց է, փառս և պատիւս համարին:

....«Դէպ եղև տեսանել ինձ յաղանդոյ ուսման նոցա օրիորդ մի կոյս և զեղեցիկ, և կամեցայ առնուլ զնա ինձ կնութեան. սակայն և զայն իշխեցին խորամանգել լինէն²: Եւ ոչ իբրեւ ի թագաւոր ցանկութեամբ փափագեցին յիս. և ոչ ի սաստից սպառնալեաց իմոց երկեան ինչ նոքա. ալ առաւել ևս վասն աղանդոյն իւրեանց՝ աղտեղի և սրիդ և զարշ համարեցան զիս, և սնուցիչ նորին դայեկան ի կողմանս ձերոյ տէրութեանդ փախուցեալս յուղարկեցին:

«Արդ փոյթ լիցի քեզ³, եղբայր մեր, զի ուր և իցեն զկողմամբքդ քայտոթիւք՝ զհետս նոցա գտանել մարթապետ. և որ ընդ նմայն իցեն դայեկան հանդերձ՝ վրիժուց մահու արժանի արասցես. և զհրապուրեալն, չքնաղագեղն ինձ ի սոյն այսրէն յուղար-

կեսցես: Ապա թէ հաճոյ թուեսցի քեզ տեսիլ գեղոյ նորա՝ այդքէն առ քեզ պահեսցես, զի ոչ երբէք գտաւ նման նմա ի մէջ Յունաց աշխարհիս:

Ողջ լիւր լիցն պաշտամամբ ամենայն պատուով:»

Եւ եղև իբրև ընթերցան զթուղթն հրամանաց հրովարտակին այնորիկ, հրաման տալոյ թագաւորն մեծաւ սաստկութեամբ պատուիրանաւ, զի զամենայն տեղիս իշխանութեան իւրոյ քննալոյզ խուզիւ փութով խնդրեսցեն¹: Վաղվաղակի դեսպանս արձակէր ընդ կողմանս կողմանս, զի ուր և գտցեն՝ ի մէջ ածցեն վաղվաղակի. և որ գտցէ զնոսա՝ մեծամեծ պարգևս հատուցանել խոստանալոյ:

¹ ինչ համաստկութիւն ոչ գոյ ի նոսա — մի խելացի վարմունք շունեն ներանր

մարձակվեցին խորամանկութեամբ թաքցնել ինձանից

³ փոյթ լիցի քեզ — հոգ տար

² իշխեցին խորամանկել լինէն — հա-

8

Մինչդեռ յայն յոյզ քննութեան էին¹ յաշխարհին սահմանացն Հայոց, սուրբ վկայքն այնորիկ եկեալ, զօղեալ էին յարքայական կայանին, ի նմին թագաւորականին ի Վաղարշապատ քաղաքի: Եւ յետ սակաւ ինչ աւուրցն այնոցիկ վաղվաղակի ի մէջ եկեալ խուզիւք իրքն յայտնէին²:

...Քանզի իբրև եկին, հասին հրամանք հրովարտակացն ի մեծ թագաւորէն Յունաց առ Տրդատ արքայն Հայոց Մեծաց՝ ոչ սակաւ ինչ խոռովութիւն եղև ի մէջ աշխարհին Հայոց. զի պահէին զամենայն անցս ճանապարհաց պողոտայիցն և զամենայն գաւառացն. ի կողմանս կողմանս յուզախնդիրք ելեալ քննէին: Իսկ ուրումն տեսեալ՝ պատմեաց զնոցանէ:

Իսկ իբրև իրքն հուշակեցան զնոցանէն, ապա աւուրս երկուս ասպարափակ արարեալ՝ տուեալ պահել զնոսա³ անդէն ուր գտինն՝ լեզէոն գօրուն. ապա յետ երկուց աւուրցն համբաւն հուշակեալ պարկեշտութեան զանազան գեղեցկութեանն Հոփսիմեայ⁴ ի մէջ բազմամբոյ հրապարակացն լինէր. ամենայն այր առ այր և մարդ առ մարդ զարմացումն յաճախէր:

Իսկ ի տես գեղոյ. նորա կուտեալ, յեղեալ զեղեալ խուռն կաճառացն կուտակէր⁵. նա և նախարարք և մեծամեծք աւագանւոյն ընթացեալք ի տեսանել՝ զմիմեամբք ելանէին: Նա և ազատակոյտրն, խառնաճաղանճ ամբոխիւն հանդերձ, զմիմեամբք զիզանէին

ի միմեանց վերայ՝ առ պակշտ յիմարութեան ցոփութեան բարոյիցն....:

Իսկ երանելիքն իբրև դիտացին զանմիտ մարդկանն զյոռութիւն, կականաբարձ, արտասուալից՝ զձեռս լի աղօթիւք յերկինս համբառնային, խնդրել զփրկութիւն յամենագօր Տեառնէն, ...և զերեսս իւրեանց պատեալ՝ անկեալ դնէին յերկիր, յամօթոյ լըկտեսցն տեսողաց, որ ժողովեալ էին ի տեսանել:

Եւ ապա յետ այսորիկ զարմացուցեալ զթագաւորն քաղում տեսողացն, որ մտերիմքն էին, որ եկեալ էին ի տեսիլ գեղոյ նորա և պատմեալ առաջի թագաւորին: Իսկ ի միւսում աւուրն ընդ այգն, ընդ առաւօտն, և ևս վաղագոյն, հրաման եղեալ ի թագաւորէ անտի, զի զերանելին Հոփսիմէ տանել յարքունիս և զսուրբն Գայիանէ անդէն պահել պարկեշտաժողով ընկերօքն հանդերձ:

Եւ անդէն յարքունուստ վաղվաղակի ոսկիապատ զահաւորակս սպասաւորօք հանդերձ հասուցանէին առ դուրս հնձանեն, ուր էին վանք նոցա արտաքոյ քաղաքին: Նա և հանդերձս ազնիւս, գեղեցիկս, փափուկս, պայծառս, և զարդարանս երեւելիս մատուցանէին նմա յարքունուստ, զի զարդարեսցի, և շքով և պատուով մտցէ ի քաղաքն և յանդիման լիցի թագաւորին. քանզի շէ էր տեսեալ զնա՝ խորհեցաւ կին առնել զնա, վասն այնորիկ որ պատմեցինն զնմանէ վասն վայելչութեան գեղոյ նորա:

...Արդ՝ իբրև այս այսպէս եղև, ժողով ամբոխին ի վերայ կուտէր բազմութիւն մարդկան. և էին քաղում սպասաւորք արքունի, որ եկեալ էին զնմանէն՝ տանել յարքունիս, և նախարարքն և մեծամեծք աւագանւոյն, որ եկեալ էին շքադիրք՝ պատիւ առնել նմա և երթալ ընդ նմա յարքունիս. զի տարցին զնա կնութեան թագաւորին Տրդատայ և Հայոց տիկնութեան:

Իսկ նոքա արտասուագոյշ, ողորմ ողորմ զձեռս համբարձեալ յերկինս՝ խնդրէին ի կամարար Տեառնէն՝ ապրեցուցանել զնոսա յանօրէն, յանարժան հարսանեացն պղծութենէն: Զգոչիւն բարձեալ՝ լալով մեծաձայն ճչէին և ասէին. «Քաւ լիցի մեզ, թէ պատրեսցեն զմեզ մեծութիւնք, կամ խտրեսցեն զմեզ փափկութիւնք, կամ հրապուրեսցեն զմեզ թագաւորութիւնք»:

¹ յայն յոյզ քննութեան էին — փրնտրում, հարցութիւն էին անում

² խուզիւք իրքն յայտնէին — հարցութիւնով զեպրեք հայտնվեցին՝ հայտնի դարձան

³ տուեալ պահել զնոսա — տվին պահել նրանց

⁴ զանազան գեղեցկութեանն Հոփսիմեայ — Հոփսիմեի աննման գեղեցկության

⁵ յեղեալ զեղեալ խուռն կաճառացն կուտակէր — թափվելով, դիվելով իրար վրա խուռն բազմությունը կուտակվում էր

Եւ ասէ՛ թագաւորն. «Փոխանակ զի ոչ կամեցաւ զալ պատուով, շքեղութեամբ, կամօք՝ բռնաբար ածցեն մինչև յապարանսս և մուծցեն զնա ի սենեակն արքունի»:

Արդ՝ առեալ զսուրբն Հռիփսիմէ սպասաւորացն բռնաբար, մերթ վերամբարձ, մերթ ի բարշ¹. և նա աղաղակէր և ասէր. «Տեր Յիսուս Քրիստոս, օգնեա՛ ինձ»: Եւ ամենայն ամբոխն զկնի նորա փողեալ² թնդէր երկիրն ի բազմութենէ անտի: Արդ՝ ածին, մուծին զնա մինչև յապարանս թագաւորին, ի սենեակն արքունի:

...Եկն եմուտ թագաւորն Տրդատ ի ներքս ի սենեակն, ուր էրն զնա արգելեալ: Արդ՝ իբրև եկն, եմուտ նա ի ներքս՝ առ հասարակ մարդիկն, ոմանք արտաքոյ ապարանիցն, կէսքն ի փողոցս ի ներքսագոյնսն, առ հասարակ երգս առեալ բարբառեցան կայ-թիւք վազելով³, ցուց բարձեալ մարդկանն⁴. կէսքն ի բերդամիջին, և կէսք զքաղաքամէջն լցին խնճոյիւք, առ հասարակ համարէին հարսանեացն զպարսն պարել և զկաքաւսն յորդորել: Իսկ Տէր Աստուած նայեցաւ յիւր սիրելին Հռիփսիմէ՝ ապրեցուցանել զնա, զի մի՛ կորիցէ աւանդն որ պահեալ զգուշացեալ էր, և լուաւ աղօթից նորա՝ զօրացուցանել զնա իբրև զՅայէլն և իբրև զԴեբորայն. ետ զօրութիւն նմա, զի ապրեցի ի ստամբակ բռնութենէ անօրէնութեանն:

Արդ՝ մտեալ թագաւորն՝ բռնն հարկանէր զնմանէն: Իսկ նա զօրացեալ զինէր ի Հոգւոյն Սրբոյ. գազանաբար ոգորեալ, առնաբար մարտնչէր. իբրև յերեք ժամուց սկսեալ մարտնչէլ մինչև ի տասն ժամն՝ պարտեալ լինէր զթագաւորն իսկ զայն, որ անհնա-ռին համարեալ ուժով. որ մինչ ի Յունաց աշխարհին էր՝ բազում ոյժ պնդութեան ոսկերաց ցուցեալ էր, զարմացուցեալ զամենե-սեան. և ի թագաւորութեանն իսկ, իբրև ի հայրենի բնութիւնն դարձեալ էր, բազում զործս արութեան քաջութեան և անդ ցուցեալ. և որ այնպէս հռչակեալ էր ամենայնիւ՝ արդ յաղջկանէ միոյ՛ պարտեալ վատթարանալը կամօք և զօրութեամբն Քրիս-տոսի:

Արդ՝ իբրև պարտեցաւ, վաստակեցաւ և լքաւ՝ ել նա արտաքս, և ետ ածել զերանելին Գայիանէ, և արկանել խառան ի պարանոց նորա, և ածել ունել զնա առ դուրս սենեկին. և ինքն անդրէն ի ներքս մտանէր. և եդ բանս ի բերան սպասաւորացն, զի ստիպեցեն զանհրապոյրն Գայիանէ՝ ասել ի դրաց անտի ի ներքս

ի սենեակն առ Հռիփսիմէ, թէ «արա՛ զկամս դորա, և կեա՛ց դու և մեր»:

Իսկ նա յանձին կալեալ խօսել ընդ սանուն իւրում, և մատուցեալ ասէ ի դրաց անտի ի ներքս ի սենեակն առ Հռիփսիմէ. «Որդեակ, պահեսցէ զքեզ Քրիստոս ի պղծութենէդ և լիցի քեզ զօրաւիգն: Քա՛ւ քեզ, որդեակ, եթէ լիցի քեզ ելանել ի ժառանգու-թենէ անտի կենացն Աստուծոյ և ժառանգել քեզ զանցաւորս, որ ոչ ինչ փակ է, այսօր է՛ և վաղիւն կորնչի»: Իբրև իմացան, թէ զո՛ր խրատ յաճախեաց մատուցանել լեբրեալ քարինս՝ հարկանէին դրե-րանն, մինչև թափել ատամանցն, և ստիպէին ասել նմա, զի ա-րասցէ զկամս թագաւորին: Նա ևս քան զևս պնդէր և ասէր. «Քա-ջալերեա՛ց, պինդ կաց, և այժմ տեսանես քՔրիստոս, առ որ անձ-կացեալն ես»:

...Եւ արդ՝ իբրև լուան զայն ամենայն, զոր խոսեցան Գա-յիանէ ընդ սանուն իւրում, ի բաց առին զնա ի դրաց անտի: Զի թէպէտ և բազում անգամ հարին զնա, և ծեծեցին քարամբք զե-րեսս նորա, և թափեցին զատամունս նորա և ջարդեցին զմուր բերանոյ շնդաց նորա, սակայն ոչ շրջեաց զբանս իւր՝ խօսել ընդ աղջկանն ալ ինչ. այլ զոր սկիզբն արարեալ էր բանիցն իւրոց առաջնոց՝ զնոյն յաճախեալ բազմացուցանէր:

¹ մերթ վերամբարձ, մերթ ի բարշ—
մերթ վեր բարձրացնելով, մերթ
բարշ տալով

² փողեալ—փողոցով լիբր բազմու-
թյամբ զնալով

³ կայթիւք վազելով — ոստյուններով
ցատկելով, ցատկոտելով

⁴ ցուց բարձեալ մարդկանն—մարդիկ
վեր-վեր թռչելով

10

Իսկ նա մարտեալ ևս ընդ նմա ի տասն ժամէ աւուրն մինչև ի պահ զիշերոյն, պարտեաց զթագաւորն: Եւ զօրացեալ լինէր աղ-ջիկն ի Հոգւոյն սրբոյ. հարեալ, վանեալ, պարտեալ վաստակա-րեկ առնելով զթագաւորն՝ մեղկեալ ընկենոյր: Մերկ կողոպտու ևս ի հանդերձից զթագաւորն կացուցանէր¹, և զպատմուհանն պա-տառեալ և զնշան թագին ցրուեալ, կողոպտեալ՝ ամօթալից թո-ղոյր: Զի թէպէտ և զիւր զգեստիկն քճքճեալ պատառատուն ի նմա-նէն փ դուրս բերէր, սակայն յաղթող պահէր զանձն իւր սրբու-թեամբ:

Եւ բացեալ զդուրս տանն բռնաբար՝ ի դուրս ելանէր, հեր-ձեալ զամբոխ մարդկանն. և ոչ ուրուք կարացեալ յաղթահարել

զնա²: Եւ ընթացեալ ընդ քաղաքամէջսն՝ ելանէր ընդ արեւելս կոյս, ընդ Արեգ դուռն քաղաքին: Երթեալ առ հնձանօքն, ուր էինն իսկ յառաջ վանք իւրեանց, ձայն անտեսաց մատուցանէր ընկերացն. և ինքն անցանէր հարուստ մի ի քաղաքէն ի կողմն մի հիւսիսոյ, ի տեղի մի յարեւելս կոյս, ի սարաւանդակ ի բարձրաւանդակ, յաւազին տեղի մի, մօտ ի բուն պողոտայն, որ երթալը յԱրտաշատ քաղաք:

Իբրեւ եհաս յայն տեղի՝ ծուրն եղեալ կայր յաղօթս:

...Անդէն ի նմին գիշերի եկին, հասին վաղվաղակի ի տեղի անդր իշխանք թագաւորին, և դահճապետն դահճօքն հանդերձ ընդ նոսա, և ջահճ լուցեալք առաջի նոցա: Եւ մատեան վաղվաղակի, կապեցին զնա ձեռս յետս և խնդրէին, զի հատցեն զլեզուն: Իսկ նա իւրովի կամօք³ բացեալ զբերանն՝ հանեալ մատուցանէր զլեզուն:

Եւ անդէն զհանդերձիկն պատառատուն, որ զնովան էր, ի բաց գերծուին ի նմանէ: Եւ հարեալ շորս ցիցս ի գետինն, երկուս ոտիցն և երկուս ձեռացն, և պրկեցին զնա: Եւ մատուցին զկանթեղունսն ցմեծ ծամս⁴. այրէին և խորովէին զմարմինս նորա հրով կանթեղացն: Եւ քարինս վարեցին ընդ գոգս նորա և ի վայր վայրեցին զաղիս նորա: Եւ մինչդեռ կայր կենդանի, փորեցին զաշտ ելանելոյն: Ապա անդամ անդամ յոշէին զնա և ասէին, եթէ. «Ամենեքեան որ իշխեսցեն անգոսնել և անարգել զհրամանս թագաւորաց, ընդ դմին օրինակի կորիցեն»:

¹ մերկ կողոպուտ ևս ի հանդերձից... կացուցանէր—հագուստներն էլ պոկելով մերկացրեց

² ոչ ուրուք կարացեալ յաղթահարել

զնա—ոչ որ չկարողացաւ հաղթել նրան

³ իւրովի կամօք—իւր կամքով, կամովին

⁴ ցմեծ ծամս—երկար ծամանակ

11

Իսկ թագաւորին թողեալ գիւր ամօթն կորանաց, որ պարտ էր նմա ամաշել, որ այնչափ անուանի եղեալ՝ քաջութեամբ առաւելոյր ի մարտ պատերազմացն. նաև յՈղիմպիադոս Յունաց հսկայազօր երեւեալ, բազում գործս արութեան և անդ ցուցեալ, և ոչ սակաւ մղեալ պատերազմունս յայնկոյս Եփրատ գետոյ ի կողման Տաճկաց, ուր և կարեւիւր խոցեալ՝ ելանէր երիվարաւն ի պատերազմէն. իսկ նորա առեալ զերիվարն, և զասպաղէն նորին և զիւր զառնագէնն առեալ կապեալ ի թիկունսն՝ ի վերայ մկանանցն ի լիւզ

անցանէր¹ ընդ գետն Եփրատ. արդ՝ որ այնչափ հզօր զօրաւորն էր և բուռն ոսկերօք՝ յաղջկանէ միոջէ յաղթահարեալ լինէր կամօքն Աստուծոյ: Եւ զայն ոչ էր եղեալ ի մտի զամօթն նախատանացն. այլ ի տեսիլ տիրոյ նորա ջեռեալ, տրտմեալ ընդ մահաղջկանն, տխրացեալ սգալը:

«Տեսէ՛ք, ասէ, զկախարդաւար աղանդ ազգիդ քրիստոնէից, զիարդ կորուսանեն զանձինս բազումս մարդկան, հանեալ յաստուածոցն պաշտամանէ, յերկրաւոր վայելից կենացս խափանեն, և ի մահուանէ ոչ դողան. մանաւանդ վասն սքանչելոյն Հոփոսիմեայ, որոյ ոչ գոյր համեմատ յերկրի ի ծնունդս կանանց: Վասն զի սիրտ հատեալ զհետ² անհնարին և անմոռաց՝ ի մտաց շանկանի, մինչ կենդանի եմ ես, Տրդատ արքայ: Զի զՅունաց աշխարհն և զՀռոմոց քաջ գիտեմ, և զմեր Պարթևաց կողմանսն, վասն զի բնութիւն իսկ է մեր³, և զԱսորեստան և զՏաճկաստան և զԱտրպատական: Եւ զի՞ մի ըստ միոջէ թուեմ, զի բազում տեղիք այն են, որ իմ խաղաղութեամբ է հասեալ⁴, և բազումք այն են, որ մարտիւ պատերազմաւ աւարի ասպատակեալ: Ոչ ուրեք տեսեալ է նման նմանութիւն այսր գեղոյ, զոր էր կորուսեալ այս կախարդացն. զի այսպէս զօրացան կախարդինքն, մինչև ինձ յաղթեցին»:

Իսկ ի վաղիւ անդր մատուցեալ՝ առնոյր հրամոսն դահճապետն վասն սրբոյն Գայիանեայ սպանման: Իսկ նա իբրեւ լուա՝ առ սէրն յեղեալ զեղեալ⁵, յիմարեալ, ապշեալ և ոչ յիշեալ վասն մահուան սրբոյն Հոփոսիմեայ՝ համարեցաւ, եթէ կենդանի իցէ: Մեծ աւագութեան, բարձի և պատուոյ պարգևս խոստանալոյ, եթէ յանկարծ որ հնարեսցէ պատրել, հաճել զմիտս աղջկանն՝ զալ առ նա: Իսկ նա ասէ, թէ «Այնպէս կորիցեն ամենայն թշնամիք քո, արքայ, և որ զաստուածս անարգենն և զհրամանս ձեր թագաւորաց. այլ կայ կախարդն այն, որ ապականեալ կորոյս զչքնաղագեղն, և երկու ևս ընկերք նորուն»:

Իբրեւ լուաւ, թէ մեռաւ սուրբն Հոփոսիմէ՝ դարձեալ ի նոյն տրտմութիւն ընկաւ, և իջեալ նստէր ի վերայ գետնոյ, և լայր և ի տուգ մտանէր: Դարձեալ հրամանս տալը վասն առաքինոյն Գայիանեայ, թէ նախ զլեզուն ընդ ծործորակսն հանել, և ապա սպանանել, վասն զի իշխեաց վնասակար խրատուն իւրով կորուսանել զայնպիսին, որ զգիցն գեղեցկութիւն ունէր. ի մէջ մարդկան: Իսկ դորին խրատդ անշնորհ առնել զգիսն իշխեաց⁶, որոց նմայն զայն շնորհեալ էր գեղեցկութիւն⁷. վասն այնորիկ զնա կտտամահ սպանցեն:

Արդ՝ ելեալ դահճապետն պարծելով՝ շարամահ առնել զնա, և ետ հանել զնոսա շղթայիւք ի քաղաքէն ընդ դուռն հարաւոյ, ընդ կողմն պողոտային, որ հանէր ի Մեծամօրի կամուրջն, ի տեղին յայն, ուր սովոր էին սպանանել զամենայն մահապարտս, ի ճախճախուտ տեղի մի, մօտ ի պարկէն փոսին, որ շուրջ գալս զքաղաքան:

...Արդ՝ ի քսան և ի վեց ամսոյն հոռի կատարեցաւ սուրբն Հովսիփովէ դասուն սրբով, և երեսուն և երեք նահատակելից ընկերօքն հանդերձ, և ի քսան և եօթն ամսոյն հոռի՝ սուրբն Գալիանէ երկու իւրովք ընկերօքն, որք ընդ նմա պատերազմեալք պսակեցան և առին զպսակն յաղթութեան:

¹ ի լիւղ անցանէր—լող տալով անցել էր

² սիրտ հատեալ զհետ—սիրտս զարնըված՝ կպած է նրան

³ վասն զի բնութիւն իսկ է մեր—որովհետեւ մեր բուն երկիրն է

⁴ իմ խաղաղութեամբ է հասեալ—ես խաղաղութեամբ եմ հասել

⁵ առ սէրն յեղեալ զեղեալ—սիրուց խելքը կորցրած

⁶ զորին խրատող անշնորհ առնել զդիմն իշխեաց—նրա (Գալանի) այդ խրատը համարձակութիւն ունեցավ ապերախտութիւն անել աստվածներին՝ աստվածների շնորհը չճանաչել

⁷ որոց նմայն զայն շնորհեալ էր գեղեցկութիւն — որոնք (աստվածները) նրան շնորհել էին այդ գեղեցկութիւնը:

ՓԱՍՏՈՍ ԲՈՒՋԱՆԻ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ

(Հատուածք)

Երրորդ դպրութիւն

ԳԼՈՒԽ Ի

Յաղագս Տիրանայ քաղաւորի, թէ ո՛րպէս մատնեցաւ յիւմէ սենեկապետէն Փիսակայ Սիւնոյ, և ո՛րպէս կորեաւ և գերեցաւ ի Վարազայ, և կամ ո՛րպէս ամենայն երկիր ընդ նմին գերեցաւ:

Բայց զեռ բարեկամութիւն էր ի մէջ թագաւորացն երկոցունց: ի մէջ թագաւորին Հայոց և Պարսից: Նստէր յաշխարհին Ատրք պատական՝ որում անուն կոչէր բարձգահին իւրում Շապուհ Վարազ: Արդ մինչև գեռ ևս յոյժ խաղաղութիւն էր ի մէջ թագաւորացն երկոցունց, անկաւ ի տեսնէ խռովութիւն ոչինչ բանիւք՝ արամբ միով անարգաւ, որ ոչ ինչ պակաս քան զգեւ էր մոլորութեամբ, որոյ անուն Փիսակ կոչիր. որ սենեկապետն էր արքային Տիրանայ, ազգաւ Սիւնի: Սա գեսպանագնացեալ էր առ Վարազ Շապուհ, զոր թողեալն էր սահմանապահ արքային Պարսից յԱտրպատական աշխարհին:

Զայնու ժամանակաւ ձի մի էր երիվար արքային Տիրանայ, զորմէ կարի դարմանային¹: Եւ էր ձին գունով ճարտուկ ճանճկէն. սա լի էր քաջութեամբ, անուանի և հոյակապ, մեծ և բարձր, երկայն քան զամենայն ձիս, և տեսանելով քան զայլս գեղեցիկ, զանազան՝ որ համեմատ նմա այլ ոչ գտանէր: Զորմէ յերթալն իւրոյ գեսպանութեանն՝ սենեկապետն արքային Փիսակ մատնեաց զձին Վարազայ, վասն զի բարեկամացեալ էր ընդ նմա. և ի նմանէն ինքն թուղթ առեալ, բերեալ մատուցանէր արքային Հայոց: Զորմէ շահաւնեալ², տալ ոչ առնոյր յանձն: Այլ վասն զի կասկածէր յառնէն, զի զոյժ խռովութիւն ինչ ի մէջ թագաւորացն երկոցունցն արասցէ, ի խնդիր անկանէր³, զնոյն գոյն ձի, զնոյն նշան, զնոյն պատկեր, բաց ի մեծութենէ, զի այնչափ ուրեք ոչ

գտանէր, զնոյն նման, զնոյն կերպարանս ճարտուկ ճանճկէն գտեալ, և հանդերձ հրովարտաւոր և պատարագօր ի ձեռն մոկեկան Փիսակայն առ իշխանն յԱտրպատական առ Վարազն արձակէր: Եւ միտս զնեղով խորհուրդ առնէր. զի «Ասասցես, ասէ, եթէ այս ինքն է, զոր խնդրեցերն, զի առ սէր ոչ խնայեաց ի քէն»: Իսկ նա յորժամ հասեալ առ Վարազն, յայտ առնէր զիրս խնայութեանն, ի զրգոտութիւն ջանացեալ՝ ոչ կամէր բժշկել զնենգախօսութիւնն իւր, այլ ևս քան զես սրեալ զշարախօսութիւնն իւր, անելով, «Եթէ այնչափ ի հեռ և ի նախանձ, ի շարակնութեան և ի թշնամութեան, ի յատելութեան և ի շկամութեան, յերկմտութեան և յաներկիւղութեան առ թագաւորն Պարսից և առ ամենայն զօրսն Պարսից՝ արքայն Հայոց Տիրան, մինչ անգամ վասն կաշոյ միոջ խնայ արարեալ՝ թագոյց, և զբեզ ծաղր արարեալ, և այլ ընդ այլոյ զմիտս գողանալ քո⁴. զոր յիմ ձեռն ետ ածել, առ քեզ առաքեաց: Եւ ոչ այդ միայն է, ասէ. այլ ի կայսր և ի զօրս նորա յուսացեալ, խորհի հանել զթագաւորութիւն Պարսից յազգէն Սասանայ. զի ասէ, թէ մեր լեալ է և հարցն մերոց այն տէրութիւնն: Արդ ասէ, թէ՛ չեմ ծուղալոց՝ մինչև դարձցի պատիւ հարցն նախնեաց. զնախնի զթագաւորութիւնն այսրէն առ որդի և առ զաւակ նոցա յազգս իմ և ի տունս իմ և յանձն իմ դարձուցանեմ»: Եւ այսչափ և այսպիսի բանիւր զրգռէր զնա Փիսակն անօրէն ի վերայ տեառն իւրոյ բնակի, և նիւթէր զմահ ի վերայ իւրոյ թագաւորին:

Ապա իբրեւ զայս ամենայն լուաւ Վարազ Շապուհ Ատրպատական մարզպան ի կատաղախօս ի շնաբերանն Փիսակայ, վաղվաղակի նամակ ամբաստանութեան զրեալ Վարազայ յարքայէն Հայոց՝ մատուցանէր Ներսէհի արքային Պարսից: Եւ այնչափ զայրացոյց, զրգռեաց, յուզեաց, զրգռեաց սրտմտեցոյց, բարկացոյց զթագաւորն Պարսից ի վերայ արքային Հայոց, որ ապա առ հրաման ի նմանէ, զի չեւ էր հնար գտանել մարթել ճանապարհս, մեքենայիւր զայթակողութիւնս զնել՝ որսալ ըմբռնել զարքայն Հայոց:

...Ապա յայնմ ժամանակի Վարազն արձակէր զեսպան առ արքայն Հայոց, ի հաշտութիւն խաղաղութեան դառով խօսել ընդ նմա. զանձով սիրոյ պատճառեալ⁵, համարձակութիւն խնդրէր զայլ նմա առ նա: Իսկ իբրեւ լուաւ զայն Տիրան արքայն Հայոց, փութապէս վաղվաղակի մեծաւ ուրախութեամբ առ ինքն կոչել հրամայէր: Եւ մինչ չեւ նա եկեալ էր, խորհէր արքայն ընդ իւր ծառայսն ներքինիսն սպասաւորսն իւրում սենեկի. ասէ. «Արժան է մեզ, այր որ գայ առ մեզ՝ զբօսուցանել և ուրախ առնել որսովք և բազմականօք, և ամենայն պէսպէս վայելչութեամբք: Այլ ոչ

եթէ այնչափ ինչ արժան է զմեծ ինչ որսոյ տեղիս ի մերում երկրի աստ նմա տեսանել⁷՝ վասն շարակնութեան, յաշաղանաց, շարաբարութեան, նենգութեանն ազգին պարսկաց. այլ նմանեցուցէր տեղիս զոյգնագիրս որսոց ինչ՝ որով լոկ զբօսուցութեւ զնա, և մի՛ որսասցութեւ զառատ ինչ որսոց գտեղիս, և զի մի՛ մեծ ինչ նախճիրս որսոց կոտորեալ առ ի ցոյցս առնելոյ⁸: Այլ վարկպարագի արասցութեւ, ասէ, վասն դառնացող շար ազգին շարութեանն դառնացող ազգին: Այլ յերկրին Ապահունեաց, յոտինն մեծի լերինն Մասեաց, տեղին զայն որսասցութեւ. տեղւոյն՝ որում անուն կոչի քաղաք Աղիորսք»:

Ապա եկն եհաս Շապուհ Վարազն երիւր հազարօքն, և յանդիման եղև թագաւորին յերկրին Ապահունեաց. և մեծապէս մեծարեցաւ ի նմանէ: Եւ այն բանքն, որ վասն որսոյն ի թագաւորէն ասացաւ, վաղվաղակի յունկն զօրավարին Պարսից հասանէին ի բերանոյ շորիկն, շոգմոզն, տիրանննզն և տիրադրուծն, տիրապալանուն տիրամատնիչն Փիսակայ, յայն յաշխարհակորոյս յառնէ անտի. և աւուրս սակաւս ուրախ լինէին ի միասին: Այլ իշխանն Պարսից զթշնամութիւնն, զոր ունէր ի ներքոյ, խորամանկեալ ծածկեալ, մեքենայեալ, առադաստեալ բերէր և առնէր սպաս⁹ զզաւն կատարել:

Եւ ի ժամանակին յայնմիկ այնպէս դիպեցաւ, յայնմ ժամանակի զօրավարքն չէին անդ, այլ սարտուցեալ էին. և ալ մեծամեծք նախարարացն և աւագ տանուտէրք աղատանին. սոյնպէս և զօրքն արքունի յիրաքանչիւր տունս յիրաքանչիւր կայեանս յիրաքանչիւր դադարս դադարեալ էին: Եւ ոչ որ էր որ մնացեալ էր առ թագաւորին, և ոչ գունդ և այլեւծի. բայց միայն սակաւ սպասաւորօք հանդերձ, և որսոցն պառականօք, և ռահվիրայ մարդկան, և խառնաղանջ խորանապահ զօրուն, և ռամիկսպաս զօրօքն, և տիկնաւն հանդերձ և արքայորդին մանուկն Արշակ: Այսպէս սակաւօք դիպեալ ի ժամանակին յայնմիկ, զի թէպէտ և տեսեալ հարուստ զնդաւ եկեալ զօրավարն Պարսից, զի էին ընդ նմա սպառազէնք վառեալք արք իբրեւ երեք հազարք, ոչ ինչ խիթացեալ զգուշաւ՝ անկասկած լինէր¹⁰: Քանզի տեսանէր զնա իբրեւ ի պատճառս խաղաղութեան եկեալ, մեծաւ պատարագօք և պատուական ընծայիւր և մեծաշուք մեծարանօք:

Եւ իբրեւ ոչ ինչ բազում աւուրք ընդ մէջ եղին, յընթրիս կոչեն ի հաց հրաւիրեալ զարքայն. ի պատիւ մեծարանաց կոչէր: Ապա իբրեւ ընդ գինիս մտին, քաջ արբեալ լինէին թագաւորն և որ ընդ նմայն էին, զօրն դարանակալ յանպատրաստից յան-

կարծօրէն յայլակարծուց զնոսա յանկարծուստ յիւրաքանչիւր բազմականի ի վերայ հասնալք լմբունէին, և վահանափակ շերտաւորացն պատէին զթագաւորն Տիրան: Եւ կալեալ կապեալ զոտս և զձեռս նորա ի կապս երկաթիս, և զբանակն՝ զոր գտանէր՝ աւար հարկանէր. և զգանձս և զստացուածս զկին և զորդիս թագաւորին, զոր գտին ի բանակին, փաղացուցին յերկրէն Ապահունեաց:

Իբրեւ եկին հասին ի գեղ մի, որում անուն Դաւարիս կոչէին. յորժամ եկն եմուտ զօրավարն Պարսից ի ներքս ի գեղն Դաւարիս, ածէր կապեալ զարքայն Տիրան ընդ իւր: Եւ ասէ Վարազ. «Աղէ՛ տեսէ՛ք ածուղ, որով երկաթ շողացուցուք, զի զաչս խորեցուք զարքայիս Հայոց»: Եւ անդէն բերին ածուղ, որով խաբէին զաչսն Տիրանայ: Ապա ինքն խօսել սկսաւ Տիրան, և ասէ. «Փոխանակ զի իմ երկու աչքս լուսաւորքս խաւարեցան յայս տեղւոջս, արդ փոխանակ Դաւարեացս անուան, Ածուղ անուն լիցի սմա մինչև ցլաւիտեանս ժամանակաց. և այս երևոյթ նշանակս մնացէ՛ յիմ յիշատակի: Այլ ինձ յուշ եղև և գիտեմ՝ թէ այն զի փնդրեցաւ յինէն վրէժ շարեաց մեղացն իմոց, փոխանակ զի խաւարեցուցի ես զաշխարհս, որում թագաւորեալ էի, յերկուց լուսաւոր վարդապետացն, և կարծեցի շիջուցանել զլոյսն ճշմարտութեանն քարոզութեանն երկուց հաւատարմացն, վասն այսորիկ խաւարեցաւ լոյս տեսանելեաց աչացս իմոց»:

Եւ յայնմ ժամանակի վաղվաղակի փութանակի շու առնէր յԱծուղ գեղջէն, խաղայր գնայր ճեպով իշխանն արքային Պարսից հանդերձ Տիրանաւ արքայիւ և ամենայն գերութեամբն յերկիրն Պարսից, և երթայր յԱսորեստան առ տէրն իւր յարքայն Պարսից: Լու եղև այս ամենայն կործանումն զուժի շարեացն յանկարծօրէն թշուառութեանն հասելոյ: Ապա ժողով լինէր նախարարացն և իշխանացն, գործակալք և զօրադուխք, պետք և ամենայն աշխարհաժողովք բազմութեանն եկելոց կուտելոցն: Թէպէտ և ժողովեցան, կազմեցան, զունդ եղեն, պատրաստութեամբ զհետ կրթէին Վարազայ, ոչ ինչ կարացին հասանել: Սակայն հասանէին առնուին զկողմ ի Պարսից աշխարհէն. առ հասարակ մարդակոտոր առնէին, և զաշխարհն յայլեաց և յաւար դարձուցանէին: Եւ ինքեանք դառնային, և ի մի վայր ժողովէին, կոծ եղեալ աշխարանօք լային զիւրեանց բնական տէրն զարքայն Հայոց. սոյնպէս և զկորուստ աշխարհին, և զանձանց անտէրչութիւն կործանմանն վարանացն աղիողորմ գործէին:

- ¹ զորմէ կարի զարմանային—որի վրա խիստ զարմանում էին
- ² զորմէ շահանեալ—որին շահամայնեւով
- ³ ի խնդիր անկանէր—որոնեց, փրկութեց
- ⁴ այլ ընդ այլոյ զմիտս զողանալքո—փոխս զցելով քեզ խաբեց
- ⁵ զրեալ Վարազայ յարքայէն Հայոց—զրում է Վարազը հայոց արքայի մասին
- ⁶ զանձուկ սիրոյ պատճառեալ—կարտազին սերը կամ՝ կարոտն ու

- սերը պատճառ բերելով
- ⁷ ոչ եթէ... արժան է... նմա տեսանել—պետք չէ... որ նա տեսնի. նա չպիտի տեսնի
- ⁸ մի՛ մեծ ինչ ի նախմիրս որոց կոտորեալ առ ի ցոյցս առնելոյ—որսի մեծ կոտորածներ չանենք ցոյցի կամ ցոյց տալու համար
- ⁹ առնէր սպաս—սպասում էր (առիթի)
- ¹⁰ ոչ ինչ խիթացեալ զգուշա՛ւ անկասկած լիներ—որինչ չկասկածելով անդգուշ ու անհոգ էր:

Չորրորդ դպրութիւն

Գ Լ ՈՒՍ ԺԵ

Յաղագս անօրէնութեան քաղաւորին Արշակայ, թէ ո՛րպէս եսպան զորդի եղբօր իւրոյ, որում անուն Գնէլ, ի քսութենէ շարութենէն Տիրիբայ. կամ ո՛րպէս յանդիմանեալ եղև յառնէն ասուծոյ ի Ներսիսէ, կամ ո՛րպէս զմեւս ևս եղբորորդին Տիրիբ. կամ որպէս եւս իւր կիին ի Յունաց զՈղիմպիին, կամ որպէս Թեղեցն Մըշինիկն մահուան զեղովն զնա ընդ օրէնսն սպանանէր խորհրդով Փառանձեմայ:

Զայնու ժամանակաւ էր դուստր մի գեղեցիկ Անդովկայ որումն, մի ի նախարարացն նահապետին Սիւնեաց, որում անուն Փառանձեմ կոչէր. զորմէ կարի անուանեալ էր՝ գեղեցկութեամբ և պարկեշտութեամբ: Ապա Գնէլ պատանեակն, եղբորորդին արքային, էսո գնա ի կնոթիւն իւր: Եւ համբաւ գեղեցկութեան աղջրկանն ընդ վայրսն տարածեցաւ, և համբաւ զեղոյ նորա յահախեալ բազմանայր և հնչէր: Ապա առ համբաւ ցանկութեան անուանն տրիեալ լինէր մին ևս հօրեղբորորդին Գնելոյ, որում անուն Տիրիթ կոչէր: Վասն որոյ անկանէր ի զաղտագողօնս, մինչ զի զնուն իւր տեսանել կարասցէ: Եւ յորժամ կարացն տեսլեանն՝ որում ցանկայր, այնուհետև հնարս խնդրէր առն կնոջն կորբստեան, ո՛ր գիտէ՛ զկին նորա նմա հնար լիցի յափշտակել:

Ապա Տիրիթն ի հնարս նենգութեան մտանէր, և բազում վարձէր իւր օգնականս և սատարս, որով զիւր շարախօսութիւնն յառաջ վարել կարասցէ: Եւ քսիս ստութեան զԳնելոյն նենգութեամբ առ թագաւորն Արշակ մատուցանէր՝ թէ «Գնէլ թագաւորել կամի,

և զքեզ սպանանել. և ամենայն մեծամեծք և նախարարք և ազատք սիրեն զԳնել, և ամենայն աշխարհիս նախարարք կամին զտէրութիւն նորա ի վերայ իւրեանց առաւել քան զքո: Արդ, ասեն, զիտեա և տես, արքայ, զի՛նչ գործեսցես. որպէս և կամիս, զիարդ մարթասցիս ապրել»: Եւ այսպիսի բանիւք գրգռէին զթագաւորն Արշակ, մինչև հաստատէին ի միտս թագաւորին զիւրեանց ասացեալսն:

Ապա ռխացեալ թագաւորն ընդ պատանեկիւն Գնելոյ, և բազում անգամ հալածական առնէր զնա. և նիւթեալ լինէր նենգութիւն բազում ժամանակս: Ապա զնառասարդաց ժամանակօքն առնէր խորհուրդ թագաւորն Արշակ՝ կոչել առ ինքն զպատանեակն Գնել և սպանանել: Ապա առաքէր զՎարդան, զեղբայր սպարապետին, զնահապետ ազգին Մամիկոնեան տոհմին, զի մեծաւ երդմամբ և նենգութեամբ կոչել կարասցէ, զի մի՛ խորհուրդն յայտնեսցի. զուցէ փախիցէ և ապրիցի. ալ զի պատրանօք և հրապուրանօք ածիցէ մինչև ի տեղին մահուն:

Եւ էր բանակ թագաւորին ի Ծահապիւփանի ի բուն բանակի տեղսն Արշակունեացն, ի ներքոյ Սիւսեացն և ի վերայ ասպարիսացն: Եւ առաքեալ զՎարդանն, զմեծ նահապետն յարքայէն Արշակայ, եկն եզիտ զպատանեակն Գնել ի մօտաւոր տեղուցն, այս ինքն ի գելդն Առաւիտոց անուանեալ: Մեծաւ ուխտիւ և բազում պատրանօք զպատանեակն Գնել հանդերձ իւրով կնան և դրամբն հաւանեցուցանէր երթալ հասանել ի բանակն արքունի. իբրև այն թէ ի մեծարանս ինչ զնա կոչիցէ թագաւորն, բազում խնդանօք տարեալ հասուցանէր՝ եթե «թագաւորն Արշակ ոչ կամեցեալ զտօնս նառասարդաց առանց քո անցուցանել, զի հաճեալ և քաղցրացեալ է ընդ քեզ, վասն զի ըստ բանից չարախօսացն ոչ ինչ գտաւ ի քեզ չարութիւն. և եհաս ինքն ի վերայ², զի զուր ցայծմ տաւր զքեզ, որ ի նմանէն մեծ տիրոյ արժանի ես»:

Ապա շուեաց ամենայն կազմութեամբն իւրով Գնել, երթեալ հասանէր ի բանակն արքունի զգիշերն ամենայն բազում փութով տազնապաւ: Վասն զի վաղիւն հասելոյ առաւօտուն օրն լուսանայր կիրակէն: Եւ յայնմ աւուր տօն դիպեցաւ յիշատակի մեծին Յովաննու, որ ի Գրիգորէ և ի Տրդատայ յաւանին Բագաւանին կարգեալ էր: Ապա յայնմ յիշատակ աշխարհաբնակք մարդկան՝ որ ժողովեալ էին, և բազում եպիսկոպոսք՝ որ յալոց գաւառաց. և ապա մեծ եպիսկոպոսատեան՝ Ներսէս փոխանակ իւր յեկաց զիւր աթոռակիցն զԽաղ, և զիւր արքիդիակոնն եպիսկոպոսին՝ որում անուն Մուրիկ կոչէր. զի երթիցեն նոքա, պէտք զի՛նչ և իցեն

ժողովոյն՝ ընդ նորա վճարեսցեն: Եւ ինքն անդէն մնաց յարքունական բանակին, զի զնոյն հաղորդութեանն և անդ կատարեսցեն: Եւ յայնմ գիշերի ցայգապաշտօն մեծ եղև ի բանակին առ կաթողիկոսին:

Իսկ իբրև առաւօտն ծագեաց, հասանէր վաշտն Գնելոյ ի բանակն արքունի. և մինչ Գնելն արքունական բանակին լինէր միջամուխ, աղդ լինէր թագաւորին եկն նորա: Ապա ելանէր հրաման յարքունուտ, արտաքս ունել և տանել սպանանել: Եւ մինչ զեռ գայր նա ընդ բանակամէջն, և էր հեծեալ յերիվարին իւրում, իբրև մերձ եղև ի հրապարակն արքունի, և անդ ի յարքունուտ հասանէին բազում սպասաւորք վառեալք, սուսերաւորք, նիզակաւորք, վաղարաւորք, սակրաւորք, սունաւորք և սպարակիրք հետեակք. որք մատուցեալք բուն հարեալք ընկենուին յերիվարէ անտի զպատանեակն Գնել. և ձեռն յետս կապէին զնա, և առեալ փնալին ի տեղի կառաւիելոյն: Եւ քանզի կին նորա երեալ էր ընդ նմա ժանուաւ, ի նմին ի նորին վաշտու էր ընդ առն իւրում: Իսկ իբրև տեսանէր, թէ կալան զայր փր և կապեցին, վազվազակի ընթացաւ յեկեղեցախորանն ժողովուրդն, ուր պաշտօն մարդկան բանակին առ Աստուած կատարէր³, մինչ զեռ առաւօտին աղօթքն մատչէին. և անդ Ներսէս մեծ եպիսկոպոսապետն: Իսկ կինն հասեալ առ արքեպիսկոպոսապետն, գոչժ արկանէր նմա զիւրոյ առնն տարապարտ կորուստն, ճշեալ մեծաձայն. «Վաղ հասիր, ասէ. զեռ զամուսինն իմ զուր առանց վնասու և յանցանաց խողխողեն»: Իսկ նորա խափանեալ զպաշտօնն, ընթանայր ի խորանն արքունի, հասեալ ի դրացն ի ներքս առ թագաւորն անկանէր. Իսկ թագաւորն իբրև տեսանէր զմեծ քահանայապետն, զիտացեալ զբարեխօսութիւն համոզելոյն վասն առնն մահուանն, զի մի՛ մեռցի. յայնժամ թագաւորն զիւր սամուրսն զզխովն ածեալ, ի փոյթ կնշանն մտեալ⁴, զիւր դէմս երեսացն ծածկէր, քնոյ պատճառ եղեալ՝ զի նորա բանսն մի՛ լուիցէ:

Իսկ սուրբն Ներսէս մատուցեալ բուն հարկանէր զթագաւորէն. խօսէր ընդ նմա և ասէր. «Թագաւոր, յուշ լիցի քեզ քո տէրն՝ որ վասն մերոյ սիրոյ խոնարհեցաւ յիւրմէ ի բնական բարձրութենէն, և եղև եղբայր ծառայութեան մերոյ անարժանութեանս. ոչ վասն ալ իրիք, ալ զի լիցի վարդապետ սիրոյ. զի մեր խնայելով ի միմեանս, նայեցեալ յաստուածեղէն վարդապետն, զմիմեանս սիրեսցուք երկեղիւ. զի մի՛ միմեանց վնասել իշխեսցուք. Իսկ եթէ դու ի քո եղբայր և ի ծառայակիցն և ընկերակիցն և ի հարազատն ոչ խնայեսցես, որ կամօքն եղբայրա-

ցեալ է մեզ Տէրն՝ ի բեզ ոչ խնայեացէ: Զի նա մեզ այսպէս ասաց. «Որ ձեզ լսէ, ինձ լսէ. և որ զձեզ ընդունի, զիս ընդունի. և ուր զձեզ անարգէ, զիս անարգէ»: Եւ որ այժմ դեռ մեզ բեզ խօսի, լո՛ւր Քրիստոսի, զի մի՛ կորիցես դու. գուցէ անկեալ ի թագաւորութենէդ քումմէ՝ կենդանւոյն միայն շրջիցես, և ոչ ոք բեզ օգնիցէ: Այլ այժմ լո՛ւր Քրիստոսի, և խնայեա յանձն քո, մի՛ հեղուլ զարիւն եղբօր քո հարազատի՝ սպանանել զարդարն ի տարապարտոց յանխնայ»:

Իսկ թագաւորն սալացեալ, ոչ ինչ լսէր. զերեսսն վտաւա-տօքն ծածկեալ՝ ոչ բանայր և ոչ կամէր առնել բանիցն պատաս-խանի. այլ ընկողմենեալ, պատեալ, ծածկեալ կայր ի գահոյսն, զի և շարժել անգամ ոչ տղէր: Իսկ մինչ դեռ նա զայս և այսպիսի բանս ողորոյ ընդ թագաւորին խօսէր, գայր արտաքուստ դահ-ճապետն Երազմակ մտանէր ի խորանն արքունի, սկսաւէր պատ-մել՝ զի «ի պոլսի հանի կատարեցի, ասէ, զամենայն հրամանս արքունի. առի գնացի զԳնել, տարայ մինչև յորմ Սիւսին, սպանի և անդէն թաղեցի»:

Ապա խօսել սկսանէր սուրբն Ներսէս, և ասէր. «...դու, Ար-շակ, փոխանակ զի զգործս Կայէնի գործեցեր, զանէծսն Կայէնի զգեցցիր. անկջիր կենդանւոյն ի թագաւորութենէդ քումմէ. և շար-շարեցիս առաւել քան զՏիրան զհայրն քո, և դառն մահուամբ զկեանս քո յերկրէս մեծ նեղութեամբ վճարեսցիր»:

Եւ զայս ամենայն խօսեցեալ ընդ թագաւորին քահանայա-պետին մեծին Ներսէսի, գնաց ի թագաւորէն և այլ ոչ դարձաւ անդրէն յայն բանակ: Իսկ զպատանեակն Գնել առնուին գնային մօտ ի Սիւսն արքունի, և անդէն կառապելին ի սարակ լերինն, որում տեղւոյն Լսին անուանեալ է, մօտ յորմածս արգելոցացն որսոյն էրիոցն, ընդդէմ մուրտաստանին աղբերացն բազմոցացն արքունի⁵, յանդիման բանակետեղ քնին:

Ապա հրաման եղև յարքայէն. «Ամենայն մարդիկն որ իցէն ի բանակին, մեծ և փոքր առ հասարակ, մի՛ ոք իշխեսցէ չերթալ. այլ ամենայն ոք առ հասարակ երթիցեն դիցեն աշխար կոծոց, և լացցեն զԳնել մեծ սեպուհն արշակունի զսպանեալն»: Իսկ ինքն թագաւորն գնացեալ ի լալիսն, նստեալ լայր զեղբօրորդին իւր, զոր ինքն հսպան: Երթեալ նստէր մօտ առ դին, լայր ինքն, և տայր հրաման՝ կոծ մեծ և աշխար դնել շուրջ զսպանելով դիա-կամբն: Իսկ կինն սպանելոյն՝ Փառանձեմն զհանգերծս պատա-ռեալ, զգէսս արձակեալ, մերկատիտ ի մէջ աշխարանին կոծէր. ձայն արկանելով ճէր, յողբս արտասուաց յաղիողորմ գութի առ

հասարակ զամենեան լացուցանէր: Իսկ թագաւորն Արշակ ի լալիսն տեսանէր զկինն սպանելոյն, տոփէր և ակն դնէր առնուլ զնա իւր կննութեան:

Իսկ այն որ զնենգութիւն քսութեանց նիւթեաց, և դաւով ի վերայ իւրոյ հարազատին սպանութիւնս կատարեաց, վասն նորին կնոջն արար զայն. զի մեծապէս սիրով հարեալ էր ի նմա: զՏի-րիթն ասեմ, որ յառաջագոյն հարեալ ի կնոջն յայնմիկ, վասն որոյ զնենգութիւնս սպանութեանցն թագաւորան գործեաց: Իսկ մինչ դեռ ի նմին կոծն սաստկացեալ էր, Տիրիթն սկսանէր ժոյժ շունելոյ տոփանացն⁶: Պատգամ յղէր առ կին մեռելոյն, ասէ՝ զի «Մի՛ կարի զանձն քո աշխատ առներ այդչափ, զի այլ բարի ես եմ քան զնա. ես սիրեցի զքեզ, վասն այսորիկ մատնեցի զնա ի մահ, զի զքեզ առից ինձ կնութեան»: Արդ մինչ դեռ կոծ մուր-թեան գդիակամբն ջալլէին, զայսպիսի պատգամս առաքէր Տի-րիթն: Բողբո բառնայր՝ թէ «Լուարուք ամենեքեան, զի մահ առն իմոյ վասն իմ եղև. զի որ ինձ ակն եղ՝ վասն իմ զայրն իմ ետ սպանանել»: Զհերն փետէր, ճէր ընդ կոծելն:

Ապա իբրև մեծ իրքն համարձակ յայտնեցան ի լսելիս ամե-նեցուն և ի ձայարկութեան ամենայն, եղև նա մայր ողբոցն⁷, և ձայ-նարկութեան ամենայն ի ձայն ողբոցն սկսան նուագել զիրսն տրո-փանացն Տիրիթայ, զակն դնելն, զքսութիւնն, զհնարս մահու նիւ-թել, զսպանումն, ձայնիւքն մրմնջոցն ի վերայ սպանելոյն ի մէջ կոծոյն բարբառէին զեղգեղեալ խանդաղատութեամբ: Ի նուաճել իւրեանց ձայնիցն⁸, իրքն յայտնեալ հռչակ հարկանէր: Զոր իրքն լուա թագաւորն Արշակ, և եհաս ի վերայ իրացն⁹, զարմացեալ լինէր, արմանայր, ընդարմանայր, ստրջացեալ ի միտ առնուլ զիրսն: Ապա խօսել սկսանէր թագաւորն, ծափս զծափի հարեալ մեծաւ զղջմամբ ընդ իրսն՝ զոր գործեաց, ասէ. «Վասն զի ի կնոջն Գնելոյ զանարժան սիրով հարաւ Տիրիթն, առ այնմ զչարիսն նիւ-թեաց, զքսութիւն, զմահուն գոռութիւն զուր և տարապարտ. և զմեզ ևս արդար արեանն շաղախեաց վասն իւրոյ պղծութեանն. զեղ-րայրն իւր ետ կորուսանել, և զանհնարին շարիսն և զանէծս որ ոչ անցանեն՝ ետ մեզ ժառանգել»:

Ապա իբրև հասանէր թագաւորն յիրացն հաստատութեան ի վերայ¹⁰, և ճշգրտէր զիրսն, խլիլեալ անսայր բանին առ ժամա-նակ մի: Իսկ իբրև զմեռեալն ծածկեցին անդէն ի տեղւոյն, յո-րում սպանան, և աւուրք հարուստ անցին ի վերայ իրացն գոր-ծելոց, պատգամ յղէր Տիրիթն առ թագաւորն: «Կամ լիցի, ասէ, բեզ արքայի, զի հրաման տացես՝ զՓառանձէմ կին Գնելոյ թող

առից ինձ կնութեան»։ Զոր իբրեւ լուեալ արքային, ասէ. «Արդ հաստատ գիտեմ զոր լուայն թէ ստուգ է, վասն կնոջն իւրոյ եղև մահն Գնեւոյ»։ Եւ անդէն արքայն մահ խորհէր, սպանանել զՏիրիթ ևս փոխանակ ընդ մահուն Գնեւոյ։ Զոր իբրեւ լուա Տիրիթ, զահի հարեալ յարքայէն՝ զիշերի փախստական լինէր։ Ապա ազդ լինէր թագաւորին Արշակայ փախուստն Տիրիթայ, տայր հրաման թագաւորն Արշակ ազատագունդ բանակին զհետ լինել Տիրիթայն, զի իբրեւ հասցեն նմա, անդէն ի տեղւոջն սպանցեն։ Բաղումք և քաջք զհետ լինէին փախուցելոյն Տիրիթայ. ապա երթեալ հասանէին ի գաւառին Բասենոյ ի մէջ մայրեացն. ի տեղւոջն՝ յորում հասանէին, անդէն զՏիրիթն սպանանէին։

Եւ յետ այսորիկ էառ իւր Արշակ զկինն սպանելոյն զՓառանձէմն։ Եւ որչափ սիրէր արքայն Արշակ զկինն, նոյնչափ ատեաց կինն զարքայն Արշակ, ասելով՝ թէ «Թաւ է մարմնով, և թուխ է դունով»։ Ապա իբրեւ կինն ի նա ոչ յանգոյց զմիտս իւր¹¹, առաքեաց արքայն Արշակ յերկիրն Յունաց, և խնդրեաց էած անտի կին ի կայսերական տոհմէն ազգաւ, զի անուն էր նորա Ողոմպի։ Եւ ուժգին սիրով սիրեաց զնա, և նախանձուկս արկանէր նովաւ առաջին կնոջն. և կինն Փառանձեմ ռսացաւ ընդ Ողոմպին, և խնդրէր սպանանել զնա։ Բայց ծնաւ ապա Փառանձեմ թագաւորին ուստր մի, և կոչեցին զանուն նորա Պապ, և սնուցին զնա, և ի շափ հասուցին։ Եւ իբրեւ ջրթափեաց և եղև հուժկու, ետուն զնա պատանդ ի դուռն կայսերն յերկիրն Յունաց։

Իսկ Փառանձեմն ի մեծ նախանձու և ռիսութեամբ զնայր ընդ Ողոմպինոյն և խնդրէր սպանանել զնա զեղովք։ Իբրեւ ոչինչ հնարս մեքենայից չկարէր գտանել, վասն զի անձինն իւրում կարի զգուշ կայր, մանաւանդ ի կերակրոց և յրմպեւաց, բայց զիւրոց նաժըշտացն կերակուրս արարեալ և կամ զնոցին պարզեալ զգինի ճաշակէր, և եթէ ոչինչ գտանէին հնարք զեղել զնա մահուան զեղօքն, ապա զրան երէց ոմն արքունի, որ էր ի ժամանակին յայն, որում անուն Մրջինիկ, յԱրշամունեաց տեղեացն ի նահանգէն Տարօն գաւառէն, զնա ի բանս արկանէր¹² Փառանձեմն անօրէնն։ Զանարժանս զանկատար զանջնջելի զշարեացն մեղացն չմոռացական տանջանացն կատարեաց զգործսն զանարժանս, զանտես, զանլուր, այս ինքն ընդ կենաց զեղն զղեղ մահուն խառնելով. որ ուրեք երբէք այսպիսի գործք յոմեքէ ի վերայ երկրի ոչ գործեցան։ Ընդ տէրունական ընդ սուրբ ընդ աստուածական մարմինն, ընդ հացն օրինաց, խառնէին զղեղն սատակման. երէցն Մրջինիկ անուն, տալով յեկեղեցւոյն Ողոմպիայ տիկնոջն ընձեռել

զմահուն գործ, և սպանանէր։ Ըստ շարեացն կատարելոց զՓառանձեմայն ամենայն շարեօք լցեալ զկամս կատարէր. և յանօրէնն Փառանձեմայն պարգև առեալ շերիցուն զղեղն՝ ուստի իսկ ինքն էր ի նահանգէն Տարօն գաւառէն, որում անուն Գոմկունք կոչին։

¹ զորմէ կարի անուննալ էր—որը խիստ հռչակված էր

² Եհաս ինքն ի վերայ—ինքը վերահասու եղավ, հասկացավ

³ պաշտօն մարդկան բանակին առ Աստուած կատարէր — բանակի մարդկաց համար աստվածային (առ աստված) պաշտամունք էր կատարում

⁴ ի փոյթ կնջանն մտեալ—շտապով բունջը (անկյունը) մտալ

⁵ ընդդէմ մութատատանին աղբերացն բազմոցացն արքունի—մրտնիկների աղբյուրի մոտ՝ արքունի բազմոցների հանդեպ

⁶ սկսանէր ժոյժ շունելոյ տոփանացըն—տոփաներից սկսում էր համբերութիւնը կորցնել

⁷ մայր ողորցն—ողոր ի մայր, եղբրա-

մայր, մեռելի վրա լացող կանանց՝ ձայնարկունների զխափորը

⁸ ի նուաճել իւրեանց ձայնիցն—երբ նրանց ձայները դադարեցին

⁹ Եհաս ի վերայ իրացն—հանգամանքներին վերահասու եղավ, հասկացավ

¹⁰ իբրեւ հասանէր թագաւորն յիրացն հաստատութեան ի վերայ—երբ թագաւորը հաստատ խմացավ եղև լուրջունները՝ գործի հանգամանքները

¹¹ կինն ի նա ոչ յանգոյց զմիտս իւր—կնոջ սիրտը նրան չկապվ, չսիրեց

¹² զնա ի բանս արկանէր—նրան խառնում էր՝ իրեն դավակից էր անում։

Գ Լ ՈՒՅ ԾԴ

Յագաղս քէ ո՛րպէս զիւրսն և զփաղեայն հարցեալ Շապիոյ՝ փորձէր զմիտս Արշակայ, և տայր զնա յԱնուշ բերդն, և կամ զՎասակ սպարապետն Հայոց շարաման հրամայէր առնել։

Ապա կոչեաց թագաւորն Պարսից Շապուհ զղիւթսն և զաստեղագէտսն և զքաղեայնսն. խօսէր ընդ նոսա և ասէր, եթէ «Ես բազում անգամ կամեցայ սիրել զԱրշակ արքայ Հայոց, և նա համակ անարգեաց զիս։ Եւ եղի ընդ նմա ուխտ խաղաղութեան, և երգուաւ ինձ յիւրեանց օրէնս քրիստոնէութեանն ի զխաւորութիւն այնմ, զոր աւետարանն կոչեն. նախ այն երդմանն ստեաց. Ես նմա բերբարիս խորհեցայ որպէս հայր որդւոյ կատարիլ նմա, և նա ինձ շար ընդ բարւոյ հատուց։ Իսկ ես կոչեցի զերիցունս եկեղեցւոյն Տիպիոնի բաղաքի և կարծեցի, թէ նորա նենգութեամբ ինչ ետուն նմա զերդումն և ետուն ինձ ստել։ Եւ պատուհասեալ զնոսա որպէս զմահապարտս. իսկ ասաց ցիս Մարի

երէց զլիաւորն նոցա. ասէին՝ թէ՛ «Մեր արդարութեամբ տուաք նմա զերդումն. բայց եթէ նա ստեաց, նոյն աւետարանն ածէ զնա առ ոտս ձեր»։ Եւ ես նոցա ոչ լուայ. և ետու հրաման՝ եւթանասուն զնոսա ի մի գուր փողոտեւ և զուսումնակիցս նոցա հանել ընդ սուր։ Զաւետարանն՝ յոր երդուաւ Արշակ արքայ, որ է զլիաւորութիւն ուսմանց նոցա քրիստոնէութեանն, կապեցի շղթայիւր. և կայ ի գանձի իմում։ Բայց բանքն Մարեայ երիցոյ յուշ եղնն ինձ՝ և յիշեցի, զի ասէր, թէ՛ «Մի՛ սպանաներ զմեզ, այլ ես գիտեմ, զե նոյն աւետարանն ածէ զԱրշակ արքայ ի ծունկս քո։ Ահաւասիկ բանք արդարութեամբ կատարեցան, զոր ասէրն։ Բայց Արշակ արքայ Հայոց, այս երեսուն ամ է Արեաց, զի ետուն ընդ նմա ճակատս, և յաղթել և ոչ մի ամ ոչ կարացաք. և ելալ է եկեալ ոտիւք իւրովք։ Բայց թէ գիտէի, թէ յայսմ հետէ կայցէ յուխտին իմում և ի հնազանդութեան բարեաւ ուխտիւ, մեծապէս մեծարանօք արձակէի զնա խաղաղութեամբ չիւր աշխարհն»։

Իսկ քաղեալքն ետուն նմա պատասխանի և ասեն. «Թող մեզ այսօր, և վաղիւն պատասխանի արասցուք քեզ»։ Իսկ ի վաղիւ անդր ժողովեցան եկին ամենայն քաղեալքն և աստեղագէտքն, և ասեն ցարքայն. «Այժմ զի եկեալ է առ քեզ Թագաւորն Հայոց Արշակ, զիա՞րդ խոսի ընդ քեզ, կամ զի՞նչ ձայն ածէ, կամ զիա՞րդ ունի զանձն»։ Ասէ արքայն. «Իբրեւ զմի ի ծառայիցն իմոց համարի զինքն, հող ոտից իմոց ջանայ լինել»։ Ասեն նոքա. «Ա՛ռ, արա՛ զոր ասեմքս քեզ. պահեա՛ զու զնոսա աստէն և առաքեա՛ զու զեսպանս յերկիրն Հայոց, և տո՛ւր բերել անտի հող ի սահմանացն Հայոց իբրեւ բեռինս երկուս, և կահոյր մի ջուր։ Եւ հրաման տացես հարկանել զկէս խորանի յատակ ի բերեալ հողոյն Հայոց. և առցես քեզէն զձեռանէ արքային Հայոց Արշակայ, և տարցես նախ յայն տեղ, որ բնակ իսկ իցէ հողն, և հարցցես ցնա բանս։ Եւ դարձեալ առցես զու զձեռանէ նորա, և տարցես ի հայատակսն ի հարեալ հողոյն³. և լուիցես զու բանս ի նմանէ, և ապա գիտացես զու, եթէ կա՞յ յուխտի քո և պահէ՞ զդաշինս քո թէ ոչ, յետ արձակելոյ քո զնա ի Հայս։ Ապա թէ ի վերայ հայ հողոյն խիստ ինչ բարբառեցի, գիտասջի՞ր՝ զի ո՞ր օր հասանէ յերկիրն Հայոց, զնոյն ձայն ածէ ընդ քեզ, և զնոյն պատերազմ նորոգէ ընդ քեզ, զնոյն ճակատս և զնոյն թշնամութիւն յուզէ»։

Ապա Թագաւորն Պարսից, բանդի զայս լուեալ ի քաղէիցն, տաճիկ ուղտուք արձակէ ի Հայս արս զհողոյ և զջրոյ, զի եկեացեն բարձցեն նմա զհմայսն։ Եւ ընդ սակաւ ատուրս եկին բերին զայն ինչ, զորմէ յղեացն։ Ապա հրաման տայր Թագաւորն Շա-

պուհ, զկէս յատակին իւրոյ խորանին հարկանել ի բերեալ հողոյն Հայոց, և զջուրն ցանել ի վերայ նորա. և զկէսն ի նոյն հողն զիւրոյ բնակութեան երկրին թողուլ։ Եւ ետ ածել զԱրշակ արքայ Հայոց զառաջն իւրով, և զայլ մարդիկն ի բաց հրամայեաց կացուցանել. և զձեռանէ առեալ՝ շրջէր ճեմելով։ Եւ երթեկս առեալ ընդ խորանն, ասէ ցնա, յորժամ ի պարսիկ ի հողոյն ի վերայ ճեմէին՝ թէ «Ընդէ՞ր եղեր իմ թշնամի, Արշակ արքայ Հայոց. զի ես որպէս զորդի սիրեցի զքեզ, և կամեցայ տալ քեզ զգուստր իմ ի կնութիւն, և որդի ինձ առնել զքեզ. իսկ զու խստացար ընդ իս, և քովք կամօք՝ առանց իմոց կամաց՝ եղեր ընդ իս թշնամի. և այս լի երեսուն ամ է, զի պատերազմեցար ընդ իս»։

Ասէ Արշակ արքայ, թէ «Մեղայ քեզ և յանցեալ. զի ես եկի և կոտորեցի, և յաղթեցի թշնամեաց քոց. և ակն ունէի ի քէն պարզեւ կենաց, և թշնամիք իմ հրապուրեցին զիս, և արկին երկիւղուկս փ քէն, և փախուցին ի քէն։ Եւ երդումն իմ, զոր երդուայ քեզ, յառաջ ածին զիս. և եկի աւասիկ առաջի քո։ Եւ աւասիկ ծառայ քո ի ձեռքս քո կամ. զի՞նչ և պէտք է քեզ, արա զիս, զի՞նչ և կամ փցէ. սպա՛ն զիս, զի ես, ծառայ քո, առ քեզ կարի յանցաւոր եմ, մահապարտ եմ»։

Իսկ Շապուհ արքայ առեալ զձեռանէ նորա, շրջէր ճեմելով, ի չքմեղս առեալ զնա ածէր ի հայակողմն ի հողն հարեալ յատակն։ Իսկ իբրեւ յայն տեղի հասանէր, և զհայ զհողն կոխէր, մեծամեծս լամբոսացեալ հպարտացեալ այլ ձայն շրջէր. սկսանէր խօսել և ասել. «Ի բա՛ց կաց յինէն, ծառայ շարագործ, տիրացեալ տերանցն քոց. այլ ոչ թողից զքեզ և որդւոց քոց զվրէժ նախնեաց իմոց և զմահն Արտեանայ արքայի։ Զի այժմիկ ձեր ծառայից զմեր՝ տերանց ձերոց զբարձ կալեալ է⁴. բայց ոչ թողից, եթէ ոչ տեղիդ մեր առ մեզ եկեացէ»։

Իսկ դարձեալ առնոյր զձեռանէ, դարձեալ տանէր յայն հող Պարսից. ապա աշխարէր զասացեալսն, խոնարհէր բուն հարկանէր զոտից նորա մեծապէս ապաշխարելով զղջմամբ զասացեալ բանսն։ Իսկ յորժամ առեալ զձեռանէ զնա տանել ի հայ հողն, և՛ս խստադոյն քան զառաջինսն բարբառէր. իսկ դարձեալ մեծանգամ հանէր յայնմ հողոյն, բանիւր յապաշխարութիւն դառնայր։ Յալգուէ և երեկոյն այնպէս շատ փորձ փորձեաց զնա. զի իբրեւ ի վերայ հարեալ հողոյն տանէր, խստացեալ ամբարտաւանէր. իսկ ի վերայ բուն զեանոյն յատակին՝ և կայր, ի զըղջումն դառնայր։

Իսկ իբրեւ երեկոյ եղեւ, ժամ ընթրեաց Թագաւորին Պարսից,

քանզի սովորութիւն էր Հայոց թագաւորին բազմական անդէն ընդ նմին առ նմա ի նորին տախտին արկանել⁵, օրէնք էին, զի թագաւորն Պարսից և թագաւորն Հայոց ի միում տախտի բազմէին, ի միում փահոյս: Իսկ այն օր նախ զտող բազմականացն թագաւորացն, որ անդն էին, դամենեցունց կարգեցին. հուսկ յետոյ զկնի ամենեցունց ի ներքոյ բոլորին զԱրշակայ բազմականն առնէին⁶, ուր զհայ հոգն յատակն հարեալ էր: Նախ ամենեքեան իբրեւ բազմեցան յիւրաքանչիւր շափու, յետոյ ածէին բազմեցուցանէին զարքայն Արշակ: Արդ եկաց բազմեալ ուռուցեալ վայր մի⁷. իսկ յոտն եկաց, ասէ ցթագաւորն Շապուհ. «Ի՞մ այդ տեղի, ուր դուք ես բազմեալ. յոտն կաց այդի, թող ես այդր բազմեցայց, զի տեղի ազգի մերոյ այդ լեալ է. ապա եթէ յաշխարհն իմ հասից, մեծամեծ վրէժս խնդրեցից ի քէն»:

Ապա տայր հրաման Շապուհ արքայ Պարսից՝ բերել շղթայս և արկանել ի պարանոցն Արշակայ և յոտս և ի ձեռս նորա երկաթս, և խաղացուցանել զնա ի յԱնդամըն, զոր Անուշ բերդն կոչեն, և պնդեալ զնա մինչև անդէն մեռցի:

Եւ եղև ի վաղի անդր ետ հրաման Շապուհ արքայ՝ ածել զառաջեալ իւր զՎասակ Մամիկոնեան, զգօրավարն սպարապետն Հայոց մեծաց. սկսաւ պատուհասել զնա, քանզի էր Վասակ անձամբ փոքրիկ, ասէ ցնա արքայն Պարսից Շապուհ. «Աղուէս, դո՛ւ էիր խանգարիչ՝ որ այսչափ աշխատ արարեր⁸ զմեզ. դո՛ւ ես այն՝ որ կոտորեցեր զԱրիս այսչափ ամս, և զի՞ գործես. զմահ աղուեսու սպանից զքեզ»: Իսկ Վասակ տուեալ պատասխանի, ասէ. «Այժմ քո տեսեալ զիս անձամբս փոքրիկ, ոչ առեր զչափ մեծութեան իմոյ. զի ցայժմ ես քեզ առեւծ էի, և արդ աղուէս: Բայց մինչ ես Վասակն էի, ես սկայ էի. մի ոտնս ի միոյ լերին կայր, և միս ոտնս իմ ի միոյ լերին կայր. յորժամ յաջ ոտնս յենուի, զաջ լեռնն ընդ գետին տանէի. յորժամ ի ձախ ոտնս յենուի, զձախ լեռնն ընդ գետին տանէի»: Ապա հարցանէր թագաւորն Պարսից Շապուհ և ասէ. «Աղէ տո՛ւր ինձ գիտել, ո՞վ են լերինքն այնոքիկ, զորս դուն ընդ ունջ տանէիր»⁹: Եւ ասէ Վասակ. «Լերինքն երկուք, մի դու էիր, և մի՞ թագաւորն Յունաց: Այն մինչ տուեալ էր ինձ աստուծոյ¹⁰, զքեզ ընդ գետին տանէի և թագաւորն Յունաց, մինչև օրհնութիւն հօրն մերոյ Ներսէսի հանգուցեալ էր ի վերայ մեր¹¹, և աստուծոյ զմեզ ի ձեռանէ չէր թողեալ. մինչև զնորա բանն արարաք՝ և խրատ նորա եկաց առ մեզ¹¹, զիտացաք տալ քեզ խրատ. մինչև մեզէն աջօք բացօք անկաք ի խորխորատ: Արդ զինչ և կամիս, արա՛»: Ապա ետ հրաման

թագաւորն Պարսից մորթել զգօրավարն Հայոց Վասակ, և զմորթն հանել և ընդ խոտով, և տանել ընդ նոյն բերդ յԱնդամըն որ Անյուշն կոչեն, ուր արգելին իսկ թագաւորն Արշակ:

⁵ յուշ եղեն ինձ—իմ միտը եկան, հիշեցի

² զիա՞րդ ունի զանձն—ինչպե՞ս է պահում իրեն

³ տարցես ի հայատական ի հարեալ հողոյն—տար հայկական հողով ծածկված տեղը

⁴ այժմիկ ձեր ծառայից զմեր՝ տեղանց ձերոց զբարձ կալեալ է—այժմ դուք՝ ծառաներդ, մեր՝ ձեւ տերերի բարձր (պատիվը) գրավել՝ խլել ենք

⁵ բազմական... արկանել } նստելու բազմական առնել } տեղ պատրաստել, բազմոց դնել նստելու համար

⁶ վայր մի—մի պահ, մի փոքր ժամանակ

⁷ աշխատ արարեր—նեղութիւն տվիր

⁸ ընդ ունջ տանէիր—գետինն հավասար էիր անում, գետին էիր անց կացնում

⁹ այն մինչ տուեալ էր ինձ աստուծոյ—քանի դեռ աստված հաճ էր իմ վերաբերմամբ

¹⁰ օրհնութիւն... հանգուցեալ էր ի վերայ մեր—օրհնութիւնն իջել էր մեզ վրա

¹¹ խրատ նորա եկաց առ մեզ—նրա խրատը պահեցինք

Հինգերորդ դպրութիւն

Գ Լ Ո Ւ Ն Է

Յաղագս մահուան Արշակայ բագաւորին Հայոց, քէ զիարդ մեռալ յերկրին խոծաստանի յԱնդամըն բերդին ինքն ինքեամբ ձեռօք և Գրաստամատն էր պատնառք մահուն:

Այլ յայնմ ժամանակի դեռ տակաւին ևս կայր կենդանի Արշակ արքայ Հայոց յերկրին իշխանութեանն թագաւորութեանն Պարսից ի կողմանս Խուծաստանի յԱնդամըն բերդին. այս ինքն որ անուն Անյուշն բերդն կոչեն: Եւ զայնու ժամանակաւ խաղաղացաւ պատերազմ տալ Պարսից ընդ Հայս. զի արշակունին թագաւորն Քուշանաց, որ նստէր ի Բաղիս փաղաքի, նա յարոյց տալ պատերազմ ընդ Սասանականին Շապուհ թագաւորին Պարսից: Եւ Շապուհ թագաւորն զամենայն զգօրսն Պարսից գումարեալ խաղացոյց տալ պատերազմ ընդ նմա, և զորս միանգամ ածեալ էր զերութիւն յերկրեն Հայոց զամենայն այլեւծի գումարեալ՝ խաղացոյց ընդ ինքեան. և զներքինին անգամ թագաւորին Հայոց Արշակայ տանէր ընդ ինքեան ի գործ պատերազմին:

Եւ էր ներքինի մի Հայոց թագաւորին Արշակայ, ոստիկան

հաւատարիմ լեալ, ներքինի սիրելի մեծի իշխանութեան և մեծի պատուի, և անուն Դրաստամատն: Իսկ իբրեւ եղև պատերազմ ընդ թագաւորին Քուշանաց և ընդ թագաւորն Պարսից, շարաշար տա-
րածէին զգօրսն Պարսից զօրքն Քուշանաց, և զբազումս կոտո-
րեցին ի զօրացն Պարսից զօրքն Քուշանաց, և զբազումս ձերբա-
կալ արարին, և զկէս՝ փախստականս հալածական առնէին: Իսկ Դրաստամատն ներքինին, որ յամս Տիրանայ թագաւորին՝ Հայոց և Արշակայ որդույ նորա թագաւորին Հայոց լեալ էր իշխան տան գաւառին և հաւատարիմ զանձուց Անգեղ բերդին, և ամենայն բերդացն արքունի՝ որ ի կողմանս յայնս. սոյնպէս և յերկրին Մոփաց ի Բնարեղ բերդին զանձքն լեալ էին ընդ նովաւ¹, և բարձ նորա ի վեր քան զամենայն նախարարացն (եւ քանզի այս գոր-
ծակալութիւն և մարդպետութիւն, որում հայրն կոչէին ներքի-
նեաց, գործ լեալ էր ի բնէ ժամանակաց ի թագաւորութեանն Ար-
շակունւոյ),—և զայս Դրաստամատն ներքինի՝ զիշխանն զԱնգեղ տանն զերեւալ տարեալ էր յերկիրն Պարսից ի ժամանակին, յոր-
ժամ կայան զԱրշակ արքայն Հայոց:

Եւ այս Դրաստամատ էր յայնմ ճակատու, յորում վատթա-
րեցին Քուշանքն զՇապուհ արքայն Պարսից: Եւ Դրաստամատ գործեաց անհնարին քաջութիւն այնչափ կոռուաւ ես ի վերայ Շապուհ արքայի, և ապրեցոյց զնա ի մահուանէ. և բազումս ի Քուշանաց անտի կոտորեաց, և զբազում զախոյանից զգլուխս բերէր զառաջեաւ: Եւ զՇապուհ թագաւորն Պարսից փրկէր ի նե-
ղութենէն պատերազմին թշնամեաց անտի, ուր արգելին զնա ի խուռն պատերազմին ի զօրաց անտի:

Իսկ իբրեւ եղև յորժամ դարձաւ Շապուհ թագաւորն Պարսից յերկիրն Ասորեստանի, և մեծ շնորհակալութիւն առնէր ներքին-
ւոյն Դրաստամատայն վաստակոցն, և ասէր ցնա Շապուհ թա-
գաւորն Պարսից. «Խնդրեա՛ դու ինչ յինէն. զի՛նչ և խնդրեսցես, տաց քեզ և ոչ արգելից»: Եւ ասէ Դրաստամատ ցթագաւորն. «Ինձ ի քէն ալ ինչ ոչ պիտի, բայց տուր ինձ հրաման, զի երթայց տեսից զքնակ տէրն իմ զԱրշակ արքայ Հայոց: Եւ առ մի օր, իբրեւ ես երթայց առ նա, հրաման տուր արձակել զնա ի կապանացն, և ես իշխեցից լուանալ զգլուխ նորա և օծանել, և ազուցանել նմա պատմութեան, և արկանել նմա բազմականս², և զնել առաջի նրա խորտիկս, և տալ նմա զինի, և ուրախ առնել զնա արուես-
տականօքն մի օր ճիշդ»: Եւ ասէ թագաւորն Շապուհ. «Խիստ են խնդրուածքդ, զոր խնդրեցերդ. զի յաւուրց ժամանակաց՝ յորմէ թագաւորութիւնս Պարսից կանգնեալ է, և բերդն այն Անյաշ բերդ

կոչեցեալ է, շիբ ոք մարդ եղեալ ի մարդկանէ, որ իշխեցեալ է յիշեցուցանել թագաւորաց՝ զոր յայնմ բերդի եղեալ զոք է թա-
գաւորաց³, յիշելով զայն մարդ, որ յայնմ բերդի զոք եղեալ է, թող թէ զնա, զայր թագաւոր և զիմ ընկեր կապեալ եղեալ յայնմ բերդի, զհակառակորդն, որ այնքան աշխատ արար զմեզ, և դո-
ւադիկ զանձն ի մահ եղիր և յիշեցուցեր զԱնյաշն, որ ոչ էին լեալ երբէք օրէնք թագաւորութեանս Արեաց ի սկզբանէ: Բայց վասն զի՝ քո մեծ վաստակք են առ իս⁴, զոր ինչ խնդրեցերն՝ երթ, տունալ լիցի քեզ. բայց քեզ արժան էր զօգուտ քո անձինդ խնդ-
րել կամ աշխարհս կամ գաւառս կամ զանձս: Բայց յորժամ դու զայդ խնդրեցեր, անցեալ լիցիս զօրինօք Արեաց թագաւորու-
թեանս. երթ, տունալ լիցի քեզ՝ որ ինչ յինէնս խնդրեցեր փոխա-
նակաց քոց»:

Եւ ետ նմա փուշտիպան մի հաւատարիմ. և հրովարտակ՝ ար-
քունի մատանեաւ, զի գնացեալ երթիցէ նա ք բերդն յԱնյաշն, և զիարդ և կամք իցէ նորա, զոր օրինակ և խնդրեացն, արասցէ կապելոյն Արշակայ, որ յառաջ թագաւորեալն էր ի Հայս: Եւ շո-
գաւ Դրաստամատն հանդերձ փշտիպանան և հրովարտական արքունի յԱնյաշ բերդն, և ետես զտէրն բնակ. և արձակեաց զԱր-
շակ ի կապանացն երկաթեաց, փ ձեռնակապացն և յոտիցն եր-
կաթոց և յանրոց պարանոցէն շղթայիցն սարեացն⁵. և լուաց զգլուխ նորա, և լոգացոյց զանձն նորա: Եւ ազոյց նմա պատմու-
ճան ազնիւ. և էարկ նմա բազմականս, և բազմեցոյց զնա, և եղ առաջի նորա ընթրիս ըստ օրինաց թագաւորաց, և եղ առաջի նո-
րա զինի, որպէս օրէն էր թագաւորացն. սթափեաց զնա և մխի-
թարեաց, և ուրախ առնէր զնա զուսանօք:

Եւ ի ժամ աղանդեր մատուցանելոյ եղին առաջի նորա միրզ, խնձոր և վարունգ և ամիճ, զի կերիցէ. և եղին զանակ նմա, որ-
պէս զի հատցէ և կերիցէ զիարդ և կամեսցի: Եւ Դրաստամատ մեծապէս ուրախ առնէր զնա. կայր յոտն, և մխիթարէր զնա: Իսկ յորժամ արբեցաւ, և զինին եկն զակամք նորա, արբեցաւ, հպար-
տացաւ և ասէ. «Վա՛յ ինձ Արշակայ. այս ե՛ս և ա՛յս, և յա՛յսմ չափու և այս անցք անցին ընդ իս»: Եւ զայս ասացեալ՝ զզանակն զոր ունէր և ձեռինն, որով զմիրզն կամ զամիճն կամէր ուտել, եհար ի սրտի իւրում. և անդէն սատակեցաւ, և մեռաւ անդէն ի նմին ժամուն, մինչ զեռ կայր ի բազմականին: Իսկ յորժամ զայն ետես Դրաստամատն, յարձակեցաւ, եհան ի նմանէ զնոյն զանակ, և եհար յիւրում կշտին. և անդէն մեռաւ և նա ի նմին ժամուն յայնմ:

¹ գանձքն լեալ էին ընդ նովաւ—գան-
ձերը նրա իշխանութեան տակ էին
² արկանել նմա բազմականս—նրա
համար սեղան պատրաստել
³ զոր յայնմ բերդի եղեալ զոր է թա-
գաւորաց—որ թագաւորները որնէ
մեկին զրել են այն բերդում
⁴ բայց վասն զի՝ քո մեծ վաստակը

են առ իս—բայց որովհետեւ քո ծա-
ռայութեանը մեծ են իմ առաջ
(այսինքն մեծ ծառայութեանը եւ
արել ինձ համար)
⁵ յանրոց պարանոցէն շղթայիցն սա-
րեացն—վզի կապերից ու շղթա-
ներից (կամ օղակներից)

ԳԼՈՒԽ ԼԵ

Յաղագս քէ ո՛րպէս ի բանս չարախորհուրդս և անմիտս մարդ-
կան ելեալ քաղաւորն Հայոց Վարազդատ՝ զգորավորն Հայոց
Մուշեղ սպանանէր։

Այլ իբրեւ տեսանէին զթագաւորն Հայոց Վարազդատ մեծ նա-
խարարքն Հայոց, թէ մանուկ բանսերթուկ է, զչար ի բարւոյ որո-
շել չգիտէ, սկսան այնուհետեւ ըստ կամաց իւրեանց վարել զթա-
գաւորն. որպէս և կամէին, բանիւք իւրեանց տանէին և բերէին
զնա։ Նա առաւել ունկն զնէր մանկտոյն, որ ի տիոց հասակա-
կիցք էին նորա, առաւել քան զծերոցն իմաստնոց, որք կարող
էին զօգտակար խրատն մատուցանել նմա։

Այլ Բատ, որ նահապետն էր ազգին Սահառունեաց տոհմին,
դայակ սեուցիչ թագաւորին Վարազդատայ, կամեցաւ նա զգործ
զօրավարութեան սպարապետութեանն Մուշեղայ չինքն յափշտա-
կել ի նմանէ։ Վասն այսորիկ սկսաւ քսիս մատուցանել զնմանէն՝
առ թագաւորին Վարազդատայ, առ իրում սանուն, և ասել՝ թէ «Ի
սկզբան ի նախնեացն հետէ զծեր Արշակունեաց տոհմն Մամի-
կոնէից է կորուսեալ, զի հակառակորդք ձեր դոքա լեալ են ի բնէ
անտի. և համակ գերկիրս Հայոց դոցա է կերեալ², մանաւանդ
Մուշեղի. մանաւանդ զի այլ չար է և նենգաւոր։ Զի սիրելի է թըշ-
նամեաց ձերոց, և ատելի սիրելեաց ձերոց. և համակ ընդ ձեզ
նենգաւ է գնացեալ³, երկմտութեամբ և դժխեմութեամբ։ Զի ո՛չ այժ
Մուշեղ է, որ ի թագաւորութեան ժամանակ Պապայ ի պատերազ-
մունսն Պարսից քանիցս անգամ ձեռնահաս եղև սպանանել զՇա-
պուհ արքայն Պարսից, և ոչ ետպան, այլ արձակեաց զթշնամին.
և երբեմն զկանայս Շապուհ թագաւորին ի բուռն էարկ, և խնա-
մոտ զթով ժանուարօք արձակեաց զնոսա զհետ Շապուհոյ։ Ո՛չ այդ
այն Մուշեղն է, որ զՈւտնայր արքայ Աղուանից ի բուռն էարկ, և
սպանանել ոչ կամեցաւ, այլ արձակեաց զթշնամին։ Ո՛չ այդ այն

Մուշեղն է, զի զարքայն Պապ հրամանաւ դորա և դորին խորհրդ-
դովք զօրավարքն Յունաց սպանին. զի դա ոխացոյց և գրգը-
ռեաց զարքայն Յունաց ի վերայ թագաւորին Պապայ, մինչև ետ
սպանանել։ Այլ արժան է մեռանել ի ձեռաց քոց, և չէ պարտ կեալ
դմա⁴. այլ թէ ոչ աճապարեացես, արքայ, այժմ զհայ երկիրս խոր-
հի ընդ քաղաքօք, և զօրանիստ առնէ աստ բնակութեան զօրացն
Յունաց։ Եւ այնուհետեւ կամ թագաւորն Յունաց հանէ ի քնն զթա-
գաւորութիւնս Հայոց, կամ այս Մուշեղ սպանանէ, և ինքն թագա-
ւորէ»։ Եւ այսպիսի բանիւք գաղտնի հանապաղ զթագաւորն գրգը-
ռէին, մինչև հաւանեցաւ ըստ կամաց նոցա զսպարապետն զգո-
րավորն Հայոց սպանանել։

Ապա խորհուրդ արարին, թէ ո՛րպէս ըմբռնել կարացեն զնա.
քանզի մեծապէս երկնչէին ի նմանէն։ «Թէ զգայ, ասեն, մեծ պա-
տերազմ առնէ. և ոչ որ կարէ զդեմ քաջութեան նորա ունել, բայց
հնարիւք մեքենաւորութեամբ ինչ լինիցի հնար»։ Այսպէս սպա-
նէին նմա։

Եւ եղև յաւուր միոջ հրաման ետ Վարազդատ արքայ Հայոց
ընթրիս մեծ գործել և մեծ պատրաստութիւն առնել. և կոշել հրա-
մայեաց յընթրիսն զամենայն աւագս պատուականս և զմեծա-
մեծս և զզօրավարն Մուշեղ։ Պատրաստեաց Վարազդատ արս բն-
տիրս, հօգօս, զօրեղս, զի կազմ կայցեն գործոյն, հարկանել յան-
կարծօրէն յանպատրաստից յեղակարծումն ժամու ի վերայ Մու-
շեղի։ Զնոսա քաջ ուրախ առնէր մեծապէս, և շատ զինի տայր
ըմպել, և բազում առնէր զբօսումն ուրախութեան⁵։ Արքայն Վա-
րազդատ տայր նշանս յառաջագոյն այնոցիկ, զոր էր սպանօղն
պատրաստեալ, եթէ «Յորժամ գիտիցես թէ քաջ արբեալ իցէ և
զմտօք զառանցեալ յարեցութենէ սպարապետն Մուշեղ, ես յարու-
ցեալ իբրեւ ի ճեմիշն երթալոյ պետճառաւ, և դուք պատեսցիք զնո-
վա»։ Եւ եղև իբրեւ անցին զառանցին ի գինուցն՝ ըստ չափ անցա-
նելով, և թագաւորն Վարազդատ պահէր զանձն ի գինուցն. իբրեւ գի-
տաց Վարազդատ, թէ արդ յարեցութենէ մտաց ինչ չգտան⁶, ինքն
յարուցեալ... և աւագանին ամենայն բազմականացն յոտն կացին
առ հասարակ, իբրեւ նմա պատիւ ինչ առնել։ Եւ յանկարծ արքն,
որոց էր տունալ հրաման, երկոտասան այր կից զոյգ զկնի կող-
մանէ զնմանէ բուռն հարկանէին, վեց այր ի մի բաղուկն Մու-
շեղի, և վեց այր ի միւս բաղուկն։ Եւ ընդ ոտն կալ թագաւորին⁷,
նայեցեալ ընդ նա՝ եթէ «Այս ընդէ՞ր է». և թագաւորին պատաս-
խանի տուեալ, ասէ. «Ե՛րթ առ Պապ արքայ, հա՛րց և տե՛ս, թէ
ընդէ՞ր է այդ»։ Եւ թագաւորն ի դուրս կոյս զնացեալ ելանէր, և

ասէ Մուշեղ. «Ի վերայ բազում իմոց վաստակոցն արեան և քրրտան, և սլաքօքն գրիրտն ջնջելոյ, ա՛յս հատուցումն եղև ինձ: Բայց իբրև հհաս ինձ մահս, թէ ի վերայ ձիոյ դիպեալ էր»...: Զայս միայն բանս ժամանեաց ասել, և այլ ոչ ինչ ոչ: Եւ անդէն Բատ Սահառունի, դայեակն արքային Վարադդատայ, զնրանն՝ զոր յիրում ազդերն ունէր՝ հանեալ, անցոյց ընդ փողս զօրավարին Մուշեղի. և անդէն ի բաց հհատ զգլուխ նորա: Եւ բարձին զնա, և տարան զմարմինն նորա ի գեղն փր:

- ¹ սկսաւ քսիս մատուցանել զնմանէն—սկսեց նրա մասին քսութիւններ (շարախոսութիւններ) անել
² դոցա է կերեալ—դրանք են կերել
³ համակ ընդ ձեզ նենգաւ է զնացեալ—միշտ ձեզ հետ նենգությամբ է վարվել
⁴ չէ պարտ կեալ դմա—նա չպիտի ապրի

- ⁵ դրօսումն ուրախութեան—ուրախութիւն, զվարճութիւն (համանիշ բառեր են)
⁶ յարեցութենէ մտաց ինչ չզգան—հարեցութիւնից խելքները կորցրել են
⁷ ընդ ոտն կալ թագաւորին—երբ թագավորը ոտքի կանգնեց

ՄՈՎՍԷՍ ԽՈՐԵՆԱՅԻ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ

(Հատուածք)

Գիրք առաջին

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ

Յաղագս ապստամբութեանն հայկայ

«Այս, ասէ, Հայկ գեղապատշաճ և անձնեալ, քաջազանդուր, խալտակն և հաստաբազուկ: Սա ի մէջ սկայիցն քաջ և երևելի լեալ, և ընդդիմակաց ամենեցուն, որք ամբառնային զձեռն՝ միապետել ի վերայ ամենայն սկայիցն և դիւցազանց: Սա խրոխտացեալ ամբարձ զձեռն ընդդէմ բռնաւորութեանն Բելայ, ի տարածանել ազգի մարդկան¹ ընդ լայնութիւն ամենայն երկրի, ի մէջ բազմակոյտ սկայիցն, անհուն խօլաց և ուժաւորաց: Քանզի անդ մոլեգնեալ այր իւրաքանչիւր, սուր ի կող ընկերի իւրոյ ձգելով՝ ջանային տիրել ի վերայ միմեանց. ուր պատահմունք ի գէպ կլանէին Բելայ² բռնանալ ունել զամենայն երկիր: Որում ոչ կամեցեալ հնազանդ լինել Հայկայ, յետ ծնանելոյ զորդի իւր զԱրամանեակ ի Բաբելոնի՝ չու արարեալ զնայ յերկիրն Արարազայ, որ է ի կողմանս հիւսիսոյ, հանդերձ որդւովք իւրովք և դստերօք և որդւոց որդւովք, արամբք զօրաւորօք, թուով իբրև երեքհարիւր, և այլովք ընդօժնօք և եկօք յարեցելովք ի նա և բոլոր աղխիւ: Երթեալ բնակէ ի լեռնոտին միում ի դաշտավայրի, յորում սակաւք ի մարդկանէ յառաջագոյն ցրուելոցն³ դադարեալ բնակէին. զորս հնազանդ իւր արարեալ Հայկ՝ շինէ անդ տուն բնակութեան կալուածոց և տայ ի ժառանգութիւն Կազմեայ որդւոյ Արամանեակայ: Այս արդարացունէ զանգիր հին ասացեալ զրոյցս:

«Եւ ինքն խաղայ, ասէ, այլով աղխիւն ընդ արեմուտս հիւսիսոյ. դայ բնակէ ի բարձրաւանդակ դաշտի միում, և անուանէ զաճուն լեռնադաշտին Հարք, այս ինքն թէ հարք են աստէն բնակեալք՝ ազգի տանն Թորդոմայ: Շինէ և դիւզ մի, և անուանէ յիւր անուն Հայկաշէն»: Յիշի և աստանօր ի պատմութեանս՝ ի հարա-

ույ կողմանէ, դաշտին այսորիկ, առ երկայնանստիւ միով լերամբ,
րնակեալ յառաջագոյն արբ սակաւք, ինքնակամ հնազաճեալ գիւ-
ցազինն: Արդարացուցանէ և այս զասացեալ զրոյցս անգիրս:

¹ Ի տարածանել ազգի մարդկան--
երբ մարդկային ազգը տարածվում
էր

լայ—պատահամբ հաջողից Բեկին
3 յառաջագոյն ցրտելոցն — առաջուց
ցրվածներից

² պատահմունք ի դէպ ելանէին թե-

ፋ ሊ በ ኮ ኬ ቆህ.

Յաղագս պատերազմին և մահուանն Բելլայ

Եւ յառաջ մատուցեալ զբանս իւր ասէ, թէ ի հաստատեալ Տի-
տանեանն Բելայ զթագաւորութիւն իւր ասո մամենեսեան՝ առաքէ
ի կողմն հիւսիսոյ զմի ոմն յորդոց իւրոց աս Հալէ արամբբ հա-
ւատարմօք, զալ նմա ի հնազանդութիւն և կեալ խաղաղությամբ:
«Բնակեցեր, ասէ, ի մէջ ցրտութեան սառնամանեաց. այլ ջեռու-
ցեալ մեղկեա՛ զցրտութիւն սառուցեալ քո հպարտացեալ բարուցդ,
և հնազանդեալ ինձ՝ կեա՛ց ի հանդարտութեան, ո՛ւր հաճոյ է քեզ
յերկիրս իմում բնակութեան»: Եւ ի բաց դարձուցեալ Հալկայ՝
զպատգամաւորսն Բելայ՝ խտտութեամբ պատառիտանեաց: Դառ-
նալ առաքեալն անդրէն ի Բաբելոն:

Ապա զօրաժողով լինի ի վերայ նորա Տիտանեանն Բէլ ամբարխիւ հետեակ զօրաց. զայ հասանէ ի հիւսիսի, յերկիրն Արարադայ, մերձ ի տունն Կաղմեայ: Փախստական լինի Կաղմոս առ Հայկ, քաջընթացիկս առաջի իւր առաքէ. «Գիտեա՛, ասէ, ո՛վ մեծդ զիցազանց, զի զիմեալ զայ ի վերայ քո Բէլ յաւերժիւք քաջօք և երկայնադիզօք հասակօք սկայիւք մրցողօք: Եւ իմացեալ իմ զմերձ լինելն նորա ի տուն իմ՝ փախեալ, և զամ աւասիկ տաղնապաւ: Արդ լաճապարեա՛ խորհչի զոր ինչ գործելոց ես»:

Իսկ Բէլլն, յանդուգն և անճոռնի զօրութեամբ ամբոխին, որ-
պէս յորձան ինչ սաստիկ ընդ զառ ի վայր հեղեղեալ՝ փութայր
հասանել ի սահմանս բնակութեանն Հայկայ, ի սիրտ և ի մար-
մին վստահացեալ արանց զօրաւորաց: Աստ ուշիմ և խոհեմ սկայն,
քաջազանգուրն և խայտալինն, աճապարեալ հաւաքէ զորդիս իւր
և զթողունս, արս քաջս և աղեղնաւորս, թուով յոյժ նուազունս, և
զալլան ևս որ ընդ փւրով ձեռամբ². հասանէ յեզր ծովակի միոյ,
որոյ աղի են ջուրքն, մանունս ունելով յինքեան ձկունս³: Եւ կռե-
ցեալ զզօրս իւր՝ ասէ ցնոսա. «Յիւանելն մեր⁴ հանդէպ անբոխի՛ն

96

Քիւլայ, դիպել ջանասցուք տեղւոյն, ուր անցեալ կայցէ ի մէջ խոռան քաջացն Յէլ: Զի կամ մեռցուք, և աղիւ մեր ի ծառայութիւն Քիւլայ կացցէ, կամ զաջողութիւն մատանց մերոց ի նսցուցեալ՝ ցրունացի ամբոխն, և մեք եղիցուք յաղթութիւն նստացեալք»:

Եւ յառաջ կոյս անցեալ բովանդակ ասպարէզս՝ հասանն ի միջոց ինչ դաշտածև՝ լերանց բարձրագունից: Եւ յաջմէ ջուրց հոսանաց ի բարձրաւանդակում կուռ կալով⁵ ի տեղւոջ, ի վեր զերեսս ամբարձեալ՝ երևեցաւ նոցա բազմութիւն անկարգ հրոսակ՝ ամբոխոյն Բեկայ, ցան և ցիր յանդուզն յարձակմամբ ընդ երեսս երկրին սուրալով. իսկ Բէլ հեզ և հանդարտ ամբոխիւ մեծաւ ի ձախմէ ջուրցն ի վերայ ոստոյ միոյ, իբրև դիտանոցի: Մանեաւ Հայկ զխումբ վառելոյ ջոկատին, յորում Բէլ առաջի ամբոխին եկեալ հասեալ ընտրիւք և վառելովք ոմամբք. և երկար միջոց ճանապարհի ընդ նա և ընդ ամբոխն: Եւ ինքն զլիաւնոց ագուցեալ երկաթի, նշանաւորօք վերջիւք, և տախտակս պղնձիս թիկանց և լանջաց, և պահպանակս բարձից և բազկաց. գոտեւորեալ զմէջսն, և յահեկէ զստորն երկսայրի. և նիզակ անարի ի ձեռին իւրում աջոյ և յահեկումն վահան, և ընտիրք յաջմէ և ի ջախմէ: Եւ տեսեալ Հայկին զՏիտանեանն կուռ վառեալ, և զարս ընտիրս ընդ նմա աջինս և ահեկինս՝ կարգէ զԱրամանեակն երկու եղբարբք ընդ աջմէ, զԿադմոս և զայլս երկուս յորդոց իւրոց ի ձախմէ, զի արք կորովիք էին յաղեղն և ի սուանր. և ինքն առաջի, և զայլս հրոսակին զկնի իւր կարգեաց. երեքանկիւնի իմն կարգեաց ձեով, հանդարտ յառաջ մատուցեալ:

Եւ հասեալ երկոցոնց կողմանց սկայիցն ի միմեանս՝ ահա-
դին դղրդմունս ի վերայ երկրի առնէին շահատակելով, և ահս պա-
կուցանողս⁶ տարազուք յարձակմանցն⁷ սկայազուներն զմիմեամբ
արկանէին: Անդ ոչ սակաւ յերկոցոնց կողմանց արք յաղթան-
դամք բերանոյ սրոյ դիպեալք՝ տապալ յերկիր կործանէին, և մար-
տըն յերկոցոնց կողմանց մնայր անպարտելի: Զայսպիսի ան-
ակնունելի դիպուած տարակուսանաց տեսեալ արքայն Տիտանեան
զարհուրեցաւ և ի նոյն բլուր ուստի էջն՝ վերջոտնեալ լեանէր⁸,
բանզի խորհէր ի միջոցի ամբոխին ամբանալ, մինչև հասցն բո-
վանդակ զօրն, զի միւսանգամ ճակատ յօրինեսցէ: Զայս իմացեալ
աղեղնաւորին Հայկայ՝ յառաջ վարէ զինքն, մօտ հասանէ յար-
քայն, լի քարշէ զլայնալիճն, դիպեցուցանէ զերեքթեանն կրծից
տախտակին, և շեշտ ընդ մէջ թիկանցն թափանցիկ լեալ՝ յերկիր
հարստի սլաքն⁹. և այսպէս ճոխացեալն Տիտանեան կործանի յեր-

97

կիր վարկուցեալ, և փշէ զոգին: Իսկ ամբոխն տեսեալ զայսպիսի ահագին գործ քաջութեան՝ փախեան իւրաքանչիւր դէպ երեսաց իւրանց: Եւ վասն այսորիկ այսչափ բաւական լիցի ասել:

Բայց զտեղի ճակատուն շինէ դաստակերտ, և անուն կոչէ Հայք, վասն յաղթութեան պատերազմին. այսորիկ աղազաւ և գաւառն այժմ անուանի Հայոց Ձոր: Իսկ զբլուրն, ուր քաջամարտկօքն անկաւ Բէլ՝ անուանեանց Հայկ Գերեզմանս, որ այժմ ասին Գերեզմանակք: Բայց զդիակն Բելայ պաճուճեալ դեղովք, ասէ, հրամայէ Հայկ տանել ի Հարք, և թաղել ի բարձրաւանդակ տեղուջ, ի տեսիլ կանանց և որդւոց իւրոց: Իսկ աշխարհս մեր կոչի յանուն նախնւոյն մերոյ Հայկայ՝ Հայք:

¹ ի րաց դարձուցեալ Հայկայ—ետ դարձրեց (դարձնելով) Հայկը

² ընդ իւրով ձեռամբ—իւր ձեռքի տակ (էին, կային)

³ մանունս ունելով յինքեան ձկունս—մանր ձկներ են պարունակում

⁴ յեկանելն մեր—երբ մենք եկեմք

⁵ կուռ կալով—ամուր դիրք գրավելով

⁶ ահս պակուցանողս—ահ ու սարսափ

⁷ տարազուր յարձակմանցն—հարձակումների ձևերով

⁸ վերջոտնեալ ելանէր—ետ քաշելով բարձրանում էր

⁹ յերկիր հարստի սլաքն—դետին է խովում սլաքը

Գ Լ Ո Ւ Ս Ժ Ե

Յաղագս Արայի, և մահուան նորա պատերազմաւ ի Շամիրամայ

Արայ սակաւ ամօք յառաջ քան զվախճանելն Նինոսի խնամակալեաց իւրոց հայրենեացն, նոյնպիսում շնորհի արժանաւորեալ ի Նինոսէ՝ որպէս և հայրն իւր Արամ: Բայց վաւաշն այն և բորբորիտունն Շամիրամ ի բազում ամաց լուեալ զգեղեցկութենէ նորա՝ ցանկայր հասանել. այլ ոչ ինչ յայտնադէս զայսպիսիս իշխէր գործել: Իսկ յետ վախճանելոյն, կամ փաստական լինելոյն Նինոսի ի Կրետէ, որպէս հաւանեալ եմ, համարձակ պատուելով Շամիրամայ զախտն՝ առաքէ հրեշտակս առ Արայն զեղեցիկ՝ ընծայիւք և պատարագօք, բազում աղաչանօք և խոստմամբ պարգեաց, զայլ առ նա ի Նինոսէ, կամ առնուլ կնութեան և թագաւորել ի վերայ ամենայնի՝ որոց տիրէր և Նինոս, և կամ կատարել զկամս ցանկութեան նորա և դառնալ մեծաւ պատարագօք և խաղաղութեամբ ի տեղի իւր:

Եւ ի բազում անգամ երթեկութեան հրեշտակաւանցութեանն

լինել², և յոչ հաւանել Արային³, ի սաստիկ ցասման լեալ Շամիրամայ՝ ի վախճանի պատգամաւորութեանն⁴ առնու զբազմութիւն զօրաց իւրոց, և փութայ երթալ հասանել յերկիրն Հայոց ի վերայ Արայի: Բայց որչափ ի դիմացն էր նշանակեալ⁵, ոչ այնչափ ի սպանանել զնա և ի հալածել փութայր, քան թէ ի նուաճել կամ զբռամբ ածել, զի լցցէ զկամս ցանկութեան իւրոյ, զի առ յոյժ ցանկականի մոլեգնութեանն⁶, ի բանսն որ զնմանէ⁷ որպէս ի տեսութիւն⁸ շամբշտութեամբ վառեալ էր⁹: Գայ հասանէ տագնապաւ ի դաշտն Արայի, որ և յանուն նորա անուանեալ Այրաբատ: Եւ ի լինել ճակատուն՝ պատուէր տալ զօրապետաց իւրոց, թէ դէպ լինիցի՝ հնարել ապրեցուցանել զԱրայն: Իսկ ի լինել մարտին՝ հարկանի զօրն Արայի, մեռանի և Արայ ի պատերազմին ի մանկանցն Շամիրամայ: Դիակապուտս առաքէ տիկինն յետ յաղթութեանն ի տեղի ճակատուն, խնդրել ի մեջ դիականցն անկեղոց զըղձալին իւր և զտարփածուն: Գտանեն զԱրայն մեռեալ ի մեջ քաջամարտկացն, և հրամայէ դնել զնա ի վերնատան ապարանիցն:

Իսկ ի գրգռել միւսանգամ զօրացն Հայոց ի մարտ պատերազմի ընդ տիկնոջն Շամիրամայ, քինախնդիր լինել մահուանն Արայի¹⁰ ասէ. «Հրամայեցի աստուածոցն իմոց լեզու զվէրս նորա, և կենդանացի»: Միանգամայն և ակն ունէր դիւթութեամբ վճկութեան իւրոյ կենդանացուցանել զԱրայ, ցնորեալ ի տափական ցանկութենէն: Իսկ իբրեւ նեխեցաւ դի նորա՝ հրամայէ ընկենուլ ի վիհ մեծ և ծածկել. զմի ոմն ի հոմանեաց իւրոց զարդարեալ ունելով ի ծածուկ՝ համբաւէ զնմանէ յայսպես. «Լիզեալ աստուածոցն զԱրայ և կենդանացուցեալ լցին զփափագ մեր և զհեշտութիւն. վասն որոյ առաւել յայսմ հետէ պաշտելիք են ի մէնջ և փառաւորեալք, իբրեւ հեշտացուցիչք և կամակատարք»: Կանգնէ և նոր իմն պատկեր յանուն դիաց, և մեծապէս զոհիւք պատուէ, ցուցանելով ամենեցուն, իբր թէ այս զօրութիւն աստուածոցն կենդանացուցին զԱրայ: Եւ այսպէս համբաւեալ զնմանէ ի վերայ երկրիս Հայոց, և հաւանեցուցեալ զամենեւեան՝ զազաբեցուցանէ զխաղմն:

Եւ որ ինչ յաղագս Արայի՝ կարճառօտիւ և այսչափ շատ լիցի յիշատակել: Սա կեցեալ ամս՝ ծնաւ զԿարդոս:

¹ համարձակ պատուելով Շամիրամայ զախտն—Շամիրամը համարձակ պատվելով իւր ախտը, ազատություն տալով իւր ախտին

² ի բազում անգամ երթեկութեան հրեշտակաւանցութեանն լինել—երբ պատգամավորները շատ անգամ երթեկություն կատարեցին

- ³ յոչ հաւանել Արալին—երբ Արան
համաձայնեց
⁴ Ի վախճանի պատգամաւորութեանն
—պատգամաւորութեան դադարե-
լուց հետո
⁵ որչափ Ի դիմացն էր նշանակեալ—
ինչպէս իր կողմից հայտարարել էր
⁶ առ յոյժ ցանկականի մոլեղնու-
թեանն — մոլեղին ցանկութեան
պատճառով
⁷ Ի բանսն որ զնմանէ—այն խոս-
քերին, որ նրա մասին կային կամ՝

- լսել էր (=նրա մասին պատմած-
ները լսելով)
⁸ որպէս Ի տեսութիւն—կարծես տե-
սած լիներ, կամ՝ կարծես տես-
նամ էր
⁹ շամբընթեամբ վառեալ էր—գծվա-
ծի պէս (կամ տոբանքով) սիրա-
հարկած էր
¹⁰ քինախնդիր լինել մահուանն Արա-
լի—Արալի մահւան համար վրեժ
առնելու

Գիրք երկրորդ

Գ Լ Ո Ւ Խ Ծ

Յարձակումն ականաց Ի մեզ եւ պարտումն, եւ խնամութիւն
Արտաշիսի ընդ Ռոսա

Ջայսու ժամանակաւ միաբանեալ Ալանք լեռնականօքն ամե-
նայնիւ, յինքեանս արկանելով¹ և զկէս վրաց աշխարհին՝ մեծաւ
ամբոխիւ տարածեալ ընդ աշխարհս մեր: Ժողովէ և Արտաշէս
զիւրոց զօրացն բազմութիւն, և լինի պատերազմ Ի մեջ երկոցունց
ազգացն քաջաց և աղեղնաւորաց: Սասաւ ինչ տեղի տալ ազգն
Ալանաց, և զնացեալ անցանէ ընդ գետն մեծ Կուր, և բանակի
առ եզերք գետոյն Ի հիւսիսոյ. և հասեալ Արտաշէս բանակի Ի
հարաւոյ, և գետն ընդ մէջ նոցա:

Բայց քանզի զորդի Ալանաց արքային ձերբակալ արարեալ զօ-
րացն Հայոց ածեն առ Արտաշէս՝ զխաղաղութիւն խնդրէր արքայն
Ալանաց, տալ Արտաշիսի զինչ և խնդրեսցէ. և երդմունս և դա-
շինս ասէր հաստատել մշտնջենաւորս, որպէս զի մի՛ ևս մահ-
կունք Ալանաց ասպատակաւ հինից² ելցեն³ յաշխարհս Հայոց:
Եւ Ի շառնով յանձն⁴ Արտաշիսի առ Ի տալ զպատանին՝ գայ բոյս
պատանւոյն յսփն գետոյն Ի դարաւանդ մի մեծ, և Ի ձեռն⁵ թարգ-
մանաց ձայնէ Ի բանակն Արտաշիսի:

Քե՛զ ասեմ, այլ քաջ Արտաշէս,
Որ յաղթեցեր քաջ ազգին Ալանաց.
Եկ հաւանեա՛ց բանից⁶
Աշագեղոյ դստերս Ալանաց՝

Տալ զպատանիդ.

Զի վասն միոյ քինու ոչ է օրէն դիցազանց՝
Զայլոց դիցազանց զարմից
Բառնալ զկենդանութիւն,
Կամ ծառայեցուցանելով
Ի ստրկաց կարգի պահել,
Եւ թշնամութիւն յաւիտենական
Ի մէջ երկոցունց ազգաց քաջաց հաստատել:

Եւ լուեալ Արտաշիսի զայսպիսի իմաստութեան բանս՝ գնաց
յեզր գետոյն. և տեսեալ զկոյսն գեղեցիկ, և լուեալ Ի նմանէ բանս
իմաստութեան՝ ցանկացաւ կուսին: Եւ կոչեցեալ զդայեակն իւր
զՍմբատ՝ յայտնէ նմա զկամս սրտի իւրոյ, առնուլ զօրիորդն Ի
կնութիւն իւր, և դաշինս և ուխտս հաստատել ընդ ազգի քաջացն,
և զպատանին արձակել Ի խաղաղութիւն: Եւ հաճոյ թուեցեալ
Սմբատայ, յէէ առ արքայն Ալանաց՝ տալ զտիկին օրիորդն Ալա-
նաց զՍաթինիկ Ի կնութիւն Արտաշիսի:

Եւ ասէ արքայն Ալանաց.

Եւ ուստի՞ տացէ քաջն Արտաշէս
Հազարս Ի հազարաց և բիրս Ի բիրոց,
Ընդ քաջազգոյ կոյս օրիորդիս Ալանաց⁸:

Ջայս տեղի առասպելարանելով վիպասանքն յերգելն իւրեանց
ասեն.

Հեծաւ արի արքայն Արտաշէս Ի սեան գեղեցիկ,
Եւ հանեալ զոսկէօղ շիկափոկ պարանն,
Եւ անցեալ որպէս զարծուի սրաթիւ ընդ գետն,
Եւ ձգեալ զոսկէօղ շիկափոկ պարանն՝
Ընկէց Ի մէջք օրիորդին Ալանաց,
Եւ շատ ցաւեցոյց զմէջք փափոկ օրիորդին,
Արագ հասուցանելով Ի բանակն իւր:

Որ և ճշմարտութեամբ ունի այսպէս: Քանզի պատուեալ է
առ Ալանս⁹ մորթ կարմիր՝ լայքա ջատ և ոսկի բազում տուեալ Ի
վարձանս՝ առնու զտիկին օրիորդն Սաթինիկ: Այս է ոսկէօղ շի-
կափոկ պարանն: Դոյնպէս զհարսանեացն առասպելեալ երգեն,
այսպէս ասելով.

Տեղ ոսկի տեղայր Ի փեսայութեանն Արտաշիսի,
Տեղայր մարգարիտ Ի հարսնութեան Սաթինկանն:

Քանզի սովորութիւն իսկ էր թաղաւորացն մերոց, փեսայութեամբ ի դուռն տաճարին հասանել՝ դահեկանս ճապաղել իբրեւ զհիւպատեանն հռովմայեցոց. սապէս և թագուհեացն յառազաստին՝ մարգարիտ։ Այս է ճշմարտութիւն բանիցս։

Սա առաջին եղեալ ի կանանցն Արտաշիսի՝ ծնանի նմա զԱրտաւազդ և զայլս բազումս, զոր ոչ կարեոր համարեցաք այժմ անուամբ թուել։ Բայց զկնիսն յորժամ ի գործ ինչ հասանիցեմք։

¹ ինքեանս արկանելով—իրենց կողմը ձգելով

² ասպատակաւ հինից—ավաղակային ասպատակութեամբ

³ մի... ելցեն—չեկնեն

⁴ ի շառնուլ յանձն—երբ հանձն չի առնում

⁵ ի ձեռն—միջոցով

⁶ հաւանեաց բանից—համաձայնիր խոսքերին

⁷ արձակել ի խաղաղութիւն—արձակել խաղաղությամբ

⁸ ընդ ... օրիորդիս Ալանաց—ալաններին... օրիորդի համար

⁹ պատուեալ է առ Ալանս—ալաններին մոտ հարգի է

ԵԶՆԻԿ ԿՈՂՐԱՅԻ

ԵՂԾ ԱՂԱՆԴՈՅ

(Հատուածք)

1

Եւ զի մի էութիւն մշտնջենաւորական է և պատճառ ամենեցուն ինեւոյ, այնմ՝ և որ զբաղմաստութեան պաշտամունսն մուծին՝ վկայեն², և պատճառեն այսպէս։ Մեք, ասեն, քանզի չեմք բաւական մերձենալ յամենեցուն պատճառն, յէն³, ի գոյն⁴, ի մշտնջենաւորն և յանմատոյցն, վասն այնորիկ այլովքն խոնարհագունիւք նմա պաշտօն մատուցանեմք⁵, և որովք նմա զպաշտօն մատուցանեմք, հարկ է և զնոսա ողորել զոհիւք և նուիրօք։

Եթէ որպէս վկայենն՝ մի է պատճառ ամենեցուն, և նոյն էական և մշտնջենաւոր, յայտ է թէ այլքն ոչ էականք են և ոչ մշտնջենաւորք. և զիա՞րդ չէականքն և չմշտնջենաւորք ընդ էականին և ընդ մշտնջենաւորին երկրպագութիւն առնուցուն⁶։ Եւ մանաւանդ մարմնաւորք և երեւելիք, որպէս արեգակնդ և լուսինդ և աստեղք և հուր և ջուր և երկիր, որ ի մոզուց և ի հեթանոսաց պաշտին։

Ապա եթէ ասիցէ որ յայնպիսեացն. Բարիոք է, զի մի էութիւն պատճառ ամենայնի ասէք. արդ եթէ մի էութիւն է՝ որ զամենայն յամենայնի ազդեցուցանէ⁷ և չիք ինչ նմա հակառակ, մեզ զերախտութիւնսն և զբարերարսն՝ որ ի նմանէ կարգեալ են՝ զիա՞րդ հրամայէք անարգել։

Ասասցուք, եթէ զերախտութիւնսն և զբարերարսն՝ որ ի նմանէ կարգեցան՝ մեք ոչ հրամայեմք անարգել. բայց դարձեալ և ոչ զպաշտօն արարչին՝ արարածոցն մատուցանել. զի չիք որ բարերար և երախտաւոր, բայց միայն որ արար և ոչ խնայեաց. և պահէ կենդանի զբանաւորսն աներեւոյթս, և ոչ նախանձի. զհրեշտակաց ասեմ և զհոգւոց մարդկան. և զգայականացն անշնչից չիրաքանչիւր կայանի⁸։

Արդ քարոտը է արեգակն և դեղեցիկ բնութեամբ, և մեզ և ամենայն արարածոց՝ որ ի ներքոյ երկնից՝ յօգուտ և ի դարման, իբրեւ ճրագ մի ի մեծ տան ի մէջ ձեղուան և յատակի լուցեալ՝ առ ի զխաւարն և զստուերն զերկուց մեծացն անօթոց ի բաց ի միջոյ փարատելոյ⁹։ Բայց ինքն եթէ իցէ և եթէ չիցէ՝ զայն ոչ գիտէ, զի չէ ի բանաւորաց և ի մտաւորաց։ Նոյնպէս և ալլքն յանշնչոցն արարածոց։ Եւ թէ ջուր թէ հուր թէ երկիր թէ օդ, թէ իցեն և թէ չիցեն՝ զայն ոչ գիտեն, և զապասաւորութիւնն՝ յոր կարգեցան¹⁰ անդադար մատուցանեն, վարելով այնր¹¹ որ կազմեացն զնոսա։ Եւ մեք ոչ անարգեմք զնոսա, և ոչ պաշտօն մատուցանեմք նոցա։ ալլ հայեցեալ ընդ նոսա՝ փառաւորեմք զկարգիչն նոցա և զօրինիչ, զի մեզ ի պէտս են, և կարգչին իւրեանց ի փառս։

Զիա՞րդ պաշտիցեմք զարեգակն, որ մերթ կռիւ իբրեւ զծառայ առ ի սպասն՝ յոր կարգեցաւ՝ հասանելոյ, և մերթ երթայ ղօղէ իբրեւ զարհուրեալ, և տայ տեղի խաւարին ընդ զմիջոց ի մեծի տանս։ և ընդ ժամանակս ժամանակս ի խաւար դառնայ՝ առ ի յանդիմանութիւն և յամօթ իւրոցն պաշտօնէից։ յայտ արարեալ եթէ չեմ ես արժանի պաշտաման, ալլ այն՝ որ զիս և զամենայն տիւ լուսաւոր պահէ, և զցալգ ղօղեցուցանէ։ և երբէք երբէք խաւարեցուցանէ՝ և իբրեւ խօսուուն բերանով անշշուռն բողբոլէ՝ եթէ չեմ արժանի պաշտօն առնելոյ¹² ալլ պաշտօն հարկանելոյ¹³։ Կամ զլուսին՝ որ ամսոյ ամսոյ հիւծանի, գրեթէ և մեռանի, և ապա սկիզբն առնու կենդանանալոյ, զի բեզ զյարութեան օրինակն նկարիցէ։ Կամ ղօդ՝ որ մերթ գոչիցէ վարազացեալ՝ հրամանաւ, և մերթ սարսէ ի գոչելոյն՝ սաստիւ։ Եւ կամ զհուր՝ որում և զքեզ իսկ երկրորդ արարիչ կազմեաց յօրինիչն, զի յորժամ կամիցիս՝ վառիցես, և յորժամ կամիցիս՝ խափուցանիցես։ Կամ զերկիր՝ որ հանապազ բրեմք, և ցանկ կոխեմք և զաղբ զմեր և զանամնոց մերոց ի նահեղումք։ Կամ զջուրս՝ զոր հանապազն ըմպեմք, և զանուշութիւն նոցա ի ժանտահտութիւն ի փորի մերում։ դարձուցանեմք, և զներքին և զարտաքին աղտեղութիւնս մեր նոքօք սրբեմք։

(I, Գ)

¹ որ զբազմաստուածանս պաշտամունսն սրն մուծին—նրանք որ բազմաստուածյան պաշտամունք մտցրին (հրեաներէն)

² այնմ... վկայեն—այդ բանին, կամ այդ բանի համար վկայում են

³ լին—աստուծու (է այստեղ նշանակում է աստված, արարիչ)

⁴ ի գոյն—գոյին, դոյացութեանը

⁵ պաշտօն մատուցանեմք—պաշտում ենք

⁶ երկրպագութիւն առնուցուն—պիտի երկրպագուին

⁷ զամենայն յամենայնի ազդեցուցանէ—բոլորի վրա ներգործում է ամեն բանում

⁸ զգայականացն անշնչից յիւրաքանչիւր կայանի—անշունչ զգացողներին ամեն մեկին իր կայանում

⁹ առ... ի բաց ի միջոյ փարատելոյ—միջից վերացնելու (հեռացնելու) համար

¹⁰ յոր կարգեցան—որի համար կարգ-

վեցին (սահմանվեցին)

¹¹ վարելով այնր—նրա կառավարելով, կամ նրա կողմից կառավարվելով

¹² պաշտօն առնելոյ—պաշտվելու

¹³ պաշտօն հարկանելոյ—պաշտելու

2

Գարձեալ առ այսպիսի ճշմարիտ ասացածս՝ անպատշաճ հարցուածս մատուցանեն. ուստի՞ իսկ քնաւ են, ասեն, այդպիսի անհարթութիւնք. զի թէ Աստուած բարեաց արարիչ է և ոչ չարաց իրաց, ուստի՞ է խաւար, ուստի՞ են չարիք, ուստի՞ են աշխատութիւնք, ուստի՞ են լլկանք՝ մերթ ի ցրտոյ մերթ ի խորշակէ։ Կամ ուստի՞ են անզգամութիւնք, զի տեսանեմք երկուս արս միազգիս ընդ միմեանս զրդոեալ, միմեանց մահու և արեամբ ծարաւի են։ Եւ ալլք զգերեզմանս կրկտեն, և զթաղեալ մարմինս ընդ հողով² մերկացեալ խայտառակեալ՝ արեւու ցուցանեն. և զմեծարեալ դին, առ փութի շածկելոյ³, թերեւ և շանց ևս կուր արկանեն։ Եւ է երբեք զի մին փախուցեալ երթայցէ անձնապուր ուրեք զկեանս անձինն շահել⁴, և միւսն ցասամբ բորբոքեալ՝ սրով զկնի ընթացեալ, ոչ դադարէ՝ մինչև յագեցուցանէ զցասումն. ուստի՞ է այն անյազ ցասումն։ Եւ ոմն մերկանայ զհանդերձս ընկերին, և թէ ընդդէմ դառնայցէ յարեւէ ևս արկանէ⁵։ Եւ ուրումն ի մտի եղեալ գողանալ զայլոյ ամուսնութիւն, և ելեալ անօրէնութեամբ յօտար մահիճս, շտայ լինել հայր որդուց այնմ՝ որ օրինօքն ամուսնացեալ իցէ։ Եւ երբէք երբէք պատերազմունք շարժին, որ մեղաւոր և արդար առ հասարակ կոտորին, և մահօ տարածամբ և ախտք չարաշարք։ Եւ զի՞ պիտոյ է մեզ քնաւ մի ըստ միտջէ թուել, ալլ համառօտ իսկ ասել՝ թէ ուստի՞ է այս ամենայն, և ո՞վ է սկիզբն և գործիչ այնպիսի անպատեհից, բայց եթէ իցէ ինչ չար գորութիւն՝ որ զայն ամենայն անհարթութիւնս տայցէ գործել, և ինքն իսկ արարիչ իցէ նոցա. զի զԱստուած արարիչ ասել այնպիսի իրաց անպատշաճ է. և ոչ ի նմանէ ունել զգոյութիւն չարեաց։ Զիա՞րդ մարթ է զայնպիսիսն յԱստուծոյ կարծել. զի Աստուած բարերար է և լաւութեանց արարիչ, և ի չարութեանց ինչ ի նա ոչ մերձենայ, և ոչ խնդալ ընդ այն ախորժէ, ալլ և խոտէ ևս զգործսն և զգործելիս. զի անընտանի են չարիք ի բնութեանէ նորա։

Վասն որոյ կարծի՞ թէ էր ինչ ընդ նմա, որում հիւտն անուսն

էր՝ որ է նիւթ, ուստի զամենայն արարածս արար և զատույց ամենարուեստն իմաստութեամբ, և զարդարեաց վայելչութեամբ. և յայնմ նիւթոյ պարտ է կարծել զչարիս, որ անիրան և անկերպարան էր և խառն ի խոռոն օծտելով երթեակէր, և կարօտէր Աստուծոյ արուեստգիտութեանն: Եւ Աստուած ոչ եթող զնա հանապազ խառն ի խոռոն վարել, ալ եկն յառնել զարարածս⁶, և ի յոռութեանցն նորա զազնուագոյնսն զատուցանել կամեցաւ. և այնչափ ինչ արար ի նմանէ՝ որչափ Աստուծոյ վայելէր առնել արարածս. և որ ինչ մորախառն էր ի նմանէ, և չէր պատշաճ արարչութեան, զայն եթող. և յայնմ մերոյ են շարիք մարդկան:

Պատասխանի. արդարեւ իսկ շարիքն որ լինին՝ ի տարակուսի կացուցանեն զբազումս, և բազում արք աւագք վասն նորին խընդիրս մեծամեծ արարին: Կէսք անսկզբնակից ինչ ընդ աստուծոյ կամեցան դնել. և կէսք ըստ նմանէ նիւթ ինչ, զոր հիւղն անուանեն, թէ ի նմանէ արար զարարածս. և կէսք հրաժարեցին բնաւ ի խնդրելոյ, որպէս թէ ամենեւին այնմ խնդրոյ չիք սպառուած: Բայց մեզ հարկ եղեւ ի սիրոյ բարեկամաց, և յոչ ուղիղ հայելոյ ընդդիմակացն⁷, ըստ մերում տկարութեան սպաւիւնեալ յԱստուծոյ շնորհսն, միսել ի խնդիր ճառիցս. մանաւանդ զի յուսացեալ ևս վստահ իցեմք յուղղոց ունկնդրաց ի կամացն մտադիրութիւն⁸, ուստի և լինիցի նոցա զճշմարիտն ուսանել, և մեզ ոչ ի զուր ինչ զբանս ծախել: Քանզի ոչ եթէ անիրաւութեամբ ինչ յաղթել ջանամք, ալ իրաւամբք զճշմարիտն ուսանել:

(I, Գ, Ծ)

¹ զարձեալ առ այսպիսի ճշմարիտ սացածս—զարձյալ այսպիսի ճշմարիտ ասածներէ զեզբում էլ

² զթաղեալ մարմինս ընդ հողով—հողի տակ թաղված մարմինները

³ առ փութի շծածկելոյ—շտապելուց շծածկելով

⁴ զկեանս անձինն շահել—իր կյանքն աղատելու

⁵ յարեւէ ևս արկանէ—կյանքից էլ է զրկում

⁶ եկն յառնել զարարածս—եկա՞վ արարածներ ստեղծելու

⁷ յոչ ուղիղ հայելոյ ընդդիմակացն—ընդդիմակներէ (=հակառակորդներէ) ոչ ուղիղ հայացքից զրգված

⁸ վստահ իցեմք յուղղոց ունկնդրաց ի կամացն մտադիրութիւն—վրստահ ենք ուշադիր (կամ ուղղամիտ) ունկնդիրներէ կամաւոր հոծարութեան վրա

Մինչ չե բնաւ էր ինչ¹, ասեն, ոչ երկինք և ոչ երկիր և ոչ ալ ինչ արարածք՝ որ յերկինս կամ յերկրի, Զրուան ոմն անուն էր². որ թարգմանի բախտ կամ փառք: Զհազար ամ յաշտ արար՝ զի

թերեւս որդի մի լինիցի նմա, որում անուն Որմիզդ, որ զերկինս և զերկիր և զամենայն որ իր նոսա՝ առնիցէ. և յետ հազար ամի յաշտ առնելոյ՝ սկսաւ ածել զմտաւ, ասէ. «Օգո՛ւտ ինչ իցէ յաշտս զոր առնեմ, և լինիցի՞» ինձ որդի Որմիզդ, եթէ ի զուր ինչ ջանայցեմ»: Եւ մինչ դեռ նա զայս խորհէր, Որմիզդ և Արհմն յղեցան յարգանդի մօր իւրեանց. Որմիզդն ի յաշտն առնելոյ³, և Արհմն ի յերկուանալոյ անտի: Ապա իմացեալ Զրուանայ, ասէ. «Երկու որդիք են յորովայնի անդ, որ ոք ի նոցանէ վաղ առ իս հասցէ՝ զնա թագաւոր արարից». և ծանուցեալ Որմիզդի զխորհուրդս հօրն՝ յայտնեաց Արհմենին. ասէ, «Զրուան հայր մեր խորհեցաւ՝ թէ ոք ի մէնչ վաղ առ նա երթիցէ, զնա թագաւորեցուցէ»: Եւ զայն լուեալ Արհմենին՝ ծակեաց զորովայնն, և ել եկաց առաջի հօրն: Եւ տեսեալ զնա Զրուանայ, ոչ գիտաց եթէ ո՞ր ք իցէ. և հարցանէր՝ եթէ «Ո՞վ ես դու»: Եւ նա ասէ. «Ես եմ որդին ք»: Ասէ ցնա Զրուան. «Իմ որդին անուշահոտ և լուսաւոր է, և դու խաւարին և ժանդահոտ ես»: Եւ մինչ դեռ նոքա զայս ընդ միմեանս խօսէին, ծնեալ Որմիզդի ի ժամու իւրում լոսաւոր և անուշահոտ՝ եկն եկաց առաջի Զրուանայ: Եւ տեսեալ զնա Զրուանայ՝ գիտաց, եթէ Որմիզդ որդի նորա է, վասն որոյ զյաշտն առնէր. և առեալ զբարսմունսն՝ զոր ի ձեռին իւրում ունէր, որովք զյաշտն առնէր, ետ ցՈրմիզդ և ասէ. «Յալժմ ես վասն քո յաշտ առնէի, յայսմհետէ դու վասն իմ առնիցես»: Եւ ի տալ Զրուանայ զբարսմունսն ցՈրմիզդ և օրհնել զնա, մատուցեալ Արհմենի առաջի Զրուանայ⁴ ասէ ցնա. «Ո՞չ այնպէս ուխտեցեր՝ թէ ոք յերկուց որդուցն իմոց յառաջ առ իս հասցէ, զնա թագաւոր արարից»: Եւ Զրուանն առ ի չջրելոյ զուխտն⁵ ասէ ցԱրհմնն. «Ա՛յ սուտ և շարագործ, տուեալ լիցի քեզ թագաւորութիւնն ինն հազար ամի, և զՈրմիզդ ի վերայ քո արքայ կացուցեալ. և յետ ինն հազար ամի Որմիզդ թագաւորեցէ, և չինչ կամիցի առնել՝ արասցե: Յայնժամ սկսան Որմիզդ և Արհմնն առնել արարածս. և ամենայն ինչ՝ զոր Որմիզդն առնէր՝ բարի էր և ուղիղ, և զոր ինչ Արհմնն գործէր՝ չար էր և թիւր:

Այսպիսի անհավատ և դանդաշանաց բանից տխմարաց մտաց կարկատելոց՝ չէր պարտ ամենեւին բնաւ առնել պատասխանի. զի բավական էր իւրեանց իսկ անմտութիւնն յանդիմանել զնոսա անդրատին ի նոցին բանից՝ որ ընդ միմեանս կոռին, և միմեանց հակառակ են: Բայց բանզի այսու իմն մեծարոյ երեկն առաջնորդք քէշին իւրեանց հնազանդեցելոցն, և խեղդ ընդ անձն արկեալ⁶, ձգեն զնոսա ի խորխորատ, հարկ է տալ պատասխանի, ի ցուցա-

նել՝ թէ ոչ ինչ աւելի քան զոր Մանի, զոր ինքեանք մորթեցին.
ասեն:

(II, Ա, Բ)

¹ մինչ չե բնաւ էր ինչ—քանի դեռ
ոչինչ չկար

² Զրուան ոմն անուն էր—Զրվան ա-
նունով մեկը կար

³ ի յաշտն առնելոյ—զոհ անելուց

⁴ մատուցեալ Արհմենի առաջի Զրուա-

նայ—զալով (մոտենալով) Արհմե-
նը Զրվանի առաջ

⁵ առ ի շքերտոյ զուխտն—ուխտը շք-
դրոթելու համար

⁶ խեղդ ընդ անձն արկեալ—չվանով
քաշելով կամ՝ խեղդելով

ԿՈՐԻՆ

ՎԱՐՔ ՄԱՇՏՈՅԻ (Հատուածք)

1

Առն, զոր ի նախակարգ բանիս՝ նշանակեմք, վասն որոյ և
փոյթ արարեալ մեր պատմելոյ, էր Մաշթոց անուն, ի Տարօնա-
կան գաւառէն, ի Հացեկաց գեղջէ, որդի առն երանելոյ վարդան
կոչեցելոյ: Ի մանկութեան տիսն վարժեալ հելլենական դպրու-
թեամբն, եկեալ հասեալ² ի դուռն Արշակունեաց թագաւորաց Հա-
յոց Մեծաց, կացեալ յարքունական դիւանին, լինել սպասաւոր
արքայատուր հրամանանացն առ հազարապետութեամբն՝ աշխար-
հիս Հայոց՝ Առաւանայ ուրումն: Տեղեկացեալ և հմուտ եղեալ աշ-
խարհական կարգաց, ցանկալի եղեալ զինուորական արուեստին
իւրոց զօրականացն: Եւ անդէն ուշ եղեալ փութով ընթերցուածոց
աստուածեղէն գրոց³, որով առ ժամայն լուսաւորեալ և թեամուխ
միջամուխ եղեալ յաստուածատուր հրամանացն հանգամանս, և
ամենայն պատրաստութեամբ զանձն զարգարեալ, հարկանէր զիշ-
խանացն սպասաւորութիւնսն:

Եւ յետ այնորիկ ըստ աւետարանական շափուցն՝ ի ծառայու-
թիւն Աստուծոյ մարդասիրին դարձեալ, մերկանայր այնուհետեւ
զիշխանակիր ցանկութիւնսն, և առեալ զխաշն պարծանաց՝ ելանէր
զկնի ամենակեցոյց խաչելոյն: Եւ հաճեալ հրամանացն⁴ ի խաշա-
կիր գունդն Քրիստոսի խառնէր, և անդէն վաղվաղակի ի միայ-
նակեցական կարգ մտանէր: Բազում և ազգի ազգի վշտակեցու-
թիւն ըստ աւետարանին կրէր ամենայն իրաց. ամենայն կրթու-
թեամբ հոգեւորացն զանձն տուեալ՝ միայնաւորութեան, լեռնա-
կեցութեան, քաղցի և ծարաւոյ և բանջարաճաշակութեանց, ար-
գելանաց անլուսից, խարաղանազգեստ և գետնատարած անկող-
նոց: Եւ բազում անգամ զհեշտական հանդիստ գիշերոյն և զհարկ

քնոյ յոտնաւոր տքնութեան⁵ ի թօթափել ական վճարէր⁶։ Եւ զայս ամենայն առնէր ոչ սակաւ ժամանակս։ Եւ գտեալ էւս զոմանս՝ յինքն յարեցուցանէր՝ աշակերտեալ⁷ նմին սովորական աւետարանութեան։

Եւ այնպէս ամենայն փորձութեանց ի վերայ հասելոց կամալական քաջութեամբ տարեալ և պայծառացեալ՝ ծանօթական և հաճոյ լինէր Աստուծոյ և մարդկան։

Առեալ այնուհետեւ երանելոյն զհաւատացեալս իւր, դիմեալ իջանէր յանկարգ և յանդարման տեղիս Գողթան։ Այլ և ընդ առաջ ելանէր նմա իշխանն Գողթան, այլ երկիւղած և աստուածասէր, որում անուն էր Շաբիթ, և ասպնջական հիւրամեծար գտեալ՝ բարեպաշտութեամբ սպասաւորէր ըստ աշակերտաց հաւատոցն Քրիստոսի։ Իսկ երանելոյն վաղվաղակի զաւետարանական արուեստն ի մէջ առեալ⁸, ձեռն արկանէր զգաւառովն⁹ հանդերձ միամիտ սատարութեամբ իշխանին. գերեալ զամենեւեան ի հայրենեաց աւանդելոց, և ի սատանայական դիվապաշտ սպասաւորութենէն՝ ի հնազանդութիւն Քրիստոսի մատուցանէր։

Եւ յորժամ ի նոսա զբանն կենաց սերմանեալ, յայտնի իսկ ընակչաց գաւառին նշանք մեծամեծք երեւին, կերպակերպ նմանութեամբ դիւացն փախստական լինելով¹⁰ անկանէին ի կողմանս Մարաց։ Նոյնպէս առաւել հոգ ի մտի արկանէր¹¹ զհամաշխարհականս սփոփելոյ. և առաւել աղօթս մշտնջենամուռնչս և բազկատարած պաղատանս առ Աստուած և արտասուս անդադարս, զմտաւ ածելով զառաքելականն, և ասէր հոգալով. «Տըրտմութիւն է ինձ և անպակաս ցաւք սրտի իմոյ, վասն եղբարց իմոց և ազգականաց»։

Եւ այնպէս տրտմական հոգովք պաշարեալ և թակարդապատեալ և անկեալ ի ծովիս խորհրդոց, եթէ որպիսի՝ արդեօք ելս իրացն գտանիցէ։

[Գ, Դ, Ե]

¹ ի նախակարգ բանիս—մեր խոսքի սկզբում, առաջարանում

² վարժեալ... եկեալ հասեալ—կըրթվել էր... եկել հասել էր։ Այս և հաջորդ մասերում շատ տեղեր անցյալ դերբայները պետք է թարգմանել դիմավոր բայով (տես Քերակ. § 68.6), ինչպես քիչ ներքեում՝ կացեալ=կացել էր. տեղեկացեալ և հմուտ եղեալ=տեղեկացել և հմուտ էր եղել, ցանկալի և-

ղեալ=ցանկալի (սիրելի) էր դարձել, ուշ եղեալ=ուշադրութեամբ հետեւում էր և այլն։

³ քննեցուածոց աստուածեղէն զըրոց—աստվածային զորքի բնութեցանութեանը

⁴ հաճեալ հրամանացն—հաճելով կամ հավանելով հրամաններին (հավատքի հրամաններին)

⁵ յոտնաւոր տքնութեան—դտի վրա տքնութեամբ

⁶ ի թօթափել ական վճարէր—մի ակընթարթում էր վերջացնում

⁷ աշակերտեալ—աշակերտ դարձնելով

⁸ ի մէջ առեալ—մէջ բերելով, բանեցնելով

⁹ ձեռն արկանէր զգաւառովն—ձեռն-

նարկեց կամ սկսեց (քարոզել) դավառում

¹⁰ կերպակերպ նմանութեամբ դիւացն փախստական լինելով—զանազան կերպարանքներով դեերը փախչելով (կամ՝ փախան)

¹¹ առաւել հոգ ի մտի արկանէր—մտքում դրեց առաւել հոգալ

2

Եւ իբրեւ աւուրս բազումս անդէն ի նմին դեգերէր, յարուցեալ այնուհետեւ հասանէր առ սուրբ կաթողիկոսն Հայոց Մեծաց, որոյ անունն ճանաչէր Սահակ, զոր պատրաստական գտանէր նմին փութոյ հաւանեալ։ Եւ միանգամայն յօժարութեամբ գումարեալ հանդերձ աղօթիւք մեծաւք առ Աստուած կանխէին¹ վասն ամենայն ոգւոց քրիստոսաբեր փրկութեանն հասանելոյ²։ Եւ զայն առնէին աւուրս բազումս։

Ապա ելանէր նոցա պարգեւական յամենաբարին Աստուծոյ ժողովել զաշխարհահոգ խորհուրդն երանելի միաբանելոցն, և ի գիւտ նշանագրաց Հայաստան ազգին հասանել։

Բազում հարցափորձի և քննութեան զանձինս պարապեցուցեալ և բազում աշխատութեանց համբերեալ, ազդ առնէին ապա և զկանխագոյն խնդրելին իւրեանց³ թագաւորին Հայոց, որոյ անուն կոչէր Վռամշապուհ։

Յայնժամ պատմէր նոցա արքայն վասն առն ուրումն ասորւոյ եպիսկոպոսի ազնուականի՝ Դանիէլ անուն կոչեցելոյ, որոյ յանկարծ ուրեմն գտեալ նշանագիրս աղփաբետաց հայերէն լեզուի։ Եւ իբրեւ պատմեցաւ նոցա յարքայէ վասն գտելոյն ի Դանիէլէ, յօժարեցին զարքայ՝ փոյթ առնել վասն պիտուիցն այնոցիկ։ Եւ նա առաքէր զոմն Վահրիճ անուն հորովարտակօք առ աշո մի երէց, որոյ անուն Հաբէլ կոչէին, որ էր մերձաւոր Դանիէլի ասորւոյ եպիսկոպոսի։

Իսկ Հաբէլին զայն լուեալ, փութանակի հասանէր առ Դանիէլն, և նախ ինքն տեղեկանալ ի Դանիէլէ նշանագրացն, և ապա առեալ ի նմանէ առաքէր առ արքայն յերկիրն Հայոց։ Ի հինգերորդի ամի թագաւորութեան նորա ի նա հասուցանէր։ Իսկ արքային հանդերձ միարան սրբովքն Սահակաւ և Մաշթոցիւ՝ ընկալեալ զնշանագիրսն ի Հաբէլէն, ուրախ լինէին։

Ապա առեալ երանելի հոգաբարձուացն զյանկարծագիրս

խնդրելին⁴, հայցէին եւս յարքայէ մանկունս մատաղս, որով զնշանագիրսն արժարժեւ մարթասցեն⁵: Եւ յորժամ բազումք ի նոցանէ տեղեկանային, ապա հրաման տայր ամենայն ուրեք նովին կրթել: որով և յաստիճան իսկ վարդապետութեան ղեղեցիկ⁶ երանելին հասանէր, և իբրեւ ամս երկու կարգեալ զվարդապետութիւն իւր, և նովին նշանագրովք տանէր:

Իսկ իբրեւ ի վերայ հասեալ, թէ շին բաւական նշանագիրքն՝ ողջ ածեւ զսիւղոբայս զկապս հայերէն լեզույն, մանավանդ զի և նշանագիրքն իսկ յայլոց դպրութեանց թաղեալք և յարուցեալք դիպեցան⁶, յետ այնորիկ դարձեալ կրկին անգամ ի նոյն հոգս դառնային, և նմին եւս խնդրէին ժամանակս ինչ:

Վասն որոյ առեալ երանելոյն Մաշթոցի դամ մի մանկտոյ հրամանաւ արքայի և միաբանութեամբ սրբոյն Սահակայ, և հրաժարեալք ի միմեանց համբուրիւ սրբութեանն՝ խաղայր գնայր ի հինգերորդ ամի Վռամշապէոյ արքային Հայոց, և երթեալ հասանէր ի կողմանս Արամի՝ քի քաղաքս երկուս Ասորոց. որոց առաջինն Եղեախ կոչի, և երկրորդին Ամիգ անուն: Ընդդէմ լինէր սուրբ եպիսկոպոսացն, որոց առաջնոյն Բաբիլաս անուն և երկրորդին Ակակիոս. հանդերձ կղերականօքն ի իշխանօքն քաղաքաց պատահեալ, և բազում մեծարանս ցուցեալ հասելոցն՝ ընդունէին հոգարարութեամբ ըստ Քրիստոսի անուանելոցն կարգի:

Իսկ աշակերտասէր վարդապետին զտարեալսն ընդ իւր յերկուս բաժանեալ, զմասնս յասորի դպրութիւնն կարգէր (իքաղաքին Եղեսացոց), և զմասնս ի յունական դպրութիւնն՝ անտի ի Սամուսատական քաղաքն գումարէր:

Եւ նորա իւրովք հաւասարօք զսովորականն առաջի եղեալ զաղօթս⁷ և զտքնութիւնս և զպաղատանս արտասուալից, զխրատամբերութիւնս, զհոգս զաշխարհահեծս, յիշելով զասացեալսն մարգարէին, եթէ՝ «Յորժամ հեծեծեսցես, յայնժամ կեցցես»:

Եւ այնպէս բազում աշխատութեանց համբերեալ վասն իւրոյ ազգին քառեաց ինչ օձան գտանելոյ: Որում պարգեւէր իսկ վիճակ⁸ յամենաշնորհդէն Աստուծոյ, հայրական շափուն ծնեալ ծնունդս նորոգ և սքանչելի՝ սուրբ աջովն իւրով, նշանագիրս հայերէն լեզուին: Եւ անդ վաղվաղակի նշանակեալ, անուանեալ և կարգեալ, յօրինէր սիւղոբայիւք կապօք:

Եւ ապա հրաժարեալ յեպիսկոպոսէն սրբոյ, հանդերձ օգնականօք իւրովք իջանէր ի քաղաքն Սամոսատացոց, յորում մեծապատիւ իսկ յեպիսկոպոսէն և յեկեղեցոյն մեծարեալ լինէր:

Եւ անդէն ի նմին քաղաքի գրիչ ոմն հելենական դպրու-

թեան Հոռիանոս անուն գտեալ, որով զամենայն ընտրութիւնս նշանագրացն զնորագոյնն և զլայնագոյնն, զկարճն և զերկայնն, զառանձինն և զկրկնաւորն, միանգամայն յօրինեալ և յանկուցեալ, ի թարգմանութիւն դառնային հանդերձ արամբք երկուք, աշակերտօքն իւրովք. որոց առաջնոյն Յովհան անուն կոչէին, յեկեղեաց գաւառէն, և երկրորդին Յովսէփ անուն՝ ի Պաղանական տանէն: Եւ եղեալ սկիզբն թարգմանելոյ զգիրս նախ յԱռակացն Սողոմոնի, որ ի սկզբանն իսկ ծանօթս իմաստութեանն ընծայեցուցանէ լինել, ասելով՝ եթէ «Ծանաշել զիմաստութիւն և զխրատ, իմանալ զբանս հանճարոյ»: Որ և գրեցաւ ձեռամբն այնորիկ գրչի, հանդերձ ուսուցանելով զմանկունս գրիչս նմին դպրութեան: [2, է, Ը]

⁴ առ Աստուած կանխէին—առավոտը կանուխ աստօծն էին դիմում

⁵ վասն... քրիստոսաբեր փրկութեան հասանելոյ—որ քրիստոսաբեր փրկութիւնը հասնի

⁶ զկանխագոյն խնդրելին իւրեանց—իրենց առաջուց ուղածը (ուղածի մասին)

⁷ զյանկարծագիրտ խնդրելին—հանկարծազուտ ուղածը (իրենց ուղածը, որ հանկարծ կամ պատահար գտնվել էր)

⁸ արժարձել մարթասցեն—գործադրել կարողանային

⁶ յայլոց դպրութեանց թաղեալք և յարուցեալք դիպեցան—ուրիշ դպրութիւններուց թաղված և հարուստն առած հանդիպեցին (այսինքն... թաղված և հետո հարութիւն էին առած)

⁷ զսովորականն առաջի եղեալ զաղօթս—սկսեց սովորական աղօթքները

⁸ որում պարգեւէր իսկ վիճակ—որին (նրան) իսկապես պարգեւեց բախտ

3

Ապա յետ այնորիկ առնոյր թուղթս յեպիսկոպոսէ քաղաքի և հրաժարեալ ի նոցանէ հանդերձ ամենայն իւրովքն, բերէր առ եպիսկոպոսն Ասորոց: Որ յորոց նախընկալն եղեւ¹, առաջի արկեալ նոցա զնշանագիրս աստուածատուրս. վասն որոյ բազում իսկ զովութիւնք յեպիսկոպոսաց սրբոց և յամենայն եկեղեցեաց բարձրանային ի փառս Աստուծոյ և ի միաթիարութիւն աշակերտելոցն ոչ սակաւ: Յորոց հրաժարեալք այնուհետեւ և առեալ թուղթս աւետագիրս, հանդերձ շնորհատուր պարգեւօքն և ամենայն իւրայիւրն, ի շնորհացն Աստուծոյ ճանապարհորդ լինէր. զօթեանօք անցեալ աջողութեամբ և հոգելից ուրախութեամբ եկեալ հասանէր ի Հայաստան աշխարհն, ի կողմանս Այրարատեան գաւառին.

առ սահմանօր Նոր Քաղաքին, ի վեցերորդ ամի Վոսմշապհոյ ար-
քային Հայոց Մեծաց:

Եւ արդ եկեալ յիշելին մերձ ի Թագաւորական քաղաքն, ազդ
լինէր Թագաւորին և սրբոյ եպիսկոպոսին: Որոց առեալ զամենայն
նախարարագունդ աւագանւոյն ամբոյս, ի քաղաքէն ելեալ՝ պա-
տահէին երանելոյն զափամբ Ռահ գետոյն: Եւ զցանկալի ողջոյնն
միմեանց տուեալ, ուստի և բարբառօք ցնծութեան և երգօք հո-
գեւորօք և բարձրագոյն օրհնութեամբք ի քաղաքն դառնային, և
զաւուրս տօնական ուրախութեամբ անցուցանէին:

Յայնժամ վաղվաղակի հրաման առեալ ի Թագաւորէն՝ սկիզբն
առնելոյ զխոժադուժ կողմանսն Մարաց, որք ոչ միայն վասն դի-
ւական սատանայակիր բարուցն ճիւղութեան, այլ և վասն խեց-
բեկագոյն և խոշորագոյն լեզուին՝ դժուարամատոյցք էին: Առ ի
յարգարել և զնոցա հարուստ ամացն ծնունդս առեալ² հոնտորա-
բանս, կրթեալս, աստուածատուր իմաստութեան ծանոթս կացու-
ցանէին: Եւ այնպէս միջամուխ եղեալ հանգամանօք օրինապատ-
գամացն, մինչեւ բնաւ արտաքոյ իւրեանց բնականութեանն դեր-
ծանել³:

Եւ ի ձեռն առեալ այնուհետեւ աստուածագործ մշակութեամբ
զաւետարանական արուեստն՝ ի Թարգմանել, ի զրել և յուսուցա-
նել. մանավանդ հայեցեալ ի տեառնաբարբառ հրամանացն բարձ-
րութիւնն, որ առ երանելին Մովսէս եկեալ, վասն ամենայն իրացն
եղելոց, յաստուածեղէն պատգամացն բարձրութիւն աւանդելոցն⁴
մատենագրել առ ի պահեստ յափտեանցն որ գալոցն էին. նոյն-
պիսիք և այլոց մարգարէիցն հրամայեալք...:

Յայնմ ժամանակի երանելի և ցանկալի զաշխարհս Հայոց
անպայման սքանչելի լինէր, յորում յանկարծ ուրեմն օրէնստույց
Մովսէս՝ մարգարէական դասուն, և յառաջադէմն Պաղոս՝ բովան-
դակ առաքելական զնգովն, հանդերձ աշխարհակեցոյց աւետարա-
նան Քրիստոսի, միանգամայն եկեալ հասեալ ի ձեռն երկուց
հաւասարելոցն⁵ հայաբարբառք հայերէնախօսք գտան:

Անդ էր այնուհետեւ սրտալիր ուրախութիւն և ակնավայել տե-
սիլ հայելոյն: Քանզի երկիր, որ համբաւուցն անգամ օտար էր
կողմանցն այնոցիկ, յորում ամենայն աստուածագործ սքանչե-
լագործութիւնքն գործեցան, առժամայն վաղվաղակի ամենայն
իրացն եղելոց խելամուտ լինէր. ոչ միայն ժամանակաւ պաշտե-
ցելոցն⁶, այլ և յառաջագոյն յափտենիցն, և ապա եկելոցն, սկըզ-
բանն և կատարածի, և ամենայն աստուածատուր աւանդութեանցն:

[Թ, Ժ, Ա]

¹ յորոց նախնեկալն եղև—որոնցնց
սկզբում ընդունվել էր

² առ ի յարգարել և զնոցա հարուստ
ամացն ծնունդս առեալ—ձեռնար-
կելով և նրանց շատ տարիներ
ծնունդներին կոկելու

³ մինչև բնաւ արտաքոյ իւրեանց բը-
նականութեանն զերծանել — մինչև
անգամ բոլորովին դուրս եկան ի-
րենց ազգակցութիւնից (էլ չէին
նմանվում իրենց ազգակիցներին)

⁴ հայեցեալ... յաստուածեղէն պատ-

գամացն բարձրութիւնն աւանդե-
լոցն—աշխի առաջ ունեին... ա-
վանդված աստվածային բարձր
պատգամները (քերականորեն՝ նա-
յեցին... աստվածային բարձր
պատգամներին)

⁵ ի ձեռն երկուց հաւասարելոցն—եր-
կու հավասարակիցների ձեռքով

⁶ ոչ միայն ժամանակաւ պաշտեցն-
լոցն—ոչ միայն ժամանակով կա-
տարվածները

4

Յետ այնորիկ ուշ եղեալ երկոցունց երանելեացն՝ զիւրեանց
ազգին զգպրութիւն առաւել յարգել և զիւրացուցանել: Ձեռն ի գործ
արկանէր ի Թարգմանել¹ և ի զրել մեծն Իսահակ՝ ըստ յառաջա-
գոյն սովորութեանն:

Որոց դարձեալ դէպ լինէր եղբարս երկուս յաշակերտացն՝ յու-
ղարկել ի կողմանս Ասորոց ի քաղաքն Նոքնացոց, զՅովսէփ, զոր
ի վերոյն յիշեցաք, և երկրորդն Նոյիկ անուն՝ յԱյրարատեան գա-
ւառէն, ի Կողբ գեղջէ, զի յասորական բարբառոյն՝ զնոցին հարցն
սրբոց զաւանդութիւնս հայերէն գրեալս դարձուցեն:

Իսկ Թարգմանչացն հասեալ՝ ուր առաքեցանն, և կատարեալ
զհրամանսն և առ պատուական հարսն առաքեալ, անցեալ զնա-
յին ի կողմանս Յունաց, ուր և ուսեալք և տեղեկացեալք, Թարգ-
մանիչս կարգէին ըստ հելլենական վեզուին:

Ապա յետ ժամանակի ինչ ընդ մէջ անցելոյ² դէպ լինէր
ոմանց եղբարց ի Հայաստան աշխարհէս, դիմել իջանել ի կող-
մանս Յունաց, որ և Ղեւոնդէս առաջնոյն անուն էր, և երկրորդն՝
Կորիւնս, և մատուցեալ յարէին յԵզնիկն, իբրև առ ընտանեզոյն
անդակից՝ ի Կոստանդինական քաղաքին, և ընդ միաբանութեամբ
հոգեւոր պիտոյիցն զխնդիրն վճարէին³: Որոց յետ այնորիկ հաս-
տատուն օրինակօք աստուածատուր գրոցն և բազում շնորհազիր
հարց յետ այնր աւանդութեամբք, և Նիկիական և Նիքեոսական
կանոնօք գային երեւելով աշխարհին Հայոց, և առաջի զնէին
հարցն զբերեալ կտակարանսն եկեղեցւոյ սրբոյ:

Իսկ երանելոյն Սահակայ զեկեղեցական գրոց գումարու-
թիւնն՝ կանխաւ ի յունական բարբառոյն ի հայերէն դարձուցեալ,
և բազում ևս զհայրապետաց սրբոց զճշմարիտ զիմաստութիւնն:

Դարձեալ յետ այնորիկ առեալ հանդերձ եղնակաւ զյառաջագոյն զյանկարծագիտող փութանակի զթարգմանութիւնս հաստատէր ճշմարիտ օրինակօք բերելովք: Եւ շատ ևս մեկնութիւն գրոց թարգմանէին:

Եւ այնպէս զամենայն ժամանակս իւրեանց՝ լընթերցուածս գրոց ծախէին հարքն՝ զտիւ և զգիշեր, և նովիմը ծաղկեալք և շահաւետեալք՝ օրինակ քարեաց ուսումնասէր առննթերակայից լինէին:

[ԺԹ]

¹ ձեռն ի գործ արկանէր ի թարգմանել...—ձեռնարկեց կամ սկսեց թարգմանել

² յետ ժամանակի ինչ ընդ մէջ անցելոյ—մեջտեղում որոշ ժամանակ

անցնելուց հետո

³ հոգեւոր պիտոյիցն զանդերն վճարէին—կատարեցին հոգեւոր պիտոյքի խնդիրը (այսինքն՝ թարգմանութեան գործը)

ԲԱՐՍԵՂ ԿԵՍԱՐԱՅԻ

ՎԱՍՆ ՎԵՅՕՐԵԱՅ ԱՐԱՐՉՈՒԹԵԱՆՆ

(Հատուածք)

1. Բարի և գեղեցիկ է ծով

Բարի և գեղեցիկ է ծով փ խաղաղ ժամանակի, յորժամ հանդարտացեալ կայցէ յալեաց և ի մրրկաց ի պարզ և յստակ ժամանակի. յորժամ միտ եղեալ նայիցիս ընդ ծիծաղել ջուրց նորա. որ յազգի ազգի գոյնս ցուցանեն զերփն երփն նարօտուց¹, մերթ ծիրանույ, մերթ կապուտակի, մերթ սևաներկ երանդաց. և յորժամ քաղցրաշունչ սողոյս վէտս վէտս զմկանունս ճօճեալ ճեմեցուցանիցէ. յորժամ ոչ բոնութեամբ օդոյ յանդգնութեան ծփեալ կոծիցէ զերկիր՝ զիւր զրացի, այլ խոր խաղաղութեամբ և ջերմեռանք սիրով զիրկս արկեալ պատեալ կայցէ² զցամաքաւն:

Առաջին գեղեցկութիւն ծովու այս է, զի նա է ակն մեծ խոնարութեան ջուրցն բազմութեան, և յաներևոյթ յանդունդս են զնացք իւրոյ յորդովեան, որպէս յայտ առնեն փորուածք երկրի և ցնցղաձև երակք՝ որ են ի միջի նորա: Զի ջուրք ծովու փորեն ծակոտեն զերկիր, որ և զնան ի նմա մանուածապատ շրջանօքն, շրջին կոծին ընդ վայրս բազումս, մինչեւ քամին պարզին աղի ճաշակքն և դառնութիւնք, և ապա բղխեն ի ներքոյ ի վեր քաղցր և անուշ ճաշակօք, և առնին ըմպելի³ ուրախարար ամենայնի, որ զեռան յերկրի:

Դարձեալ և ջերմկաց տեղիք նկատեալք են յերկրի, և ի բազում ջերմութենէ, որ մթերեալ կայ ի սիրտ երկրի, եռան ելանեն իբրև ջեռուցեալք հրատիւք, վասն բազմութեան ջերմութեան հրատին, որ իբրև զհնոց բորբոքի և եռացուցանէ զնոսա: Եւ ի կղզիս բազումս գտանին ըստ նմին օրինակի, և անդէն զեզերք ծովուն ընդ բազում տեղիս գտանին ջերմուկք: Եւ շուրջ զգետովք՝ ոչ զնան ի ցամաքի՝ ջուրք ջերմկաց բղխեն և խառնին ի ջուրսն

ցրտաբուղխս. և այսպէս յամենայն տեղիս զնոյն դտանես: Կէ պատճառք ճառիս այս են, զի ցուցից, թէ ամենեւին յամենայն տեղիս փորեալ ծակոտեալ է երկիր ի ջուրց ներքին անդնդոց, ու զնոյն ծակոտեն և ի նմին գնան և ի միջի նորուն շրջին:

Բարի և գեղեցիկ է դարձեալ ծով Աստուծոյ վասն երազըն-
թացն գնացից ջուրցն անդնդոց, որ պայմանաւոր չափով բաժա-
նին բաշխին ընդ ամենայն կողմանս՝ լինել հանդիստ ամենայնի:
Բարի և գեղեցիկ է դարձեալ ծով, որ ասպնջական և հիւրամեծար է գետոց բազմաց, որ յամենայն տեղեաց մտանեն ի նա: Առնու
ամփոփէ զամենեալն և ինքն կայ ի նոյն սակի՝ և ի նոյն սահ-
մանի առանց թերութեան և յաւելութեան:

Բարի և գեղեցիկ է դարձեալ ծով, զի նա է ակն զխաւոր
ջուրցն օդոց, որ պարզին ելանեն ի նա ճառագայթիւք արեգա-
կան, յառնուլ ընդ աղօտ և նորք ջերմութեամբն՝ քաղցրացուցանել
զջուրսն քաղցրացուցիչ տապովն, որ ձգին ելանեն ի բարձունս
վերինս: Եւ առնուն ջերմութիւն ի տապոյ արեգական և ապա դառ-
նան հովանան հովանեաւք ամպոց, որ զնոսա ընդունին ի շնչել⁵
հողմոց ամպավարաց: Եւ ապա գան հասանեն ջուրքն, լինին յանձ-
րես հրամանաւ արարչին, թանան գերկիր և արբուցանեն զնա:

Եւ այս բազմաց հաւատալի է, թէ այսպէս է. և եթէ կամիր
ցուցից օրինակ մի, որով առաւել ստուգեսիք գիտել ճանաչել՝ թէ
արդարեւ այսպէս է:

Զիցէ՞ տեսեալ ձեր զկատասայս և զսանս լի ջրով եռացուցեալս
ի հրատի և ի միտ եղեալ, թէ զիւրդ լինիցի թերութիւն ջրոյն⁶
ի գոլորշւոյն՝ որ ելանէ: Զի եթէ յերկարեացեն թողցեն ի բորբո-
քեալ հրատին, բնաւ ամենեւին իսկ ունայն գտանին ամանք⁷ ի
ջրոյ անտի, և զջուրն զոր ուտէ հորն ի խոնարհ, առաքէ գոլորշ-
ւովն ի վեր: Սոյնպէս ունիս նայել⁸ և ընդ ջուրս ծովու, որ վերա-
նան ելանեն ի վեր տապովն արեգական: Եւ ունիմ օրինակ ի
նա: ավարաց, որոց եթէ պակասիցի ջուր ի ծովու, առնուն զջուրս
ծովուն զաղին և զղառն, արկանեն ի տանս կամ ի կատասայս,
եռացուցանեն և զնեն սպունկս մեծամեծս ի խոսին կատասայիցն:
և ի խոնաւութենէն զոր առնուն սպունկքն ի գոլորշւոյն, ջուրս
քաղցունս ժողովեն: Եւ այսպիսի հնարիւք առնեն դարման կենաց
իւրեանց ի նուազութենէ ջուրցն, յորժամ պակասիցէ ի ծովու:

Բարոք և գեղեցիկ է դարձեալ ծով՝ զի պնդէ ամրացուցանէ
զկզգիսն, որ են ի միջի նորա, և պահին առանց վնասու և առանց
նենգութեան, կերակրին ի նմանէ իբրեւ ի ցամաքի, և առնին ի

նմա⁹ գեղեցիկ օթեվանք տեղուցէ ի տեղի ի հանգիստ այնոցիկ,
որք շրջին ի նմա:

Բարի և գեղեցիկ է դարձեալ ծով, զի է պատճառք բարի,
քանզի նովին ընտրին և սահմանին աշխարհք ի միմեանց: Եւ է
դարձեալ ճանապարհ յատակեալ ի շահ վաճառականաց, և ամե-
նայն կեղպարանօք լցուցիչ է կարօտութեան մարդկան: Շահ մեծա-
շահ է մեծատանց՝ բերելով զվաճառս ազգի ազգիս ս. դարմանիչ
և կերակրիչ է աղքատաց, զի գտանեն ի պատճառս նորա¹⁰ զպէտս
կարօտութեան կենաց իւրեանց:

Եւ ես զի՞նչ իցեմ տկար մի տառապեալ՝ կալ ճշգրտիւ պատ-
մել զմեծապայծառ գեղ վայելչութեան ծովու, որ յԱրարչէ առ
հրաման, թէ բարի և վայելուչ է:

Լուրջոք դարձեալ իբրեւ բանս ի համրացելոցն. տեսցուք զի՞նչ
ասեն զհիւսիսային ծովէն: Ծով մեծանիստ, անխորշ և անզոգ է՝
ասեն՝ ծովն այն, և բռնութիւնք ցրտաշունչ հողմոցն միշտ ան-
դադար շնչեն ի նմա, քանզի լայնանիստ մեծութեամբ տարածեալ
կայ առաջի նոցա, և միշտ մրրկեալ ամբոխեն զնա ալիք. և իբրեւ
զառ ի թափ իմն են գնացք ծովուն: Եւ ի ներքին անդնդոց յատա-
կացն դարձուցանեն հողմքն զջուրս նորա, և զսիկ և զաւաղ ծո-
վուն ընդ կտտակեալ ալիսն խառնեն: Եւ ի ժամանակ ձմեռայնոյ
սառնաստուց սառնամանիք փչին ի նմա, և բազում գետք յոր-
դաջուրք մտանեն ի նմա: Եւ յորժամ ընդունին ի նմանէ երամբ
ձկանցն սակաւ ինչ հանգիստ ի ժամանակս ամարայնոյ, դարձեալ
իջանեն ի ձմեռն կոյս ի ձմեռոց ի միւս ծովն, որ խորշիւք և զո-
գովք խորոցն անբոյթ է և պատսպարան լինի նոցա ի դառնա-
շունչ հողմոցն ամբոխելոց, գնացեալք փախստեալ ի ցրտաշունչ
մրրկացն հիւսիսային ծովուն ըստ ջեռուցանելոյ արեգականն յայլ
ծովս՝ որ յապահովս իցեն ի խոռվութենէ:

¹ յազգի ազգի զոյնս ցուցանեն զերփն
երփն նարօտուց—զույնզգույն նա-
րօտների տեսակ-տեսակ զույներ են
ցույց տալիս

² պատեալ կայցէ—պատում է, շէր-
ջապատում է

³ առնին ըմպելի—ըմպելի՝ խմելի են
դառնում (լինում)

⁴ ի նոյն սակի—նոյն չափով

⁵ ի շնչել—երբ փչում են

⁶ զիւրդ լինիցի թերութիւն ջրոյն—
ինչպէս է ջուրք պակասում

⁷ ունայն գտանին ամանք—կղա-
տարկվեն ամանները

⁸ ունիս նայել—պիտի նայես

⁹ առնին ի նմա—նրա մեջ շինվում
են, կառուցվում են

¹⁰ ի պատճառս նորա—նրա շնորհիւ,
միջոցով

2. Վասն ծիծուան և աղկիոն թռչնոյ

Մի՛ ոք կարի յոյժ տրտմեսցի վասն աղքատութեանն, և մի՛ ոք անշափ մոռացցի (զԱրարիչն՝ մինչև) զանձին հատանել զյոյս. յորժամ ոչ ինչ գտանիցի ի տան: Նայեսցի ընդ ծիծուան անջատ և միանձն, տեսանե՞ս զիա՛րդ դալակիցի, տկար զօրութեամբն առնիցէ դադարս անձին: Զի յորժամ գտառապանաց բունիկն կամիցի շինել, բերանացի քաղէ տանի շիղս. և քանզի ոտիւքն ոչ կարէ կրել կաւ, զծայրս մագլացն ի ջուրսն թանայ, և ելանէ ընդ մանր փոշի գնայ, և յայսպիսի տառապանաց՝ հնարիւք լնու՛ զկարօտութիւն կաւոյն կրելոյ²: Եւ առ սակաւ սակաւ հնարի շինել զվարանացն զբունիկն. դնէ նախ զկան, և ապա զշիղն ի վերայ իբրև զպահանգս կապէ, և այնպէս կատարէ զշինուած բունոյն, զի հանէ ի նմա ձագս և սնուցանէ ի սմա զձագսն:

Եւ եթէ դէպ տացէ ցաւել աշաց³ միոյ ուրուք ի ձագուց անտի⁴ և կամ հարցի ընդ իմիւք⁵ և վնասեսցի, գիտս բժկութեան ունի բնութեամբ՝ մատուցանել աշաց ծննդոց իւրոց և բժշկել:

Զայս ամենայն հնարս այսր տկար թռչնոյս առցէ մարդ աղքատ ի միսթարութիւն իւր, զի մի՛ վասն աղքատութեանն անկցի ի դործս շարեաց. և յորժամ վիշտք ինչ անհնարինք հասանիցեն ի վերայ մեր յաշխարհի, մի՛ վհատեալք և լքեալք անյոյս լինիցիմք. այլ յուսացեալ ապաւինեսցուք յԱստուած՝ որ և ի վերայ ծիծուանց ունի հոգաբարձութիւն, քանզի նորա արարածք են: Եւ մեզ առաւել քան նոցա լիցի օգնական, եթէ յամենայն սրտէ խնդրեսցուք զնա, և ոչ բախեսցուք զդուռն նորա պատրանօք մարդկան՝ որոց ի կորուստ են հրապոյրք իւրեանց:

Աղկիովն դարձեալ թռչուն է, որ առ ծովեզերք բնակէ, և անդրէն առ ծովեզերքն դնէ բոյն յաւազոյն վերայ. և արկանէ զձուս, և ի մէջ ձմերայնոյն նստի ի ձուս թխել, յորժամ բունութիւնք հողմոյն և դառնաշունչ սառնամանիքն ամբոխեալ զծովն՝ ալէկոծս առնիցէն զեզերսն: Եւ յայնպիսի մրրկեալ ժամանակի կակղանան բունութիւնք հողմոցն, և ցածնուն ալիքն ամբոխեալք, և դադարէ ծովն ի խռովութենէ, մինչև տկար թռչունն աղկիոն թխսէ զձուս զեթն օր, և ի կատարել եթն աւուրն⁶ հանէ զձագս ի մեռեալ ձուոցն ի կենդանութիւն. և յորժամ հանիցէ զձագսն, զեթն օր ջանայ սնուցանել և զարգացուցանել:

Այս ամենայն պարզևք առ տկար թռչուն յամենատեան Աստուծոյ տեսչութենէն՝ որ ամենայնի առաջնորդէ. և զայս ամենայն տեսչութիւնսն՝ որ ի վերայ տկար թռչնոյն լինի, ամենայն

նաւորդք իմանան, և զաւուրսն զայնոսիկ յանուն աղկիոն թռչնոյ անուանեն. և այսպէս կոչեն՝ աղկիոնի դիտակ աւուրք:

(Բարս. Կեսարացոյց բերված հատվածները վերցված են Թ. Թոռնյանի «Հատընտիր ընթերցուածք ի մատենագրութեանց նախնեաց» գրքից, հատ. Բ, Վիեննա, 1910 թ.):

¹ հնարիւք լնու—հնարամտութեամբ կատարում է, լրացնում է

² զկարօտութիւն կաւոյն կրելոյ—կալ կրելու կարիքը, պետքը

³ դէպ տացէ ցաւել աշաց—պատահի որ ցավեն աչքերը

⁴ միոյ ուրուք ի ձագուց անտի—ձագերից մեկի

⁵ հարցի ընդ իմիւք—խփվի մի բանի

⁶ ի կատարել եթն աւուրն—յոթն օրվա վերջում, երբ վերջանում են յոթն օրերը

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ

Դրուագ Գ
Գլուխ ԶԳ

Եւ զօրավարն Հայոց Վահան Մամիկոնեան դարձեալ ի կոտորածէ թշնամեացն՝ երթեալ հանգչել զմնացեալ մասն ի գիշերոյն յՈղին գեղջն, զոր Շտեայ անուանեն, ի գոմս տեղեացն, մինչև յառաւօտուն ծագել. և ի ծագել լուսոյն՝ երթեալ բանակէր ի գիւղն Շտէոյ:

Եւ մինչ կամեցեալ հանգչել առ վայր մի զօրացն Հայոց Վահանայ Մամիկոնէի ի ծանրութենէ գիշերոյն աշխատութեանց՝ զաչս ի վեր առեալ տեսանէին, և ահա հասեալ կայր ի վերայ նոցա զօրագլուխն Պարսից Շապուհ. զայրագնեալ սրտիւ մոմռայր իբրև զգազան: Վասն զի առաւել քան զամենայն աւուրց՝ այն գիշերոյն վնասք շարութեան առաւել թուէր նմա և կարևոր, որ եղևն իսկ արդարև այնպէս, այլ ոչ ինչ նման առաջիկայ մեծ բեկմանն, զոր առժամայն էր տեսանելոց և ի սպառ բեկանելոց: Եւ տեսեալ զօրավարին Հայոց Վահանայ Մամիկոնէի զյանկարծաս զիմեցմունս զօրագլխին Պարսկաց Շապուհոյ ամենայն բազմութեամբ զօրուն ի վերայ նոցա, թէպէտ և անպատրաստ տեսանէր զիւր գունդն ի ժամուն և կամ ի նուազս, ըստ սաստկութեան թշնամեաց զօրուն՝ սակայն զանգիտէր և բնաւ իսկ ոչ. այլ հրաման տուեալ՝ փութանալի կազմէր որքան իսկ էին: Ի ձայն բարձր գոչէր առիծաբար, ասելով, թէ՝ «Մարդոյ հաւատացելոյ միտմ յերկուց վրիպել անհրեար է՛, և դիպմունք երկոքեան մեծարգոյ են և պատուական. այլ սակայն մինն յերկոսեան առաւել ևս մեծ՝ ի վեր է և բաղձալի քան զմիւսն. և ոչ անյօժարք և անխորհուրդ դիպմունք, որում և պատահեմք յերկոցունց. և որ ցանկացայք կեալ ժուժկալութեամբ և մեռանել յուսով, այլ կեալն և մեռանելն մասն է պարծանաց. և

մեռանել ի վերայ ուխտի սրբոյ՝ վիճակ է մարտիրոսութեան: Արդ՝ յաղթութեան մասամբն բազում անգամ պայծառացոյց զմեզ Աստուած, և գոհ եմք. իսկ որ առաւել մեծ է և քան զամենայն ի վեր՝ զայն ևս պարգեւեալ շնորհեցէ մեզ հօրն և պսակեցէ: Բայց և այժմ մի՛ զանգիտեալ որ զարհուրեացի թերահաւատութեամբ, վասն զի սուրբ Հոգին որ ասաց, թէ «Զորս տէր Աստուած հարկանէ և ի ձեռս իւրոց սիրելեացն ցուցանէ՝ մին զհազարս հալածէ, և երկուս զրիւս շարժէ», արդ՝ և մեք Աստուծոյ, և Աստուած հայի ի մեզ օգնել: Եմք մեք թուով սակաւ, բազում հարիւր առաւել, թէ ևս յուրմէ և կամ նուազք². և եթէ խոստմունս ասացելոցն կատարել ի մեզ կամի հօրն՝ ապա նոցա երեք հարիւր հազարս զօրուցն շատ մարդկան բազմութիւնք պիտին, քանզի ոչ զոյ ի նոսա, ըստ կշռելոյ ական³, աւելի քան զշորս հազար արանց: Բայց մեք աստուծով պարծեսցուք զօր հանապազ, և անուան նորա խոստովան եղիցուք յաւիտեան»:

Եւ ասացեալ զայս ամենայն բանս զօրավարին Հայոց Վահանայ Մամիկոնեանի, բաժանեալ որքան իսկ էին արք զօրուն ընդ նմա՝ տայ իւրաքանչիւր զօրագլխացն, զորոց կարծէր եթէ ի գեպ է և պատշաճս: Եւ մինչ դեռ ևս նա կազմէր յարձակմանն, և զօրքն Պարսից ձակատեալք կարգմամբ զային սաստկապէս ի պատերազմ՝ հայեցեալ տեսանէ, զի գունդն ամենայն Հայոց, դարձուցեալ զերեսս յուխտէն երգմանն Աւետարանին և ի խրատուէ զօրավարին Հայոց Վահանայ Մամիկոնէի՝ երթային փախտեալք ամենեքեան: Եւ մնաց ինքն և յուխտապահացն Մուշեղ ի տահմէն Մամիկոնէից և երեքեան Կամսարականքն, որդիք երանելոյն Արշարայ, փնքեանց երկուք կամ երեք դայեկօք, և այլ թուով արք, որք ի յազատաց և որ իւր իսկ ի Մամիկոնէից տանէն, ընդ բնաւ որպէս թէ քառասնիւք կամ նուազիւք ևս: Որոց ևս տեսեալ զփախուստն ամենայն զնդին Հայոց առհասարակ և զարհուրեալք՝ ասէր ոմն ցօրավարն Հայոց ցՎահան Մամիկոնեան, թէ՝ «Յո՛ւշ⁴, տէր, յո՛ւշ». այսինքն թէ հնար ինչ է ի ժամուս տեղի տալ և անձին զգուշանալ: Եւ զօրավարին Հայոց Վահանայ Մամիկոնէի տեսեալագրեալ զինքն՝ բարձր ձայնիւ ասէր, թէ՝ «Յիս արդ որ յուշ մի՛ ասէք. զի ինձ յուսալ ի մարդ և կամ պարծել մարդով՝ քա՛ւ ինցի, բայց միայն ի խաչն տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի»:

Եւ քաջաբար ի մէջ ամենայն զօրացն Պարսից յարձակէր հանդերձ լաւ ուխտապահ արամբքն սակաւուք, որ մնային առ նմա:

Եւ ապշեալ ընդ ահաւոր աներկիւղ ուժին զօրավարին Հայոց

Վահանայ և ընդ այլ սակաւ անքան արանցն որ ընդ նմա, զօրապետին Պարսից Շապհոյ՝ ճեպով ցիշխանն Սիւնեաց առ Գրիհոն յղէր, ասէ. «Զե՛ռն տուր յիս կողմն, վասն զի իրս անպատումս իմն և նորոգս ցուցաւ. զի թէ արդարեւ զօրութիւն իմն աներևոյթ այլ է, որ օգնէ նոցա և մեզ չերևի՝ դայն ես ոչ գիտեմ. բայց եթէ անմտութեամբ ցանկան անձնամահօք լինել՝ ապա ի մէջ արարեալ զամենեան զնոսա այսօր ձերբակալս առնեմք»:

Եւ իշխանն Սիւնեաց Գրիհոնն փնդալից եղեալ ընդ կողմն Շապհոյ՝ նշկահելով փութանակի ի տեղին արշաւէր:

Եւ զօրավարն Հայոց Վահան Մամիկոնեան, հանդերձ ընդ իւր միասիրտ սակաւ արամբք, օգնութեամբ աջոյ հօրին յարձակեալ՝ հերձանէր զբովանդակ գունդն Պարսից, որպէս յորդահոսանք բազմութիւնք ջրոց, որ հեղեղատեն զերկիր և անցանեն: Եւ ինքն հօրարար քաջ ուխտակցօքն նման առիւծու ընդ մէջ ամենեցուն յայնկոյս ելանէր. և սպանեալ իւր և արանցն որ ընդ նմա բազում արս հօրս պատերազմողս ի զօրացն Պարսից՝ հարեալ խոցէին նիզակաւ ընդ անութ կարէվէր և զհալարտ իշխանն Սիւնեաց Գրիհոն, և զհաւորալուր ամրութիւնն զինուն, յոր պանծացեալ յուսայր անօրէնն՝ ցելեալ վեր ի վայր թափ ընդ լեարգն զնիզակատէզն հասուցանէին: Որոյ դառնակոռոչ չարալուկ հեծմամբ յատուրս սակաւս վճարեալ զոգին՝ սատակէր անխոստովան. որ պարծէրն ամբարտաւանութեամբ և ասէր, թէ՛ «Ես ընդ Վահանայ և ընդ Հայերդ ոչ եթէ նետիւ կռուիմ, այլ գզզըկով պուղեալ զբոլորս ցնդեմ, օ՛ն և անդր ցիր և ցան արկից ձորոցդ և դաշտացդ»: Եւ եղև քան հպարտութեան նորա քեկումն նմին. զոր մատնեալ Աստուծոյ ի ձեռս արանց զօրուն Վահանայ Մամիկոնէի մի անդամ և երկիցս զիշխանն Սիւնեաց Գրիհոն, և դարձեալ երկայնամտեալ ի նա Աստուծոյ իբրև զմարդասէր՝ ներէր խնայելով, զի թերև զղջացեալ գտցէ ժամ դարձի և ապաշխարութեան, և կեցցէ: Եւ իբրև ոչ գգաստացաւ, այլ բնաւ ամենկիմբ արհամարհաց զճըշմարտութիւն և եղեալ անպատասխանի յաստուածային հարցմանն՝ ընկալաւ զսատակումն ամօթոյ իւրոյ զաստիս և զհանդերձելոցն:

Եւ զօրքն Պարսից զկնի փախստէիցն Հայոց անցեալ երթային, յորոց և արս բազումս սպանին ի թուացեալ մեղկացելոցն:

Բայց զօրավարին Հայոց Վահանայ Մամիկոնեան հանդերձ իւրովք գործակցօքն զգործ քաջութեանն վճարեալ Աստուծոյ զօրութեամբն՝ երթայր այնուհետև յանհոգս, որպէս թեակից զօրուն Պարսից. և գունդք ամենայն զօրացն Շապհոյ և հայել ի նոսա լոկ

ոչ իշխէին: Քանզի այնպէս արկեալ էր Աստուծոյ զահ և զերկիւղ զօրավարին Հայոց Վահանայ Մամիկոնէի ի վերայ զօրացն Պարսից, զի կարծէին, թէ ի հայեցուածէ լոկ առն Մամիկոնեանի և յարանցն որ ընդ նմայն էին՝ չզերծանիցին առանց վտանգի...:

- ¹ մարդոյ հաւատացելոյ միտմ յերկուց վրիպել անհնար է—մի մարդ, որ երկու բանից մեկին է հավատում, անհնար է, որ սխալվի
- ² բազում հարիւր առաւել, թէ ևս յուրք և կամ նուազք—շատ շատ

- հարիւր (մարդ), կամ գուցե թիշավել կամ պակաս
- ³ ըստ կշռելոյ ական—աչքի կշռելու շափով, աչքի տեսածով
- ⁴ յո՛ւշ—զգո՛ւշ, զգուշացի՛ր

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Գլուխ Զ

Յաղագս աշխարհաշինության մեծի արքային Գագկայ եւ բազում տեղեաց նորոգմանց եւ հրաշակերտութեանց Ոստանն աւանի:

Բայց ինձ ահա յոյժ սիրելի է աստանօր զբարձրագոյն իմն իրէ բուն հարկանել, առ ի յիշատակ թողլով զկնի եկելոց, ես եւ ի պարծանս տանն Արծրունեաց, յիշատակեալ զիմաստակիր խոհականութեան գործս մեծի արքային Հայոց Գագկայ, որ քաջութեամբ եւ աշխարհաշէն խաղաղասիրութեամբ հոգաբարձէր իբրն զհայր եւ խնամածու ի վերայ աշխարհիս Հայոց, որ եւ ի վերայ բարեխնամօղ գթութեանց, որով զաղքատս դարմանէր, զգերեալս դարձուցանէր, զզրկեալս փրկէր, դատ առնէր որբոց եւ տայր իրատունս ալրեաց եւ զայն ես աւարտ եւ գլուխ դնէր ամենայն առաքինասէր վարուց, ես եւ մեծի գովութեանց արժանաւոր. զոր եւ ես քեզ սիրելի քաջ, եւ քաջի արանց նախնական, որ եւ զպատմութիւնս յինէն պահանջեցեր, ոչ իբրու յայլոց համբաւուց տեղեկացեալ ընծայեալ արձանացուցանեմ քեզ ստայօղ բանից պաճուճեալ առասպելս, այլ ականատես եւ ականջալուր, եւ իմով իսկ ձեռօք շօշափեալ՝ պատմեմ քեզ հաւաստապէս զեղելոցն զարմանս:

Ամենեցուն իսկ ընթերցասիրաց յայտնի են պատմեալքս՝ զի այր արծաթասէր սրով գելով զպարանոցն լաւագոյն համարի, քան եթէ դանգ մի տուժել յարծաթոցն. եւ եթէ զարեզակն տեսանիցէ արձակելով զճառագայթսն ի խնամս տիեզերաց ըստ հրամանի խնամողին Աստուծոյ՝ ընդդեմ նորա ասէ, ընդէ՞ր փոխանակ լուսոյդ ինձ ոսկի ոչ բղխես. եւ եթէ աղբիւր ականալձիտ տեսանիցէ՝ ասէ, չեմ ծարաւի, եւ ոչ երբէք արբից ի քէն ջուր. մատո՛ր ինձ արծաթ: Իսկ բարբ անարծաթասէր գոլով թաղաւորին, զուտ եւ մաքուր մնալով յայսպիսի մեծավէր ախտէ՝ խնամ ածէ ոչ միայն

անձինն զբօսանաց, այլ եւ բնաւ աշխարհիս Հայոց, տայ զմթերս գանձուց ի ձեռս գործավարաց եւ արուեստաւորաց՝ պարսպաւորել ամրութեամբ զբլուրս գագաթնաւորս եւ զանառիկ ամրոցս բերդից ի գաւառս եւ ի միջոցս երկրի, ի պէտս ապաստանի փախուցելոց ի հինից եւ ի խռովութեանց օտար ազգաց. յորոց ի բազում ամրոցաց պարսպելոց յիւր անուն՝ յերկուս տեղիս կարի իմն յոյժ հաճեալ նուաճէ ականակառոյց լինելով. մինն առ եզերք ծովուն, որ է աւանն Ոստան ի գաւառն Ռշտունեաց, որ է յոյժ բարեխառն, ի շորից ծաղաց երկրի օդոց առ հասարակ ի նա շնչելով. նաեւ ծառովք պտղաբերովք սաղաթթեալ եւ այգեւետ բազմութեամբք յոյժ վայելչացեալ զարդարի. բղխեն աղբիւրք բարեխառնք շորջ զքաղաքան, օգնականութիւն մատուցանելով մարդկան ի բազում պէտս, այլ եւ ի հարաւակողմն կուտէ ամրոցին մերձ կայ բարձրաբերձ լեռնն Արաօս, որ ի գարնանայինն եղանակ ամբարեալ պահէ յինքեան զղալարութիւն արմատոց եւ ծաղկանց եւ զձիւնահոս ամբարձեալ ի պէտս թաղաւորաց, եւ ամենայնի որ ցանկացի որ առնուլ: Նաեւ ի գլխոյ չերինն հոսեալ իջանեն գետք սահանակարկաջք յորդահոսք, որով ոռոգանի երկիրն առ հասարակ, որք եւ ի ծով անկանելով՝ բղխեն ձկունս մանունս առ ի պէտս վայելչութեան բնակչաց աշխարհին, եւ ամբարեն ինչս բազումս ի գանձս թաղաւորաց, զոր եւ արքայի առեալ նուիրէ ի դարմանս աղքատաց: Եւ ինքն գագաթն ամրոցին է ծովահայեաց եւ յոյժ վայելուչ. եթէ շարժեսցի ծով յուզեալ ի հողմոց՝ ծաղկաձեւ ալիքն զբօսացուցանողք եւ վայելուչք երեին. եւ եթէ մաքուր յօդոյ լինիցի՝ զաննեցուն աչս գրաւէ զիւրն տեսանել ծաւալումն. վասն որոյ եւ արքայի ձեռնարկեալ շինէ ի նմա տաճարս եւ տնեակս եւ փողոցս հրաշալիս պատկերակերպս եւ ազգի ազգի յօրինուածս, զոր ոչ բաւեմ պատմել: Պարսպէ եւ զծովակողմն դօրաւոր վիմօք, դնելով զհիմունսն յանհնարին խորութեան, շինէ եւ ի գլուխ պարսպին ընդդէմ ծովուն տաճար մի ճեմարանոց ոսկեզարդ եւ պէսպէս պաճուճեալ զեղովք, աեղակնահարաշ ճառագայթաձեւս ի խողտանս աչաց եւ յուրախութիւն սրտի ինքեան եւ իւրոց արժանեացն. իսկ զգրունս կազմեալ կամարաձեւս, օղաբերս, զովացուցիչս, միանգամայն եւ լուսանցոյցս շողախաղացս, որք ի ծաղիկ եւ ի մտանել արեգականն փալատակելով ի վերայ ծովուն՝ շող գործեն ի սիրտս տաճարին, եւ յերփն երփն շրջշրջելով զգրօշեալ պատկերատիպսն եւ զգանազան յօրինուածս՝ զմիտս հիացուցանէ զտեսօղացն, եւ ի վեր անդր անցանէ քան զպատմողաց գիտութիւն:

Իսկ մեր ի բազմաց զսական յիշատակելով՝ ահա ասացաք
որ ինչ յաղագս Ոստանն աւանի:

(Վերցված է հետևյալ գրքից. Թովմայի վարդապետի
Արժրունույ պատմութիւն տանն Արժրունեաց, Պետեր-
բուրգ, 1887 թ., էջ 290—292: Համարված է Թ. Արժրու-
նու գործ):

ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՅԻ

ՄԱՏԵԱՆ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԵԱՆ

Բ ա ճ Ժ Ը

(Հատուածք)

Ահա կարկառեմ զկարկամեալ բազուկս հոգւոյս յանուն քո,
հօր,

Արասցես ողջ իբրեւ զառաջինն,

Մինչ ի դրախտին փափկութեան զպտուղն կենաց կթելի:

Կաշկանդեալ, գոսացեալ ի կոր կործանմամբ ընդ կնոջն

տազնապելոյ՝

Կայ անուղղելի հոգւոյս թշուառութիւն, ընդ երկիր պշուցեալ²

մեղացն կբմամբ՝

Սատանայական բուռն կապանօք,

Զի մի՛ զերկնայնոյդ ընկալցի զողջոյն.

Խոնարհեա՛ց առ իս, միա՛յն ողորմած,

Զի բարձրացուցես զփայտս խոնարհ բանաւոր անկեալ,

Եվ զշրացեալս ծաղկեցուցես ի բարի կրօնս վայելչութեան³,

Ըստ աստուածաբանութեան սուրբ մարգարէին:

Որպէս զ⁴ ի ծնէ կոյրն անլուաւոր՝ շունիմ տեսարան⁵,

Որով ստեղծչիդ նկատեալ զկերպ մաղթեցից⁶

Հօր բարեգութ, միայն դու պաշտպան

Ակնարկեալ խնամովք անճառ քո սիրոյ⁷

Ի շնչական խօսուն քո անօթս,

Յանէից գոյաւորութիւն լուսոյ հաստեսցե՛ա⁸:

Ընդ երկոտասանամեայ շարեօք շարշարեալ վշտադին կնոջն

տանջեցելոյ՝

Գետովք մեղանաց արեան հեղեղիմ,

Հայեաց ի բարձանց անմատոյց լուսվիդ պարածածկեալ՝

Ուր ո՛չ է քղանցք ձեռաստեղծական վերարկուի ձորձոյ⁹,

Այլ տարածումն հրաշից ամենայն ուրեք զօրացեալ:
Ո՛չ օծութեամբ իւղով՝ պատժապարտս ընդ մեղաւորին
Մատուցեալ առ կենդանածիր ոտից գարշապարդ¹⁰
Զկաթիլս աչացս՝ վարսիւք հերացս ընծայեցուցանեմ,
Այլ զանբիծ հաւատս՝ արձակամբ բազկացս՝ ստոյգ դաւանմամբ,
Հոգւոյ ողջունիւ, շրթանց կափուցմամբ զերկիր համբուրեմ¹¹,
Խառնեալ հեծութիւն աղբերցս արտասուաց՝
Բժշկութիւն հոգւոյս աղերսեմ:

* * *

Անկեալ կամ շարեօք ի մահիճս ախտից ընկողնոց մեղաց՝
Դի կենդանի և խօսուն մեռեալ,
Կարեկցեալ իմումս թշուառութեան՝
Ողբականօք քրտանաց ձայնից,
Ո՛վ բարեբար Որդի Աստուծոյ,
Օրհնաբանեալ աչացդ ցօղով
Վերականգնեցե՛ս ի կենդանութիւն,
Իբր զսիրելին ի յանշնչական մեռելութենէ:
Ստոյգ դառնացողա՛¹² ի դբի մեղաց կամ տարակուսեալ,
Ձեռն մատուցեալ՝ արե՛ անստուեր Որդի Բարձրելոյ,
Հանցե՛ս զիս ի լոյս քումդ նշուից:
Ընդ աղիողորմ թշուառութեան կականման ձայնի՝
Այլուոյն ի նային՝ մօր միամօրին¹³,
Տատանմամբ մատանցն, կոծմամբ կրծիցն,
Հոսմամբ արտասուացն, տուայտանօք ախրութեան դիմացն,
Եւ ե՛ս պաղատիմ վերջին հեծութեամբս:
Տո՛ւր յուսահատելոյս զքաջալերութիւն մխիթարութեան գթած քո
բանիդ,

Ասելով և ինձ, գովեա՛լդ բարի՝ ստեղծիչ աշխարհի,
Թէ՛ մի՛ լար գերի՝ բազմաց ողբալի:
Որով ընդ պատանւոյն կենդանացելոյ՝
Ի վշտացելոյ ծնողին սփոփանս¹⁴,
Զամենապարտ ոգիս ընկալայց ի քէն,
Ընդ նմին կրկին նորոգեալ:
Ընդ ալսակիր անզգայելոցն՝ դիւալուկ և քարակոշկոճ
Հեղձամաղձուկ եղկելի անձանցն,
Քստմնելի դիսախոսի հերացն,
Վայրենեքես րանդադուշելոցն,
Ի քէն ողորմեալ, Փրկե՛ւ բոլորից,

Իբրեւ զնոսին առ քեզ դիմեցից.

Հերքեալ մերժեցե՛ս զգունդս շարացն ապականողաց՝ ի քո
խորանէս,

Զի ժամանեալ Հոգիդ քո բարի՝ այսրէն հանգիցէ.
Լցեալ զմարմինս մաքրութեամբ շնչոյս՝ զգեցմամբ անդամոցս՝
Զգա՛ստ արասցես զխելագարեալս ամենաթշուառ:

¹ ի կոր կործանմամբ ընդ կնիւն
տազնապելոյ—վայր կորացած տազ-
նապահար ալն կնոջ պես

² կայ... ընդ երկիր պշուցեալ—աշքը
գետնին է հառել

³ ի բարի կրօնս վայելչութեան—բա-
րեկայելուշ կենցաղով

⁴ այս զ նախդիրը վերաբերում է
հաջորդ կոյրն բառին, ուստի ի
նախդիրց անջատված է ապաթար-
ցով

⁵ տեսարան—այստեղ՝ տեսողություն,
աշք

⁶ որով ստեղծիչը նկատեալ զկերպ
մաղթեցից—որով քո՝ ստեղծիչի
կերպարանքը տեսնելով պաղատեմ

⁷ անկարկեալ խնամովք անձառ քո
սիրոյ—քո անձառ սիրո հոգածու-
թյամբ (կամ՝ սիրով ու հոգածու-
թյամբ) վրաս նայելով

⁸ յանկից գոյատրութիւն լուսոյ հաս-
տեցե՛ս—անկությունից լուս տա-
լացրու (իմ մեջ), այսինքն՝ ինձ,
որ լուսից զուրկ եմ, լուս պարգևիր

⁹ որ ո՛չ է քղանցք ձեռաստեղծական
վերարկուի ձործոյ—ուր չկա ձե-
ռադործ վերարկուի քղանցք: Ամ-

բողջ կապակցության միտքը հե-
տեպես է. երկնքում, որտեղ դու
ծածկված ես անմատուց լույսով,
չկա վերարկուի քղանցք, որին մո-
տենալով բժշկվեմ (ինչպես Աստ-
վածաշնչի հիվանդ կկնր. հմմտ.
Մատթ., Թ, 20), այլ քո հրաշքներն
են ամենուրեք տարածված

¹⁰ պատժապարտս ընդ մեղաւորին
մատուցեալ առ կենդանածիր ոտից
գարշապարդ—ես՝ պատժապարտս,
մեղավորի պես մոտենալով կեն-
սատու ոտքիդ դարշապարին

¹¹ շրթանց կափուցմամբ զերկիր
համբուրեմ—երկրպագում եմ փակ
շրթունքներով

¹² ստոյգ դառնացողս—ես՝ իսկապէս
շարս

¹³ բնդ աղիողորմ թշուառութեան կա-
կանման ձայնի՝ աշրտն ի նային՝
մօր միամօրին—այն՝ աշրտ նման,
որ նայինում (քաղաք է ըստ Դով.,
է, 11) աղիողորմ ու թշվառ կա-
կանման ձայնով իր միամոր որ-
դուն էր ողբում

¹⁴ ի վշտացելոյ ծնողին սփոփանս—
իրբեւ սփոփանք վշտահար ծնողին

Ա. ՏԱՌԵՐԻ ԱՐՏԱՍԱՆՈՒԹՅՈՒՆ. ՀՆՁՅՈՒՆԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆ

1. ՏԱՌԵՐԻ ԱՐՏԱՍԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

§ 1. Գրաբարի այբուբենը նույնն է, ինչ որ աշխարհաբարինը, միայն պետք է նկատի ունենալ, որ գրաբարի այբուբենում եղած ւ-ը (հյուն) որպես առանձին տառ աշխարհաբարի արդի այբուբենից դուրս է հանված: Հին գրաբարում չի եղել ֆ հնչյուն և տառ, այն այբուբենի մեջ մտել է միջնադարում. միջնադարում է մտել նաև օ տառը: (Գրաբարի հին այբուբենն է՝ ա, բ, գ, դ, ե, զ, է, ը, թ, ժ, ի, լ, խ, ծ, կ, հ, ձ, ղ, ճ, մ, յ, ն, շ, ո, չ, պ, ջ, ու, ս, վ, տ, ր, ց, լ, փ, ք):

Գրաբարի ուղղագրությունն ու արտասանությունը լեզուն գրի առնվելու սկզբնական շրջանում՝ 5-րդ դարում, ճշտիվ համապատասխանել են միմյանց, այսինքն, ամեն մի հնչյուն գրվել է միայն մեկ տառով, և ամեն մի տառ ունեցել է միայն մեկ հնչյուն (արտասանություն): Հետագայում շատ բառերի մեջ այս կամ այն հնչյունը կամ հնչյունները պատմականորեն փոխվել են, բայց ուղղագրությունը մնացել է հինը: Այժմ գրաբար բնագրերը, որոնք տպագրվում են հին ուղղագրությամբ, կարդում ենք ոչ թե հին, այլ փոխված, ավանդական արտասանությամբ: Գրաբար գրվածքները ավանդական ձևով ճիշտ կարդալու համար պետք է խմանալ:

§ 2. Յ տառը բառակազմում արտասանվում է հ, որ պահպանվում է բարդություն և ածանցման մեջ. օրինակ՝ յորդ=հորդ, յողնակի=հողնակի, յայտնի=հայտնի, անյայտ=անհայտ: Բառավերջում յ-ն չի արտասանվում՝ ընծայ, տղայ, ձուլածոյ=ընծա, տղա, ձուլածո: Բացառություն են կազմում մի քանի միավանկ բառեր, որոնց վերջում յ-ն արտասանվում է՝ հայ, նայ, վայ, խոյ, Նոյ:

Ի տառը բառակազմում, երկու ձայնավորների միջև և տ կա-

պակցության մեջ արտասանվում է վ. օրինակ՝ նաւ, թիւ, աւագ, հիւանդ, որդւոց=նավ, թիվ, ավագ, հիվանդ, որդիւոց:

Ու տառը ձայնավորից առաջ արտասանվում է վ. օրինակ՝ նուազ=նվազ (=նըվազ), լեզուի=լեզվի: Բացառություն են կազմում ու լծորդով բայերի անցյալ անկատարի ձևերը, որոնց մեջ ու տառը հաջորդ ձայնավորից առաջ պահում է ձայնավոր ու հնչյունը, օրինակ՝ հեղուի, հեղուիւ, հեղուաւ արտասանվում են հեղուի, հեղուիւ, հեղուաբ, կամ առանց հորանջի՝ հեղույի, հեղույիւ, հեղույաբ:

§ 3. Յ և չ հնչյուններով կազմվում են երկբարբառներ և եռբարբառներ: Գրաբարի երկբարբառներն ու եռբարբառներն են՝ ալ, ոյ, իւ, եւ, եա, տ, եաւ, եայ, տյ:

Ի երկբարբառը բաղաձայնից առաջ արտասանվում է յու. օրինակ՝ արիւն=արյուն, հիւթ=հյութ:

Եւ երկբարբառը բաղաձայնից առաջ նույնպես արտասանվում է յու. օրինակ՝ առեւծ=առյուծ: Եւ գրություն փոխարեն, որ ավելի հին է, յու արտասանության համար ընդունված է իւ գրությունը. օրինակ՝ հին առեւծ, մեւ սովորաբար գրվում են առիւծ, միւս:

Աւ երկբարբառը բաղաձայնից առաջ արտասանվում է օ. օրինակ՝ աւր=օր, մաւր=մօր, ամաւր=ամօք (տարիներով): Այս դիրքում աւ երկբարբառի տեղ ընդհանրապես ընդունված է գրել օ տառը:

Մ ա ն ռ թ ու թ յ ու ն. Իւ, եւ, աւ կապակցությունների վերջիւ-ը բառակերպի իր վ արտասանությունը պահում է հոգնակի ուղղականի և հայցականի ք, ւ հնչյուններից, ինչպես և ս, դ, ն ((ք)ս, (ք)դ, (ք)ն) հոգներից առաջ. օրինակ՝ նաւ (=նավ) բառից նաւք, նաւս, նաւդ, նաւն արտասանվում են նավք, նավքս, նավքդ, նավքն. թիւ (=թիվ) բառից՝ թիւք, թիւս, թիւդ, թիւն արտասանվում են առանձին թիւք, թիւքս, թիւքդ, թիւքն. տեւել (գրվում է նաև տերել) բառից՝ տեւելն արտասանվում է առանձին տեւելքն: Այս վ արտասանությունը բաղաձայնից առաջ պահպանվում է այն սակավաթիվ բառերում ևս, որոնց մեջ հնչյունափոխության հետևանքով լ-ից հետո եղած ձայնավորն ընկնում է, օրինակ՝ Դաւիթ—Դաւթի, Դաւիդ—Դաւիդի, Դաւիդի=Դաւիդի:

Ոյ երկբարբառը բաղաձայնից առաջ արտասանվում է ույ. օրինակ՝ թոյլ=թույլ, լոյս=լույս. նույն ձևով է արտասանվում նաև հոգնակի ուղղականի և հայցականի ք, ւ հնչյուններից, ինչպես և ս, դ, ն հոգներից առաջ, օրինակ՝ պիտոյ=պիտոս, բայց՝ պիտոյք=պիտույք, ջրոյ=ջրոս, բայց՝ ջրոյն=ջրույն:

Եւ երկրարբառն արտասանվում է յա. օրինակ՝ կեանք = կյանք, սենեակ = սենյակ:

Մնացած տառերի և տառակապակցութունների արտասանութունն ընդհանրապես նույնն է, ինչ որ արդի հայերենում: Միայն պետք է նկատի ունենալ, որ զ նախդիրը բաղաձայնից առաջ արտասանվում է ըզ. օրինակ՝ զգինի = ըզգինի: Բառակցիքի այս չգրավող ը հնչյունը նախորդ բառի ձայնավորից առաջ վերանում է, ինչպես աշխարհաբարում. օրինակ՝ ետես զնա արտասանվում է ետես ըզնա (= աշխ. տեսավ նրան), բայց տեսի զնա արտասանվում է առանց ը-ի. նույնպես՝ մեք ստացաք = մեք ըստացաք (= աշխ. մենք ստացանք), բայց՝ դու ստացար (առանց ը-ի):

Վարժություն 1. Ավանդական արտասանությամբ կարդացե՛ք. յակինթ, յամր, յանգ, յանդիման, յանդուզն, յանցանք, յապաղել, յառնել, յատակ, անյատակ, յարկ, վերնայարկ, յարմար, անյարմար, յաջող, անյաջող, յննարան, յիշատակ, անյիշատակ, յիշել, յիսուն, յօժար, յօրինել, յաղագս (մասին):

Վարժություն 2. Գրաբարյան ուղղագրությամբ գրեցե՛ք՝ խմբավորելով առանձին-առանձին հո-ով և յ-ով գրվող բառերը (օգտվեցե՛ք հիմ գրաբարյան ուղղագրությամբ գրված բառարաններից), կարդացե՛ք դրանք ավանդական արտասանությամբ.

հաղար, հակառակ, հաղթել, անհաղթ, հաճախ, համբուրել, հայտնի, անհայտ, հայր, հայրենի, հարգել, հարգանք, հայ, հասարակ, հագննալ, անհագ, հին, հոգի, հեղեղ, հեռանալ, հումիս, հովիս, հոգնակի, հաց, հրաման:

Վարժություն 3. Ընթերցարանի հատվածներից ընտրելով՝ գրաբարյան ուղղագրությամբ գրեցե՛ք բառակցքի յ և հ տառերով 5-ական բառ:

Վարժություն 4. Կարդացե՛ք ավանդական արտասանությամբ.

ա) անբաւ, աւար, աւանդ, բնաւ, խաւար, կամաւոր, շաւիղ, ադոաւ—ազոաւք—ազոաւս—ազոաւն, թաւ—թաւք—թաւն.

բ) դիւական, տիւ, վաղիւ, թիւ—թիւք—թիւս—թիւդ—թիւն, պատիւ—պատիւք—պատիւն.

գ) տերեւ, բեւեռ.

դ) արուեստ, դարձուած, դրուագ, զուարակ (հորթ), բնթերցուած, թշուառ, կալուած, հատուած, նուազ, նուաստ, շուեմ, պատուեմ, ստուեր, պատուար, անուան, մահուան, լեզուի, կատուի:

Վարժություն 5. Կարդացե՛ք ավանդական արտասանությամբ, դուրս գրեք այն բառերը, որոնց մեջ աւ կապակցությունն արտասանվում է օ, այդ բառերը գրեցե՛ք օ տառով.

աղաւտ, ամաւթ, աւագ, աւանդ, աւձ, աւր, բաւիղ, գաւաթ, զարք, խաւսք, կարաւտ, հաւանել, մաւտ նշաւակել, պաշտաւն, տաւիղ:

Վարժություն 6. Բերված բառերը գրեցե՛ք գրաբարյան ուղղագրությամբ՝ որոշելով, թե դրանց մեջ վ հնչյունը վ, ի թե՞ ու տառով պետք է գրել.

ավագ, ավան, ավելորդ, ավերակ, բավական, գավիթ, զավակ, կավ, ցավ, հավ—հավք—հավս, կաքավ—կաքավն—կաքավդ, հիվանդ, լրիվ, հովիվ, կռիվ—կռիվք—կռիվս—կռիվդ—կռիվն, նրզովել, կռվ, ծռվ, ով, վարել, կառավար, վարժ, անվարժ, վտանգ, վնաս, պատվեմ, կռվեմ, դժվար, դինվոր, զվարթ, թվական, նվագ, նվիրել:

Վարժություն 7. Ավանդական արտասանությամբ կարդացե՛ք.

ա) հնչիւն, նմանութիւն, բազմութիւն, ազբիր, իւրաքանչիւր, մըշիւն, գիւղ, դիւտ, դիւթել, դիւրաբեկ, հիւէ, հիւսիս, հարիւր—հարեւր, միւս—մեւս, առիւծ—առեւծ.

բ) աներեւոյթ, ձանձրոյթ, զայրոյթ, իսկոյն, սառոյց, բոյր. համբոյր, փոյթ, գոյժ, սոյն, զոյգ, կոյտ, թոյն, գոյական, բարոյական, ներգոյական, հաճոյանալ, գոյութիւն.

գ) վայրկեան, ցորեան, մանեակ, պատանեակ, այրարատեան, կեանք, այծեամն, ուրախութեան, արեան, ուրացեալ, զարմացեալ:

Վարժություն 8. Բերված բառերը գրեցե՛ք գրաբարյան ուղղագրությամբ և կարդացե՛ք ավանդական արտասանությամբ.

ա) ալյուր, անկյուն, արյուն, մեծություն, բյուր, երկյուղ, յուր, հնչյուն, ձյուն, հյւթ, թյուր.

բ) երևոյթ, ծածկոյթ, մակույկ, ողջոյն, հանգույց, գույն, բույր, լույս, բույս, կույս, նույն, խնջոյք, արույր.

գ) ատյան, մատյան, դոյակ, սենյակ, Մամիկոնյան, արևելյան, եղջամն, ծնյալ, հեռացալ, առաքալ, քաջության:

Վարժություն 9. Գրաբարյան ուղղագրությամբ գրեցե՛ք բաղաձայնից առաջ իւ, ոյ, եւ երկբարբառներ ունեցող 5-ական բառ:

Վարժություն 10. Ավանդական արտասանությամբ կարդացե՛ք.

ա) տղայ, արքայ—արքայն, փեսայ—փեսայն, լումայ, փիլիսոփայ, քուրայ, ապագայ, ի վերայ, Հայկայ, Փառանձեմայ.

բ) բրածոյ, չափածոյ, հրոյ, ի ներքոյ, թղթոյ, ջրոյ-ջրոյն, գործոյ—գործոյն:

Վարժություն 11. Գրաբարյան ուղղագրությամբ գրեցե՛ք և կարդացե՛ք ավանդական արտասանությամբ.

ա) ծառա, շղթա, ընծա, պողոտա, քահանա, վկա, ներկա, նոքա, գնա՛, խաղա՛ (հրամայական), Ասիա, Կեսարիա.

բ) երեկո, կոփածո, ձուլածո, գետո, գետույն:

Վարժություն 12. Ընթերցարանի հատվածներից ընտրելով՝ գրաբարյան ուղղագրությամբ գրեցե՛ք բառավերջում ալ և ոյ ունեցող 5-ական բառ:

Վարժություն 13. Ավանդական արտասանությամբ կարդացե՛ք.

—անլուայ, անուաւոր, երկուութիւն, պատասխանատուութիւն.

—յաւիտեան, յաւելուած, յունուար, յոյն, յոյզ, յոյժ.

—պաշտօնեայ (պաշտանեայ), տասնամեայ, առօրեայ, հրեայ, տասնօրեայ, Եւայեայ, Հոփսիմեայ.

—թշնամուլ—թշնամույն, գինուլ—գինույն, խորենացուլ—խորենացույն, անուլ—անույն.

—յորդուլ—յորդույն, յայգուլ—յայգույն—յայգեաց, յառաքինուլ—յառաքինույն—յառաքինեաց.

—յոբելեան, տուրնջեան:

Վարժություն 14. 7-րդ և 10-րդ վարժությունների հիման վրա բացատրեցե՛ք թե ոյ կապակցությունը ե՛րբ է արտասանվում ույ, ե՛րբ է արտասանվում ո և երբ՝ ոյ:

Վարժություն 15. 4-րդ և 7-րդ վարժությունների բառերի հիման վրա բացատրեցե՛ք, թե իւ կապակցությունը ե՛րբ է արտասանվում իւլ և ե՛րբ յու:

Վարժություն 16. Ընթերցարանի «Վասն զտաղանտն տալոյ» հատվածից դո՛ւրս գրեք և առանձին-առանձին խմբավորեցե՛ք.

ա) այն բառերը, որոնց մեջ իւ կապակցությունն արտասանվում է յու.

բ) այն բառերը, որոնց մեջ ոյ կապակցությունն արտասանվում է ույ.

գ) այն բառերը, որոնք ունեն եւա երկբարբառ.

դ) այն բառերը, որոնք սկսվում են յ (հ հնչող) տառով.

ե) այն բառերը, որոնց վերջում կա չարտասանվող յ:

2. ՀՆՁՅՈՒՆԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆ

§ 4. Շեշտը գրաբարում, ինչպես և արդի գրական հայերենում, ընկնում է բառի վերջին վանկի ձայնավորի վրա. օրինակ՝ քաղա՛ք, քաղաքի՛, աղա՛տ, աղատա՛ց և այլն: Այն բառերում, որոնց վերջին վանկի ձայնավորն է չզրվող ը, շեշտն ընկնում է նախավերջին վանկի ձայնավորի վրա. օրինակ՝ բա՛րձ(ը)ր, ծա՛ն(ը)ր, ա՛ստ(ը)զ, դո՛ւտ(ը)ր, արեգա՛կ(ը)ն, երդո՛ւմ(ը)ն և այլն: Այսպես է նաև մի քանի ուրիշ բառերում (կցական բարդությամբ)՝ նո՛յնպէս, ո՛րպէս, ա՛յսչափ, ա՛յդչափ և այլն:

Բառի վերջին վանկի մի քանի ձայնավորներ և երկբարբառներ, երբ բառի վերջից նոր վանկ է ավելանում, շեշտը կորցնելով, փոփոխություններ են կրում:

Փակ վանկի շեշտված ի ձայնավորը դառնում է ը, որը չի գրվում. օրինակ՝ գին—գնոյ (=գրնո), կին—կնոջ, ամբարիշտ—ամբարշտաց. կամ սղվում է՝ մարմին—մարմնոյ, Անահիտ—Անահտայ: Բազմավանկ բառերի վերջի ի-ն ո-ից առաջ դառնում է լ, իսկ ա-ից առաջ՝ ե. օրինակ՝ գերի—գերուլ—գերեաց, թշնամի—թշնամուլ—թշնամեաց:

Փակ վանկի ու ձայնավորը փոխվում է ը-ի, որ չի գրվում, օրինակ՝ ջուր—ջրոյ (=ջրոտ), սուրբ—սրբոյ, մուկն—մկան, կամ սղվում է. օրինակ՝ թռչուն—թռչնոյ, գարուն—գարնան:

Մ ա ն ո թ ու թ յ ու ն 1. Ի և ու ձայնավորով սկսվող միավանկ բառերը, որոնք թվով քիչ են, մեծ մասամբ չեն ենթարկվում փոփոխության վերահիշյալ կանոններին: Օրինակ՝ իժ—իժի, իր—իրի—իրաց, իլ—իլոյ, բայց՝ իղձ—ըղձի—ըղձալի, ինծ—ընծու. ութ—ութի, ուխտ—ուխտի—ուխտաւոր. բայց՝ ունդ—ընդոյ:

Մ ա ն ո թ ու թ յ ու ն 2. Կան մի քանի ուրիշ գեպքեր ևս, երբ փակ վանկի շեշտված ի և ու ձայնավորները շեշտը կորցնելով չեն փոխվում. օրինակ՝ հինգ—հնգի, բայց՝ հինգերորդ. հիմն—հիման, բազում—բազմաց, բայց՝ բազումողորմ:

Է ձայնավորը դառնում է ի. օրինակ՝ պարտեզ—պարտիզի—պարտիզպան, կէս—կիսոց: Երբեմն դառնում է ե կամ մնում ան-

փոփոխ. օրինակ՝ եղէզն—եղեգան, անօրէն—անօրինի, բայց՝ անօրէնութիւն:

Ոյ երկբարբառը դառնում է ու. օրինակ՝ գոյն—գոնոյ—գունաւոր, լոյս—լուսաւոր:

Եւ երկբարբառը դառնում է ե. օրինակ՝ վայրկեան—վայրկենի, կեանք—կենաց:

Բառավերջի իւր դառնում է ու. օրինակ՝ կոիւ—կոուոյ, անիւ—անուոյ:

Բառավերջի եայ եռաբարբառը դառնում է է. օրինակ՝ հրեայ—հրէից, քրիստոնեայ—քրիստոնէութիւն:

Վարժություն 17. Որոշեցէ՛ք, թե՛ ինչ հնչյունափոխություն է կատարվել բերված բառերից երկրորդի մէջ:

խիճ—խճաքար	ծնունդ—ծննդեան
պարիսպ—պարսպել	գէս—գիսաւոր
կին—կնոջ	վէմ—վիմակառոյց
նինջ—ննջել	անէծք—անիծեալ
երկիր—երկրագործ	վէրք—վիրաւոր
ճշմարիտ—ճշմարտա- խօս	պատուէր—պատուի- րել
տեղի—տեղւոյ	յոյն—յունական
տեղի—տեղեաց	կոյր—կուրանալ
տիրուհի—տիրուհւոյ	ծոյլ—ծուլանալ
տիրուհի—տիրուհեաց	կեանք—կենաց
գլուխ—գլխաւոր	եղեամն—եղեման
բազում—բազմաց	ցորեան—ցորենոյ
Շապուհ—Շապհոյ	աշտեայ—աշտէի
գութ—գթառատ	
սուտ—ստել	

Վարժություն 18. Բերված բառացանկից առանձնացնելով՝ առաջին սյունակում գրեցէ՛ք այն բառերը, որոնց մէջ հնչյունափոխություն չի կատարված, երկրորդ սյունակում՝ այն բառերը, որոնցում հնչյունափոխություն կատարված է: Վերջին բառերի դիմաց՝ սկզբնական անհնչյունափոխ ձևերը վերականգնելով՝ գրեցէ՛ք, թե՛ ո՞ր հնչյունն ինչի՞ է փոխվել:

Օրինակ՝ շէն—շինություն, է-ն դարձել է ի.
տիկի—տիկնոջ, ի-ն սղվել է.

ամբողջապէս	երկիւղած	միգապատ
անփութութիւն	լրաբեր	մտակորոյս
բերանաբաց	խորհրդաւոր	պատենազէն
բժշկութիւն	խստանալ	սենեկի
բուրաստան	ծանօթութիւն	վիճել
զարնանային	ծառայական	ցլաձև
գիշերային	համեստաբար	փոխարինել
գործչի	ձայնաւոր	փողոցամէջ

Վարժություն 19. Բերված բառերից կազմեցէ՛ք բարդ, անանցալոր, հոլովված կամ խոնարհված բառաձևեր այնպէս, որ դրանց մէջ հնչյունափոխություն կատարվի: Բացատրեցէ՛ք, թե՛ այդ բառերի հնչյունները ի՞նչ փոփոխություն են կրում:

խիղճ	թշնամի	հրեայ
խիւղ	ողջոյն	թռչուն
հանգիստ	համբոյր	կէս
աղջիկ	մատեան	պարտեզ
մարմին	սուրբ	վրէժ
բոյս	ջուր	նուէր
թոյն	զալուստ	սէր
ծաղիկ	օգուտ	քրիստոնեայ
ամուսին	անասուն	արիւն
այգի	վայրկեան	բազմութիւն
Արշակունի	սենեակ	

Վարժություն 20. Բերված բարդ, անանցալոր, հոլովված ու դերբայական բառաձևերից առանձնացնելով՝ վերականգնեցէ՛ք բառերի անհնչյունափոխ սկզբնական ձևերը և դրանց համեմատությամբ որոշեցէ՛ք, թե՛ ո՞ր հնչյունն ինչպէ՛ս է փոխվել:

Օրինակ՝ անասուն—անասնական, ու-ն սղվել է.

անմտութիւն	վիպասան	մեհնական
սրտացաւ	տիրասպան	մանեկաձև
երկնագոյն	դիմաւոր	հրածին
սրատես	թուլակամ	կպրաշաղախ
փախստական	յուսալի	դոնբաց
երգմնազանց	այգեաց	այծեմունք
անձկալի	Բաղրատունեաց	թուական
վերնազգեստ	որդեսէր	հաշուել
կնքել	կուտակել	կոուի
ոգւոյ	խուսափել	պատուասէր

Բ. ԶԵՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. ՀՈՒՈՎՈՒՄ

§ 5. Գրաբարում կա վեց հոլով՝ ուղղական, հայցական, սեռական, տրական, բացառական և գործիական: Աշխարհաբարի ներգոյական հոլովի իմաստը գրաբարում արտահայտվել է տրական ու հայցական հոլովներով և ի նախդրով (տե՛ս § 71. 2):

Հոլովումները, նայած թեք հոլովներում բառի հիմքի կրաժ փոփոխությանը, բաժանվում են հետևյալ տեսակների.

1) անվանական հոլովում. այսպես կոչվում է գոյական և ածական անունների (իրենց ենթատեսակներով՝ դերբայ, թվական և այլն) հոլովումը: Այս հոլովումը բաժանվում է երկու խմբի՝ կանոնավոր հոլովումներ, որոնց տակ գնում են անունների մեծ մասը և անկանոն հոլովումներ. վերջինիս տակ գնում են որոշ թվով անուններ, որոնք շեղվում են կանոնավոր հոլովման ձևերից.

2) դերանվանական հոլովում. այսպես կոչվում է անձնական, անորոշ, հարցական, ցուցական գերանունների և մի քանի ուրիշ բառերի առանձնահատուկ հոլովումը:

1. ԱՆՎԱՆԱԿԱՆ ՀՈՒՈՎՈՒՄ

ԿԱՆՈՆԱՎՈՐ ՀՈՒՈՎՈՒՄՆԵՐ

§ 6. Հոլովները, բացի եզակի ուղղականից ու հայցականից, ունեն իրենց հատուկ վերջավորությունները, որոնք տրվում են ստորև: Վերջին շորս հոլովման համար տրվում են նաև եզակի ուղղականի ու հայցականի վերջին հնչյունները: Ամեն հոլովման երկու սյունակից առաջինը եզակի է, երկրորդը հոգնակի:

	1	2	3	4	5	6
Ուղղ.	— ք	— ք	— ք	— ք	— ք	ի Իք
Հայց.	— ս	— ս	— ս	— ս	— ս	ի Իս
Սեռ.-տր.	ի ից	ու ուց	ոյ ոյց	այ աց	ի աց	ւոյ ւաց
Բաց.	է ից	է ուց	ոյ ոյց	այ աց	է աց	ւոյ ւաց
Գործ.	իւ իւք	ու ուք	ով ովք	աւ աւք (օք)	աւ աւք (օք)	եաւ եաւք (եօք)

	7	8	9
Ուղղ.	(ը)ն ունք (անք)	(ը)ն ինք ու ուք	(ը)ր, (ը)դ երբ, եղբ
Հայց.	(ը)ն ունս (անս)	(ը)ն ինս ու ուս	(ը)ր, (ը)դ երս, եղս
Սեռ.-տր.	ան անց	ին անց	եր, եղ
Բաց.	անէ անց	նէ անց	երէ, եղէ
Գործ.	ամբ ամբք	ամբ ամբք	երբ, եղբ

Եզակի ուղղականն ու հայցականը, ինչպես երևում է վերջավորությունների այս ցուցակից, միշտ նույն ձևն ունեն, նույն ձևն ունեն նաև հոգնակի սեռական-տրականն ու բացառականը: Բացառական հոլովը գործածվում է որեւէ նախդրով, սովորաբար՝ ի, բայց նաև՝ գ, առ, ըստ, ընդ նախդիրներով (տե՛ս այս նախդիրների գործածությունը § 70—74): Ի նախդիրը ձայնավորով սկսվող բառից առաջ վերածվում է յ-ի և գրվում բառին կից, ինչպես՝ ի բաճէ, բայց՝ յաշակեալ: Այս պատճառով ներքևում հոլովման օրինակների մեջ բացառականը տրված է ի(յ) նախդրով: Անվանական հոլովման մեջ եզակի սեռականն ու տրականը մեծ մասամբ նույն ձևն ունեն:

Կան բառեր, որոնք եզակի ձև չունեն և կոչվում են անեզական անուններ. օրինակ՝ խօսք, անէծք, փառք, կարծիք. դրանք իմաստով կարող են եզակի կամ հոգնակի լինել:

Վերևում վերջավորությունները տրված են ըստ առանձին հոլովումների, որոնք գրաբարում ինն են: Հոլովումները որոշվում են ըստ հոլովիչների և ամենից լավ երևում են եզակի սեռական-տրական և գործիական հոլովներում, կամ՝ եզակի և հոգնակի սեռական-տրական հոլովներում: Ըստ այսմ հոլովումները երկու բնույթի են.

ա. ձայնավոր հոլովումներ, երբ հոլովիչ (բնի) ձայնավորը թեք հոլովներում ավելանում է բառի հիմքի, այն է՝ ուղղականի

ձևի վերջից, ինչպես՝ հաց, սեռ. տր. հաց-ի, զարդ, սեռ. տր. զարդ-ու. գործ, սեռ. տր. գործ-ու և այլն:

Ձայնավոր հոլովումներն են՝ ի, ու, ո, ա, ի—ա, ո—ա:

բ. Բաղաձայն հոլովումներ, երբ հոլովիչ (բնի) ձայնավորն ընկնում է բառի ուղղականի ձևի վերջին ն, ր, ղ բաղաձայններից առաջ, ինչպես՝ շուրթն, սեռ. տր. շրթան, աստղ, սեռ. տր. աստեղ և այլն: Բաղաձայն հոլովումներն են՝ ան, ին—ան, եր, եղ: Սրանց համար վերցվում են, բացի հոլովիչ ձայնավորից, նաև ուղղակա- նի վերջի ն, ր, ղ ձայնորդները:

Մ ա ն ո թ ու թ յ ու ն. նախագրաբարյան շրջանում բառի շեշտը վերջընթեր է եղել՝ ընկել է նախավերջին վանկի վրա: Բառի սկզբնական ուղիղ ձևի, այն է՝ բնի ձայնավորը ան- շեշտ մնալով թուլացել և դուրս է ընկել: Այսպես՝ սկզբնա- կան *զա՛րդու ձևի վերջի ու-ն դուրս է ընկել և բառը մնացել է ուղղականում զա՛րդ ձևով, բայց սեռ. տրական հոլովում շեշտն ընկնում է նախնական բնի վերջին ձայնավորի վրա, որով այն վերականգնվում է՝ զա՛րդո՛ւ, և գիտակցվում իբրև սեռական-տրականի վերջավորություն: Երեք հոլովման մեջ եզ. սեռ., տր. և բաց. հոլովների բնի ձայնավորի վրա ափե- լանում է նաև յ՝ գործոյ, այգւոյ, Արշակայ: ն, ր, ղ ձայնորդ- ներով վերջացած բառերի այդ հնչյունները դուրս չեն ընկել, բայց դրանցից առաջ եղած ձայնավորներն անշեշտ լինելով՝ թուլացել դարձել են ը, որ չի գրվում: Այսպես՝ սկզբնական *գե՛ղման, *ա՛ստեղ դարձել են գե՛ղմ(ը)ն, ա՛ստ(ը)ղ: Բայց այս դեպքում ևս սեռ. տր. հոլովում վերականգնվում են բնի սկզբնական ձայնավորները, քանի որ շեշտը գալիս է դրանց վրա՝ գեղմա՛ն, աստե՛ղ: Ահա, նախնական բնի այս ձայ- նավորներով են որոշվում գրաբարի հոլովումները, ընդ ո- րում, բաղաձայն հոլովումների համար առնվում են նաև բնի վերջի ն, ր, ղ ձայնորդները: Բնի ձայնավորները կոչվում են հոլովիչներ:

Հոլովման ժամանակ պահպանվում են ի, ու, է ձայնավորնե- րի, եա, ոյ երկբարբառների, ինչպես և մյուս հնչյունների փոփո- խությունն այն կանոնները, որոնք բացատրված են § 4-ում: Թե ո՛ր բառը ո՛ր հոլովման տակ է գնում, դրա համար կանոններ չկան, բացառությամբ մի քանիսի (տե՛ս § 13—18). բառարանները սո- վորաբար բոլոր անունների դիմաց տալիս են նրանց հոլովման ձևը:

Ձայնավոր հոլովումներ

§ 7. Ի հոլովում

	Եզակի	Հոգնակի
Ուղղ.	ձայն	չախբ
Հայց.	ձայն	ձայնս
Սեռ.-տր.	ձայնի	ձայնից
Բաց.	ի ձայնէ	ի ձայնից
Գործ.	ձայնիւ	ձայնիւր

Այս ձևով հոլովվում են.

1. Հասարակ անուններ՝ բան, բառ, փառ, վարդ, հաց, բախտ, դրահ, երկիր, որոգայթ, արքայ, ընծայ, ծառայ, մարգարէ.— ամենայն,—բրուտ (սեռ. բրտի), օգուտ (սեռ. օգտի), ճշմարիտ (սեռ. ճշմարտի), հանդէս (սեռ. հանդիսի), սիրտ (սեռ. սրտի), մատեան (սեռ. մատենի), կայեան (սեռ. կայնի), հրեայ (սեռ. հրէի), պաշտօնեայ (սեռ. պաշտօնէի), տասնամեան (սեռ. տաս- նամենի), տասնամեայ (սեռ. տասնամէի) և այլն:

Անեզական բառերից՝ ելք, անէծք (սեռ. անիծից), խօսք, ինչք (սեռ. ընչից) և այլն:

2. Հատուկ անուններից՝ Արտաշէս (սեռ. Արտաշիսի), Եգիպ- տոս, Որմիզդ (սեռ. Որմիզդի), Գրիգոր և այլն:

3. Թվականներից երեք, երիս, երիւթ, չորք, չորս, չորից- հինգ, հնգի, ի հնգէ, հինգք, հնգից. վեց, ութ, ինն, ըննի, ըննիւ, ըննից, մեծասան (= տասնմեկ), երկուսասն, երեքուսան, չո- րեքուսան, հնգեքուսան, վեքուսան, քսան, երեսուն, երեսնի և այլն:

§ 8. Ու հոլովում

	Եզակի	Հոգնակի
Ուղղ.	ժամ	ժամք
Հայց.	ժամ	ժամս
Սեռ.-տր.	ժամու	ժամուց
Բաց.	ի ժամէ	ի ժամուց
Գործ.	ժամու	ժամուք

Այս ձևով հոլովվում են ոչ մեծ թվով բառեր.

1. Հասարակ անուններ. զգեստ, ծով, արեւ, առաւօտ, ուրբաթ.

շաբաթ, դահ, ծով, սակաւ, ճակատ, հաւ, վոյ, ուղտ, առիծ, արշ, վնաս, համբաւ, — զէն (սեռ. զինու), ցու (սեռ. ցլու), աղուէն (սեռ. աղուեսու կամ աղուիսու) և այլն:

Անեզական բառերից՝ բարբ, վարբ, պարտբ:

Հատուկ անուններից՝ Աբրահամ, Ղուկաս, Յորդանան, Յովհաննէս (սեռ. Յովհաննու), Խոսրով, Յակոբ և այլն:

Թվականներից՝ երկու կամ երկուք, երկուց, յերկուց, երկուք կամ երկուքմբբ (§ 29.3):

2. Որոշ թվով բառերի եզակի բացառականի է վերջավորութիւնն ավելանում է տրականի վերջում. օրինակ՝ այգ, այգու, յայգուէ. զարդ, զարդու, ի զարդուէ կամ ի զարդէ. գանձ, գանձու, ի գանձուէ կամ ի գանձէ. սպաս, սպասու, ի սպասուէ. նախանձ, նախանձու, ի նախանձէ կամ ի նախանձուէ. դաս, դասու, ի դասուէ կամ ի դասէ. զգեստ, զգեստու, ի զգեստուէ կամ ի զգեստէ. խրատ, խրատու, ի խրատուէ կամ ի խրատէ:

3. Մի քանի (ը) բառերի եզակի թվում ունեն այս ու հոլովման ձևը. ար (= բուրդ), ասու, յասուէ. ծաղր, ծաղու, ի ծաղուէ. մեղր, մեղու, ի մեղուէ. փոքր, մանր, քաղցր, ծանր, քանձր բառերը եզակի թվում հոլովվում են այս ձևով, իսկ հոգնակի թվում թեպետ դարձյալ ու հոլովմամբ են հոլովվում, բայց հոգնակիի վերջի ց-ից առաջ ունենում են ն՝ բաղաձայն հոլովումների ձևով. այսպես՝

	Եզակի	Հոգնակի
Ուղղ.	փոքր	փոքունք
Հայց.	փոքր	փոքունս
Սեռ.-տր.	փոքու	փոքունց
Բաց.	ի փոքուէ	ի փոքունց
Գործ.	փոքու	փոքումբբ

§ 9. Ո հոլովում

	Եզակի	Հոգնակի
Ուղղ.	մարմին	մարմինք
Հայց.	մարմին	մարմինս
Սեռ.-տր.	մարմնոյ	մարմնոց
Բաց.	ի մարմնոյ	ի մարմնոց
Գործ.	մարմնով	մարմնովք

Այս ձևով հոլովվում են շատ բառեր.

1. Հասարակ անուններ՝ աթոռ, ամպ, ամօթ, արծաթ, արմատ, բարբառ, բերան, գետ, թեւ, տերեւ, հող, հողմ, սով, երազ, ծարաւ, խոտ, մարդ, սափոր.— սէր (սեռ. սիրոյ), ջուր (սեռ. ջրոյ, գործ. ջրով կամ ջուրք), հուր (սեռ. հրոյ, գործ. հրով կամ հուրք), գոյն (սեռ. գունոյ), լոյս (սեռ. լուսոյ), ցորեան (սեռ. ցորենոյ), որեար (սեռ. որերոյ), թիւ (սեռ. թուոյ), անիւ (սեռ. անուոյ), պատիւ (սեռ. պատուոյ), թռչուն (սեռ. թռչնոյ), անասուն (սեռ. անասնոյ), երկնային (սեռ. երկնայնոյ) և այլն:

Անեզական անուններից՝ տիբ (սեռ. տիոց), դժոխք, կուռք (սեռ. կոոց) և այլն:

2. Յի, ացի, եցի ածականով կազմված բառերը. Խորենացի (սեռ. Խորենացոյ), հոռվմացի (սեռ. հոռվմացոյ), հեղինացի (սեռ. հեղինացոյ) և այլն: Բացի այս նաև՝ որդի (սեռ. որդւոյ), ոսկի (սեռ. ոսկւոյ), ոգի (սեռ. ոգւոյ):

3. Հատուկ անուններից՝ Շապուհ (սեռ. Շապհոյ), Կարին (սեռ. Կարնոյ), Տարօն, Մակեդոնիա (սեռ. Մակեդոնիոյ), Գալիլիա (սեռ. Գալիլիոյ), Եղեսիա (սեռ. Եղեսիոյ) և այլն (տե՛ս և § 11.3):

4. Անորոշ գերբայները, որոնք հոգնակի շունեն՝ գնալ, հնձել, հեռանալ, թողուլ (սեռ. թողլոյ) և այլն:

5. Անցյալ դերբայները՝ հեռացեալ (հեռացելոյ, ի հեռացելոյ, հեռացելով, հեռացեալք, հեռացելոց, ի հեռացելոց, հեռացելովք), գտեալ (սեռ. գտելոյ), գնացեալ (սեռ. գնացելոյ) և այլն:

6. Թվականներից՝ հարիւր բառը և նրանով բարդվածները՝ երկերիւր, երեքհարիւր և այլն:

Ծ ա ն ու թ յ ու ն. Այս հոլովման մի քանի բառերի տրականը երբ ի նախորդով գործածվում է ներգոյականի նշանակութամբ, ոչ վերջավորութիւն տեղ ստանում է ի վերջավորութիւն, ինչպես՝ գիշեր, գիշերոյ, ի գիշերի. երազ, երազոյ, յերազի և այլն (տե՛ս § 71. 2. գ):

§ 10. Այս հոլովման տակ անացող որոշ թվով բառերի եզակի սեռականն ու տրականը տարբեր ձևեր ունեն. սեռականը ոչ վերջավորութիւն, տրականը՝ ում. վերջին ձևը մեծ մասամբ ի նախորդով է գործածվում՝ ներգոյականի նշանակութամբ (տե՛ս § 71. 2. գ). բացառականը կազմվում է մեծ մասամբ տրականի ձևի վրա է ավելանալով. օրինակ.

	եզակի	Հոգնակի
Ուղղ.	իւր	իւրք
Հայց.	(զ) իւր	(զ) իւրս
Սեռ.	իւրոյ	իւրոց
Տր.	իւրում (իւրոյ)	իւրոց
Բաց.	յիւրմէ	յիւրոց
Գործ.	իւրով	իւրովք

Այս ձևով հոլովվում են՝

1. Բացի այս իւր բառից նաև մյուս ստացական դերանունները՝ իմ, քո, մեր, ձեր: Քո բառը հոլովվում է երկու ձևով՝ քոյ, կամ քոյոյ, քում կամ քոյում, ի քումէ կամ ի քոյոյ քոյք, քոյս քոց կամ քոյոց, քովք կամ քոյովք:

2. Ու հարաբերական դերանուններ՝ որոյ, որում, յորմէ, որով, որք, որս, որոց, յորոց, որովք:

3. Մի թվականը՝ միոյ կամ միոջ, միում, ի միոջէ, կամ ի միոյ, միով:

4. Այլ, այլոյ, այլում, յայմէ, այլով, այլք, այլս, այլոց, յայլոց, այլովք: Միւս (մեւ), միւսոյ, միւսում, ի միւսմէ, միւսով, միւսք, միւսս, միւսոց, ի միւսոց, միւսովք:

Հին, հնոյ, հնում, ի հնմէ: Զախ, ձախոյ, ձախում, ի ձախմէ: Աջ, աջոյ, աջում, յաջմէ: Առաջին, առաջնոյ, առաջնում, յառաջնմէ: Վերջին, վերջնոյ, վերջնում: Վերին, վերնոյ, վերնում: Նոր, նորոյ, նորում:

§ 11. Ա. հոլովում

	եզակի	Հոգնակի
Ուղղ.	տիտան	տիտանք
Հայց.	տիտան	տիտանս
Սեռ.-տր.	տիտանայ	տիտանաց
Բաց.	ի տիտանայ	ի տիտանաց
Գործ.	տիտանաւ	տիտանաւք (օք)

Այս ձևով հոլովվում են շատ հատուկ անուններ՝ Արամ, Տիգրան, Սահակ, Մեսրոպ, Արշակ, Փառանձեմ, Հայկ, Բէլ, Հոովմ և այլն:

Այս հոլովման տակ գնացող որոշ բառեր եզ. սեռ.—տրական և բացառական հոլովներում վերջանում են եայ, գործիականում եաւ ձևով, այսպես են.

1. է կամ ի ձայնավորով վերջացող հատուկ անունները, որոնց վերջի այդ ձայնավորները հոլովիչ ա ձայնավորից առաջ վերածվում են ե-ի. օրինակ՝ Հոփսիմէ, Հոփսիմեայ, Հոփսիմեաւ. Գայիանէ, Գայիանեայ, Գայիանեաւ. Եսայի, Եսայեայ, Տիգրանուհի, Տիգրանուհեայ: Այսպես նաև՝ քրմուհի, քրմուհեայ:

2. էս, էոս, իոս վերջացած հատուկ անունները, որոնց վերջի ս և ոս հնչյունները դուրս են ընկնում, իսկ դրանցից առաջ եղած է և ի ձայնավորները վերածվում են ե-ի. ինչպես՝ Հողոփեռնէս, Հողոփեռնեայ. Աքիլէս, Աքիլեայ, Աքիլեաւ. Տիմոթէոս, Տիմոթեայ. Տիբերիոս, Տիբերեայ: Նմանապես ու վերջացած մի քանի հատուկ անուններ ունենում են այս ձևը՝ Կադմոս, Կադմեայ. Փիլիպոս, Փիլիպեայ:

Այս կարգի անունների հիշյալ մասերը շատ անգամ դուրս են ընկնում, հատկապես թեք հոլովներում, օրինակ՝ Վրթանէս. Վրթանայ. Հոմերոս, Հոմերայ. Սոկրատէս կամ Սոկրատ, Սոկրատայ:

3. Իս վերջացած հատուկ անունները, որոնց այս իս մասը դառնում է եա, և որի վրա սեռ.-տր.-ում ավելանում է յ. ինչպես՝ Գալիլիա, Գալիլեայ (գործ. Գալիլեաւ), Եդեսիա, Եդեսեայ (տե՛ս § 9.3):

Իս և ա վերջացած որոշ հատուկ անունների սեռական-տրականը լինում է ուղղականի վերջում միայն յ ավելանալով. ինչպես՝ Գողգոթա, սեռ.-տր. Գողգոթայ, Մակեդոնիա, սեռ.-տր. Մակեդոնիայ, գործ. Մակեդոնաւ. Սամարիա, սեռ.-տր. Սամարիայ կամ Սամարեայ. Սարա, սեռ.-տր. Սարայ:

§ 12. Ի-Ա. հոլովում

Այս հոլովումը նույն ա հոլովումն է, միայն եզակի սեռական-տրականում և բացառականում շեղվում է ի հոլովման ձևի:

	եզակի	Հոգնակի
Ուղղ.	ամ	ամք
Հայց.	ամ	ամս
Սեռ.-տր.	ամի	ամաց
Բաց.	յամէ	յամաց
Գործ.	ամաւ	ամաւք

Այս ձևով հոլովվում են բազմաթիվ հասարակ գոյական և

ածական անուններ. ազգ, ազատ, իշխան, նախարար, քաղաք, լեզու, զինուոր, թագաւոր, խաւար, ագարակ, աշակերտ, ընկեր, մեծ, լաւ, իր, հրաման, կարգ, հօօր, պատերազմ, բարեկամ, — հազար, երկրորդ, երրորդ (բոլոր դասական թվականները բացի առաջին բառից). — գործիչ (սեռ. գործչի), երկիր (սեռ. երկրի), պարիսպ (սեռ. պարսպի), բազուկ (սեռ. բազկի), ստրուկ (սեռ. ստրկի), վէմ (սեռ. վիմի), մէզ (սեռ. միզի), հողեղէն (սեռ. հողեղինի), սենեակ (սեռ. սենեկի), մանեակ (սեռ. մանեկի), խարոյկ (սեռ. խարուկի), վարագոյր (սեռ. վարագորի), հովիւ (սեռ. հովուի):

Անհրաժեշտ բառերից՝ միտք (սեռ. մտաց), փառք, կառք, աչք արտասուք (սեռ. արտասուաց), դարմանք, կեանք (սեռ. կենաց), կամք և այլն:

Այս ձևով, միայն հոգնակի հոլովում է նաև իրեաւս փոխադարձ դերանունը, որ շունի նաև ուղղական հոլով. հայց. զիրեաւս, սեռ.-տր. իրերաց. բաց. յիրերաց, գործ. իրերաւք (օք):

§ 13. Ո—Ա հոլովում

Այս հոլովումը նույն ա հոլովումն է (§ 11), միայն սեռական-տրականում և բացառականում շեղվում է ո հոլովման ձևի: Այս հոլովման մեջ բառավերջի ի ձայնավորը հոլովիչ ո ձայնավորից առաջ դառնում է լ, իսկ ա-ից առաջ՝ ե. բարի—բարւոյ—բարեաց (§ 4):

	Եզակի	Հոգնակի
Ուղղ.	գերի	գերիք
Հայց.	գերի	գերիս
Սեռ.-տր.	գերւոյ	գերեաց
Բաց.	ի գերւոյ	ի գերեաց
Գործ.	գերեաւ	գերեաւք (օք)

Այս ձևով հոլովվում են ի-ով վերջացող բազմական բառերը (կան որոշ բացառություններ, տե՛ս § 9. 2.). օրինակ՝ այգի, բարի, գինի, եկեղեցի, տարի, տեղի, աւագանի, կղզի, թղենի, ծերունի, Արշակունի, Բագրատունի, Արծրունի. անհրաժեշտներից՝ կարիք, հարսանիք, աւետիք, կարծիք, ժանիք, Սիւնիք և այլն:

Այս հոլովման որոշ թվով բառեր եզակի սեռական-տրականում ստանում են ոջ վերջավորություն. այդ ձևը հատկապես գործածվում է ի նախդրով՝ ներդրականի նշանակությամբ (տե՛ս

§ 71. 2. գ), ինչպես՝ տարի, ի տարւոջ. այգի, յայգւոջ. տեղի, ի տեղւոջ. կղզի, ի կղզւոջ. եկեղեցի, յեկեղեցւոջ. դաւարի, ի դաւարւոջ:

Այսպիսի մի քանի բառերի բացառականը կազմվում է սովորաբար այս ոջ ձևի վրա է ավելանալով, ինչպես՝ ի տարւոջէ (կամ ի տարւոյ), ի տեղւոջէ (կամ ի տեղւոյ):

Որոշ բառեր տրականում ունեն ում վերջավորություն. օրինակ՝ նոյնպիսի, նոյնպիսում, այնպիսի, այնպիսում: Այս ում վերջավորությամբ ձևը նոյնպես, ինչպես և ոջ վերջավորությամբ ձևը, գործածվում է սովորաբար ի նախդրի հետ՝ ներդրականի նշանակությամբ:

Բաղաձայն հոլովումներ

§ 14. Բաղաձայն հոլովումները, որ կոչվում են նաև ներքին թեքման կամ միջմասնիկավոր հոլովումներ, կազմվում են մեծ մասամբ բառի հիմքի, այսինքն ուղղականի ձևի վերջին բաղաձայնից առաջ ա, ի, ե, ու ձայնավորներից մեկն ավելանալով, որով բառի հիմքը թեք հոլովներում փոփոխություն է կրում:

§ 15. ԱՆ հոլովում

Այս հոլովումը լինում է երկու ձևով. թեք հոլովներում՝ ա) եղ. ուղղականի վերջին և բաղաձայնից առաջ մտնում է հոլովիչ ա ձայնավորը, բ) եղ. ուղղականի վերջից ավելանում է աճ կամ եաճ վերջավորությունը: Եղ. բացառականը կազմվում է տրականի վերջում է, իսկ գործիականը՝ բ ավելանալով, միայն թե այս բ վերջավորությունից առաջ տրականի վերջի և բաղաձայնը վերածվում է մ-ի: Հոգնականի ուղղականը կազմվում է եզակի ուղղականի վերջի և բաղաձայնից առաջ ու, երբեմն ա ձայնավոր մըտնելով:

	Եզակի	Հոգնակի
Ուղղ.	շուրթն	շրթունք
Հայց.	շուրթն	շրթունս
Սեռ.-տր.	շրթան	շրթանց
Բաց.	ի շրթանէ	ի շրթանց
Գործ.	շրթամբ	շրթամբք

Այսպես հոլովվում են.

1. (ը)ն վերջացած բառերի մեծ մասը. արեգակն, աղեղն, բաղեղն, որոմն, հիմն, աստամն, ունկն, երդումն (սեռ. երդման, բաց. յերդմանէ), շարժումն (սեռ. շարժման), ուսումն (սեռ. ուսման), սկիզբն (սեռ. սկզբան), եղեման (սեռ. եղեման), ծիծեռն (սեռ. ծիծռան), ծիծառն (սեռ. ծիծառան), ասեղն (սեռ. ասեղան կամ ասղան), ձուկն (սեռ. ձկան), մուկն (սեռ. մկան), նուսն (սեռ. նոսան), կողմն (հոգն. ուղղ. կողմունք կամ կողմանք), սերմն (հոգն. ուղղ. սերմունք կամ սերմանք):

Մի բանի բառերի մեջ ու բաղաձայնը թեք հոլովներում դառնում է ր. ամառն, ամառան. ձմեռն, ձմեռան. դուռն, դրան, դրունք. մատուռն, մատրան:

2. Ին վերջացած և ութիւն ածանցով բառերը, որոնց հոգնակի ուղղականը կազմվում է եզակի ուղղականի վրա միայն Բ ավելանալով. զօրութիւն, զօրութեան, ի զօրութենէ, զօրութեամբ, զօրութիւնք, զօրութիւնս, զօրութեանց, ի զօրութեանց, զօրութեամբք. անկիւն (սեռ. անկեան), արիւն, ձիւն (սեռ. ձեան), սիւն, կորիւն: Նույն ձևով լինում է նաև՝ ստիւն, ստեան, ի ստենէ: Այս ձևով միայն հոգնակի հոլովվում է նաև միմեանս փոխադարձ դերանունը, որ շունի նաև ուղղական հոլով. հայց. միմեանս, սեռ. տր. միմեանց, բաց. ի միմեանց, գործ. միմեամբք: Նույն ձևով հոլովվում է նաև ինքն դերանունը (տե՛ս § 26):

3. Տուն, տան, ի տանէ, տամբ, տունք, տանց և այլն: Շուն, շան, ի շանէ և այլն: Անուն, անուան, յանուանէ, անուամբ, անուանք, անուանս, անուանց, յանուանց, անուամբք: Չեղուն, ձեղուն, ի ձեղունէ, ձեղունք:

4. Այալտուն (պաշտան) լինում է՝ պաշտաման, ի պաշտամանէ, պաշտամամբ, պաշտամունք, պաշտամանց, պաշտամամբք:

§ 16. Ան վերջավորութիւն ստանում են ոչ մեծ թվով բառեր. գարուն. գարնան, ի գարնանէ, գարունք, գարնանց և այլն. աշուն. աշնան, յաշնանէ. մանուկ, մանկան, ի մանկանէ, մանկունք, մանկանց. աղջիկ, աղջկան, յաղջկանէ. ծաղիկ, ծաղկան (նաև ծաղկի), ի ծաղկանէ, ծաղկունք (նաև ծաղիկք), ծաղկանց (նաև ծաղկաց). կոռեակ, կոռեկան. մարդիկ, մարդկան, ի մարդկանէ. փոքրիկ. փոքրկան, ի փոքրկանէ. Աստղիկ, Աստղկան. Սաթիւիկ, Սաթիւկան:

Նաև վերջավորութիւն ստանում են նույնպես սակավաթիվ բառեր. հանգիստ, հանգստեան, ի հանգստենէ, հանգիստք, հանգրտեանց (նաև հանգստից). կորուստ, կորստեան, ի կորստենէ,

կորստեամբ, կորուստք. փախուստ, փախստեան (նաև փախստի), ի փախստենէ. ժողովուրդ, ժողովրդեան (նաև ժողովրդոյ, ժողովրդի), ի ժողովրդենէ, ժողովրդեամբ, ժողովուրդք, ժողովրդեանց (նաև ժողովրդոց). խորհուրդ, խորհրդեան (նաև խորհրդոյ), խորհուրդք. տեսիլ, տեսեան, ի տեսլենէ, տեսիլք, տեսեանց և այլն: Մահ բառը լինում է՝ մահուան, ի մահուանէ, մահուամբ, մահուանք կամ մահունք. հոլովվում է նաև ու հոլովմամբ՝ մահու, մահք, մահուց, մահուք (տե՛ս § 21. 1):

§ 17. Ի ն—Ա ն հոլովում

Այս հոլովումը նույնն է, ինչ որ ա բաղաձայն հոլովումը, միայն եզակի սեռական-տրականում ան վերջի տեղ ունենում է ին վերջը. բացառականը վերջանում է նէ կամ անէ ձևով. հոգնակի ուղղական հոլովում վերջի ն բաղաձայնից առաջ մտնում է ի կամ ու:

	Եզակի	Հոգնակի
Ուղղ.	գառն	գառինք
Հայց.	գառն	գառինս
Սեռ.-տր.	գառին	գառանց
Բաց.	ի գառանէ կամ ի գառնէ	ի գառանց
Գործ.	գառամբ	գառամբք

Այս ձևով հոլովվում են ոչ մեծ թվով (ը)ն վերջացած երկավանկ բառեր: Օրինակ՝ ազն (բաց. յազնէ, հոգն. ուղղ. ազինք), անձն (բաց. յանձնէ, հոգն. ուղղ. անձինք), խաշն (բաց. ի խաշնէ, հոգն. ուղղ. խաշինք), եզն (բաց. յեզանէ, հոգն. ուղղ. եզինք), եղն (բաց. յեղանէ, հոգն. ուղղ. եղինք), բեռն (բաց. ի բեռնէ կամ ի բեռնէ, հոգն. ուղղ. բեռինք), կաթն (բաց. ի կաթանէ կամ ի կաթնէ), լեռն (լեռին, ի լեռնէ, լեռինք), հարսն (բաց. ի հարսնէ, կամ ի հարսանէ, հոգն. ուղղ. հարսունք), մասն (ի մասնէ, մասունք), մատն (ի մատանէ կամ ի մատնէ, մատունք), ափն (սեռ.-տր. ափին կամ ափան, բաց. յափնէ, հոգն. ուղղ. ափունք), դիցազն (սեռ.-տր. դիցազին կամ դիցազան, բաց. ի դիցազնէ, հոգն. ուղղ. դիցազունք), թոռն (բաց. ի թոռնէ կամ ի թոռանէ, հոգն. ուղղ. թոռունք).—եօթն (եօթին կամ եօթան նաև՝ եօթնի).

տասն (տասին, տասունք, տասանց), եօթնևտասն, ութևտասն, իննևտասն:

§ 18. Եր, եղ հոլովում

Այս հոլովման թեք հոլովներում ուղղականի վերջին ր, ղ բազմաթիվներից առաջ մտնում է ե ձայնավորը. հոգնակի ուղղականը կազմվում է եզ. տրականի ձևի վրա ք ավելանալով: Հոգնակի սեռական-տրական, բացառական և գործիական հոլովները հաճախ ունենում են ա ձայնավորով կրկնակ ձև:

	Եզակի	Հոգնակի
Ուղղ.	ոսկր	ոսկերք
Հայց.	ոսկր	ոսկերս
Սեռ.-տր.	ոսկեր	ոսկերց, ոսկերաց
Բաց.	յոսկերէ	յոսկերց, յոսկերաց
Գործ.	ոսկերք	ոսկերքք, ոսկերաւք (օք)

Այս ձևով հոլովվում են (ը)ր, (ը)ղ վերջացած քիչ թվով բառեր. օրինակ՝ աստղ (աստեղ, յաստեղէ, աստեղք, աստեղք, աստեղս, աստեղց կամ աստեղաց և այլն). աղբ, կայսր, վագր, տարր, տալք, ուստր, դուստր (սեռ. տր. դստեր), համր, արկղ, անգղ, ետղ, կոճղ: Իւր վերջացած մի քանի բառեր. աղբիւր կամ աղբեր (աղբեր, յաղբերէ կամ յաղբիւրէ, աղբիւրք կամ աղբերք, աղբիւրս կամ աղբերս, աղբերց կամ աղբերաց, աղբերքք կամ աղբերաւք). ալիւր (սեռ. տր. ալեր), եղջիւր (սեռ. տր. եղջեր):

ԱՆԿԱՆՈՆ ՀՈԼՈՎՈՒՄՆԵՐ

§ 19. Կան բառեր, որոնք շեղվելով սովորական օրինաչափություններից՝ հոլովվում են այսպես կոչված անկանոն հոլովումներով: Դրանցից կարևոր են հետևյալները.

	1. Այր	Տէր		
	Եզակի	Հոգնակի	Եզակի	Հոգնակի
Ուղղ.	այր	արք	տէր	տեարք
Հայց.	այր	արս	տէր	տեարս
Սեռ.-տր.	առն	արանց	տեառն	տերանց, տեարց
Բաց.	յարնէ	յարանց	ի տեառնէ	ի տերանց, ի տեարց
Գործ.	արամբ	արամբք	տերամբ	տերամբք

2. Քոյր

	Եզակի	Հոգնակի	Եզակի	Հոգնակի
Ուղղ.	քոյր	քորք	ար (օր)	աուրք
Հայց.	քոյր	քորս	ար (օր)	աուրս
Սեռ.-տր.	քեռ	քերց	աուր	աուրց
Բաց.	ի քեռէ	ի քերց	յարէ (յօրէ)	յաուրց
Գործ.	քերք	քերքք	աուրք	աուրքք

4. Տիւ

	Եզակի	Հոգնակի
Ուղղ.	տիւ	տիւք
Հայց.	տիւ	տիւս
Սեռ.-տր.	տունջեան (տուրնջեան)	—
Բաց.	ի տունջեանէ (ի տուրնջեանէ)	—
Գործ.	տունջեամբ (տուրնջեամբ)	—

5. Գիւղ (գեւղ)

	Եզակի	Հոգնակի
Ուղղ.	գիւղ (գեւղ)	գիւղք (գեւղք)
Հայց.	գիւղ (գեւղ)	գիւղս (գեւղս)
Սեռ.-տր.	գեղջ	գիւղից
Բաց.	ի գեղջէ	ի գիւղից
Գործ.	գիւղիւ	գիւղիւք

6. Մայր

	Եզակի	Հոգնակի
Ուղղ.	մայր	մարք
Հայց.	մայր	մարս
Սեռ.-տր.	մօր	մարց
Բաց.	ի մօրէ	ի մարց
Գործ.	մարք	մարքք

Մայր բառի պես հոլովվում են նաև՝ հայր, որը հոգնակի սեռ. տր. և բաց. հոլովներում ունի նաև հարանց ձևը, գործ. նաև՝ հարամբ, հարամբք. եղբայր և սրանցով բարդված բառերը՝ նախահայր, նախամայր, հօգեղբայր:

7. Կին

	Եզակի	Հոգնակի
Ուղղ.	կին	կանայք
Հայց.	կին	կանայս
Սեռ.-տր.	կնոջ	կանանց, կանաց
Բաց.	ի կնոջէ	ի կանանց, ի կանաց
Գործ.	կանամբ, կնաւ	կանամբք

Տիկին

	Եզակի	Հոգնակի
Ուղղ.	տիկին	տիկնայք
Հայց.	տիկին	տիկնայս
Սեռ.-տր.	տիկնոջ	տիկնանց, տիկնայց
Բաց.	ի տիկնոջէ	ի տիկնանց, ի տիկնայց
Գործ.	տիկնամբ, տիկնաւ	տիկնամբք, տիկնաւք (օք)

Հոգնակի թիւում կին և տիկին բառերի նման ձևեր ունեն նաև մի քանի ուրիշ բառեր, այսպես՝ աղախին, հոգն. ուղղ. աղախնայք կամ աղախնայք, հայց. աղախնայս կամ աղախնայս, սեռ.-տր. աղախնայց, աղախնեայց, աղախնաց կամ աղախնանց. հայաւտանեայ (հայաւտանցիներ), սեռ.-տր. հայաւտանեայց կամ հայաւտանեաց, գործ. հայաւտանեօք. արեւելայ (արեւելցիներ) արեւելայց. միջերկրայ կամ միջերկրայց, միջերկրայց. դուզնալեայ, հոգն. սեռ. տր. դուզնալեայց (նաև դուզնալեից). աւղեայ, աւղեայց (նաև աւղէից կամ աւղէից). ապագայ, ապագայց (նաև ապագայից). վաճառայ կամ վաճառեայ, վաճառայք կամ վաճառեայք, վաճառայց (նաև վաճառեից):

8. Դիք (= աստված, աստվածներ՝ հեթանոսական իմաստով, կամ շատուված, շատուվածներ) անհղական բառը հոլովում է՝ դիք, դիս, դից, դիօք:

ԳԻՏՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՀՈԼՈՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

§ 20. Բացի հոգնակիի սովորական կազմութիւնից (§ 6) կան մի քանի ածանցներ ևս, որոնցով արտահայտվում է անունների հոգնակին՝ հավաքական նշանակութիւնը:

Եւր, նեւր. օրինակ՝ բանեար (= խոսքեր), իշեար (= էշեր), վանեար (= վանքեր), որեար (= մարդիկ), բարձկնեար (= բարձիկներ), նաւկնեար (= նավակներ):

Սա ն ո թ ո թ յ ու ն. Այս մասնիկներն աշխարհաբարում

եւ, նեւ ձևով բնորոշանալ են որպէս անունների հոգնակի թվի վերջավորութիւն՝ բոլոր հոլովների համար. քաղաք, քաղաքներ, քաղաքների:

Անի. օրինակ՝ կանանի, աւագանի, աղատանի, առականի:

Նան. օրինակ՝ գրեան, գիւղեան, բերդեան, զօրագիւսեան, բերդակալեան, թղթեան, նախարարեան:

Ուայ, ուեայ. օրինակ՝ արտորայ կամ արտորեայ, կալորայ, վանորայ կամ վանորեայ:

Տի, ոտի. օրինակ՝ մանկտի, ծակտի, ոսկրոտի, փորոտի:

Ական. օրինակ՝ գրաստական, զօրական:

§ 21. Կան շատ բառեր, որոնք միևնույն հոլովում ունենում են մեկից ավելի ձևեր կամ եզակիում մի ձևով են հոլովվում, իսկ հոգնակիում մի ուրիշ ձևով, երբեմն էլ նույն բառի տարբեր հոլովներ տարբեր ձևով են կազմվում: Ներքևում բերվում են այդ պիտի փոխանցումներից մի քանի կարևորները:

1. Մաղիկ, ծաղկան, ծաղկունք, ծաղկանց և ծաղկի, ծաղկաւ, ծաղիկք, ծաղկաց, ծաղկոյ. անդրանկ, անդրանկան, յանդրանկանէ և անդրանկի, անդրանկաւ, յանդրանկէ. մահ, մահուան, մահունք, մահուանք, մահուանց և մահու, մահք, մահուց, մահութ. հանգստ, հանգստեան և հանգստտի, հանգստից. փախուստ, փախստեան և փախստի. ժողովուրդ, ժողովրդեան և ժողովրդի, ժողովրդոյ. խորհուրդ, խորհրդեան, խորհրդեամբ և խորհրդոյ, խորհրդով, խորհրդի, փորհրդի (§ 16). ծնունդ, ծննդեան և ծննդոց. քաւ, քարի, քարիւ կամ քարամբ, քարինք, քարանց, քարամբք. բարձ, բարձու, ի բարձուէ, բարձունք, բարձանց. բլուր, բլրոյ կամ բլրի և բլեր. մեղր, մեղու և մեղեր. ձեռն, ձեռին ի ձեռանէ, ձեռամբ, ձեռամբք և ձեռք (երբեմն ձեռինք), ձեռաց, ձեռօք. ոտն, ոտին, ոտամբ և ոտք, ոտից, ոտիւք. երէց, երիցու կամ երիցոյ, երիցամբ, երիցունք, երիցամբք. հողմ կամ հողմն, հողմոյ, հողմունք, հողմոց. որմ կամ որմն, որմոյ, որմք կամ որմունք, որմոց. պարխալ հոգնակի ուղղական լինում է պարխալք կամ պարսպմունք. նույն կերպ նաև՝ սարկաւազ, սարկաւազք և սարկաւազունք. նուազ, նուազք և նուազունք. առիւծ, առիւծք և առիւծունք. ձագ, ձագք և ձագունք:

2. Սանձ, սանձի, սանձիւ, սանձաւ, սանձից, սանձաց, սանձուց. խոզ, խոզի, խոզից, խոզաց. բերդ, բերդի, բերդիւ, բերդաւ, բերդից, բերդաց. մեհեան, մեհենից, մեհենաց. նշան, նշանի, նշանաւ, նշանիւ, նշանաց, նշանից. գունդ, գնդի, գնդաւ, գնդիւ,

գնդաց, գնդից. Հայկ, Հայկայ, Հայկի. Դալիք, Դալթայ, Դալթի:

3. Լուսին, Լուսնոյ, Լուսնի. պատիւ, պատուոյ, պատուի. մարմին, մարմնոյ, ի մարմնի. քուլք, թղթոյ, թղթի. երագ, երագոյ, երագի. գուր, գրոյ, գրի. (§ 9. ծանոթ.). նիւթ, նիւթոյ, նիւթի, նիւթիւ, նիւթաւ. գիշեր, գիշերոյ, գիշերի, գիշերաց. ամուսին, ամուսնոյ, ամուսնի, ամուսնով, ամուսնաւ. ծախ, ծախոյ, ծախոց, ծախից, ծախուց, ծախիւք, ծախովք, ծախուք. Գնել, Գնելոյ, գնելայ:

4. Ժամ, ժամու, ժամաւ, ժամաց, ժամաւք. դաս, դասու, դասի, դասիւ, դասով, դասիւք. զարդ, զարդու, զարդի, զարդից, զարդուք, զարդիւք. զեն, զինու, զինով, զինաւ, զինից, զինուք, զինօք. նարոտ, նարոտու, նարոտի, նարոտուց, նարոտաց. նաւ, նաւու, նաւի, նաւուց, նաւաց. համբաւ, համբաւու, համբաւոյ, համբաւի, համբաւուց, համբաւոց, համբաւաց, համբաւով, համբաւովք, համբաւուք, համբաւօք. Ղուկաս, Ղուկասու, Ղուկայ:

5. Հոգի, հոգոց և հոգեաց. կարասի, կարասեաւ և կարասով. որդի, որդոց և որդեաց. գործի, գործեաւ և գործով, գործեաց և գործոց, գործեաւք և գործովք. քրմուհի, քրմուհոյ և քրմուհեայ:

§ 22. Կան բառեր, որոնք առանձին գործածված ժամանակ մի ձևով են հոլովվում, իսկ բարդութեան մեջ մի ուրիշ ձևով. ինչպես՝ գլուխ, գլխոյ, գլխոց, բայց՝ զօրագլուխ, զօրագլխի, զօրագլխաց. սէր, սիրոյ, բայց՝ աստուածասիրի. ագն, ագնիւք, բայց՝ դիցագն, դիցագնիւք. անձն, անձիւք, բայց՝ միանձն, միանձնիւք. գիր, գրոյ, բայց մատենագիր, մատենագրի. աստուած, աստուծոյ, բայց անաստուած, անաստուածի:

§ 23. Համանուն բառերը սովորաբար հոլովվում են տարբեր ձևով.

Այր, այրի, այրիւ (= քարայր):

Այր, առն, արամբ (= տղամարդ):

Մայր, մայրի, մայրիւ (= մայր ծառ):

Մայր, մօր, մարբ (= ծնող մայր):

Գալլ, գալլի, գալլիւ (= բերանակապ, սանձ):

Գալլ, գալլոյ, գալլով (= գալլ գազանը):

Դար, դարու, դարուց (= 100 տարի):

Դար, դարի, դարից (= բարձր տեղ):

Հոր, հորոյ, հորոց (= ջրհոր):

Հոր, հորի, հորից (= փեսա):

Որթ, որթոյ, որթով (= խաղողի տունկ):

Որթ, որթու, որթուց (= կովի հորթ):

Խաղ, խաղոյ կամ խաղու (= խաղալ):

Խաղ, խաղի, խաղիւ (= խաղաղ՝ ծանծաղ ջուր):

Սան, սանի, սանիւ (= կաթսա):

Սան, սանու, սանուց (= ձեռքի տակ սնած երեխա, սանիկ):

§ 24. Կան դոյականներ և ածականներ, որոնք չեն հոլովվում, ինչպես՝ ժոյժ, (= համբերելու ուժ, դիմանալը), պատկառ (= 1. պատկառանք, ամոթ, 2. ամոթխած), պիտոյ, հաճոյ, հաշտ, ծունր, արտօսր, ազդ և այլն: Չեն հոլովվում նաև իւն ածանցով կազմված ձայն նշանակող բառերը՝ գոշիւն, հնչիւն, լալիւն, շառաշիւն և այլն, ինչպես և կրկնակի նվազական ածանցով կազմված բառերը՝ պատանեկիկ, նաւակիկ և այլն: Հիշյալ բառերի թեք հոլովների տեղ գործածվում են նույն արմատից կազմված ուրիշ բառաձևեր, կամ նույն բառի հոգնակիի ձևը. ինչպես՝ հաճոյ-հաճոյական, պիտոյ-պիտոյք, պիտոյից, արտօսր-արտասուք, արտասուաց. հնչիւն-հնչումն, հնչման, կամ հնչիւ, հնչելոյ. պատանեկիկ-պատանեակ, պատանեկի և այլն:

Վարժություն 21. Կազմեցէ՛ք հետևյալ բառերի հոգնակի ուղղականը և հայցականը.

ճառագայթ, հաց, ժամանակ, մեծութիւն, բնծայ, թիւ, շղթայ, երեկոյ, քաղաք, բողոք, թշնամի, գերի, լեզու, հիջերու, սպանեալ, պատուհաս, բոյս, լոպէ, ծով, ագռաւ:

Վարժություն 22. Բերված են հոգնակի թվով բառեր. ա) կետի բառերը դարձրէ՛ք եզակի ուղղական, բ) կետի բառերը, որոնք անեզական են, դարձրէ՛ք հայցական:

ա) ամիսք, թոքք, լուրք, հաւք, ամբ (տարիներ), արուք, վայրենիք, հանդէսք, հրեայք, մեհեանք, պտուղք, վկայք, բոյսք.

բ) խօսք, արեւելք, հմայք, դժոխք, կուռք, բարք, վարք, արտասուք, կամք, փառք, կառք, զարդարանք, միջագետք, Գուգարք, Մոկք:

Վարժություն 23. Կարդացէ՛ք և թարգմանեցէ՛ք, դուրս գրէ՛ք թեք հոլովներով դրված ի և ու հոլովման բառերը առանձին պուրակներով՝ ըստ հոլովումների, ընդգծեցէ՛ք հատուկ անուններն ու անեզական բառերը, մնացած բառերի եզակին դարձրէ՛ք հոգնակի, հոգնակին՝ եզակի՝ հոլովը թողնելով նույնը:

Անմեղն հաւատայ ամենայն բանի: Պատմեաց նմա դամեանայն ինչի սրտէ իւրմէ: Ես հեզ եմ և խոնարհ սրտիւ: Գնայի յերամակն խոզից: Աղոթիւք բացին զփակեալ դռունս երկնից: Դա-

զարեաց ինքն ի խօսից իւրոց: Կո՛ւր, որդեակ, խրատու հոր քո: Զարդարեաց զարս քաղաքին ի փոքուէ մինչև ցմեծամեծս: Գնաց անտի նաւու: Ոչ էր թիւ գանձուց նորա: Ետես Հերովդէս, թէ խաբեցաւ ի մոգոց անտի: Յառաջ խաղացին իւրեանց զինուրն: Մատեան առ նա աշակերտքն Յովհաննու:

Վարժութիւն 24. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք, դո՛ւրս գրեք թեք հոլովներով դրված **ո** հոլովման բառերը, որոշեցե՛ք դրանց հոլովը և թիվը, կազմեցե՛ք եզակի ուղղականը:

Մերձեցաւ ժամանակ պտղոյ: Յանկաց ի վերայ որումն ի մէջ ցորենոյն: Արծանի է մշակն կերակրոյ իւրում: Եղէզն շարժուն ի հողմոյ: Խօսեցաւ բերանով իւրով: Զգոյշ լերուք ի խմորոյ սաղուկեցուցն և փարիսեցուց: Անկաւ ի մէջ փշոց: Ոստս ի ծառոց հատանէին: Երկինք մթնցան ամպովք: Եղեն կցորդ շարշարանաց սուրբ կապելոցն: Դադարեացեն դպիրքն ի խօսելոյ: Առանց տըրտընջելոյ համբերէին:

Վարժութիւն 25. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք, որոշեցե՛ք և դուրս գրեցեք թեք հոլովներով դրված **ա, ի—ա, ո—ա** հոլովման բառերը առանձին պնդակներով, ընդգծեցե՛ք հատուկ անուններն ու անեզական բառերը, մնացած բառերի եզակին դարձրեք հոգնակի, հոգնակին՝ եզակի՝ հոլովը թողնելով նույնը:

Լսէ զմահն Տիգրանայ: Դառնայ յեփրատայ յեգիպտոս: Պղըն-ծածոյլ ոսկեզօծ պատկերս զԱրտեմիդեայ և զՀերակլեայ: Մեռանելն Տիգրանուհեայ: Արա՛ բարի բարեկամին: Սկսաւ Պետրոս պատմել նոցա կարգաւ: Յարձակումն Ալանաց ի մեզ: Ոչ է պիտոյ բժիշկ կարողաց, այլ՝ հիւանդաց: Երթայր զկնի կառացն: Մի ոմն յաշակերտաց նորա ասէ: Զորք ձեր լցցին կառօք: Կապեցին զնա երկաթի կապանօք: Եկեսցէ տէր այգոյն: Կացի ի մէջ եկեղեցւոյ: Ելցին վաղվաղակի և տեղւոջէ: Աթափեցաւ նոյ ի գինւոյ: Մի՛ արբենայք գինեաւ: Ոչ ոմէր հանդերձ հարսանեաց: Կոշեաց զնախարարս ալլազգեացն: Արար արքայ աթոռ ի ժանեաց փղաց:

Վարժութիւն 26. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք, դո՛ւրս գրեք քաղաձայն հոլովումներով հոլովված բառերը առանձին պնդակներով՝ ըստ հոլովումների, որոշեցե՛ք դրանց հոլովը և թիվը, կազմեցե՛ք եզակի ուղղականը:

Ո՛չ է սա հիւսանն որդի: Երկիր պագանէին արեգական: Պատահեաց մանկան և դայեկին: Կոշեցին զՍամփսոն ի տանէ բան-

տին: Հինգ հարիւրով շափ յականէ յանուանէ ճանաչեմ: Երկնէք ի ժողովրդենէ: Նա էր կին զեղեցիկ յոյժ տեսեամբ: Երդամբ խոստացաւ տալ նմա զինչ և խնդրեսցէ: Ամենայն ծննդոց յետ ծննդեան զնին անուանք: Մեկնեա՛ զմեզ զառակ որոմանցն աղարակի: Կացուցին զնա ի մէջ երկուց սեանցն: Ուրախ լինի փեսայ առ հարսին: Ո՞րք արածիցէ յաշն և ի կաթանէ խաշինն ոչ ոստիցէ: Նման է եղբորորդին իմ այծեման կամ որթուց եղանց ի վերայ լերանց խնկաբերաց: Մատամբ իւրեանց ոչ կամին շարժել զնոսա: Արածեա՛ զգառինս իմ: Բաժանեաց յերկուս մասունս: Գիտեա՛, ով մեծդ դիցազանց: Զենին նորա խոյ մի ի խաշանց: Լսիցէ որ զձայն եղջեր: Յօտար աղբերէ մի՛ ըմպիցես: Բնակեալ էաք առ եզերք Յորդանանու: Ոչ գոյին նորա ուստերք և դատերք: Զուկերս նոցա փշրեցին: Եբաց զբերանս համերց:

Վարժութիւն 27. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք, դուրս գրեք ուղղական և հայցական հոլովներով դրված գոյական անունները, ընդգծեցե՛ք անեզական բառերը, մնացածների եզակին դարձրեք հոգնակի, հոգնակին՝ եզակի, հոլովը թողնելով նույնը:

Վկայ հաւատարիմ ոչ ստէ: Իմ որդին անուշահոտ և լուսաւոր է: Պահանջէին հաց և գինի: Բերին որդիքն Իսրայելի զնուէրսն: Իբրև զստուեր են կեանք մեր ի վերայ երկրի: Մարմնաւո՞րք էին արգելք դիքն, թե անմարմինք: Արծաթ ընտիր է լեզու արդարոյ: Դուստր իւր ելանէր ընդ առաջ նորա: Միտք զբանս քննեն և քիմք զկերակուրս ճաշակեն: Շրթունք հակառակ քեզ վկայեն: Լարեցին զլեզուս իւրեանց իբրև զաղեղունս: Ակն ընդ ական, ատամն ընդ ատաման: Իջանէր իբրև զաղանի:

Վարժութիւն 28. Թարգմանեցե՛ք գրաբար՝ ենթակաները դնելով ուղղական, իսկ կրող խնդիրները հայցական հոլովով:

Մայրը սիրում է իր որդիներին: Տեսնում ենք թիթեռներ և ծաղիկներ: Որոտում են ամպերը, և փայլատակում են կայծակները: Երկրագործը մշակում է իր այգիները: Փոքրերը հարգում են մեծերին: Արեգակը լուսավորում է երկիւրը: Գետերը լայն են, հովիտները՝ դալար: Մեր շտեմարանները լի են: Բերում են թուշուններ և աղավնիներ: Աշակերտները գրքեր են կարդում:

Վարժութիւն 29. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք, դուրս գրեք սեռական և տրական հոլովներով դրված բառերը, կազմեցե՛ք այդ բառերի ուղղականը՝ թիվը թողնելով նույնը, ընդգծեցե՛ք անեզական բառերը:

Եւ ծաղիկ դաշտաց, շուշան հովտաց. իբրեւ շուշան ի մէջ փշոց, այնպէս եղբորորդին իմ ի մէջ դատերց: Յաղագս պատե-
րազմին և մահուանն Բելայ: Զցլու միս ուտել դարման է մարմնոյ: Զեռք քո ի վերայ թիկանց թշնամեաց քոց: Ոչինչ է պիտոյ բժիշկ ողջոց, ալլ հիւանդաց: Ամենայն այր երեկ անձին իւրում արդար: Արար հարսանիս որդւոյ իւրում: Ընդունիչիք անթառամ փառաց պսակն: Գնացին զճանապարհն արեւելից:

Վարժութիւն 30. Արտագրեցէ՛ք փակագծերի միջի բառերը դնելով սեռական-տրականի հոլովաձևով:

Ամենայն շինուածք (մեհան) ի հիմանց դղրդեալ տապալե-
ցան: (Մեծ ծաղր) արժանի է: Նշոյլք ճառագայթից (արեգակն) հա-
տանէին: Յաղթեցի (թշնամիք) քոց: Փախի՛ր, եղբորորդի իմ, նմա-
նեաց (այծեամն) կամ որթուց (եղինք) ի վերայ (լերինք խնկա-
բերք): Գազանք (շար) արարածք են և երկիր (բարի): Քաջալերեւ
սկսան զանձինս և զօրսն (Հայք): Խցին զջուրս (աղբերք):

Վարժութիւն 31. Թարգմանեցէ՛ք գրաբար:

Քաղաւմ էինք այգու պտուղները: Մովի ջրերը բարձրանում են:
Լեռան զազաթը սպիտակ է: Պատմում էր բարեկամների մասին:
Աղբյուրի ջուրը սառն է: Պատմում էր խորհնացու գրքի առասպել-
ները: Պարսիկների զորքերը հարձակվում էին հույների զորքերի
վրա (ի վերայ):

Վարժութիւն 32. Կարդացէ՛ք և թարգմանեցէ՛ք, դո՛ւրս գրեք
բացատրական հոլովով դրված բառերը, կազմեցէ՛ք դրանց եզակի
նուղականը:

Զիք մեր թագաւոր՝ բաց ի կայսերէ: Ելցեն վաղվաղակի ի
տեղուջէ իւրեանց: Էած անտի կին ի կայսերական տոհմէն: Ելեալ
լրտեսեցին զերկիրն յանապատէն Սինայ: Յամենայն հողմոյ շար-
ժի, և յամենայն բանէ խոռվի, և յամենայն իրաց դողալ: Կոյ՛
զրկի ի ճառագայթից արեգական: Ապրեցո՛ւ զմեզ ի ձեռաց թը-
նամեաց մերոց: Ժողովեաց զասորիսն յայնմ կողմանէ գետոյն:
Տապալեաց զլերինս ի հիմանէ: Ատամունք քո որպէս զերամակս
կտրելոց, որք ելանեն ի լուալեաց: Հանի զքեզ յերկրէն Եգիպտաց-
ւոց ի տանէ ծառայութեան:

Ելցեն — կելնեն
էած — բերեց
ապրեցո՛ւ — ազատի՛ր

անտի-այնտեղից
զրկի — զրկվում է

Վարժութիւն 33. Արտագրեցէ՛ք՝ փակագծերի միջի բառերը
դնելով բացատրական հոլովով: Թարգմանեցէ՛ք արտագրածը:

Եհան՝ զհարսն մեր (Եգիպտոս): Առցես դու (ջուր) գետոյն:
Երկիր սասանեացի (հիմունք) իւրոց: Մի՛ որ ելանիցէ (տեղի իւր):
Մերժեաց և Եհան զնոսա (աշխարհ): Անձամբ իւրով վրէժ առնոյր
(Եգիպտացիքն): Ամենայն շարիք մտանեն ի միտս մարդոյ (անու-
սումնութիւն): Էջ Մովսէս (լեռն) անտի առ ժողովուրդն: Մեոցի
(ձեռն) նորա: Զգոյշ լերութք ամենայն (անիրաւութիւն)*: Ելին նորա
հայրենի (երկիր)* իւրեանց:

Մանորութիւն. — Աստղանիշով բառերի ի նախդիրը պետք
է դրվի դրանց նախադաս լրացման վրա (տե՛ս § 56.6):

Եհան — հաննց	մի՛ որ ելանիցէ — ոչ որ դուրս չգա
առցես — կառնես, կվերցնես	էջ — իջալ
սասանեացի — կասսանվի	մեոցի — կմեռնի

Վարժութիւն 34. Թարգմանեցէ՛ք գրաբար:

Նրա հացից էր ուտում և նրա ջրից էր խմում: Զգուշանում էր
կերակուրներից և ըմպելիքներից: Իմ ծառաներից մեկն է համա-
րում իրեն: Գետից բարձրանում է մշուշ: Բարձր լեռներից իջնում
է գետը: Գալիս էր արեւլքի կողմերից: Հեռանում էր ծովի եզեր-
քից: Եղջերուն տեղից բարձրանում էր և ջուր էր խմում աղբյու-
րից:

Վարժութիւն 35. Կարդացէ՛ք և թարգմանեցէ՛ք, դուրս գրեք
գործիական հոլովով դրված բառերը, կազմեցէ՛ք անեզական բա-
ռերի հոգնակի ուղղականը, իսկ մնացածների՝ եզակի ուղղա-
կանը:

Օրինակ՝ շրթամբ — շուրթն
տանջանօք — տանջանք

Զաշտարակս նորա հաստատեաց հիմամբք: Լեռունք բորբոքէր
հրով: Մատամբ իւրեանց ոչ կամին շարժել զնոսա: Մի՛ լինիր յան-
դուգն լեզուաւ քով: Կապեցին զնա երկաթի կապանօք: Յայնմ
ժամանակի հանդերձեցաւ կազմեցաւ Պարթեն եղբարքն իւրով հան-
դերձ, լոնտանօք՝ կանամբք և որդւովք և ամենայն աղխի իւ-
րեանց, ելեալ երթալոյ հատուածի պատճառաւ ի կողմանս Հայոց:
Զու արարեալ զնայ յերկիրն Արարադայ, որ է ի կողմանս Հիւսի-
սոյ, որդւովք իւրովք և դստեօք և որդւոց որդւովք, արամբք զօ-

բաւորօք՝ թուով իբրեւ երեքհարիւր, և ալլովք ընդոծնօք, և եկօք յարեցելովք ի նա և բոլոր աղխիւ:

Վարժութիւն 36. Արտագրեցեք՝ փակագծերի միջի բաւերը դնելով գործիական հոլովով:

Կերակրեաց զնոսա (հաց և ջուր): Մանուկն աճէր և զօրանայր (հոգի): Ո՞ւմ նմանեցար (զօրութիւն և փառք): Խօսէին (շըրթոմբ) և շարժէին զգլուխս իւրեանց: Պատրէր զոմանս ի նոցանէ (ոսկի և արծաթ) և զբազումս (ալլ ևս պարգևք), իսկ զոմանս (ազարակք) և մեծամեծ (գիւղք), զոմանս (պատիւք և իշխանութիւնք մեծամեծք): (Քաղց և ծարաւ) տառապեցուցանէին զնոսա: Կերայ զհաց իմ (մեղր իմ):

Վարժութիւն 37. Թարգմանեցե՛ք գրաբար:

Դետի ամբարտակը շինում է ապառաժներով և մեծամեծ վեմերով: Պսակներով և պատիվներով մեծարում էր մոզերից շատերին, ծիրանիներով և կաշեհրակա՛ն զարդերով շքեղացնում էր (=շքեղացուցանէր) նրանց: Վերագառնում էր պատերազմից մեծ հաղթությամբ, շատ ավարով և բարի անուանով: Խոսում էր նրա հետ (=ընդ նմա) բարկությամբ: Քո քրտինքով ես վաստակում քո հացը: Երդումով հաստատում էր իր խոսքերը: Թագավորն զբոսնում էր իր կառքով:

Վարժութիւն 38. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք, դուրս գրեք անկանոն հոլովման բաւերը, հոլովը թողնելով նույնը, փոխեցե՛ք դրանց թիվը՝ եզակի՛ն դարձրեք հոգնակի, հոգնակի՛ն՝ եզակի:

Նախանձեցաւ Ռաբել ընդ քեռն: Իբրեւ զստուեր են աւուրք մեր ի վերայ երկրի: Տունն լի էր արամբք և կանամբք: Գայցեն հարք նորա և եղբարք: Լուան ամենայն եղբարք նորա և բորք: Ո՞չ երկոտասան ժամ է աւուր: Օտար եղէ ես եղբարք իմոց: Կորեան հայր նորա և եղբարք: Առն միոջ էին երկու որդիք: Վահանայ էր բոլրաթիւ ի Մամիկոնեան տոհմէն, բոյր Վարդանայ, Համազասպուհի. և էր նա կին Գարեգնի տեառնն Ռշտունեաց գաւառին: Վասն կնոջն իւրոյ եղև մահն Գնելոյ: Ոչ գիտէր զայրն, թէ յորմէ գեղջէ իցէ:

Վարժութիւն 39. Թարգմանեցե՛ք գրաբար:

Պատահեց օրերից մի օր: Քույրս զալիս էր գլուղից: Քույրերից մեկը լալիս էր: Իմ ամուսնու մահը իմ պատճառով եղավ: Շուներ վախենում է իր տիրոջից: Փողն առավ իր բուլբուլից և եղ-

բայրներից: Ընտրում էին զորավոր այրեր: Նա լսում էր տիրոջ խոսքերը: Կանչեց իր մոտ քույրերին և եղբայրներին: Այնտեղ էին բոլոր այրերն ու կանայք: Այրերից մեկն ասաց: Գնաց մի օրվա ճանապարհ: Անցան մեր օրերը: Ինչպես երազ թուում են օրերը: Շատ բան սովորեց իր մորից և եղբայրներից: Իր քրոջ համար արեց այդ: Իշխանը գնաց հավատարիմ այրերով, քույրերով և եղբայրներով հանդերձ: Բոլորը եկել էին իրենց կանանցով հանդերձ: Մենք ինքներս ողջ ենք աստվածների օգնութեամբ: Պատահեցին նրանց ասորեստանցիների պահապանները:

Իմ պատճառով եղավ—վասն իմ եղև	կանչեց իր մոտ—կոչեաց առ ինքն, առ իւր
պատահեց—դէպ եղև	արեց—արար
առավ—էառ	վախենում է—երկնշի
ամուսին—այր	մենք ինքներս—մեք մեզէն
եկել էին—եկեալ էին	աստվածներ—գիրք
հետ—հանդերձ	ասորեստանցիներ—ասորեստանեաց

2. ԴԵՐԱՆՎԱՆԱԿԱՆ ՀՈՒՆՎՈՒՄ

§ 25. Դերանվանական հոլովման մեջ եզակի սեռականը տրականից տարբեր կազմութիւն ունի (եւ և զու բառերի նաև հոգնակի սեռականն ու տրականն են տարբեր): Անորոշ, հարցական և ցուցական դերանունների եզակի սեռականի հոլովակերտն է բ. տրականին՝ մ: Անձնական, հարցական և ցուցական դերանունների հայցականն առանց նախդրի չի գործածվում, այդ պատճառով ներքևում դրանց հայցականը պայմանականորեն դրվում է զ նախդրով:

§ 26. ԱՆՁՆԱԿԱՆ ԴԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐ

Ե զ ա կ ի

Ուղղ.	ես	դու	ինքն	—
Հայց.	(զ)իս	(զ)քեզ	(զ)ինքն	—
Սեռ.	իմ	քո	ինքեան	իւր
Տր.	ինձ	քեզ	ինքեան	իւր (իւրեան)
Բաց.	յինէն	ի քէն	յինքենէ	յիւրմէ
Գործ.	ինև	քև	ինքեամբ	յիւրեաւ, իւրև, իւրեամբ

Հոգնակի

Ուղղ.	մեք	դուք	ինքեանք	իրեանք
Հայց.	(զ)մեզ	(զ)ձեզ	(զ)ինքեանս	(զ)իրեանս
Սեռ.	մեր	ձեր	ինքեանց	իրեանց
Տր.	մեզ	ձեզ	ինքեանց	իրեանց
Քաց.	ի մէջն	ի ձէջն	ինքեանց	իրեանց
Գործ.	մեւք, մեօք	ձեւք, ձեօք	ինքեամբք	իրեամբք

1. Ինքն դերանունը կարող է դրվել մյուս դերանունների և անունների հետ սաստկական իմաստով՝ այսպես՝ ես ինքն, դու ինքն, նա ինքն, մեք ինքեանք, մեզ ինքեանց, նոյն ինքն, ինքն Դաւիթ:

2. Ինքն բառի սաստկական իմաստով գործածվում է և ինքնին բառաձևը. օրինակ՝ Այլ ես ինքնին անձամբ անդէն ի տեղւոյն պատահեցի և տեսի (Եղիշէ, 15): Միում գնդին ինքնին թագաւորն լինէր զօրագլուխ (Բուզ. IV, ԻԲ): Դուք ինքնին իսկ ստոյգ գիտէք (Ա. Թեոփ., Ե, 2):

3. Ինքն բառի իմաստով կան և ինձէն (= ինքս), քեզէն (= ինքդ), մեզէն (= ինքներս), ձեզէն (= ինքներդ), որոնք գործածվում են առաջին և երկրորդ դեմքերի իմաստով առանձին կամ այդ դեմքերի դերանունների հետ՝ ես ինձէն, դու քեզէն, մեք մեզէն, դուք ձեզէն: Օրինակ՝ ինձէն (= ինքս) երբեք զիմ վաստակս ապախտ ոչ արարից (Աղաթ., § 54): Առցես քեզէն (= ինքդ) զձեռանէ արքային Հայոց Արշակայ (Բուզ., IV, ԾԴ): Մեք մեզէն (= մենք ինքներս) լինիմք քակտիչք օրինաց մերոց (Եղիշէ, 158): Դուք ձեզէն իսկ (= դուք հենց ինքներդ) քաջ գիտէք (Եղիշէ, 135):

4. Անձնական դերանվան իմաստով գործածվում է նաև անձն բառը առանձին կամ ստացական դերանունների հետ, երբեմն էլ կրկնվելով. օրինակ՝ եւ ոչ զանձն (= զիս = աշխ. ինձ) արժանի համարեցայ առ քեզ զայլոյ: Ի տագնապի զկառավարն և զանձինս (= զինքեանս, զիրեանս = աշխ. իրենց) կացուցանեն (Եզնիկ, 13—14): Փրկեա՛ ի սրոյ զանձն իմ (= զիս = աշխ. ինձ) (Սաղմ., ԻԱ, 21): Անձինն իւրում (= ինքեան = աշխ. իրեն՝ ինքն իր նկատմամբ) կարի զգոյշ կայր (Բուզ., IV, ԺԵ): Անձամբ անձին (= իրենք, իրենք իրենց համար) փակեցին զգրուան հաւատոյ գիտութեանն (Եզնիկ, 141—142): Անձամբ զանձն իւր (= ինքն իրեն) խաշտառակեաց:

	Եզակի	Հոգնակի	Եզակի
Ուղղ.	ոք	ոմն	ոմանք
Հայց.	(զ)ոք	(զ)ոմն	(զ)ոմանս
Սեռ.	ուրուք (ուրեք)	ուրումն	ոմանց
Տր.	ումեք	ումեմն	ոմանց
Քաց.	յումեքէ (ուստեք)	յումեմնէ	յումանց
Գործ.	—	ումամք	ումամբք

Անորոշ դերանունների գործածություններից կարևոր են հետևյալները.

ՈՒ և ՈՄՆ անորոշները.

ա) Առանձին կամ մի ածականի հետ գործածված ժամանակ զոյական են և նշանակում են մարդ, մի մարդ, մեկը, իսկ հոգնակին նույն իմաստն ունի, ինչ որ նույն բառն աշխարհաբարում, կամ նշանակում է՝ մի ֆանիսը, մի ֆանի հոգի: Օրինակ՝ է ոմն (= կա մեկը) որ փոփոխէ զնոսա (Եզնիկ, 9): Պատմեաց մի ոմն ի մանկուտյ անտի (Ա. Թագ., ԻԵ, 14): Մեծ ոմն զինքն կարծէր (Եղիշէ, 12): Ումեմն ետ հինգ քանքար (Մատթ., ԻԵ, 15): Եթե ասիցէ որ յայնպիսեացն (Եզնիկ, 40): Յորժամ իցէ որ ուրուք թշնամի (Եզնիկ, 33): Տէր հատուցէ իւրաքանչիւր ումեք ըստ արդարութեանց իւրոց (Ա. Թագ., ԻԶ, 23): Ես եմ աստուած և չիք այլ որ (Եզնիկ, 70): Արգելին զոմանս ի նոցանէ ձեռս յետս կապելով (Եղիշէ, 20):

բ) Գոյականի հետ գործածված ժամանակ ածական են և նշանակում են մի, ինչ ոք, հոգնակի զոյականի հետ՝ մի ֆանի, օրինակ՝ ի կնոջէ ումեմնէ ծնաւ (Եղիշէ, 26): Սխմոն ոմն որ կոչի Պետրոս: Կանայք ոմանք: Մարկիոնն թե մարդ որ իցէ... (Եզնիկ, 176): Որպես ածական թվով ու հոլովով ընդհանրապես համաձայնում են իրենց զոյականին (§ 59):

գ) Ոմն սովորաբար գործածվում է հաստատական նախադասություններում, իսկ ո՛ւ՝ հարցական, ժխտական և թեական (պայմանական) նախադասություններում: Օրինակ՝ ումեմն ետ հինգ քանքար: Ոմն մերկանայ զհանդերձս ընկերին (Եզնիկ, 15): Ուրումն ի մտի եղեալ զողանայ զայլոյ ամուսնութիւն (Եզնիկ, 15): Ո՛ր որ ի նոցանէ վաղ առ իս հասցէ, զնա թագաւոր արարից (Եզնիկ, 79—80): Յայսմ վայրէ քո անդր մի՛ ժտեսցի երթալ

(Եզնիկ, 153): Մի՞ որ կարի յոյժ տրտմեացի վասն աղքատութեանն (Բարս. Կեսար): Եթե ասիցէ որ յայնպիսեացն (Եզնիկ, 10): Չիք որ բարերար և երախտաւոր, բայց միայն որ արար և ոչ խնայեաց (Եզնիկ, 11): Տեսեալ զնա Զրուանայ ոչ գիտաց եթե ո՞ր որ իցէ (Եզնիկ, 80): Է՞ որ այդր այր: Ոչ որ կարէ զիս զոցա շնորհել (Գործ. ԻԵ, 11):

Իմն և ինչ գերանունները.

ա) Առանձին կամ ածականի հետ գործածված ժամանակ գոյական են և նշանակում են՝ բան, մի բան. օրինակ՝ էր ինչ (=կար մի բան) ընդ նմա, որում հիւզն անուն էր (Եզնիկ, 16): Չիք ինչ նմա հակառակ (Եզնիկ, 10): Ստուեր իրիք (=բանի, իրի, առարկայի սովորը) ոչ երբէք հեռանայ յիմեքէն (=բանից, իրից առարկայից) (Եզնիկ, 157): Չար ինչ (=չար բան) չկայր առաջի (Եզնիկ, 33): Չէր հմուտ այլ իմիք (=այլ բանի—Եզնիկ 30): Բազում իմն (=շատ բան) զսիրոյ պատուիրէ: Այլ իմն (=ուրիշ բան) ած գմտաւ:

բ) Գոյականի հետ գործածված ժամանակ ածական են և նշանակում են՝ մի, ինչ որ, որեւէ, հոգնակի գոյականի հետ նաև՝ մի քանի. գործածվում են սովորաբար իրի անվան հետ: Մեծ մասամբ իրենց գոյականից հետո են դրվում, երբեմն միայն՝ առաջ. գոյականի հետ ընդհանրապես հոլովով համաձայնում են, բայց կարող են և անհամաձայն մնալ: Օրինակ՝ Յորժամ վիշտք ինչ անհնարինք հասանիցեն ի վերայ մեր աշխարհի (Բարս. Կեսար.): Սպասութիւնն չէ անձն ինչ (=ինչ որ անձ չէ) և ոչ շնութիւն անձն ինչ է (Եզնիկ, 21): Արուեստագէտ միայն նիւթոյ իմիք (=ինչ որ նյութի) զնա համարիցին (Եզնիկ, 166): ...Ի նիւթոյ ինչ իմեքէ ընթերակացէ (=ինչ որ մի ընթերակա նյութից) արար աստուած զաշխարհս (Եզնիկ, 19): Չմարթի բնութեան իմիք՝ առանց կամաց մերթ բարի լինել, մերթ չար (Եզնիկ, 38): Իբրև զկառս իմն լծեալ ի չորից երկվարաց զաշխարհս տեսանեմք... և գորութիւն իմն ծածուկ կառավար (Եզնիկ, 13): Իբրև մեծ իմն աւետիս տանէր ի ոցա (Եղիշէ, 146):

գ) Իմն սովորաբար գործածվում է հաստատական նախադասութիւններում, իսկ ինչ՝ հարցական, ժխտական և պայմանական նախադասութիւններում. օրինակ՝ Չար իմն էութիւն հակառակ բարւոյ դնեն (Եզնիկ, 8): Է իմն գորութիւն, որ արար... (Եզնիկ, 162—163): Չար ինչ չկայր առաջի (Եզնիկ, 33): Յի՞նչ ինչ արդեւ արար Աստուած. ի լա՞ւ ինչ թէ ի յոռի (Եզնիկ, 22): Կայց՞է ինչ զանձ ի՞ գերեզմանս նախնեացն մերոց (Եղիշէ, 139): Պա՞րզ

ինչ բնութիւն իցէ, եթէ յօդուածով (Եզնիկ, 23): Եթէ էր ինչ անձնաւոր և կերպարանաւոր (Եզնիկ, 22): Եթէ որ ումեք ինչ պարտիցի (Բուզ., IV, ԺԲ):

դ) Ինչ և իմն բառերը անկոտրուի ուղիղ ձևով հաճախ գործածվում են որպէս թարմատար՝ նախադասութիւնը տալով անորոշութեան երանգ կամ մեղմում չափավորում են խոսքը: Նման դեպքերում աշխարհաբար թարգմանութեան մեջ դրանք հաճախ չեն արտահայտվում առանձին բառով, և կամ՝ ինչ բառը թարգմանվում է բնավ, բոլորովին, ամենևին, ինչ որ բառերով, իսկ իմն բառը՝ կարծես, իբր քն, մի տեսակ, կեցողով բառերով. օրինակ՝ Ոչ ինչ (=բնավ, ամենևին) երկմտութեամբ թերանայր յառնէն (Եղիշէ, 142): Երանելիքն ոչ ինչ (=բնավ, ամենևին) շտապեալ տազնապեցան (Եղիշէ, 144): Չմեք ինչ զանգիտելոց յահագին յահաւոր ապառնալեացդ բոց (Եղիշէ, 173): Եթէ զարհուրեցայր ինչ յոգիս ձեր (Եղիշէ, 181): Եթէ զրկիմք ինչ ի նոցանէ (Եղիշէ, 163): Հաւա՞նք ինչ ընդ միմեանս էին բնութիւնքն (Եզնիկ, 24): Թուէր իմն (=կարծես, մի տեսակ) այսպէս, եթէ կակղեցաք զխրատութիւն նոցա (Եղիշէ, 161): Կարծիք իմն եղեն ի միտս սրբոցն վասն երիցու միոյ (Եղիշէ, 153): Այսու իմն մեծարոյ երկին անաշնորդք քէշին:

Ուրեմ, ուստեմ անորոշների մասին տե՛ս § 89:

§ 28. ՀԱՐՑԱԿԱՆ ԳԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐ

	Եզնիկ	Հոգնակի	Եզնիկ
Ուղղ.	ո, ով	ոյք	զի, զինչ
Հայց.	զո, զով (յո, յով)	զոյս	զի, զինչ
Սեռ.	ոյր (ուր)	ոյց	էր
Տր.	ում	ոյց	իմ, հիմ, էրում
Բաց.	յումէ (ուստի)	յոյց	առ իմէ, զմէ
Գործ.	—	—	իւ

ա) Ո՞, ո՞վ հարցականների բացառական հոլովը պատահու է և յումմէ ձևով. պակասած գործիականի տեղ գործածվում է որ հարաբերականի ձևը՝ որով, որովք: Ո՞, ո՞վ հարցականներն էլ հաճախ գործածվում են առանց հարցման՝ որպէս հարաբերական, ինչպէս աշխարհաբարում, օրինակ՝ ոյր գուցէ (=ով որ ունի) տացի նմա և յաւելցի, և ոյր ոչն գուցէ (=փակ ով որ չունի) և զոր ունիցին, բարձցի ի նմանէ (Մատթ., ԺԳ, 12): Յումէ (=ումից,

ում կողմից որ) չարն գործի՝ յիրարի նմին և անուն չարութեան քնի (Եղնիկ, 26):

բ) Ո՞, ո՞վ դերանունները երբեմն գործ են ածվում ո՞ք անորոշի հետ և միասին հոլովվում են՝ ո ո՞ք, ով ո՞ք, զո զոք, զո՞վ ոք, ոյր ուրուք, ում ումք, յումէ ումքէ. օրինակ՝ ո ոք և (= ով էլ որ) երթալու առ նոսա, ուսուցանէին կամակար (Եղիշէ, 16): Ո՞ ոք (= ով, որ մեկը) ի մահկանացուացս ունիցի կեանս անտրտումս (Եղիշէ, 171): Ո՞յր ուրուք (= ո՞ր մեկի, ո՞ր մարդու) դի կանգնեալ երևեցաւ ի կենդանեաց (Եղիշէ, 180): Ո՞ ոք ի ձենչ ասիցէ ցնա (Ղուկ., Ժէ, 7):

գ) Զի՞, զի՞նչ հարցականների թեք հոլովները ևս, բացի գործիականից, հաճախ ունեն նույն նշանակութիւնը, ինչ որ ուղղականը, այն է՝ ի՞նչ, ինչո՞ւ, ինչո՞ւ համար, ինչպե՞ս: Այս հարցականներից կազմված են նաև զիա՞րդ, ընդէ՞ր, վասն է՞ր, է՞ր աղօգաւ հարցականները:

դ) Զի՞նչ հարցականը (բացի զ-ից նաև ուրիշ նախդիրներով՝ յի՞նչ, առ ինչ) գործածվում է նաև գոյականների հետ որպես վերադիր, ինչպես՝ զի՞նչ օրինակաւ, յի՞նչ օրէնս, զի՞նչ անցք և այլն: Նույն զի՞նչ դերանունը գործածվում է նաև ինչ անորոշի հետ՝ զի՞նչ ինչ (= ինչ բան), է՞ր իրիք (= ի՞նչ բանի), ի՞մ իմիք, ի՞ւ իւիք:

ե) Յո՞, յո՞վ, ո՞ւր, ուստի՞ հարցականների մասին տե՛ս «Դերանվանական մակբայների գործածութիւնը» (§ 89):

§ 29. ՅՈՒՑԱԿԱՆ ԴԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐ

1. ս ա, դ ա, ց ա

	Եզակի	Հոգնակի
Ուղղ.	նա	նոքա
Հայց.	(դ)նա	(զ)նոսա
Սեռ.	նորա	նոցա
Տր.	նմա	նոցա
Բաց.	ի նմանէ	ի նոցանէ
Դործ.	նովաւ	նոքաւք (օր,

Նա բառի պես հոլովվում են՝ սա և դա:

2. ա յ ա, ա յ դ, ա յ ց

	Եզակի	Հոգնակի
Ուղղ.	այն	այնոքիկ
Հայց.	(զ)այն	(զ)այնոսիկ
Սեռ.	այնր, այնորիկ (անդր)	այնց, այնոցիկ
Տր.	այնմ, այնմիկ (անդ)	այնց, այնոցիկ
Բաց.	(յայնմ), յայնմանէ (անտի)	յայնցանէ
Դործ.	այնու, այնուիկ	այնոքիւք, այնոքիմբք

Այն բառի պես հոլովվում են այս և այդ, որոնք վերևում՝ փակագծերում դրված ձևերին համապատասխան ունեն այսր, այդր, աստ, աստի, այդի (այտի) ձևերը. դրանց գործածութիւն մասին տե՛ս § 89—90:

Այս դերանունները թե՛ առանձին՝ որպես գոյական են գործածվում և թե՛ գոյականի հետ՝ որպես վերադիր ածական: Դրանց եզակի բացառականի յայնմ ձևը, սակայն, որ նույն տրական է ի նախդրով, առանձին՝ որպես գոյական չի գործածվում, այլ միայն որպես վերադիր ածական:

Այս բառերը որպես վերադիր կարող են դրվել գոյականից և՛ առաջ, և՛ հետո և սովորաբար գոյականի հետ թվով ու հոլով համաձայնում են, միայն հոգնակի ուղղական և հայցական հոլովով գոյականի հետ, եթե նախադաս են, մնում են եզակի: Երբ այս ցուցականները գոյականից առաջ են, հոլովվում են կարճ ձևով, իսկ երբ գոյականից հետո են, հոլովվում են երկար ձևով, և այս դեպքում նախդիրը կրկնվում է նաև դերանվան վրա, իսկ գոյականի վրա դրվում է համապատասխան հոդ, այս բառի դեպքում՝ ա, այդ բառի դեպքում՝ դ, այն բառի դեպքում՝ ն: Օրինակ, նախադաս՝ այն քաղաք, այնր քաղաքի, յայնմ քաղաքէ, այնու քաղաքաւ, այն քաղաքք, այնց քաղաքաց և այլն: Ետադա՛ քաղաքն այն, քաղաքին այնորիկ, քաղաքին այնմիկ, ի քաղաքէն յայնմանէ, քաղաքան այնուիկ, քաղաքքն այնոքիկ, զքաղաքսն զայնոսիկ և այլն:

3. ս ո յ ց, դ ո յ ց, ց ո յ ց

	Եզակի	Հոգնակի
Ուղղ.	նոյն	նոքին
Հայց.	(զ)նոյն	(զ)նոսին
Սեռ.	նորին, նորուն	նոցին, նոցուն, նոցունց

Տր.	նմին	նոցին, նոցուն, նոցունց
Բաց.	(ի նմին)	ի նոցունց
Գործ.	նովին, նովիմբ	նոքիմբք, նովիմբք, նոքումբք

Նոյն բառի պես հոլովում են՝ սոյն, դոյն, ինչպես նաև, միայն հոգնակի թվով՝ ամենքին կամ ամենեքեան, բոլորքին կամ բոլորեքեան (= բոլորը, բոլորն էլ), երկոքին կամ երկոքեան (= երկուսն էլ), երեքին կամ երեքեան, չորեքին կամ չորեքեան և այլն: Ուղղ. երկոքին կամ երկոքեան, հայց. (զ)երկոսին կամ (զ)երկոսեան, սեռ. տր. երկոցուն կամ երկոցունց, բաց. յերկոցունց, գործ. երկոքումբք:

Սոյն, դոյն, նոյն դերանունները թե՛ առանձին՝ որպես գոյական են գործածվում և թե՛ գոյականի հետ՝ որպես վերագիր ածական. դրանց եղակի բացառականը, սակայն, որ նույն տրականն է ի նախդրով, միայն իբրև վերագիր է գործածվում: Որպես վերագիր այս բառերը հոլովով ու թվով համաձայնում են իրենց գոյականին, ինչպես՝ նոյն տուն, նորին տան և այլն:

Վարժություն 40. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք, որոշեցե՛ք անձնական դերանունների հոլովը և թիվը, կազմեցե՛ք թեք հոլովներով դրված դերանունների եզակի ուղղականը:

Ես որպես որդի սիրեցի զքեզ: Թշնամիք իմ հրապուրեցին զիս: Ի քէն տանջանք և ի մէնջ յանձնառութիւնք: Բազումք ի ձէնջ լաւագոյնք էք բան զիս արութեամբ: Ոչ ոք կալաւ զմեզ ի վարձու: Առցես քեզէն զձեռանէ արքային: Ի բաց կաց յինէն: Խնդրեա՛ դու ինչ յինէն, զինչ և խնդրեսցես, տաց քեզ: Համբարձին յերկինս զձեռս իւրեանց: Ես ինքնին անձամբ անդէն ի տեղուջն պատահեցի և տեսի: Յայժմ ես վասն քո յաշտ առնէի, յայսմ հետէ դու վասն իմ առնիցես:

Վարժություն 41. Արտագրեցե՛ք նախադասությունները՝ փակագծերում եղած դերանունները դնելով նախադասության մտքի պահանջած հոլովով:

Խնդիր մի խնդրեմ (դու), մի՛ դարձուցաներ զերեսս քո (ես): Զերեսս (իւրեանք) դարձուցին (մեք), զի մի՛ տխուր դիմօք հայեսցին ի մեզ: Հրամայեաց (դուք) ելանել ի ցամաք: Բացեալ զդանձս (իւրեանք) մատուցին նմա պատարագս: Զայս ամենայն (դու) տաց, եթէ անկեալ երկիր պազանիցես (ես): Արա՛ (ես)

զմի ի վարձկանաց քոց: Ուլ մի երթէք ոչ ետուր (ես): Երկայնամիտ լեր առ (ես) և զամենայն հատուցից (դու):

Վարժություն 42. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք աշխարհաբար՝ ուշադրություն դարձնելով, թե անձն բառի ընդգծված ձևերն ի՞նչ նշանակությամբ են գործածված: Որոշեցե՛ք, թե ո՛ր դերանվամբ կարող են փոխարինվել ընդգծված բառերը:

Պատմեա՛ ինձ զոր սիրեաց անձն իմ: Ժառանգք էին արքայութեանն, արդ անձամբ զանձինս արարէք ժառանգ գեհնին: Բազում անգամ ողորմիմ անձանց ձերոց: Եկա՛յք զանձինս անձամբ մխիթարեսցուք, անձանց և աշխարհի պահ կալցուք: Ա՛ռ իւր ընկերս ըստ պատուիրանին՝ սիրել զամենայն ընկերս իբրև զանձն: Դուք անձամբ զանձինս այլում ի ծառայութիւն արկանէք: Յազգէ աշապիսույ ո՛չ խնդրիցէ վրէժ անձն իմ: Ինքն խնդրեսցէ զվրէժ անձին իւրոյ: Ինքն յանձնէ իմաստութիւն ինչ աշխարհի ոչ ունէր:

Վարժություն 43. Թարգմանեցե՛ք գրաբար:

Ինքն իրենից հնարեց այդ ամենը: Քեզ ճանաչում են, իսկ ինձ չեն ճանաչում: Դուք ինքներդ գալիս եք բաղաբից: Իրենք իրենցով մխիթարվում են (մխիթարին): Մենք խոսում էինք ձեր մասին (յաղագս): Մեզանից շատերը գնացին իրենց տները (ի տունս): Ինչ որ (որ ինչ) խնդրես կտամ (տաց) քեզ: Քեզից այլ բան (այլ ինչ) չեմ ուղում: Ինքն իր խոսքերով մատնեց իրեն: Քո մայրը քեզանով և մեզանով է ուրախանում:

Վարժություն 44. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք, որոշեցե՛ք ցուցական դերանունների հոլովը և թիվը:

Ազոյց նմա պատմուճան աղնիւ: Բազմեցոյց զնա և եղ առաջի նորա ընթրիս: Ընդ նմին ի գերութիւն վարէին զկանայս նոցա: Այր լինելոց է ի սորա զաւակէն: Դոքա յետինքդ մի ժամ գործեցին և հասարակորդս մեզ արարեր զդոսա: Եղև խաղաղութիւն յաշխարհին յայնմիկ յօրէն յայնմանէ: Մի՛ ուռիցէք յայդմ ծառոյ զոր պատուիրեցի ձեզ չուտել ի դմանէ: Ի վերայ ադր վիմի շինեցից զեկեղեցի իմ:

Վարժություն 45. Արտագրեցե՛ք՝ փակագծերի մեջ առնված ցուցական դերանունները դնելով նախադասության մտքի պահանջած հոլովով: Թարգմանեցե՛ք արտագրածը:

Եղին առաջի (նա) միրգ: Պատմեաց (նա) զամենայն ինչ:

Գթացեալ տեր ծառային (այն), արձակեաց զնա և զփոխն եթող (նա): Նա պատասխանի ետ միում (նոքա) և ասէ: Առաքեաց (նոքա) յայդի իւր: Անկան կործանեցան ապարանք (նոքա): Ընդ առաջ ելանէր (նա) իշխանն Գողթան: Վասն (նոյն) կնոջն արար զայն: Վասն (այս) մատենցի զնա ի մահ:

Վարժություն 46. Թարգմանեցէ՛ք գրաբար:

Դրանցից մեկը եկավ (եկն): Պատասխան տվեց (ետ) նրան: Սիրում ենք նրանց: Սրանք մանուկներ են: Դրանով (այդ) ցույց է տալիս: Հպարտանում է նրանով: Բերեցին (բերին) ջլեր և կապեցին Սամփառնին նրանցով: Նոյն լեզվով էին խոսում: Նրանց ընկերները զալիս էին: Նրանք (այն) հեռացան:

Վարժություն 47. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք, ուշադրությամբ դարձնելով հարցական դերանունների նշանակության վրա, որոշեցե՛ք դրանց հոլովը և թիվը:

Պատմեա՛ ինձ, թէ ի՞նչ կապիցիս: Զրուանն եթէ արջառ էր, զկարիճն զԱրհմն զհա՞րդ ծնանէր, և եթէ զայլ էր, զզառնն զՈրմիղզ հի՞մ ծնանէր: Պարտ է խնդրել յումմէ՛ նայն եղև, և ո՞վ էր՝ ում ինքն զյաշտն առնէր: Զմէ՞ առաքիցի ի խաւարն արտաքին: Յոր ասէ, թէ ո՞ ծնաւ զշիթս անձրևի, և յորովայնէ ո՞ր ելանեն սառամանիք: Վասն է՞ր կարմիր ևն ձորձք ձեր: Դուք ո՞յք եք կամ տատի՞ր զայք կամ զո՞ խնդրեք: Ո՞յր որդի ես, մանուկ դու: Զի՞ աշդափ նեղեալ տաղնապիք յանձինս ձեր: Ո՞ հրամայեաց ձեզ շինել զտունս զայս, և կամ ո՞յր բանիւ կանգնեցեք զաշտարակս դորա:

Վարժություն 48. Թարգմանեցէ՛ք գրաբար:

Ո՞վ ես դու և ի՞նչ ես անում (առնես, գործես): Ո՞ւմ գիրքն ես կարդում: Ինչո՞ւ եք փախչում, ումի՞ց եք վախենում (երկնչիք): Ովքե՞ր են քեզ մոտ և ի՞նչ են խոսում: Ինչո՞վ են սնվում բույսերը: Ինչո՞ւ համար սպանեց իր զավակներին: Ինչո՞ւ գնացիք նրա մոտ (առ նա): Ինչպե՞ս մեռավ ինքն իր ձեռքով: Ո՞ւմ տեսար և ի՞նչ ասացիր:

Վարժություն 49. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք՝ ուշադրությամբ դարձնելով անորոշ դերանունների նշանակության վրա, որոշեցե՛ք դրանց հոլովը և թիվը:

Եթէ յումեքէ պարգեհալ էին նմա փառքն, հարկ է կարծել,

թէ էր ոմն ի վեր քան զնա զօրագոյն և փառատրագոյն: Ապա թէ չէր որ ի վեր քան զնա, ի դուր էր զյաշտն հազարամեան առնել, զի փառքն ոչ եթէ անձնաւոր ինչ են, այլ ի յաջողութենէ ուրուք անուանին փառք, որպէս և ի շաջողութենէ ուրուք անուանի թշուառութիւն: Եթէ այն ինչ ի մտի էր նորա, բարսմունքն ինչ ոչ կարէին օգնել: Ոչ իմիք կարօտանայ, թէ առնույ ինչ յումեքէ կամ յիմեքէ ակն ունիցի: Եւ ոչ մի որ ի նոցանէ բարի ինչ երբէք իմանալ կարէր: Հանգեան աւուրս ինչ զտեղեօրն: Զաճելն և նուազել լուսնի իբրև ընդ պատենիւք իմն մտանել և ելանել ասեն իմաստունք: Ո՞ որ և երթայր առ նոսա, ուսուցանէին կամակար: Թէ քանիք և ո՞յք ոմանք ի սոցանէ՝ որք աստուածպաշտութեամբ վճարեցին զկեանս, յետոյ պատմեսցուք ոճով: Իսկ այսպիսի վաճառաց ո՞յր ուրուք արգելք և զի՞նչ գին բաւիցէ: Ուրեք երբէք այսպիսի գործ յումեքէ ի վերայ երկրի ոչ գործեցան:

Վարժություն 50. Թարգմանեցէ՛ք գրաբար՝ ընդգծված բառերի համար գործածելով անորոշ (հարցականի համար նաև հարցական) դերանուններ. ժխտական նախադասությունների մեջ ոչ կամ մի՛ բառը պետք է գործածել միայն մեկ անգամ:

Մեկը եկավ: Մի կին եկավ այստեղ (եկն այսր): Նրանցից ոմանց անարգում էր, ոմանց սպանում: Ո՛չ ոք թող չհպարտանա ուրե՛կ բանով: Ոչ ոքի մի՛ ասա: Ո՞ր մեկից ես վախենում: Քեզ բան եմ ասում: Ինչ որ անելու ես (առնելուց ես) շտապիր (փութա՛, աճապարեա՛): Ոչ մի բանի պետք չէ նա: Եթե մեկը մեկի վնասի, եթե մեկը մեկի ունեցվածքը (զինչս) խլի, կրփախչի այնտեղ (անդր): Այդ փողը մեկից կըվերցնեմ (առից): Քո տանը մի բան կգտնվի՞ր (գտանիցի՞):

Վարժություն 51. Որոշեցե՛ք այս գրքի «Վասն վարձկանության մշակացն» հատվածի մեջ եղած դերանունների տեսակը, հոլովը և թիվը:

II. Խ Ո Ն Ա Ր Հ Ո Ւ Մ

1. ԲԱՅԻ ԵՂԱՆԱԿՆԵՐՆ ՈՒ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐԸ

§ 30. Գրաբարում բայի եղանակները երեքն են՝ սահմանական, հրամայական, ստորադասական: Առաջին երկուսը նշանակութային համապատասխան են արդի հայերենի նույնանուն եղանակներին,

իսկ ստորագրասականը համապատասխան է արդի հայերենի ըզ-
ձական, ենթադրական և հարկադրական եղանակներին:

Բայի ժամանակներն ըստ կազմության երկու տեսակ են՝
պարզ և բաղադրյալ: Բաղադրյալ ժամանակները կազմվում են
անցյալ և ապառնի դերբայներով և եմ, լինիմ օժանդակ բայերով
(§ 50—54): Պարզ ժամանակները կազմվում են բայի հիմքին
վերջավորություններ ավելանալով (§ 34—38 և § 41—44): Պարզ
ժամանակներն են՝ սահմանական եղանակի ներկան, անցյալ ան-
կատարը, անցյալ կատարյալը, հրամայական եղանակի (հաս-
տատական) ներկան, արգելական ներկան, անկատար և կատա-
րյալ ապառնիները, ստորագրական եղանակի առաջին և երկրորդ
ապառնիները: Պարզ ժամանակները կազմվում են երկու հիմքից՝
ներկայի (կամ անկատարի) և կատարյալի (§§ 31, 39):

2. ՊԱՐԶ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐ

ԼՍՈՐԻ ԵՎ ՆԵՐԿԱՆԻ ՀԻՄՔԸ

§ 31. Որպես բայի սկզբնական ձև գրաբարում սովորաբար
վերցվում է ներկա ժամանակի եզակի առաջին դեմքը՝ դնամ,
պահեմ, բազմիմ, թողում: Սրանց մեջ վերջի մ բաղաձայնը ներ-
կա ժամանակի եզակի առաջին դեմքի վերջավորությունն է, նրա-
նից առաջ եղած ա, ե, ի, ու ձայնավորները կոչվում են լծորդ ձայ-
նավորներ: Ըստ այդմ գրաբարում բայն ունի չորս լծորդ (լծոր-
դություն): Մեկ բայ միայն ունի ո լծորդը՝ գոմ (անորոշ դերբայ՝
գոլ—լինել, գոյություն ունենալ):

Մանրություն.— Գրաբարի ի և ու լծորդները արդի արևելա-

հայ աշխարհաբարում վերածվել են ե լծորդի. գրաբար՝
բազմիմ=աշխ. բազմեմ (բազմել), գրաբար՝ թողում=
աշխ. թողնեմ (թողնել):

Ներկայի հիմքը լինում է՝ ա) մի պարզ, առանձին անգործա-
ծական արմատ կամ մի բառ (պարզ, բարդ կամ ածանցավոր),
որի վրա ավելանում է լծորդ ձայնավորը և վերջավորությունը,
ինչպես՝ գն-ամ, վազ-եմ, բազմ-իմ, թող-ում, հալառ-ամ, քա-
ղաւոր-եմ, շրջապառ-եմ, հառագր-եմ, երթեկ-եմ, բ) լծորդ ձայ-
նավորի և բայի հիմնական իմաստ (բայիմաստ) արտահայտող
մասի միջև ընկնում է ան, են, ն, չ, նչ սոսկածանցներից մեկը,
ինչպես իմ-ան-ամ, մերձ-են-ամ, տես-ան-եմ, անկ-ա-նիմ, փախ-
չ-իմ, կոր-նչ-իմ, զարթ-ն-ում: Պատճառական բայերի ածանցն է

ուցան՝ հատ-ուցան-եմ: Ըստ այսմ, նկատի ունենալով բայերի
սահմանականի ներկա ժամանակի եզակի առաջին դեմքը որպես
սկզբնական ձև, բայերը լինում են՝ ա) սոսկ կամ պարզ ամ, եմ,
իմ, ում վերջացած բայեր՝ գն-ամ, պահ-եմ, բազմ-իմ, թող-ում.
բ) բայածանցավոր (սոսկածանցով կամ պատճառական ածանցով)
ան-ամ, են-ամ, ան-եմ, ան-իմ, չ-իմ, նչ-իմ, ն-ում, ուցան-եմ
վերջացած բայեր՝ իմ-ան-ամ, մերձ-են-ամ, տես-ան-եմ, անկ-ան-
իմ, փախ-չ-իմ, կոր-նչ-իմ, զարթ-ն-ում:

Բայի ներկայի հիմքից կազմվող ժամանակներն են՝ սահմա-
նական եղանակի ներկան, անցյալ անկատարը, ստորագրական
եղանակի առաջին ապառնին, հրամայական եղանակի արգելա-
կան ներկան և անկատար (կամ առաջին) ապառնին: Ներկայի
հիմքից են կազմվում նաև անորոշ և ապառնի դերբայները:

ՓՈՆԱՆՑՈՒՄ ԲԱՅԵՐԻ ՄԵՋ

§ 32. Կան բայեր, որոնց ձևերի մեջ փոխանցում է լինում,
այսինքն միևնույն բայը կազմությամբ լինում է երկու կամ ավելի
ձևով: Այդպիսի բայերի ձևերից մեկը մեծ մասամբ հին է, իսկ
մյուսը կամ մյուսները՝ ուշ շրջանում մտած և սովորաբար քիչ
գործածվող: Երբեմն նույն բայի այս կամ այն ժամանակը միայն,
կամ այս կամ այն դեմքն ունի կրկնակի ձև, իսկ մյուսը կամ
մյուսները միայն մեկ ձև (տե՛ս § 46, է, Ը): Ներքևում դրված են
բայերի փոխանցումներից առավել կարևորները:

1. եմ, իմ. դադարեմ, դադարիմ. հանդիպեմ, հանդիպիմ. բնա-
կեմ, բնակիմ. վրիպեմ, վրիպիմ. պատահեմ, պատահիմ. ծաղկեմ,
ծաղկիմ. սխալեմ, սխալիմ. մոլորեմ, մոլորիմ և այլն:

2. Ում, եմ. արգելում, արգելեմ. յաւելում, յաւելեմ. զենում,
զենեմ. ցելում, ցելեմ (պատռել, ձեղքել). կասում, կասեմ. կար-
կառում, կարկառեմ. արծակեմ, արծակում. հիսեմ, հիսում և
այլն:

3. եմ, ամ, եամ, իմ. ատեմ, ատեամ. ննջեմ, ննջեամ. խնա-
յեմ, խնայեամ. անխայեմ, անխայեամ. փրփրամ, փրփրեամ,
փրփրեմ, փրփրիմ. շողամ, շողիմ. լողամ, լողիմ. ծփամ, ծփիմ.
տրտնջամ, տրտնջեմ. քրքջամ, քրքջեմ. նիրհամ, նիրհեմ, նիրհիմ,
ծորամ, ծորեմ, ծորիմ և այլն:

4. Ամ, անամ. ըզձամ, ըզձանամ. ծուլամ, ծուլանամ. հեղգամ.
հեղգանամ. մուրամ, մուրանամ. ցանկամ, ցանկանամ. փութամ:

§ 34. Սահմանական եղանակի ներկայացում

գնամ	սիրեմ	երեւմ	թողում
գնաս	սիրես	երեւիս	թողուս
գնայ	սիրէ	երեւի	թողու
գնամք	սիրեմք	երեւմք	թողումք
գնայք	սիրէք	երեւիք	թողուք
գնան	սիրեն	երեւին	թողուն

Սահմանական եղանակի ներկայացումը իմաստով հիմնականում համապատասխանում է արդի հայերենի սահմ. եղանակի ներկային՝ գնամ=գնում եմ: Օրինակ՝ Զծայրս մազալցն ի ջուրան թանայ (=թրջում է) և ելանէ ընդ մանր փոշի գնայ (=ելնում գնում է մանր փոշու վրայով): Զուրք ծովու փորեն ծակոտեն (=փորում, ծակոտում են) զերկիր (Բարս. Կեսարացի): Տե՛ս նաև § 85:

§ 35. Սահմ. եղանակի անցյալ անկատար

գնայի	սիրէի	երեւէի	թողուի
գնայիր	սիրէիր	երեւէիր	թողուիր
գնայր	սիրէր	երեւէր	թողուր
գնայաք	սիրէաք	երեւէաք	թողուաք
ենայիք	սիրէիք	երեւէիք	թողուիք
գնային	սիրէին	երեւէին	թողուին

Սահմ. եղանակի անցյալ անկատարը իմաստով հիմնականում համապատասխան է արդի հայերենի սահմ. եղանակի անցյալ անկատարին՝ գնայի=գնում էի: Օրինակ՝ Զի թէպէտ և դանձն լարքունիս Պարսկաց երթայր (=էր գնում), սակայն այրուծին Հայոց բովանդակ ի ձեռն Կախարարացն առաջնորդէր (=էր առաջնորդվում) ի պատերազմի (Եղիշէ, 6): Տե՛ս նաև § 86:

§ 36. Ստորադ. եղանակի առաջին ապառնի

գնացեմ	սիրիցեմ	երեւցիմ	թողուցում
գնացես	սիրիցես	երեւցիս	թողուցուս
գնացէ	սիրիցէ	երեւցի	թողուցու
գնացեմք	սիրիցեմք	երեւցիմք	թողուցումք
գնացէք	սիրիցէք	երեւցիք	թողուցուք
գնացեն	սիրիցեն	երեւցին	թողուցուն

Ստորադասական եղանակի 1-ին ապառնին իմաստով հա-

մապատասխան է արդի հայերենի ըղձական, ենթադրական և հարկադրական եղանակների ապառնուն՝ գնայցեմ=գնամ, կքգնամ, պիտի գնամ (§ 42): Օրինակ՝ Գուցէ մատնիցէ (=մատնի) զքեզ ոսոխն դատաւորի և դատաւորն դահճի: Ոչ ելանիցես (=չես ելնի, չես դուրս գա) անտի մինչև հատուցանիցես (=մինչև չվճարես) զլեռին նաքարակիտն (Մատթ., Ե, 26):

§ 37. Հրամ. եղանակի արգելական ներկայացում

մի՛ գնար	մի՛ սիրեր	մի՛ նայիր	մի՛ թողար
մի՛ գնայք	մի՛ սիրէք	մի՛ նայիք	մի՛ թողուք

Այս ժամանակն իմաստով համապատասխան է արդի հայերենի հրամայականի արգելականին՝ մի՛ գնար=մի՛ գնա: Օրինակ՝ մի՛ արհամարհեր (=մի՛ արհամարհիր) զպատգամս բերանոյ իմոյ (Առակ Դ, 5):

§ 38. Հրամ. եղանակի անկատար ապառնի

գնայչիր	սիրիչիր	երեւիչիր	—
գնայիք	սիրիչիք	երեւիչիք	—

Այս ժամանակը քիչ է գործածվում. իմաստով համապատասխան է արդի հայերենի հրամայականին և ըղձական, ենթադրական ու հարկադրական եղանակների ապառնուն՝ գնայչիր=գնա՛, գնաս, կգնաս, գիտի գնաս (§ 44): Օրինակ՝ եթէ տեսանիցես զմերկն՝ զգեցուցանիչիր (=հագցրու կամ՝ կհանդցես) (Ես. ԾԸ, 7):

Վարժություն 52. Կազմեցե՛ք հետևյալ բայերի ներկայի հիմքը, ընդգծեցե՛ք հիմքի մեջ եղած բայական ածանցները.

առաքեմ, փրկեմ, բեկանեմ, գտանեմ, ուսուցանեմ, յիշեցուցանեմ, հաւատամ, ամամ (լցնել, թափել), խոտաւանամ, զօրանամ, յագենամ, երևիմ, հաճիմ, ուսանիմ, սկսանիմ, ուսուցում, ցատչիմ-ցատնում, գենում, կիզում:

Վարժություն 53. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք. որոշեցե՛ք ներկա ժամանակով դրված բայերի լծորդը, դեմքը և թիվը:

Շինէ անդ տուն բնակութեան: Աճապարեալ հաւաքէ զորդիս իւր: Ոչ կամիմ առնուլ: Այժմ ո՞չ հաւատայք ինձ: Արիւն հեղուր:

Ոչ իմանան զինչ խօսին: Զոր ոչն տեսանեմք՝ յուսամք: Բարկու-
թիւն կորուսանէ զիմաստունս:

Վարժություն 54. Ներկա ժամանակով խոնարհեցե՛ք 53-րդ
վարժության բայերը:

Վարժություն 55. Թարգմանեցե՛ք գրաբար:

Ստվերները թանձրանում են, անթափանց խավար է լինում,
ռոնում է գալլը: Եղնիկները փախչում են: Բաց է անում դուռը և
հարցնում: Դու գիտես և տեսնում ես, բայց չես խոսում: Ինչո՞ւ
ես արգելում: Ինչո՞ւ ես հեռանում: Չենք հավատում, ուզում ենք
տեսնել:

ստվերները—ստուերք
բաց անել—բանալ
հարցնել—հարցանել

արգելել—արգելուլ
տեսնել—տեսանել
ինչո՞ւ—ընդէ՞ր

Վարժություն 56. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք. որոշեցե՛ք
անցյալ անկատարով դրված բայերի դեմքն ու թիվը:

Վարէիք բազում և ժողովէիք սակաւ, ուտէիք և ոչ յագէիք:
Մերթ շանթէր գալարէր իբրեւ զօձ թունաւոր, մերթ պարզէր գոշէր
իբրեւ զառիժ զայրացեալ: Փայտ ընկենուին և վիճակս արկանէին.
Զենուին արջառս և ոչխարս: Մեր փող հարուար և թմբկի հարկա-
նէաք: Կոշէի և ոչ լսէիք, յերկարէի զբանս իմ և ոչ անսայիք, այլ
ապախտ առնէիք (արհամարհում էիք, զանց էիք անում) զխոշ-
հուրդս իմ, և յանդիմանութեանց իմոց ոչ անսայիք:

Վարժություն 57. Թարգմանեցե՛ք գրաբար:

Բուրբ խաղում էր ձորում, գալլերն իջնում էին անտառից:
Գազանը ոռնում էր, հողը փորում, արմատներ պոկում, հետո
ընկնում էր գետին: Մենք պահում էինք նրանց, մխիթարում և
սփոփում: Վարազները անտառ էին գնում: Երբ լսում էինք նրանց
պատմութիւնները, զարմանում էինք: Մենք գնում էինք, իսկ դուք
գալիս էիք: Ինչո՞ւ համար էիք լաց լինում:

ձորում—ի ձոր
անտառից—յանտառէ
ընկնել գետին—անկանել (իլ) ի գե-
տին
մենք—մեք

պահել նրանց—պահել զնոսա
լաց լինել—լալ
գնալ անտառ—գնալ յանտառ
երբ—յորժամ

Վարժություն 58. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք. որոշեցե՛ք
ստորադասական եղանակի առաջին սպառնիով դրված բայերի
դեմքն ու թիվը:

Երթայցես ի Բաբելոն: Ասիցէ ծառայն: Սկսանիցի հարկանել
զծառայակիցս իւր, ուտիցէ և ըմպիցէ ընդ արբեցողս: Գայցէ տէր
ծառային այնորիկ: Մի՛ երբէք զանգիտիցեն սիրտք ձեր: Գողա-
նայցէք և սպանանիցէք և շնայցէք և երզնուցուք սուտ, և արկա-
նիցէք խունկս Բահաղու: Պաշտիցէք անդ զաստուածս օտարս...
որք ոչ տեսանիցեն և ոչ լսիցեն և ոչ ուտիցեն և ոչ հոտոտիցեն:

Վարժություն 59. Թարգմանեցե՛ք գրաբար՝ բայերը դնելով
ստորադասական եղանակի առաջին սպառնիով:

Եթե անձրեւ գա, կուշանանք և կմնանք ճանապարհին: Ով որ
ծուլանա, ետ կմնա և չի հասնի մեզ: Կմոռանա՞ս արդյոք իմ պատ-
վերները: Երբ որ ձմեռն անցնի, դաշտերն ու լեռները ծաղկեն,
նորից կգան վայրի թռչունները և մենք կլսենք նրանց երգերը: Ում
որ գտնեք, կկանչեք և կբերեք այստեղ: Դու կհեռանաս այստեղից
մինչև նրանք մոտենան մեզ:

ուշանալ—յամել, յամենալ
ճանապարհին—ի ճանապարհի
ո՞վ որ—ո՞րք
ծուլանալ—յուլանալ, ծուլանալ
ետ մնալ—յետս մնալ, յետ մնալ
հասնել մեզ—հասանել ի մեզ
երբ որ—յորժամ

նորից—անդրէն, կրկին
անցնել—անցանել
ում որ—զոր
գտնել—գտանել
այստեղից—աստի
մոտենալ մեզ—մերձեանալ ի մեզ

Վարժություն 60. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք, որոշեցե՛ք
արգելական գերկայով դրված բայերի թիվը և լծորդությունը:

Մի՛ արհամարհեք զպատգամս բերանոյ իմոյ և մի՛ խոտորեք
ի բանից շրթանց իմոց: Մի՛ ուտեք հաց ընդ առն շարական և մի՛
ցանկաւար կերակրոյ նորա: Մի՛ պարծիւր առ վաղիւն (=վաղվա
օրով), զի ո՛չ գիտիցես զինչ ծնանիցի բեղ վաղիւն: Մի՛ խնդար
ընդ շարագործս և մի՛ նախանձիր ընդ մեղաւորս: Մի՛ անիծանէք:
Մի՛ լինիք իմաստունք յանձինս ձեր: Մի՛ տայք զարբութիւն շանց և
մի՛ արկանէք զմարգարիտ ձեր առաջի խոզաց: Մի՛ արգելուք
զգոսա գալ առ իս:

Վարժություն 61. Թարգմանեցե՛ք գրաբար:

Մի՛ դարձանաք, որ գալիս եմ ձեզ մոտ: Մի՛ մոռանա քո հոր խրատները և մի՛ արհամարհիր դրանք: Մի՛ վախենաք և մի՛ փախեք: Մի՛ թող ինձ մենակ: Մի՛ լսեք նրանց խորհուրդները և նրանց ետևից մի՛ գնաք:

որ—զի
վախենալ—երկնչիլ
փախչել—փախչիլ

թողնել—թողուլ
մենակ—միայն

ԿԱՏԱՐՅԱԼԻ ՀԻՄՔԸ

§ 39. Կատարյալի հիմքը կամ բունը լինում է.

ա) Բայի արմատը. այսպիսի հիմք ունենում են ներկայի եզ-1-ին դեմքում աճեմ, աճեմ, ում, չեմ, նշեմ, նում վերջացած բայերը. օրինակ՝ տեսանեմ—տես, աշխատեմ—աշխ, թողում—բող, փախչեմ—փախ, կորնչեմ—կոր, զարթնում—զարք:

բ) Բայի հիմնական իմաստ արտահայտող մասից աջ ածանցով բաղադրված ձև. այսպիսի հիմք ունեն ամ, աճամ վերջացած բայերը. օրինակ՝ գնամ—գնաց, հեռանամ—հեռաց:

գ) Բայի հիմնական իմաստ արտահայտող մասից եաց ածանցով բաղադրված ձև. այսպիսի հիմք ունեն եմ, իմ, եճամ վերջացած բայերը. պահեմ—պահեաց, բազմիմ—բազմեաց, մերձեանամ—մերձեաց:

դ) Ոյց ածանցով բաղադրված ձև. այսպիսի հիմք ունեն պատճառական բայերը, որոնց ներկայի հիմքը ուցան ածանցով է՝ հասուցանեմ՝ կատարյալի հիմքն է՝ հատոյց. այսպես նաև՝ փախուցանեմ՝ կատ. հիմք՝ փախոյց, հատուցանեմ՝ հատոյց և այլն: Բայերի պատճառական ուցան ածանցը դրվում է ոչ պատճառական բայերի կատարյալի հիմքի վրա. այսպես՝ հասանեմ, փախչեմ, խաղամ, հեռանամ, վազեմ, բազմիմ բայերի պատճառականը ներկայի եզակի առաջին դեմքում լինում է հասուցանեմ, փախուցանեմ, խաղացուցանեմ, հեռացուցանեմ, վազեց (վազեաց)-ուցանեմ, բազմեց (բազմեաց)-ուցանեմ:

Մանրություն.—Մի քանի բայեր ուցան ածանցի ց-ի տեղ ունեն ւ կամ զ. այսպես՝ կորնչիմ, փլչիմ, ելանեմ բայերի պատճառականը լինում է՝ կորուսանեմ, փլուզանեմ, ելուզանեմ:

Վարժություն 62. Կազմեցե՛ք 52-րդ վարժության բայերի կատարյալի հիմքը, ընդգծեցե՛ք կատարյալի հիմքի ածանցը:

Վարժություն 63. Կազմեցե՛ք 53-րդ վարժության բայերի ներկայի և կատարյալի հիմքերը:

Վարժություն 64. Կազմեցե՛ք հետևյալ բայերի պատճառական ուցան ածանցով.

ամրանամ	զարթնում	մերկանամ
անցանեմ	թաքչիմ	յազենամ
բնակեմ	թռչիմ	շիջանիմ
բուսանիմ	լռեմ	ուռչիմ
երևիմ	խաղամ	սեանամ
փայլեմ	մեղմանամ	սնանիմ

ԿԱՏԱՐՅԱԼԻ ՀԻՄՔԻ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐԸ

§ 40. Կատարյալի հիմքից կազմվում են՝ սահմանական եղանակի անցյալ կատարյալը, ստորադասականի 2-րդ ապառնին, հրամայականի հաստատական ներկան և կատարյալ ապառնին: Այս ժամանակներում բայերը խոնարհվում են երեք տեսակ վերջավորություններով, ըստ այդմ կա երեք խոնարհում, որոնք ավանդաբար կոչվում են՝ ներգործածե, կրավորածե և խառն: Ներգործածե խոնարհվում են ամ, եմ, աճեմ, ուցանեմ, ում վերջացած բայերը. օրինակ. հաւատամ, երգեմ, մտանեմ, հասուցանեմ, հեղում: Կրավորածե խոնարհվում են աճամ, եճամ, իմ, աճիմ և կրկնածե նում-աճեմ, նում-իմ վերջացած բայերը. (§ 32.10). օրինակ՝ մոռանամ, յազենամ, բազմիմ, շիջանիմ: Խառն ձևով խոնարհվում են չիմ, նշիմ, նում և կրկնածե չիմ-նում վերջացած բայերը (§ 32. 9). օրինակ՝ մատչիմ, պշնում, երկնչիմ, փախչիմ-փախնում:

Մանրություն. վերջավորություններից առաջ կատարյալի հիմքի է, ի, ու ձաջնավորները և եա, ոյ, երկբարբառները շեշտը կորցնելով հնչյունափոխվում են. է դառնում է ի. ի և ու դառնում են ը, որ չի գրվում. եա դառնում է ե. ոյ դառնում է ու (§ 4), իսկ անցյալ կատարյալի ներգործածե խոնարհման եզակի 3-րդ դեմքում, երբ վերջավորություն չի ավելանում, հիմքի այդ հնչյունները շեշտ ստանալով վերականգնվում են. ինչպես իջի—էջ, գտի—գիտ, մտի—մոտ, սիրեցի—սիրեաց, մատուցի—մատույց և այլն: Նմանապես հրա-

մայականի եզակի 2-րդ դեպքում նույն բայերը լինում են՝ է՛ջ, գի՛տ, մո՛ւտ, սիրեա՛, մատո՛:

Ս ա ճ մ. Ե ղ ա ց ա կ ի ա ց ց յ ա լ կ ա տ ա ռ յ ա լ

§ 41. ա. Անցյալ կատարյալի ներգործածել խոնարհման վերջավորություններն են՝

Եզակի	Հոգնակի
ի	աք
եր	էք, իք
—	ին

Այս վերջավորություններն ավելանում են ամ, եմ, անեմ, ուցանեմ, ում վերջացած բայերի կատարյալի հիմքի վրա (§ 39): Երբ բայը եզակի 3-րդ դեմքում մնում է միավանկ, կարող է ստանալ և նախահավելած, եթե բաղաձայնով է սկսվում, իսկ եթե ձայնավորով է սկսվում՝ է, ինչպես՝ տես կամ ետես, առ կամ էառ: Խոնարհումը լինում է հետևյալ ձևով.

գնամ	սիրեմ	տեսանեմ	հատուցանեմ	թողում
գնացի	սիրեցի	տեսի	հատուցի	թողի
գնացեր	սիրեցեր	տեսեր	հատուցեր	թողեր
գնաց	սիրեաց	տես, ետես	հատուց	թող, եթող
գնացաք	սիրեցաք	տեսաք	հատուցաք	թողաք
գնացէք, -իք	սիրեցէք, -իք	տեսէք, -իք	հատուցէք, -իք	թողէք, -իք
գնացին	սիրեցին	տեսին	հատուցին	թողին

բ. Անցյալ կատարյալի կրավորածել խոնարհման վերջավորություններն են.

Եզակի	Հոգնակի
այ	աք
ար	այք, արուք
աւ	ան

Այս վերջավորություններն ավելանում են անամ, եմամ, իմ, անիմ և կրկնաձև նույն-իմ, նույն-անիմ (§ 32. 10) վերջացած բայերի կատարյալի հիմքի վրա:

հեռանամ	մերձեցնամ	երեկիմ	ուսանիմ
հեռացայ	մերձեցայ	երեցայ	ուսայ
հեռացար	մերձեցար	երեցար	ուսար
հեռացաւ	մերձեցաւ	երեցաւ	ուսաւ
հեռացաք	մերձեցաք	երեցաք	ուսաք
{ հեռացայք	{ մերձեցայք	{ երեցայք	{ ուսայք
{ հեռացարուք	{ մերձեցարուք	{ երեցարուք	{ ուսարուք
հեռացան	մերձեցան	երեցան	ուսան

գ. Անցյալ կատարյալի խառն խոնարհման վերջավորություններն են՝

Եզակի	Հոգնակի
եայ	եաք
եար	եայք, երուք
եաւ	եան

Այս վերջավորություններն ավելանում են չիմ, նչիմ, նում և կրկնաձև չիմ-նում (§ 32. 9) վերջացած բայերի արմատի վրա, որը և նրանց կատարյալի հիմքն է:

կորնչիմ

կորեայ	կորեաք
կորեար	կորեայք, կորերուք
կորեաւ	կորեան

Անցյալ կատարյալը իմաստով համապատասխան է արդի հայերենի նույնանուն ժամանակին՝ գնացի = գնացի: Օրինակ՝ Պատմեաց (= պատմեց) նմա զամենայն ինչ: Սկսաւ (= սկսեց) թողնել և մեկնեցաւ (= գնաց) ի նմանէ զօրութիւն նորա (Դատ. ԺԶ, 17, 19):

§ 42. Ստորադասակա Ե ղ ա ց ա կ ի երկրորդ ապառնի

ա. Ստորադասական երկրորդ ապառնու ներգործածել խոնարհման վերջավորություններն են՝

Եզակի	Հոգնակի
ից	ցուք
ցես	ջիք
ցէ	ցեն

Այս վերջավորութիւններն ավելանում են ամ, եմ, անեմ, ուցանեմ, ում վերջացած բայերի կատարյալի հիմքին:

Այս ժամանակում կատարյալի հիմքի ածանցի ց բաղաձայնը վերջավորութեան ց և չ հնչյուններից առաջ դառնում է ս, ինչպես՝ գնաց-ից, գնաս-ցես, գնաս-ջիք: Այս կանոնը չի վերաբերում բայ-արմատի մեջ մտնող վերջի ց հնչյունին, ինչպես՝ անցանեմ բայը լինում է անցից, անցցես, անցջիք (տե՛ս և § 46. Ժ):

գնամ	սիրեմ	տեսանեմ	հատուցանեմ	բողում
գնացից	սիրեցից	տեսից	հատուցից	թողից
գնացես	սիրեսցես	տեսցես	հատուցես	թողցես
գնացէ՛	սիրեսցէ՛	տեսցէ՛	հատուցէ՛	թողցէ՛
գնացցուք	սիրեսցուք	տեսցուք	հատուցուք	թողցուք
գնասջիք	սիրեսսջիք	տեսսջիք	հատուսջիք	թողսջիք
գնացցեն	սիրեսցեն	տեսցեն	հատուցեն	թողցեն

բ. Ստորադասական 2-րդ ապառնու կրավորածն խոնարհման վերջավորութիւններն են՝

եզակի	Հոգնակի
այց	ցուք
ցիս	ջիք
ցի	ցին

Այս վերջավորութիւններն ավելանում են անամ, ենամ, իմ, անիմ վերջացած բայերի կատարյալի հիմքի վրա:

հեռանամ	մերձենամ	երեւիմ	ուսանիմ
հեռացայց	մերձեցայց	երեւցայց	ուսայց
հեռացիս	մերձեցիս	երեւցիս	ուսցիս
հեռացի	մերձեցի	երեւցի	ուսցի
հեռացուք	մերձեցուք	երեւցուք	ուսցուք
հեռասջիք	մերձեսջիք	երեւսջիք	ուսջիք
հեռացին	մերձեցին	երեւցին	ուսցին

գ. Ստորադասական եղանակի 2-րդ ապառնու խառն խոնարհման վերջավորութիւններն են.

եզակի	Հոգնակի
եայց	իցուք
իցես	իջիք
իցէ՛	իցեն

Այս վերջավորութիւններն ավելանում են չիմ, նչիմ, նում և կրկնաձև չիմ-նում վերջացած բայերի արմատի վրա:

Կորեչիմ

կորեայց	կորիցուք
կորիցես	կորիջիք
կորիցէ՛	կորիցեն

Ստորադասական եղանակի 2-րդ ապառնին իմաստով համապատասխան է արդի հայերենի ըղձական, ենթադրական և հարկադրական եղանակների ապառնուն, այսինքն նույն նշանակութիւնն ունի, ինչ որ 1-ին ապառնին (§ 36) գնացից = գնամ, կգնամ, պիտի գնամ: Օրինակ՝ Յորժամ հեծեծեսցես (= հեծեծես), յայնժամ կեցցես (= կապրես. Կորիւն, 48): Դարձեալ և կանայք նախարարացն կալցին (= պետք է ընդունեն, թող ընդունեն) զուսումն վարդապետութեան մոզացն (Եղիշէ, 52):

Հրամայական եղանակի ֆաստատական Գերկա

§ 43. Այս ժամանակն ունի միայն 2-րդ դեմք:

ա. Ներգործաձև խոնարհվող բայերը եզակի թվում վերջավորութիւնն չեն ստանում: Կատարյալի հիմքի աց և եաց ածանցների վերջի ց և ոյց ածանցի յց հնչյունները եզակի 2-րդ դեմքում դուրս են ընկնում: Հոգնակի 2-րդ դեմքում կատարյալի հիմքի վրա ավելանում է է՛ վերջավորութիւն:

գնամ	սիրեմ	տեսանեմ	հատուցանեմ	բողում
եզ. գնա՛	սիրեա՛	տես՛	հատո՛	թո՛ղ
Հոգն. գնացէ՛ք	սիրեսցէ՛ք	տեսէ՛ք	հատուցէ՛ք	թողէ՛ք

բ. Կրավորածն խոնարհման եզակի 2-րդ դեմքի վերջավորութիւնն է իր. իմ վերջացած բայերը, սակայն, եզակի 2-րդ դեմքում պահում են կատարյալի հիմքը նույնութեամբ: Հոգնակի 2-րդ դեմքի վերջավորութիւնն է այ՛ք կամ առա՛ւ:

հեռանամ	մերձենամ	երեւիմ	ուսանիմ
եզ. հեռացի՛ր	մերձեցի՛ր	երեւա՛ց	ուսի՛ր
Հոգն. { հեռացա՛յք	{ մերձեցա՛յք	{ երեւցա՛յք	{ ուսա՛յք
{ հեռացարո՛ւք	{ մերձեցարո՛ւք	{ երեւցարո՛ւք	{ ուսարո՛ւք

Իմ վերջացած որոշ բայեր եզակիում ունենում են նաև առանց վերջի ց-ի ձև (ներգործականի նման), ինչպես՝ ողորմիմ, ողոր-

մեայց և ողորմեայ. հաճիմ, հաճեայց և հաճեայ. շահիմ, շահեայ. ճեպիմ, ճեպեայ: Նույն կազմութեան որոշ բայեր եզակի թվում երբեմն ունեն իր վերջավորութեամբ ձև, ինչպես՝ երեիմ, երեեայց և երեցիր:

Գ. Նառն խոնարհման եզակի 2-րդ դեմքի վերջավորությունն է իր, հոգնակի՝ եայի կամ եռուի:

կորնչիմ

կորիմ

կորեայք, կորերուք

Կան բայեր, որոնք հոգնակի 2-րդ դեմքում ունեն իք վերջավորություն. մատչիմ—մատիք, զարթնում—զարթիք:

Հրամայական եղանակի հաստատական ներկայի իմաստով համապատասխան է արդի հայերենի նույն հրամայականին՝ գնա՝ = գնա: Օրինակ՝ Փրկեա՝ (=փրկիր) զիս յայնցանէ, ոչք գործեն զանօրէնութիւն, յարանց արիւնահեղաց ապրեցո՛ւ (=աղատի՛ր) զիս (Սաղմ., ԾԸ, 3):

Հրամայական եղանակի կատարյալ ապառնի

§ 44. Հրամայական եղանակի կատարյալ ապառնին ունի երկու տեսակ վերջավորություն՝ ա) եզակի իջիւ, հոգն. իջիք, որ ստանում են չիմ, նչիմ, նում վերջացած բայերը և բ) եզակի ջիւ, հոգ. ջիք, որ ստանում են մնացած բայերը:

գնամ	սիրեմ	տեսանեմ	հատուցանեմ	քողում
գնասցիր	սիրեսցիր	տեսցիր	հատուցցիր	թողցիր
գնասցիք	սիրեսցիք	տեսցիք	հատուցցիք	թողցիք
հեռանամ	մերձենամ	երկիմ	ուսանիմ	կորնչիմ
հեռասցիր	մերձեսցիր	երկեսցիր	ուսցիր	կորիջիր
հեռասցիք	մերձեսցիք	երկեսցիք	ուսցիք	կորիջիք

Այս ժամանակն իմաստով համապատասխան է արդի հայերենի հրամայականին և ըզական, ենթադրական ու հարկադրական եղանակների ապառնուն՝ գնասցիր = գնա՛, գնաս, կգնաս, պիտի գնաս (§ 38): Հոգնակի 2-րդ դեմքը նույնն է, ինչ որ ստորագրականի երկրորդ ապառնու հոգնակի 2-րդ դեմքը: Օրինակ՝ Զօհրն մի՛ պատուհասիցես, այլ միխիթարեսցիր (=միխիթարիր) իբրեւ գնայր (Ա. Տիմ., Ե, 1): Տեսցիր (=կրտսեսես) յորժամ յայտնեսցի, ապա գիտասցես զեւս կատարածի դորա (Եղիշէ, 8):

Վարժություն 65. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք, որոշեցե՛ք անցյալ կատարյալով դրված բայերի դեմքն ու թիվը:

Ա. Ելին փուշքն և հեղձուցին զնա: Ե՛րբ տեսաք զքեզ քաղցեալ և կերակրեցաք: Միխիթարեցիր զիս: Եհաս գարուն: Տեսին և խնդացին կենցաղատէր մարդիկ: Գնաց, փորեաց զերկիր և թաքոյց զարծաթ տեսուն իւրոյ: Զամենայն զպարտսն թողի քեզ: Ժողովեցի ինձ արծաթ և ոսկի: Ետես այս, գի կային դատարկք:

Բ. Հայեցայ էս յամենայն արարս իմ: Սկսան ուրախ լինել: Անկաւ ի մէջ փռոց: Խօսեցար սուտ: Բարկացաւ և ոչ կամէր մտանել: Զուարթացան սիրտք իւրեանց: Ստացար զնա: Յադեցան կեռակրովք: Զոր դուքն ուսարուք:

Գ. Զարթեաւ ի քնոյ իւրմէ: Երկեար ի մահկանացու մարդոյ: Թաքեաւ ժողովուրդն յայրն: Երկեայ ի ժողովրդենէն: Երկեաւ և փախեաւ: Կորեաւ յիշատակ նոցա: Մատեաւ արքայ ի սեղանն: Երկեաք յոյժ վասն անձանց: Բազում անգամ մարտեան ընդ իս: Աշակերտքն նորա քաղցեան:

Վարժություն 66. Դուրս գրեք 65-րդ վարժության բայերը. կազմեցե՛ք դրանց ներկա ժամանակի եզակի առաջին դեմքը և կատարյալի ճիմքը:

Օրինակ՝ Ելին—ներկա եզ. 1-ին դեմք՝ ելանեմ, կատարյալի՝ հիմք՝ ել:

Վարժություն 67. Թարգմանեցե՛ք գրաբար:

Ա. Ինչո՞ւ խնայեցիր քո շողերը, ինչո՞ւ ապանեցիր իմ աղջրկան: Գավառի տերը թողեց իր հարազատներին և զնաց օտար երկիր: Մենք անցանք գետը և մտանք անտառ: Տեսավ իր տիրոջը, արձակեց նրա կապանքները և միխիթարեց նրան: Հիշեցին նրանց

անունները: Դուք չհասար մեզ: Երեխային հագցրեց և նստեցրեց
աթոռին:

սպանել—սպանանել
թողնել—թողուլ
անցնել—անցանել
մտնել—մտանել

տեսնել—տեսանել
հասնել—հասանել
հագցնել—ազուցանել, զգեցուցանել
նստեցնել—նստուցանել

Բ. Երբ սկսվեց պատերազմը, ամենքը հեռացան լեռները:
Արշակ թագավորը մեռավ բանտում: Ինչո՞ւ բարկացար: Դուք
հեռացար մեզնից: Ընթացավ նրա առաջ և ընկավ նրա պարա-
նոցը: Նրանց ճաշատեղերի վրա նայեցին: Դու չկամեցար օգնել
մեզ, հեռացար մեզնից: Նայեցի նրան և խորհեցի: Մաղիկներ
երևացին դաշտում: Մեր այգիները ծաղկեցին:

սկսվել, սկսել—սկսանիլ
մեռնել—մեռանիլ
ինչո՞ւ—բեղէ՞ր

ընկնել—անկանիլ
նայել—հայել, նայիլ

Գ. Ամենքը փախան և թաքնվեցին ձորերի մեջ: Երկնքի թրո-
շունները թռան: Դու վախեցա՞ր նրանից: Մենք հանգստացանք
անտառում: Զարթնեցի կանուխ: Աղվեսը փախավ անտառ և կո-
րավ:

թաքնվել—թաքնիլ
վախենալ—երկնելիլ

հանգստանալ—հանգչիլ
անտառում—յանտառի

Վարժություն 68. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք, արտագրե-
ցե՛ք նախադասությունները՝ անցյալ կատարյալով դրված բայերը
վերածելով անցյալ անկատարի, իսկ անցյալ անկատարով դր-
վածները՝ անցյալ կատարյալի՝ պահպանելով դեմքն ու թիվը:

Քանդէին, բռէին զբաղաքն ի հիմանց տապալէին և խաղա-
ցուցանէին յայնմ ևս քաղաքէ իննետասն հազար: Ընդ ամենայն
քաղաքս ոչ թողին ամենեին շինած, զի զամենայն տապալէին,
քակեալ քանդէին. զամենայն այր ի չափ հասեալ կոտորէին, զկա-
նայս և զորդիս ի գերութիւն վարէին: Յայց ելեր սրտմտութեամբ
և հալածեցեր զմեզ, կոտորեցեր և ոչ խնայեցեր. փակեցեր ամպօջ
զերկինս, զի մի՞ հասցեն աղօթք մեր առ քեզ: Մոռացան զկանա-
ցի տկարութիւն: Բարկացաւ և ոչ կամէր մտանել:

Վարժություն 69. Անցյալ կատարյալով խոնարհեցե՛ք հե-
տևյալ բայերը. Աերգործաձև՝ գնամ, փրկեմ, հասանեմ, փշեցու-
ցանեմ. կրավորաձև՝ մոռանամ, հայիմ, սկսանիմ. խառն՝ ուտ-
չիմ—ոստնում:

Վարժություն 70. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք, որոշեցե՛ք
ստորադասական եղանակի 2-րդ ապառնիով դրված բայերի դեմ-
քը և թիվը:

Ա. Գնացից ես ինձէն ի լեռն զմոնենեաց: Խնդրեսցէ զնոսա
և մի՛ գտցէ: Մի՛ հատցես փայտ յանտառաց: Զկառս նոցա այ-
րեսցէս հրով: Հատուցէ զտոկոսիսն քո: Ե՛կ, եղբորորդի իմ, ել-
ցուր յազարակս, ազգուր ի շէնս և ի պարտէզս, կանխեսցուր յայ-
գիս. տեսցուր, թե ծաղկեա՞լ իցէ որթ, թե ծաղկեա՞լ իցէ նոճ, թե
ծաղկեա՞լ իցէ նոնենի: Զայս պատուիրեմ, զի սիրեսցիք զմիմեանս:
Մի՛ պակասեսցեն հաւատք քո:

Բ. Ոչ ես երեսցայց երեսաց քոց: Եթէ բարձրացցիս իբրև զար-
ծուի: Մի՛ որ երեսցի ամենեկին: Որ խոնարհեցուցանէ զանձն՝
բարձրացի: Ո՛չ մերձեցի առ քեզ շար: Քսակ հասարակաց ստաս-
ցուր ամենեքեան: Ուշ եղեալ հայեսցին յիս: Դուք բարձրացիք:

Գ. Յերեսաց քոց ես յո՞ փախեայց: Ե՞րբ ի քնոյ զարթիցես:
Մազ մի ի գլխոյ նորա մի՛ կորիցէ: Երիվարօք մերովք փախիցուր:
Ամբարիշտք արմատաքի կորիցեն: Երկիցեն ի նմանէ մարդիկ:

Վարժություն 71. Թարգմանեցե՛ք գրաբար՝ բայերը դնելով
ստորադասական եղանակի երկրորդ ապառնիով:

Զյուներ կիշնի անտառների և դաշտերի վրա: Կանուխ զարթ-
նենք և զնանք տեսնենք արեգակի ծագումը: Կվազեմ կանցնեմ
այս գետը և կհասնեմ նրան: Ինչ որ իմանաս, կհայտնես մեր բա-
րեկամներին: Մնանք այստեղ, սպասենք մինչև գիշերն անցնի,
առավոտյան ելնենք բլուրների վրա: Ամենքը կկովեն թշնամի-
ների դեմ, գերիներին կազատեն և կուղարկեն իրենց տները:

վրա—ի վերայ

կանուխ—կանխաւ, կանուխ, վաղ

անցնել այս գետը—անցանել ընդ գե-

տոս այս

հասնել նրան—հասանել ի նա

առավոտյան—առաւօտու, առաւօտուց,

ընդ առաւօտս, ալգուն, ընդ այգս

թշնամիների դեմ—ընդ թշնամիս

ուղարկել իրենց տները—առաքել ի

տունս իրեանց

Վարժություն 72. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք, արտագրե-
ցե՛ք նախադասությունները՝ երկրորդ ապառնիով դրված բայերը
վերածելով առաջին ապառնու, իսկ առաջին ապառնիով դրված-
ները՝ երկրորդ ապառնու:

Եթէ ելանիցես ի պատերազմ ի վերայ թշնամեաց քոց, և տե-
սանիցես երիվարս, և հեծեալս, և ազգ բազում քան զքեզ, մի՛ եր-
կընչիցիս ի նոցանէ: Երգեցից ընդ ընկերս իմ: Յորժամ մտանիցէք

յերկիրն և հնձիցէք զհունձս նորա: Օրս ալսօր օր աւետեաց է, և մեք լոկեցեմք, և մնայցեմք լուսոյ առաւօտու և գտանիցեմք անօրէնութիւն: Բայց արդ եկայք մտցուք և պատմեսցուք զայս ի տան թագաւորին:

Վարժութիւն 73. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք, բանավոր փոխեցե՛ք հրամայական եղանակի ներկայով դրված բայերի թիվը, եզակին դարձրեք հոգնակի, հոգնակին՝ եզակի:

Փախի՛ր եղբօրորդի իմ և նմանեա՛ց այծեման, կամ որթուց եղանց ի վերայ լեռանց խնկարեւրաց: Թողէ՛ք զանզգամութիւն և կեցջիք, խնդրեցէ՛ք զիմաստութիւն, զի ապրեսցիք և ուղղեցէ՛ք գիտութեամբ զհանճար: Փրկեա՛ զիս յայնցանէ, ոյք գործեն զանօրենութիւն, յարանց արինահեղաց ապրեցո՛ւ զիս: Զարթի՛ր ընդ առաջ լիմ և տե՛ս: Նայեա՛ց և ա՛յց արա՛ ամենայն հեթանոսաց: Ժողովեցարո՛ւք և եկա՛՛յք խոնարհեցարուք ի միասին, ապրեալք ի հեթանոսաց: Մո՛ւտ ի խաւար, դուստր հեթանոսաց: Քարշեա՛ զալի: քո, բա՛ց զսրունս քո, ա՛նց ընդ գետ:

Վարժութիւն 74. Թարգմանեցե՛ք գրաբար՝ բայերը դնելով հրամայական եղանակի ներկայով:

Անցի՛ր գետի ալն կողմը և նայի՛ր տես՝ ով է զալիս: Մորթի՛ր ոչխարները և միսն ուղարկի՛ր տուն: Ավելորդ մասերը կտրի՛ր և թափի՛ր: Երկուսը պահի՛ր քեզ մօտ, իսկ մնացածներն ուղարկի՛ր ինձ. փախե՛ք այդ տեղից և մտե՛ք ձեր տները: Գնա՛ խոսիք նրանց հետ, հայտնի՛ր իմ ասածները: Հեռացե՛ք հրապարակից: Գնացե՛ք այգի:

գետի ալն կողմը—յայնկոյս գետուն

քեզ մօտ—առ քեզ

մորթել—զենուլ

այդ տեղից—այտի, անտի

ավելորդ մասերը—զաւելորդան

Վարժութիւն 75. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք:

Դատեա՛ զայն ոսիկ, ոյք դատին զիս, մարտի՛ր ընդ այնոսիկ, որ մարտնչին ընդ իս: Կարդացե՛ք զանուն նորա, պատմեցե՛ք ի հեթանոսս զգործւո նորա: Սիրեցէ՛ք զթշնամիս ձեր, օրհնեցէ՛ք զանիծիչս ձեր: Եթէ՛ ոք ածիցէ ապտակ յաջ ծնօտ քո, դարձո՛ւ նմա և զմիան: Եւ որ կամիցի ոք դատել և առնուլ զշապիկս քո, թո՛ղ ի նա և զրաճկոն քո: Երթ առ մրջիւնն և նախանձեա՛ց ընդ ճանապարհս նորա: Մի՛ փոխեր զսահմանս յաւիտենականս, զոր եղին հարք քո: Մի՛ համարիք, եթէ՛ եկի արկանել խաղաղութիւն

յերկիր: Մի՛ հոգայք վասն ոգոց ձերոց՝ զի՛նչ ուտիցէք կամ զի՛նչ ըմպիցէք: Հայեցարո՛ւք ի թշուոնս երկնից, զի ոչ վարեն և ոչ հրնձեն և ոչ ժողովեն ի շտեմարանս:

Վարժութիւն 76. Արտագրեցե՛ք 75-րդ վարժութիւնն նախադասութիւնները՝ հրամայականի ներկայով դրված բայերը վերածելով արգելական ներկայի, իսկ արգելական ներկայով դրվածները՝ հրամայական (հաստատական) ներկայի:

Վարժութիւն 77. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք՝ ուշադրութիւն դարձնելով, թե հրամայականի կատարյալ ապստմիով դրված բայերը աշխարհաբարի ո՛ր ժամանակներին են համապատասխանում:

Յորժամ նստիցիս յընթրիս ուտել ի սեղան հօգօրաց, իմանալով իմաստիւր, որ ինչ առաջի դնիցի և ապա մխեստիւր զձեռն քո: Զձեռն մի՛ պատուհասիցես, այլ մխիթարեստիւր իբրեւ զհայր: Հարջիք զամենայն քաղաք ամրացեալ և զամենայն քաղաք ընտիր, և զամենայն ծառ զագնիւ կոտորեստիւր և զամենայն աղբիւր ջրոց խցիք և զամենայն վիճակս բարիս անպիտանացուցիք քարամբք:

ԿՐԱՎՈՐԱԿԱՆ ԿԱԶՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

§ 45. Գրաբարում կրավորական սեռի իմաստն արտահայտվում է ներգործական բայերի խոնարհման ձևերի, այն է՝ վերջավորութիւնն վամ լծորդ ձայնավորի փոփոխութեամբ, հետևյալ կերպ.

Ա. Ներկայի հիմքից կազմվող ժամանակներում եթե ներգործական սեռի բայերի վերջին վանկում կա ե կամ է ձայնավոր, այդ ձայնավորը փոխվում է ի-ի (բացառութեամբ անց. անկատարի եզակի 3-րդ դեմքի), որով բայի իմաստը փոխվում է կրավորականի: Օրինակ՝ սիրեմ, սիրես, սիրէ, կրավորական լինում են՝ սիրիմ, սիրիս, սիրի, որ նշանակում են՝ սիրվում եմ, սիրվում ես, սիրվում է. սիրիցէ, մոռանայցէ (=սիրի, կսիրի, մոռանա, կմոռանա), կրավորական լինում են՝ սիրիցի, մոռանայցի (=կսիրվի, սիրվի, կմոռացվի, մոռացվի): Եթե ներգործական բայի խոնարհման ձևերի վերջին վանկում ե կամ է չկա, այդպիսի բայերը միևնույն ձևով կարող են արտահայտել և՛ ներգործական, և՛ կրավորական իմաստ և կոչվում են հասարակ (=ընդհանուր) բայեր. օրինակ՝ մոռանամ, դատիմ, քողում, մոռանայի և այլն կարող են նշանակել թե՛ մոռանում եմ, դատում եմ, թողնում եմ, մոռանում էի և թե՛ մոռացվում եմ, դատվում եմ, թողնվում եմ, մոռացվում

էի: Այսպիսի բայերի ներգործական թե կրավորական լինելը որոշվում է նախադասութիւնից. օրինակ՝ մոռանամ զնա = մոռանում եմ նրան, իսկ մոռանամ ի նմանէ = մոռացվում եմ նրանից: Ներգործականի և կրավորականի համար նույն ձևն ունեն սահմանականի ներկա և հրամայականի արգելական ներկա ժամանակներում ա, ի, ու լծորդով բայերը, ստորագասական եղանակի առաջին ապառնիում ի և ու լծորդով բայերը. իսկ անցյալ անկատարում առհասարակ բոլոր չորս լծորդով բայերն էլ մնում են հասարակ, այսինքն՝ զրանց ներգործականն ու կրավորականը ձևով չեն տարբերվում. միայն ե լծորդով բայերի եզակի 3-րդ դեմքում երբեմն պատահում է իւր ձևը կրավորականի համար. ինչպես՝ գործէր, հատանէր ձևերի տեղ գործիւր, հատանիւր, իբրև կրավորական:

Բ. Ատարայալի հիմքից կազմվող ժամանակներում այն ներգործական բայերը, որոնք ներգործաձև են խոնարհվում, կրավորաձև վերջավորութիւններ ստանալով իրենց իմաստը փոխում են կրավորականի. օրինակ՝ սիրեցի, սիրեցեւ, սիրեաց, տեսի, տեսեւ, ետես բայաձևերը կրավորական իմաստով լինում են՝ սիրեցայ, սիրեցար, սիրեցաւ, տեսայ, տեսար, տեսաւ = սիրվեցի, սիրվեցիր, սիրվեց, տեսնվեցի, տեսնվեցիր, տեսնվեց: Երկրորդ ապառնիում՝ սիրեցից, սիրեցես, սիրեցէ, տեսից և այլն կրավորական դառնում են՝ սիրեցայց, սիրեցցիս, սիրեցցի, տեսայց = սիրվեմ (կսիրվեմ, պիտի սիրվեմ), սիրվես և այլն: Իսկ այն ներգործական բայերը, որոնք կրավորաձև են խոնարհվում, գործածվում են հասարակ նշանակութեամբ, այսինքն՝ նույն ձևով կարող են արտահայտել և՛ ներգործական, և՛ կրավորական սեռի իմաստ. օրինակ՝ մոռացայ, մոռացար, մոռացաւ, մոռացայց, դատեցայ, դատեցար, դատեցաւ և այլն ձևերը կարող են նշանակել թե՛ մոռացա, մոռացար, մոռացաւ, մոռացայ (կմոռանամ, պիտի մոռանամ), դատեցի, դատեմ (կդատեմ, պիտի դատեմ) և թե՛ մոռացվեցի, մոռացվեցիր, մոռացվեց, մոռացվեմ (կմոռացվեմ, պիտի մոռացվեմ), դատվեցի, դատվեմ (կդատվեմ, պիտի դատվեմ): Այս դեպքում ևս բայի սեռը որոշվում է նախադասութեան իմաստից. օրինակ՝ մոռացայ զնա = մոռացա նրան, իսկ մոռացայ ի նմանէ = մոռացվեցի նրանից:

Գ. Դերբայները ներգործականի և կրավորականի համար տարբեր ձևեր չունեն, այլ միայն մեկ ընդհանուր ձև, օրինակ՝ գտանել = գտնել կամ գտնվել. գտնալ = գտած կամ գտնված, գտել կամ գտնվել. գտանելոց = գտնելու կամ գտնվելու:

Դ. Բայերի կրավորական իմաստն արտահայտվում է նաև լրնիմ բալով կազմված բաղադրյալ ժամանակներով, գլխավորապես այն բայաձևերի համար, որոնք պարզ ժամանակներում կրավորականի և ներգործականի տարբեր ձևեր չունեն. օրինակ՝ թողնալ լինիմ = թողնվում եմ, թողնալ լինէի = թողնվում էի, թողնալ լինիցիմ = կթողնվեմ (թողնվեմ), մոռացնալ եղեւ = մոռացվեց և այլն (§ 54):

Վարժություն 78. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք՝ ուշադրություն դարձնելով բայերի սեռի և խոնարհման ձևի վրա:

Ճանաչեմ զիման և ճանաչիմ յիմոցն: Մի՛ դատիք և ոչ դատիցիք, մի՛ պատժեք և ոչ պատժիցիք, արձակեցէ՛ք և արձակիցիք: Ժողովէին առ նա ամենայն վշտատեսք: Արագ արագ զաւարն ժողովէին: Շրթունք ողորկ ծածկեն զսիրտս: Ամենայն խորհուրդք ոչ ծածկին ի քէն: Զցորեալսն Իսրայելի ժողովէ: Որպէս ժողովի որումն և ի հուր այրի: Գտանիցէ զնա այլ ոք ի բաղաբի: Եթէ գտանիցի վիրաւոր յերկրի բում: Ոչ արկանեն զինի նոր ի տիկս հինս, ապա թէ ոչ՝ տիկքն պատառին և զինին հեղու և տիկքն կորընչին: Կոչէ զչուրս ծովու և հեղու ի վերայ երեսաց երկրի: Թանային ճանապարհք իմ կողով և ոռոգանէին լերինք իմ կաթամբ: Ոռոգանէր զամենայն երեսս երկրի: Անդէն զեզերքն ծովուն բնդ բազում տեղիս գտանին ջերմովք:

Վարժություն 79. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք, որոշեցե՛ք բայերի սեռը և խոնարհման ձևը:

Ահաւազիկ ես ածեմ ի վերայ ձեր տուր և ապականեսցին բարձունք ձեր և կործանեսցին սեղանք ձեր և խորտակեսցին մեհնանք ձեր: Ապականեսցեն զերկիր նորա: Առաւել ևս կործանեսցեն զնոսա: Խցան աղբերք անդնդոց և սահանք երկնից, և արգելաւ անձրեւ յերկնից: Զամենայն աղբիրս ջրոց խցին: Արգել զնոսա և ջնջեաց զնոսա: Եթէ... մտանիցէ ոք անդր անհաւատ կամ տգէտ, յանդիմանեսցի յամենեցունց և քննի յամենեցունց: Տէր քննէ զարդարն և զամպարիշտն: Մի՛ յանդիմանեսցէ զքեզ: Իբրև ետես Հերովդէս, թէ խաբեցաւ ի մոգուց անտի, բարկացաւ յով: Այս երկիցս անգամ խաբեաց զիս: Լքի գտուն իմ: Լքայ յամենայն կողմանց: Ընդ հովանեաւ ձեռին իմոյ ծածկեցից զքեզ: Մածկեցայց ընդ հովանեաւ թևոց քոց: Փակեսցեն զդրունս ի հրապարակս: Բացցին դրունք քո... և մի՛ փակեսցին: Եկայք ժողովեցարուք յընթերիս: Զցորեանն ժողովեցէք ի շտեմարանս իմ: Դատեցայց զնոսա:

անդ: Ինձ և այս անարգանք են, եթէ ի ձեռք դատեցայց: Մնան իւրեանց որդիս: Մնան նոցա որդիք յետ ջրհեղեղին:

Վարժութիւն 80. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք, արտագրեցե՛ք՝ ներգործական բայերը վերածելով կրավորականի, համապատասխանաբար փոխելով կրող խնդիրների (եթե ենթական դրված է առանձին բառով՝ նաև ենթականի) հոլովը:

Օրինակ. 1 Յայնժամ Հերովդէս գաղտ կոչեաց զմոզան:— Յայնժամ մոզքն գաղտ կոչեցան ի Հերովդէս: 2. Զլեզու քո կապեցից ի քիմս քո:—Լեզու քո կապեցի ի քիմս քո:

Յայնժամ աշակերտքն ամենեքին թողին զնա: Զգոյշ յերուք գուցէ որ զձեզ խաբիցէ: Յայնժամ մատենացեն զձեզ ի նեղութիւն և սպանանիցեն զձեզ: Զուրք ծովու փորեն ծակոտեն զերկիր: Եհան զԱգամ և բնակեցուց յանդիման դրախտին փափկութեան: Ահա ես ապականեցից զնոսա և զերկիր: Ետես զնա հայրն: Վաղվաղակի դեսպանս արձակէր լնդ կողմանս կողմանս: Կոտորեաց զամենայն մանկունս, որ էին ի Բեթղեհեմ: Հուր վառեցաւ ի ժողովս նոցա, և բոց մաշեաց զմեղաւորս: Մինչև յե՛րբ մոռանաս զիս ի սպառ:

Վարժութիւն 81. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք, արտագրեցե՛ք՝ կրավորական իմաստով բայերը վերածելով ներգործականի և համապատասխանաբար փոխելով ենթակաների և բացառականով խնդիրների հոլովները:

Օրինակ՝ Վէմք խորտակեցան ի նմանէ:—Նա խորտակեաց զվէմս:

Լերինք շարժեցան ի նմանէ, և բլուրք սասանեցան: Նոյնպէս և ես լբայ յամենեցունց: Կարացո՞ւք իմանալ, թէ զինչ է նոր վարդապետութիւնդ, որ ի բէն պատմի: Սատակեսցի մարդն այն ի ժողովրդենէ իւրմէ: Ազգք մարդկան ստեղծան ի նմանէ: Յորժամ ոչ յումեքէ (ուղղ. հոլով՝ ոք) սանձահարին հարցուածովք արտաբոյ: Գրոց սրբոց բարբառեցին: Մինչդեռ տանջին ոմանք ի դիւաց: Աստեղք ի մոգուց և ի հեթանոսաց պաշտին: Ի ցողոյ երկնից մարմին նորա ներկաւ:

Վարժութիւն 82. Թարգմանեցե՛ք գրաբար:

Դուռը բացեց և բոլորին թողեց ներս: Դուռը բացվեց և բոլորը մտան ներս: Լեռան գագաթը տեսնվում է հեռվից: Նա տեսնում է ձյունը լեռների վրա: Ո՞վ պատմեց այդ առասպելը: Ումի՞ց

պատմվեց այդ առասպելը: Հայրենասերներին կհալածեն, կղցեն բանտ, և նրանք այնտեղ կտանջվեն և հետո կապանվեն: Եթե կատարես նրա կամքը, կկատարվեն և քո պահանջները: Մոռի չոր հյուղերը կտրեցին և գցեցին կրակի մեջ, և հյուղերն իսկույն այրվեցին: Մենք այրվում էինք ծառավից: Այրում էինք չոր խոտը: Ամեն ծառ իր պտղից է ճանաչվում: Աշակերտները սիրում են իրենց ուսուցչին և սիրվում նրանից: Մայրը գտավ իր կորած որդուն: Կորած որդին գտնվեց:

Ներս—ի ներքս

հեռվից—ի բացէ

գցել բանտ—արկանել ի բանտ

հետո—ապա

գցել կրակի մեջ—արկանել ի կրակ

ի հուր

իսկույն—նոյնհետայն, նոյնժամայն, առժամայն

կտրել—հատանել, կտրել:

Վարժութիւն 83. Կազմեցե՛ք նախադասութիւններ՝ տեսանք, մոռանաւ, զենում բայերը գործածելով ներգործական և կրավորական իմաստով:

ՇԵՂՈՒՄՆԵՐ ԽՈՆԱՐԶՄԱՆ ՄԵՋ

§ 46. Կան բայեր, որոնք շեղվում են խոնարհման սովորական ձևերից, դրանք սովորաբար կոչվում են անկանոն բայեր: Շեղումները կամ անկանոնությունները լինում են միայն կատարյալի հիմքի ժամանակներում և երևան են զալիս կատարյալի հիմքի կազմության կամ վերջավորությունների, երբեմն և՛ մեկի, և՛ մյուսի մեջ: Կան բայեր էլ, որոնց այս կամ այն ժամանակը կամ դեմքը խոնարհվում է մի ձևով, իսկ մյուսը կամ մյուսները՝ ուրիշ ձևով:

Ա. Մի քանի սոսկ եմ, իմ վերջացած բայեր խոնարհվում են անեմ, անիմ, ում վերջացած բայերի նման արմատական հիմքով:

Ածեմ, անց. վատարյալ՝ ածի, ածեր, ած կամ էաժ և այլն. 2-րդ ապառնի՝ ածից, ածցես և այլն. հրամ. ա՛ծ, ածե՛ք. անց. դերբայ՝ ածեալ:

Բերեմ, անց. կատ. բերի, բերեր, բեր կամ եբեր և այլն. 2-րդ ապառնի՝ բերից, բերցես և այլն. հրամ. բե՛ր, բերե՛ք. անց. դերբայ՝ բերեալ:

Հանեմ, հանի, հաներ, հան կամ եհան և այլն. հանից, հանցես և այլն. հա՛ն, հանե՛ք. հանեալ:

Հեղուսեմ (= գամել, հյուսել), հեղուսի, հեղուսեր, հեղոյս և այլն:

նստիմ, նստայ, նստար, նստաւ և այլն. նստաց, նստցիս և այլն. նի՛րտ, նստա՛յք կամ նստարո՛ւք. նստեալ:

Դիպիմ, անց. կատարյալ ունի՛ դիպեցայ և դիպայ:

Չգածիմ, զգածնում (=հագնվել), զգածայ. զգածիր. զգածեալ:
Բ. Մի քանի նում վերջացած բայեր խոնարհվում են ում, անեմ, անիմ, վերջացած բայերի նման:

Առնում, առի, առեր, առ կամ էառ և այլն:

Կալնում, կալում (§ 32. 10), կալայ, կալար, կալաւ, կալաք, կալայք, կալան. կալաց, կալցիս, կալցի, կալցուք, կալչիք, կալցին. հրամ. կա՛լ (երբեմն կա), կալա՛յք կամ կալարո՛ւք (նաև կալէ՛ք): Անց. դերբայ՝ կալեալ: Նույն ձևով խոնարհվում է նաև ընկալում-ընկալնում. ընկալայ, ընկալար և այլն:

Ջեռնում-ջեռանիմ, հեղձնում-հեղձանիմ (§ 32. 10), ունեն միայն կրավորաձև. ջեռայ, ջեռար և այլն, հեղձայ և այլն, որը համապատասխան է դրանց անիմ վերջացած ձևին:

Գ. Հարկանեմ-հարում (այլև հարեմ տե՛ս § 32. 8) բայի կատարյալի ձևերը լինում են առանց կ բաղաձայնի, միայն հարում բայաձևին համապատասխան. հարի, հարեր, հար կամ եհար և այլն. հարից, հարցես, հարցէ և այլն. հա՛ր, հարէ՛ք. հարեալ:

Դ. Նմ վերջացած մի քանի բայեր խոնարհվում են ամ վերջացած բայերի նման:

Ասեմ, ասացի, ասացեր, ասաց և այլն. ասացից, ասացես և այլն. ասա՛, ասացէ՛ք, ասացեալ:

Գիտեմ, գիտացի, գիտացեր, գիտաց և այլն. գիտացից, գիտացես և այլն. հրամ. գիտեա՛:

Կարեմ (=կարողանալ), կարացի, կարացեր, կարաց և այլն. կարացից, կարացես և այլն. կարացեալ:

Մարբեմ (=կարողանալ), մարթացի, մարթացեր, մարթաց և այլն. մարթացից, մարթացես և այլն. մարթացեալ: Նույն բայի մարթանամ ձևը (§ 32. 10) կանոնավոր է՝ մարթացայ և այլն:

Մերկեմ, մերկացի, մերկացեր և այլն. մերկացից, մերկացես և այլն. հրամ. մերկեա՛: Նույն բայի մերկանամ ձևը (§ 32. 10) կանոնավոր է՝ մերկացայ և այլն:

Ե. Մի քանի բայեր խոնարհվում են չիմ-նում վերջացած բայերի նման, թեպետ ներկայի եզակի 1-ին դեմքում աղպես չեն վերջանում:

Յանցանեմ, յանցեայ, յանցեար, յանցեաւ և այլն. յանցեայց, յանցիցես, յանցիցէ և այլն. յանցի՛ր, յանցերո՛ւք. յանցուցեալ:

Յառնեմ, յարեայ, յարեար, յարեաւ և այլն. յարեայց, յարի-

ցես, յարիցէ և այլն. հրամ. արի՛ (այլև յարի՛ր), արի՛ք (այլև յարեայք, յարերուք) անց. դերբայ՝ յարուցեալ:

Ճանաչեմ, ծանեայ, ծանեար, ծանեաւ և այլն. ծանեայց, ծանիցես, ծանիցէ և այլն. ծանի՛ր, ծանեա՛յք կամ ծաներո՛ւք. ծանուցեալ:

Մեղանչեմ, անցյալ կատարյալում խոնարհվում է կրավորաձև, 2-րդ ապառնիում՝ սկսած եզակի 2-րդ դեմքից խառն ձևով. անց. կատ. մեղայ, մեղար, մեղաւ և այլն. 2-րդ ապ. մեղայց, մեղիցես, մեղիցէ, մեղիցուք, մեղիչիք, մեղիցեն: Հրամ. մեղի՛ր. անց. դերբայ՝ մեղուցեալ:

Անկանիմ բայը հրամայականի հոգնակիում լինում է անկե-րոմ:

Զ. Երդնում բայը խոնարհվում է. անց. կատարյալ՝ երդուայ, երդուար, երդուաւ, երդուաք և այլն. 2-րդ ապ. երդուայց, երդուիցես, երդուիցէ, երդուիցուք և այլն. հրամ. երդուի՛ր, երդուարո՛ւք. անց. դերբայ՝ երդուեալ:

Է. Մի քանի սոսկ ամ վերջացած բայեր ունեն անամ վերջացած բայերի ձևեր:

Իրամ, ջանամ, դողամ, ցնծամ, ծփամ, սպառնամ, խոամ և մի քանի ուրիշ չեղոք բայեր անց. կատարյալում ունեն թե՛ կրավորաձև և թե՛ ներգործաձև խոնարհում. գթացայ, ջանացայ, դողացայ, ցնծացայ և այլն, և՛ գթացի, ջանացի, դողացի, ցնծացի. 2-րդ ապառնի՝ գթացայց, ջանացայց, դողացայց, և այլն. հրամ. գթա՛, և գթացի՛ր, ջանա՛ և ջանացի՛ր և այլն:

Յուսամ լինում է յուսացայ, յուսացար և այլն. յուսացայց, յուսացիս և այլն. հրամ. յուսա՛, յուսացարո՛ւք:

Հոգամ, որսամ, ողբամ, խոկամ բայերը նույնպես լինում են թե՛ ներգործաձև և թե՛ կրավորաձև, ընդ որում դրանց կրավորաձևը՝ հոգացայ, որսացայ և այլն կարող է՝ և՛ ներգործական, և՛ կրավորական իմաստ ունենալ:

Մի քանի կրկնաձև ամ-անամ վերջացած բայեր (§ 32.4) ունեն թե՛ ներգործաձև և թե՛ կրավորաձև խոնարհում, որոշ դեպքերում էլ ունեն միայն մեկ ձև:

Ըղձամ, անց. կատարյալ ըղձացի, հրամ. ըղձա՛: Ըղձանամ, անց. կատարյալ ըղձացայ, հրամ. ըղձացի՛ր:

Զղչամ, անց. կատ. զղչացի, հրամ. զղչա՛: Զղչանամ, անց. կատ. զղչացայ, հրամ. զղչացի՛ր:

Ծուլամ, ծուլանամ, անց. կատ. ծուլացայ, հրամ. ծուլացի՛ր: Փուրամ, փուրանամ, անց. կատ. փութացայ, հրամ. փութա՛:

Ցանկամ, ցանկանամ, անց. կատ. ցանկացայ և ալն. 2-րդ ապ. ցանկացայց և ալն. հրամ. ցանկա՛ կամ ցանկացի՛ր:

Ը. Անամ վերջացած բայերից մոռանամ, իմանամ հրամայականի եզ. 2-րդ դեմքում մոռացի՛ր, իմացի՛ր կանոնավոր ձևերի հետ ունեն նաև ամ վերջացած բայերի նման՝ մոռա՛, իմա՛: Ընթանամ-ընթամ (§ 32. 4) բայը հրամայականի եզակիում ունի՝ ընթացի՛ր, ընթա՛ և ընթա՛ց: Լուանամ բայը կատարյալի ձևերում ունի և՛ ներգործաձև, և՛ կրավորաձև՝ լուացայ և լուացի, հրամ. լուա՛, լուացե՛ք:

Թ. Ընկենում բայը խոնարհվում է եմ վերջացած բայերի նրման. անց. կատարյալ՝ ընկեցի, ընկեցեր, ընկեաց կամ ընկեց, ընկեցաք, ընկեցէք, ընկեցին. 2-րդ ապառնի՝ ընկեցից, ընկեցես, ընկեացէ, ընկեացուք, ընկեաջիք, ընկեացեն. հրամ. ընկեա՛, ընկեցէ՛ք, ընկեաջի՛ր. անց. դերբայ՝ ընկեցեալ:

Ժ. Ամ, նում վերջացած մի քանի բայեր կատարյալի հիմքի մեջ ունեն ց, որը պահպանվում է 2-րդ ապառնու և հրամայականի ձևերում: Դրանցից՝ կամ, կեամ, լամ, բանամ, քանամ, լնում, խնում խոնարհվում են ներգործաձև:

Կամ, կացի, կացեր, կաց կամ եկաց, կացաք, կացէք կամ կացիք, կացին. կացից, կացես, կացցէ, կացցուք, կացջիք, կացցեն. կա՛ց, կացէ՛ք. կացջի՛ր. կացեալ:

Կեամ (=ապրել), կեցի, կեցեր, կեաց կամ եկեաց, կեցաք, կեցիք, կեցին. կեցից, կեցես, կեցցէ, կեցցուք, կեցջիք, կեցցեն. կեա՛ց, կեցէ՛ք, կեցջի՛ր. կեցեալ:

Լամ, լացի, լացեր, լաց կամ ելաց, լացաք և ալն. լացից, լացես, լացցէ, լացցուք և ալն. լա՛ց, լացէ՛ք, լացջի՛ր. լացեալ:

Բանամ, բացի, բացեր, բաց կամ եբաց, բացաք, բացիք, բացին. բացից, բացես, բացցէ, բացցուք, բացջիք, բացցեն. բա՛ց, բացէ՛ք. բացջի՛ր. բացեալ:

Թանամ (=թրջել), թացի, թացեր և ալն. թացից, թացես, թացցէ և ալն. թա՛ց, թացէ՛ք. թացեալ:

Լնում, լցի, լցեր, լից կամ ելից, լցաք, լցիք, լցին. լցից, լցես, լցցէ, լցցուք, լցջիք, լցցեն. լի՛ց, լցէ՛ք. լցջի՛ր. լցեալ:

Խնում (=խցել, խցկել, գոցել), խցի, խցեր, խից կամ եխից և ալն. խցից, խցես, խցցէ և ալն. խի՛ց, խցէ՛ք. խցեալ:

Յենում, զգենում, ընթենում. խոնարհվում են կրավորաձև:

Յենում, յեցայ, յեցար, յեցաւ, յեցաք և ալն. յեցայց, յեցիս, յեցցի և ալն. յեցիր. յեցեալ:

Զգենում, զգեցայ, զգեցար, զգեցաւ և ալն. զգեցայց, զգեցցիս, զգեցցիր և ալն. զգեցիր. զգեցեալ:

Ընթենում, ընթերցայ, ընթերցար, ընթերցաւ և ալն. ընթերցայց, ընթերցցիս, ընթերցցիր և ալն. ընթերցիր. ընթերցեալ:

ԺԱ. Բառնամ և դառնամ բայերը կատարյալի հիմքում ունեն ձ, որ պահպանվում է 2-րդ ապառնու և հրամայականի ձևերում:

Բառնամ, բարձի, բարձեր, բարձ կամ եբարձ, բարձաք, բարձէք, բարձին. բարձից, բարձես, բարձցէ, բարձցուք, բարձջիք, բարձցեն. բա՛րձ, բարձէ՛ք. բարձջի՛ր. բարձեալ: Նույն ձևով է խոնարհվում նաև նույն արմատից կաղաված համբառնամ (=բարձրացնել) բայը. համբարձի, համբարձեր և ալն: Համբարձից, համբարձցես և ալն:

Դառնամ, դարձայ, դարձար, դարձաւ, դարձաք, դարձայք, դարձան, դարձայց, դարձցիս, դարձցի և ալն. հրամ. դարձի՛ր կամ դա՛րձ. անց. դերբայ՝ դարձեալ:

ԺԲ. Տանիմ բայը կատարյալի հիմքի բոլոր ձևերում, իսկ լսեմ, դնեմ, տամ բայերը հրամայականի եզակի 2-րդ դեմքում ունեն ր.

Տանիմ, անց. կատ. տարայ, տարար, տարաւ, տարաք, տարայք, տարան. ստոր. 2-րդ ապառնի՝ տարայց, տարցիս, (տարցես), տարցի (տարցէ), տարցուք, տարջիք, տարցին (տարցեն) հրամ. տա՛ր, տարա՛յք. անց. դերբայ՝ տարեալ:

Լսեմ, անց. կատ. լուայ, լուար, լուաւ, լուաք, լուայք, լուան. ստոր. 2-րդ ապ. լուայց, լուիցես, լուիցէ, լուիցուք, լուիջիք, լուիցեն. հրամ. ներկա՛ լո՛ւր լուարո՛ւք. հրամ. ապ. լուիջիր: Անց. դերբայ՝ լուեալ:

Դնեմ, անց. կատ. եղի, եղիր (եղեր), եղ, եղաք, եղիք (եղէք), եղին. ստոր. 2-րդ ապ. եղից, դիցես, դիցէ, դիցուք, դիջիք, դիցեն. հրամ. ներկա՛ դի՛ր, դի՛ք. հրամ. ապ. դիջիր. անց. դերբայ՝ եղալ:

Տամ, անց. կատ. ետու, ետուր, ետ, տուաք, ետուք, ետուն. ստոր. 2-րդ ապ. տաց, տացես, տացէ, տացուք, տաջիք, տացեն. Հրամ. ներկա՛ տո՛ւր, տո՛ւք. հրամ. ապ. տաջիր. անց. դերբայ՝ տուեալ: Այս բայի կրավորականն անց. կատարյալում լինում է՝ տուայ, տուար, տուաւ, տուաք, տուայք, տուան. 2-րդ ապառնիում՝ տուայց, տացիս, տացի և ալն: Մյուս ժամանակների կրավորականը լինում է բաղադրյալ ձևով՝ տուեալ լինիմ և ալն (տե՛ս § 45):

ԺԳ. Առնեմ բայի կատարյալի հիմքը լինում է առաւ. անց. կատարյալ՝ արարի, արարեր, արար, արարաք, արարիք, արարին. ստոր. 2-րդ ապառնի՝ արարից, արասցես, արասցէ, արասցուք,

արասջիբ, արասցեն. հրամ. ներկա՝ արա՛, արարէ՛ք. հրամ. ա-
պառնի՛ արասջիր. անց. դերբայ՝ արարեալ. ենթ. դերբայ՝ արա-
րող:

ԺԴ. Մի քանի բայեր պակասավոր են, ունեն միայն ներկայի
հիմքի ժամանակները, դրանց կատարյալի հիմքի ձևերը լրանում
են այլ նույնանիշ արմատներով, որոնք նույնպես պակասավոր
են և չունեն ներկայի հիմքի ժամանակները:

Ուտեմ, կատարյալի հիմք՝ կեւ. անց. կատ. կերայ, կերար,
կերաւ կամ եկեր, կերաք, կերայք, կերան. ստոր. 2-րդ ապ. կե-
րայց, կերիցես, կերիցէ, կերիցուք, կերիջիք, կերիցեն. հրամ. ներ-
կա՛ կե՛ր, կերա՛յք. հրամ. ապ. կերիջիր. անց. դերբայ՝ կե-
րեալ. ենթ. դերբայ՝ կերող:

Ըմպեմ, կատարյալի հիմք՝ արբ. անց. կատ. արբի, արբեր,
արբ կամ էարբ, արբաք, արբիք (արբէք), արբին. ստոր. 2-րդ ապ.
արբից, արբցես, արբցէ, արբցուք, արբջիք, արբցեն. հրամ. ներ-
կա՛ արբ, արբէ՛ք. հրամ. ապ. արբջիր. անց. դերբայ՝ արբեալ:

Գամ, կատարյալի հիմք՝ եկ. անց. կատ. եկի, եկիր, եկն.
եկաք, եկիք, եկին. ստոր. 2-րդ ապ. եկից, եկեսցես, եկեսցէ, եկես-
ցուք, եկեսջիք, եկեսցեն. հրամ. ներկա՛ ե՛կ, եկա՛յք. հրամ. ապ.
եկեսջիր. անց. դերբայ՝ եկեալ:

Երբամ, կատարյալի հիմք՝ չոգ. անց. կատ. չոգայ, չոգար, չո-
գաւ, չոգաք, չոգայք, չոգան: Մյուս ժամանակները լինում են երբ
հիմքով. ստոր. 2-րդ ապ. երթայց, երթիցես, երթիցէ, երթիցուք, եր-
թիջիք, երթիցեն. հրամ. ներկա՛ ե՛րթ, երթա՛յք, հրամ. ապ. եր-
թիջիր. անց. դերբայ՝ երթեալ:

Լինիմ բայը հաճախ որպէս օժանդակ բայ բաղադրյալ ժա-
մանակներ է կազմում անցյալ դերբայի հետ, ուստի տրվում է
նրա խոնարհումն ամբողջությամբ: Սահմ. ներկա՛ լինիմ, լինիս,
լինի, լինիմք, լինիք, լինին. սահմ. անկ. լինէի, լինէիր, լի-
նէր, լինէաք, լինէիք, լինէին. ստոր. 1-ին ապ. լինիցիմ, լինիցիս,
լինիցի, լինիցիմք, լինիցիք, լինիցին. հրամայականի արդեւ. ներ-
կա՛ մի՛ լինիր, մի՛ լինիր: Կատարյալի հիմք եղ. (եղանիմ բայա-
ձևից, որի ներկայի հիմքի ժամանակներն անգործածական են):
Անց. կատ. եղէ, եղեր, եղեւ, եղաք, եղէք, եղեն. ստոր. 2-րդ ապ.
եղէց, եղիցիս (եղիցես), եղիցի, եղիցուք, եղիջիք, եղիցին, կամ՝
լիցիմ, լիցիս, լիցի, լիցուք (լիցիմք), լիջիք (լիցիք), լիցին. հրամ.
ներկա՛ եղ. լե՛ր, հոգ. լերո՛ւք կամ եղերո՛ւք: Հրամ. ապ. լիջիր
կամ եղիջիր. անորոշ դերբայ՝ լինել, ապ. դերբայ՝ լինելոց, անց.
դերբայ՝ լեալ կամ եղեալ:

Վարժություն 84. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք. որոշեցե՛ք
անկանոն բայերի ժամանակը, դեմքը և թիվը:

Ա. Էած անտի կին ի կայսերական տոհմէն: Ածին զնա ի Գող-
գոթա: Ածէք զեզն պարարակ: Ահա ես ածից ջրհեղեղ: Երբը նմա
գինի: Բերին զարծաթն ի ձեռս իւրեանց: Եհան զիս ի գրոյ տա-
ռապանաց: Հանցէ զիս ի բարձունս: Նստաւ ընդ աջմէ հօր: Նրս-
տայց ի խաւարի: Նիստ այսուհետև ի տան քում:—Առի զնա և բե-
րի ի տուն: Էառ գորոջ աղբատին: Առին զամենայն զաւար նորա:
Աոցես դու ի ջրոյ գետոյն: Կալաւ զձեռանէ նորա: Կալցուք զժա-
ռանգութիւն սորա:—Եհար ի բերան վիշապին:

Բ. Նա ոչ կարաց փրկել զձեզ: Ոչ կարացին տալ նմա պա-
տասխանի: Զուրք բազումք ոչ կարացեն զսէր շիջուցանել: Ո՞ր գի-
տաց զմիտս տեսուն: Յայնժամ գիտացեն ամենեքեան: Ի ժա-
մանակի հնձոց ասացից ցհնձողսն:—Մեղայ յերկինս և առաջի քո:
Եթէ մեղիցէ քեզ եղբայր քո: Ո՞չ ծանեար զիս: Սանիցէ ամենայն
մարդ զիր տկարութիւն: Ես հովիւս յանցեալ: Յարեաւ և ընթացաւ
ընդ առաջ նորա: Յարեայց և շրջեցայց ընդ քաղաքն: Արի՛ և ե՛լ
դու ի դաշտ:—Երդուաւ ինձ յօրէնս քրիստոնէութեանն:

Գ. Ի պատուիրանս քո հոգացայ: Ո՞վ է որ որսացաւ ինձ որս:
Ի հեռոստ տեսին զնա և ցնծացան: Ես յումէ՞ր զողացայց: Ետես
զնա հայրն և զթագաւ: Ի նա յուսացաւ սիրտ իմ:—Լուացին զոտս
նորա: Լուա՛ զմեզս քո: Մոռա՛ զժողովորդն քո և զտուն քո: Ընթա՛
ի տուն քո:—Ընկեցին զնա ի դուրն: Ի մէջ ամբարշտաց ընկէց զիս:
Ընկեցից զսուրն ի ձեռանէ նորա: Ե՛րթ ի ծով և ընկեա՛ կարթ:

Վարժություն 85. Թարգմանեցե՛ք գրաբար:

Ա. Բերին (ածեմ) նրան տուն: Հանեց նրան խավարից: Կնրս-
տեմ (2-րդ ապ.) նրա մոտ: —Բռնեցին (կալում, կալնում) նրան
և բերին (ածեմ) թագավորի մոտ: Բռնեցի իմ ընկերոջ ձեռքից:
Առավ գետի ջրից: Կառնի (2-րդ ապ.) իր արծաթը: —Խփեցին
(հարկանեմ, հարում) նրան սրով: Կիսիես (2-րդ ապ.) քո թշնա-
մուն:

Բ. Չկարողացավ (կարեմ) նրան պատասխանել: Ինչպե՞ս կա-
րողացար (մարթեմ) նրան հաղթել: Ինչպե՞ս կգիտենամ (2-րդ
ապ.) այդ: Կասեմ (2-րդ ապ.) իմ բարեկամին: —Ես չեմ մեղան-
չի քո առաջ: Ես ճանաչեցի իմ բարեկամին: Նրանք կճանաչեն
(2-րդ ապ.) քեզ: Ճանաչի՛ր քո ընկերոջը: Վե՛ր կացեք (յառնեմ)
զնանք դաշտ: Վեր կացաւ իմ տեղից: —Թագավորը երդվեց ջրով և
կրակով (= ի ջուր և ի կրակ):

Գ. Հույսը դրեց (յուսամ) քեզ վրա (=ի քեզ): Զանաց մտնել ներս (=ի ներքս): Իր ընկերոջը գետին (=ի գետին) գցեց (ընկենում): Սուրբ կզցեմ (2-րդ ապ.) իմ ձեռքից: Փութաց (փութամ, փութանամ) գնալ նրա ետևից (=զկնի նորա): Մոռացի՛ր նրա ասածները (=զասացեալս):

Վարժություն 86. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք. դուրս գրեք անկանոն բայերը, որոշեցե՛ք դրանց ժամանակը, դեմքը և թիվը, կազմեցե՛ք դրանց ներկայի եզակի առաջին դեմքը:

Ա. Որ համբերեաց է ի սպառ նա կեցցէ: Եկեաց Յովսէփ ամս հարիւր և տասն: Նոյնժամայն եկաց բղիսումն արեան: Կացցեն պահապանս դրանց: Երաց զաշս իւր: Բացցես դուռն և փախիցես: Թացցէ քահանայն զմատն իւր: Լալով ելաց ի գիշերի: Թո՛ղ տուք ինձ լացից դառնապէս: Թո՛ղ տուր ինձ զննեցից զսինս... և յեցայց ի նոսա: Զգեցաւ քուրճ: Ո՛րք ընթերցցի զգիրդ զայդ և զմեկնութիւն դորա ցուցանէ ինձ, ծիրանիս զգեցցի: Ելից զսափորն իւր: Որ փորէ խորխորատ ընկերի իւրում, ինքն լցցէ զնա: Լցցուք զտունս մեր աւարաւ: — Դարձայց ի տուն իմ, ուստի ելի: Արեգակն ի խաւար դարձցի: Աստուած իմ եբարձ զիրաւունս իմ: Զծանրութիւն աւուրն բարձար: Բարձցուք զյիշատակս նորա: Զաղանդ քրիստոնէից բա՛րձ ի միջոյ:

Բ. Զմեծութիւն և զփառս ետու քեզ: Ետ նմա արջառ և ոչխար: Տաց նոցա ջուր ըմպելոյ: Զարծաթ քո մի՛ տացես նմա: Ո՛չ տացուք դոցա յաւարէ աստի: Երթա՛յք տո՛ւք զկայսերն՝ կայսեր և զաստուծոյն՝ աստուծոյ: Տարայց զնա ի տուն մօր իմոյ: Տարցին զնա առ ծերակոյտ քաղաքին իւրեանց: Բառնամ զոր ոչ եղի: Եղիր զձեռն ի վերայ իմ: Եդ առաջի նոցա սեղան: Եղից առաջի քո պատառ մի հաց: Զեռն դիցէ ի վերայ նորա: Արասցուք նմա վերնատուն մի փոքրիկ և զիցուք ի նմա մահիճս: Դիք խոյր սուրբ ի գլուխ դորա: Լուայ ձայն երկնից: Ասացի ձեզ և ոչ լուարուք: Լուիցեն ամենայն հեթանոսք: Լո՛ւր, տէ՛ր, ձայնի իմում: — Սրտակաթ արարեր զմեզ միով ակամբ քով: Արար զերկիրն պտղաբեր: Արարից զամենայն ինչ զոր պատուիրեցեր: Զայս արարէք առ իմոյ յիշատակի:

Գ. Եկն թռչուն երկնից և եկեր զայն: Եկի լուծանել զօրէնս: Եկաք երկիր պազանել նմա: Ես եկից և բժշկեցից զնա: Եկեացէ արքայութիւն քո: Եկայք առ իս ամենայն վաստակեալք: Լի շոգայ և ունայն դարձոյց զիս: Զոգաք յերկիրն յոր առաքեցեր զիս: Զողան պատմեցին արքայի: Կերան և արբին առ նմա: Կերայց և ար-

բից և ապա կերիցես և արբցես դու: Մի՛ կերիցեն, և մի՛ արբցեն, զի զիրաւունս և զարդարութիւն և զբարութիւն ոչ ծանեան: Եկա՛յք կերա՛յք ամենայն զազանք անտառի: Զայն տատրակի լսելի եղև յերկրի մերում: Եղէց իբրև զմի ի մարգկանէ: Եղիցին կամբ քո:

Վարժություն 87. Թարգմանեցե՛ք գրաբար:

Ա. Բաժակի մեջ գինի լցրեց: Մաղիկների վրա ջուր կլցնենք (լնում, 2-րդ ապ.): Կանգնեց (կամ) դռան մոտ: Կմնամ (կամ, 2-րդ ապ.) այս տանը: Ապրեցի (կեամ) այն դուռում: Կապրենք (կեամ, 2-րդ ապ.) քաղաքում: Հագավ (զգենում) իր շորերը: Հենվեց (յենում) նրանց վրա: Ընթերցեց շատ գրքեր: Դու լաց չես լինի. (լամ, 2-րդ ապ.): Բաց անենք (բանամ, 2-րդ ապ.) դուռը: — Իմ ընկերը պիտի վերադառնա (դառնամ, 2-րդ ապ.) գլուխ: Վերադարձե՛ք (զառնամ) ձեր տները: Վերացրեց (բառնամ) նրա իրավունքները: Բեռները բարձեցին (բառնամ) ձիու վրա:

Բ. Նրա առաջ խորտիկներ դրեց: Դրե՛ք ձեր ձեռքերը սեղանի վրա: Քո առաջ մի պատառ հաց կղնեմ (2-րդ ապ.): Նրան կտանենք (2-րդ ապ.) մեր տուն: Քեզ կտանեմ (2-րդ ապ.) հեռավոր երկրներ: Նա չսես մեր ձայնը: Լսի՛ր քո հոր խրատները: Մենք կլսենք (2-րդ ապ.) նրա ձայնը հեռվից (=ի բացէ): Լսեցե՛ք ամենեք: Ընծաներ տվեց իր եղբորը: Նրան փառք տվին: Ինչ որ ուզես՝ կտամ (2-րդ ապ.) քեզ: Տվե՛ք մեզ գինու բաժակը:

Գ. Կերանք և խմեցինք նրա հետ: Կուտեմ (2-րդ ապ.) իմ հացը և կխմեմ (ըմպեմ, 2-րդ ապ.) իմ գինին: Կերե՛ք և խմեցե՛ք: Անապատից քամի եկավ: Եկան վայրի թռչունները: Կզա (2-րդ ապ.) պայծառ գարուն: Զինվորները զնացին (երթամ) պատերազմ: Գնա՛ (երթամ) քո տուն:

Վարժություն 88. Արտագրեցե՛ք նախադասությունները՝ անցյալ անկատարով դրված բայերը վերածելով անցյալ կատարյալի՝ դեմքն ու թիվը պահպանելով: Թարգմանեցե՛ք արտագրածը (բանալոր):

Ծանաչէի ես զԱնանիա: Ի մէջ գիշերի յառնէի խոստովան ինկ առ քեզ: Երդնուփն ի շաստուածս: Հարկանէր զզօրս նոցա: Ո՛ւր առնէր դյաշտն կամ ի՛ւ: Դնէր անուն քաղաքին յանուն որդոյ իւրոյ: Զհաց իմ տայի քաղցելոց: Տայր հրաման կախել զբարձո աշտարակէն և սպանանել: Ոչ լսէին ձայնի հօրն իւրեանց: Կայր ընդ աշմէ նորա: Կային ի բարձրաւանդակ տեղուոյ: Վատնեաց զինչս իւր, զի կեայր անառակութեամբ: Յուսս իւրեանց բառնա-

յին: Գային ի պատերազմ: Երթայր նա յճրուսաղէմ: Ի հացէ նորա ուտէր և ի բաժակէ նորա ըմպէր:

Վարժություն 89. Արտագրեցէ՛ք նախադասությունները՝ ստորադասական եղանակի երկրորդ ապառնիով դրված բայերը վերածելով առաջին ապառնու՝ պահպանելով դեմքն ու թիվը. թարգմանեցէ՛ք արտագրածը:

Ոմանք եկեացէն ի հեռաստանէ: Ծանիցեն քանանացիքն զխաշինս: Յաւուրն երրորդի յարիցուք: Առցես զարծաթն ի ձեռին բում: Բացցէ զշրթունս իւր: Լցցէ զձեռս իւր խնկով: Չայնի իմում լուիցեն: Տաց քեզ զերկիրս զայս ի ժառանգութիւն: Բարձից ի քէն զիրաւունս քո: Հարից առաջի նորա զթշնամիս: Արասցեն զնա թափաւոր: Յճրուսաղէմ եղից զաթոռ իմ:

Վարժություն 90. Դուրս գրէք այս գրքում եղած «Անտակ որդին» պատմվածքից բոլոր անկանոն բայերը, որոշեցէ՛ք դրանց ժամանակը, դեմքը, թիվը և կազմեցէ՛ք ներկայի եզակի առաջին դեմքը:

Վարժություն 91. Կազմեցէ՛ք նախադասություններ ուտեմ, ըմպեմ, գամ, երթամ, լինիմ բայերից յուրաքանչյուրը գործածելով անցյալ անկատար և անցյալ կատարյալ ժամանակներով:

Վարժություն 92. Կազմեցէ՛ք նախադասություններ ճանաչեմ, յառնեմ, տամ, լսեմ, առնեմ, դնեմ բայերով, գործածելով այդ բայերը ստորադասական եղանակի 1-ին և 2-րդ ապառնի ժամանակներով:

ՊԱԿԱՍԱՎՈՐ ԵՎ ԵՂԱՆԱԿԻՉ ԲԱՅԵՐ

§ 47. Կան բայեր, որոնք բոլոր ժամանակները կամ եղած ժամանակների բոլոր դեմքերը չունեն: Դրանց պակաս ձևերը մասամբ կամ ամբողջապես լրանում են ալլ համանիշ բայերով: Պակասավոր են վերևում դրված (§ 46. ԺԴ) ուտեմ, ըմպեմ, գամ, երթամ, լինիմ բայերը: Բացի դրանցից պակասավոր են նաև հետևյալները.

Ա. եմ, ունի միայն ներկա, անց. անկատար և առաջին ապառնի ժամանակները: Սահմ. ներկա՝ եմ, ես, է, եմք, էք, են. անց. անկատար՝ էի, էիր, էր, էաք, էիրք, էին. ստոր. 1-ին ապառնի՝ իցեմ, իցես, իցէ, իցեմք, իցէք, իցեն: Այս բայի պակասը լրանում է լինիմ և կամ (§§ 46. Ժ. ԺԴ) բայերով:

Բ. Գոմ, սահմ. ներկա՝ գոմ, գոս, գոյ, գոմք, գոյք, գոն. անց. անկ. գոյի, գոյիր, գոյր, գոյաք, գոյք, գոյին. ստոր. 1-ին ապառնի՝ միայն 3-րդ դեմքերը՝ գուցէ, գուցեն. անորոշ դերբայ՝ գու: Պակասը լրանում է եմ, լինիմ և կամ (տե՛ս վերը Ա կետը և § 46. Ժ. ԺԴ) բայերով:

Գ. Չիք (=չկա), խիստ պակասավոր բայ է, միայն այս ձևն ունի. լրանում է եմ, գոմ, լինիմ, կամ բայերով:

Դ. Պիտի, պիտէր, պիտիցի, պիտեցաւ, պիտեսցի, պիտեցեալ: Այս բայն ունի միայն այս ձևերը: Պակասը լրանում է պարտիմ բայով, որ նույնպես պակասավոր է և պիտոյ լինիմ բաղադրյալ կազմով:

Ե. Մարքի (կարողանալ նշանակությամբ՝ կարելի է, հնարավոր է), մարթէր, մարթիցի. ունի միայն այս ձևերը: Պակասը լրանում է մարբեմ, մարբանամ (§§ 32. 10 և 46. Դ), մարք է բայերով:

Զ. Պարտիմ (=պարտական եմ, պարտավոր եմ), սահմ. ներկա՝ պարտիմ, պարտիս, պարտի, պարտիմք, պարտիք, պարտին. անց. անկատար՝ պարտէի, պարտէիր, պարտէր, պարտէաք, պարտէիք, պարտէին. ստոր. 1-ին ապառնի՝ պարտիցիմ, պարտիցիւ, պարտիցի, պարտիցիմք, պարտիցիք, պարտիցին. անորոշ դերբայ՝ պարտել: Լրանում է պարտաւորիմ, պարտ լինիմ, պարտակա՞ն լինիմ բայերով:

Զ. Գոգես (=ասես), գոգցէ, գոգցուք, գոգչիք, գոգցեն. հրամ. գո՛գ, գոգէ՛ք: Լրանում է ասեմ բայով:

Ը. Ունիմ (ունի մի քանի նշանակություն, հիմնականում՝ ունենալ, առնել, տիրել, բռնել, համարել), ունի ներկայի հիմքի ժամանակները. սահմ. ներկա՝ ունիմ, ունիս, ունի, ունիմք և այլն. անց. անկատար՝ ունէի, ունէիր, ունէր և այլն. ստոր. 1-ին ապառնի՝ ունիցիմ, ունիցիս, ունիցի և այլն. հրամայականի արգել. ներկա՝ մի՛ ունիր, մի՛ ունիրք: Պակասը լրանում է հիմնականում կալում, կալնում (§ 46. Բ) բայով, ինչպես և համաձայն այդ բայի տարբեր իմաստներին՝ ըմբռնեմ, տիրեմ, առնում, բռնեմ, հաշկա՞նեմ, պահեմ և այլ բայերով:

§ 48. Պակասավոր բայերի գործածության մասին պետք է իմանալ հետևյալը.

1. ա. եմ, գոմ, չիք, ինչպես և կամ (§ 46. Ժ) բայերի 3-րդ դեմքը սեռական հոլովի հետ (հազվադեպ տրականի հետ) արտահայտում է ունենալու իմաստ. օրինակ՝ Առն միոջ էին երկու որդիք (Ղուկ. ԺԵ, 11) = Մի մարդ ունեք երկու որդի (բառացի՝ մի մարդու

կար երկու որդի): էր գուստր մի գեղեցիկ Անդովկայ ուրումն (Բուզ. IV, ԺԵ)=Ոմն Անդովկ ուներ մի գեղեցիկ դուստր: Արդարեւ մայր գոյր նոցա (Եզնիկ, 94)=Արդարեւ նրանք մայր ունե՞ին: Այնմ խնդրոյ չիք սպառուած (Եզնիկ)=Այդ խնդիրը վերջ չունի, կամ՝ Այդ խնդրին վերջ չկա: Միթէ կասկած ինչ ուստեք էր նմա (Եզնիկ, 90)=Միթե կասկած ունեք նա որեւէ տեղից: Կայ և իմ շատ եղբայր, քեզ լիցի քոյդ=Ես էլ շատ եղբայր ունեմ...

բ. Եմ բայր հաճախ նշանակում է կա, գոյություն ունի. (գոմ, կամ բայերի իմաստով). օրինակ՝ էր ոմն ի վեր քան զնա (Եզնիկ, 82)=կար մեկը նրանից վեր: Ի մարմնաւորաց ե՛ն որ (=կան ոմանք, մի քանիսր). թանձրամարմինք են, և ե՛ն որ (=կան որ, ոմանք, մի քանիսր) անօսր մարմինք (Եզնիկ, 67): Այր մի էր տանուտէր (Մատթ., ԻԱ, 33)=Մի տանուտեր մարդ կար:

2. Պակասավոր, ինչպես և մի քանի ուրիշ բայեր անորոշ դերբայի հետ հաճախ գործածվում են եղանակիչ նշանակութեամբ, այսինքն անորոշ դերբային տալիս են որեւէ եղանակի, հատկապես կարելիութեան և անհրաժեշտութեան իմաստ:

ա. Եմ բայի եզակի 3-րդ դեմքը՝ է, էր, իցէ, ինչպես և գոյ, չիք, չկա անորոշ դերբայի հետ արտահայտում է՝ պետք է, պիտի, կարելի է, կարող եմ (ես, է) նշանակություն: Բայի հետ հաճախ լինում է տրական հոլովով խնդիր, որ աշխարհաբար թարգմանվում է որպես ենթակա: Օրինակ՝ Եթէ իցէ ինձ մեռանել և ոչ յապաղեցից (Եսթ. Գ, 16)=Եթե պիտի մեռնեմ, չեմ հապաղի (այսինքն՝ թող մեռնեմ): Ոչ գոյր նմա մերձենալ առ սեղանն սրբութեան (Բ. Մաւ., ԺԴ, 3)=Նա չեք կարող մերձենալ, կամ՝ չպիտի մերձենալ սրբութեան (=սուրբ) սեղանին: Գոյր քեզ տալ պատասխանի=Պատասխան պիտի տալիր, կամ՝ Պատասխան կարող էիր տալ: Նա այր ժանտ է և ոչ գոյ խօսել ընդ նմա (Ա թագ. ԻԵ, 17)=Նա չար մարդ է և հետը խոսել չի լինում (չի լինի): Որչափ ինչ ցուցանել էր թագաւորին՝ ցուցի=Որքան որ պետք էր ցույց տալ թագաւորին՝ ցույց տվի: է և զայս իմանալ (Եզնիկ, 183)=Այս էլ պիտի իմանալ:

բ. Եմ բայի եզակի 3-րդ դեմքը՝ է, էր, իցէ տրական հոլովի հետ արտահայտում է վայել է, պատշաճ է, բանն է, գրաբար նաե՛ւ անկ է բառերի իմաստը. օրինակ՝ Մեծի գորովեան է հանել զգեսս =Մեծ գորովեան, ուժի բան է դեերին հանելը: Մառայից չարաբարաց և դժնդակաց է տրտնջելն=Չարաբարո և դժնդակ ծառաների բան է (կամ՝ չարաբարո ծառաներին է հատուկ, վայել) տրտնջալը: Որ դիտորհուրդս ուրուք ճանաչել կարէ, նա ի վեր է քան

զնա, որ աստուծոյ միայն է և ոչ մարդոյ (Եզնիկ, 93)=... որ աստուծու բանն է կամ՝ գործն է և ոչ մարդու:

գ. Պիտի և պիտոյ է, հարկ է, նմանապես պարտի, պարտ է, բայերը գործածվում են անհրաժեշտութեան կամ հարկադրական նշանակութեամբ, երբ դրվում են անորոշ դերբայի և տրական հոլովի հետ: Անորոշ դերբայն այդ բայերի հետ մեծ մասամբ թարգմանվում է հարկադրական եղանակով. օրինակ՝ Ի տեղի այսր ինձ դարձեալ զալ պիտի=Ես նորից պիտի դառնամ այս տեղին: Ինձ պիտոյ է ի քէն մկրտել (Մատթ. Գ, 14)=Ե՛ս պիտի քեզնից (քո ձեռքով) մկրտվեմ: Եւ որ ընդ ճառագայթս արեգական հայել կամիցի, պարտի զպղտորութիւն աշացն զաղտն և զբիծն ի բաց պարզել (Եզնիկ, 5)=Եվ նա, որ արեգակի ճառագայթներին նայել է կամենում, պետք է մաքրի աչքնրի պղտորութիւնը, աղտն ու ճպուռը: Պարտ է ինձ խօսել (Եփես. 2, 20)=Ես պիտի խոսեմ: Պարտ է բարձրանալ որդոյ մարդոյ (3ովհ., ԺԲ, 34)=Մարդու որդին պիտի բարձրանա:

դ. Մարբի, ինչպես և մարք է, հնար է եղանակիչ բայերը գործածվում են կարելիութեան կամ հնարավորութեան նշանակութեամբ, երբ դրվում են անորոշ դերբայի և տրական հոլովի հետ. դրանք թարգմանվում են՝ կարելի է, կարող է (կարող եմ, կարող ես և այլն), հնարավոր է. օրինակ՝ Յեբբայեցւոց լեզու երկին չմարթի ասել (Եզնիկ, 181)=Եբբայեցիների լեզվով անկարելի է (հնարավոր չէ) երկինք ասել: Մարթի ծովու առանց ալեաց լինել և ոչ նոցա առանց մեղաց=Ծովը կարող է առանց ալիքների լինել, բայց նրանք չեն կարող լինել առանց մեղքերի: Չէր մարթ անմարմնոցն ընդ կանայս մարմնաւորն ամուսնանալ, զի եթէ այնմ հնար ինչ էր, ոչ երբէք դադարէր սատանայ ի կանաց սատանայածինս ծնուցանել (Եզնիկ, 70—71)=Անմարմինները չէին կարող մարմնավոր կանանց հետ ամուսնանալ, որովհետեւ եթե դա հնարավոր լիներ, սատանան երբեք չեր դադարի...:

ե. Լիեմ բայի (§ 46. ԺԴ) ապառնի և հասանեմ բայի ապառնի և ներկա եզակի 3-րդ դեմքը երբ գործածվում է անորոշ դերբայի հետ, վերջինս ստանում է հարկադրական և կամ էլ ենթադրական եղանակի նշանակություն. օրինակ՝ Բայց մեզ մի՛ լիցի այնպիսի ինչ ասել (Եզնիկ, 26)=Բայց մենք այնպիսի քան չպիտի ասենք: Լինիցի նոցա զճշմարիտն ուսանել և մեզ ոչ ի զուգ ինչ զբանս ծախել (Եզնիկ, 17)=Նրանք ճշմարիտը կսովորեն, և մենք մեր խոսքերն իզուր չենք վատնի: Ի կղզի ինչ ինչ հասանէ մեզ անկանել=Մենք մի կղզի պիտի ընկնենք: Թէ և մեռանել հա-

սանիցէ ընդ քեզ, զքեզ ոչ ուրացայց = Թե քեզ հետ մեռնել էլ պետք լինի, կամ՝ մեռնելու էլ լինեմ, քեզ չեմ ուրանա:

Վարժություն 93. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք՝ ուշադրություն դարձնելով եմ, գոմ, չիք բայերի իմաստի և կիրառության վրա:

Թէ երկինք և երկիր և որ ի նոսալն շէին, ո՞ւր առնէր զյաշտն կամ ի՞նչ Բայց ինքն եթէ իցէ և եթէ չիցէ՝ զայն ոչ գիտէ, զի չէ ի բանաւորաց և ի մտաւորաց: Զիա՞րդ ոչ ճանաչէր, զի ոք ուրեք չէր, մինչ ինքն միայն էր: Են ոմանք, որ վիճին, եթէ բնաւ իսկ սատանայ ոչ փորձէ զմարդ: Արուեստն չէ՝ եթէ ոչ նախ մարդն իցէ: Բժիշկք յամառին, թէ բնաւ չիք դե, որ ի մարդ մտանիցէ: Զիք ինչ չար, որ բնութեամբ չար իցէ: Է ուրեք՝ զի քաջապէս յաղթեցաք թշնամեացն, և է ուրեք՝ զի նոքա մեզ յաղթեցին: Են՝ որ մեծացուցանեն զանձինս և ոչ ինչ ունին, և են՝ որ խոնարհեցուցանեն զանձինս և լի են մեծութեամբ բազմաւ: Ուր ոչ գոյ երկմիտ՝ դադարէ կոխ: Արատ ինչ ոչ գոյ ի քեզ:

Վարժություն 94. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք՝ ուշադրություն դարձնելով ընդգծված բառերի իմաստի և կիրառության վրա. բացատրեցե՛ք դրանց քերականական կապակցությունը. աշխարհաբարում ինչպե՞ս է թարգմանվում ընդգծված բառերից յուրաքանչյուրը՝ ա) սեռական հոլովը, բ) պակասավոր բայը, գ) ուղղական ենթական:

Ոյր իցեն երկու հանդերձ՝ տացէ զմին այնմ, ոյր ոչն գուցէ. և ոյր կայցէ կերակուր՝ նոյնպէս արատցէ: Աղուեսուց որջք գոն, և բոչնոց երկնից բոյնք. այլ որդոյ մարդոյ ոչ գոյ՝ ուր դիցէ զգլուխ իւր: Այնպիսի բարք են շարագործաց՝ զիրաւունսն անիրաւութիւն ասել: Վիշապի այրազդ ինչ բնութիւն չէ, եթէ ոչ օձի, այն յայտ իսկ է: Վահանայ էր Բոյրաթի ի Մամիկոնեան տոհմէն: Կայ և իմ շատ եղբայր, քեզ լիցի բոյդ: Զի՞ կայ մեռ և քո, եկիր տարածամ տանջե՞լ զմեզ: Էին աշխատեալք և ցրուեալք իբրև զոչխարս, որոց ոչ իցէ հովի: Դատաստան կայ իմ ընդ քեզ: Խոսնի չիք իւր լոյս առանձինն: Նորա է հանճար և իմաստութիւն: Մեծատանն էին հօտք և անդեայք բազում յոյժ:

Վարժություն 95. Թարգմանեցե՛ք գրաբար՝ ընդգծված բառերը դնելով սեռական հոլովով, իսկ ունենալ բայի համար գործածելով եմ բայը: Օրինակ՝ Աս երեք եղբայր ունի = եմ Աորա եղբարք երեք:

Իշխանն ունեւր բազում երամակներ: Այդ ճիվանդությունն անուն չունի: Ես նրանից բոլորովին երկյուղ չունեմ: Նա շատ քույրեր ունի: Ով որ շատ գրքեր կունենա, նրանից խնդրիր: Չարագործները շատ զենքեր կունենան: Պարսից թագավորը շատ զորքեր ունեւր: Նրանք մայր չունեին: Ինչ վեճ ունենք ես ու դու: Ընկած թփրտում էր ինչպես այն թռչունը, որը թևեր չունի: Դու ունես իրավունք և զորութիւն:

Վարժություն 96. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք՝ ուշադրություն դարձնելով ընդգծված բառերի իմաստի և կիրառության վրա. բացատրելով այդ բառերի քերականական կապակցությունը (օրինակ՝ է + տրական + անորոշ դերբայ)՝ պարզեցե՛ք, թե ի՞նչ իմաստ է արտահայտում է (գոյ) բայը:

Արարից զայդ և եթէ իցէ ինձ մեռանել, և ոչ յապաղեցից: Ոչ գոյ մեզ բանալ զբերանս մեր: Զի՞նչ ինչ առնել էր այգոյ իմում, և ես ոչ արարի նմա: Է և զայս իմանալ: Ի Յոբայ փորձանացն է ուսանել՝ թէ չէ սատանայ բռնաւոր և կանխագէտ: Նա այր ժանտ է և ոչ գոյ խօսել ընդ նմա: Ի նոսա ոչ ինչ յաւելուլ և ի նոցանէ ոչ ինչ գոյ պակասեցուցանել: Եւ ընդ այն է զարմանալ, զի և ի ծառսն համրացեալս գտանին կերպարանք մարդկան: Անդ էր տեսանել զբեկումն նիզակացն և զխորտակումն աղեղանց: Չէ առողջ մտաց՝ զշարժիչն և զփոփոխիչն թողուլ և շարժնոցն և փոփոխելաց պաշտօն տանել և երկրպագութիւն մատուցանել: Դիաց է կերպարանս կերպարանս ցուցանել: Եւ որ անհնարին յիմարութեանն է, յետոյ՝ ասեն՝ զիւր անձն աստուած անուանեաց: Իմանալ օրենս մտաց առատաց է: Ճանաչել զօրէնս մտաց բարեաց է:

Վարժություն 97. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք՝ ուշադրություն դարձնելով եղանակիչ բայերի իմաստի և կիրառության վրա: Դուրս գրեք եղանակիչ բայերը անորոշ դերբայի հետ և յուրաքանչյուրի դիմաց գրեցեք Արա աշխարհաբար թարգմանությունը:

Զէր պարտ ամենեւին բնաւ առնել պատասխանի: Զոր օրինակ չէր մարթ զհուր և զչուր ի մի վայր առնել..., նոյնպես և ոչ բարւոյն և չարի ի մի վայր մտանել հնար էր: Ինքն յո՞ մարթէր ամփոփել, զի չէր ուրեք մարթ ամփոփելոյ: Զէր մարթ անմարմնոցն ընդ կանայս մարմնաւորս ամուսնանալ, զի եթէ այնմ հնար ինչ էր, ոչ երբէք դադարէր սատանայ ի կանաց սատանայածինս ծնուցանել: Յերբայեցոց լեզու երկին շմարթի ասել: Զէ հնար լուսնի:

յերկիր իշանել: Յո՞ ունիցիս փախչել: Քեզ արժան էր զօգուտ քո անձինդ խնդրել: Ոչ է մարթ հովուի թողուլ զխաշն իւր, այլ պարտ է հովուի դնել զանձն ի վերայ ոչխարին իւրոյ: Դառնալ պարտ է ի թիւր և ի շար ճանապարհէ: Հարկ է ելանել և տեսանել զնա: Բայց պարտ է այսօր և վաղիւ և ի միտում աւուր գնալ, զի ոչ է մարթ մարգարէի կորնչել արտաքոյ բան զԵրուսաղէմ: Եղև մեռանել աղ- քատին, և տանել հրեշտակացն զնա ի գոգն Աբրահամու: Մի՛ լիցի նմա յամել ժամանակս ինչ յԱսիա:

Վարժութիւն 98. Թարգմանեցե՛ք գրաբար՝ ընդգծված բառե- րի համար գործածելով համապատասխան եղանակիչ թայ (պարտ է, պարտիմ, պիտոյ է, հարկ է, հնար է, մարթ է, մարթի, եմ և այլն), իսկ ընդգծված ենթակաները դնելով որպէս տրական խըն- դիր:

Օրինակ՝ գերիճերը չեն կարող անցնել կամորջով = Չէ հնար (ոչ է մարթ) գերեաց անցանել ընդ կամորջ:

Մենք պետք է այսպիսի տեղում բնակվենք: Նրանցից կարելի էր ամեն ինչ իմանալ: Գերիներին հնարավոր չէ ազատել: Թագա- վորը չի կարող իր երգումը դրժել: Այդ ինչպե՞ս կարող է լինել: Արդար պետք է մարդասեր լինի: Մենք նորից պիտի վերադառ- նանք մեր երկիրը: Հարկավոր է ամեն բան անել հարմար ժամա- նակ: Դու չէիր կարող հասնել նրանց: Երբ պետք էր շտապել, չէիր շտապում: Ինչպե՞ս կարելի է մեկնել այս:

անել—առնել	ինչպե՞ս—զիա՞րդ
հարմար ժամանակ—ի դիպան ժա- մանակի	նորից—վերստին, անդրէն
շտապել—փութալ	վերադառնալ—դառնալ
այսպիսի տեղում—յայսպիսում տեղ- ւոյ	հասնել նրանց—հասանել ի նոսա

3. ԴԵՐԲԱՅՆԵՐ

§ 49. Գրաբարում բայն ունի 4 դերբայ՝ անորոշ, ապառնի, անցյալ և ենթակայական:

1. Անորոշ դերբայը կազմվում է ներկայի հիմքից և վերջավոր- րությամբ, որից առաջ ընկնում է լծորդ ձայնավորը (§ 31), ընդ- որում անորոշ դերբայի մեջ հին գրաբարում ի լծորդը փոխվում է և-ի. օրինակ՝ գնալ, պահել, խօսել (խօսիլ), թողուլ: Իլ ձևով անո- րոշ դերբայը հանդիպում է մեծ մասամբ ուշ շրջանի գրվածքնե- րում. այդ է պատճառը, որ բայն անվանելու համար իբրև սկզբը-

նական ձև գրաբարի համար սովորաբար վերցվում է ոչ թե անո- րոշ դերբայը, այլ ներկա ժամանակի եզ. 1-ին դեմքը (§ 31):

2. Ապառնի դերբայը կազմվում է ոց վերջավորությամբ, որ դրվում է անորոշ դերբայի վրա: Ու լծորդն այս դեպքում սղվում է (§ 4), ինչպես՝ գնալոց, պահելոց, խօսելոց, թողլոց: Ապառնի դերբայն իմաստով համապատասխան է արդի հայերենի նույնա- նուն դերբային՝ գնալոց = գնալու: Այս դերբայով կազմվում են բաղադրյալ ժամանակներ (§ 51):

3. Անցյալ դերբայը կազմվում է եալ վերջավորությամբ, որը դրվում է եմ, իմ վերջացած բայերի ներկայի հիմքի վրա, ինչ- պես՝ պահեմ, պահեալ, բազմիմ, բազմեալ: Եմ, իմ վերջացած բայերից մի քանիսը ունեն նաև կատարյալի հիմքից կազմված անցյալ դերբայ, ինչպես՝ սիրեմ—սիրեալ, և սիրեցեալ, խօսիմ— խօսեալ (= նշանած աղջիկ) և խօսեցեալ: Կատարյալի հիմքից կազմված եցեալ ձևով անցյալ դերբայը մեծ մասամբ կրավորա- կան նշանակություն ունի: Մնացած բայերի կատարյալի հիմքի վրա է ավելանում եալ վերջավորությունը. այսպես՝ տեսանեմ— տեսեալ, հատուցանեմ—հատուցեալ, գնամ—գնացեալ, հեռանամ— հեռացեալ, ուսանիմ—ուսեալ, թողում—թողեալ: Զիմ-նում վեր- ջացած բայերը (§ 32. 9) չունեն անցյալ դերբայ, դրա փոխարեն գործածվում է այդ բայերի համապատասխան պատճառականից կազմված անցյալ դերբայը, ինչպես՝ զարթնում—զարթուցանեմ— զարթուցեալ. այս զարթուցեալ ձևը ունի թե՛ չեղոր՝ զարթնած կամ զարթնել (վաղակատար) և թե՛ պատճառական՝ զարթեցրած կամ զարթեցրել նշանակությունը:

Անցյալ դերբայն իմաստով համապատասխան է արդի հա- յերենի վաղակատար և հարակատար դերբայներին. գնացեալ = գնացել, գնացած (տե՛ս և § 68):

Մանրություն.—Արդի հայերենի վաղակատար դերբայն իր ձևով գրաբարի անցյալ դերբայն է եա>ե հնչյունափոխու- թյամբ՝ գնացեալ>գնացել:

Անցյալ դերբայը կարող է թարգմանվել նաև անորոշ դե- րբայի գործիականով (գնացեալ = գնալով), այլև զիմավոր բայով (§ 68. 3, 4): Անցյալ դերբայով կազմվում են նաև բաղադրյալ ժամանակներ (§ 50—54):

4. Ենթակայական դերբայը կազմվում է ոզ վերջավորությամբ, որ դրվում է ա լծորդով բայերի կատարյալի հիմքի վրա, օրինակ՝ գնացող, գոհացող (բայց մուրամ—մուրող, որսամ—որսող), մնա- ցած բայերի՝ մասամբ ներկայի, մասամբ կատարյալի հիմքի

վրա. օրինակ՝ անաբոգոզ, գոմոզ, պահեցող, կամեցող, խօսող, արգելող: Կան բայեր, որոնց ենթակայական դերբայը և՛ ներկայի, և՛ կատարյալի հիմքից է կազմվում. օրինակ՝ սպանանող, սպանող. տեսանող, տեսող. լուսանող, լուսող. ծնանող, ծնող. հարկանող, հարող. զգեցուցանող, զգեցուցող. դարձուցանող, դարձուցող: Ենթակայական դերբայը նույն նշանակություն ունի, ինչ որ նույն դերբայն աշխարհաբարում:

ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆ.—Կան բայական ածականներ իչ և ի ածանցով, որոնք արտահայտում են ենթակայական դերբայի իմաստ: Այսպես, իչ ածանցով՝ արարիչ, ստեղծիչ, գործիչ, բնակիչ, քաղիչ, քանդիչ և այլն. ի ածանցով՝ կազմվածները՝ ուտելի, ընդունելի, սիրելի, բնակելի, արկանելի, երևելի, կարող են առնվել և՛ որպես՝ ուտող, ընդունող, սիրող և այլն, և թե՛ որպես այն առարկայի անուն, որ պետք է կամ կարելի է ուտել, ընդունել, սիրել և այլն՝ ուտելու կամ ուտվելու, ընդունելու կամ ընդունվելու և այլն:

4. ԲԱՂԱԴՐՅԱԼ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐ

§ 50. Բաղադրյալ ժամանակները կազմվում են եմ և լինիմ օժանդակ բայերով և անցյալ ու ապառնի դերբայներով (§ 49. 2, 3) ընդ որում եմ բայի հետ գործածվում է և՛ անցյալ, և՛ ապառնի դերբայը, իսկ լինիմ բայի հետ՝ միայն անցյալ դերբայը: Անցյալ դերբայի հետ որպես օժանդակ բայ երբեմն գործածվում են կամ, ունիմ բայերը (§§ 46. Ժ, 47. Ը):

§ 51. Եմ բայով կազմված ժամանակներն են.

1. Անցյալ դերբայով

Ներկա (Վաղակատար ներկա)	Անցյալ	Ապառնի
տեսեալ եմ	տեսեալ էի	տեսեալ իցեմ
տեսեալ ես	տեսեալ էիր	տեսեալ իցես
տեսեալ է	տեսեալ էր	տեսեալ իցէ
տեսեալ եմք	տեսեալ էաք	տեսեալ իցեմք
տեսեալ էք	տեսեալ էիք	տեսեալ իցէք
տեսեալ են	տեսեալ էին	տեսեալ իցեն

2. Ապառնի դերբայով

Ներկա (Ապառնի ներկա)	Անցյալ (Ապառնի անցյալ)	Ապառնի
տեսանելոց եմ	տեսանելոց էի	տեսանելոց իցեմ
տեսանելոց ես	տեսանելոց էիր	տեսանելոց իցես
տեսանելոց է	տեսանելոց էր	տեսանելոց իցէ
տեսանելոց եմք	տեսանելոց էաք	տեսանելոց իցեմք
տեսանելոց էք	տեսանելոց էիք	տեսանելոց իցէք
տեսանելոց են	տեսանելոց էին	տեսանելոց իցեն

§ 52. Լինիմ բայով (պակասած անցյալ կատարյալը լրանում է եղանիմ բայով. տե՛ս § 46. ԺԴ) և անցյալ դերբայով կազմված բաղադրյալ ժամանակներն են.

Սաճմ. ներկա՝ տեսեալ լինիմ, տեսեալ լինիս, տեսեալ լինի և այլն:

Սաճմ. անց. անկ. տեսեալ լինէի, տեսեալ լինէիր, տեսեալ լինէր և այլն:

Ստոր. 1-ին ապ. տեսեալ լինիցիմ, տեսեալ լինիցիս և այլն:

Հրամ. արգել. ներկա՝ տեսեալ մի՛ լինիր, տեսեալ մի՛ լինիրք:

Անց. կատ. տեսեալ եղէ, տեսեալ եղեր, տեսեալ եղև և այլն:

Ստոր. 2-րդ ապ. տեսեալ լիցիմ, տեսեալ լիցիս, տեսեալ լիցի և այլն:

Նույնը եղանիմ բայով՝ տեսեալ եղէց, տեսեալ եղիցիս, տեսեալ եղիցի և այլն:

Հրամ. հաստ. ներկա՝ տեսեալ լե՛ր, տեսեալ լերո՛ւք:

Հրամ. ապ. տեսեալ լիջիր, տեսեալ լիջիրք. կամ՝ տեսեալ եղիջիր, տեսեալ եղիջիրք:

Մաճմ. անց. անկ. տեսեալ լինեի, տեսեալ լինեիր, տեսեալ լիներ և այլն:

Մաճմ. անց. անկ. տեսեալ լինեցի, տեսեալ լինեցիր, տեսեալ լինեց և այլն:

Մաճմ. անց. անկ. տեսեալ լինեցիք, տեսեալ լինեցիրք, տեսեալ լինեցեք և այլն:

Մաճմ. անց. անկ. տեսեալ լինեցե՛ք:

Մաճմ. անց. անկ. տեսեալ լինեցե՛ք:

Մաճմ. անց. անկ. տեսեալ լինեցե՛ք:

Մաճմ. անց. անկ. տեսեալ լինեցե՛ք:

Մաճմ. անց. անկ. տեսեալ լինեցե՛ք:

Մաճմ. անց. անկ. տեսեալ լինեցե՛ք:

Մաճմ. անց. անկ. տեսեալ լինեցե՛ք:

Մաճմ. անց. անկ. տեսեալ լինեցե՛ք:

Մաճմ. անց. անկ. տեսեալ լինեցե՛ք:

Մաճմ. անց. անկ. տեսեալ լինեցե՛ք:

Մաճմ. անց. անկ. տեսեալ լինեցե՛ք:

Մաճմ. անց. անկ. տեսեալ լինեցե՛ք:

Մաճմ. անց. անկ. տեսեալ լինեցե՛ք:

Մաճմ. անց. անկ. տեսեալ լինեցե՛ք:

Մաճմ. անց. անկ. տեսեալ լինեցե՛ք:

հետ դրվում է սեռական հոլովով մի խնդիր՝ ենթակայական սեռական, որ աշխարհաբար թարգմանվում է որպես ենթակա: Այսպես՝ եմ բայով:

Ներկա (վաղակատար ներկա)—տեսեալ է իմ, տեսեալ է քո, տեսեալ է նորա, տեսեալ է մեր, տեսեալ է ձեր, տեսեալ է նոցա:

Անցյալ (վաղակատար անցեալ)—տեսեալ էր իմ, տեսեալ էր քո, տեսեալ էր նորա, տեսեալ էր մեր, տեսեալ էր ձեր, տեսեալ էր նոցա:

Ապառնի—տեսեալ իցէ իմ, տեսեալ իցէ քո, տեսեալ իցէ նորա, տեսեալ իցէ մեր, տեսեալ իցէ ձեր, տեսեալ իցէ նոցա:

Նույնը լինում է լինիմ բայով:

Ներկա—տեսեալ լինի իմ, տեսեալ լինի քո, տեսեալ լինի նորա, տեսեալ լինի մեր, տեսեալ լինի ձեր, տեսեալ լինի նոցա:

Անց. անկ.—Տեսեալ լինէր իմ, տեսեալ լինէր քո, տեսեալ լինէր նորա և այլն:

Ստորադ. ապառնի—տեսեալ լիցի իմ, տեսեալ լիցի քո, տեսեալ լիցի նորա և այլն:

§ 54. Բաղադրյալ ժամանակների իմաստի համապատասխանությունն արդի հայերենում որոշվում է եմ, լինիմ օժանդակ բայերի և անցյալ ու ապառնի դերբայների նշանակությամբ:

ա. եմ բայի անցյալն ու ապառնին կարող են թարգմանվել նաև լինել բայով և ունեն մի քանի նշանակություն: Նմանապես լինիմ բայի ժամանակներն ունեն հիմնական և երկրորդական նշանակություններ, ինչպես մնացած բայերինը (տե՛ս § 85—88): Այսպես.

1. եմ = եմ

էի = էի, լինեի, կլինեի

իցեմ = եմ, լինեմ, կլինեմ

2. լինիմ = լինում եմ, լինեմ, կլինեմ

լինէի = լինում էի, լինեի, կլինեի

եղէ = եղա

և այլն:

Անցյալ դերբայը բաղադրյալ ժամանակների մեջ համապատասխան է արդի հայերենի վաղակատար և հարակատար դերբայներին, իսկ ապառնի դերբայը՝ ապառնի դերբային (§ 49. 2, 3): Անցողական բայերի դերբայները նույն ձևով կարող են և՛ ներդրծական, և՛ կրավորական նշանակություն ունենալ (§ 45. գ): Այսպես, ուրեմն, տեսեալ եմ նշանակում է՝ տեսել կամ տեսնվել եմ, տեսած կամ տեսնված եմ. տեսեալ էի = տեսել կամ տեսնվել էի,

տեսած կամ տեսնված էի, տեսած կամ տեսնված լինեի, կլինեի. տեսանելոց եմ = տեսնելու կամ տեսնվելու եմ:

Լինիմ բայով բաղադրված ժամանակները, եթե դերբայն անցողական բայից է, նույնպես կարող են թե՛ կրավորական և թե՛ ներդրծական իմաստ ունենալ. տեսեալ լինիմ = տեսնվում եմ, տեսած կամ տեսնված եմ լինում, տեսած կամ տեսնված լինեմ, կլինեմ. բայց առավելապես զործածվում են հասարակ բայերի և ժամանակների կրավորականն արտահայտելու համար (§ 45. ա, բ):

Պետք է նկատի ունենալ, սակայն, որ անցյալ դերբայի հետ սեռական խնդրով ձևերը, եթե անցյալ դերբայն անցողական բայից է, կրավորական իմաստ չեն ունենում, այլ միայն ներդրծական: Այսպես՝ տեսեալ է իմ նշանակում է միայն՝ տեսել եմ կամ տեսած եմ. տեսեալ լինէր քո = դու տեսել էիր կամ՝ դու տեսած կլինեիր, դու տեսած լինեիր:

Մա ն ք ու ր յ ու ն.—Բաղադրյալ ժամանակների վերոհիշյալ ձևերի մեջ օժանդակ բայը և սեռական խնդիրը անցյալ դերբայից առաջ կամ հետո կարող են դրվել և կարող են դերբայից և իրարից անջատվել ուրիշ բառերով: Այսպես՝ իմ տեսեալ է, տեսեալ է իմ, կամ՝ է իմ տեսեալ: Օրինակ՝ Գիտէ հայրն ձեր զինչ պիտոյ է ձեզ, մինչև ձեր խնդրեալ ինչ իցէ ի նմանէ (Մատթ., 2, 8): Նորա թէ չէր նախ քողեալ զհայր, չլինէր արժանի: Եւ նոցա թէ չէր զմանուկն տեսեալ չապրէին ի տաղնապէ թաղաւորին:

բ. Այս ժամանակների մեջ երբեմն սեռական լրացումը չի դրվում, այդ դեպքում.

1. Կա՛մ նախադասության իմաստից հասկացվում է ենթակայական սեռականը, ինչպես՝ Շարժէին և յորդորէին զգունդն Հոնաց և յիշեցուցանէին նոցա զուխտն, զոր եղեալ էր (= եղալ էր նոցա = դրել էին նրանք) ընդ Հայս և անաստ երդմամբ հաստատեալ (Եղիշէ, 127): Զի թէ չէր կամեցեալ (= չէր կամեցեալ իմ = կամեցած չլինեի) և ոչ իսկ լինէր: Տեսէ՞ր որպիսի ինչ է գլուխն, եթէ իցէ երբէք տեսեալ (= իցէ քո տեսեալ = տեսել ես, տեսած կաս):

2. Կա՛մ ենթակայական տեսականը մնում է անորոշ. այս ձևով կազմված անենթակա նախադասությունները թարգմանվում են համապատասխան անենթակա նախադասությամբ՝ հոգնակի 3-րդ դեմքով. օրինակ՝ Չոքան և պատմեցին Դենշապհոյ, որում չպնձն արարեալ էր (= հանձնարարել էին) զչարչարանս սրբոցն

(Եղիշէ, 157): Նմա յանձն արարեալ էր (=հանձնարարել էին) զկապեալսն քաղաքին: Առին զնացին պահակքն ընդ հրապարակս եկեղեցւոյն՝ զոր մեծաւ զարդուք զարդարեալ էր (=զարդարել էին):

Վարժություն 99. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք՝ ուշադրութեամբ դարձնելով բաղադրյալ ժամանակների վրա:

Եղբայր քո եկեալ է: Անքակ կացեալ եմք ի նմանէ: Այլազգիք հասեալ են ի վերայ քո, Սամսոն: Զգեցեալ էիր բեհեզս: Որմիզդ մինչև ծնեալ էր, թերակատար էր: Մեծապէս սիրով հարեալ էր ի նմա: Այս որդի իմ մեռեալ էր և եկեաց, կորուսեալ էր և գտաւ: Մինչև եկեալ էին նոքա աղաչէին զնա աշակերտքն և ասէին: Ապստամբեալք էին յուխտէ աստուածաշատութեան: Եթէ գնացեալ իցեմ ընդ այսպանոցս: Հասեալ իցես յակն ծովու:—Ի բազում պատերազմունս մտեալ է իմ և ձեր ընդ իս: Իսկ լուեալ է ձեր, եթէ ո՛յր ուսուցեալ է ձեզ զայդպիսի մոլորութիւն: Եթէ նորա շէր յերկուացեալ, որպէս ասենն, Արհմն ոչ լինէր: Զի՞նչ ինչ վնաս գործեալ է իմ: Մատուցեալ և որոյ զերկուս քանքարսն առեալ էր և ասէ: Գիտէ հայրն ձեր զի՞նչ պիտոյ է ձեզ, մինչև ձեր խնդրեալ ինչ իցէ ի նմանէ: Ահա մոռացեալ իցէ մեր զամենայն նեղութիւնս և շարշարանս զոր կրեցաք: Բազում դաւառս առեալ և աւերեալ էր զօրականին: Զոմն Արտաւազդ անուն արգելեալ իցէ դիւաց:—Զորունս քաղաքին աղիսեալ էր:

Վարժություն 100. Նախորդ՝ 99-րդ վարժությունից դուրս գրեք ենթակայական սեռական լրացումների հետ գործածված բաղադրյալ ժամանակներով բայաձևերը և ամեն մեկի դիմաց գրեցե՛ք աշխարհաբար թարգմանությունը. օրինակ՝ տեսեալ էր նորա = նա տեսել էր:

Վարժություն 101. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք. բացատրեցե՛ք, թե բաղադրյալ ժամանակները ո՞ր դերբայով և ի՞նչ օժանդակ բայով են կազմված:

ա. Զեմք ինչ զանգիտելոց յահագին յահաւոր սպառնալեացդ քոց և ոչ երկիրդած ի դառն մահուանէն, զոր ածելոց ես ի վերայ մեր: Դո՞ւ ես, որ գալոցն ես: Գալոց է որդին աստուծոյ: Գնալոց էր ի վաղիւ անդր: Յաշխարհ գալոց էիր: Միթէ ի Գալիլէ՞ գալոց իցէ Քրիստոսն: Այնպէս խօսեցարուք և այնպէս արարէք, որպէս

զի ազատութեան օրինօքն իցէք դատելոց: Զի անողորմ դատաստան լինելոց է այնմ, որ ոչ առնիցէ զողորմութիւն:

բ. Զցերեկ այրեալ լինէի ի տօթոյ և զցայգ ի ցրտոյ, հատեալ էր քուն յաշաց իմոց: Նիւթեալ լինէր նենգութիւն բազում ժամանակս: Արքունի հրամանաւ արձակեալ լիցի: Եղէց տկարացեալ իրրե զմի ի մարդկանէ:—Անդ սպանեալ լինէր նոցա զՏիմոթէոս: Շնորհեալ լինէր քո մեզ զկեանս անցաւս:—Ահաասիկ ես հասեալ կամ ի վերայ աղբեր ջրոյս: Թոյլ տուր ինձ զննեցից զսիւնս, յորոյ վերայ տունս հաստատեալ կայ: Մանուկ իմ անկեալ կայ ի տան անդամալոյծ: Բարի և գեղեցիկ է ծով ի խազաղ ժամանակի, յորժամ հանդարտեալ կայցէ յալեաց և ի մրբրկաց:

Վարժություն 102. Թարգմանեցե՛ք գրաբար՝ լնդօժված բայերը դնելով գրաբարի համապատասխան բաղադրյալ ժամանակներով, իսկ ընդօժված գոյականները (գոյական անուն, դերանուն)՝ սեռական հոլովով:

Գում շե՛ք տեսել, թե ինչպէս են ծաղկել մեր այգիները: Եթե գիշերն անձրեւ եկած չլինէր, մենք գնալու էինք քաղաք: Եթե գնալու լինես քաղաք, ինձ հայտնիր: Այսօր ժողով էր լինելու: Գերիները պահել են իրենց հավատը և չեն ուրացել: Ես ի՞նչ վնաս եմ գործել: Գալու է թագավորը և դատելու է բոլորին: Զինվորները հեռացան, քանի դեռ թագավորը չէր եկել: Շամիրամը կոտորել է իր որդիներին: Թափված կլինեն հնձանների մեջ: Ի՞նչ ես անելու, եթե պահանջելու լինի քեզանից կորած ոչխարները: Մեր մաշկը սևացել է արեգակի ճառագայթներից, մեր աչքերը գիշացել են արտասուքով, մեր երեսները մրոտվել են ծխի թանձրութեանից (Եղիշէ):

քանի դեռ ... — մինչև

գնալ քաղաք — գնալ (երթալ) ի քաղաք

գիշերը — ի գիշերի, գիշերայն, գիշերաւ
բաւ
անել — առնել

Գ. ՇԱՐԱՀՑՈՒՍՈՒԹՅՈՒՆ

§ 55. Նախադասության կազմությունը, տեսականները և անդամները գրաբարում նույնն են, ինչ որ աշխարհաբարում: Նախադասության անդամներն են՝ բայ կամ բայ-տոորոգյալ (բայ-ստորոգելի), ենթակա (ըստ հին քերականների անուն բայի կամ տէր բայի), խնդիր, պարագա և վերադիր (գոյականի լրացում): Աշխարհաբարի և գրաբարի շարահյուսության տարբերությունները երևում են հիմնականում շարադասության, համաձայնության, նախդիրների և մի քանի այլ իրավությունների մեջ:

1. ՇԱՐԱՀԱՍՈՒԹՅՈՒՆ

§ 56. Խոսքի մեջ բառերի դասավորությունը գրաբարում մեծ մասամբ ազատ է՝ ավելի քան աշխարհաբարում: Սովորական շարադասության համար պետք է իմանալ հետևյալ ընդհանուր կանոնները.

1. Բայը ենթակայից և՛ առաջ կարող է գրվել, և՛ հետո, բայց, ի տարբերություն աշխարհաբարի, հաճախ ենթակայից առաջ է գրվում. օրինակ՝ Ասեն մոգքն (Եղիշէ, 9): Էր երէց որդի նորա յագարակի (Ղուկ. ԺԵ, 25): Ելին առ նա ամենայն նախարարք այլազգեացն (Դատ. ԺԶ, 5):—Նոքա առջեն զգնես իւրեանց (Յուդիթ):

2. Ածական վերադիրները (որոշիչները) իրենց գոյականից և՛ առաջ կարող են գրվել, և՛ հետո. օրինակ՝ Սանեաւ Հայկ գլխումբ վառելոյ ջոկատին (Խոր. 1-ին, ԺԱ): Եղև սով սաստիկ յաշխարհին յայնմիկ (Ղուկ. ԺԵ, 14):

3. Սեռական վերադիրները (հատկացուցիչները) ընդհանրապես իրենց գոյականից հետո են գրվում՝ հակառակ աշխարհաբարի. օրինակ՝ Սկսաւ մազ գլխոյ նորա բուսանել յետ գերծելոյն (Դատ. ԺԶ, 22): Գայ քոյր պատանոյն յափն գետոյն (Խոր. 2-րդ, Մ): Զծայրս մագլացն ի ջուրսն թանայ (Բարս. Կես.):

Սեռական վերադիրները, տակայն, կարող են և իրենց գոյականից առաջ գրվել. հարաբերական և հարցական դերանունների սեռականները առաջ են գրվում (այս դերանունները որպես ածական ևս առաջ են գրվում). օրինակ՝ դիպեցուցանէ գերեթեանն կրծից տախտակին (Խոր. 1-ին, ԺԱ): Որոց բղխմունքն զայլոց կարօտութիւնս շնուն (Եղնիկ, 7):

4. Երբեմն գոյականն ու իր վերադիրն անջատվում են իրարից ուրիշ բառերով. օրինակ՝ Հասանէ յեզր ծովակի միոյ, որոյ աղի են ջուրքն, մանուկն ունելով յինքեան ձկունս (Խոր. 1-ին, ԺԱ). փոխանակ՝ որոյ ջուրքն, մանուկն ձկունս, կամ ձկունս մանունս: Եւ ինքն գլխանոց ագուցեալ երկաթի (Խոր. 1-ին, ԺԱ):

5. Կողմնակի լրացումներից՝ դերբայների, բայական անունների, անորոշ ու հարցական դերանունների, թվականների, գոյականաբար գործածված ածականների խնդիրները հտադաս են գրվում՝ հակառակ աշխարհաբարի. օրինակ՝ Եթէ դէպ տացէ ցաւել աշաց միոյ ուրուք ի ձագուց անտի (Բարս. Կես.), որի մեջ ցաւել անորոշ դերբայի կողմնակի ենթական (ենթակայական սեռականը)՝ աշաց, գրվել է իր լրացյալից հետո, և ուրուք անորոշ դերանվան բացառական խնդիրը՝ ի ձագուց, գրվել է իր լրացյալից հետո: Եղէց իբրև զմի ի մարդկանէ (Դատ. ԺԶ, 7): Ասէ կրտսերն ի նոցանէ ցհայրն (Ղուկ. ԺԵ, 12): Տեսեալ զբազումս ի Սաղուկեցոցն (Մատթ., Գ, 7): Ի բառնալ ազգին Արշակունեաց (Եղիշէ, 6): Յարձակումն Ալանաց ի մեզ (Մ. Խորենացի): Թէ ոք ի մէնջ վաղ առ նա երթիցէ (Եղնիկ, 79):

6. Նախդիրները, ինչպես անունը ցույց է տալիս, գրվում են իրենց խնդրից առաջ: Եթե նախդիր ունեցող բառը ունի նախադաս լրացում կամ լրացումներ, նախդիրը գրվում է նախադաս լրացման վրա, երբեմն կրկնվում է լրացման և իր լրացյալի վրա: Օրինակ՝ Առ զնորա սուսեր և սպան զնա (Ա. թագ., ԺԷ, 51): Արդ յայսպիսի իրս անհարթս առ ոչ ուղիղ հայելոյ, կարծեցին, եթէ չար ինչ բնութեամբ իցէ (Եղնիկ, 1-ին, ԺԷ): Յաւուրս սորա փոխին արքունիքն յԱրմաւիրն անուանեալ Բլրոյ (Խոր., 2-րդ, ԼԹ): Վասն զտաղանտոս տալոյ: Առանց զձեզ ինչ աշխատ առնելոյ (Եղիշէ, 9): Յաղագս ընդ ասորեստանեայս կոռույն (Խոր., 1-ին,

ժԴ):—Ձամենայն զերկիրս զայս: Լուա զձայն երգոց և զգա-
րուց:

Վարժություն 103. Այս գրքում եղած «Այգի» հատվածից
դուրս գրեք՝ 1. բայն իր ենթակայի հետ, 2. ամական վերադիրն
իր գոյականի հետ, 3. սեռական վերադիրն իր գոյականի հետ և
որոշեցե՛ք, թե կապակցված բառերից ո՛րն է առաջ դրված:

Վարժություն 104. Բառերի դասավորությունը փոխեցե՛ք այն-
պես, որ միտք ստացվի:

Արարածս Որմիդդ տկսան Արհմն առնել յայնժամ և: Լինի Կադ-
մոս փախստական Հայկ առ (նախդիր): Միում բնակէ ի բարձրա-
ւանդակ զայ դաշտի:

Վարժություն 105. Թարգմանեցե՛ք գրաբար՝ ուշադրություն
դարձնելով աշխարհաբարի և գրաբարի բառադասության տար-
բերության վրա:

Վաղարշակի որդի Արշակը թագավորում է Հայոց վրա: Ձեղ-
նից մեկը եկավ (եկն): Հոռմեացիների զորքերի վրա Տիգրանի
հարձակվելու մասին (յազագս) Վաղարշի որդի Արտավանի տե-
րության վերանալու ժամանակ (ի բառնալ): Ապա պարսից Շա-
պուհ թագավորը Հայաստան ուղարկեց (առաքեաց ի Հայս) իր
երկու իշխաններին: Արշամի թագավորության մասին (յազագս):

2. ՀԱՄԱԶԱՅՆՈՒԹՅՈՒՆ

§ 57. Նախադասության բայը և ենթական համաձայնում են
գեմբով և թվով՝ ինչպես աշխարհաբարում, այսինքն 1-ին դեմ-
քի ենթականի հետ դրվում է 1-ին դեմքի բայ և այլն, եզակի են-
թականի հետ եզակի, հոգնակի ենթականի հետ հոգնակի բայ:
օրինակ՝ բարի և զեղեցիկ է ծով: Ամենայն ուղիք ի ծով գնան և
ծով ոչ ընու (Բարս. Կես.):

1. Եթե եզակի ենթական հավաքական իմաստով բառ է, բա-
յը սովորաբար եզակի է դրվում, բայց բակառություն (իմաս-
տային համաձայնություն) հոգնակի էլ կարող է դրվել. օրի-
նակ՝ Անօրինեցաւ ժողովուրդ քո (Ելք, ԼԲ, 7): Աղաղակեաց ամե-
նայն ժողովուրդն առ փարաւոն (Մննդ., ԽԱ, 85): Սկսաւ աղաղա-
կել ամբոխն (Մարկ., ԺԵ, 8): Միաբան ամենայն բազմութիւն
ասէր (Ա, Եղր., Թ, 47):—Եկին ամենայն ժողովուրդ որդուց:

Իսրայելի (Ելք, ԺԶ, 1): Չլսէին բազմութիւն զձայն փողոյն (Ա.,
Եզր, Ե, 65): Իրեւ զայն լուան գունդն (Ա. Մակ., ԺԴ, 25):—
Շրջէր ամենայն ժողովուրդն և քաղէին և աղային յերկանի...
(Թիւք, ԺԱ, 8):

2. Եթե եզակի ենթական ունի այնպիսի վերադիր, որ մեկից
ավելի առարկաներ է ցույց տալիս, բայը և՛ եզակի, և՛ հոգնակի
կարող է դրվել. օրինակ՝ Հազար ամն ուստի՝ երեւէր (Եզնիկ, 2-րդ,
Գ): Որոյ իցէ հարիւր ոչխար (Ղուկ., ԺԵ, 4):—Ամենայն որ առ-
հասարակ երթիցեն դիցեն աշխար կոծոց (Բուզ., 4-րդ, ԺԵ): Էին
անդ երկոտասան աղբիւր ջրոց (Ելք, ԺԵ, 27): Հազար վահան
կախեալ են զնմանէ (Երզ., Դ, 4):—Գնացին այր իւրաքանչիւր ի
տեղի իւր:—Բերան անզգամաց պատմեն զչարիս (Առակ. ԺԵ, 2):

3. Բազմակի ենթակաների բայը սովորաբար հոգնակի է դըր-
վում, բայց կարող է և եզակի դրվել, եթե բազմակի ենթակա-
ները իմաստով մոտ բառեր են. օրինակ՝ Արեգակն և լուսին շև ևս
էին լեալ (Եզնիկ, 2-րդ, Գ): Եւ թէ ջուր, թէ հուր, թէ երկիր, թէ
օդ, թէ իցեն և թէ շիցեն, զայն ոչ դիտեն (Եզնիկ, 1-ին, Գ): Այր
կամ կին մի՛ ևս գործեսցեն (Թիւք, ԼԶ, 6):—Յանձրեալեր ամպոյ
դաշտ և այդի պայծառացեալ ծաղկալից լինի:

4. Եթե ենթական անեզական բառ է, բայը հոգնակի է դըր-
վում, քիչ դեպքերում՝ եզակի. օրինակ՝ Միտք զբանս քննեն (Յովք,
ԺԲ, 11): Իրաւունք մեռան (Բուզ., 4-րդ, ԺԲ): Փառքն յումեքէ՞
պարգեւեալ էին նմա (Եզնիկ, 4-րդ, ԺԲ):—Կեանք իմ ի դժոխս մեռ-
ծեցաւ:

§ 58. Հոգնակի ենթականի հետ անանցողական (չեզոք և կրա-
վորական) բայերի ստորոգելին ու ստորոգելիական վերադիրը,
եթե գոյական է, սովորաբար հոգնակի է դրվում, իսկ եթե ածա-
կան է, սովորաբար լինում է եզակի, օրինակ. Անքիւ են մեղք քո
(Յովք., ԻԲ, 5): Անշափ շար էին աբֆն երկոքին (Բուզ., 4-րդ,
ԾԹ): Կանայք իւրեանց արանց հնազանդ լիցին (Եփես., Ե, 22):
Եւ այլ ինչ ոչ են վիշապք, բայց կամ օձ մեծամեծք ցամաքա-
յինք (Եզնիկ, 1-ին, ԻԵ): Գազանք չարի աբաւածք էին (Եզնիկ,
1-ին, ԺԵ): Սոքա երկոքեան աբք պիղծք անօրէնք էին (Բուզ.,
4-րդ, ԾԹ): Տե՛ս և § 52. Ժանթություն:

Նմանապես հոգնակի ուղիղ խնդրի հետ անցողական բայերի
ստորոգելիական վերադիրը, եթե գոյական է, սովորաբար դըր-
վում է հոգնակի, իսկ եթե ածական է, լինում է սովորաբար եզա-
կի. օրինակ՝ Ո՞ւր արար զհեշտակս իւր հոգիս և զպաշտօնեայս
իւր բոց հրոյ (Եբր., Ա, 7): Հնազանդ արար զժողովուրդս ընդ

մեզ (Սաղմ., ԻԶ, 4): Չնոսա աստուածս կարծեցին (Իմաստ., ԺԳ, 3): Կացո՛ղ զնոսա իշխանս ի վերայ իմոց խաշանց (Մենդ., ԽԵ, 6): Չշարիսն ոչ պարտիմք անձինս անուանել (Եզնիկ, 21):

Եթե բայի հետ կա մի անեզական գոյական՝ որպես ստորոգելի, իսկ ենթական եզակի է, բայը հաճախ, ստորոգելիի հետ համաձայնելով, հոգնակի է դրվում. օրինակ՝ Մտաց բարբաջանք են աղանդն (Եզնիկ, 175): Եւ այն աղջկանց նազանք են: Ինձ հայս անարգանք են:

§ 59. Ածական վերադիրների (ածական անուն, դերանուն. դերբայ, թվական) համաձայնության մասին պետք է իմանալ հետևյալը.

ա. Ածական վերադիրները, եթե իրենց լրացյալից առաջ են դրված, ընդհանրապես չեն համաձայնում իրենց գոյականին. օրինակ՝ Յետ ոչ բազում ատուց ժողովեալ զամենայն՝ կրտսեր որդւոյն՝ գնաց յաշխարհ հեռի (Ղուկ., ԺԵ, 13): Ապա ելանէր նոցա պարգևական յամենաբարին աստուծոյ՝ ժողովել զաշխարհահոգ խուրհուրդն Երանելի միաբանելոցն... (Կորին., 47): Այսպես նաև՝ հոգևոր հանճարով. սպիտակ ցուր և սպիտակ նոխազօր. սուրբ եկեղեցւոյ. զինն ժամու. ի տասն դահեկանէ. զհինգ թագաւորս. մթերեալ թոյնսն. դեղեալ նետիւք. ի վեցերորդ. ամի. յայսպիսի տառապանաց և այլն:

Նախադաս վերադիրները, սակայն, կարող են և համաձայնել իրենց գոյականի հետ, մանավանդ եթե կարճ բառեր են. օրինակ՝ Առեալ Երանելոյն Մաշթոցի դաս մի մանկուոյ հրամանաւ արքայի և միաբանութեամբ սրբոյն Սահակայ... խաղայր... (Կորին., 46): Զայգին տացէ այլոց մշակաց (Մատթ., ԻԱ, 41): Այսպես նաև՝ մեծաւ ամբոխիւ. ի մէջ խոսն քաջաց. զմանկունս գրիչս. նշանաւորօք վերջիւք. աղեղնաւորին շայկայ. վառելոյ ջոկատին. ընդ իւրով ձեռամբ. իւրոյ ազգին. յորմէ արարչէ. յայսմ գիշերի. ի նմին քաղաքի. ի մէջ երկուց սեանցն. ղեօթանեսին գիսակս. ի հինգերորդի ամի և այլն:

բ. Նախադաս ածական վերադիրները սովորաբար համաձայնում են իրենց գոյականի հետ. օրինակ՝ Աւուրս բազումս անդէն ի նմին դեզերէր (Կորին., 42): Տեսեալ զգեղեցկութիւն երկրին... և գկարկաջահոսութիւն գետոց բարեգնացից (Խոր., 1-ին, ԺԶ): Այսպես նաև՝ արանց զօրաւորաց. ամբոխիւ մեծաւ. տախտակս պղնձիս. արք կորովիք. արամբք հաւատարմօք. աղօթիւք մեծաւք. ահա պակուցանողս. ի վերայ ոստոյ միոյ. առն միոջ. յաւուրն իննեւորդի. յաւուրն յայնմիկ. կողմանցն այնոցիկ. զարթեալ ի

քնոյ իւրմէ. զպատուիրանաւ քով. ի վարձկանաց քոց. նեղեցին զնոսա ըստ հրամանին տուելոյ. ուսկանի արկելոյ ի ծով. բնութեան իմիք և այլն:

Նախադաս վերադիրները երբեմն չեն համաձայնում իրենց գոյականի հետ: Անհամաձայն են մնում հատկապես ստացական և թվական ածականները հոգնակի ուղղական և հայցական հոլով գոյականի հետ. օրինակ՝ Աւուրք հարուստ անցին (Բուզ. 4-րդ, ԺԵ): Առ պարտիզան արքունի: Կոչեաց զծառայս իւր և ետ նոցա զինչս իւր (Մատթ., ԻԵ, 14): Քաղաքք ինն. եղբարք հինգ. ծառայք իւր. զթշնամիս մեր:

գ. Ածական վերադիրը երբեմն միայն հոլովով է համաձայնում իր գոյականի հետ, հատկապես անեզական գոյականների հետ. օրինակ՝ Ոչ ընդ նովին օրինօք մտանէին (Եղիշէ, 6): Մեծաւ անարգանօք տանջէր զամենեսեան (Եղիշէ, 6—7): Նովին նշանազրովք տանէր (Կորին., 44): Մեծաւ փառօք:

§ 60. Բացահայտելը թվով ու հոլովով համաձայնում է իւրացյալի՝ բացահայտյալի հետ. օրինակ՝ Յանդիման եղև թագաւորին խոսքովու (Ագաթ., § 28): Որ էր մերձաւոր Դանիելի ասորւոյ եպիսկոպոսի (Կորին., 44): Թաղեցին զնա ի գերեզմանի Մանովայ հօր իւրոյ (Դատ., ԺԶ, 31): Այսպես նաև՝ առն լանուտեան. առն թագաւորի. առ Թարայիւ հարբն Աբրահամու. Արշակայ արքայի որդւոյն Տիրանայ. յարքայէն Արշակայ:

Տեղի հատուկ անունները, սակայն, երբ առաջ են դրված, մեծ մասամբ չեն համաձայնում՝ մնում են ուղիղ ձևով, ինչպես Ռահ գետոյն, յլուտի գաւառի, ի Նաղիսաղ քաղաքի, ի Վաղարշապատ քաղաքէ:

§ 61. Նախադասութեան մեջ գոյականը, լինի ենթակա, խընդիր, թե ուրիշ պաշտոնով, սովորաբար հոգնակի է գործածվում, եթե որպես վերադիր ունի երկու, երկուքին կամ երկուքեան, երեք, երեքին, երեքեան, չորք, չորեքին, չորեքեան և այլն անեզական թվականները. օրինակ՝ մնացին երկու արք ի բանակին (Թիւրք, ԺԱ, 19): Երկուքին կողմանքն զպարտութիւն խոստովանէին (Եղիշէ, 118): Երթիցուք երից ատուրց ճանապարհ (Ելք, Ե, 3): Էին անդ ատուրս երիս (Դ. թագ., ԺԲ, 39): Այսպես նաև՝ ժամք երեք. երիս արս. առցէ երկուս զառինս (Ղևտ, ԺԴ, 10). երկուք և երիւք վկայիւք. երկուց և երից վկայից. երկուցունց կողմանց. ամս երկուս և այլն:

ծի նախադասությունների մեջ որոշեցեք ենթակայի և բայի հաճախությունը:

Վարժություն 107. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք. դուրս գրեք որոշիչներն ու բացահայտիչները իրենց լրացյալի հետ՝ խմբավորելով թվով ու հոլովով համաձայնեցնելով առաջին սյունակում, չհամաձայնեցնելով երկրորդ սյունակում. որոշեցե՛ք առաջին սյունակի կապակցությունների հոլովը և թիվը:

Հնոյն բաշաղանս ալուվք պատմութեամբ կարկատեցին, որպէս թէ ի միոջէ ի հօրէ երկու որդիք ծնան: Որդւոյ նենգաւորի բարի ինչ մի՛ եղիցի. ծառայի իմաստնոյ՝ յաջողեսցին գործք իւր: Լաւ է բնակել յանապատի՝ քան ընդ կնոջ անզգամի՝ լեզուանոյ և բարկացողի: Յետ սակաւ ամաց կատարէ զհրաշայլն ամրագունիւք պարսպօք, հանգերձ դրամբք պղնձակերտիւք: Մանեաւ Հայկ զխումբ վառելոյ ջոկատին: Ի վերջնում ատուր ի մեծի տօնին կայր Յիսուս՝ ազադակէր և ասէր: Յետ ոչ բազում ատուրց ժողովեալ զամենայն՝ կրտսեր որդւոյն՝ զնաց յաշխարհ հեռի: Տեսանեմք երկուս ազգս միազգիս ընդ միմեանս գրգռեալ, միմեանց մահո: և արեամբ ծարաւի են: Մի՛ ստանար նախատինս յարանց շարաց: Ի գալուստ ամին միւսոյ զօր բազում կուտէր յոյժ: Եկեալ յանդիման եղև թագաւորին եռսրովու յՈստի գաւառի: Կոռէր մինչև յամն վեցերորդ Արտաշիսի արքայի Հայոց, որդւոյն Վոռմշապհոյ: Յլուք սպիտակօք և գիսաւոր նոխազօք առատացոյց զզոհս կրակի: Նստաւ առ նմա ատուրս երիս: Առաջի տիկնոջն Փառանձեմայ ուտէին և քմակէին և ուրախ լինէին:

Վարժություն 108. Արտագրեցե՛ք՝ փակագծերի մեջ դրված վերադիրները հոլովով ու թվով համաձայնեցնելով ընդգծված գոյականների հետ:

Տեսանե՛ս, զի ձկունս (մեծամեծ, ծովածին)՝ վիշապս կոչեն գիրք: Ի մարդոյ (շար) յառնէ (անիրաւ) փրկեա՛լ զիս: Յամսեա՛ն (առաջին)... նուազեաց ջուրն յերեսաց երկրէ: Թագաւորեաց Հրեաստանի և երուսաղմի ամիսս (երեք): Բազում ա՛րք (աւաղ) վասն նորին խնդիրս (մեծամեծ) արարին: Առեալ զպաշտօն ճշմարտին (անշունչ և անմոռն) առաւածոցն մատուցանեն: Դադապարտեցաւ ի Պիղատոսէ (Պոնտացի): Մի՛ յահագին սրոյ առն (մահկանացու) զթիկունս դարձուացուք: Ի (մի) ժամու պակասեցաւ այնչափ մեծութիւն քո: Երթիցուք մեք (երեք) ատուրց ճանապարհ յանապատ: Ազդ լինէր թագաւորին (Արշակ) փախուստն Տիրիթայ: Կացին անդ (երեք) ատուրս:

Վարժություն 109. Թարգմանեցե՛ք գրաբար՝ ընդգծված լրացումներն ու լրացյալները համաձայնեցնելով հոլովով ու թվով. լրացումը կարելի է դնել լրացյալից առաջ կամ հետո:

Գնացին մի օրվա ճանապարհ: Կատարեցին Արշակ թագավորի հրամանը: Հայոց թագավորը վերադարձաւ մեծ պատերազմից մեծ հաղթությամբ: Կախեցին նրան բարձր կողմից: Մյուս օրը (ի նախորդով տրական) առավոտյան հրամայեց ճանապարհ ընկնել: Կապում էին ծանր և դժվարակիւր քեռներ: Եկան բոլոր զորավոր մարդիկ: Երեք օր (հայցական) հարսանիք արեց: Այնտեղ չեն հասնում քեալոր բոշոմները: Կիր բարի մարդու խառները և հեռու կաց բարկացող մարդուց: Երևում էին բարձր լեռների սպիտակ գագաթները:

Կողմ—կողմ, կողմն

առավոտյան—ընդ առաւօտն, ընդ

այգս

ճանապարհ ընկնել—ի շու անկանել,

շու առնել, զնալ զճանապարհ

այնտեղ չեն հասնում—անդր ոչ հասնեն

լսի՛ր—լսի՛ր

հեռու կաց—ի բաց կաց

Վարժություն 110. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք. դուրս գրեք ցուցական դերանուն վերադիրներն իրենց լրացյալների հետ, որոշեցե՛ք դրանց հոլովը, թիվը և վերադրի շարադասությունն իր լրացյալի նկատմամբ:

Օրինակ՝ թագաւորին աչնորիկ—սեռ. հոլով, եզակի, վերադիրը ետադաս:

Բազում անգամ մարտնչէր ընդ այնոսիկ, որ ոչ ընդ նովին օրինօք մտանէին: Սուրբ վկայքն այնոքիկ եկեալ զօղեալ էին յարքայական կայանին: Ողջո՛յն տանս այսմիկ: Փրկեցաւ կինն ի ժամէն յայնմանէ: Լաւ էր մեղ ծառայել եգիպտացոյցն, քան մեռանել յայսմ անապատի: Ի բաց կացէք ի տեղւոյդ յաղմանէ: Ի նմին ժամու բժշկեաց զբազումս ի հիւանդութեանց և հարուածոց և յայսոց շարաց: Ասա զի քարինքս այնոքիկ հաց լինիցին: Որ արբուսցէ միում ի փոքրկանցս յայտցանէ բաժակ մի ջուր ցուրտ միայն՝... ոչ կորուսցէ զվարձս իւր: Ասեն ցնա արքն այնոքիկ: Ապրեցան յարանցն յայնցանէ, որ երթեալ էին լրտեսել զերկիրն: Ոչ գիտացէր զինչ գործեցաւ ի նմա յատուրս յայնոսիկ:

Վարժություն 111. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք. դուրս գրեք ստացական և հարաբերական դերանուններն իրենց լրացյալի հետ, որոշեցե՛ք դրանց հոլովը, թիվը և դերանվան շարադասությունը լրացյալի նկատմամբ:

Եղիցի բժշկութիւն մարմնոյ քում և դարման ոսկերաց քոց: Իմոյ իմաստութեան անսա՛, և իմոց բանից մատո՛ գունկն քո: Պահեա՛ զնոսա ի սրտի քում: Ոչ լսէի ձայնի խրատտուի իմոյ, և ուսուցչի իմոյ ոչ մատուցանէի զունկն իմ: Ետուր օրինակ չար- չարանաց քոյովդ չարչարանօք խոնարհութեամբ՝ քոյոց սիրե- լեաց: Ըստ իւրում պատկերին արար: Երկիրդն փախիցէ ի մտաց և ի խորհրդոց մերոց: Հրամայեցի աստուածոցն իմոց լեզու զվէրս նորա: Յորմէ արարչէ երկիր լեալ է, ի նմանէ և զազանքն արա- րեալ են: Յորում աւուր ուտիցէք ի նմանէ, բանայցեն աչք ձեր: Իսկ կորովին Վարդան իւրովք քաջ նիզակակցօքն ոչ սակաւ նախ- ճիրս ի տեղւոջն գործեաց, յորում տեղւոջ և ինքն իսկ արժանի եղև առնուլ զկատարեալ նահատակութիւն: Քոյով հրամանաւ վա- րին ամենայն զօրութիւնք երեւելիք և աներևոյթք: Ձերով կամօք և յօժարութեամբ առաջնորդ և զօրագլուխ ձեզ կացուցէք: Սպա- սեմ, թէ ե՛րբ մտանիցէ արեգակն, զի հանգեայց ի տառապա- նաց իմոց և ի ցաւոց իմոց, որ այժմ պատեալ են զինն:

Վարժութիւն 112. Արտագրեցե՛ք՝ փակագծերի մեջ դրված վերադիրները թվով ու հոլովով համաձայնեցնելով ընդգծված գո- յականների հետ:

ա. Իբրև ելանիցէք ի տանէն կամ ի քաղաքէն (այն), թօթա- փեսիք զփոշին յոտից (ձեր): Ի (այս) տեղւոջ ոչ միայն ի վերայ: (մի) ազգի է ողբումս մեր, այլ ի վերայ ազգաց և աշխարհաց: (նոյն) գրով յիշատակ ինչ հրամայէ գրել: Մեռաւ անդէն ի (նոյն) ժամուն մինչդեռ կայր ի բազմականին: Մեռան աբգն (այն), որ հանին համբաւ չար զերկրէն:

բ. Մի՛ նիւթեր բարեկամի (քո) չարիս: Մի՛ արհամարհեք զպատգամս բերանոյ (իմ), և մի՛ խոտորեր ի բանից շրթանց (իմ): Ա՛րբ ջուր ի (քո) ամանոց. և ի (քո) ջրհորոց աղբերաց. բոխես- ցեն բեզ ջուրք ի (քո) աղբերէ: (Քոյ) խորհրդով անցուցին զայս անցս ընդ իս և ընդ զօրս: (Որ) դատաստանաւ դատիք դատելոց էք և (որ) շափով չափէք՝ չափեսցի ձեզ, ժեղա՛յք կերա՛յք ի հացէ (իմ), և արբէք զգինի իմ: Գիտեր տանուտէրն ի (որ) ժամու գող գայ, չտայր թող ական հատանել ի տան (իւր): Իւրաքանչիւր ծառ ի պտղոյ (իւր) ճանաչի:

Վարժութիւն 113. Թարգմանեցե՛ք գրաբար՝ ընդգծված բա- ոսկապակցութիւնները համաձայնեցնելով հոլովով և թվով (վե- րադիրը կարելի է դնել իր գոյականից առաջ կամ հետո):

ա. Հեռացավ թագավորի բանակը այն տեղից: Այն օրը (ի նախորդով տրական) եկան նրա ծառաները: Ծանաչեցին նրան այդ գյուղի կանայք: Այդ մարդիկ բոլորը ճանաչում են քեզ: Գնում էին նույն ճանապարհով: Այդ մարդկանցից մեկն ասաց: Պատմեց նույն մարդու մասին (յաղագս, վասն):

բ. Փրկեց մեզ մեր քնամիներից: Գնաց նստեց (նստաւ) իւ տեղում (ի նախորդով տրական): Քո սրտում (ի նախորդով տրա- կան) թշնամութիւն մի՛ պահիր: Մեր խաղներից շատերն արա- ծում էին այնտեղ (անդ): Ձեր կամով հեռացաք մեր գյուղից՝ Իւ մատանիով կնքեց հրովարտակը:

3. ՀՈԼՈՎՆԵՐԻ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

§ 62. Հոլովների գործածութիւնը գրաբարում մեծ մասամբ նույնն է, ինչ որ աշխարհաբարում, միայն պետք է նկատի ունե- նալ հետևյալը. այն լրացումները, որոնք գրաբարում արտահայտ- վում են հայցական հոլովով, աշխարհաբարում, հայցականի ձևի պատմականորեն վերացած լինելու պատճառով, արտահայտվում են ուղղականով, մասամբ և տրականով: Իսկ գրաբարի սեռակա- նի և տրականի պաշտոնները աշխարհաբարում արտահայտվում են մեկ հոլովով՝ տրականով, քանի որ սեռականի և տրականի ձևական տարբերութիւնը, որ գրաբարում արդեն սակավաթիւ բառերի մեջ էր մնացել, աշխարհաբարում իսպառ վերացել է: Բացառական և գործիական հոլովների գործածութիւնը գրաբա- րում շատ չի տարբերվում աշխարհաբարի նույն հոլովների գոր- ծածութիւնից, ուստի ներքևում չի տրվում այդ հոլովների գոր- ծածութիւնը:

§ 63. Ուղղական հոլովով դրվում են.

1. Ենթական. օրինակ՝ ասէ հայրն ցծառայս իւր (Ղուկ., ԺԵ, 22): Տեսին ծառայակիցն նորա (Մատթ., ԺԸ, 3):

2. Կոչական. օրինակ՝ Հայր, մեղայ յերկինս և առաջի քօ (Ղուկ., ԺԵ, 21):

3. Զեղոք և կրավորական բայերի ստորոգելին ու ստորոգե- լիական վերադիրը (ըստ հին բերականների էական և չեղոք ու կրավորական բայերի ուղղականով բնութիւն խնդիրը). օրինակ՝ Մահ իմացեալ անմահութիւն է (Եղիշէ, 14): Մեր մեղէն ողջ եմք դիցն օգնականութեամբ (Եղիշէ, 9): Կոչեցաւ տեղին այն բանա- կեաղ (Դատ., ԼԸ, 12): Լուան այլադգիքն, եթէ օծաւ Դաւիթ քա- զաւուր ի վերայ ամենայն Իսրայելի (Ա. Մնաց., ԺԳ, 8): Ապա

ուրեմն յիրաւի ասին մարդիկ արարիչի շարեաց, զի ինքեանք են պատճառք առնելոյ և շառնելոյ (Եզեիկ, 21). (տե՛ս § 58):

§ 64. Հայցական հոլովով դրվում են.

1. Կրող կամ ուղիղ խնդիրը (ըստ հին քերականների ներգործական բայերի սեռի խնդիրը). օրինակ՝ Եղեն հայր քո զեզն պարարակ (Ղուկ., ԺԵ, 27): Իշխանքն բերէին ականս և զըմբովստս (Ելք, ԼԵ, 27): Բաժանեաց նոցա զկեանս (Ղուկ., ԺԵ, 12): Այս խնդիրներն աշխարհաբարում, երբ առարկայի անուն են, մեծ մասամբ արտահայտվում են ուղղականով, իսկ երբ անձի անուն են՝ մեծ մասամբ տրականով:

2. Ներգործական բայերի ստորոգելիական վերադիրը (ըստ հին քերականների՝ հայցական հոլովով բնության խնդիրը): Ստորոգելիական վերադիր առնում են՝ առնեմ, անուանեմ, կոչեմ, սսեմ, կացուցանեմ, ընտրեմ, կարգեմ, օծանեմ, կարծեմ, համարեմ և ուրիշ ներգործական բայեր: Օրինակ՝ Արար զնոսա ի վերայ նոցա հազարապետս (Ելք., ԺԸ, 25): Ամբարտաւանութիւն զայր նկուն առնէ (Առակ, ԻԹ, 23): Գոն և դեք բարի, զոր և դուք և մեք հրեշտակս անուանեմք (Եղիշէ, 31): Չայսպիսի շարիս խաղաղութիւն անուանէին (Իմաստ., ԺԴ, 22): Կոչեաց Աստուած զլոյսն տիւ (Մենդ., Ա, 5): Կացո՞ զնոսա իշխանս ի վերայ իմոց խաշանց (Մենդ., ԽԷ, 6): Կացոյց զիս առաջնորդ (Բ. Թագ., 2, 21): Ընտրեցեր զիս քաղաւր ժողովրդեան (Իմաստ. Թ., 7): Օծի զքեզ քաղաւր ի վերայ ամենայն Իսրայելի (Բ. Թագ., ԺԲ, 7): Կարգեցի զաւագ սահման ծովու (Երեմիա, Ե., 22): Ձնոսա աստուածս կարծեցին (Իմաստ., ԺԴ, 3): Յանցաւորս համարեցայ զամենայն մեղաւորս երկրի (Սաղմ., ՃԺԸ, 119): Համարեմ զանձն իմ հող և մոխիր (Յովբ., ԽԲ, 6): Տեսանէին զնա կայտառ (Ելք, Բ, 2):—Դու զո՞վ առնես զքեզ:

3. Հայցականով դրվում են երբեմն հետևյալ տեսակի խորհրդները. ի սմանէ ասեն լինել զառնն վարածնունի (Խոր., I, ԺԲ), որի մեջ զառնն բառը, որ ասեն բայի խնդիրն է, լինել անորոշ դերբայի համար ենթակայի նշանակութուն ունի (կողմնակի ենթակա): Բայց այս ոճը օտարաբանութուն է, նույնը ամենի հաճախ արտահայտվում է երկրորդական նախադասութուն կազմելով՝ ասեն, թէ ի սմանէ եղեալ է տունն վարածնունի = ասում են, թե սրանից է եղել (= ծագել, առաջ եկել) վարածնունի (ների) տունը: Նշանակեաց հոգւովն՝ սով մեծ լինել ընդ ամենայն աշխարհ (Գործ. ԺԱ, 28) = նշանակեաց հոգւովն, եթէ սով մեծ լինելոց է ընդ ամենայն աշխարհ = իմաց տվեց հոգու միջո-

ցով, որ մեծ սով է լինելու ամբողջ աշխարհում: Ձաստուած ի խաշ ելեալ ի մարդկանէ քարոզեն (Եղիշէ, 27) = քարոզեն, եթէ աստուած ի խաշ էլ ի մարդկանէ = քարոզում են, թե աստված մարդկանց ձեռքով խաշ բարձրացվեց (կամ բարձրացավ): Յամուանութենէ օրինացն աստուծոյ և հիւղեայ ասեն արարեալ զամենայն արարածս (Եզեիկ, 175) = ասեն, թէ յամուանութենէ օրինացն աստուծոյ և հիւղեայ արարեալ են ամենայն արարածք = ասում են, թե օրենքի աստծու և հյուսիսի ամուսնությունից են ստեղծվել բոլոր արարածները:

4. Հայցականով դրվում են շատ պարագայական խնդիրներ:

ա) Ժամանակի տևողության պարագան. օրինակ. աւուրս բազումս անդէն ի նմին դեգերէր (Կորին., 42): Պաշտեն զնա զտիւ և զգիշեր (Յայտնութ. է, 15): Մառայեցին նմա ամս ութ (Դատ. Գ, 9): Թաքուցին զնա ամիսս երիս (Ելք. Բ, 2): Ո՞չ կարացէք մի ժամ արթուն կալ (Մատթ., ԻԶ, 40): Մոյզս պնդամ ոչ ազանէր, ալլ զամառն հեակով պատէր, և զձմեռն կեմով (Բուդ., VI, Ը): Ձցերեկ այրեալ լինէի ի տօթոյ (Մենդ., ԼԱ, 40):

բ) Չափ ու քանակի պարագան թվական վերադրով (իրրև բայի լրացում). օրինակ՝ Ո՞ր ձէնջ առ հոգալ իւրում յաւելուլ կարիցէ ի հասակ իւր կանգուն մի (Մատթ., 2, 77): Պարտէր նմա հարիւր դանեկան (Մատթ., ԺԸ, 28): Որ սերմանիցէ արգոսս վեց, ժողովեցէ գրիս երիս (Եսայի, Ե, 10): Հնդեաասան կանգուն բարձրացաւ ջորն (Մենդ., է, 20): Ձկերակուրն քո կերիցես կըշռով, քսան սիկղ յաւուր (Եզեկիէլ, Դ, 10): Չափեաց պարիսպն նորա հարիւր և քառասուն և չորս ասպարէզս (Յայտնութ. ԻԱ, 17): Վարեալ իբրև ասպարէզս քսան և հինգ... (Յովհ., 2, 19):

գ) Ածականների հոգնակի հայցականը՝ որպես ձևի ու կերպի պարագա. օրինակ՝ Ականջօք իրեանց ծանունս լուան (Մատթ. ԺԳ, 15): Լեզու փոքր անդամ է և մեծաթեծս բարբառի (Յակոբ, Գ, 5): Մեծամեծս փայլը (Ագաթ., § 19): Պարտ է նմա բազումս շարշարել (Ղուկ., ԺԷ, 25): Ճշմարտագոյնս պատմեցին նմա զճանապարհն աստուծոյ (Գործք, ԺԸ, 26):

5. Հաճախ հայցական հոլովով դրվում են և այն խնդիրները, որոնք կազմված են խնդրառու բայի արմատով. օրինակ՝ Ողբաց Դաւիթ զողբս զայս (Բ. Թագ., Ա, 17): Բազում ծովս ծփին ամենայն մարմինք անզգամաց (Առակ., ԻԶ, 10): Զարմացալ տեսեալ զնա՝ զարմացումն մեծ (Յայտնութ., ԺԷ, 6): Երեկ զնոսա բեկումն մեծ (Յեսու, Ժ, 10): Զբաղումն իշոյ քաղեսցի (Երեմիա, ԻԲ, 19): Կոծեսցին ի վերայ նորա կոծ իբրև ի վերայ սի-

Ոչ կամիմ տգետ լինել ձեզ (Բ. Կորնթ., Ա, 8). փոխանակ՝ ոչ կամիմ, զի (թէ) տգետ լինիցիք (կամ լիջիք, լիցիք) դուք=չեմ ուզում, որ դուք տգետ լինեք (անգետ լինեք, չիմանաք): Յետ որոյ և ընդ վիշապաց ասէին յերզն՝ կոռել նմա և յաղթել (Խոր., I, 1Ա). —որից հետո, ասում էին, թե նա կռվել է վիշապների հետ և հաղթել: Հաճեցաւ տէր զբնակել սրբոցդ աստուծոյ ի տեղոջդ (Ագաթ., § 811). = Տերը ցանկացավ, որ աստծու սրբերը բնակվեն այդտեղ: Այնպէս մօտագոյնս մերձեցայր, մինչև ճանաչել նմա զերիս ի նոցանէ (եղիշէ, 150). = Այնքան մոտեցավ, մինչև որ նա ճանաչեց նրանցից երեքին: Յայն տեղի հասուցին, մինչև հարցանել նմա... (եղիշէ, 139): = Այն տեղը հասցրին, որ մինչև անգամ նա հարցրեց... (տե՛ս նաև § 67. 4):

2. Տրականով դրվում է երբեմն կրավորական բայերի ներգործող խնդիրը բացառականի կամ գործիականի փոխարեն. օրինակ՝ Չիլիշեցան նոցա (չհիշվեց նրանց կողմից՝ նրանք չհիշեցին) թէ գուցէ որ ամենեկին ի բնականսնունդ դայեկաց: Նաև նոքին իսկ որ շարքն կարծին անմտաց (նաև նրանք իսկ, որ անմիտներին շար են թվում, անմիտներից շար են կարծւում) երբէք երբէք օգտակար լինին (եզնիկ, 45): Ննջեսցես ի մէջ վիրաւորացն սոռլ (եզնկել, 1Բ, 28) = կնջես սրից կամ սրով վիրավորվածների մէջ: Վարեցեր զգաւերս իմ իբրեւ զգերեալս սրոյ (Մննդ., 1Ա, 26). = քշեցիր իմ աղջիկներին սրով կամ սրից գերվածների նման: Ոչ միայն ձեռքն չզննի (= ոչ միայն ձեռքով չի զննվում), այլև ոչ ընդ միտս ուրուք հարկանի (եղիշէ, 30):

3. Մի բանի բայերի եզակի 3-րդ դեմքի հետ, ինչպես՝ յաջողի, ձախողի, ցաւի, դրվում է տրական հոլովով խնդիր և կազմըվում են անենթակա նախադասութիւններ: Այսպիսի խնդիրներն աշխարհաբար թարգմանվում են որպես ենթակա: Օրինակ՝ հաւատացէք մարգարէից նորա և յաջողեսցի ձեզ (Բ. Մնաց. Ի, 20) = ...դուք կհաջողեք, հաջողութեան մեջ կլինեք: Որդիք ծառայից բոց բնակեսցեն ի նմա և զաւակի նոցա յաւիտեան յաջողեսցի (Սաղմ., ԺԱ, 29) = ...նրանց զավակը միշտ կհաջողի, հաջողութեան մեջ կլինի: Եկն և նա յայս պատերազմ և նմա ձախուեցաւ (Բուդ., IV, 1Դ) = ...նա ձախողեց: Ոչ ցաւէ ձեզ (= չեք ցաււում, ցաւ չեք զգում), վասն բեկմանն Յովսեփու (Ամոմս. 2, 6): Հարկանէին զիս և ինձ ոչ ցաւէր (= ...ցաւ չէի զգում):

Վարժություն 114. Որոշեցե՛ք ընթերցարանի «Որոմն» հատ-

վածում ուղղական և հայցական հոլովներով դրված բառերի պաշտոնը նախադասության մէջ:

Վարժություն 115. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք. որոշեցե՛ք սեռական և տրական հոլովներով դրված բառերի պաշտոնը:

Յետ այնորիկ եկեսցէ եօթն ամ սովոյ: Զայս տեսեալ թագաւորն Քուշնաց ոչ հանդուրժէր ելանել ընդ առաջ նորա պատերազմաւ: Ի բառնալ աղգին Արշակունեաց, տիրեցին աշխարհիս Հայոց աղգն Սասանայ պարսկի, որ վարէր զիւր իշխանութիւնն օրինօք մոգուց: Իմ զի աղ և հաց կերեալ է յաշխարհին ձերում, գութ և սէր ունիմ ընդ աշխարհն ձեր: Եւ դարձեալ խաւարելոյ արեգականն եթէ լուսինն պատահել պատճառ իցէ, յորժամ լուսինն մթանայցէ, նմա զի՞նչ պատահիցէ: Սանուցեալ Որմըզդի զխորհուրդս հօրն՝ յայտնեաց Արհմենին: Նաև նոքին իսկ, որ շարքն կարծին անմտաց, երբէք երբէք օգտակար լինին և զերծուցիչք ի մահուանէ: Գունդս զունդս դարձեալ գումարէին ի նոցանէ... Ի մարտ պատերազմի թշնամեացն արքայի և բազմաց իսկ անդէն հասանէր վախճան մահու սրով: Առնէր ընդ նոսա զայն ինչ, զոր պաշտօնեայքն ամբարշտութեան նորա խրատեցին: Որպէս ջուր ցուրտ անձին ծարաւոյ ախորժելի է, նոյնպէս աւետիք բարեաց յերկրէ հեռաստանէ: Բան աղաշանացս իմոց ընդունելի լիցի: Յիշեսցես զաւուրսն տառապանաց քոց: Հեռի եղեր ի փրկութենէ իմմէ վասն բանից յանցանաց իմոց:

Վարժություն 116. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք. դուրս գրեք որոշի իմաստով գործածված ութիւն անանցով գոյականները իրենց լրացման կամ լրացալի հետ և կազմեցե՛ք դրանց մյուս երկու ձևերը համապատասխան § 65.4-ի բացատրության:

Իսկ անօրէն իշխանն իբրեւ գիտաց, եթէ յայտնեցաւ խորամանկութիւն խորհրդոյն... սկսաւ ծածուկ նետիւք խոցոտել զմիտս իւրոյ շարութեանն: Խիտ առ խիտ թանձրացոյց անզուլութեամբ զպաշտօն պղծութեան իւրոյ: Ի վերայ վիմին հաստատութեան շինեսցէ դիցէ զբարձրութիւն հիմանց եկեղեցոյ: Յո՞ թափեցից զդառնութիւն թիւնից կամ ո՞ւր բացատրեցից զբազմութիւն նետիցն: Բազմացի ի ձեզ ողջոյն մարդասիրութեան մերոյ: Իմ իսկ առաջի ընթերցան զգիրս մոլորութեան ձերոյ: Քաջալերէին զնոսա, և ասէին բանս միութարութեան: Այսպիսի բանիւք հայհոյութեան վնաս արքունի և պատուհաս մեծ ի վերայ հասուցեալ զնէին: Ամենայն թշուառութիւնք և պատուհասք որ լինին, և պա-

տերազմունք դառնութեան, շարին մասին արարածք են, իսկ յաշոգութիւն և տէրութիւնք և փառք և պատիւք և առողջութիւնք մարմնոց, գեղեցկութիւնք դիմաց և ճարտարութիւնք բանից և երկայնակեցութիւնք ամաց, այդ ի բարւոյն առնուն զգոյացութիւն: Սիրեն զանշքութիւն հանդերձից: Մահ դառնութեան ի վերայ հասուցանել կամէին:

Վարժություն 116ա. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք. արտագրեցեք նախադասությունները՝ փակագծերի մեջ դրված ածականները դարձնելով **ութիւն** ածանցով գոյական և դնելով սեռական հոլովով, օրինակ՝ **ոգի** (մոլոր) = **ոգի մոլորութեան**:

Անդ աշնուհետև յընդունայն ելեալ ի նոյն խորհուրդս՝ հաստատէր ի կարծիս (մոլոր), ասելով ցպաշտօնեայս (ամբարշտ): Առ յոյժ վշտին ձանձրացեալ են (դառն) կենօքն իւրեանց: Մինչև ի մուտս արեգականն անդադար լինէր գործ (դառն): Զարբութիւնն փակեցին պարսպօք (բարձր) Յարօտս (փափուկ) արածեցից զնոսա ի լերինն բարձու: Նիրհէր ի բուն (թանձր): Զայն ամենայն ոյժ (պինդ) տեսեալ կիկիանէս զարմացաւ: Գարծուցէ զմեղաւորն ի (մոլոր) ճանապարհէն իւրմէ:

Վարժություն 117. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք՝ ուշադրություն դարձնելով համանիշ բառերի իմաստի վրա. դուրս գրեք համանիշ բառերը. բացատրեցե՛ք դրանց հոլովական կապակցությունը:

Ոչ երբէք հեղգացեալ եմք յարքունի վաստակս և ոչ խառնեալ վատութիւն ընդ արութիւն քաջութեան: Զխորհուրդս կամացն կամէր կատարել: Ապաքէն զայդ կամիս, զի ծածկեսցի խորհուրդ ամբարշտութեանդ. տեսչիր, յորժամ յայտնեսցի, ապա գիտասցես զելս կատարածի դորա: Բազմանայր գոշումն աղաղակի նոցա: Ոչ թողացուցից ձեզ, մինչև կատարեսցիք զամենայն կամս հրամանաց իմոց: Կատարեն զհրամանս պատուիրանի նորա: Զդոյն պատուէր հրամանի առ ամենեւեան արկանէր: Զչորս զինուորսն ի բուն աւագացն մատուցեն ի փորձութիւն տանջանացն: Ամբոխ աղաղակին երկոցունց կողմանց... ճաթմունս գործէր և հնչումն ձայնից զբարանձաւս լերանցն շարժէր: Բեկաւ անկաւ զօրութիւն ուժոյն իւրոյ, և ոչ հանդարտէր կալ ի վերայ խորհրդոց մտացն: Մի՛ տուր ընդ նոսա մարտ պատերազմի: Ածիցեն ի վերայ իւրեանց անօրէնութիւն յանցանաց: Գունդս զունդս դարձեալ

զոմարէին ի նոցանէ... ի մարտ պատերազմի թշնամեացն արքայի. և բազմաց իսկ անդէն հասանէր վախճան մահու սրով:

Վարժություն 118. Բերված բառերի մեջ գտեք համանիշները և կազմեցեք դրանց հոլովական կապակցությունը գրաբարյան ձևով՝ երկրորդ բառը դնելով սեռական հոլովով, օրինակ՝ պատուէր հրամանի:

Վախճան, վիշտ, աղմուկ, խուճապ, վաստակ, թիկունք, կամք, նենգութիւն, աղաղակ, քսութիւն, մահ, տագնապ, օգնականութիւն, ցանկութիւն, ծառայութիւն, տառապանք:

Վարժություն 119. Որոշեցեք բացատրական և գործիական հոլովներով դրված բառերի պաշտոնը նախադասության մեջ:

Զիա՞րդ իցէ, զի ի մսոյ պահեն և ի գինւոյ ոչ զգուշանան մարկիոնքն: Իւրաքանչիւր ծառ ի պտղոյ իւրմէ ճանաչի: Կեղծաւոր, հան նախ զգերանդ յականէ քումմէ և ապա հայեաջիր հանել զշիղ յականէ եղբօր քոյ: Իշի ի լեռնէ անտի և լեռնն բորբոքէր հրով: Համբարձաւ Դեմետրիոս Սելեկեան ի Հռոմ քաղաքէ, և եկն նա սակաւ զօրօք ի քաղաքն ծովեզերեայ: Խաղաց զնաց Յովնաթան մեծաւ փառօք ի քաղաքն Պտղոմեացոց, և եկն յանդիման եղև թագաւորացն երկոցուն մեծապէս պատարագօք և եգիպտոսի շնորհս ի նոցանէ: Մտի ի պարտէզ իմ, քոյր իմ հարսն, կթեցի զմուսս իմ հանդերձ խնկովք իմովք. կերայ զհաց իմ մեղու իմով, արբի զգինի իմ կաթամբ իմով: Սիրով յօժարութեամբ ուսանէր ի նոցանէ զճշմարտութիւնն, և կամօք իւրովք նուաճեալ էր ընդ իշխանութեամբ թագաւորին: Հեռի էին ի կարաւանէն իբրև օթիք հնգետասան: Յանկարծակի տունն լի եղև լուսով:

4. ԱՆՈՐՈՇ ԵՎ ԱՆՅՅԱԼ ԴԵՐԲԱՅՆԵՐԻ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

§ 67. 1. Անորոշ դերբայը որպէս գոյական հոլովվում է (§ 9.4) և գործածվում տարբեր հոլովներով ու նախդիրներով օրինակ՝

Ուղղականով. Պարտ է ի շաբաթու բարիս գործել (Մատթ., ԺԲ, 12): Զցլու միս ուտել դարման է մարմնոյ (Եզնիկ, 1-ին, ԺԵ):

Հայցականով. Մոռացան առնով հաց (Մատթ., ԺԶ, 5): Սկսաւ կազել ընդ նմա (Մատթ., ԺԶ, 22): Կամիմք նշան ինչ տեսնել ի քէն (Մատթ., ԺԲ, 38): Հրամայեաց երթալ յայնկոյս

(Մատթ., Ը, 18): Լուսաւ Եղիար եղբայր նորա երէց զխօսել նորա ընդ արսն (Ա. Թագ., ԺԷ, 28):

Ս ե ո ա կ ա ն ո վ. Ստուգեաց ի նոցանէ զժամանակ աստեղն երեւելոյ (Մատթ., Բ, 7): Առանց տրտնջելոյ համբերէին խոտաբոստ կերակրոցն (Եղիշէ, 124): Վասն տեսանելոյ զպատերազմս իշեր (Ա. Թագ., ԺԷ, 28):

Տ ր ա կ ա ն ո վ. Էին կուժք պատրաստ հնձելոյ (Ա. Թագ., ԺԳ, 21): Սկիզբն առնու կենդանալոյ (Եղնիկ, 12): Զեմ արժանի պաշտօն առնլոյ, այլ պաշտօն հարկանելոյ (Եղնիկ, 12): Կամենալոյն և չկամենալոյն ունի իշխանութիւն (Եղնիկ, 37):

Բ ա ց ա տ ա կ ա ն ո վ. Խզեաց զշիւսն, զոր օրինակ խզիցիք ու ի բօրափելոյ (Դատ., ԺԶ, 9): Մերթ սարսէ ի գոշելոյն սաստիւ (Եղնիկ, 12): Դադարեացեն դպիրքն ի խօսելոյ (Բ. Օրէնք, Ի, 9):

Գ ո Ր Ժ ի ա կ ա ն ո վ. Մատեաւ առ նա Ագագ դողալով (Ա. Թագ., ԺԵ, 32): Փորձելով խնդրէին ի նմանէ (Մատթ., ԺԶ, 1): Զայս ասելով ի տեղւոյն կատարեցան երկերիւրքն (Եղիշէ, 123):

Ծանոթութիւն. Աստվածաշնչի գրաբար թարգմանության մնչտարածված ոճ է (օտարաբանությամբ) անորոշ դերբայի գործիական հոլովի գործածութիւնը նույն արմատից կազմված դիմավոր բայի հետ՝ սաստկական նշանակությամբ. օրինակ՝ եթէ կապելով կապեցեն զիս եւթն կարովք նորովք (Դատ., ԺԶ, II): Լսելով լուսաւ ծառայ քո (Ա. Թագ., ԻԳ, 10): Հասանելով հասանես և թափելով թափեցես (Ա. Թագ., Լ, 8):

Անորոշ դերբայի խնդիրները կողմնակի լրացումներ են և համապատասխան են նույն արմատից կազմված դիմավոր բայի լրացումներին. օրինակ, կողմնակի ենթակա (ենթակայական սեռական)՝ Յելանելն մեք հանդէպ ամբոխին Բելայ, դիպել ջանացուք... (Խոր., 1-ին, ԺԱ): Ի բուն լինել մարդկան՝ եկն թշնամի նորա (Մատթ. ԺԳ, 25): Կողմնակի ուղիղ խնդիր վասն զտաղանտսն տալոյ (Մատթ.): Կողմնակի տեղի պարագա՝ Ոչ ետ նմա դառնալ ի տուն հօր իւրոյ (Ա. Թագ., ԺԸ, 7):

2. Անորոշ դերբայը շատ անգամ ուղիղ ձևով և առանց նախդրի գործածվում է թեք հոլովների կամ նախդրով հոլովների նշանակությամբ. օրինակ՝ Գայ Յովհաննէս Մկրտիչ քարոզել յանապատին Հրեաստանի (Մատթ. Գ, 1). փոխանակ՝ ի քարոզել կամ առ ի քարոզել = քարոզելու Յղեաց զնա յագարակ իւր արածել (= աքրածացնելու) խոզս (Ղուկ., ԺԵ, 15): Գործել ոչ կարեմ, մուրանալ ամաչեմ (Ղուկ., ԺԶ, 3). հմմտ. ամաչէի ի բազմակոյտ

ամբոխէ. Յովբ., ԺԱ, 34): Այստ աս ոչ դադարէ խօսել (Գործ., Զ, 13, հմմտ. դադարեացեն դպիրքն ի խօսելոյ. Բ, օրէնք, Ի, 9, կամ՝ ոչ դադարէ յաբուսեանէ Ա. Թագ. Ի, 9): Երկեաւ բնակել ի Սեզովր (Ծննդ., ԺԹ, 30, հմմտ. մի՛ երկնշիր ի նմանէ. (Թիւր. ԻԱ, 34):

3. Անորոշ դերբայը կարող է գործածվել դիմավոր բայի նշանակությամբ: Այսպիսի անորոշ դերբայը լինում է կամ դիմավոր բայի խնդիր, կամ նրանից անկախ և կարող է ունենալ իր լրացումները: Աշխարհաբար թարգմանվում է դիմավոր բայով և կազմվում է երկրորդական կամ անկախ նախադասութիւն: Օրինակ՝ Ո՞վ պարծեսցի սիրտ սուրբ ունել (Առակ, Ի, 9). փոխանակ՝ Ո՞վ պարծեսցի, թէ սիրտ սուրբ ունիցի = Ո՞վ կարող է պարծենալ, թե մաքուր սիրտ ունի: Ոմանք ի հրոյ էութենէ համարին ունել սմա զբնութիւն (Եղնիկ, 143). փոխանակ՝ ոմանք համարին, թէ ի հրոյ էութենէ ունի սա զբնութիւն: Ասաց ժողովուրդն Բարկոնել զնա (Ա. Թագ., Լ, 6) — ...թէ քարկոծեսցէ զնա: Ասաց տէր ցքեզ մատնել զթշնամիս քո ի ձեռս քո (Ա. Թագ., ԻԳ, 5). փոխանակ՝ ...մատնեցից կամ մատնեսցէ...: Նաև զմարդոյ յիրաւի, ասեմք, կրել պատուհաս ընդ որոց գործիցէ (Եղնիկ, 36). փոխանակ՝ ...կրիցէ կամ կրեսցէ...: Արհամարհեսցէ զքեզ տէր շլիին թագաւոր ի վերայ Իսրայէլի (Ա. Թագ., ԺԵ, 23) = ...զի մի՛ լիցիս...: Զայս միայն ազաշելով խնդրէին յԱստուծոյ, մի՛ տեսանել նոցա զաւեր սուրբ եկեղեցեաց (Եղիշէ, 125) — ...մի՛ տեսանիցեն, մի՛ տեսցեն... = աշխ. չտեսնեն: Զգոյշ լիւրօք ողորմութեան ձերում մի՛ առնել առաջի մարդկան (Մատթ. Զ, 1) = ...մի՛ առնիցէք կամ մի՛ արասցիք: Քանզի այնպիսի բարք են չարագործաց՝ զիրաւունս անիրաւութիւն ասել (Եղնիկ, 26) = ...զի զիրաւունս անիրաւութիւն ասեն = աշխ. այնպիսի բնավորութիւն (բարք) ունեն չարագործները, որ իրավունքը անիրավութիւն են համարում (ասում): Ուսուցանէր զնոսա ի ժողովրդեանն նոցա, մինչև զարմանալ նոցա և ասել (Մատթ., ԺԳ, 54) = ...զարմանալին... = աշխ. զարմանում էին: Առ արքայն Ալանաց յէ՛ տալ զտիկին օրիորդն Ալանաց զՍաթիսիկ ի կնութիւն Արտաշիսի (Խոր., 2-րդ, Ծ) = ...զի տացէ, կամ՝ տայցէ:

§ 68. 1. Անցյալ դերբայը (§ 49.3) գործածվում է որպես վերադիր ածական և իր գոյականի հետ կարող է համաձայնել հոլովով ու թվով (տե՛ս § 59): Այս դեպքում անցյալ դերբայը թարգմանվում է հարակատար դերբայով. օրինակ՝ Իբրե ի վերայ հարեալ հողոյն տանէր... (Բուզ., 4-րդ, ԾԳ) = երբ փռած հողի

վրա էր տանում: Աղօթիւք բացին զփակեալ (=փակված) դրունս երկնից: Ի ծառայութիւն մօտին համբարձելոյ թագաւորութեանն Ստահրացոյն (Ագաթ., § 20): Նաև հինգերորդ ևս հանէր յամենայն աւարացն ածելոց (Ագաթ., § 22):

2. Անցյալ դերբայը գործածվում է նաև գոյականաբար, հոլովվում է (§ 9.5) և նախադասութեան մեջ կատարում գոյականին հատուկ պաշտոններ՝ ենթակայի, խնդրի և այլն: Օրինակ. էին մեռնալքն զորս մեռոյց Սամփսոն ի մահուն իւրում, առաւել քան զօրս սպան ի կենդանութեան իւրում (Դատ., ԺԶ, 30): Սովոր է յայտնել զողորմութեան զշնորհս և փրկել զյուսացեալս իւր (Ագաթ., § 64): Եղևն կցորդ շարշարանաց սուրբ կապելոցն (Եղիշէ, 202):

3. Տարածված է անցյալ դերբայի գործածությունը դիմավոր բայից (կամ բայերից) առաջ, երբ այդ դերբայի և բայի ենթական նույնն է: Այս դեպքում անցյալ դերբայն աշխարհարար թարգմանվում է հաջորդ դիմավոր բայի դեմքով ու ժամանակով կամ հարակատար դերբայով և կամ անորոշ դերբայի գործիականով: Օրինակներ. Յարուցեալ եկն առ հայր իւր (Ղուկ., ԺԵ, 20)=վեր կացալ եկալ իր հոր մօտ: Գնացեալ յարեցաւ ի մի ոմն ի քաղաքացոց աշխարհին այնորիկ (Ղուկ. ԺԵ, 15)=զնաց միացաւ այն աշխարհի քաղաքացիներից մեկին, կամ զնաց մտաւ այն աշխարհի քաղաքացիներից մեկի մօտ: Հայրն ելեալ արտաքս (=դուրս եկալ) աղաչէր զնա (Ղուկ., ԺԵ, 28): Յառաջ մատուցեալ (=առաջ տանելով) զբանս իւր ասէ (Խոր., I, ԺԱ): Զձեռանէ առեալ (=ձեռից բռնած) շրջէր ճեմելով (Բուզ., 4-րդ ԾԴ): Եկեալ ցուցին (=եկան ցույց տվին) տեառն իւրեանց (Մատթ., ԺԸ, 31):

Այսպես տարածված է նաև իմաստային առնչություն ունեցող կամ համանիշ բայերի գործածությունը, ինչպես՝ զնացեալ մեկնեցան, վերջոտնեալ ելանէր, զհետ մտեալ կոտորէին, դիմեալ գայ, տուեալ պատասխանի ասէ, տապալեալ աւերեցան, սեացեալ ներկան, մարտ եղեալ կոտեցան, խցեալ կուրացան, ոչ ինչ կասեալ թուպացան, ճօճեալ ճեմեցուցանիցէ, ծփեալ կոծիցէ, անուանեալ կոչի և այլն:

4. Այսպիսի կիրառության ժամանակ է, որ անցյալ դերբայի և հաջորդ դիմավոր բայի ընդհանուր ենթական հաճախ դրվում է սեռական հոլովով (տե՛ս § 65.1): Այս դեպքում ևս անցյալ դերբայը թարգմանվում է հաջորդ դիմավոր բայի դեմքով ու ժամանակով կամ անորոշ դերբայի գործիական հոլովով. օրինակ՝

նակ՝ Անկեալ ծառայակցին առ ոտս նորա՝ աղաչէր զնա և ասէր (Մատթ. ԺԸ, 29):=ընկնելով կամ ընկալ ծառայակիցը նրա ոտքերը, աղաչեց նրան և ասաց: Լուեալ Արտաշիսի (=լսելով Արտաշեսը) զայսպիսի իմաստուն բանս զնաց յեղր զետոյն (Խոր., 2-րդ, Ծ): Զայս իմացեալ աղեղնաւորին Հայկայ՝ յառաջ վարէ զինքն (Խոր., 1-ին, ԺԱ):

5. Երբեմն անցյալ դերբայը դրվում է հոգնակի ուղղականով, երբ հաջորդ դիմավոր բայը հոգնակի է (տե՛ս և § 52 ծանոթ). օրինակ՝...ի յարբունուստ հասանէին բազում սպասաւորք... որք մատուցեալք բռնն հարեալք ընկենուին յերկմարէ անտի զպատանեակն Գնել (Բուզ., 4-րդ, ԺԵ): Պետրոս և որ ընդ նմայն էին ծանրացեալք ի քնոյ զարթեան (Ղուկ., Թ, 32):

6. Երբեմն անցյալ դերբայի հետ սպասելի օժանդակ բայը, հատկապես լինիմ բայը անցյալով (§ 52) չի դրվում, և անցյալ դերբայն ստանում է դիմավոր բայի նշանակություն. աշխարհաբար թարգմանվում է դիմավոր բայով. օրինակ՝ Որ յորոց նախընկալն եղև, առաջի արկեալ (=առաջի արկեալ լինէր կամ առաջի արկանէր=աշխ. ներկայացրեց) նոցա զնշանագիրս աստուածատուրս (Կորին, 50): Իշխանաց քաղաքին ցուցեալ (=ցուցեալ լինէր) բազում մեծարանս հասելոցն և ընկալեալ (=ընկալեալ լինէր) հոգաբարձութեամբ (Ագաթ., § 804)=աշխ. Քաղաքի իշխանները շատ մեծարանքներ ցույց տվին հասածներին և ընդունեցին հոգաբարձութեամբ: Յայնժամ վաղվաղակի հրաման առեալ (=առեալ լինէր կամ առնույր=աշխ. առաւ) ի թագաւորէն սկիզբն առնելոյ զխուժադուժ կողմանսն մարաց (Կորին, 54): Եւ այսպէս մեծապատիւ յամենեցունց մեծարեալ (=մեծարեալ լինէր=աշխ. մեծարվում էր, կամ մեծարվեց) ըստ արժանաւորութեանն վկայական անուն ստացելոյ (Ագաթ., § 804): Վասն որոյ և փոյթ արարեալ մեր պատմելոյ (Կորին, 36)=...փոյթ արարեալ է մեր պատմելոյ=աշխ. հոգ ենք տարել պատմելու:

Վարժություն 120. Կարդացե՛ք և թարգմանե՛ք. որոշեցե՛ք անորոշ դերբայների հոլովը և պաշտոնը:

Զէ արժան քեզ ունել զդա: Ի զուր է ճամարտակելն նոցա: Բազում մարգարէք ցանկացան տեսանել: Գիտէք պարգևս բարիս տալ որդուց ձերոց: Զարհուրեցան ծերքն քաղաքին ի պատահել նմա: Ահա ել սերմանահան սերմանել. և ի սերմանեկն իւրում էր որ անկաւ առ ճանապարհաւ: Միաբանեցին երկու երկու իբրև ամուրք հաւանք և հաւասարք ուղիղ տանելով զակօսն արքայու-

Թեան, զի առանց վրիպելոյ հասցեն ի նաւահանգիստն խաղաղութեան: Եթէ ոչ ունէր մարդն իշխանութիւն երկոցունց, և անսալոյն և չանսալոյն: Դարձաւ Դաւիթ ի սպանանելոյ զայլազգիսն: Ծանրացուցանէ զականջս առ ի շլսելոյ զդատաստան արեան: Անին ստեպ շրջելովն այնպէս երեցուցանէ: Տեսանելով տեսի: զչարարանս ժողովրդեան իմոյ:—Եկաք երկիր պազանել նմա: Խաղացին երթալ տալ պատերազմ ընդ Իսրայելի: Սկսան մատուցանել զողջակէզս: Երկեաւ երթալ անդր: Այրս այս ոչ դադարէ խօսել:

Վարժություն 121. Նախորդ՝ 120-րդ վարժությունից դուրս գրեք անորոշ դերբայներն իրենց լրացումների հետ և որոշեցեք այդ լրացումների պաշտոնը. օրինակ՝ առնուլ հաց—հաց՝ կողմնակի ուղիղ խնդիր առնուլ դերբայի:

Վարժություն 122. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք՝ ուշադրություն դարձնելով անորոշ դերբայների նշանակության վրա: Բացատրեցե՛ք, թե տվյալ նախադասությունների մեջ անորոշ դերբայներն ինչպէս են թարգմանվում:

Կոշեցից զթեզ ցուցանել ինձ զինչ գործեցից: Զիս մերժեցին շթագաւորել ի վերայ նոցա: Զայս բարբ արանց ազգի յայտնեն՝ քանանացի գոլ: Ընկեցին զնոսա առ ոտս նորա և բժշկեաց զնոսա մինչև զարմանալ ժողովրդոցն որ տեսանէին: Ես ասեմ ձեզ ամենեկին մի՛ երդնուլ: Զայս միայն աղաչելով խնդրէին յաստուծոյ. մի՛ տեսանել նոցա զաւեր սուրբ եկեղեցեաց: Շարժումն մեծ եղև ի ծովուն մինչև նախն ծածկել յալեաց անտի:

Վարժություն 123. Դուրս գրեք այս գրքում եղած «Յարձակումն Ալանաց ի մեզ» հատվածից անորոշ դերբայները. բացատրեցեք դրանց նշանակությունը՝ թարգմանելով աշխարհաբար. որոշեցե՛ք դրանց պաշտոնը և հոլովը:

Վարժություն 124. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք. բացատրեցեք, թե անցյալ դերբայներն ինչպէս են թարգմանվում աշխարհաբար և ինչ պաշտոն ունեն նախադասության մեջ:

Երթալք առաւել առ ոշխարսն կորուսեալս տանն Իսրայելի: Երթեալ բնակէ ի լեռնոտին միում ի դաշտավայրի, յորում սակաւք ի մարդկանէ յառաջագոյն ցրուելոցն դադարեալ բնակէին. զորս հնազանդ իւր արարեալ Հայկ, շինէ անդ տուն բնակութեան կալուածոց և տայ ի ժառանգութիւն Կադմեայ՝ որդւոյ Արամանե-

կայ: Զայս արդարացուցանէ զանգիր հին ասացեալ զրոյցս: Բազումք են կոշեցեալք և սակաւք են ընտրեալք: Նման է արքայութիւն երկինց գանձի ծածկելոյ յադարակի: Զամենայն մթերեալ թոյնսն թափեաց ի բաց: Փութացեալ ելէք առ հայրն իմ և ասացէք ցնա: Յորդանան լցեալ զայր լի դարիւ և դարիւ: Գնաց արքայն Իսրայելի ի տուն տիրեալ և լքեալ:

Վարժություն 125. Թարգմանեցե՛ք գրաբար՝ ընդգծված բառերը դնելով անցյալ դերբայով:

Մայրը գտավ իր կորած որդուն: Աղոթքներով բաց արին (աղօթիւք բացին) երկնքի փակված դռները: Հիշում էր պատերազմում (ի պատերազմի) ընկածների անունները: Եկան հարսանիք (ի հարսանիս) հրավիրվածները: Տանջում էին գերվածներին: Գալիս էր մի մարդ ձի (ի ձի) հեծած: Գնում տեսնում էին իրենց բարեկամներին: Թողնելով նավը՝ գնացին նրա կտեհից (զկնի նորա): Առե՛ք ձեր հորը եկեք ինձ մոտ (եկայք, եկեսցիք առ իս): Գնացել նստել էին վիրավորների մոտ (առ վիրաւորս): Աշակերտները զարմացած նայեցին նրան (ի նա): Տեսնելով ժողովրդին՝ ելավ լեռը (ել ի լեռոն):

Վարժություն 126. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք. բացատրեցե՛ք, թե անցյալ դերբայներն ինչպէս են թարգմանվում աշխարհաբար, ի՞նչ հոլովով են դրված նախադասությունների ենթակաները և ինչպէս են դրանք թարգմանվում աշխարհաբար:

Նոցա թողեալ վաղվադակի զգործիսն՝ գնացին զհետ նորա: Դարձեալ անտի արանցն եկին ի Սողոմ: Ի բաց դարձուցեալ Հայկայ զպատգամաւորսն Բելայ, խստութեամբ պատասխանեաց: Իսկ Արմենակայ առեալ զամենայն բազմութիւնն, խաղայ յարեւելքս Հիւսիսոյ, և երթեալ իջանէ ի խորին դաշտավայրի մի ի բարձրագագաթանց պարսպեալ լեռանց: Խորագիտի տեսեալ զչարագործն պատժեալ՝ հաստատութեամբ խրատէ զանձն: Իսկ աշակերտասէր վարդապետին զտարեալսն ընդ իւր յերկուս բաժանեալ՝ զոմանս յասորի դպրութիւնն կարգէր և զոմանս ի յունական դրպութիւնն: Ծանուցեալ Որմըզդի վխորհուրդս հօրն՝ յայտնեաց Արհմենին: Ինքն առեալ զթագաւորն՝ խաղայր գնացեալ երթալ: Գետն Երասխ յարուցեալ գայր լի դարիւ և դարիւ: Ամենայն երկիրն ժողովեալ՝ զթագաւորն աշխարէին:

Վարժություն 127. Թարգմանեցե՛ք գրաբար՝ ընդգծված դերբայներն ու դիմավոր բայերը դնելով անցյալ դերբայով, իսկ

ընդգծված գոյական անուններն ու դերանունները սեռական հոլովով:

Այս տեսնելով Հայկը առաջ է գնում, հասնում արքային: Ես իմանալով նրա՝ մոտ լինելը իմ տանը փախաւ և զալիս եմ ահա տազնապով: Տեսնելով նրան Զովանը՝ շիմացավ, թե ով է նա: Մառան առավ իր եղբորը, տարավ տուն: Մարդիկ տեսան, որ թագավորը գնում է, գնացին նրա հետեից: Նրանք գնացին իշխանի մոտ և ասացին նրան: Ժողովուրդը հեռացել գնում էր քաղաք:

նրա՝ մոտ լինելը իմ տանը—զմերձ լինելն նորա ի տուն իմ գնալ քաղաք—գնալ (երթալ) ի քաղաք

նրա հետեից—զմեր չնորա գնալ իշխանի մոտ—գնալ (երթալ) առ իշխանն

Վարժություն 128. Դուրս գրեք այս գրքում եղած «Յարձակումն Ալանաց ի մեզ...» հատվածից անցյալ դերբայները. բացատրեցեք դրանց նշանակությունը՝ թարգմանելով աշխարհաբար:

5. ՆԱԽԴԻՐՆԵՐ

§ 69. Գրաբարի նախդիրներն են՝ գ, ի(յ), առ, բնդ, ըստ, ց, բաց կամ բայց, հանդերձ, առանց, վասն: Բացի սրանցից կան նաև ուրիշ բառեր, որոնք լինելով անունների քարացած հոլովածներ, գործածվում են նաև որպես նախդիրներ (կամ ետդիրներ): Հաճախ վերևի նախդիրների հետ, ինչպես՝ յաղագս, ազագաս, ի սակս, ի վերայ, զկնի, զհետ, պէս, չափ և այլն:

Նախդիրները դրվում են իրենց խնդրից առաջ, իսկ եթե խնդիրն ունի նախադաս լրացում կամ լրացումներ՝ այս վերջիններից առաջ (տե՛ս § 56.6):

Նախդիրները գործածվում են զանազան հոլովների հետ փոխելով կամ մասնավորելով այդ հոլովների իմաստը կամ նոր իմաստ արտահայտելով:

2

§ 70. 1. 2 նախդիրը հայցականի հետ գործածվում է, երբ հայցականով դրված բառը ուղիղ խնդիր է և որոշյալ առումով (§ 64.1): Օրինակ՝ Օձ զգլուխ քո և լուաւ զերեսս քո (Մատթ., 2, 17): Զտաւ պրս ի փորոյն փարատէ (Եզնիկ, 47): 2 նախդիրը հայցականի

հետ կարող է դրվել նաև այն դեպքերում, երբ հայցականը ժամանակի տեղություն ցույց տվող բառ է (§ 64.4.ա): Օրինակ, Ընդէ՞ր կայք աստ զօրս ցերեկ դատարկք (Մատթ., Ի, 6):

2. 2 նախդիրը գործածվում է տրականի հետ, երբ տրականը խնդիր է հարկանեմ, զարկանեմ և մի քանի ուրիշ բայերի. օրինակ՝ Մի՛ երբէք հարցես զբարի զոտն քո (Մատթ., Դ, 6): Յորժամ հրեմհ զմեծամեծ տանց հարկանիցի: Զահի մեծի հարաւ ի միտս իւր (Եղիշէ, 157):

3. 2 նախդիրը դրվում է բացառականի հետ (որ հին քերականներն անվանում են պատմական հոլով)՝ արտահայտելով մասին, վրա իմաստը. խնդիրն աշխարհաբար թարգմանվում է հաճախ սոսկ բացառական հոլովով: Այսպես՝ զ նախդրով բացառական հոլով առնում են.

ա. Ասել, պատմել, կարծել, մտածել նշանակող բայերը. օրինակ՝ զհրեշտակաց ասեմ և զհոգւոց մարդան (Եզնիկ, 11) = հրեշտակների մասին եմ ասում և մարդկանց հոգիների: Զի՞նչ դոքա ամբաստանէին զքէն (Մատթ., Ի2, 62): Այլազգ կարծեցին զսատանայէ (Եզնիկ, 104): Խորհուրդ արարին զնմանէ, թէ որպէս կորուսցեն զնա (Մատթ., ԺԲ, 14): Յորժամ զաներեւութէն և զնորին զմշտնջենաւոր զօրութենէն ճառիցէ քո (Եզնիկ, 5): Անդադար վկայեն զյարութենէ մեռելոց (Եզնիկ, 52): Հարցցուք զհիւղեալն (Եզնիկ, 23): Եթէ զնախանձութեն ևս ճշդիւ քննիցեն (Եզնիկ, 32):

Այսպես նաև՝ տրտնջեմ, գոհանամ, փույթ ունիմ, խէթ ունիմ և այլ բայեր. օրինակ՝ տրտնջէին զտանուտեառնէն (Մատթ., Ի, 11): Ամենեքին գոհ են զքէն (Եզնիկ, 44): Եղբայր քո ունիցի ինչ խէթ զքէն (Մատթ., Ե, 23): Ոչ է քեզ փույթ զումեքէ (Մատթ., ԻԲ, 16): Զնմանէ յուրաստ էր՝ թէ չես դու իմ որդի (Եզնիկ, 95):

բ. Բուռն հարկանեմ, ունիմ, կախեմ և նման իմաստով բայերը. օրինակ՝ բուռն հհար զնոցանէ և ասէ (Մատթ., Ժէ, 7): Կալեալ զաջոյ ձեռանէ նորա յարոյց զնա (Գործք, Դ, 7): Կախեաց զնոսս զփայտէ (Եսթեր, Բ, 22): Դիւխվայր կախեցին զնա զբարձութեն կուտէ (Բուդ., 4-րդ, ՄԹ):

գ. Յղեմ, առաքեմ, երթամ և մի քանի ուրիշ բայեր. խնդիրը թարգմանվում է՝ մեկի ետեից, մի բանի համար բառերով. օրինակ՝ զքէն (=քո ետեից) ևս յղեալ է նենգութեամբ (Ա. Մակ., Ժ2, 21):

4. 2 նախդիրը գործիականի հետ գործածվելով (որ հին քերականներն անվանում են պարառական հոլով) արտահայտում է.

ա. Մի բանի շուրջը, մոտը, վրա իմաստը՝ տեղ նշանակող խնդիրների հետ. օրինակ պատահելին երանելույն զափամբ ուս գետոյն (Կորին., 54): Աչք անմտի զվայրօք յածին:

բ. Ժամանակները, մոտերը իմաստը՝ ժամանակ նշանակող խնդիրների հետ. օրինակ՝ Զայնու ժամանակաւ էր դուստր մի գեղեցիկ Անդովկայ ուրումն (Բուզ., 4-րդ, ԺԵ): Ելեալ զվեց ժամու և զինն ժամու՝ արար նոյնպէս (Մատթ., Ի, 5):

գ. Կան շատ բայեր, որոնք առնում են զ նախդրով գործիական հոլով. այդպես են՝ արկանեմ, անցանեմ, առնում, ածեմ, ծիծաղիմ, անկանիմ, ցանեմ, հեղում և այլն. օրինակներ՝ Ահա պակուցանողս... զմիմեամբք արկանէին (Խոր., 1-ին, ԺԱ)=Ահա սարսափ էին գցում իրար վրա: Զամենայն ամբաստանութիւն արկանէին զանօրէնն զվասակաւ (Եղիշէ, 123)=...գցում էին Վասակի վրա: Արկին զնովաւ քղամիդ կարմիր (Մատթ., Իէ, 28)=նրա վրա կարմիր քղամիդ գցեցին: Երբէք դպատուիրանաւ քով ոչ անցի (Մատթ., ԺԵ, 29)=երբեք քո պատվերից դուրս չեկա: Ընդէր աշակերտքն քո անցանեն զաւանդութեամբ ծերոցն (Մատթ., ԺԵ, 2)=ինչո՞ւ քո աշակերտները դուրս են գալիս ծերերի ավանդությունից, կամ՝ զանց են անում ծերերի ավանդությունը: Նոցա արարիչն ոչ գարշի զայսպիսի անուանս զինքեամբ (=իր վրա) առնող (Եզնիկ, 65): Ի կնոջն Գնեկայ զանարժան սիրով հարաւ (=սիրահարվեց) Տիրիթն (Բուզ., 4-րդ, ԺԵ): Սկսաւ ածել զմտաւ (Եզնիկ, 79—80)=սկսեց մտածել: Զբազում իւիք (=շատ բաներով) զբաղեալ ես (Ղուկ., Ժ, 41): Այսուհետեւ ես ծիծաղեցայց զկորստեամբ ձերով (Առակք., Ա, 26)=...ձեր կորստյան վրա: Կատակեսցեն զնովաւ (Մարկ., Ժ, 34)=կծաղորեն նրան: Եթէ ոչ այսպանիցէք զբանիք իմովք (Յովբ., ԻԱ, 3)=եթե չծիծաղեք իմ խոսքերի վրա: Անկաւ զպարանոցաւն նորա (Ղուկ., ԺԵ, 20): Յանեաց մոխիր զգլխով նորա (Եսթեր, Դ, 1):

Վարժություն 129. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք ուշադրությամբ դարձնելով զ Աստուծոյ կիրառութեան վրա:

Պահապանս կացուցի զօրն ողջոյն և զգիշերն ամենայն: Իսրայէլ փրկեցաւ զփրկութիւն յաւիտենից: Զմահ աղուեսու սպանից զքեզ: Երթիշիք զճանապարհն ձեր: Ինքեանք ինքեանց ձեռօք զկրակատունսն այրէին: Ոչ հանգչէին զտիւ և զգիշեր: Գրեցին թուղթ զայս օրինակ: Զվնասս յանցանացն արկանէր զմոգայետան և զմոգօքն: Կամեցայ գիտել զվնասն՝ վասն որոյ ամբաստանէին զդմանէ: Եւ զխաւարէ ասէ՝ եղիր զխաւար և եղև զգիշեր:

Եւ զօրոտմանէ և զհողմոյ միանգամայն ասէ Ամովս: Որ ուրասցի զիս առաջի մարդկան, յուրաստ եղէց և ես զնմանէ: Ամենայն բարեկամք քո մոռացան զքեզ և ոչ հարցանէին զքն: Զմատակարարն կախեաց զփայտէ: Այսուհետեւ ես ծիծաղեցայց զկորստեամբ ձերով: Արկ հայրն զաջ իւր զգլխովն Եփրեմի: Ընդէր աշակերտքն քո անցանեն զաւանդութեամբ ծերոցն: Ամենայն Իսրայէլ անցին զօրինօք քովք:

Վարժություն 130. Թարգմանեցե՛ք գրաբար ընդգծված բառերը գրաբարյան ձևով դնելով **Զ** Աստուծոյ և համապատասխան հոլովով (ըստ § 70), Ակատի ունենալով, որ ընդգծված կապերն ու կապական բառերը թարգմանութեան մեջ վերանում են:

Դուռ բացեց (բաց) և կանչեց (կոչեաց) հրավիրվածներին. Ամբողջ գիշեր կրում էին թագավորի գանձերը: Գիշեր ցերեկ (տիւ և գիշեր) աշխատում էր և վաստակում իր հացը: Թագավորն իր ծառաներին ուղարկեց (առաքեաց) հողի և ջրի: Դու ի՞նչ ես վկայում նրա մասին: Քո ընկերոջ մասին սուտ մի՛ խոսիր: Իր ձին կապեց ծառից: Բռնեցին (կալան) մանկան ձեռքից: Այն ժամանակ բոլորը գոհ էին Բեզնից: Դիակներն ընկած էին հանապարհի շուրջը: Մեղքը գցում էին կապյալների վրա: Ընկալվ նրա պարանոցի վրա:

Ի(3)

§ 71. 1. Ի նախդիրը (ձայնավորից առաջ յ տե՛ս § 6) գործածվում է հայցականի հետ.

ա. Երբ հայցականը անուղղակի խնդիր է բայի կամ խնդիր է ածականի: Նման խնդիրներն աշխարհաբար արտահայտվում են սովորաբար տրական հոլովով: Այսպիսի խնդիր առնող բայերից և ածականներից են. զթամ, հաւատամ, խնայեմ, սաստեմ. հայիմ, հասանեմ, հասուցանեմ, դամ, մերձենամ, ածեմ, մտանեմ. մատուցանեմ, դատապարտեմ, հանեմ, արկանեմ. յանդգնեմ, ժտեմ, ապաւինիմ, վայելեմ, ձեռն մխեմ, ձեռն արկանեմ. վրաստահ, վստահ լինիմ, պատրաստ, պատրաստ լինիմ, պիտանի, պիտանացու, վնասակար, ինչպես նաև՝ մերձ, մօտ և այլն:

Օրինակներ՝ Հաւատացէ ի նա (Եզնիկ, 119): Գթացաւ ի նոսա (Մատթ., ԺԴ, 14): Խնայեցէք ի պատուական անձինս ձեր և մի՛ մատնիք ի մահ չարչարանաց (Եղիշէ, 169): Ո՛չ սաստէք ի նոսա (Եզնիկ, 104): Ոչ հայիս յերեսս մարդոյ (Մատթ., ԻԲ,

16): Չարութիւն ինչ ի նա ոչ մերձենայ (Եզնիկ, 26): Չեկն ի գղջումն յանցուցեալն (Եզնիկ, 52): Ջնա ի զարդ և ի յարդ և ի կերպարանս ածէր (Եզնիկ, 18): Ամենեքին ի մահ մատնեցան (Եզնիկ, 1Ա, 14): Դատապարտեցեն զնա ի մահ (Մատթ., Ի, 18): Տարան զնա ի խաչ հանել (Մատթ., ԻԷ, 31): Վայելեցեն ի պարգևս աշխարհիս (Եղիշէ, 165): Յարին ընկերի քո մի՛ յօծարիցես (Ղևտ., ԺԹ, 16): Ո՛չ ոք կարօտէր ի նոսա (Գործք., Գ, 34): Փափագէ ի մահ քան ի կեանս (Եղիշէ, 170): Տաց զսուր իմ ի ձեռս նորա (Եզնիկ, 1, 24): Գայթակղէին ի նա (Մատթ., ԺԳ, 57): Յայն, զոր գիտենն՝ թէ չար է, յանդգնեցաւ (Եզնիկ, 36): Անձնիշխան եղև մարդն առնել զբարի և ժխտել ի չար (Եզնիկ, 31): Մխեցին ի նոսա զձեռս իրեանց (Գործք., Գ, 31): Ոչ իշխեաց ձեռն արկանել ի նա (Եղիշէ, 157):—Ի ձեռս իրեանց վըստահ են (Սիրաք, 1Ը, 35): Որպէս առիւծ, զի պատրաստ է յորս Սաղմ., ԺԶ, 12): ...Որոյ է տունն մերձ ի ծով (Գործք., Ժ, 6): Մի՛ արածեսցին մօտ ի լեառն (Ելք, ԺԴ, 3): Լաւ է նախանձաւոր լինել ի բարիս (Առ. Գաղատ., Դ, 18): Իբրև զառեւծ յանձն ապաստան է (Առակ, ԻԸ, 1):

Այսպես կան նաև զանազան դարձվածներ՝ առնուլ ի պաշտօն, առնուլ ի միտ, ի ծունր իջանել, կալ յաղօթս, ի բաց կալ և այլն:

բ. Երբ հայցականով լրացումը ցույց է տալիս այն տեղը կամ առարկան զեպի որը ուղղվում է գործողութիւնը. աշխարհաբար ասվում է ուղղական հոլովով (երբեմն տրականով) և դեպի, մօտ, վրա, մեջ բառերով. օրինակ՝ Երթիցէ իւրաքանչիւր ոք ի քաղաք իւր (Ա. թագ., Ը, 22): Մուտ ի սենեակ քո (Մատթ., Զ, 6): Արկցեն զնոսա ի հնոց հրոյ (Մատթ., ԺԳ, 42): Բազում անգամ անկանի ի հուր և երբէք ի ջուր (Մատթ., ԺԷ, 14): Կամաւ երթայ յուսումն այնպիսի իրաց (Եզնիկ, 37):

գ. Երբ հայցականով լրացումը նպատակի պարագա է (պարագայական խնդիր). այսպիսի լրացումները դրվում են նաև առ ի կրկնակի նախդրով. օրինակ ի բնէ ի շարչարել (= շարժարելու համար) եղեալ էր զնա (Եզնիկ, 106): Ի լինել և ի գոյանալ (= լինելու և գոյանալու) եկին ի չգոյէ և ի գոյէ: (Եզնիկ, 6): Եկն յառնել (= ստեղծելու) զարարածս (Եզնիկ, 16): Ձսպասաւորութիւնն, յոր կարգեցան, անդադար մատուցանեն (Եզնիկ, 11): Արհմն, ասեն, զՈրմիդդ ի ճաշ կոչեաց (Եզնիկ, 98): Գազանաց անապատի տացի ի կերակուր (Եզնիկ, 1Գ, 77): Խոստացաւ տալ

նմա զսա ի բնակութիւն (Գործք., Է, 5):—Քաղեցէ՛ք նախ զորոմնդ և կապեցէ՛ք զայդ ի խրճոնս առ ի յայրել (Մատթ., ԺԳ, 30):

դ. Երբ հայցականով լրացումը ցույց է տալիս ենթակայի կամ ուղիղ խնդրի մի հատկանիշը, մի բան լինելը կամ դառնալը. աշխարհաբար ասվում է ուղղական կամ տրական հոլովով, երբեմն որպես բառով. օրինակ՝ դուք եղիշիք ինձ ի ժողովուրդ և ես եղէց ձեզ յԱստուած (Եզնիկ, 1Զ, 28): Արեգակն զարձցի ի խաւար և լուսին յարին (Գործք., Բ, 20): Եղիցի զա ձեզ ի սուր (Եզնիկ, 1Գ, 25): Եղիցին ճանապարհք նոցա ի խաւար (Սաղմ., 1Գ, 6): Արարից նոցա զխաւարն ի բոյս (Եսայի, ԽԲ, 16): Օծ անդ Սամուէլ զՍաուղ ի թագաւոր (Ա. թագ., ԺԱ, 15): Եթէ ոք յոչինչ զԱստուծոյ զպատուիրանն համարիցի (Եզնիկ, 41): Եղիցուք մեք ձեզ ի ծառայս (Ա. թագ., ԺԷ, 9): Ամենայն եղև ի հողոյ և ամենայն դառնայ ի հող (Ժող., Գ, 20):

ե. Ի նախդրով հայցական հոլովը հաճախ գործածվում է գործիականի նշանակութեամբ. օրինակ՝ Երթ ի խաղաղութիւն (Ա. թագ., Ա, 17): Ոչ երբեմն ի կնոջ կերպարանս երևէր (Եզնիկ, 74): Այսպէս զրեալ է ի ձեռն մարգարէին (Մատթ., Բ, 5): Սկսան խօսել յայլ լեզուս (Գործք., Բ, 4): Չոգայ ի ճանապարհն զոր առաքեաց զիս տէր (Ա. թագ., ԺԵ, 20): Մի՛ պարծեսցի իմաստունն յիմաստութիւն իւր (Ա. թագ., Բ, 10):

զ. Ի նախդիրը անորոշ դերբայի հայցականի հետ գործածվում է, երբ դերբայը ժամանակի պարագա է: Դերբայի հետ գործածված ստացական դերանունները դրվում են տրական հոլովով. օրինակ՝ Ձնոսա ընդունին ի շնչել հողմոց ամպավարաց (Բարս. Կես.) = աշխ. նրանց ընդունում են՝ երբ փչում են ամպավար (ամպերը քշող) քամիները, կամ՝ ամպավար քամիների փչելու ժամանակ, կամ՝ փչելիս: Ի մեռանելն քում իջցես ի դժոխս (Եզնիկ, 172): Ի լինել նեղութեան և հալածանաց... (Մատթ., ԺԳ, 21): Ի մտանելն նորա յԵրուսաղէմ (Մատթ., ԻԱ, 10): Ի խաղալն իւրում (Խոր., 1-ին, ԺԵ):

2. Ի նախդիրը հայցականի և եզակի տրականի հետ գործածվում է, երբ այդ հոլովներով դրված բառը ցույց է տալիս այն տեղը (կամ տեղի նշանակութեամբ առնված առարկան) և ժամանակը, որի մեջ կա, լինում է, կատարվում է մի բան (նեղ-գոյականի իմաստով): Այս նշանակութեամբ ի նախդիրը հոգնակի թվում դրվում է հայցականի վրա, իսկ եզակի թվում՝ ա) երբ բառը տրականում ունի ոչ, այլ վերջավորութիւն, նաև երբ բառը հատուկ անուն է, ի նախդիրը դրվում է հայցականի

վրա. օրինակ՝ գետ—գետոյ—ի գետ, ջուր—ջրոյ—ի ջուր, ի վան, յնգիպտոս, յճրուսաղէմ, ի Կեսարիա և այլն, երբեմն նաև ուրիշ դեպքերում, օրինակ յիս. բ) մնացած դեպքերում ի նախդիր դրվում է եզակի տրականի վրա. օրինակ, ի քաղաքի, ի տան, ի ծովու, ի կողման, յաւուր, ի ձեռին, ի ժամու, և այլն. գ) տրականում ոչ վերջավորութիւն ունեցող որոշ բառեր այս նշանակութեամբ ի նախդրի հետ գործածվելով ստանում են ի վերջավորութիւն (§ 9. ծանոթ.). օրինակ՝ գիշեր—գիշերոյ—ի գիշերի, երազ—երազոյ—յերազի, գուր—գրոյ—ի գրի, գետին—գետնոյ—ի գետնի, իսկ տրականում ունի կամ ոչ վերջավորութիւն ունեցող բառերը (§§ 10, 13) այդ ձևի վրա են ստանում ի նախդիրը, ինչպես՝ ի միւսում, յառաջում, յայգոջ, ի տեղոջ, ի տարւոջ և այլն:

Ի նախդրի այս գործածութիւնը լինում է՝

ա. Տեղի նշանակութեամբ առնված բառերի հետ, որոնք ցույց են տալիս՝ մի տեղ, մի տեղում, մի բանի մէջ կամ վրա. օրինակ՝ Մարմնաւորի չէ հնար՝ թէ ի ջուրս կեցցէ, որպէս և ոչ ջրականին՝ թէ ի ցամաքի կեցցէ (Նզնիկ, 69—70): Զցորեանն ժողովեցէք ի շտեմարանս իմ (Մատթ., ԺԳ, 30): Զոր ասեմ ձեզ ի խաւարի՝ ասացէք ի լոյս (Մատթ., Ժ, 27): Բազում անգամ բնակեալ ի տան՝ չմեղանչեն բնակչացն (Նզնիկ, 45): Յարջառ... գտանի ինչ վնասակարութիւն (Նզնիկ, 47): Մեծացուցանէ յաշս մարդկան զվիշապս (Նզնիկ, 74): Զի՞ տեսանես զշիղ յակա՛ն եղբօր քո և ի քում ական զգերանդ ոչ տեսանես (Մատթ., Ե, 3): Ննջէր Հեղի ի տեղւոջ իւրում (Ա. Թագ., Գ, 3):

բ. Ժամանակ ցույց տվող կամ ժամանակի նշանակութեամբ առնված բառերի հետ. օրինակ՝ Բժշկեցաւ զուստր նորա ի նմին ժամու (Մատթ., ԺԵ, 28): Ի վախճանի նմա յաղթէ բարին (Նզնիկ, 50): Ծածուկ կոչէր ի գիշերի (Նզնիկ, 153): Ի միում աւուր բիրք բիրոց մարդկան կոտորին (Նզնիկ, 107): Պարտ է ի շաբաթու բարիս գործել (Մատթ., ԺԲ, 12): Պաշտօնեայք այնր քէշի երիցս յամի զոհս մատուցանեն (Նզնիկ, 97): Ի շորորդում պահու գիշերոյն եկն առ նա Յիսուս (Մատթ., ԺԴ, 25): Յաւուրս Ասայի հանդարտեաց երկիրն Յուդայ (Բ. Մնաց., ԺԴ, 1): Եթէ ոք գնայ ի տունդեան, ոչ գայթակղի (Յովհ., ԺԱ, 10): Յամս Տիրանայ Թագաւորին Հայոց... (Բուգ., 5-րդ, է):

Վարժություն 131. Կարդացէ՛ք և թարգմանեցէ՛ք ուշադրութիւն դարձնելով ի Ասիորդ և հայցականով դրված բառերի կիրառության վրա:

Հաւատացին ի նա աշակերտքն նորա: Վստահ է ի նա սիրաւոն իւրոյ: Ոչ խնայեցեր յորդիզ քո սիրելի: Արկ զձեռն իւր ի ծոց իւր: Զգեաց Դաւիթ զձեռն իւր ի մախաղն: Սաստեցեր ի հեթանոսս: Փեստոս իբրեւ եհաս յիշխանութիւնն: Յուսացան ի նիզակս և ի սպառազինութիւնս: Զգոնդս յերիս մասունս բաժանեալ ի բանակն արկանէին: Փութայր հասանել ի սահմանս բնակութեանն Հայկայ ի սիրտ և ի մարմին վստահացեալ արանց զօրաւորաց: Որ մարմնաւոր է յալ կերպարանս չկարէ փոխել: Ի հուր քորբոքեալ յաւելու բազում նիւթս փայտից: Ոչ հայիս յերեսս մարդկան: Հայեցեալ յերկինս՝ յոգոց եհան: Ո՞վ մերձեցաւ ի հանդերձս իմ:

Վարժություն 132. Թարգմանեցէ՛ք գրաբար՝ ընդգծված բառերը դնելով ի(յ) Ասիորդ և հայցական հոլովով (ընդգծված վրա կապական բառը թարգմանության ժամանակ վերանուն է:

Առականի գիրքը հունարենից թարգմանեց հայերեն լեզվի: Նայում էր մանկան աչեւերին: Իմ ընկերը հասավ փառքի: Հույսը դնում էր իր գորբերի քաջության վրա: Ես հավատում էի նրանց, նրանք ինձ չէին հավատում: Մոտեցավ պատմաւնին և ջուրը թափեց նրա վրա: Զեռքը ձգեց դռներ: Թռչուններին և սողուններին խնայում է, բայց մեզ չի խնայում: Զինվորներին բաժանեց երեք խմբի: Գիրքը տվեց աշակերտի ձեռքը:

մոտեցավ—մերձեցաւ
տվեց—տա

ձեռքը ձգեց—էտրկ (կամ ձգեաց)
զձեռն
հույսը դնում էր—յուսայր

Վարժություն 133. Կարդացէ՛ք և թարգմանեցէ՛ք՝ ուշադրութիւն դարձնելով ի(յ) Ասիորդի կիրառության վրա. որոշեցէ՛ք ի(յ) Ասիորդով դրված բառերի պաշտոնը:

ա. Գնացին նոքա ի Միջագետս: Առաքէ զնոսա ի պատերազմ: Եւ վաղվադակի ի հրապարակս և ի փողոցս: Գնաց ի տուն իւր: Մուտ ի սենեակ քո: Զգեն զնոսա ի խորխորատ: Յղեաց զնա յազարակ իւր: Եկին իջին յԱյրարատ գաւառ ի Վաղարշապատ քաղաք: Ուստի՞ գաս կամ յո՞ երթաս: Երթ դու յերկիրն Մարաց: Զոգար յերկիրն յոր առաքեցեր զմեզ: Զորս մի անգամ գտանիցէք, կոչեցէք ի հարսանիս: Յարեաւ ի գետնոյն և նստաւ յաթոռ: Ամբարձ զերեսս իւր ի պատուհանն:

բ. Ի սաստկանալ պատերազմին փախստական լինի Շամիրամ յերեսաց Զրազաշտի ի Հայս: Ի լինել մարտին հարկանի

զօրն Արայի, մեռանի և Արայն ի պատերազմին ի մանկանցն Շամիրամայ: Ի հաստատել Տիտանեանն Բելայ զթագաւորութիւնն իւր առ ամենեւեան, առաքէ ի կողմն հիւսիսոյ զմի ոմն յորդոց իւրոց: Կալաւ զնա ի բժշկելն ի Սամարիա: Տեսցես զիս յամբառնալն իմում:

Վարժութիւն 134. Թարգմանեցե՛ք գրաբար՝ ընդգծված բառերը գրաբարյան ձևով դնելով **ի(ւ)** նախդրով և հայցական հոլովով:

Ես գնում եմ առն: Մարդիկ ուղարկեց (առաքեաց) պարսից երկիրը: Շտապում էր (փութայր, աճապարէր) հասնել Վան: Մանուկներին (զմանկունս) տանում էր դաշտ: Զի նստած (նստեալ) գալիս էր: Գաղթականները գնում էին արեւելքից արեւմուտք:

Վարժութիւն 135. Թարգմանեցե՛ք գրաբար՝ ընդգծված բառերի համար գործածելով **ի(ւ)** նախդիր և անորոշ դերբայ ըստ § 71. 1. գ-ի:

Արեգակը ծագելու ժամանակ զորքերը հեռացան: Գնալիս ամենքին տարավ իր հետ: Երբ Արտաշէրը նրան սպանեց: Երբ փչում են հարավային քամիները: Նրա գնալու ժամանակ: Քո գալու ժամանակ: Արշակունյաց ազգի վերանալու ժամանակ:

ամենքին — զամենեւեան

սպանել — սպանանել

իր հետ — ընդ ինքեան, ընդ իւր

փչել — շնչել

քամի — հողմ

վերանալ — բառնալ

Վարժութիւն 136. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք. բացատրեցե՛ք, թե ինչպէս են թարգմանվում **ի(ւ)** նախդրով և հայցականով դրված բառերը:

ա. Ետ զնոսա ի ժառանգութիւն երկուց որդուց իւրոց: Ոչ այնչափ ի սպանանել զնա և ի հալածել փութայր, քան թէ ի նուաճել կամ զքոռամբ ածել: Զծերակոյտն ի խորհուրդն կոչէր: Մտի մտօք եկեալ էին ի վաստակ արբուհի: Նստաւ ժողովուրդն յուտել և լրմայել: Ինքն է պատճառ ամենայնի, որ ի լինելն և ի գոյանալ եկին ի չգոյէ և ի գոյէ: Ընդ ժամանակս ժամանակս ի խաւար դառնայ՝ առ ի յանդիմանութիւն և յամօթ իւրոցն պաշտօնէից:

բ. Աշխարհս մեր կոչի յանուն նախնույն մերոյ Հայկայ Հայք: Ի կնոջ կերպարանս երեւէր: Գումարեաց ի ձեռս նորա զօրս բազումս յօգնականութիւն նմա: Զարդարեցին զՏրդատիոս ի զարդ

կայսերական: Աւերէր և հարկանէր ի հարուածս անհնարինս: Հպարտացեալ էին ի սուրս իւրեանց: Որդիք քո թողին զիս և երդնուին ի շատուածս:

Վարժութիւն 137. Թարգմանեցե՛ք գրաբար՝ ընդգծված բառերը գրաբարյան ձևով դնելով **ի(ւ)** նախդրով և հայցական հոլովով (ընդգծված համար կապը վերանում է թարգմանության ժամանակ):

ա. Շատ տեղերից հասան օգնության: Եկել էին նրան տեսնելու: Երկուսին վերցրեց իր մօտ (էտ առ իւր) ծառայության: Այդ տեղը շինել էին մահապարտների սպանության համար: Ամենքին ուղարկեց զործի: Ամեն ինչ անում էր (առնէր) իր օգտի համար: Գերիններին բերեցին հրապարակ շարշարելու:

բ. Նոսում էր հայերեն լեզվով: Շտապէ՛ թագավորը երդվում էր կրակով, հողով և ջրով: Նախարարների ձեռքով զորքերն ուղարկեց պարսից երկիրը: Նրանց իշխանները կրնկնեն (անկցին) սրով:

Վարժ. 138. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք՝ ուշադրութիւն դարձնելով ներգոյականի նշանակությամբ գործածված բառերի վրա:

Բերէին և դնէին ի սուրբ եկեղեցւոյն: Ասաց ոմն ի հնումն: Էին իսկ այնպիսիքն բնակեալ ի կեանս իւրեանց իբրև ի թանձրամած խաւարի, և ոգիքն արգելեալք ի մարմնի իբրև զկենդանի ի դերեզմանի: Որ յառաջնումն չկարաց յաղթել, յայտ է՝ թէ և ի վախճանի չկարէ յաղթել: Է ի տեղւոջ անդ աշտարակ մի: Բնակեալ են ի Միջագետս, ի Հրէաստանի և փ Գամիրս, ի Պոնտոս, և յԱսիա, ի Փոնտիկա և ի Պամփիլիա, յԵգիպտոս և ի կողմանս Լիբեացւոց: Որպէս շարժի եղէզն ի ջուր:

Վարժ. 139. Արտագրեցե՛ք նախադասութիւնները՝ փակագծերի մեջ առնված բառերը դնելով ներգոյականի նշանակությամբ, այսինքն **ի(ւ)** նախդրով հայցական կամ տրական (ըստ § 71.2-ի):

Ե՛րթ այսօր և գործեա՛ (այգի): Ղուկիանոս կեսար (Աթենք) զմեհեանն շինէր: Եղիջիք ինձ վկայք (Երուսաղէմ, ամենայն Հրեաստան* և Սամարիա): Հպարտացաւ բարձրացաւ (միտք) իւր: Հովիւք էին (տեղին) յայնմիկ: (Արեւելք) բնակեաց: Մագեաց (խաւար) լոյս: Յաւուրսն յայնոսիկ տեսանէի (Հրէաստան) զի հար-

Պանկին հնձանս (օր) շաբաթու Ջիսնարհս տեսանէ (երկիրն և երկիր): Թագաւորն մնաց անդէն Հայոց (աշխարհ): Զհալածիչս նոցա ընկղմեցէր իբրև գլխմա (ջուրք բազումք):

Մանրութիւն. Աստղանիշով դրված բառերի ի նախդիրը պետք է ընել դրանց նախադաս վերադրի վրա ըստ § 56.6-ի:

Վարժարան 140. Թարգմանեցէք գրաբար՝ ընդգծված բառերը դնելով ի(յ) նախդրով հայցական կամ տրական՝ ներգոյականի նշանակությամբ (ըստ § 71.2-ի):

Այգում շատ ծառեր կան (են, գոն): Շաբաթ օրը պարապում է տանը: Գաղթականները մնացին նախապահին: Քաղաքներում և գյուղերում սով էր: Տեսնում էր երազում: Հայոց աշխարհում խաղաղություն էր: Մեկը բնակվում էր Վանում, իսկ մյուսը՝ Գուգարում: Ամենքն ուրախության մեջ էին: Գառներն արածում էին գետի եզերքին: Գիշերն անձրև էր գալիս: Զկները լողում են ջրում: Շատ կենդանիներ են ապրում (կեան) ծովերում և գետերում: Հայկի որդին ծնվեց (ծնաւ) Բաբելոնում:

ԱՌ

§ 72. 1. Առ նախդիրը գործածվում է հայցականի հետ.

ա. Երբ հայցականով խնդիրը այն անձի, երբեմն և առարկայի անունն է, որին, կամ տեղի որը, որի մոտ ուղղվում է գործողությունը. օրինակ՝ առեալ զնա ած առ առաքեալսն (Գործք, Թ, 27): Ոչ ոք իշխէր մերձենալ առ նոսա (Գործք, Ե, 13): Մատեան առ նա աշակերտք նորա (Մատթ., Ե, 1): Առ հայրն չկարէի՞ն երթալ (Եղնիկ, 98): Ո՞ր ոք ի նոցանէ վաղ առ իս հասցէ, զնա թագաւոր արարից (Եղնիկ, 79):

բ. Երբ հայցականով խնդիրը այն առարկայի կամ անձի անունն է, որի վերաբերմամբ, նկատմամբ, հանդեպ, կամ համեմատությամբ մի բան է լինում. օրինակ՝ երկայնամիտ լին ար իս (Մատթ. ԺԸ, 29): Առ նորա անքննութիւնն ընծայութիւն անգիտութեան մատուցանելի է (Եղնիկ, 5—6): Կատարի առ նոսա մարգարէութիւնն ծաայեալ (Մատթ. ԺԳ, 14):

գ. Առ նախդիրը գործածվում է հայցականի հետ կազմելով դարձվածների գնահատան խմաստներով. այսպես, ունիմ բայը հաւարել նշանակությամբ հոգնակի հայցականի հետ. օրինակ՝ Մովոր են Յոյնքն և Արիք և ամենայն ազգք հեթանոսաց զբաջս առ

դիցադունս ունել (Եղնիկ, 85) = ... քաջերին դիցադուններ համարել: Մի՛ ունիր զանձնդ առ աւագս: Զոր առ աստուածսն ունին անարգեն շատք և անպատուեն (Եղնիկ, 12): Այլ դարձվածներ՝ առ ոչինչ համարել = ոչինչ համարել. առ ոտն հարկանել = ոտնահարել, բանի տեղ չդնել. առ ոտն պղտորել = ոտներով պղտորել: առ ոտն կոխել = կոխտել, ոտքով կոխ տալ. առ մի օր = մի օր. առ աչա = երեսանց. առ ժամ մի = հենց հիմա և այլն: Օրինակներ. Զմեծամեծ պարգևս նորա առ ոչինչ համարեցան (Եղիշէ, 164): Առ ոտն հարին զահագին հրամանս թագաւորին (Եղիշէ, 164): Զջուրսն յստակ ըմպէիք և զմնացեալսն առ ոտն արտորէիք (Եղեկ., ԼԳ, 18): Մի՛ արկանէք զմարգարիտս ձեր առաջի խոզաց, զի մի՛ առ ոտն կոխիցեն զնոսա (Մատթ. Է, 6): Առ այն ետ պատասխանի Սահակ եպիսկոպոս (Եղիշէ, 165): Մի՛ գունդ առ գունդ կազմեցեն (Եղնիկ, 113): Մարդիկ և անասունք առ հասարակ ստակիցին (Եղնիկ, 114):

2. Հայցականի և եզակի տրականի հետ գործածվելով նշանակում է.

ա. Մոտ, մոտք, մոտին. օրինակ՝ Կային առ դրանն (Գործք, Ե, 23): Մտեալ է առ Սիմովնի ումեմն (Գործք, Ժ, 6): Հանին թաղեցին առ առն իւրում (Գործք, Ե, 10): Ընկեցին զնոսա առ ոտս նորա (Մատթ., ԺԵ, 30): Կացի ես առ ափն զետոյն մեծի (Դան., Ժ, 4):

բ. Համար, պատճառով. օրինակ՝ Առ ցասմանն եցել զպատմութեանն իւր (Եղնիկ, 172): Նստաւ ի սուգ առ տրտմութեանն (Եղնիկ, 172): Առ յոյժ յիմարութեանն մոլորեալ են (Եղիշէ, 144): Առ երկիւղի յաղթեցաւ յայլմէ զօրագունէ բան զնա (Եղնիկ, 23): Զի թերեւ առ չժուժալ մարմնոյն նեղութեանց՝ լուայց ի նոցանէ բանս ինչ ողորանաց (Եղիշէ, 144): Առ մղձկել արտին չդիտէր, թէ յո՞ թափէր զթոյնս դառնութեանն (Եղիշէ, 142): Համբերեմք մեծի նեղութեանն առ տէր այնր յուսոյ՝ զոր տեսանեմք (Եղ. 146): Դուք աղաղակեսչիք առ ցաւ (Եսայի, ԿԵ, 14):

3. Բացառականի հետ սովորաբար ի նախդրով՝ առ ի ձևով, երբեմն առանց ի նախդրի, գործածվելով նշանակում է.

ա. Համար, նպատակով. նախադրության խնդիրը լինում է նպատակի պարագա. օրինակ՝ իւրովք պատուիրանօք վարէ գեղեցիկ զմարդիկ՝ առ ի պսակելոյ զյաղթողն (Եղնիկ, 41): Յետ անցանելոյ մարդոյն զաստուծոյ պատուիրանան՝ տուան նմա զարհուրեցուցիչք, առ ի չհպարտանալոյ հողեղինին (Եղնիկ, 48): Առ ի հաստատուն զրանն առնելոյ՝ արար սիրամարդ (Եղնիկ,

88): Լինելոց էր առ եղեռանէ նմա (Եղնիկ, 88): Առեալ քահանային ի նմանէ լի ափով զառ ի յիշատակէն նորա, դիցէ ի վերայ սեղանոյ (Ղևո., Ե, 12):

բ. Պատնառով. խնդիրը աշխարհաբար թարգմանվում է նաև բացառական հոլովով. օրինակ՝ Առ ի չգոյէ կաթին յայն յօծաբեաց (Եղնիկ, 35): Յառաջագոյն գիտէր զսատանայէ, եթէ թիւրեւոց է և զմարդիկ յանցուցանելոց առ ի չունկընդիր լինելոյ հրամանաց նորա (Եղնիկ, 39):

գ. Մոտից, կողմից. օրինակ՝ ...և մեր լրնթեռնուլն զառ ի նոցանէ շարածս բանից ըստ աշխարհօրէն կարգաց իմաստնանալ ասիմք (Խոր. 1-ին, Գ): Նա խօսեացի առ ի քէն ընդ ժողովըրդեանն:

4. Գործիական հոլովի հետ նշանակում է.

ա. Մոտ, մոտը, մոտերը, մոտով՝ տեղի նշանակությամբ. օրինակ՝ Կոյրք նստէին առ ճանապարհուն (Մատթ., Ի, 30): Ամենայն ժողովուրդն վայր առ ծովեզերքն (Մատթ., ԺԳ, 2): Որդիք ժողովրդեան քո շրջին քրթմնջին զթէն առ պարսպօքն (Եզեկ., ԼԳ, 30):

Նույն կիրառությամբ նշանակում է նաև՝ մոտ, համեմատությամբ. օրինակ՝ Ոչ երևին ձեր արքունիքդ առ նոքօք (Եղիշէ, 147): Փոքր է այս առ այնու:

բ. Ժամանակ, ժամանակները, օրով. օրինակ՝ Առ սովաւ ասեն կեցեալ զնքոսզոդոնոսոր (Խոր. 1-ին, ԻԲ): Զգե՛նոյր առ կենդանութեամբ առն իւրոյ (Յուդիթ, Ժ, 3): Առ ջրհեղեղաւ:

Վարժություն 141. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք ուշադրություն դարձնելով առ նախորի նշանակության և կիրառության վրա:

Գայր հասանէր դեռպան առ Տրդատ արքայ Հայոց մեծաց: Բազում անգամ կամեցայ զալ առ ձեզ: Զգեաց զամենեսին առ ինքն հիւզն: Եկն առ այրն: Եհաս զոչին նոցա առ իս: Մատեաւ առ նա հաղարապետ մի: Ածին առ նա զամենայն հիւանդս: Երկայնամիտ լիւր առ իս: Ապաքէն ասիցէք առ իս զառակս զայս: Արծաթ փոխ տացես եղբօր քում, որ աղքատ իցէ առ քեզ:

Վարժություն 142. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք. բացատրեցե՛ք, թե ո՞ր հոլովի հետ է գործածված առ նախորը և ի՞նչ նշանակությամբ:

Ինքն առ վիմին խորտակեցաւ: Անկաւ անդէն առ ոտս նորա: Դուք էիք մեր պարծանք առ թշնամիսն ճշմարտութեան, և արդդուք էք մեր նախատինքն առ նոյն թշնամիս: Կայցես հանդէպ նորա առ եղեր գետոյն: Իբրեւ զաւազ առ ափն ծովու: Կայր ի վերայ ուղտուց իւրոց առ աղբերն: Առ ծովեզեր կայցես:

Առ չժուժալ՝ սրտիցն բարկութեան քակեալ որոշեցան ի նախարարացն: Առ սէր իւրոյ բարերարութեան խոնարհեցաւ առ ազգս մարդկան: Զայս արարէք առ իմոյ յիշատակի: Նստաւ ի սուգ առ արամութեանն: Առ ցաւ իւր ճշիցէ:

Վարժություն 143. Թարգմանեցե՛ք գրաբար՝ ընդօժված բառերը դնելով առ նախորդ և հայցական կամ տրական հոլովով ըստ գրաբարի կանոնների: Ընդօժված կապերն ու կապական բառերը թարգմանության մեջ վերանում են:

ա. Իր մոտ կանչեց իր բոլոր բարեկամներին: Նորից (անդրէն, վերստին) վերադարձան քաղալորի մոտ: Աշակերտները մոտեցան (մերձեցան, մատնան) իրենց ոստուցչին: Գնացի իմ ընկերոջ մոտ: Եկավ (եկն) ինձ մոտ: Ընկավ (անկաւ) նրա ոտները կամ՝ ոտների առաջ: Գթոտ է մանուկների և կանանց նկատմամբ: Հավատ չունի մարդու նկատմամբ:

բ. Գիշերեց (ագաւ) իր բարեկամի մոտ: Զին կապեց ղոնների մոտ: Նստեցին (նստան) զետի ափին: Իմ ընկերն ինձ մոտ էր: Ես նրա մոտ մնացի (կացի): Քաղցից հիվանդացավ: Ամոքից շիկնում էր: Յավից գոռաց: Հավաքեցին խոտը այրելու համար:

Վարժություն 144. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք՝ ուշադրություն դարձնելով առ (առ ի) նախորի նշանակության և կիրառության վրա:

Զրուանն առ ի չըրելոյ զովստն ասէ ցԱրհմնն: Գնայ առ հարաւով, և պատի առ հիւսիսեաւ, զի ցուցցէ, թէ ցերեկ առ հարաւաւորմամբ զնայ ընդ արեւմուտս, և զցայգ առ հիւսիսեաւ դառնայ յարեւելս: Աղաչէր փաղապատելով, զի մի՛ մերժեալ ընկեսցի առ ի նոցանէ: Լինելոց էր առ եղեռանէ նմա և արարածոցն իւրոց: Մի մի ի նոցանէն բաւական էր զամենեսին սատակել՝ առ ի խնդրելոյ զվրէժ անարգանաց հասարակաց արարչին: Զրուանն իսկ մարդ լեալ է, այր մի քաջ առ տիտանօքն: Եկն ի պատակս հօտիցն որ առ ճանապարհուն: Լաւ էր թէ անդէն զետեղեալ և բնակեալ էաք առ եզերք Յորդանանու: Նա էր բնակեալ առ կաղ-

նեան: Հանդեաւ անդ առ աւիամբն: Կոօց և դրօշելոց հանգամանք՝ առ թարալիւ հարբն Արքահամու [եղեն]: Առ Եղիսէի մարգարէիւ:

ԸՆԴ

§ 73. 1. Ընդ նախդիրը գործածվում է հայցականի հետ.

ա. Երբ խնդիրը ցույց է տալիս այն տեղը (կամ տեղի իմաստով առնված առարկան), որի վրա, երեսին, մեջ կատարվում է, կամ ղեպի որը ուղղվում է գործողությունը. օրինակ՝ Մուրեկացան խաշինքն իմ ընդ ամենայն լերինս և ընդ ամենայն բլուրս բարձունս (Եղեկ., 17, 6): Ել լուր նորա ընդ ամենայն երկիրն Ասորոց (Մատթ., 7, 24): Յորժամ ընդ արեւելս ընթանան, չէ ինչ արգել, թէ ընդ արեւմուտս ոչ արշաւիցին (Եղեկ., 14): ...Ձեռք իւր ընդ երկինս տարածեալ... (Գ. թագ., Ը, 54): Խորտակեցաւ ստեղն նորա ընդ ամենայն դաշտս երկրի (Եղեկ., 1Ա, 12): Շրջի ընդ անջրդին տեղիս (Մատթ., ԺԳ, 43): Զարմացեալ էր ընդ միտս Պետրոս (Գործք., Ժ, 17): Իբրեւ տեսին զորդին ասեն ընդ միտս (Մատթ., ԻԱ, 38):

բ. Նշանակում է՝ միջոց, միջով, վրայից կամ վրայով. խնդիրն աշխարհաբար թարգմանվում է նաեւ բացատրական կամ գործիական հոլովներով. օրինակ՝ Ընդ նոյն շաւիղս գնան (Եղեկ., 130): Զէր հնար անցանել ումեք ընդ այն ճանապարհ (Մատթ., Ը, 28): Կարեսցէ գնա ընդ մէջ (Մատթ., ԻԳ, 51): Ուռուցեալ հերձաւ ընդ մէջ և հեղաւ ամենայն փոր նորա (Գործք., Ա, 18): Առեալ գնա աշակերտացն՝ ընդ պարիսպն կախեալ իջուցին վանդակաւք (Գործք., Թ, 25): Անցին ընդ լեւան Եփրեմի (Ա. Թագ., Թ, 4): Գնացեալ անցանէ ընդ մեծ գետն Կուր (Խոր., 2-րդ, Ծ):

գ. Որոշ թվով բայերի առարկայական խնդիրը դրվում է ընդ նախդիրով ու հայցական, երբեմն նաեւ տրական հոլովով. աշխարհաբար ասվում է վրա, գլխին բառերով. խնդիրը հաճախ թարգմանվում է սոսկ տրական հոլովով: Օրինակ՝ Հալեցեալ ընդ նոսա փառաւորեմք զկարգիչն նոցա և զյօրինիչ (Եղեկ., 11): Հաճեցաւ ընդ նոսա Աստուած (Յուդիթ, ԺԵ, 11): Մի՛ նախանձիր ընդ ճանապարհս նոցա (Առակ., Գ, 31): Զարմացան նոքա ընդ գեղ նորա (Յուդիթ, Ժ, 7): Ոչ խնդայ ընդ կորուստ մարդկան (Եղեկ., 53): Խոժոռեալ ընդ բանն գնաց (Մարկ., Ժ, 22): Բաժանեցի Խարայէլ ընդ երկու (Ա. թագ., ԺԵ, 29): Ոչ ընդ արքանեական, այլ ընկ վարիչն պարտին զարմանալ (Եղեկ., 9): Այս անցք անցին ընդ իս (Բուզ. 5-րդ, է): Ոչ չիշէին ամենևին, եթէ վիշտք ինչ

անցեալ էին ընդ նոսա (Եղեկ., 153): Հալեաց կարգաւ ընդ իրա աշխարհիս (Եղեկ., 171): Նախանձեցան ընդ նմա եղբարքն (Մենդ., ԼԵ, 11):

դ. Ժամանակ ցույց տվող բառերի հետ նշանակում է ժամանակ, ժամանակներ. խնդիրը թարգմանվում է հաճախ ուղղական, բացատրական կամ ներգոյական հոլովներով. օրինակ՝ Մտին ընդ առաւօտն ի տաճարն (Գործք., Ե, 21): Իբրեւ ընդ երեկս եղև, մատեան առ նա աշակերտքն և ասեն (Մատթ., ԺԳ, 15): Ընդ աւուրան ընդ այնտիկ ժողովէին այլազգիքն ի վերայ Իսրայէլի: (Ա. թագ., Գ, 1):

ե. Անորոշ դերբայի հետ արտահայտում է ժամանակի իմաստ. խնդիրը թարգմանվում է՝ մի բան լինելուն պես, լինելու ժամանակ, լինելիս, լինելուց հետո ձևերով. օրինակ՝ Ընդ ելանել առաւօտուն կոչեաց Սամուէլ զՍաւուղ (Ա. Թագ., Թ, 26): Ընդ երթալն նորա եղև մերձեանալ ի Դամասկոս (Գործք., Թ, 3): Ընդ ծագել արեգական:

զ. Ընդ նախդիրը կրկնվելով երկու խնդիրների հետ, նշանակում է միջև, երկու բանի առանձնում. օրինակ՝ Արկէք վիճակ ընդ իս և ընդ Յովնաթան որդի իմ (Ա. թագ., ԺԳ, 42): Տէր լիցի վկայ ընդ իս և ընդ քեզ (Ա. թագ., Ի, 42): Ընդ երկինս և ընդ երկիր:

Նույն ձևով կրկնված նշանակում է նաև՝ բոլորը, միասին, միասին հաշված. ինչպես՝ ընդ այր և ընդ կին և ընդ մանկու: Ընդ ամենայն:

2. Հայցականի և եղակի տրականի հետ նշանակում է հետ, միասին. օրինակ՝ խառնեալ ընդ այլ բանջարս՝ բժշկիչ պէսպէս ցաւոց լինի (Եղեկ., 47): Հրեշտակք ընդ կանայս ամուսնացան (Եղեկ., 64): Նոքա խորհէին ընդ միմեանս (Մատթ., ԻԱ, 25): Ո՛չ դահեկանի միտջ սակ արկէր ընդ իս (Մատթ., Ի, 13): Դատաստան կայ իմ ընդ քեզ (Եղեկ., 173): Լեր իրաւախոհ ընդ ոստիքում վաղագոյն, մինչ գեռ իցես ընդ նմա ի ճանապարհի (Մատթ., Ե, 25): Խառնեալ ընդ այլ դեղոյ՝ մաղձադեղ է բուժիչ ի մահուանէ (Եղեկ., 48): Խօսեցաւ ընդ նմա ի լերինն Սինայ (Գործք., Ե, 38): Կերաւ ընդ առն իւրում (Ա. թագ., Ա, 18):

3. Սեռականի հետ նշանակում է տեղը, փոխանակ կամ համար. օրինակ՝ Վարձս ընդ կամակորութեանն առնլոյ չէր արժանի (Եղեկ., 30): Որ ոք ոչ կամօք փնչ գործէ, ընդ այնր պատիժ չպարտի կրել (Եղեկ., 37): Գոցէ ընդ որդւոյն տալոյ գնա բաժ առնուցու (Եղեկ., 90): Թագաւորեաց ընդ նորա:

4. Բացառականի հետ գործածվում է ի նախդրի տեղ. կա-
րող է աշխարհաբար թարգմանվել և ներգոյական հոլովով. օրի-
նակ՝ նստուցանել ընդ աջմէ և ընդ ահեկէ իմմէ ոչ է իմ տալ
(Մատթ., Ի, 23): Այսպես նաև ընդ հարաւոյ, ընդ արեւելից կող-
մանէ, ընդ մեր հեղգութեանէն լինի և այլն:

5. Գործիականի հետ նշանակում է տակ, տակը, ներքո. օրի-
նակ՝ ընդ հովանեաւ նորա բնակեցին ամենայն բազմութիւնք ազ-
գաց (Նզկ. ԼԱ, 6): Ժողովէ հաւ դձագոս իւր ընդ թեւովք (Մատթ.,
ԻԳ, 37): Զովասցիք ընդ ծառովս (Մենդ., ԺԸ, 4): Ունիմ ընդ ինև
զինուորս (Մատթ., Ը, 9): Հրապուրեալ արկանէ ընդ վնասիւք
զանմեղն (Նզնիկ, 44): Ի վաճառելն՝ ընդ քո իշխանութեամբ էք
(Գործք, Ե, 4):

Վարժություն 145. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք՝ ուշադրու-
թյուն դարձնելով ընդ նախդրի նշանակության և կիրառության
վրա:

Յորժամ ընդ արեւելս ընթանան, չէ ինչ արգել՝ թէ ընդ արեւ-
մուտս ոչ արշաւիցին, և յորժամ ընդ հիւսիսի վարդին, չէ ինչ
արգել՝ թէ ընդ հարաւ ոչ սուրայցեն: Ընդ նոյն շաւիղս գնան: Փա-
կեաց և կնքեաց զդրունս եկեղեցեաց ընդ ամենայն աշխարհն
Պարսից: Հայէին ընդ միմեանս աշակերտքն: Հայեցարուք ընդ
ազոտա: Ծառայ որ ընդ ունկն ոչ լսէ, ընդ մկանուռն տան լսել
նմա: Յորժամ տեսանիցէք ընդ առաւօտս զերկինս կարմրացեալ,
ասէք՝ թէ անձրև լինելոց է: Ընդ ծագել արեգական: Ոչ ընդ ար-
բանեական, այլ ընդ վարիչն պարտին զարմանալ. և ոչ ընդ զնա-
յունսն, այլ ընդ գնացուցիչն: Փութանակի անցանէր ընդ մեծ գետն
Կուր անուն: Հնարագիւտ իմաստութեամբ ընդ երկուս բաժանեցին
զբանակն: Մի՛ նախանձիր ընդ ճանապարհս նոցա: Մտին ընդ
դռուն ներքին ի տուն թագաւորին:

Վարժություն 146. Թարգմանեցե՛ք գրաբար՝ ընդգծված բա-
ւերը դնելով ընդ նախդրով և հայցական հոլովով. ընդգծված
կապերն ու կապական բաւերը թարգմանության մեջ վերանում
են:

Հողմը փչում էր ծովի և ցամաքի վրա: Զորքերն անցան գե-
տը: Տարածվեցին (տարածեցան) ամբողջ աշխարհում: Գնում
էին արեւել: Գաղթականները գնացին ուրիշ (այլ) ճանապարհով.
Անցան դաշտերով: Առավոտյան հողմը սաստկացավ: Զայրացան
նրա խոսքերի (բանք) վրա: Արեգակը ծագելուն պես անձրևը դա-

դարեց: Նայում էր արեգակի ճառագայթներին: Մի՛ նախանձիր
նրա հարստությանը: Կռիվ եղաւ (եղև) Արշակ թագաւորի և Շա-
պուհի միջև: Նրկնքի և երկրի միջև:

Վարժություն 147. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք. բացատրե-
ցե՛ք, թե ո՛ր հոլովի հետ է գործածված ընդ նախդիրը և ի՛նչ
նշանակությամբ:

Նոքա զայս ընդ միմեանս խօսէին: Վնասակարացն ընդ ան-
վնասակարսն շմարթի բնակել: Ի նոյն ջուրս պիղծ ճճիքն ընդ
սուրբ ձկունսն սնանիցին, և ի նոյն օղս գիշակեր թռչունքն ընդ
աղնուազոյն թռչունսն շողայցեն: Ընդ զազանս անապատի եղեր
զբնակութիւն նորա, և ընդ ցիռս վայրի զարօտ նորա: Եկեալ
խօսէր ընդ մարդկանս: Խօսի ընդ որմա և կազի ընդ հողմա: Օդ
ընդ ջուրս և ընդ երկիր խառն է: Ընդ նմա փսկ մարտիցուք գո-
ռութեան բանիւք: Ընդ առն իւրում հաշտեցի: Խօսեցաւ ընդ նա
ի հաշտութիւն: Խօսեցաւ ընդ ժողովրդեանն և ասէ:

Վարժություն 148. Թարգմանեցե՛ք գրաբար՝ ընդգծված բա-
ւերի համար գործածելով ընդ նախդիրը և ընդգծված անուններն
ու դերանունները դնելով հայցական կամ տրական հոլովով (ըստ
§ 73.2-ի):

Ուտում և խմում էր (ըմպէր) աղփառների հետ: Կռվում էր
ծայրագույն (կարևոր) մեղքերի դեմ: Զբոսնում էր իր քոչ հետ: Իր
ժողովրդի հետ միասին գնաց գերության (խաղաց, շոգաւ ի գե-
րութիւն): Սկսեցին խոսել նրա հետ: Վիճում էին միմյանց հետ:
Խոսում էր նրանց հետ: Իր բարեկամի հետ: Մի դահեկանի սա-
կարկեցիր (սակ արկեր) ինձ հետ: Հրեշտակները կանանց հետ
ամուսնացան:

Վարժություն 149. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք. որոշեցե՛ք,
թե ո՛ր հոլովի հետ է գործածված ընդ նախդիրը և ի՛նչ նշանա-
կությամբ:

Որ ոք ոչ կամօք ինչ գործէ, ընդ այնր պատիժ չպարտի կրել:
Բեկումն ընդ բեկման, ակն ընդ ական, ատամն ընդ ատաման:
Հրաման պատուիրանի տայր ընդ աջմէ կողմանէ իւրոյ գնդին՝
պատրաստ լինել ընդդէմ Հայոց զօրավարին: Եղև ջուրն պարիսպ
ընդ աջմէ նոցա և ընդ ահեկէ իւրեանց: Հրապուրեալ արկանէ ընդ
վնասիւք զանմեղն: Զթաղեալ մարմինս ընդ հողով՝ մերկացեալ

խայտառակեալ՝ արևու ցուցանեն: Զաճելն և նուազել լուսնի՝ իբրև ընդ պատենիւք իմն մտանել և ելանել ասեն իմաստունք: Արկին ի բերքս ամուրս ընդ իւրեանց իշխանութեամբ: Գունդս երկրորդ ընդ իմով ձեռամբ է:

Վարժութիւն 150. Թարգմանեցե՛ք գրաբար՝ ընդգծված կապերի և կապական բառերի տեղ գործածելով **ընդ** նախիրը, իսկ ընդգծված գոյականները դնելով սեռական կամ գործիական հոլովով ըստ § 73.3.5-ի:

Մեկի փոխարեն տալիս էր երեսուն: Պատիժ կրեց (պատժեցաւ) իր շար գործերի համար: Բարու փոխարեն շար հատուցեց: Բազում զինվորներ կային վարդանի ձեռքի տակ: Քաղաքի բնակիչներին զցեց (էարկ) հարկի տակ: Նրա օրենքի տակ չէին մըտնում: Երկիրը նրա իշխանության ներքո էր:

ԸՍՏ

§ 74. 1. Հայցականի հետ գործածվելով նշանակում է՝ դուրս, դենը, այն կողմ. խնդիրն աշխարհաբար թարգմանվում է բացառական և ուղղական հոլովներով. օրինակ՝ Ոչ կարացին հանել ըստ ձորակն (Աղաթ. § 811): Զիշխէ անցանել ըստ հրաման (Եզնիկ, 13): Ըստ քաղաքն արտաքս ելին (Բ. Մակ., Ժ, 27): Ոչ ես անցից ըստ կարկառս (Մենդ. ԼԱ, 52):

2. Հայցականի և տրականի հետ գործածվելով նշանակում է՝ համաձայն, համեմատ, պես, չափով, աշխարհաբար հաճախ կարելի է արտահայտել նույն ըստ նախդրով. օրինակ՝ Զի դու հատուցանես իւրաքանչիւր ըստ գործս իւր (Եղիշէ, 155): Առցեն իւրաքանչիւր ոչխար ըստ տունս ազգացն իւրեանց, ոչխար ըստ երդ (Ելք, ԺԲ, 3): Մերձ է յերուսաղէմ ըստ շաբաթուն ճանապարհի (Գործք, Ա, 12): Արասցուք մարդ ըստ նմանութեան մերում: (Եզնիկ, 170): Որ ինչ ըստ աստուծոյ կամացն լինի, բարի է (Եզնիկ, 36): Եթէ ըստ նոցա մտացն իցէ, ապա շարեաց տեղի էր աստուած (Եզնիկ, 18): Ըստ կազդուրել մանկանն:

3. Ըստ նախդիրը սակավադեպ գործածվում է նաև բացառական հոլովի հետ և նշանակում է հետո, ետից (հաջորդականության իմաստով). օրինակ՝ Այր ըստ առնէ մոլորեցան (Նս. Խէ, 15): Այսպես նաև՝ ըստ նմանէ, մի ըստ միոջէ, ամ ըստ ամէ, օր ըստ օրէ և այլն:

§ 75. 3 նախդիրը գործածվում է հայցական հոլովի հետ.

ա. մինչև իմաստով, շատ անգամ մինչև բառի հետ. օրինակ՝ Յայժմ ես վասն քո յաշտ առնէի (Եզնիկ, 80): Մինչև ցե՞րք խաբիցես զիս (Դատ., ԺԶ, 13): Եկայք մինչև ցեառն (Բ. Օրէնք, Ա, 20): Արարին հալածական մինչև ցմեծն Սիդոն (Յեսու, ԺԱ, 8):

բ. Ասեմ, հարցանեմ, մատչիմ, տամ և մի քանի ուրիշ բայերի անուղղակի խնդիրը դրվում է ց նախդրով ու հայցական հոլովով. օրինակ՝ Ասէ կրտսերն ի նոցանէ ցհայրն (Ղուկ. ԺԵ, 11): Հարցցուք և մեք ցնոսս (Եզնիկ, 50): Յկինն պատրանօք մատուցեալ հարցանէր (Եզնիկ, 54): Հինգ քանքար ետուր ցիս (Մատթ., ԻԵ, 20):—Արդ աւասիկ քոյդ ցքեզ (Մատթ., ԻԵ, 25):

§ 76. ՎԱՍՆ. գործածվում է սեռական հոլովով. նշանակում է համար, պատճառով, մասին. օրինակ՝ Զի՞նչ արարից վասն որդւոյ իմոյ (Ա. Թագ., Ժ, 2): Մեղաւորք վասն մեղացն տանջիցին ի զիւաց (Եզնիկ, 58): Վասն թողլոյ զբիւր քանքարն:

§ 77. ԱՌԱՆՅ. գործածվում է սեռական հոլովի հետ և նույն նշանակութիւնն ունի, ինչ և աշխարհաբարում. օրինակ՝ Երկիր առանց ջուրց պատառի և խորխորի (Եզնիկ, 9): Հրամանա՞ւ, աւսեն, մեռանին մարդիկ, թէ առանց հրամանաց (Եզնիկ, 106):

§ 78. ՀԱՆԴՆԸ. գործածվում է գործիականի հետ և նշանակում է հետ, հետը, միասին. կարող է դրվել իր խնդրից առաջ կամ հետո. օրինակ՝ Տարաւ զնա ի Բաբելոն հանդերձ ցանկալի սպասուք (Բ. Մնաց., ԼԶ, 10): Դադարեցին նովաւ հանդերձ մինչև ի պահն երրորդ (Եղիշէ, 150):

§ 79. ԲԱՅ կամ ԲԱՅՅ բառը բացառական հոլովի հետ նշանակում է բացի. օրինակ՝ Ոչ գոյ աստ բաց յայնմանէ (Ա. Թագ., ԻԱ, 9): Ոչ գոյ սուրբ բաց ի քէն (Ա. Թագ., Բ, 2): Ամենայն զօրացն հրամայեաց ելանէր ի վերայ մեր բայց ի դրանկացն (Խոր. 3-րդ, Լէ):

§ 80. ՔԱՆ բառը 2 նախդրի հետ՝ ՔԱՆ 2 ձևով գործածվում է, երբ պետք է ցույց տալ տարբերության, երբեմն էլ հավասարության բաղդատական աստիճան. օրինակ՝ Դու արգար ես քան զիս (Ա. Թագ., ԻԴ, 18)=Դու ինձանից ավելի արգար ես: Զի՞նչ պայծառագոյն քան զլուս կայցէ (Եզնիկ, 97)=Ի՞նչն է լուսից ավելի պայծառ: Ընկալարուք... զգիտութիւն քան զոսկի ընտիր (Առաւ., Ը, 10)=Ընտիր ոսկուց ավելի գիտութիւնն... ընդունեցեք: Քան զաւագ բազմացան=ավազից ավելի բազմացան:—

խոստանայ ի վեր քան զմարդ և քան զմոխիս (= մոխիր չափ) ազ-
դել ոչ կարէ: Քան զհատ մանանխոյ = մանանխի հատի չափ:

ՔԱՆ Զ գործածվում է նաև՝ յառաջ, ի վեր, արտաքս, արտա-
քոյ և մի քանի ուրիշ մակբայների ու մակբայական բառերի հետ.
օրինակ՝ իջցես յառաջ քան զիս (= ինձնից առաջ) ի Գաղղաղա
(Ա. թագ., Ժ, 8): Գոյ ալլ աստուած արտաքոյ քան զնա (= նրա-
նից դուրս) (Եզնիկ, 173): Զիա՞րդ յառաջ քան զծնանիւն (= ծնվե-
լուց առաջ) զնէր նմա անուն Որմիզդ (Եզնիկ, 86): ի վեր քան
զ... = մի բանից վեր:

§ 81. Մինջեի բառը ի(յ) և ց նախդիրների հետ՝ մինչև ի(յ),
մինչև ց (§ 75.ա) ձևով գործածվում է աշխարհաբարի մինչև բառի
նշանակությամբ. օրինակ՝ Հասցես մինչև ի կաղնին (Ա. թագ.,
Ժ, 3): Յոր հայէին ամենեքեան ի փոքուէ մինչև ի մեծամեծս
(Գործք, Ը, 10): Մինչև յե՞րբ կայցէս յարբեցութեան (Ա. թագ.,
Ա, 14):

§ 82. ԻՔՐԵԻ բառը զ նախդրով՝ իբրև զ ձևով գործածվում է
հայցականի հետ պես, նման, ինչպես նշանակությամբ, երբ պետք
է ցույց տալ հավասարության բաղդատություն. օրինակ՝ Զաին և
ընտրին իբրև զոսկի սուրբ ելեալ ի հալոցաց (Եզնիկ, 127): Մի՛
երեսացիս մարդկան իբրև զպահող (Մատթ. Զ, 18): Իջանէր իբրև
զաղամի (Մատթ., Գ, 16): Մի՛ լինիք իբրև զկեղծաւորսն տըրտ-
մեալք:

§ 83. Բացի վերևում գրված նախդիրներից կան շատ զոյա-
կան և ածական անուններ, որոնք որևէ հոլովական ձևով և շատ
անգամ ի, զ և երբեմն էլ ուրիշ նախդիրների հետ գործ են ած-
վում որպես նախադրական բառեր, հաճախ նաև՝ որպես մակ-
բայական բառեր: Ուշադրություն դարձնել հետևյալների վրա.
ի վերայ = վրա, ի ներքս = ներս, ներսը. ի ներքոյ = ներքևից, տա-
կից, ներքևը. զնեա = ետևից. ի նեաէ = ակսած, ի վեր. յառաջ =
առաջ, դեպի առաջ. ընդ առաջ = առաջ, դեպի առաջ. առաջի կամ
առաջոյ = առաջը, առջևը, կամ առաջից, առջևից. ի միջի = մեջը.
յետոյ, յետուստ = հետո, ապա, ետևից, ետևով. զկնի = ետևից,
հետո. ի սակս = համար, պատճառով. ուրոյն = հեռու, զատ, մի
կողմ. յաղագս, աղագաւ = համար, պատճառով. զօրէն = նման,
պես և այլն:

Վարժություն 151. Կարդացէ՛ք և թարգմանեցէ՛ք՝ ուշադրու-
թյուն դարձնելով ընդգծված նախդիրների նշանակության և կի-
րառության վրա:

Զամենայն ազգս հաւաքեա՛ և անցո՛ ըստ Պահ գոտն ի ներքս:
Գառելոց է զամենայն ըստ գործոց իւրոց: Դու հատուցանես զա-
մենայն ըստ գործս իւր: Որոց զգուրն ըստ աճել լուսինն աճէ,
ըստ լնուլն լնու և ըստ պակասելն պակասէ: Զիշիտ անցանել ըստ
հրաման: Բազումք ի ձէնջ լաւագոյնք էք քան զիս արութեամբ, և
զահու ի վեր ըստ հայրենի պատուոյն: Ունիցիք հաւատս քան
զհատ մանանխոյ: Առեալ զբարսմունսն զոր ի ձեռն իւրում ունէր,
ետ ցՈրմիզդ և ասէ. ցայժմ ես վասն քո յաշտ առնէի, յայտահետէ
դու վասն իմ առնիցես: Ասաց ցիս Մարի երէց: Սիրեաց զմար-
դիկ, վասն այնորիկ եղև իբրև զմեզ: Խնդրէր ևս տեղեկութիւն
վասն իւրաքանչիւր անձին քաջութեան: Սահմանս հատանէ նմա
ժառանգութեան ի ծովէն ընդ արեւելս մինչև ցաղաշտ մի:

Վարժություն 152. Թարգմանեցէ՛ք գրաբար՝ ընդգծված բա-
ռերն արտահայտելով համապատասխան հոլովով ու նախդրով՝
ըստ, ց, վասն, մինչև ց, մինչև ի, քան զ, իբրև զ:

Ամեն ինչ արեց նրա կամի համաձայն: Նա պարզև ստա-
ցավ իր արժանիքի համեմատ: Զինվորներն անցան սահմանը:
Բարձրացան մինչև լեռան գագաթը: Գնացին մինչև գյուղ: Անձրև
էր գալիս մինչև առավոտ: Գիրքը տվեց իր դստերը և ասաց նրան.
Նա ինձանից մեծ է: Առյուծը վագրից զորավոր է: Սուրհանդակ
ուղարկեց բարեկամության համար: Հարցնում էր Արշակին փո-
ծելու համար: Նրա կնոջ համար արեց այդ: Փայլում էր ինչպես
ոսկի:

Վարժություն 153. Կարդացէ՛ք և թարգմանեցէ՛ք՝ ուշադրու-
թյուն դարձնելով ընդգծված բառերի նշանակության և կիրառու-
թյան վրա:

Անկաւ տունն ի վերայ ամենայն նախարարացն: Շեշտ ընդ
մէջ թիկանցն թափանցիկ լեալ յերկիր հարստի սլաքն: Կացուցին
զնա ի մէջ երկուց սեանցն: Նո ածել զԱրշակ արքայ զառաջն
իւրով: Եկն եկաց առաջի Զրուանայ: Այսորիկ աղագաւ և զաւառն
այժմ անուանի Հայոց Զոր: Սկսաւ մազ գլխոյ նորա բուսանել յետ
գերծելոյն: Հուսկ յետոյ, զկնի ամենեցունց ի ներքոյ բոլորին զԱր-
շակայ բազմականն առնէին: Ամենայն Հայք զկնի իւր միաբա-
նեցին: Բայց թէ գիտէի, թէ յայսմ հետէ կայցէ յուխտին իմում:
Յաղագս ապստամբութեանն Հայկայ: Խոպուտք վարսիցն ... զօրէն
վարդի վառ ի վառ գունով զդիրս երեսացն պայծառացուցանէին:

երթիցէ զհետ կնոջ իւրոյ: Վասն զի անտեական են մարմինք,
յայն սակս մեռանին:

Վարժարան 154. Թարգմանեցե՛ք գրաբար՝ ընդգծված բա-
ռերի համար գործածելով համապատասխան նախադրական բառ:
ի վերայ, յաղագս, զկնի, զհետ, զօրէն, առաջի, ի...հետէ, ի մէջ
և այլն:

Գեղեցիկ զրուցներ կան Արայի և Շամիրամի մասին: Խո-
րենացին պատմել է հայոց թագավորների մասին: Բոլորը գալիս
էին նրա ետևից: Բերում էին ամենից հետո: Մոնչում էր (մոնչայր,
մոնչէր) առյուծի նման: Ինն հազար տարի հետո Որմիզդը կթա-
գավորի: Դղրդուն հանեց երկրի վրա: Սրանից հետո Որմիզդը
պիտի զոհ անի (յաշտ առնիցէ): Իրենից առաջ սուրհանդակներ
ուղարկեց: Վարդանը կանգնած էր քաջերի մեջ:

6. ՀՈՂԵՐ

§ 84. Գրաբարի հոգերը՝ ա, դ, ն, գործ են ածվում ընդհան-
րապես որոշիչ նշանակությամբ, այն է՝ դրվելով բառի վերջից
մասնավորում են բառի իմաստը որպէս խոսողին ծանոթ առար-
կայի անուն: Այս նշանակությամբ ամենից շատ գործածվողը և
հոգն է: Հոգերն ունեն նաև ցուցական, ստացական և դիմորոշ
(անձնական դերանունների) նշանակություն: Օրինակ՝ ցուցական
նշանակությամբ. Տեղիս (այս տեղը) անապատ է և օրս (=այսօր,
այսօրվա օրը) տարածմեալ (Մատթ., ԺԳ, 15): Առ զմանուկս
(=այդ մանկանը) և զմայր իւր և զնա յերկիրն Իսրայէլի (Մատթ.,
Բ, 20): Համբաւ այդ յայտնեսցի (Նդիշէ, 181): Ստացական նշա-
նակությամբ: Յորժամ յաջ ոտնս (=աջ ոտքիս) յենուի, զաջ լիսն
ընդ գետին տանէի (Բուզ. 4-րդ, ԾԳ): Նթէ ակն քո առատ է,
ամենայն մարմինդ (=մարմինդ, քո մարմինը) լուսաւոր եղիցի
(Մատթ., Զ, 23): Դիմորոշ նշանակությամբ. Ես հովիւս յանցեալ,
դոքա ոչխարդ զի՞ արարին: Երանի տամ լսողացդ (=ձեզ՝ լսող-
ներիդ):

Հոգերի գործածությունը գրաբարի նրբություններից է. ու-
շադրություն պետք է դարձնել ներքեում բացատրված կիրառու-
թյունների վրա:

1. Հոգ է ստանում երկրորդական նախադասության մեջ ու,
որ ինչ, որ ու, ուր, որպէս, յորժամ, որպիսի, որչափ, մինչ, զի
հարաբերական բառերից հետո ընկած բառը՝ բայ, դերանուն կամ

ուրիշ բառ: Այս գործածությամբ հոգերը շատ անգամ դրվում են
զեղչված հարաբերյալի տեղ կամ ակնարկում են նրան, իսկ եթե
հարաբերյալն առկա է, հոգերը այդ հարաբերյալի իմաստի կրկ-
նությունն են և միայն բացահայտություն են տալիս խոսքին: Օրի-
նակներ՝ Զոր ունիմս զայս տաց քեզ: Տուեալ լիցի քեզ, որ ինչ
յինէնս խնդրեցի (Բուզ. 5-րդ, է): Հատո՛ ինձ զոր պարտիսդ
(Մատթ., ԺԸ, 29): Երթ, և որպէս հաւատացերդ՝ եղիցի քեզ
(Մատթ., Ը, 13): Ի՛մ այդ տեղի, ուր դուք ես բազմեալ (Բուզ.,
4-րդ, ԾԳ): Ոչ միայն զարքունեօք ձերովք անցանէ պատուակա-
նութեամբ, այլև զերկնից լուսաւորօք, որում դուք երկիրպազա-
նէք (Նդիշէ, 165): Չեմք մեք միայն՝ որպէս և դուք կարծես (Նդի-
շէ, 164): Զի որ էն, պարտի զի մշտնջենաւոր իցէ և անսկիզբն
(Նզնիկ, 6): Պատասխանի ետ այնմիկ, որ ասացն ցնա (Մատթ.,
ԺԲ, 48):

2. Ինչպէս աշխարհաբարում, նույնպէս և գրաբարում հոգ է
դրվում այն ածականների և սեռական հոլովով բառերի վրա,
որոնք գործածվում են իրենց զեղչված գոյականի տեղ, այսինքն,
փոխանուն ածականների և փոխանուն սեռականների վրա. այս
կանոնի տակ են նաև ստացական ածականները: Օրինակ՝ Մի՛
թողուր զբարեկամ հին, զի նորն ոչ է հաւասար նմա: Գայ շարն է
յափշտակէ զսերմանեալն (Մատթ., ԺԳ, 19): Պարտ էր քեզ արկա-
նել զարծաթդ իմ ի սեղանաւորս և եկեալ ես տոկոսեօք պահանջէի
զիմն (Մատթ., ԻԵ, 27): Ա՛ռ զքոյդ և ե՛րթ (Մատթ., Ի, 14): Որ
աձակիցէ զկին իւր տացէ նմա զարձակմանն (=զթուղթ արձակ-
ման). (Մատթ., Ե, 31): Զնորայն իբրև զաստուծոյ չկարէին իմա-
նալ (Նզնիկ, 183—184):

3. ա. Ինչպէս աշխարհաբարում, գրաբարում ևս հոգը գո-
յականի վրա է դրվում, եթե վերջինս ունի ածական վերադիր.
յորդ գետն, գետն յորդ: Երբ վերադիր են այս, այդ, այն ցուցա-
կան դերանունները և գոյականից հետո են դրված, գոյականի վրա
դրվում է համապատասխան ա, դ, ն հոգերից մեկը այս մասին
տե՛ս ցուցական դերանուններ՝ § 29:

բ. Երբ հատուկ անունը նախադաս ածական կամ գոյական
վերադիր է ունենում, այդ վերադիր վրա դրվում է հոգ, ինչպէս՝
քաջն Վարդան, գետն Երասխ, արքայն Արշակ, արքային Արշա-
կայ: Ասէ ցԹագաւորն Շապուհ: Բայց եթե վերադիրը հատուկ ա-
նունից հետո է, կապակցված երկու բառերն էլ մնում են անհոգ:
Այսպէս, նույն կապակցությունները շրջված ձևով լինում են՝ Վար-

զան քաջ, Երասխ գետ, Արշակ արքայ, Արշակայ արքայի, Շապուհ թագաւոր:

գ. Գոյականի և իր սեռական վերադրի (Հատկացուցիչ-Հատկացյալ) կապակցութիւնների դեպքում, եթե որոշյալ են, հոգը սովորաբար դրվում է վերադրի վրա, հակառակ աշխարհաբարի. օրինակ՝ կազմեցաւ նոր հրաման թագաւորին (Եղիշէ, 196): Արկ-ցեն զնա ի հնոց հրոյն (Մատթ., ԺԳ, 50): Նման դեպքերում, սակայն, հոգը կարող է վերադրի և իր գոյականի վրա կրկնվել, ինչպես՝ խոովեաց զբանակն եգիպտացւոցն:

եթե հատկացուցիչը հատուկ անուն է, աշխարհաբարի նման հոգը դրվում է լրացյալի (հատկացյալի) վրա. օրինակ՝ Անցոյց յայս կոյս զգօրսն Մասքթաց (Եղիշէ, 198): Դարձաւ կինն Ղովտայ յետս (Մենդ., ԺԹ, 26):

4. Ի տարբերութիւն աշխարհաբարի սովորաբար առանց հոգի են գործածվում, թեև իմաստով որոշյալ են.

ա. Այն գոյականները (հատկացական հոգնակի), որոնք այս կամ այն մասնավոր առարկա չեն ցույց տալիս, այլ առնված են ընդհանուր իմաստով. նմանապես վերացական անունները՝ մահ, շարիք, բարութիւն, արդարութիւն, և այլն: Օրինակ՝ Զուր ցուրտ անձին ծարաւոյ ախորժելի է (Առակ., ԻԵ, 25): Վկայ հաւատաբիւմ ոչ ստէ (Առակ. ԺԳ, 5): Գործք ամբարշտաց հեռի են ի գիտութենէ (Առակ., ԺԳ, 19): Այսպիսիներն աշխարհաբար գործածվում են հոգով:

բ. Հատուկ անունները. օրինակ՝ Յայնժամ Հերովդէս զաղա կոչեաց զմոզսն (Մատթ., Բ, 7): Ինքն Յովհաննէս ունէր հանգերձ ի ստեղծ ուղտու (Մատթ., Գ, 4):

գ. Այն առարկաների անունները, որոնք բնութիւն մեջ միակ են՝ արեգակն, լուսին, աշխարհ, երկիր, երկին, ինչպես նաև՝ աստուած, դժոխք, ծով, ցամաք, սատանայ, և այլն: Օրինակ՝ Բարի և գեղեցիկ է ծով ի խաղաղ ժամանակի (Բարս. Կես.): Բարիոք է արեգակն (Եզնիկ, 11): Աստուած բարեաց արարիչ է (Եզնիկ, 14):

Վարժություն 155. Կարդացէ՛ք և թարգմանեցէ՛ք ուշադրությամբ ընդգծված հոդերի նշանակության վրա:

Իւրն զիւրն ընդունի: Տուր ինձ ի կառոյդ բումմէ: Զի ածն ի չգոյէ ի գոյ զչգոյսն և եցոյց յոչնչէ յինչ զչէսն: Թանձրացաւ սիրտ ժողովրդեանս աշտորիկ: Ա՛ռ զքոյդ և ե՛րթ: Յորժամ հալածիցեն զձեզ ի քաղաքիս յայսմիկ փախիջիք յայլ, և եթէ յայնմանէ հա-

լածիցեն զձեզ փախիջիք ի միւսն: Լինի յետինն մարդոյն աշտորիկ շար քան զառաջինն: Այնպէս եղիցի և ազգիս աշտմիկ շարի: Նտես զանհնարին հարուածան երեքստիկ զիւրոյ զնդին քան զՀայոց զնդին: Մարտի՛ր ընդ աշնոսիկ, որ մարտնչինս ընդ մեզ: Դո՛ւ նս, որ դայոցն ես, եթէ ալլում ակն կալցուք: Ո՛չ իցէ ընթերցեալ ձեր՝ զոր արար Դաւիթ, յորժամ քաղցեաւն, և որ ընդ նմայն էին: Բազում մարգարէք և արդարք ցանկացան տեսանել՝ զոր տեսանէք և ոչ տեսին, և լսել՝ զոր լսէք և ոչ լուան: Զի որ ոչն տեսանեն տեսցեն, և որք տեսանենն կուրասցին: Զի՞նչ է խնդրուածքը քո և կամ աղաչանքդ. եղիցի քեզ մինչև ի կէս թագաւորութեանս իմոյ: Բան աղաչանացս իմոց ընդունելի լիցի: Տուր մեզ յաղթել քոյով զօրութեամբդ:

Վարժություն 156. Կարդացէ՛ք և թարգմանեցէ՛ք. բացատրեցէ՛ք՝ ընդգծված հոդերը սեռական վերադրի, թե՛ իր լրացյալի վրա են դրված. այս. բառերի հոդադրությունը համեմատեցէ՛ք աշխարհաբար թարգմանության հետ:

Ժողովեցան ի չորեքտասաներորդ աւուր ամսոյն: Մեկնեա՛ մեզ զառակ որոմանցն ագարակի: Արկցեն զնոսս ի հնոց հրոյն: Բազում ինչ այսպիսի վնաս գործեաց ի տան արդարոյն: Մեղաւորացն ողիք յաղտելի մարմինս փոխիցին: Զիցէ պարտ ուտել զմիս կենդանեացն: Ընկուով դեսպանս արձակէր առ գունդն Պարսից: Գուժկան հասանէր յաշխարհէն Հայոց: Խրամատեաց զպահակն Ճորայ, և անցոյց յայս կոյս զգօրսն Մասքթաց: Կազմեցաւ նոր հրաման թագաւորին: Ընդդէմ դարձաք նոցա հրամանացն: Աշակերտքն նորա քաղցեան և սկսան հասկ կորդել և ուտել: Հասանէր վաշտն Գնելոյ ի բանակն արքունի:

Վարժություն 157. Կարդացէ՛ք և թարգմանեցէ՛ք. դուրս գրեք ընդգծված բառակապակցությունները, փոխեցէ՛ք դուրս գրած բառերի շարադասությունը՝ ավելացնելով կամ վերացնելով հոդը՝ համաձայն գրաբարի հոդադրության կանոնների (տե՛ս § 84.3.բ. բացատրությունը):

Օրինակ՝ Երանելին Թէոդոս—Թէոդոս երանելի:

Երանելի երէցն Ղևոնդ հրաման առեալ ի սուրբ ընկերացն՝ ի մեծէն Յովսէփայ և յամենայն մեծամեծացն ...եբաց զբերան իւր և առէ: Հասեալ մերձ ի սահմանս Հայոց՝ մտանէր ի քաղաքն Փայտակարան: Իսկ կորովին Վարդան իւրովք քաջ նիզակակցօքն

ոչ սակաւ նախաճիրս ի տեղւոյն գործեաց: Ընդդէմ լեւիմն Կալկա-
սայ կողմնակալ հիւսիսոյ կարգէր զմեծ և զհզօր ազգն: Զայսու
ժամանակաւ թագաւորեաց Յունաց ամբարիշտն Յովիանոս: Փու-
թանակի անցանէր ընդ մեծ գետն Կար անուն և պատահէր նմա
մերձ ի սահմանս Վրաց հանդէպ Խաղխաղ քաղաքի: Թագաւորէ
փոխանակ նորա Մարկիանոս կայսր: Յառաջ մատեաւ Ղևոնդ երէց
և թարգման կացոց զՍահակ եպիսկոպոս:

Վարժություն 158. Թարգմանեցէ՛ք գրաբար՝ որոշող հողը
դնելով կամ զանց առնելով գրաբարի կանոններին համապատաս-
խան:

Աշխարհը լայն է և ընդարձակ: Հույները և պարսիկները հին
ժողովուրդներ են: Նրա որդիները և զուստրերը շատ են: Աստղերը
փայլում են երկնքում: Բոլոր հեթանոսները գիտեն արդ արվես-
տը: Թագավորի հրամանը կատարվեց: Ամսի չորրորդ օրը բոլորը
հավաքվեցին: Պատերազմի վախճանը չէր երևում: Հրովարտակի
պատճենը կկարդան բոլոր մարդկանց առաջ (առաջի ամենայն
մարդկան): Կտրեց ծառի ճյուղերը: Կարդաց մեղաւորների անուն-
ները: Գնելի կինը լալիս էր: Հայոց նախարարները հավաքվեցին
մի գլուղում: Հույների թագավորը դեսպան ուղարկեց Հայաս-
տան (ի Հայո): Քաջ Վարդանն ընկավ պատերազմում: Թագավոր
Արշակը մեռավ բանտում:

Վարժություն 159. Բացատրեցէ՛ք այս գրքում եղած «Վասն
զտաղանտուն տալոյ» հատվածի մեջ հոդերի գործածությունը:

7. ԳԻՏԵԼԻՔ ԲԱՅԻ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐԻ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

§ 85. Բայի ժամանակները բացի իրենց հիմնական նշանա-
կությունից (տե՛ս § 34—38 և § 41—44), հաճախ ունեն նաև երկ-
րորդական նշանակություններ և գործածություններ:

1. Սահմանական եղանակի ներկան (§ 34) համապատաս-
խան է նաև արդի հայերենի ըղձական և ենթադրական եղանակ-
ների ապառնուն՝ գնամ=գնամ, կգնամ: Օրինակներ. Եթէ աշա-
կերտիմ (=աշակերտեմ) անուամամնութեանդ, երկոքինս յանգիւտ
կորուստն մատնիմք (=կմատնվենք) (Եղիշէ, 36): Տիրաբար հրա-
ման տուր ի ներքս, և ամենայն որ ինչ և ասես (=ասես)՝ վաղվա-
ղակի կատարի (=կկատարվի) (Եղիշէ, 42): Ընթերցի՛ր, այտի տե-
ղեկանաս (=կտեղեկանաս) (Եղիշէ, 29): Բայց եթէ ստեաց, նոյն

աւետարանն ածէ (=կրերի) զնա առ ոտս ձեր (Բուզ., 4-րդ, ԾԴ):
Գիտասցի՛ր՝ զի ո՛ր օր հասանէ (=հասնի) յերկիրն Հայոց, զնոյն
ձայն ածէ (=նույն ձայնով կխոսի) ընդ քեզ, զնոյն պատերազմ
նորոգէ (=կնորոգի) ընդ քեզ, զնոյն ձակատու և զնոյն թշնամու-
թիւն յուզէ (=կըզրգոի) (Բուզ., 4-րդ, ԾԴ):

2. Մի քանի բայերի ներկան՝ եմ, գամ, կամ (կա, գոյովթյուն
ունի իմաստով), ունիմ, գիտեմ աշխարհաբար թարգմանվում են
միայն սահմանականի ներկայով՝ եմ, կամ (գոյովթյուն ունեմ),
ունեմ, գիտեմ:

§ 86. 1. Սահմանական եղանակի անցյալ անկատարը բացի
իր հիմնական նշանակությունից (§ 35) համապատասխան է նաև
արդի հայերենի ըղձական և ենթադրական եղանակների անցյա-
լին՝ գնայի=գնայի, կգնայի: Օրինակներ. Եթէ բնութեամբ չար
ինչ էր (=լինէր) օձ, կամ չարի իրիք արարած, ապա շգտանէր
(=չէր գտնվի) ինչ ամենեին ի նմա օգտակար և ոչ զգոնանայր
(=չէր զգոնանա) երբէք ի գազանութեանէ անտի իւրմէ (Եղիշէ,
45): Նա թէ և ի շարէ ինչ էին (=լինէին) շարք արարեալք, ոչ ինչ
օգտակար ի նոցանէ գտանէր (=չէր գտնվի), այլ ամենեին իսկ
վնասակար (Եղիշէ, 46): Եւ զմիսն եթէ սիրտ ուրուք առնոյր և
ռատէր՝ ոչ վնասէր (=միսը եթէ մեկի սիրտը տաներ (առներ) և
ռոտեր՝ չէր վնասի) (Եղիշէ, 13): Զի եթէ էր (=լինէր, գոյովթյուն
ունենար) ինչ նհանգն անձնաւոր, ոչ երբեմն ի կնոջ կերպարանս
երևէր (=չէր երևա), և երբեմն փոկ լինէր (=չէր դառնա) և լու-
ղորդաց ընդ ոտս անկեալ հեղձուցանէր (=խեղդի), այլ կամ կինն
կին կայր (=կրմնար) կամ փոկն փոկ (Եղիշէ, 74): Նոյնպէս և
որ շահապետ վայրաց կոչեն՝ ո՛չ մերթ մարդ երևէր (=չէր երևա)
և մերթ օձ (Եղիշէ, 74—75): Թէ ձեր սրտի մտօք էր տուեալ
(=տված լինէիք) գերդումն... (Բուզ., IV, ԺԶ): Բայց թէ գիտէի
(=գիտենայի), թէ յայսմ հետէ կայցէ յովստին իմում և ի հնա-
զանդութեան բարեաւ ուխտիւ, մեծապէս մեծարանօք արձակէի
(=կարձակեի) զնա խաղաղութեամբ յիւր աշխարհն (Բուզ., IV,
ԾԴ): Զի եթէ անմահք իսկ էաք (=լինեիք) և մարթ էր մեզ մհ-
ռանել... (Եղիշէ, 41): Այլ սակաւիկ մի եթէ ի բաց քողացուցա-
նէիր (=հեռացնէիր) զփրումն տէրութեանդ և ընկերաբար գայիք
(=գայիր) ի պաջբար... ոչ աւելաբանութիւն համարէիր (=չէիր
համարի), այլ մեծագոյն զվերջին փրկութիւնն իմանայիր (=կը-
համարեիր՝ կիմանայիր), ազատութեան մարդոյն զյանցաւորու-
թիւնն զնէիր (=կվերագրեիր՝ կդնէիր) (Եղիշէ, 32):

2. Անցյալ անկատարը գործածվում է նաև պատմական ժա-

մանակի իմաստով, աշխարհաբարի ներկային կամ անցյալ անկատարին համապատասխան: Այս նշանակությամբ հաճախ միևնույն նախադասության մեջ գործ են ածվում անց. կատարյալը և անկատարը, կամ անց. անկատարը և ներկան և կամ այս երեքն էլ: Օրինակ՝ իբրև տեսին (անց. կատ. = տեսան) ժողովուրդն՝ օրհնէին (անց. անկ. = օրհնեցին) զաստուածս իրեանց (Դատ., ԺԶ, 24): Ապա հարցանէր (անցյալ անկ. = հարցրեց կամ հարցնում է) թագաւորն Պարսից Շապուհ և ասէ (ներկա = ասաց կամ ասում է) (Բուզ., IV, ԾԴ): Նախ ամենեքեան իբրև բազմեցան (անց. կատ. = բազմեցին) յիւրաքանչիւր շափու, յետոյ ածէին բազմեցուցանէին (անց. անկ. = բերին բազմեցրին) զարքայն Արշակ (Բուզ., IV, ԾԴ): Յորժամ ածին ժողովեցին (անց. կատ. = բերին հավաքեցին) զամենայն զգերին քաղաքին ի մի վայր և անցուցին (անց. կատ. = անց կացրին) ըստ Տափերն կամուրջ և առնէին համար (անց. անկ. = համարեցին) գերտյն, ի մէջ շերտափակ զօրացն պատէին (անց. անկ. = շրջապատեցին), ասեն (ներկա = ասացին) զօրագլուխն Պարսից... (Բուզ., IV, ԾԵ):

§ 87. 1. Ստորադասական եղանակի 1-ին և 2-րդ ապառնի ժամանակները մեծ մասամբ նույն նշանակությունն ու գործածությունն ունեն (տե՛ս §§ 36, 42) և հաճախ նույն իմաստով փոխեփոխ գործածվում են միևնույն նախադասության մեջ: Օրինակ. Ես և դու և ամենայն բազմությունը հանդերձ արի թագաւորաւդ այնպէս աշակերտեսցուք (= աշակերտենք) աստուածային զրոյց, զի և ի տանջանացն ապրեսցուք (= փրկվենք) և զշփոխս արհամարհեսցուք (= արհամարհենք) և յանշէջ հրոյն զերծանիցիմք (= ազատվենք) և զարքայութիւն ժառանգիցեմք (= ժառանգենք) և անցաւոր կենօքս զանանց մեծութիւնն անվարկաճան ունիցիմք (= ունենանք) (Եղիշէ, 36—37): Բազումք ի ձէնջ ի խորշակէ յերթալն սատակիցին (= կմեռնեն) և մնացեալքն անկցին (= կրնկնեն) ի բերդս ամուրս (Եղիշէ, 48): Զի եթէ թողուցուք (= թողնեք, ներեք) մարդկան զյանցանս նոցա, թողցէ (= կթողնի, կների) և ձեզ հայրն ձեր երկնաւոր (Մատթ., Զ, 14):

Մանրություն. Այս ժամանակներն աշխարհաբար կարող են թարգմանվել նաև սահմանականի ապառնիով՝ զնայցեմ, գնացից = գնալու եմ: Այս նշանակությամբ, սակայն, գրաբարում կա համապատասխան բաղադրյալ ժամանակ՝ գնալոց եմ (§ 51.2):

2. Ստորադասականի այս երկու ապառնիները արգելական նշանակությամբ գործածվում են մի՛ր բառի հետ: Օրինակ՝ մի՛

զնայցէք (= չգնաք) ըստ օրինաց ազգացն, զորս մերժեցից ես ի ձէնջ (Ղևտ. Ի, 23): Մի առնիցէք (= չանեք, մի արեք) անիրաւութիւն ի դատաստանի (Ղևտ. ԺԹ, 35): Արթուն կացէք, և աղօթս արարէք զի մի՛ անկանիցիք (= չընկնեք) ի փորձութիւն (Մատթ., ԻԶ, 41): Շնչրիք և աղուսք և նապաստակք մի՛ մեռցին (= չսպանվեն) (Եղիշէ, 52): Յորժամ ողորմութիւն առնիցես, մի՛ զխաւսցէ (= թող չիմանա) ձախ քո զինչ գործէ աջ քո (Մատթ., Զ, 3): Ի վերայ ձեռաց բարձցեն զքեզ, զի մի՛ երբէք հարցես (= չդիպցնես, չխփես) զբարի զոտն քո (Մատթ., Դ, 6):

Մանրություն. Մի՛ արգելականի և ոչ բացասականի տարբերությունն այն է, որ առաջինը արգելական է՝ կամական, ցանկության նշանակություն ունի. մի՛ տեսցու՛մ. մի՛ զնայցէք նշանակում են չտեսնենք, չգնանք. իսկ ոչ բարեք գործածվում է միայն ժխտելու համար եղելությունը. նույն բայաձևերը ոչ ժխտականով՝ ոչ տեսցում, ոչ մնայցէք նշանակում են՝ չենք տեսնի, չեք մնա:

Ոչ բացասականը կարող է դրվել սահմանական ներկայի, անցյալ անկատարի, անցյալ կատարյալի, ինչպես և ստորադասականի ապառնի ժամանակների վրա՝ կազմելով ժխտական խոնարհում, իսկ մի՛ արգելականը դրվում է միայն ապառնի ժամանակների վրա (տե՛ս վերեի օրինակաները), բացի դրանից կազմում է նաև հրամայականի արգելական ներկան (§ 37), երբեմն դրվում է նաև անորոշ դերբայի վրա. օրինակ՝ Այլ ես ասեմ ձեզ, ամենեկին մի՛ երդնու՛ (Մատթ. Ե, 34): Մի՛ կոպարիշտ լինել, որպէս ոմանք ի նոցանէ (Ա. Կորնթ. Ժ, 7):

Երբեմն բայը զեղչվում է և մնում է միայն մի՛ բառը, օրինակ. Կամի՛ս, զի երթիցուք քաղեսցուք զայն ի բաց. և նա ասէ. մի՛ (Մատթ. ԺԳ, 29): Մի՛ խոտորիցիս յաջ և մի՛ յահեակ (Առակք, Դ, 27): Պատահեցէ՛ք զսիրտս ձեր և մի՛ զհանդերձս:

§ 88. Ուշադրություն պիտի դարձնել 1-ին և 2-րդ ապառնիների հետևյալ տարբերության վրա:

1. Ստորադասական եղանակի 1-ին ապառնին կարող է համապատասխան լինել նաև արդի հայերենի սահմանականի ներկային.

ա) Հարցական նախադասություններում. օրինակ՝ Զարիքն որ լինին, ուստի՞ իցեն (= որտեղից են) (Եզնիկ, 20): Զո՞ր ինչ յարարածոցն բարի կարծիցեն (= են կարծում) կամ զո՞ր ինչ չար (Եզնիկ, 8): Միթէ՞ իմաստնազո՞յն իցես (= ես) քան զԴանիել (Կոթին, 28): Ասա դու մեզ պատճառս վնասուն, եթէ՞ օրէ՞նքն մեռ

պատճառք իցե՞ն (=են) անվաստակ լինելոյ առաջի քո (Եղիշէ, 46):

բ) Ենթադրական ու թեական նախադասութիւններում, ուրիշի խոսքերում (ուրիշի կարծիք ու միտք), անուղղակի հարցական նախադասութիւններում և առհասարակ այն նախադասութիւններում, որոնք կապվում են քէ, եթէ, զի շաղկապներով կամ մի հարաբերական բառով. օրինակներ՝ Զաղեքսանդրէ խաբէին դեւք՝ թէ կենդանի կայցէ (=է) (Եղիշէ, 73): Է երբէք, զի մին փախուցեալ երթայցէ (=գնում է) անձնապուր ուրեք զկենան անձին շահել... (Եղիշէ, 15): Բայց ինքն եթէ իցէ և եթէ չիցէ (=թեկա թե չկա), զայն ոչ գիտէ (Եղիշէ, 11): Արուեստն ոչ եթէ յընթերակացէ ինչ խմբէ՝ որ ի բնութիւնսն իցէ (=է, կա), առնու զարուեստգիտութիւնն, ալլ... (Եղիշէ, 20): Տեսանե՞ս, զխաղ դալակիցի (=խնչակա է դատում, չարչարում), տկար զօրութեամբն առնիցէ (=շինում է) դադարս անձին (Բարսեղ Կես.): Ուստի՞ զիտիցես (=գիտես), թէ չիցէ (=չէ) քան զքեզ լաւ: Էին աշխատեալք և ցրուեալք, իբրև զոչխարս, որոց ոչ իցէ հովիւ (=որոնք հովիվ չունեն):

2. Ցանկութիւնն ըղձականի նշանակութիւնմբ հաստատական բայերը գործածվում են սովորաբար երկրորդ ասպանիով. օրինակ՝ Յարուցեալ գնացից (=վեր կենամ գնամ) առ հայր իմ և ասացից (=ասեմ) ցնա (Ղուկ. ԺԵ, 18): Եկ եղբորորդի իմ, ելցուք (=եկնենք, դուրս գանք), յազարակս, ազցուք (=զիշերենք. օթեկանենք) ի շէնս և ի պարտէզս (Երզ, է, 11): Այս գործածութիւնն ժամանակ 2-րդ դեմքով դրված բայը հաճախ կարելի է թարգմանել հրամայականով՝ հորդորական իմաստով: Օրինակ՝ Յարիցես անդրէն գնացես (=վեր կըկենաս նորից կըգնաս, կամ՝ վե՛ր կաց նորից գնա՛) առ եպիսկոպոսն և ասացես (կասես, կամ՝ ասա՛) ցնա (Բողոք, IV, Բ):

Վարժություն 160. Բերված նախադասությունները թարգմանելով որոշեցե՛ք, թե սահմանականի ներկայով դրված բայերը աշխարհաբարի ո՛ր ժամանակներից են համապատասխանում:

Ասեմ դարձեալ ցնոսա. և զբնութիւն կրակիդ զի՛նչ իմանայք. արարի՛չ կարծէք, թէ արարած: Ասեն ամենեքեան միաբան. Արարիչ մեք զդա ոչ գիտեմք. Եթէ շատ մատուցանեմք նմա զկերակուրն յոյժ քաղցնու. և եթէ բնաւ չտամք, ամենեկին անցանէ. և եթէ մոտ երթամք և երկիր պագանեմք, կիզու զմեզ. և եթէ ոչ երթամք մօտ ամենեկին, մոխիր լինի: Եթէ ժպրհնացին և լի-

նիցին երկու թագաւորք միոյ աշխարհի, աշխարհն եղձանի և թագաւորութիւնքն խանգարին: Յորժամ արգելուս և փակես զամենեկեան ի հեռաւոր օտարութեան, կատարին խորհուրդք կամաց քոց. և որպէս երևիս ի դենիս մերում, տիրես դու և երկրին Քուշանաց և Յոյնք իսկ ոչ ելանեն ընդ քո իշխանութիւնդ: Կուցաց զնախարարս ալազգեացն և ասէ: Դի՛ք ի վերայ իմ զմեզս արքայի, թող բառնամ:

Վարժություն 161. Բերված նախադասությունները թարգմանելով որոշեցե՛ք, թե սահմանականի անցյալ անկատարով դրված բայերը աշխարհաբարի ո՛ր ժամանակներից են համապատասխանում:

Բազում անգամ մարտնչէր ընդ այնոսիկ, որ ոչ ընդ նովին օրինօք մտանէին: Թէպէտ և գանձն յարքունիս պարսկաց երթայր, սակայն այրուծին Հայոց բովանդակ ի ձեռն նախարարացն առաջնորդէր ի պատերազմի: Յետ բազում աւուրց զօրադուխն Պարսից խաղայր գայր ամենայն հեթանոսական բազմութեամբն. և եկեալ հասանէր յաշխարհն Հայոց: Եթէ ոչ ձիւն և սառնամանիք պնդէին զլերինս, արմատք խոտոց ոչ պարարէին. և եթէ ոչ տօթ ջեռուցանէր զանդաստանս, պտուղք ոչ հասանէին: Եթէ բռնաւոր ոք ինչ էր նա, ոչ յատուծոյ խնդրեալ առնոյր օճան և ապա միւտր ի փորձութիւնս. և եթէ կանխագէտ էր, ոչ մատչէր փորձել: Պարտ էր քեզ արկանել զարծաթդ իմ ի սեղանաւորս և ես եկեալ տոկոսեօք պահանջէի զիմն:

Վարժություն 162. Բերված նախադասությունները թարգմանելով որոշեցե՛ք, թե ստորադասական եղանակի ապառնի ժամանակներով դրված բայերը աշխարհաբարի ո՛ր ժամանակներից են համապատասխանում:

Երթայցես ի Բաբելոն և տեսցես և ընթեռնուցուս զամենայն զբանդ զայդոսիկ: Անիրաւութիւն ի դատաստանի մի՛ առնիցես և ահն աղբատի մի՛ առնուցուս և մի՛ երեսաց աշադցես հարստի: Երթիցեք զհետ աստուածոց օտարաց, զորս ոչ գիտիցէք: Ե՛րբ իցէ, զի տեսից զքեզ: Ստակեացուք զգորութիւն նոցա, զի բարձրացի կողմն ճշմարտութեան: Տեսանե՞ս զխաղ դալակիցի, տկար զօրութեամբն առնիցէ դադարս անձին: Չարիքն որ լինին, անձի՞նք ինչ իցեն, թէ արգասիք անձանց: Ուստի՞ զիտիցես ով մարդ, թէ չիցէ քան զքեզ լաւ: Հարց, թէ ո՛յր որդի իցէ պատանեակի:

Հարցանէր, թէ զի՛նչ իցէ այն: Ինքն (= արեգակն) եթէ իցէ և եթէ չիցէ, զայն ոչ գիտէ:

Վարժ. 163. Դուրս գրէք ընթերցարանի «Անառակ որդին» պատմվածքի մեջ եղած դիմավոր բալերը, որոշեցէ՛ք դրանց ժամանակը, դեմքը, թիվը և նշեցէ՛ք, թե դրանցից յուրաքանչյուրն աշխարհաբարի ո՛ր ժամանակին է համապատասխանում տվյալ նախադասության մեջ:

8. ԴԵՐԱՆՎԱՆԱԿԱՆ ՄԱԿԱՅՆՆԵՐԻ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

§ 89. Յուցական, հարցական և անորոշ դերանունների մի քանի հոլովածներ գործածվում են որպես մակբայներ տեղ ցույց տալու համար: Դրանցից առանձնապես կարևոր են ներթելում դերվածները.

Հարցական	Յուցական	Անորոշ
1. յո՞ւ, յո՞ւմ	այսր, այդր, անդր	ուրեք
2. ո՞ւր, —	աստ, այդր, անդ,	ուրեք
3. ուստի՞, —	աստի, այտի, անտի,	ուստեք

ա. Մրանցից առաջին շարքի բառերը առանձին գործածվում են որպես մակբայ, երբ նախադասության բայը ցույց է տալիս գործողության ուղղվելը դեպի մի տեղ. այդ դեպքում յո՞ւ, յո՞ւմ հարցականը նշանակում է ո՞ւր. այսր, այդր, անդր յուցականները նշանակում են (դեպի) այստեղ, այդտեղ, անտեղ. ուրե՛ք անորոշը՝ մի տեղ: Օրինակ՝ Յերեսաց քոց ես յո՞ւ փախեայց: Տէր յո՞ւմ երթաւ (Յովհ. ԺԳ, 36): Բերէք այսր զայն (Մատթ. ԺԳ, 48): Փախեան անդր ամենայն արք և կանայք (Դատ. Թ, 51): Եկեսցուք այդր: Ոչ ուրեք առաքեցայ:

բ. Երկրորդ շարքի բառերն առանձին գործածվում են, երբ նախադասության բայը ցույց է տալիս մի տեղում լինելը կամ կատարվելը և համապատասխանաբար նշանակում են. ո՞ւր հարցականը՝ ո՞րտեղ. աստ, այդր, անդ անորոշները՝ այստեղ, այդտեղ, անտեղ. ուրե՛ք անորոշը՝ մի տեղ: Օրինակ՝ Ո՞ւր առնէր զյաշտըն կամ ի՞նչ (Եզնիկ, 83): Ոչ գոյ քեզ այդր հանգիստ (Միքիէ, Բ, 10): Անդ եմ ես ի մեջ նոցա (Մատթ. ԺԸ, 20): Զոր արարեր ի Կափառնայում՝ արա՛ և աստ ի քում գաւառի (Ղուկ., Գ, 23): Թերևս ուրեք գտանել կարացեն (Ագաթ. § 151): Յայտ է, թէ ուրեք ծածկի արեգակն (Եզնիկ, 149):

գ. Երրորդ շարքի բառերը առանձին գործածվելով համա-

պատասխանաբար նշանակում են՝ ուստի՞ = ո՞րտեղից. աստի, այդտի, անտի = այստեղից, այդտեղից, անտեղից (նաև՝ սրանից, դրանից, նրանից). ուստե՛ք = մի տեղից: Օրինակ՝ Զարիքն որ լինին, ուստի՞ իցեն (Եզնիկ, 20): Գնաց անտի նաուլ յանապատ տեղի առանձինն (Մատթ. ԺԳ, 13): Ել այտի (Գ. Թագ., Բ, 30): Առաջիք լերինս այսմիկ՝ փոխեաց աստի այդր, և փոխեսցի (Մատթ. ԺԷ, 19): Ուստեք ժողովելո՛ւ: Պատուիրեցի քեզ անտի (= նրանից) եւեթ շուտեկ:

դ. Ուրե՛ք, ուստե՛ք բառերի նշանակությամբ կա և ուրե՛մն: Այս բառերը գործածվում են նաև մի ածականի կամ ուրիշ մակբայի հետ, ինչպես՝ յո՞ւ ուրեք (= ո՞րտեղ, ո՞ւր), ո՞ւր ուրեք (= ո՞րտեղ), ամենայն ուրեք (= ամեն տեղ) հետի ուրեք (= հետո տեղ), այլ ուստեք (= ուրիշ տեղից), անտի ուստեք (= այն տեղից), ուրեմն (= այնտեղ), աստ ուրեմն (= այստեղ) և այլն: Երբեմն գործածվում են կրկնված՝ ուրեք ուրեք, (= տեղ տեղ, զանազան տեղեր), ուստեք ուստեք (այս ու այն տեղից, զանազան տեղերից):

§ 90. Այս բառերից ցուցականներն ու անորոշները գործածվում են նաև որպես ածական՝ դրվելով գոյականի վրա: Այդ դեպքում ցուցականները նշանակում են՝ այս, այդ, այն, իսկ անորոշները՝ մի, մի որե՛ք:

1. ա. Այս փմաստով այսր, այդր, անդր դրվում են ի նախորդով հաջցականի հետ: Օրինակ՝ էջ դու ի դաշտ այսր (Ա. Մակ., Ժ, 17), Եմուտ այրն ի տուն անդր (Մենդ. ԻԳ, 32):

բ. Աստ, այդր, անդ դրվում են ներգոյականի իմաստով գործածված՝ ի նախորդով տրականի հետ. օրինակ՝ թաքեայց ի դաշտի աստ (Ա. Թագ., Ի, 15): Հարան փ ճակատու անդ շորք հազարք արանց (Ա. Թագ., Գ, 7): Գրեցի ձեզ փ թղթի այդր (Ա. Կորնթ., Ե, 9):

գ. Աստի, այտի, անտի դրվում են բացառական հոլովի հետ. Օրինակ՝ էջ ի լեռնէ աստի (Մատթ. Ը, 1): Խնդրեցիք զվրեժ-խնդրութիւն իմ փոխանակ երկուց աչաց իմոց յայլադգեաց աստի (Պատ., ԺԶ, 28): Ել ի տապանէ այտի դու և կին քո (Մենդ., Ը, 16):

2. Նույն կիրառությամբ, սակայն, այս բառերը հաճախ սոսկ հոգի նշանակությամբ ունեն. աշխարհաբար թարգմանության մեջ այս դեպքում այդ բառերը կամ չեն արտահայտվում առանձին բառով կամ արտահայտվում են ն, ը հոդերով. օրինակ՝ երկու որդիք են յուրովայնի անդ (= որովայնում (ը), Եզնիկ, էջ 79): Ի պաղոյ անտի ծառն ճանաչի = պաղից (ն) է ծառը ճանաչվում (Մատթ. ԺԲ, 33): Զերկուան ի միոջէ պատճառէ անտի (= մի պատճառից (ը)) զնելով, ցուցին... (Եզնիկ, 141):

3. Ուրեֆ, ուստեֆ, նույն իմաստով նաև ուրեմն, բառերը նույնպես գործածվում են գոյականի հետ. մի, որեէ, ինչ որ իմաստով. օրինակ՝ Ոչ եթէ յանկեան ուրեք գործեալ իցէ այս (Գործք, ԻԶ, 26): Դատաւոր մի էր ի քաղաքի ուրեմն: Յազարակ ուրեմն, ի թշնամեաց ուստեք:

Վարժութիւն 164. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք՝ ուշադրութիւն դարձնելով ընդգծված բառերի նշանակութիւնը վրա:

30^ր թափեցից զդռնութիւն թիւնից, կամ ո՞ւր բացատրեցից զբազմութիւն նետիցն: Գնացեալ անտի եկն ի ծովեզերն Գալիլեացւոց և ելեալ ի լեառն նստէր անդ: Ասասշիբ լերինս ալմիկ՝ փոխեաց աստի անդր և փոխեացի: Անդ երանութիւն մեծատանց տայ, և եղկութիւն աղքատաց. և աստ երանութիւն աղքատաց, և վայ մեծատանց: Նիստ անդ, և մի՛ ուրեֆ ելանիցես անտի: Այսպէս ասէ ցարքայ. ել այտի. և ասէ Յակոբ, չեկանեմ, քանզի աստէն մեռանիմ: Յոտն կաց այդի, թող ես այդր բազմեցայց: Բարւոք է մեզ աստ լինել: Ուր գէշն իցէ, անդր ժողովեցին արծուիք: Ոչ մնացէ այդր քար ի քարի վերայ, որ ոչ քակտեցի: Մատիր այսր և կեր ի հացէդ: Յոր վայր մտանեն թշնամանք, անդ են և անարգանք: Մի՛ զնասցես աստի՝ մինչև եկից առ քեզ: Յայսմ վայրէ որ անդր մի՛ ժտեցի երթալ: Միթէ վասկա՞ծ ինչ ուստեֆ էր նմա: Ոչ ուրեֆ գտանեմք: Չարիքս որ լինին ուստի՞ իցեն:

Վարժութիւն 165. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք, որոշեցե՛ք, թե ո՞ր հոլովի հետ են դրված ընդգծված բառերը և ցուցական դերանունների ի՞նչ ձևերով կամ ինչ հոդով կարող են փոխարինվել:

Եղև ընդ նոսա յանապատի անդ, և շրջեցոյց զնոսա անդ ամս բառասուն... զի թերևս կարասցեն սակաւ մի փարատել ի սնտի ուսմանց անտի: Եկն եմուտ ի խորան անդ: Անդէն ի ներքս սպանին ի հնձանի անդ: Ես աւասիկ ախոյեան ելանեմ քեզ ի մերոց զօրաց աստի, և դու ի ինձ յունականաց այտի: Իսկ արդ մեզ յանապատի աստ ուստի՞ իցէ այնչափ հաց՝ մինչև յագեցուցանել զայսչափ ժողովուրդ: Ի խորանի անդ եղին: Ի գետ անդր մնացեն: Ելանիցէ հուր ի դժնկէ աստի: Ի դրախտի այդր մի՛ ուտիցէք: Է՛ջ դու ի դաշտ այսր: Հարան ի ճակատու անդ զօրք հազարք արանց: Նորա ալմիկ մի՛ կերիցեն, այլ ի յարովեան անդ:

Մին ի հազարամեայ յաշտն առնելոյ հազիւ լիներ և միւսն յառժամայն լերկուանալոյ անտի:

Վարժութիւն 166. Արտագրեցե՛ք՝ կետերի տեղը դնելով այսր, այդր, անդր, աստ, անդ, աստի, անտի, այտի բառերը՝ դրանց գործածութիւնն համապատասխան:

Բայց ինքն Գեղամ դռնայ անդրէն ի դաշտ... Անձամբ զանձն դարձոյց ի լաւէ ...ի յոռին: Տեսանէր զմի փղաց ...մեծապէս զարդարեալ: Ահա ջրհոր մի ի դաշտի... Իբրև թէ իշանիցէք ի դաշտ... Զկունք, որ ի գետ... են: Որ ննջիցէ ի տան...: Եկին ծառայքն ի տուն... Արձակէին զնոսա ի բանակէ...: Եկն եմուտ ի բանակ...: Եղև նա ի բանակի...: Բերեք... զայն: Յոտն կաց և զնա՛, զի ոչ գոյ քեզ... հանգիստ: Ասէ ցայնսսիկ, որ... կային: Փախեան... ամենայն արք և կանայք: Անդրէն անկեալ սատակեցան յանապատի... ամենեքեան: Սատակեաց անթիւ զօրս բազմութեան ի ժողովրդենէ...:

Վարժութիւն 167. Թարգմանեցե՛ք գրաբար՝ ընդգծված բառերի տեղ, դրանց իմաստին համապատասխան, օգտագործելով դերանվանական փոխարկներ:

Ո՞րտեղից եք գալիս և ո՞ւր եք գնում: Ո՞րտեղ ես ապրում: Այս դաշտում շատ աղբյուրներ կան: Ի՞նչ ես անում այդ փավարում: Եկավ այն գյուղից, զնաց այն քաղաքը: Ազատեց նրան այդ ավազակից: Հեծյալները մոտեցան այն դաշտին: Այստեղից հեռանալով հավաքվեցին այնտեղ: Այդ նախարարներից մեկին ուղարկեցին այնտեղ: Մենք այստեղ ենք, իսկ դուք այնտեղ եք: Դուք չեք հասնի այնտեղ, մնացեք այստեղ: Բոլորը հեռացան այնտեղից, այնտեղ ոչ ոք չկա: Նավաստիներն իջան այդ նավից: Այն ժամանակվանից սկսվեց կռիվ: Եկան (եկին) զանազան տեղերից: Ոչ մի տեղ չէր երևում նա: Նրան կգտնեն մի ուրեէ տան մեջ:

կան—են, զոն

ի՞նչ ես անում—զի՞նչ առնես

եկավ—եկն

ոչ ոք չկա—չիք որ

մոտեցան—մերձեցան

հավաքվեցին—ժողովեցան

ավազակ—հէն

չեք հասնի—ոչ հասանիցէք, ոչ հաս-
չիք

9. ՀԱՐԱԲԵՐԱԿԱՆ ԴԵՐԱՆՈՒՆ

§ 91. 1. Հարաբերական որ դերանունը (§ 10.2) կապում է երկրորդական նախադասութիւնը գլխավորի հետ: Որպես հա-

բաբերական բառ գործածվում են նաև *n af*, *qinē*, *nor*, *nuatē*, *jor-*
dam, *orayē* և այլն: Հարաբերական բառերով կապված երկրոր-
դական նախադասությունները կոչվում են երկրորդական հարա-
բերական նախադասություններ: Դիտարկելով նախադասության մեջ
սովորաբար լինում է մի հարաբերակալ բառ, որին վերաբերում է,
կամ որին ակնարկում է հարաբերականը:

2. Հարաբերական *or* դերանունը թվով համաձայնում է գըլ-
խավոր նախադասության մեջ եղած հարաբերակալին, ինչպես՝ *ի*
խորհուրդ կոչէր զպաշտօնեայս ձախակողմանն, որք կապեալ էին
ի կռապաշտութեան (Եղիշէ, 8): Բայց շատ անգամ հոգնակի հա-
րաբերակալի հետ հարաբերականը մնում է եզակի թվով առանց
համաձայնելու (մանավանդ ուղղ. և հայց. հոլովով դրվելիս) մինչ-
դեռ երկրորդական նախադասության բայը դրվում է հոգնակի՝
համաձայն հարաբերակալի թվի. օրինակ՝ *Տեսի ես զամենայն*
առաւելայս, որ արարեալ են ի ներքոյ արեգական (Ժողովող, Ա,
14): Բազում անգամ մարտնչէր ընդ այնոսիկ, որ ոչ ընդ նովին
օրինօք մտանէին (Եղիշէ, 6): Պնդէ ամրացուցանէ զկղզիսն, որ
են ի միջի նորա (Բ. Կեսար.): Հայեցայ ես յամենայն առաւս իմ.
զոր արարին ձեռք իմ (Ժողով., Բ, 11):

3. Հարաբերական երկրորդական նախադասությունը գըլ-
խավոր նախադասությունից հետո է ընկնում, բայց կարող է
ներանից առաջ ընկնել, կամ ընկնել նրա (գլխավոր նախադասու-
թյան) մեջ. օրինակ՝ *Որ համբերեսցէ ի սպառ, նա կեսցցէ: Զորմէ*
գրեաց Մովսէս և մարգարէքն՝ գտաք զՅիսուս: Այրիք, որ ի նոսա
էին, եղևն վերստին հարսունք առաքինութեան (Եղիշէ, 202): Զա-
մենայն, զոր ինչ ասաց ի ժամանակին, կատարեաց ըստ կամաց
նորա (Եղիշէ, 7):

4. Հաճախ գլխավոր նախադասության հարաբերակալը զեղչ-
վում է և միայն *or* հարաբերականից իմացվում է նաև բացակա
հարաբերակալը: Այդ դեպքում հարաբերական *or* դերանունը նշա-
նակում է որոշյալ իմաստով՝ *նա որ*, *այն որ*, *անորոշ իմաստով՝*
ով որ, *ինչ որ*, *որը որ*, *որ մեկը որ*, *այն ինչ որ*. օրինակ՝ *Մի՛*
ինչ վերտեսցին, որ (=նրանք որ) արարածոցն երկիր պա-
գանեն (Եզնիկ, 77): Զոր (=այն որ, այն որին) շահապետ վայ-
րաց կոչեն, ո՛չ մերթ մարդ երևէր և մերթ օձ (Եզնիկ, 74): Թա-
գաւոր ոչ զիրն միայն տացէ պարտիս, այլև որոց (=նրանց.
որոնց) եղև պատճառք ի կորուստ (Եղիշէ, 15): Եւ այսու ամենալ-
նիւ յայտ է թէ զոր (=այն որ, այն ինչ որ) առ աստուածս ունին,
անարգեն շատք և անպատուեն (Եզնիկ, 12): Հատո՛ւ ինձ զոր

(=ինչ որ) պարտիս (Մատթ., ԺԸ, 29): *Որ (= ով որ) զմահ ոչ*
գիտէ, երկնչի ի մահուանէ (Եղիշէ, 14): Մատուցեալ որ (=նա որ)
դհինգ քանքարն առ՝ մատուց ալ ևս հինգ քանքար (Մատթ. ԻՅ,
20): *Որպէս և տեսանեմք իսկ ոչ միայն ի շափաւոր մարդիկ, այլև*
յոր (=նրա մեջ որ) մեծն է քան զամենայն (Եղիշէ, 14): *Որոց*
(=նրանց որոնց) ոգիքն թուացեալ են յերկնաւոր առաքինութե-
անէն, յոյժ ընդ ահիւ անկեալ է բնութիւն մարմնոյ (Եղիշէ, 14):
Երանի որում (=նրան որին, ում որ) թողութիւն եղև: Որում (=ին-
չով որ) դատիս զընկերն՝ զանձն քո դատապարտես:

Նույն ձևով կիրառվում են նաև մյուս հարաբերական բառերը՝
որ որք, *որ ինչ, ո որք, ո, ում*. օրինակ՝ *Որ որք (=ով որ) ոչ կամօք*
ինչ գործէ, ընդ այնր պատիժ չպարտի կրել (Եզնիկ, 37): *Ոյր գու-*
ցէ (=ով որ ունի) տացի նմա և յաւելցի (Մատթ., ԺԳ, 12): *Զինչ*
և (=ինչ որ, ինչ էլ որ) փնդրեսցես, տաց քեզ (Բուդ., 5-րդ, է):
Զոր ինչ (=ինչ որ) խնդրեսցերն երթ տուեալ լիցի քեզ (Բուդ.,
5-րդ, է):

5. *Որ* հարաբերականը, որ երկրորդական նախադասության
կազմի մեջ է մտնում, երբեմն դրվում է ոչ թե երկրորդական,
այլ գլխավոր նախադասության իմաստի պահանջած հոլովով՝ ար-
տահայտելով նաև գլխավոր նախադասության մեջ բացակայող
հարաբերակալի իմաստը. օրինակ՝ *Նաև զմարդոյ յիրաւի ասեմք,*
կրել պատուհաս ընդ որոց գործիցէ (Եզնիկ, 36): *Փոխանակ՝...*
կրել պատուհաս ընդ այնոցիկ, զոր (կամ զորս) գործիցէ: Որում
աճապարեալ հասանէ սպարապետն Հայոց Սմբատ և զօրս (=զայ-
նոսիկ որ կամ որք) ընդ նմայն էին կոտորեալ՝ ձեռքակալ առնէ
զվատջուէրն (Խոր. 3-րդ, 1է): *Երևի որոց (=այնոցիկ որ կամ*
որք) ոչ թերահաւատեն ի նմանէ: Որպէս ազոխ ատամանց վնա-
սակար է և ծուխ աչաց, նոյնպէս և անօրենութիւն որոց (=այնո-
ցիկ որ կամ որք) վարին նովաւ (Առակ, Ժ, 26):

6. *Որ* հարաբերականն ունեցող երկրորդական նախադասու-
թյան բայը, մանավանդ եւ բայը, երբեմն զեղչվում է. օրինակ՝
Անկաւ տունն ի վերայ ամենայն նախարարացն և ի վերայ ամե-
նայն ժողովոյն որ ի նմա (Դատ., ԺԶ, 30). փոխանակ՝ որ էին
ի նմա: Ասէ Սաւուղ ցապտանեակն իւր որ ընդ նմա (Ա. թագ., Թ.
5). փոխանակ՝ որ էր ընդ նմա: Իսկ զծայր քաղաքին և որ ինչ ի
նմա հրաշակերտութիւնք՝ բազմաց ի մարդկանէ ոչ հասու լեալ և ոչ
պատմել է կարողութիւն (Խոր., 1-ին, ԺԶ). փոխանակ՝ ...և որ
ինչ ի նմա հրաշակերտութիւնք են (կամ՝ զոն, իցեն): Նոյնպէս և
որ զերկուսն՝ շահեցաւ ալ ևս երկուս (Մատթ., ԻԵ, 17). փոխա-

նակ՝ նոյնպէս և որ զերկուսն առեալ էր կամ առ, շահեցաւ այլ ևս երկուս: Իբրեւ եկին որք զմեծասաններորդ ժամուն, առին մեն մի դահեկան (Մատթ., Ի, 9). փոխանակ՝ իբրեւ եկին, որք զմեծասաններորդ ժամուն եկեալ էին, առին...:

Մանրոյրյուն. Աշխարհաբար թարգմանելիս հարաբերական ունեցող բարդ նախադասութիւնը կարելի է վերածել պարզ նախադասութեան՝ վերացնելով հարաբերականը և երկրորդական նախադասութեան բայը վերածելով ենթակայական, երբեմն էլ հարակատար դերբայի: Օրինակ՝ Որ ունիցի ականջս լսելոյ՝ լսելցէ (Մատթ., ԺԱ, 15) = Ով որ լսելու ականջ ունի, կամ՝ ականջ ունեցողը թող լսի: Որ արձակիցէ ղկինն իւր՝ տացէ նմա զարձակմանն (Մատթ., Ե, 31) = Ով որ արձակի իր կնոջը, կամ՝ իր կնոջն արձակողը, թող տա նրան արձակման թուղթ: Իբրեւ տեսին ծառայակիցքն նորա ոչ ինչ եղեն, տրտմեցան յոյժ (Մատթ., ԺԸ, 31) = Երբ տեսան նրա ծառայակիցները այն ինչ եղել էր, կամ եղածը, խիստ տրտմեցին: Որ զմին առ զնաց, փորեաց զերկիր... (Մատթ., ԻԵ, 18) = Նա որ մեկն էր առել, կամ մեկն առնողը, զնաց փորեց գետինը:—Նմանապէս՝ Անկաւ տունն ի վերայ ամենայն նախարարացն և ի վերայ ամենայն ժողովոյն որ ի նմա (Դատ., ԺԶ, 30) = Ընկալ տունը բոլոր նախարարների և նրա (տան) մեջ եղած բոլոր ժողովրդի վրա:

Վարժություն 168. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք՝ ուշադրություն դարձնելով հարաբերական դերանվան իմաստի վրա:

Զոր ասեմ ձեզ ի խաւարի՝ ասացէք ի լոյս, և զոր լսէք յունկանէ՝ քարոզեցէք ի վերայ տանեաց: Գնացէք պատմեցէք Յովհաննու՝ զոր լուայք և տեսէք: Երանեալ է որ ոչ գայթակղեսցի լիս: Ապա խօսել սկսան որ եկեալ էին ի թագաւորէ անտի: Պատմեցին նոցա որ եղև ի բանակին: Ծագեա՛ զողորմութիւնս քո՝ ոչք ճանաչեն զքեզ, զարդարութիւնս քո որ ուղիղ են սրտիւք: Դուք ոչ մտանեք և որ մտանելոց են՝ արգելուք: Մտցէ ի տունս զողոց և ի տունս, որ երգնուցուն սուտ: Փրկեա՛ զորս ի մահ տանին: Սակաւք են որ գտանեն զնա: Երանի որ քաղցեալ և ծարաւի իցեն արդարութեան:

Վարժություն 169. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք: Արտագրեցե՛ք՝ վերականգնելով զեղչված հարաբերւալը այն (կամ մա) դեր-

անվամբ և դնելով որ հարաբերականի հոլովով, իսկ որ հարաբերականը դնելով երկրորդական նախադասության իմաստի պահանջած հոլովով՝ համաձայն § 91.5-ի:

Որպէս ազոխ ատամանց վնասակար է և ծուխ աշաց, նոյնպէս և անօրէնութիւն՝ որոց վարին նովաւ: Դուք երկիր պագանե՛ք՝ որում ոչն զիտէք, մեք երկիր պագանեմք՝ որում զիտեմքն: Քաղցր է տէր՝ որոց սպասեն նմա յաւուր նեղութեան և ճանաչէ՝ զորս պաւինին ի նա: Երկիր պագին՝ որոց արարին մատուրք նոցա: Արժանի որոց զործեցաքն առնումք զհատուցումն: Գտին ժողովեալ զմեծասանսն և զորս ընդ նոսայն էին: Ոչ ոմեք պատմեցին յաւուրսն յայնոսիկ և ոչինչ յորոց տեսինն:

Վարժություն 170. Բացատրեցե՛ք այս գրքում եղած «վասն գտադանտան տալոյ» հատվածի մէջ հարաբերական դերանվան նշանակությունը աշխարհաբար թարգմանությամբ:

ԿՐԿՆՈՂԱԿԱՆ ՎԱՐՇՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ԱՅՆ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐ

Վարժություն 171. Այս գրքից կարդացած գրաբար հատվածների մէջ գտեք 10 բառ, որոնք աշխարհաբարում չեն գործածվում. դուրս գրեք դրանք և բացատրեցեք դրանց իմաստը՝ օգտվելով բառարանից:

Վարժություն 172. Այս գրքից կարդացած գրաբար հատվածների մէջ գտեք 10 բառ, որոնք գործածվում են մասնաւորի հայերենում, բայց հնչյունափոխված. դուրս գրեք դրանք և գրեցե՛ք դրանց աշխարհաբարյան ձևը: Օրինակ՝ գրաբար՝ **զագաթն, ցորեան, առնել, տեսանել.** աշխարհաբար՝ **զագաթ, ցորեն, անել, տեսնել:**

Վարժություն 173. Զեր կարդացած գրաբար հատվածների մէջ գտեք 5—6 բառ, որոնք աշխարհաբարից տարբեր իմաստ կամ իմաստներ ունեն. դուրս գրեք այդ բառերը և բացատրեցե՛ք դրանց իմաստների տարբերությունը գրաբարում և աշխարհաբարում՝ օգտվելով բառարաններից: Օրինակ՝ **ըմբռնել**, գրաբարում այլ իմաստների հետ ունի մասնաւոր ըմբռնել, ձեռքը գցել իմաստը, որ չկա աշխարհաբարում:

Վարժություն 174. Կազմեցե՛ք գրաբար նախադասություններ գործածելով հետևյալ բառերն ու դարձվածները:

Տիւ, յազազս, ուրեք, ամ, կոյս (=կողմ), մարմեղ, զմտաւ
ածել, ի բաց դարձուցանել, աշխատ առնել, զենուլ, զուարակ,
բուռն հարկանել, ակն ունիլ:

Վարժություն 175. Թարգմանեցե՛ք աշխարհաբար, որոշեցե՛ք
ընդգծված բառերի իմաստը բերված նախադասություններում:
Բացատրեցե՛ք, թե նույն բառերն ի՞նչ իմաստով են գործածվում
աշխարհաբարում:

Աւուրք հաւուստ անցին ի վերայ իրացն գործելոց: Առնուին
զզանձս թազաւորին Պարսից յաւարի, և ըմբռնէին զտիկնաց տի-
կինն ևս հանդերձ ալլովք կանամբք: Յո՞ թափեցից զդառնութիւն
թիւնից, կամ ո՞ւր բացաւրեցից (անորոշ դերբայ՝ բացատրել)
զբազմութիւն նետիցն: Գունդք անմենայն զօրացն Շապհոյ և հա-
յել ի նոսա լոկ ոչ իշխէին: Արդ զի՞նչ արարից մեղուցեալ ան-
ձամբս, որ չեմ ապրելոց (անորոշ դերբայ՝ ապրել) յահագին
հրոյն: Կէսք նստելով ուտէին, և յուտելն հասարակ բաշխէին տե-
րանց և ծառայից: Երիվարք նոցա ոչ վաստակէին (անորոշ դեր-
բայ՝ վաստակել) յընթացս և ոչ նոքա ձանձրանային ի ժողովել
զաւարս:

Վարժություն 176. Կարդացե՛ք և թարգմանեցե՛ք. որոշեցե՛ք
ընդգծված հարկանել, ունել, կատարել, կեանք, ոստ բառերի
տարբեր իմաստները բերված նախադասություններում:

Զդանակն զոր ունէր ի ձեռինն, որով զմիրզն կամ զամիճն
կամէր ուտել՝ եհար ի սրտի իւրում: Հարկանէր տաւիղս: Հրաման
տայր թազաւորն Շապուհ զկէս յատակին իւրոյ խորանին հաւ-
կանել ի բերեալ հողոյն հայոց: Ասկա սպասեալ Յոհաննու բուռն
հարկանէր զերասանակաց ձիոյն: Ի կնոջն Գնեւայ զանարժան
սիրով հաւաւ Տիրիթն: Զանի հաւեալ յարքայէն՝ գիշերի փախըս-
տական լինէր: Ի նուաճել իւրեանց ձայնիցն՝ իրքն յայտնեալ
հոշակ հարկանէր:—Ասէ Սամփսոն ցապտանին, որ ունէր զձե-
ռանէ նորա: Զոր առ աստուածս ունին, անարդեն շատք և ան-
պատուեն: Նա հոր հեր ունէր: Ակն ունէր զիւթութեամբ վհկու-
թեան իւրոյ կենդանացուցանել զԱրայ:—Զամենայն, զոր ինչ ա-
սաց ի ժամանակին, կատարեաց ըստ կամաց նորա: Այս են
անուանք քաջ նահատակացն, որ անդէն ի տեղուոյն կատարեցան:
—Նա բաժանեաց նոցա զկեանս իւր: Երազագէտ է այնպիսին ի
կեանս իւրում: —Բէլ հեզ և հանդարտ ամբոխի մեծաւ ի ձախմէ

չուրցն ի վերայ ոստոյ միոյ [կայր] իբրեւ ի դիտանոցի: Զորա-
ցան մահաբեր պտուղք ոստոց նոցա:

Վարժություն 177. Գրեցե՛ք ազատ շարադրություն գրաբար
(պատմվածք, գրույց, երգիծական մանրաստուտ, նամակ կամ
կենսագրություն և այլն):

Վարժություն 178. Արտագրեցե՛ք հայ գրողների աշխարհա-
բար գրվածքներից (սեփական ընտրությամբ) մի կարճ պատմը-
վածք կամ մի փոքր հատված (տետրակի 1—2 էջ) և այն թարգ-
մանեցե՛ք գրաբար:

Ա

Ագանել, ագանիմ, ագայ, ագիալ կամ
ադուցեալ. 4. հագնել
Ագանել, ագանիմ, ագայ, չ. 1. իջևա-
նել, գիշերել, 2. կենալ
Ագուցանել, գուցի, ն. 1. հաղցնել, 2.
անց կացնել
Ագուցանել, ն. տեղ տալ, հյուրըն-
կալել
Ագազանալ, ացայ ՝ չ. ցամաքել,
Ագազել, իմ, եցայ ՝ շորանալ
Ագատագունդ. 1. գ. ազատներից
կազմված զորագունդ, 2. ա.
ազնվականներից ժողովված
Ագատակոյտ. գ. ազնվականները
խումբ, ազնվականներ
Ագրն, բին. գ. 1. թելերի ծոպ, որ
լինում է հյուսվածքի սկիզբը.
2. ուտայնակի սանրած շր-
ջանակ, որի արանքով անց-
նում են հյուսվածքի թելերը
Ագրի ագրի. 1. ա. տեսակ տեսակ.
2. մ. զանազան կերպով
Ագր. գ. զգալը. իմացումն: Ագր առ-
նել, իմաց անել: Ագր լինել,
իմաց տրվել
Ագրեցուցանել. ն. 1. իմաց անել, 2.
ներգործել, անել, 3. սասա-
կացնել, 4. շարժել, գրգռել

Ագն, ագին, գինք, զանց, գ. 1. աղչ,
2. ցեղ
Ագն, ագունք. ա. ազնիւ
Ագնիւ, նուի, ուաց կամ ուից. 1.
լավ. 2. սիրուն. 3. սրբազան.
Ագնիւ. մ. միջ. շատ լավ, շատ
ապրես
Ագոխ. ի, ից. գ. 1. խակ խաղող.
2. վայրի դդում
Ալիք, ալեսց. գ. 1. ծովի կամ գե-
տի վեր ելած փրփրած ջուրը.
2. խոռվություն. 3. ճերմակ կամ
ճերմակած մաղեր. 4. ծերու-
թյուն. 5. փորձություն
Ածել, ածի. ն. 1. բերել, 2. տեղից
տեղ տանել. 3. շարժել, բա-
ճեցնել, 4. հորդորել, գրգռել.
5. պատել, կապել, 6. կաթնե-
ցնել. 7. զարկել. 8. վրա դնել,
9. բռնել: Ածել գրռամբ, ածել
ապտակ, ածել գմտա, ձայն
ածել, տե՛ս բուռն, ապտակ,
միտ, ձայն
Ածուլ. գ. ածուխ
Ական, գ. փոս, ծակ: Ական հատա-
նել, փոս՝ ծակ բանալ
Ակն, ալան. գ. 1. աչք, 2. հույս.
3. կասկած, 4. ծակ, խորշ:
Ակն առնուլ. 1. երեսպաշտու-
թյուն անել. 2. ուրիշից վեր

համարել. 3. ցանկալ. 4. աղ-
նածել, քաշվել. 5. բնդունել
(խնդրվածքը). 6. չարտվանել,
աչքունել: Ակն ունել, ալն կա-
լայ. 1. սպասել, ակնկալել,
հուսալ, 2. վստահել, աղավի-
նել. 3. վախ ունենալ, 4. աչք
տնկել. 5. համարել, կարծել:
3ականն յանուանէ, անունով,
մեկ առ մեկ
Ակն, ալան, ալունք, ալանց, գ. գո-
հար, թանկագին քար
Ակն, ալան, յականէ, ալունք. գ. բուն
սկիզբը, բերանը՝ աղբյուրի,
ջրի, արևի
Ակնկառոյց կամ ակնկառոյց լինել,
աչք տնկած նայել
Ակուր, ակրմբի, ից. գ. 1. ծողով,
հանդես, 2. սեղան, ա. բոլոր-
ված: Ակուր մաշկելայ. կաշվէ՝
մորթի նստարան, կամ՝ նստե-
լու կարպետ, փուտ
Ան, ի, ից. գ. 1. վախ. 2. դող. 3.
խեղճից դուրս գալը: Զահի
հարկանիլ. խիստ վախենալ
Ահագնալու. ա. սոսկալի, սարսա-
փելի
Ահաաղիկ
Ահաանիկ {մ. ահա
Ահաասիկ
Ահնակ. եկի. ա. գ. 1. ձախ, ձախ
կողմը. 2. ձախնը
Աղարողոն, ի, աւ, օք. գ. վերարկու,
կարճ փիղոն
Աղագ, ի, աւ. գ. 1. ճար ճարակ,
հնարք, գլուտ. 2. կերպ. 3.
պատճառ. 4. ճանապարհ: Աղա-
զաւ պատճառով
Աղանց, ոյ, ոց, ի, աց. գ. 1. թլուր
համատ, հերետիկոսություն,
մոլորություն, 2. կրոն, 3. կա-
խարհանք
Աղանդե. գ. կերակուրից հետո թեթե-
ուակիւթնեք՝ մրգեղեն կամ
քաղցրավենիք
Աղեղնակապառն. գ. աղեղի և նետի

աման՝ կապարճ. աղեղ և կա-
պարճ
Աղէ. միջ. հապա, դե
Աղիս, ի, ից, գ. 1. կողպեք, 2. օղակ,
կոճակ. 3. բազմություն, ժո-
ղովուրդ. 4. կահ կարասի, ու-
նեցած շունեցածը: Աղիս շույ
կամ տան. չվելիս հետը տա-
րած ապրանքը
Աղիսի, եցի, ն. կողպել, փակել
Աղիսաբաւ կամ ալիսաբաւ. գ. ալ-
բուրեն, տառեր
Անապարել, եցի. ն. շտապել
Ամ, ի, աց. գ. 1. տարի. 2. տարիք,
հասակ. 3. թվական: Ամ յամէ,
տարեցտարի
Ամառանի. գ. ամառ: Ամառանի, կամ
նից, մ. ամառը, ամառվանից
Ամբառնալ, բարձի. ն. բարձրացնել
Ամբառնալ, բարձայ. չ. 1. վեր ելնել.
2. հասնել. 3. բարձրանալ, մե-
ծանալ, 4. հպարտանալ. 5.
կանգնել. 6. վերաբերել. 7. վե-
րանալ
Ամբար, ոյ, ոց, գ. 1 շտեմարան,
համբարանոց. 2. պահած մը-
թիք
Ամբարիշտ կամ ամպարիշտ, բշտի,
տաց. ա. անօրեն, անիրավ,
շար
Ամբարշտանալ, Ամբարշտել, տեմ,
տիմ. չ. անիրավություն՝ անօ-
րենություն անել
Ամբոխ, ի, կամ ոյ, ից, գ. 1. բազ-
մություն, 2. շփոթություն,
խառնակություն, իրարանցում.
3. ա. խիտ. ստեպ: Հմնշ. Ամ-
բոխ աղաղակի. աղմուկ ու ա-
ղաղակ
Ամբոխի, եցի, ն. խառնակել, տակ-
նուլրա անել
Ամենաբե. ա. 1. ամեն բերք բերող.
լավ պտղաբեր. 2. ամեն դրժ-
վարություն կրող
Ամենակեցոյց. ա. ամենին կյանք
տվող
Ամենեբան, ամենեֆին, նեցուն, ցունց,
287

Գ. 1. ամենքը, ամենքն էլ. 2. ամ. բոլոր, ամեն
 Ամին, ամենոյ, ոց, Գ. 1. վայրի կեն-
 դանու ձագ, ուլ. 2. փափուկ
 միտ
 Ամոլ, լոյ կամ լի. 1. ամ. լծակից,
 լուծ քաշող զուգ ընկեր. 2.
 Գ. օգնական
 Ամուր, ամբի, բաց, կամ բոյ, ոց, Գ.
 ամբոց, ամուր տեղ, բերդ
 Ամպակար, ի, աց, ամպերը բռնող
 (քամի)
 Ամփովել, եցի, ն. 1. հավաքել, ժո-
 դովել, իրեն քաշել, կծկել. 2.
 բռնել, շոյել
 Այդի. տե՛ս այտի
 Այդր, 1 մ. այդտեղ. 2. ամ. այդ
 Այդեմ, մ. 1. հենց այդտեղ, ետ դե-
 պի այդտեղ. 2. բուն, հենց
 Այլ, ոյ, ում, լմէ. ամ. 1. ուրիշ,
 տարբեր, մյուս. 2. մնացածը
 Այլ ընդ այլոյ. ամ. մ. 1. շփո-
 թած, փոխազգած, սխալվե-
 լով. 2. փոփոխած, հեղաշրջ-
 ւած
 Այլ. 2. 1. այլ. 2. բայց
 Այլազգ. ամ. մ. ուրիշ կերպ, տարբեր
 Այլուստ, յայլուստ. մ. ուրիշ տեղից
 Այլանել, եցի, ն. ծաղրել, պար-
 սավել
 Այլանումն. Գ. վրան ծիծաղելը,
 ծաղր, անարգանք, թշնամանք
 Այլմ. Գ. 1. ամոթալի պակասություն,
 2. ծաղր, անաղ: Այլմ առնել.
 1. ծաղրել, պարսավել
 Այս, ոյ կամ ու, ոց, Գ. 1. քամի. 2.
 չար ոգի, դև
 Այսակեր, կրի, բաց. ամ. այսահար,
 դիվաճար
 Այս. 1. մ. (դեպի) այստեղ. 2. ամ.
 այս
 Այսեմ. մ. 1. նորից այստեղ, նորից.
 2. այստեղ. 3. Գ. այս տեղը
 Այտի կամ այդի. 1. մ. այդ տեղից.
 2. ամ. այդ
 Այր, առն, լառնէ, արամբ, Գ. 1.
 տղամարդ, մարդ. 2. ամուսին՝

էրիկ մարդ
 Այց առնել. 1. այցելել. 2. նայել խշ-
 նամբ տանել
 Անակնունելի. ամ. անակնկալ, անըս-
 պասելի, 2. հույս չունեցող,
 չակնկալող
 Անարար, ի, աց. ամ. 1. անատեղծ,
 չստեղծված. 2. լավ չձևացած,
 անկերպարան
 Անարի, բույ, բեաց. ամ. 1. վախճա-
 2. սերմ չունեցող
 Անարի. ամ. 1. ոչ արի, ոչ պարսիկ.
 2. վիթխարի, անճոռնի
 Անգիտ. ամ. 1. անգտանելի, 2. անը-
 ման. 3. անօգուտ, փուլ
 Անգոգ. ամ. խորը չունեցող, հարթ,
 կոկ
 Անգոսնել, եցի, ն. արհամարհել, պա-
 խարակել
 Անդ, ուլ, ոց, և ի, ից. Գ. արտ, վա-
 բելաճող
 Անդ. 1. մ. այնտեղ, 2. այն ժամա-
 նակ, 3. ամ. այն
 Անդանդաղ. ամ. մ. չդանդաղող, գոր-
 ծունյա
 Անդարման. ամ. անխնամ թողած
 Անդեայ, դեղ, ոց կամ ից, անդեայք,
 եաց. Գ. նախիր, եղնեթի, կո-
 վերի հետ
 Անդէն. մ. այնտեղ, հենց այնտեղ,
 2. տեղն ու տեղը, իսկույն
 Անդուլություն. Գ. անդադարությու-
 շարունակություն
 Անդաթին. մ. 1. հենց սկզբից. 2. նո-
 բից. 3. խելույն
 Անդր. 1. մ. (դեպի) այնտեղ. 2. ամ.
 այն
 Անդրագոյն եւ. ամ. դենը, այն կողմը,
 ավելի
 Անդրեմ. մ. 1. նորից, կրկին, 2. ետ.
 3. փոխարեն, տեղը. 4. նույն
 տեղը. 5. նույն ժամանակ
 Անեկրայ. ամ. մ. առանց կասկածի,
 անտարաբույս
 Անիրան, ի, նուր, նամց. ամ. ան-
 մարմին, անձև
 Անխայել, անխայեամ կամ անխայիմ,

եցի. ն. չ. 1. խղճալ, խնայել,
 ձեռքը ետ քաշել. 2. շինայել.
 3. զգուշացնել
 Անծախակաւ. ամ. անհանգչելի, չհատ-
 նող, չմաշվող
 Անկանել, անկի, անկ. ն. հյուանի,
 գործել
 Անկանել, անկանիմ, անկալ, անկիր.
 չ. 1. բնկնել, 2. դիմել, հարել,
 3. հարմարվել, 4. մատնվել,
 պաշարվել. 5. պակասել, դա-
 դարել, զրկվել. 6. զրազվել,
 պարսպել, 7. վրա հասնել,
 8. կռվել, 9. վրան դրվել. 10.
 հաղթվել, 11. տկարանալ, 12.
 մեռնել: Անկալ դեն. պառկել
 մնալ, բնկած լինել: Անկեալ
 կայ. բնկած է:
 Անկողնարի լինել. անկողին գցել
 Անհարություն. Գ. ոչ միակերպ՝ ան-
 ներդաշնակ լինելը, անկարգու-
 թյուն, անշնորհություն
 Անհեղեղ. ամ. 1. անհոռի, անշնորհ.
 2. մ. այլանդակ կերպով, ան-
 կարգարար
 Անհարիւն. ամ. 1. անկարելի, անհը-
 նար. 2. խիստ, սաստիկ. 3. ա-
 նառիկ, 4. խիստ շատ, չափից
 դուրս
 Անհրապոյր. ամ. չխաբվող
 Անծկալ, անծկանալ. ն. 1. կարոտել,
 փափագել. 2. նեղվել
 Անծկալի, լույ, լեաց, ամ. կարոտով
 փափագելի, սիրելի, ցանկալի
 Անծն, ձին, ձինք, ձանց. Գ. անձ,
 կյանք, հոգի, մարմին, ինքն:
 Յանձին ունել, կալայ. հանձն
 առնել, բնդունել (տե՛ս և յան-
 ձրն առնու): Զիարդ ունի
 զանձն. ինչպե՞ս է իրեն պա-
 հում: Անձն իմ. ես: Անձն քո.
 դու:
 Անձնապոյր կամ անձնապոյրծ. իրեն
 ազատած
 Անձնեայ. ամ. մեծ, խոշոր և նշանա-
 վոր
 Անձուկ, ձկի կամ կոյ, կաց. ամ. 1.

նեղ. 2. քիշ. 3. դժվար, ծանր.
 4. կարոտալիս (սեք). Գ. 1.
 նեղություն, տաղնապ, վտանգ.
 2. կարոտ, փափագ, սէր:
 Անմարմին. Գ. հրեշտակներ, (առ-
 մարմին) հոգեղեններ
 Անշուրիւն. Գ. 1. անդարդ լինելը,
 անդարդություն. 2. անպատվու-
 թյուն
 Անուր, անբոյ. Գ. օղակ
 Անպիտանացուցանել. ն. անպիտան՝
 ոչ պիտանի դարձնել
 Անալ, սացի, սա. չ. 1. լսել, ակնաչ
 դնել, 2. ուշ դնել, 3. թույլ տալ,
 ներել. 4. համբերել, սպասել
 Անաստել, եցի, չ. չլսել, չհնազանդ-
 վել
 Անաստուրիւն, Գ. անհնազանդու-
 թյուն
 Անսկզբնակից, կցի, ցաց. ամ. մշտն-
 շենակից
 Անվաստակ. ամ. 1. հոգնել չիմացող,
 չհոգնող. 2. չաշխատող, ծուլ,
 3. անարդյունք, անշահ, 4. չը-
 հերկած, չբանած. 5. անմասն,
 6. մ. առանց հոգնելու
 Անվար. ամ. մ. անարատ, անվտանգ,
 անվնաս
 Անվտիտ. ամ. մ. 1. դալար, դիմաց-
 կուն, ուժը տեղը, անեղծ. 2.
 անվնաս, չվնասված
 Անտի. 1. մ. այնտեղից. 2. ամ. այն
 Անցուցանել. ցուցի, ցո՛ւ. ն. 1. անց-
 կացնել. 2. ավելացնել, 3. խըց-
 կել. 4. վերցնել, հեռացնել. 5.
 հանել, արձակել. 6. մարել,
 հանգցնել, 7. գլխին բերել,
 պատահեցնել
 Անգալ. ամ. անբաժան
 Անգայք, բութի, ից. ամ. 1. խաղաղ.
 անվտանգ, սպահով. 2. ծա-
 ծուկ
 Անուր, ի, ից և անուրմն, անու-
 սունք. ամ. 1. նոսր, ցանցաւ,
 թեթև, բարակ. 2. աննյութ. 3.
 պարզ, մզված (դիմի). մ. քիշ
 անգամ
 Աշակերտել, եցի, ն. 1. աշակերտ

դարձնել, սովորեցնել. 2. կ. 5. սովորել

Աշխատ առնել, ունել. ն. աշխատեցնել, հոգնեցնել

Աշխատութիւն. գ. 1. աշխատանք. 2. նեղութիւն, շարժարանք

Աշխարհ. գ. ողբ, լաց վայնասուն: Հմնշ. աշխարհոճոց, ողբ, լաց ու կոծ

Աշխարհ, ի. Աշխարհն, նաց. լացի տեղ

Աշխարհ, եցի, ն. ողբալ, լաց լինել: Ապա աշխարհ. տե՛ս Ապաշխարհ

Աշխարհագիր առնել. մարդահամար անել. մարդկանց ու նրանց կայքը ցուցակագրել

Աշխարհածողով. ա. գ. 1. աշխարհից հավաքված, 2. տիեզերական ժողով

Աշխարհակեցոյց. ա. աշխարհ ազատող, փրկող

Աշխարհանեծ. ա. ամենը մեկտեղ հեծելով, համատարած լաց ու կոծով

Աշխարհանող. ա. աշխարհի մասին հոգ տանող

Աշխարումն. տե՛ս Աշխար

Աշագնդ. ա. գեղեցիկ աչքերով, գեղաշա

Աշտնել. եցի, աշտոմ, եցալ. չ. 1. երեսպաշտութիւն անել, խաթրը պահել, խնայել. 2. ակնածել, պատկառել

Ապախտ առնել, դանց անել, արհամարհել, խոտել, խափանել. անպետք դարձնել

Ապաշխարել. չ. ն. մեղքը լալ, սգալ (մեղքի համար) զղջալ

Ապաշխարութիւն. գ. 1. մեղքերի զըզջում. 2. մեղքերի քափութիւն, ապաշխարանք

Ապատանել, իմ, եցալ. չ. ապավինել

Ապարբանել. չ. մեծաբանել, գոռոզանալ

Ապարօշ, ի. գ. զլխի կապ, զարդ

Ապախն. մ. իհարկե, անշուշտ, հարկաւ

Ապուտ, ապուի, ից. գ. 1. կողոպուտ. 2. կարթ

Ապտակ ածել. ապտակել

Ապրել, իմ, եցալ. չ. 1. ազատվել, փրկվել. 2. պահվել, մնալ

Ապրեցուցանել, ցուցի, ն. ազատել, փրկել, պահել

Առ. նախդիր. գործածութիւնը տե՛ս Քերակ. § 72

Առ, ի, ից, գ. 1. առնել, առնվել, 2. ավար, կողոպուտ: Առ և ապուտ, առ ապուտ. աւար, կողոպուտ

Առագաստ, ի, ից կամ աց. գ. 1. վարագույր. 2. նորահարսի սենյակ՝ վարագույրով կտրած. 3. ներքին, ծածուկ տեղ. 4. քող, ծածկույթ. 5. նավի առագաստ. 6. աչքի բարակ մաշկը

Առագաստել, եցի, ն. 1. վարագույրով պատել. ծածկել, քողարկել, 2. աչքը կապել. 3. առագաստ բանալ

Առաջի. նիս. 1. առջևը, դիմացը. 2. առջեկց, 3. դեմը, 4. աչքի առջևը. մ. նույն նշանակությամբ առանց խնդրի. առջևը, առաջը, առջեկց, առաջ, դիմացը: Առաջի արկանել. ձեռնարկել, գործադրել. առաջը դնել՝ ներկայացնել

Աորբերակայ, ի, ից, Աորբերակաց, ի, աց. ա. մոտը մնացող՝ մնացած, մոտակա, ներկա

Առժամայն. մ. 1. նույն ժամանակ, իսկույն. 2. նոր, դեռ նոր. 3. քիչ ժամանակ. 4. հարմար ժամանակ. 5. այն ժամանակ, նույն ժամանակ

Առնաբար. մ. տղամարդու պես

Առնագէն. 1. գ. զենք. 2. մ. զինավորված

Առնել, արարի, արա՛, արարեալ. ն.

1. անել. 2. ստեղծել. 3. փոխել. դարձնել. 4. ունենալ. 5. ուղարկել. 6. (ուրիշ բայի հետ) անել տալ. Բարձր առնել. բարձրացնել: Ուղիղ առնել. ուղղել: Պատու առնել. պտուղ տալ

Առնուլ, առի, ա՛ռ. ն. 1. առնել, բռնել. 2. ձեռք բերել. 3. վերցնել. 4. տիրել, գրավել. 5. հափը տակել, խափանել, փակել. 6. գործածել. 7. հասկանալ. 8. տեղեկանալ. 9. ձեռարկել, սկըսել. 10. հաջորդել, խումբ առնուլ. հավաքվել

Առումէջ. գ. ջրանցք

Ասղանի, նույ, նեօք. գ. ասեղի թել՝ կարելու համար, դերձան

Ասպարափակ. գ. վահանափակ, վահանով փակելը

Ասպարէզ կամ ասպարէս, րիզի, րիսի, սաց, կամ սից. գ. 1. ձի վագեցնելու տեղ, ձիարշավարան. 2. երկայնութիւն չափ, մի ձիավազի տարածութիւն (185 մետր)

Ասպնջական, ի, աց կամ ից. ա. 1. հյուրընկալ, հյուր ընդունող. 2. առիթ

Աստ. 1. մ. այստեղ. 2. ա. այս

Աստաճօր. մ. 1. այստեղ. 2. այստեղի, այժմյան

Աստեղագէտ, գիտի, տաց. ա. գ. աստղաբաշխ, աստղերով գուշակող, մոգ

Աստէն. մ. 1. այստեղ. 2. այստեղից. 3. այժմյանից

Աստի. 1. մ. այստեղից. 2. ա. այս

Աստի, աստիք, տեսց. գ. 1. հաստատութիւն, ուժ. 2. կտրիճ հասակ, երիտասարդութիւն. 3. մարդիկ, երկրավորներ, մահկանացուներ. ա. հաստատ, հաստատուն, պինդ, տոկուն

Ատեան, ենի, ից. գ. 1. դատարան, ժողով. 2. դատաստան և դատավորներ. 3. եկեղեցու ներսը, բեմի առաջը

Ատրույան, ի, աց. գ. 1. կրակատուն, 2. սեղան, որի վրա վառում էին պաշտած կրակը

Աւածել, ծեմ, ծիմ. հ. 1. արածել, խոտ ուտել, 2. արածացնել

Աւար, ոյ, ոց կամ ից. գ. 1. բանավածք, շինած բան. 2. երկրագործութիւն. 3. հողի բերքը. 4. ունեցվածք, ստացվածք

Աւարած, ոյ, ոց. ա. գ. 1. ստեղծած, ստեղծված, եղած, 2. գործել, 3. ստեղծելը, ստեղծվելը

Աւարիչ, բիշ, շաց. ա. գ. արարող, անող, ստեղծող

Աւրանակ, նկի, կաց. գ. 1. սպասավոր, ծառա. 2. գործակից

Աւրուցանել, բուցի, բո՛ւ. ն. 1. խըմացնել. 2. ծարավն անց կացնել, 3. ջրել. 4. հարբեցնել

Աւրաճատել, եցի. չ. ն. 1. խղճալ, գիտալ, ողորմել, արիւնքալ, 2. ազալել, գոթ շարժել. 3. սփոփել մխիթարել

Աւրկավանք, նից, գ. կույտերի վանք, կուսանոց

Աւրկուլ, գելի, գել. ն. 1. թույլ շտապ արդելել, խափանել. 2. փակել, բանտարկել. 3. պահել, 4. տիրել

Աւղու, ուի, ուաց. գ. մի տեսակ չափ (ալյուրի, ցորենի)

Աւել, յարել արկանել. կյանքն առնել, սպանել

Աւելանալ, ի, աց, ա. իրենից կամ ուրիշից արլուն հանող, վերափոխող

Աւիք. պարսկերէն

Աւճարծել, եցի, ե՛ա. ն. 1. հրահրել, վառել, 2. գրգռել, նորոգել, բանեցնել. 3. կր. ուժ առնել, 4. հողի առնել. 5. վառվել

Արծուի, ծուռ, ծուռաց. գ. արծիվ
Արկանել, արկի, արկ. ն. 1. ձգել, նն-
տել, դնել. 2. դիպել. 3. խո-
թել, մտցնել. 4. փռել. 5. լըց-
նել. 6. հագնել, հագցնել. 7.
վերցնել. 8. վրան ձգել, վե-
րագրել. 9. անել, շինել. Յիեֆե
արկանել, իրեն քաշել, իր կող-
մը քաշել: Ջեռն արկանել.
ձեռնարկել, սկսել: Արկանել
վարձ. վարձ նշանակել: Ար-
կանել ընդ գրով. գրի առնել
Արմանալ. շ. գարմանալ
Աշրանցուցանել. ն. վազեցնել
Արտառլ. նխ. մ. 1. դուրսը, դուրս,
դրսից. 2. զատ. 3. հեռու
Արտառ. մ. դուրս, դուրսը: Արտառ
ելանել. դուրս գալ: Արտառ
ունել. դուրս գանել
Արփեան. փենի, ից. ա. արփի մոտ,

երկնային, լուսավոր, հրեղեհ
Արփիդիակոն. գ. ավագ սարկավագ
Արփունուտ, յարփունուտ. մ. 1. թա-
ղավորական դոնից. 2. թագա-
վորական դանձից
Աագին. ա. ավազոտ
Աադիկ, աանիկ, աասիկ. մ. ահա
Աանդ, ի, ից կամ ոց. գ. 1. պահե-
լու տրված բան, 2. կտակ,
ուխտ, 3. օրենք, հրաման, 4.
տուրք, ընծա, 5. ավանդու-
թյուն, սովորություն, 6. խոր-
հրդավոր բան
Աանդառու, ուի, աց, ա. պահելու
համար ավանդ առնող
Աետաուր, ի, աց. ա. գ. 1. ավե-
տիս տվող, լավ լուր տանող.
2. խոստացված
Աետիփ, տեաց, տեօք. գ. 1. լավ լուր,
2. խոստում

Բ

Բա, բաս, 1. թև որ. 2. ճիշտ որ. 3.
հասկա
Բագին, զնի, նաց կամ նից կամ
նեաց. գ. 1. կուրքի սեղան. 2.
զոհարան, զոհասեղան, բեմ.
3. կուրքի տաճար, կոստուն
Բագմածողով. ա. 1. բազմամարդ. 2.
շատվոր, բազմաթիվ. 3. գ.
բազմություն
Բագմական, ի, աց. գ. 1. բազմող,
սեղանի նստող. 2. հանդիսա-
կան. 3. սեղան, 4. նստարան,
բարձ, 5. պատվի աստիճան,
6. կողունք. 7. խումբ, դաս:
Բագմական առնել, բագմական
արկանել. բազմելու տեղ պատ-
րաստել. սեղան դնել
Բած, ի, ից. գ. 1. բածին, տուրք,
հարկ. 2. սահմանված վիճակ,
3. ա. մասնակից
Բամբիլն, բշան. բամբիլ, բշի, գ.
Քաղուհի, իշխանուհի

Բան, ի, ից. գ. 1. խոսք. 2. պատ-
գամ, պատվեր. 3. բանակա-
նություն, խելք, միտք. 4. բառ.
5. պատճառ. 6. լեզու. 7. բան,
զործ, իր. 8. գրվածք, շարա-
դրություն: Ի բան արկանել.
համոզել, իրեն քաշել
Բանակետդ, ետեղ, ետեղք, դաց. գ.
1. բանակի տեղ. 2. բնակվե-
լու տեղ
Բանաուր, ի, աց. ա. գ. 1. բանա-
կան, մտավոր և խոսող. 2.
խելացի. 3. գիտուն. 4. խոսքով
եղած. 5. հոգևոր
Բանսերբուկ. ա. դյուրահավան, խաբ-
վող
Բանտարգելիք, լեաց. բանտարկյալ-
ներ
Բաջաղանք, նաց. գ. 1. շատախոսու-
թյուն, ցնդարանություն, ա-
փեղցփեղ խոսքեր. 2. ցնորք,
երազանք

Բառնալ, բարձի, բարձ. ն. 1. վերց-
նել, տանել. 2. շարակել. 3.
բարձրացնել. 4. միջից վերաց-
նել. 5. բարձել, վրան դնել. 6.
կշռել. 7. կրել, քաշել (մի նե-
ղություն)
Բաստեռն, տեռան, տեռունք, գ. փա-
փուկ բաղմոց
Բարակ ուսական. որսի շուն
Բարբաղել, բարբաղել. ն. շ. փուլ ու
անմիտ բաներ խոսել, վալրի-
վերո խոսել, ցնդարանել
Բարբառ, ոյ, ոց. գ. 1. մարդու ձայն,
խոսք. 2. լեզու. 3. անորոշ
ձայն, աղաղակ. 4. խոսող
Բարբառել, եմ, եցի և իմ, եցայ,
հ. 1. խոսել, արտաբերել. 2.
կանչել, ձայն տալ
Բարդ, ի, ից. գ. դեզ, դիզած խոտ,
շեղջ: Բարդս բարդս. խուրձ
խուրձ
Բարի, ուոյ, բեաց. ա. լավ, ընտիր,
հաճելի, բարի
Բարձ, ի, ից. գ. 1. գլխի բարձ. 2.
բարձր նստարան. 3. պատիվ.
4. նավի նստարանը
Բարձգան, ի. գ. իշխան
Բարձք ոտից. աղդեր. ճվեր
Բարսմունք, մանց. գ. ծառի մանր
ճյուղերի մոզական խուրձ՝ զոհ
անելու համար քուրմների ձեռ-
քին
Բարտք, բարիօք. ա. մ. 1. լավ, օր-
րուն. 2. ուղիղ, շիտակ
Բարք, բուց, բուք կամ բիւք. գ. 1-
բնություն, բնավորություն,
բնական սովորություն. 2. եղա-
նակ, կերպ. 3. ճանաչմունք,
կարծիք, սկզբունք. 4. կամք,
հոժարություն. 5. կրոն, օրենք
Բաց, ի բաց. 1. հեռու. 2. դեմ. 3.
դուրս: Ի բաց խլել. պոկել դեմ
ձգել: Ի բաց կալ. հեռու կե-
նալ: Ի բաց դարձուցանել. ետ
դարձնել: Ի բաց կացուցանել.
հեռացնել, հեռու պահել: Ի բաց

բնկենուլ. դեմ ձգել: Ի բաց
բափել. դուրս թափել: Բաղել ի
բաց. քաղել դեմ ձգել: Ի բաց
առնուլ. վերացնել, հեռացնել,
Ի բաց պարզել. հեռացնել,
դուրս հանել

Բաց ի. նխ. 1. զատ, ուրիշ. 2. ա-
ռանց

Բացատրել, փցի. ն. 1. ավանդել, տալ.
2. բացահայտել. 3. զատել, օ-
րոշել, մի կողմ առնել, ձգել,
նեւտել

Բաւական, ի, աւ, աց. ա. 1. հերիք,
շափավոր. 2. շատ. 3. զոհ. 4.
ձեռնհաս, կարող. 5. հարմար,
արժանավոր. 6. երկար (ժա-
մանակ)

Բալել, փցի, շ. ն. 1. կարողանալ տա-
նել, ի վիճակի լինել. 2. հերիք
լինել. 3. համբերությունամբ ըս-
պասել. 4. դիմանալ, հասնել

Բեկանել, բեկի, բեկ. ն. 1. մաս մաս
անել, կտրտել. 2. կտրել. 3.
պատռել, բզկտել. 4. ուժը կոտ-
րել, տկարացնել

Բենեզ կամ էզ, ոյ, ոց կամ ի, աց.
գ. ազնիվ, բարակ կտավ

Բերանացի. մ. բերանով

Բերդակալ. ի, աց. ա. գ. բերդի գըլ-
խավոր, բերդի զորապետ: Բեր-
դակալք, բերդակալեանք. բեր-
դի զինվորներ

Բիծ, բժոյ, գ. 1. աչքի կեղտ, ճպուռ.
2. ծանգ. 3. բիծ, արատ

Բիլեցուցանել. ն. բիլել տալ, բիլեց-
նել

Բեադիւրք, գ. բանակի իջած տեղը՝
դիրքը

Բեակ, ի աց. գ. ա. 1. բուն երկրացի,
տեղացի. 2. բուն տեղը. 3.
բուն. բնիկ

Բեականութիւն. գ. ազգակցություն

Բեակասնունդ. ա. բնաձայնի սիրով
սնուցանող, իր տանը սնուցա-
նող

Բեակութիւն. գ. բնակվելը, 2. բնակա-

բան, բնակվելու տեղը. 3. սահմանակցություն. 4. սովորություն

Բնաւ, ի, ից. 1. ա. բուրբ, ամեն. 2. մ. բուրբովին, խաղաղ

Բոկ. ա. մ. բորիկ

Բորբորիտուն, ա. վաճառող, գարշելի

Բառն, բոին կամ բռան, բռամբ, բռոնք. գ. 1. բուռ, ձեռք. 2.

կարողություն, իշխանություն:

Բառն հարկանել. ձեռք դար-

կել, զիպչել, բռնել, սկսել,

փաթաթվել: Զբոսմբ անել, առ-

Գ

Գալաբափող, ոյ, ոց, կամ ից. գ. ոլորուն փող, շեփոր

Գանոյք, ոյից. գ. 1. բարձր ու փառավոր աթոռ. 2. անկողին,

խախտ մահճակալ, անկողնա-

կալ. 3. գահավորակ, դեսպակ

Գաղապագոնք. գ. գողություն, ծածուկ հնարք: Ի գաղապագոնք

անկանել. ծածուկ պահվել՝ մի

բան տեսնելու համար, հե-

տամտել

Գաղապագ. ա. գաղտնի ձգած (նետ)

Գայրագդել. եցի. ն. մեղքի մեջ ձգել,

փորձանքի բերել, գայթակղեց-

նել: Գայրագդել կամ գայ-

թակղել, իմ (և եմ), եցայ. չ.

1. խաբվել, հրապուրվել, մո-

լորվել. 2. հաղթվել (սատանա-

լից). 3. զարկվել.

Գայրագդութիւն կամ Գայրակղո-

թիւն. գ. 1. արգելք, որոգայթ,

վնաս, շար օրինակ. 2. գաղ-

թախանություն, պանդխտու-

թյուն

Գան, ի, ից. գ. ծեծ: Գան հարկանել,

ծեծել

Գանն, ու, ուց, և ի, ից. գ. 1. հա-

րըստություն, գանձ. հարկ. 2.

էրգ կամ տաղ

Գանձահատ, փ, աջ կամ ից. գ. 1.

գանձից բան գողացող. 2. գրք-

կանել. ի բուռն արկանել. բրո-

նել, ձեռքը գցել, առնել

Բրդել, եցի. ն. 1. հաց բրդել՝ փշրել,

կտրտել. 2. թափել վրան: Բըր-

դել ի բարկութիւն. բարկու-

թյամբ գրգռել՝ գրգռվել՝ վառ-

վել

Բրել, եցի. ն. փորել, փոս՝ ծակ բա-

նալ

Բրէտ, բրիտի, տաց. գ. պիծակ, իշա-

մեղու

Բրուտ, բրտի, տաց կամ տից. գ.

հողի՝ կամ ամաններ շինող

պանից բան գողացող

Գառագիդ կամ գառագեղ, գղի, աջ.

գ. երկաթե վանդակ, գաղան-

ների արգելան

Գառապալետ, ի, աջ. գ. 1. երկրի՝

տան վերակացու, գործակալ,

գլուղապետ. 2. որբերի հոգա-

բարձու

Գելուլ, գելի, ն. կապկպել, ոլորել,

տրորել. ճղմել. պրկել, սեղ-

մել (սիրտը, մարմինը)

Գել, ոյ, ոց. գ. 1. գեղեցկություն.

2. տեսք, երես

Գեղապատշաճ. ա. վայելուչ, փառա-

վոր

Գեղատախտակ. ա. լավ պատկեր քա-

շող, ճարտար նկարող

Գեղեցկագործութիւն. գ. գեղեցիկ բան

անելը՝ շինելը

Գետավէժ առնել. գետը բնակումը՝ թա-

փել

Գետնաբեկ. ա. գետնի վրա պառկող

Գետնախշտի, իթ, ա. չոր գետնի վրա

պառկած՝ պառկող

Գերաբար. ա. գ. առատ արցունք

Գերեզարձ. 1. գ. գերինների ազատու-

թյուն, ետ դառնալը. 2. ա.

գերինների ազատիչ

Գերծանել, ծի } ն. ածիլել, մաղերը

Գերծել, եցի } կտրել

Գերծուլ, ծի }

Գերփեմ, եցի, ն. թալանել, կողոպ-

տել, զարկել, ավերել

Գել, գիշոյ, ոց կամ ուց, և ի. գ. 1.

մեռած մարմին, սատկած կեն-

դանի, լեշ. 2. կոտորած բանի

կտոր

Դելաբարշ առնել. լեշի նման քարշ

տալ

Դինարբու, ի, ուաց. ա. գինի խմող,

սեղանակից

Դինարբուք, բուաց. գ. կերուխում

Դիսակ, ի, աջ. գ. երկար կամ հյու-

սած մազ

Գիրկա արկանել. գրկել. ողջագործել

Կլխանոց, ի, աջ. գ. գլխարկ, սա-

ղավարտ

Կնացուցիչ, գ. ոտքի հանող, քայլել

տվող

Կղզիկ, կամ դուկ, գլույ. գ. նետի

վարի ծայրը, կոթը

Կոլ. չ. լինել. գոյություն ունենալ:

Կոմ, գոս, գոյ. կա, է, գտնը-

վում է. գուցե. լինի, կլինի

Կոյացութիւն. գ. 1. գոյություն ունե-

ցող բան, խակություն, գոյու-

թյուն, 2. գոյակ, իր, 3. անձ-

նավորություն. 4. գոյավորու-

թյուն, ստեղծված բան, արա-

րած

Կոռնի, ի կամ ոյ. գ. իշամեղու

Կոռութիւն. գ. գոռալը. գոռողություն,

թշնամություն և ոխ

Կործ: Ձեռն ի գործ արկանել. ձեռ-

նարկել, սկսել

Դ

Դադար. բնակարան, տեղ. բույն,

գոմ

Դալակել. ն. աշխատությանը ճարել,

հոգալ. չ. աշխատել, դատել

Դանկան, ի, աջ. գ. հոռմեակն

գրամի միավոր, ոսկի կամ

արծաթ տասանոց

Դալեակ, եկի, կաց. գ. 1. ծծմալը. 2.

Դործել, եցի. 1. բանել, աշխատել.

2. անել. 3. ներգործել, ազդել

Դործոն, ի, աջ. ա. բան անող, աշ-

խատող, գործունյա

Դորշապահանգ, ի աջ. գ. ակաջի ու

գլխի զարդ, օղ

Դուր, գոս, ոց կամ գրի. գ. 1. հոր,

2. փոս. 3. ծակոտիներ, խորշ

Դուկան, ի, աջ. ա. գ. 1. բոխարձր,

շար լուր բերող. 2. աղաղակող.

3. գոմ, բոթ: Դուկան աղմկի.

աղմուկ ու աղաղակ

Դուն, գունք. գ. ծնկի կոճը՝ ծալքը:

Ի գուն. ծնկաշոր

Դումարել, եցի. ն. հավաքել, ժողու-

վել. 2. հաշվել բուրբը. 3. նե-

ղել, խոռվել

Դումարութիւն. հավաքելը, հավաքվե-

լը, բաղմունություն, հաշիվ

Դումակ, ի, աջ. գ. գոյն, կերպ, տե-

սակ, ցեղ, զանազանություն.

Դումակս գումակս. 1. ա. պես-

պես, զանազան. 2. մ. պես-

պես ձևերով

Դրգալ, գրգամ կամ գրգեամ, աջալ

կամ աջի. չ. գուրգուրալ,

փայփայել

Դրգել, եցի. ն. գիրգ և փափուկ պա-

հել, փայփայել: Դրգել, իմ,

եցայ. չ. տե՛ս գրգալ

Դրիւ, գրուի, ուաց. գ. մի տեսակ

շափ արմտիքի համար

Դոսանալ, աջալ. չ. չորանալ (ծառի,

ծեղքի), փայտանալ

տանվել, ցնդել, մի խելքի վշա
չկենալ, ցնդածի պես խոսել.
2 երևակայել, արեղցիվեղ խո-
սել

Դաշն, շին, շանց. գ. 1. ուխտ, պայ-
մանագրություն, դաշինք. 2.
ձայնի նղանակ, ներդաշնա-
կություն. 3. ա. մ. շափավոր,
մեղմ, կամացուկ

Դառնալ, դարձայ, դարձ կամ դար-
ձիր. շ. 1. ետ գալ, վերադառ-
նալ. 2. ետ կենալ. 3. փոխվել,
ուրիշ բան լինել

Դառնակոռոշ, Դառնակոռոշ. ա. աղա-
ղակող, բարձրաձայն գոռացող
Դառնացող, ի, աջ. 1. չար, ծանոտ,
2. ապստամբ, անօրեն

Դասականերտ, ի, աջ կամ ից. գ.
ձեռակերտ, կալվածք. շինած
դյուղ, քաղաք

Դաստառակ, ի, ից. գ. ձեռքի սրբիչ,
թաշկինակ

Դատարկ, ի, աջ. ա. դատարկ, պա-
րապ, փուշ

Դատել, եցի. ն. և իմ, եցայ. հ. 1.
դատաստան անել, վճիռ հա-
նել. 2. դատապարտել, 3.
պատժել

Դար, ի, ից. գ. բարձր տեղ՝ դարու-
վար՝ գետեզր: Դարիւ և դա-
րիւ. մինչև վեր լցված (գետի
հոսելը)

Դարաւանդ, ի, աջ. գ. բարձր տեղ,
բարձրություն, դար

Դարձուցանել, ուցի, ձո՞. ն. դարձնել,
փոխել

Դարման, ոչ, ոց և ի, ից. գ. 1. ճաշ
ու ճարակ, հնար. 2. հոգ տա-
նելը, խնամք, 3. ապրուստ,
ուտելիք

Դեն, ի, ից. գ. հեթանոսական հա-
վատ, կրոն

Դեսպան, ից, աջ. գ. լուր տանող, լրա-
տար, պատվիրակ

Դերբուկ, բիկ, կաց, ա. գ. խորդու-
բորդ՝ քարքարոտ տեղ

Դէմ, դիմի, դիմաւ, դիմաց. գ. 1.
երես. 2. կողմ, դիմացը, դեմը,
տեսք, կերպ. 3. անձ. 4. նշա-
նակություն, 5. օրինակ. 6. նը-
պատակ, պատճառ: Զդէմ ունել
գուրաւ. դեմ դնել, դիմադրու-
ի դիմի կամ գլխի հարկանել
ունեմ. դարկվել մեկին

Դէպ, դիպի, աջ. գ. դիպված, դեպք:

Դէպ տալ. պատահել, հանդի-
պել: Ի դէպ գալ, ելանել. հար-
մար գալ: Ի դէպ է. կարելի
է, հարմար է. կարող է լինել

Դէտակն ունիմ, կալայ. հ. 1. ուշա-
դիր նայել. 2. սպասել. 3.
փորձել, տեսնել, դիտել: Դէ-
տակն ի վեր ունել կամ ամ-
բառնալ. աչքը վեր բարձրաց-
նել. նայել

Դմխմութիւն. գ. անզգամություն,
չարագործություն

Դմնիկ, նկի. 1. գ. փուշ. 2. ա. դժն-
դակ, սաստիկ վատ

Դմրել, եցի. ն. շ. խորդախել, անի-
րավել, ստել

Դիակապուտ, պտի, տաց կամ տից.
ա. դիակները թալանող,

Դիմեցուցանել. ն. վազեցնել, քշել
Դիտակ, ի, աջ. գ. 1. բարձր տեղում
աչքին երևացող՝ դիտելի բան
(ծառ, պտուղ, լեռ, դիտանոց,
դեմք, աչք, կերպարանք).
ծայր, 2. դիտող. 3. թուղթ,
նամակ

Դիցապաշտ. ա. կռապաշտ, կռապաշ-
տական

Դիւալուկ. ա. դիվահար

Դիւք, ի. աջ կամ ից. գ. կախող,
մոգ, թովիչ

Դիք, դից, դիօք. գ. աստվածներ.
չաստվածներ

Դոյզնաղիւտ. ա. սակավաղիւտ

Դուգնալեայ, քէի, իւ. բույ, բո-
քէից, քնայց. ա. 1. չնչին, թի-
թէ, հասարակ. 2. քիչ. 3. մ.
մի քիչ

Դպիր, դպրի, բաց. գ. 1. կարգացող,

գրագիր. 2 ժամի ընթերցող,
երգիչ, տիրացու

Դպրութիւն. գ. 1. գրություն. գրիք.
ուսմունք. գրականություն.
գրքի բաժանումները. 2. եկե-
ղեցու ընթերցողի աստիճան

Ե

Ել. ի, իւ. ելք, ելից, փք. գ. 1. դուրս
գալը, ելնելը. 2. վեր ելնելը. 3.
անցք, ճանապարհ, դուռ. 4.
վերջ. 5. հաջողություն, հնարք.
6. ծագելը, արևի ծագելու կող-
մը. 7. բխելը. 8. բերք. 9. շրո-
ջան. 10. աղբ. 11. ծախս.
հմշ. Ելք կատարածի. վերջ:
Ելք իրաց. անցք ու դեպքեր
եղեռն, ուսն կամ բան. եղերք կամ
եղերունք. գ. չարիք, վնաս

Եղծանել, ծի, եղծ } ն. 1. աղերել, ա-
նղծել, եցի } պակասել, փչացնել
Եղծել, եցի } 2. մերժել ուրիշի
Եղծել, ծի } ասածը, ջնջել

Եղկելի, լույ, լեաց. ա. 1. խեղճ, թը-
վառ. 2. ողբալի, ողորմելի

Եղկութիւն. գ. խեղճություն, ողոր-
մելիություն

Եղն, եղին, եղինք, եղանց. գ. եղ-
նիկ

Եղջիւր. գ. եղջերենի ծառի պտուղ

Եղջիւր, ջեր, ջերք. գ. կոտոր, եղ-
ջիւր անել. եղջերահարել. գո-
ռողանալ, հպարտանալ

Երագընթաց. ա. արագ դնացող, ա-
րագընթաց, շտապող

Երագագետ. ա. 1. արագահան. 2. փուշ
բաներով՝ երագներով զբաղ-
ված

Երախայ, ի, փց. գ. 1. երկխայ. 2.
տխմար մանուկ. 3. անկնունք՝
որ մեծահասակ պիտի մկրտ-
վի

Երախան, ի, անք, նաց. գ. 1. սեղան,
սեղանակցություն. 2. խումբ

Երանել, եցի. ն. 1. (տր. և հայց.

Դարովել, եցի, ն. պախարակել
Դրօշագործութիւն. գ. քանդակագոր-
ծություն, արձան կամ կուռք
շինելը

Դրօշել, եցի. ն. քանդակել, տաշելով,
քերելով կուռք՝ արձան շինել

(անգ.) երանի տալ, երանի
ասել. 2. երանելի անել

Երգեցիկ, ցկի, կաց. ա. գ. երգող
Երգիծուցանել, ուցի. ն. 1. պատուել,
ճեղքել. 2. դծել, նշան անել.
3. կծել, կսկծացնել, խայտա-
ռակել

Երդմեցուցանել, ուցի. ն. 1. երդվել
տալ, երդվեցնել. 2. դյուլել
երդումի ձևով

Երդուլ, դուայ, դուիր, դուեալ. ն. շ.
երդում անել, երդվել

Երեկ, գ. երեկու ընդ երեկու, Առ ե-
րեկու, երեկոյան դեմ, իրիկ-
նադեմին

Երեկորի, բույ, կամ բույ, բեաց, գ.
երեկո. մ. երեկոյան դեմ.

Երեկորին. 1. առ երեկոյան, երեկվա,
2. մ. երեկոյան դեմ

Երես, փ. մանավանդ երես, սաց. գ.
1. դեմք. 2. անձ. 3. աչք: 3ե-
րեսաց. 1. կողմից. 2. ընդդեմ:

Ի վերին երես. երեսանց

Երեկուցանել, ուցի. ն. 1. ցույց տալ,
երեկացնել. 2. դուրս տալ

Երեկթեան. ա. երեք ծայր ունեցող
(նետ)

Երեկեկել, եցի. ն. երեք անգամ կրկ-
նել

Երբալ, շոգայ, շոգար, շոգաւ, Էրթ.
հ. 1. զնալ. 2. առաջ գնալ

Երբեկո առնել, առնուլ, շ. գնալ-
գալ, երթեկել

Երիւար, ի, աջ. գ. 1. արագավազ
ծի,

Երիցս. մ. երեք անգամ

երկայնադէզ, դիզի, զաց. ա. բարձ-
րահասակ, բարձր դիզված
երկան, ի. աջ կամ ից. գ. աղորիք,
երկանք, աղորիքի բար
երկախանչիւր. իւրոյ, ըոց կամ ըից
ա. գ. երկուսն էլ
երկեամ, ա. երկու տարվա: Զեր-
կեամ. գ. մ. երկու տարվա
շափ
երկերիւր, ոյ, ոց. ա. երկու հարյուր
երկեցուցանել, ցուցի. ն. վախեցնել
երկիր, կրի, բաւ կամ բիւ. գ. 1. հո-
ղադունդ, երկրագունդ. 2. երկ-
րի մաս՝ կողմ, գալաւ, հայ-
րենիք. 3. աշխարհ, մարդիկ.
4. գետին, հող. 5. ցամաք գե-
տին: երկիր պազանել կամ
երկիրպազանել. երկրպազու-
թյուն անել, երկրպազել: Յեր-
կիր կործանել. գետին գցել.
գետին բնկնել
երկիւղած, ի, աջ կամ ից. ա. 1.
աստվածավախ, աստվածա-
պաշտ, առաքինի, 2. վախեցող
երկիւղով կամ երկեղով. գ. վախ:

2

Զակաւել. իմ, եցայ. չ. 1. խենթի
պես մի բանի ետևից ընկնել,
2. կատաղել բարկությամբ
Զանգիտել, եցի. չ. վախենալ, խըրտ-
նել
Զանցուցանել, ցուցի. ն. 1. վեր անց
կացնել, բարձրացնել. 2. ավն-
լացնել. գեղազանց անել. 3.
վրալից անցնել, փչացնել խա-
փանել. 4. մեղքի մեջ գցել
Զառածանել կամ Զառածել, ծի, Զա-
ռածանել, զառածանիմ կամ
զառածիմ, ծայ, ծեայ, ն. չ. 1.
եւ բաշվել, շուռ գալ. 2. փո-
խել, դարձնել. կր. 1. մի բա-
նի կապվել, խոտորել, խենթի

երկիւղովս արկանել. վախեց-
նել, վախ ձգել
երկմիտ, մտի, տաց, ա. թերահա-
վատ, տարակուսած, խարդախ
երկատասան, ի, ից. ա. տասներկու
երկուորի, բույ, թիք, բեաց. ա. գ.
զույգ, ջուխտ, ջուխտակ, երկ-
վորյակ. 2. ջուխտակ ծնող
երկոխան կամ երկոխն. ա. գ. եր-
կուսն էլ
երփն, ի, իւ. փունք, փնից. գ. դույն.
երփն երփն. ա. գ. մ. գույնըգ-
զույն, պես-պես
երփնունակ. ա. գույնզգույն, պես-պես
գույներով փայլող՝ զարդար-
ված
ել կամ իւղ, ոյ, ոց. գ. 1. յուղ, ձեթ,
2. օծման յուղ՝ մեռն. անու-
շահոտ օծանելիք
ես քան գես. ափելի եւ ափելի, շատ
ափելի
Եօրանեֆան կամ Եօրանեֆին. նե-
ցուն, նեցունց, ա. գ. յոթն էլ

պես խարվել. 2 գլորվել, ընկ-
նել
Զառանցանել, անցի կամ անցեայ.
Զառանցել, եցի. չ. 1. տարիքն
առնել. 2. ցնդարանել, ցնդել,
զառանցել. 3. խենթի պես ա-
րածը չմանալ
Զատանել, տի }
Զատել, եցի } ն. բաժանել, չոկել
Զարկուցանել, կուցի. ն. սաստիկ
զարկել
Զբօսումն. գ. հանգիստ, զվարճու-
թյուն
Զբօսուցանել, սուցի, սո՛. ն. զբա-
ղեցնել մի բանով
Զգեմուլ. զգեցայ, ցի՛ր. ն. հ. հագ-
նել
Զգեցուցանել, ցուցի, ցո՛. ն. հագցնել

Զեան, զեմի. գ. մնաս
Զեղչ, զեղչի, իւ կամ ուլ. 1. գ. զբղ-
ջալը, փռմանելը, ցալ. 2. ա.
զղջացող
Զեմիդի. չ. մեղքանալ, մեղք գալ,
գլխալ.
Զեմուլ, զեմի, զեմ. ն. 1. մորթել, դո-
հել. 2. մորթը հանել
Զեռալ, աքի կամ աքայ, ու՛. չ. 1.
սողալ. 2. վխտալ
Զետեղել, եցի. ն. տեղավորել: Զեռե-
ղել, իմ, եցայ. չ. 1. տեղա-
վորվել. կանդ առնել. դադա-
րել. 2. նվաճվել, հանդարտել
նստել
Զերծանել, զերծի. ն. 1. ազատել,
փրկել. 2. քաշել հանել
Զերծուլ, զերծի, զերծ. ն. վրայից
քաշել հանել, խլել
Զերծուցիչ. ա. ազատող
Զրեկեմուլ, կեցի կեա՛, ն. մի կողմ
ձգել, վայր ձգել, ցած գցել
եւ ձգել
Զի, չ. 1. որ. 2. թե. 3. որպեսզի, 4.
որովհետեւ
Զի՛. գ. ի՛նչ. ինչո՛ւ
Զիա՛րդ. մ. 1. ինչպե՛ս, 2. ինչո՞ւ,
3. ինչպես որ
Զի՞նչ, է՞ր, ի՞մ, հի՞մ, էրում, զմէ՞,
ի՛ւ. դ. 1. ի՞նչ բան. 2. ո՞ր
բան, ո՞ր. 3. մ. ինչո՞ւ, ինչ-
պե՞ս
Զիշանել, զիշանիմ, ցայ. չ. 1. վար
իշնել, կակղել, թուլանալ, պա-

կաւել, 2. ներել, տեղի տալ,
ուրիշի հարմարվել. զիշել
Զկնի. 1. նիւ. հետքը կոխելով, ետեւ,
ետեւից, ետքը. 2. մ. ետևից,
հետտ
Զկնա. նիւ. հետքը կոխելով, ետեւ, ե-
տեւից, ետքը: Զկնա լինել.
ետեւից ընկնել, հետեւել
Զմէ՛. տե՛ս Զի՞նչ
Զմուտ, զմուտյ կամ սի, սաց. գ.
մի տեսակ անուշահոտ դառ-
նահամ խունկ
Զմոնենի, նույ, նեաց. գ. անուշահոտ
խունկ (զմուտ) կաթեցնող
ծառ
Զնդալ կամ Զընդալ, աքի, ա՛. ն. չ.
1. խնայել. գլխալ, վրան դողալ,
2. դողալ, տազնապել, սիրտը
թունդ կնկնել
Զուարակ, ի, աջ, գ. հորթ, եզ
Զուարակալ կամ Զուարակափալ, ի.
գ. անասունների բակ, դոմ,
փարախ
Զուարթոմբ. գ. հրեշտակներ
Զրախօս, ի, աջ. ա. դատարկախոս
Զօրածողով լինել, առնել. զորք հա-
վարել (պատերազմելու), զոր-
քը դիմել
Զօրանիստ. ա. գ. զորքի տեղ
Զօրէն. 1. նիւ. (սեռ. խնդ.) պես, նը-
ման, կերպ, կերպով. 2. մ. չ.
օրինակ, օրինակի համար. 3.
իրը, որպես թե

է

է, էի, էն կամ էնն. էին, դէն, յէէն.
գ. աստված, նա որ կա, տեք
է, էի, էք, էից կամ էաց կամ էոց.
գ. արարած, էակ, ինչ որ կա
է որ, էր որ. կա որ, կար որ, մե-

կը, որը, ոմանք: էր զոր, ո-
րին, ոմանց
է ուրեմ. կա տեղ. երբեմն
էրէ կամ երէ, ոյ, ոց. գ. 1. վայրի
կենդանի, որս. 2. որևիցե կեն-
դանի

Ըմբռնել, եցի. ն. 1. բռնել, ձեռքը
գցել. 2. մտքով ըմբռնել, հաս-
կանալ, գլխի ընկնել, 3 (ցա-
նածը) քաղել

Ընդ. նխ. գործածությունը տե՛ս Քե-
րակ. § 73

Ընդակեր. ա. միայն ընդդեմ (հա-
տիկեղեն) ուսող, ընդդեմնով
սնված

Ընդանել կամ աճողանել. հ. խորհել,
քննել, մտածել

Ընդարմանալ, ացայ. չ. թմբել, փայ-
տանալ

Ընդդիմակ, ի, աց. ա. 1. ներհակ,
հակառակ. 2. հակառակորդ

Ընդելուզանել, ուղի, դեպ. ն. 1. իրա-
րու հազցնել, ծակից անցկաց-
նել (մարդարիտ, ակնեղեն).
կցել, շարել, հյուսել. 2. տա-
կից հանել. 3. չ. ջանալ

Ընդէ՛ր. մ. ինչո՞ւ
Ընդհատ. 1. ա. մ. տարբեր, պակաս,
քիչ. 2. գ- միջոց, տրանք

Ընդոծի՛ն կամ Ընտոծի՛ն, ծնի, նաց.
1. ա. տան մեջ ծնված ու մե-
ծացած՝ բայց ընտանիքին ոչ
արյունակից, ծառայի կամ
ստրուկի դավակ. 2. բնածին,
ընդարույս

Ընդունայն. 1. ա. փուշ, դատարկ.
2. մ. իզուր տեղը

Ընդունել. ընդունիմ, ընկալայ, ըն-
կա՛լ. 1. չ. իրեն առնել, ընդու-
նել. 2. օգնական լինել

Ընթերակայ, ի, ից կամ աց. ա. մո-
տը կեցող, մոտավոր

Ընծայատար. ա. մ. ընծա տանող.
տանելով

Ընծայացուցանել, ցուցի, ն. 1. ըն-
ծայել, նվեր տալ. 2. մի բան
առաջ բերել, դիմացը հանել,
ներկայացնել, 3. հանձնարա-
րել. գովելով հանձնել

Ընկալայ. տե՛ս ընդունել

Ընկենուլ. կեցի, կեց կամ կհաց,
կեա՛. ն. ձգել, նետել

Ընկլնուլ, կլցէ. կր. կլայ, } կուլ
լայց, լցի } տալ

Ընկլուզանել, լուզի, լուզ, }
կամ լուց, լո՛ւ. }
Ընկողի՛ն. գ. անկողին

Ընկողմանել, իմ, եցայ կամ Ընկողմ-
նել, իմ, չ. պոռկել

Ընտրել. եցի. ն. զատելով լավը առ-
նել. ջոկել. ընտրի համարել,
զերադասել

Ըստ. նխ. գործածությունը տե՛ս Քե-
րակ. § 74

Ըստանձնել, եցի, չ. շաղակել, վրան
առնել. ն. ուրիշի մեջքին դը-
նել, բռնել

Թակարդապատեալ. թակարդով պա-
տած

Թանալ, թացի, թաց. ն. թրջել, թա-
թախել

Թանձաղանդաղ. ա. ծանրաշարժ

Թանձամիտ, մտի, տաց. ա. հաս-
տազուր, դժվար հասկացող,
բթամիտ

Թանձատարափ. ա. հորդ, առատ
թափվող, հորդ անձրևի նման,

տեղատարափ
Թանձաքցուցանել. ն. շատացնել, օ-
ռատացնել

Թարմատար, ի, աց. ա. վատթար,
անպիտան, փուշ, շնչին, ավե-
լորդ

Թալեցուցանել, ցուցի. ն. դլորել,
թավալեցնել

Թափանցանց. ա. մեջը մտած, խոր-
ված

Թափել կապուտ }
Թափել կողոպուտ } ավար առնել
Թափուցանել. քուցի, քո՛ւ. ն. ծածկել,
թաքցնել

Թեկն կամ Թեկն, թիկան, թիկունք,
թիկանց. գ. 1. թե, կռնակ, թի-
կունք. 2. օգնականություն. 3.
ետեի կողմը, ետեը: Զմեջ. քի-
կունք օգնականության. օգնու-
թյուն

Թեւաբամալ. թուլ խրած, կիսա-
մերկ, կիսահան

Թեակից. ա. մոտիկ, մոտից զնացող:
Թեակից լինել. թեակորվել

Թիւն. գ. թույն

Թիւրել. եցի. ն. ծոնել, խոտորել

Թխել. եցի, ն. 1. թխակ, թուխ նրս-
տել. 2. հաց եփել

Թողուլ, թողի, թող. ն. 1. թողնել, 2.
թուլացնել: Թող զ... բացի,

Ժամանել, եցի. չ. 1. հասնել. 2. կա-
նուխ շարժվել, առաջ հասնել.

3. ժամանակ գտնել. 4. միջոց
ունենալ, կարողանալ

Ժանու, ուի, աւ կամ ժանուար, ի,
աւ. գ. զահավորակ ձիու՝ փղի՝
կառքի վրա, կամ մանավանդ՝
ձի, փիղ, կառք՝ զահավորա-
կով

Ժանտ կամ ժանդ, ի, ից կամ աց. ա.
զածան, գարշելի, շար, վատ-
թար, վնասակար

Ժոյժ. գ. համբերելու ուժ, դիմանալը:

չհաշված: Թող թէ. ո՞ւր մնաց,
ո՞ւր մնաց թե

Թռչակ կամ Թռչակ, ի, աց. գ. 1. ճա-
նապարհի պաշար, ապրուստի
միջոց. 2. եփած կերակուր. 3.
հոգևոր պիտույք. 4. զորքի
ծախս, վարձ, ոռնիկ

Թուխ զգնեուլ. սե հաքնել: Թուխս
զգնցուցանել. սեկը հաքցնել,
սեպցնել, սուգի նստեցնել

Թուրծ. թուշ. ախտ

Թուրծ. թրծելը, թրծումն. թրծված՝
կրակով կարծրացված

Թօրափել, եցի. ն. 1. թափ տալ,
թափթփել, թոթվել. 2. աղատել,
3. թարթել, աչքերը բանալ և
փակել. 4. ետ պահել, ետ քա-
շել. 5. ցնցել, շարժել: Ի բօ-
րափել ակա՛ն կամ յակա՛ն բօ-
րափել. մի ակնթարթում

Ժոյժ ունել, կալայ, ժոյժ առ-
նել. համբերել, դիմանալ

Ժուժալ, ացայ կամ ացի. չ. համ-
բերել, դիմանալ

Ժպրնել, իմ, եցայ և եմ. չ. հանդըգ-
նել, համարձակվել

Ժտել, եցի. ն. 1. շատ աղաչելով ու-
ղել, աղերսել. 2. տիրտ անել,
հանդգնել: Ժտել, իմ, եցայ. չ.
աներեսություն անել. հանդըգ-
նել, համարձակվել

Ժտեցուցանել, ցուցի, ն. համարձա-
կեցնել, հանդուգն դարձնել

Ի. նխ. գործածությունը տե՛ս Քե-
րակ. § 71

Իբր. 1. ինչպես, պես. 2. ինչպես որ,
3. երբ որ. 4. որ

Իբր. Իբր այն թէ. որպես թե, կար-
ծես թե, ասանք թե

Իբրե. 1. երբ, երբ որ, 2. ինչ որ,
կարծես. 3. մոտավորապես,
մոտ, չափ: Իբրե զ... ինչպես,
պես

Իմիք. տե՛ս ինչ

Իմն, իմեմն, լիմեմնէ. ա. մի, ինչ որ, մի որեւէ
 Ինծէն. ես ինքս
 Իննետասն, տին, սանց. ա. տասնինն
 Ինչ, իրիք, իմիք, լիմեքէ, իւիք. 1. գ. բան, մի բան. 2. ա. մի որեւէ, ինչ որ
 Ինչի, ընչից. գ. ունեցվածք, ստացվածք
 Ինքնաճալած. ա. ինքն իրենից փախալ
 Ինչիս, եցի. չ. 1. իշխան լինել, դիտել. 2. համարձակվել, կարողանալ
 Իր, իրի, իրք, իրաց. գ. 1. բան, առաւելա, իր. 2. գործ. 3. դեպք,

Իրողութիւն. Հմնչ. Անցի Իրաց. անցք ու ղեպքեր
 Իրագրած կամ Իրագրաց լինել. 1. տեղեկանալ, տեղյակ դառնալ. 2. տեղեկացնել
 Իրեար, զիրեարս, իրերաց, իրարս միմյանց
 Իրիք. տե՛ս ինչ
 Ի՞նչ, տե՛ս զի՞նչ
 Իրագործ, ի, աց. ա. գ. անուշահոտ յուղեր պատրաստող
 Իրակից. ա. իրեն կամ իրենին նմանող
 Իւրովի, իւրովին. մ. 1. ինքնիրեն, անձամբ, ինքը, ինքն իրենից. հեշտութեամբ. 2. լիք կտորով

L

Լալի, լալիք, լեաց. 1. ա. լացող, մեռելի վրա լաց եղող, լալական. 2. գ. լաց, ողբ
 Լայլա կամ Լաֆայ, լի. գ. բաց կարմիր գուլնի ներկ
 Լեզու, լեզի, լե՛զ, ն. լիզել. լափել Լեռնաբերձ. ա. լեռան պէս բարձր՝ մեծ
 Լեռնոտն, ոտին, ոտամբ, գ. լեռան ստորոտը
 Լի, լիոյ, ոց. ա. 1. լիքը. 2. ամբողջ, լրիւ: Լի առնել. լցնել
 Լիւղ. գ. լող. Լի լիւղ. լող տալով
 Լկկանք, նաց. գ. շարչարանք, ծեծ, նեղութիւն, վիշտ
 Լնուլ, լցի, լից, լցեալ. ն. 1. լցնել. 2. լրացնել. 3. կշտացնել. 4. տարածել
 Լու. գ. լավելը: Լու առնել. խմացնել. Լու լինել. լավել

Լուալի, լույ, լուալիք, լեաց. գ. 1. լվացարան, բաղնիք. 2. զուգարան
 Լուծանել, լուծի, լուծ. ն. 1. արձակել. բաց անել, քանդել. 2. փարատել, ջնջել. 3. բացատրել, մեկնել. 4. պատը կամ ծածկը քանդել. 5. հրամանը վերացնել կամ խախտել. 6. թուլացնել, կտրելացնել, հալել: Լուծանիլ ուրե՛ք. իջնել մի տեղ. օթնանել
 Լուցանել, լուցի, լո՛ւց. ն. վառել, այրել
 Լցուցիչ. ա. լցնող, կշտացնող, կատարող
 Լիանել, լքի, լիք. ն. երեսի վրա թողնել, լքել: Լիանիմ, լբայ. կր. չ. լքվել, վհատվել, թուլանալ, անճարակ դառնալ

Խ

Խազմ, ի, ից. գ. կտիւմ, պատերազմ, խոփութիւն, լիւծ
 Խախաւմոք կամ Խաճաւմոք, ի, աց. ա. գ. խոհարար

Խաղալ, զացի, զա. չ. 1. խաղ անել, խաղալ. 2. վիտալ. 3. տեղից շարժվել. վեր կենալ, բարձրանալ, ճանապարհ ընկնել. 4.

ծիծաղել. 5. կատակ անել
 Խաղապատել, եմ, իմ. չ. փաթաթվել՝ լալով աղաչելով, կորտրտվել
 Խաղացուցանել, ցուցի. ն. 1. տեղից շարժել, առաջ քշել, անց կացնել, տանել. 2. ջուրը հոսեցնել
 Խայտակն. ա. զվարթ աշխերով, անուշ հայացքով
 Խաչն, շին, շանց. գ. 1. ոչխարների, ալծերի բազմութիւն, հոտ, 2. ամեն տեսակ արածող և ուտվելու անասուն
 Խառան, ի, աց. գ. 1. պարան. 2. փայտե օղակ պատժավորների վիզն անցկացրած
 Խառնագնաց, ի, ից. ա. խառնակ վարքով, ցոփ
 Խար. գ. անասունների կեր, խոտ
 Խարել, եցի, ն. 1. դաղել, աչքը փորել տաք երկաթով. 2. խանձել, խորովել (սիրտը, միտքը)
 Խափուցանել, փուցի, փուցեալ. ն. խփելով մարել, հանգցնել. կուրացնել, խափանել
 Խելամուտ. ա. խորը մտածող, հասկացող, տեղյակ
 Խելք, լաց, լօք. գ. 1. ուղեղ. 2. խելք ու միտք, ճարտարութիւն: Խելք կամրջաց կամ Գետոց կամրջի կամ գետի գլուխ, սկիզբ, մուտք
 Խեղ, ի. աց. ա. 1. արատավոր, պակասավոր, խեղանդամ. 2. գեշ, տգեղ, սիրիզ
 Խեղդ, ի, ից. գ. խեղդելու շփան, խեղդելը, խեղդվելը: Խեղդ ընդ անձն արկանել. 1. շփանով քաշել տանել, խեղդել. 2. սաստիկ նեղել
 Խեցրեկագոյն, գունի, ից. ա. խիստ կոտորած, կոշտ (լեզու)
 Խզել, եցի, ն. 1. կտրել, կտրել, ճեղքել, պատռել, կտրել ներել. 2. խուզել, մագրեր կտրել, մագրեր փետել
 Խէք, խեթի կամ խիթի, ից. գ. 1. արգելք, դաշթակոթիւն, վտանգ,

խոշորդոտ. 2. խոշոր նայվածք. 3. կասկած, վախ. 4. խղճի խաթ, խղճատանք. 5. փորի ցավ: Խէք և խոք. արգելք, խոշորդոտ
 Խթել, եցի, ն. խոթել, խրել, հրել. զրդել
 Խժական. ա. բարբարոսական
 Խիթալ, աջալ. չ. 1. կասկածել, վախենալ. 2. խոշոր նայել. հնանալ, միալ. 3. օտարանալ իր հանցանքով
 Խնայ առնել. խնայել
 Խնդիր, դրոյ, ոց, գ. խնդրելը, փրկութիւն, փնտրվելը: Խ խնդիր անկանել՝ լինել, երթալ, գալ. որոնել, փնտրել, խնդրել
 Խնդրելիք. ուզած բանը, խնդիրք
 Խնդրել, եցի, ն. 1. փնտրել, ուղեւ, գտնել. 2. հարցնել, քննել. 3. պահանջել:
 Խեկարեք, ի, ից կամ աց. ա. 1. խոնկի խեծ կաթեցնող, անուշահոտ բան դուրս տվող. 2. խոնկ և անուշ յուղեր բերող
 Խեուլ, խցի, խից. հ. խցել, խցանել, փակել
 Խոխում. ա. ջրոտ (տեղ)
 Խոյզ, խուզի, իւ, ից. գ. փնտրելը, հարցութիւն, քննութիւն
 Խոնչ. 1. գ. խոնչութիւն, հոգնածութիւն. 2. ա. հոգնած
 Խոյր, խուրի, ից. գ. պատվավոր գլխարակ, թագ
 Խոնչան կամ խոնճան, ի, ոյ, խոնջանանունք, նանց. գ. վարտիքի կամ անդրաւարտիքի կապ
 Խոշորագոյն, գունի, ից. ա. ավելի կոշտ, խիստ, պինդ, հաստ, անշնորհք
 Խոտաբուտ. ա. 1. խոտով սնված, խոտակեր. 2. խոտեղեն
 Խոտաճաւմար. գ. պահած՝ դիպած խոտ
 Խոտորել, եցի, ն. 1. շեղել, մի կողմ տանել՝ քաշել, ծոկել. 2. մոլորեցնել

հորագէտ, գիտի, տաց, ա. խելացի,
խելոք. վարպետորդի
հորան, ի, աք. գ. 1. վրան, տաղա-
վար, մանավանդ՝ զմբեթածն
ծածկով. 2. եկեղեցու բնմ, սե-
ղան. 3. բնակարան. 4. աղյու-
սակի խորշ: հորան արժունի.
թագավորի բնակարան, պա-
լատ: հորան երկնից. երկնքի
կամարները
հորանապան, ի, աք. ա. վրանի պա-
հապան
հորգանաղեհն. ա. քործ հագած,
հնոտիք հագած, քրձաղգած
հորխովել, իմ, եցայ. չ. ճարճքել (հո-
ղի), բացվել
հուր, խթի, ից կամ խթոյ, ոց, գ. 1.
խոչընդոտ, քար զայնակղու-
թյան. 2. խորթ լեզու կամ շա-
րագրություն՝ խժալուր

հուծաղութ, ի, աք. ա. բարբարոս,
օտարազգի. վալրենաբարո
հոռով հարկանել (ուճեք). խոռվել,
վրդովել, տակնովրա անել
հստամբերութիւն. գ. ճղնութիւն,
ճղնավորություն
հտղտել, եցի. ն. 1. խտղտացնել. 2.
չլացնել. 3. գրգռել
հրամատել, եցի. ն. պատը, ցան-
կապատը քանդել, ճեղքել
հրասախ, ի, աք. գ. երկայնություն
չափ՝ հավասար մոտ երեք
մղոնի
հրատուտ, տուի, կամ տուոյ, ուաց.
ա. գ. 1. խրատ տվող. 2. խը-
րատ տալը
հոլ, ի, աք. ա. 1. անխելք, խենթ.
2. խեղճ

Շ

Մախել, եցի. ն. 1. ծախել, մօխել,
վատնել, ծամանակ անցկաց-
նել. 2. մաշել, լափել, սպանել,
կորցնել
Մանուցանել, նուցի, նո՛. ն. ճանա-
չեցնել, հասկացնել, իմացում
տալ
Մառայակից, կցի, ցաց, ա. ընկեր
ծառա
Մեռակոյտ, կուտի, իւ. գ. 1. ծերերի
ժողով, խորհուրդ. 2. ծերերի

բազմություն, 3. ծերակուտա-
կան՝ ծերակույտի անդամ, սե-
նատոր
Մնանել, ծնանիմ, ծնայ, ծննալ. հ.
1. զավակ բերել, զավակ լինել,
ծնել, ծնվել. 2. պտղաբերել,
առաջ բերել
Մորժուր, ոյ, ոց, կամ ի, աք. գ. ձո-
րակ լեռներին մեջ
Մուղալ, Մուղալ կամ Մուղանալ, ացայ,
չ. ծուլանալ, թուլանալ

Կ

Կագել, եցի. և իմ, եցայ. չ. վիճել,
կովել
Կագմ. 1. ա. մ. պատրաստ, 2. դ.
կազմվածք, զարդ, շինք
Կագմել, եցի. ն. 1. պատրաստել. 2.
սարքել, շտկել, կովել
Կագմութիւն, գ. պատրաստություն,
կազմելը, կազմվելը

Կալուած, ոյ կամ ի, ոց. գ. 1. ունե-
ցած կամ ձեռք բերած տեղը՝
հողալին ունեցվածք. սեփակա-
նություն. 2. տիրելը, տերու-
թիւն, իշխանություն
Կալ, կամ, կացի, կաց, կացէք. չ.
1. կանգնել. 2. կենալ. 3. մնալ,
4. սպասել. 5. հաստատվել. 6.

դադարել: Կամ, կաս, կայ...
կամ, կաս, կա, եմ, ես, է: Կալ
ի վերայ. վերահասու լինել,
հասկանալ, որոշել. վրան
կանգնել. Կալ յաղօթս. աղոթք
անել

Կալնուլ, կալայ. ն. բռնել (տե՛ս և
ունել)
Կախարդաւոր, ի, աք. ա. կախարդ,
կախարդանք
Կալանարարծ, մ. բարձր լալով ու
ճշալով
Կանառ, ի, աք. կամ ից, գ. բազ-
մություն, ժողով
Կամակար, ա. 1. հոծարկամ, ազատ,
իր կամքով. 2. հաջողակ, հա-
ճո, 3. մ. հոծարություն
Կամակորութիւն, գ. 1. ինքնակամ հո-
ծարություն, անձնիշխան ա-
զատություն. 2. կարողություն,
իշխանություն
Կամել, իմ, եցայ, եցեալ. հ. ուղնլ,
ցանկանալ, կամենալ
Կամարար, ի, աք. կամ ից. ա. 1.
կամք կատարող. 2. աստվա-
ծահաճո
Կայրբ. ոստյուն, ցատկելը
Կայսերակերպ. ա. կայսրի կերպա-
րանքով՝ կերպով, թագավո-
րական
Կանխագէտ, գիտի. ա. առաջուց ի-
մացող, տեսնող
Կանխագոյն. ա. մ. ամենի առաջ,
առաջուց, կանուխ
Կանխել, եցի. չ. ն. 1. առավոտ կա-
նուխ ելնել. 2. շտապել, շուտ
շարժվել՝ հասնել. 3. առաջուց
սկսել, ասել
Կապուտ, ի, ից. գ. կողոպուտ
Կառափել, եցի. ն. գլխին դարկել,
գլուխը կտրել
Կառափն, փին, փունք, փանց. գ.
մարդու գլուխ, գանգ
Կասել, իմ, եցայ, չ. ետ կենալ. ետ
մնալ. քաշվել. դադարել. պա-
կասել
Կատարած, ի, ից. կամ աք. գ. 1.

վերջ, վախճան, լրանալը. 2.
կատարելը, գործադրություն. 3.
ծայր, գլուխ: Հմնշ. ելք կա-
տարածի. վերջ
Կատարել, եցի. ն. 1. լրացնել, 2.
սպառել, վերջացնել, սպանել,
3. մկրտել
Կատայ կամ Կարայ, ի, ից. գ.
պղինձ, խալիկն, կաթսա
Կար, ոյ, ուք կամ իւք. գ. 1. կարե-
լու՝ կապելու լար, չվան, փակ.
2. անդամներին կպած, կցված
տեղը
Կար, ի, իւ կամ ոյ. կարք, ըից,
ըիւք. գ. 1. կարողություն,
ուժ, ձեռքից գալը, եկածը, կա-
րելություն. 2. բռնություն, 3.
ա. կարելի
Կարասի, սույ կամ սու, սեաւ, կամ
սուվ, սեաց. գ. 1. կահ-կա-
րասի, ունեցած շունեցածը,
ապրանք. 2. փող, հարստու-
թիւն
Կարգալ, դացի, դա՛, ն. չ. 1. կանչել,
կոչել, ձայն տալ. 2. մեծարել.
3. անվանել, անուն դնել. 4.
ընթերցել
Կարեկէր. ա. մ. սաստիկ վիրավոր-
ված կամ վիրավորած
Կարեւոր, ի, աք. ա. 1. հարկավոր,
2. խիստ, սաստիկ, ծայրա-
գուն, կարի, 3. խիստ ընտա-
նի՝ ազգական. 4. բնական,
ընտանի. 5. գ. ապրուստ, ու-
տելիք. 6. մ. խիստ, շատ սըր-
տանց
Կարի. մ. խիստ, սաստիկ, հույժ,
շատ
Կարծ, Կարծք գ. կարծիք, գիտցած,
վախ, հույս, կասկած: Ի կարծ,
ի կարծս. մ. կարծիքով, են-
թադրաբար
Կարկանդակ, եցի. ն. 1. փակցնել, կըպ-
ցնել, կարկատել. 2. նորոգել.
3. ծակելով կարել. 4. կցկցել
զանազան խոսքեր, գրվածքներ

Կարճատել, եցի, ն. չ. կարճացնել, կարճանալ, կարճավել. դադարել
Կարօտութիւն. գ. 1. չունենորոշւում, չթափորութիւն, պակասութիւն.
2. փափագ
Կաց և մնաց. ա. ետամնաց, ետե մնացած մաս
Կացուցանել, ցուցի, ցո՛ւ. ն. կանգ- նեցնել. հաստատել, կարգել, դնել. անել. լրացնել
Կափուցանել, փուցի, փո՛ւ. ն. 1. խփել, փակել. 2. սրտգայթի մեջ ձգել
Կախալ, ոյ կամ ու, ուց, և փ, աց. գ. 1. կաքալ թուշունը. 2. պար- Կախալք լիտութեան. լիտի պա- րեր
Կախել, եցի, չ. 1. պար գալ. 2. նախատել, չարչարել, խոցել, կռիլ
Կեալ, կէի, կեայր, կեցի, եկեաց, կեա՛ց. չ. 1. ապրել, կյանք ու- նենալ. 2. կենդանանալ
Կեանք, կենաց, կենօք. գ. 1. կեն- դանութիւն, ապրելը ողջու- թիւն. 2. վարք. 3. աշխարհ, այս կյանքը. 4. տենցվածք, ապրուստ
Կեմ, ոյ. գ. խոտե չվան
Կենդանածնել, եցի, ն. կենդանի ծնել և պահել, կենդանացնել
Կենդանածիւր. ա. կենդանութիւն պարգևող
Կենառիթ. ա. կյանքի առիթ եղող, փրկարար, առողջարար
Կեցուցանել, ցուցի, ցո՛ւ. ն. 1. կյանք տալ, կենդանացնել. 2. աղա- տել. ապրեցնել. 3. հարըս- տացնել
Կրել, եցի, ն. 1. կաթր կթել. 2. պտուղը քաղել
Կիզուլ, գի, եկէզ, կէ՛զ, կիզեալ. ն. 1. այրել. 2. բորբոքել, բորն- կեցնել
Կից. ա. կցած, կպած, մոտը. նիս. կցած, միատեղ, հետը. մ. 1. մեկտեղ. 2. մեկեն
Կից, կիցք. ա. գ. 1. գույգ, շուխտ.

2. մասնակցութիւն. 3. ճանա- պարհների միացած տեղը, ճանապարհի բերած. 4. կեն- դանիների ոտքի զույգը
Կլափն, փին, փամբ. գ. դունչ, ծնոտ
Կնդրուկ, դրկի, կաց. գ. մի տեսակ ազնիվ խունկ
Կոգի, գոյ, տվ, գեաց, տվք. գ. կարագ
Կոծել, եցի, ն. ծծել, զարկել. Կո- ծել, իմ, եցայ. չ. հ. 1. լալ, ծծելով. 2. ծփալ, ալեկոծել
Կոզմակալ, ի, աց. գ. կոտակալ, կողմնապետ
Կոյս, կուի, ից. ա. գ. կույս աղջիկ
Կոյս, կուաի, կուաց. գ. կողմ
Կոշել, եցի, ն. 1. կանչել, ձայն տալ. 2. անունը տալ, անուն դնել
Կոշում, շնոց. գ. 1. մերոմսում, խն- ջույք. 2. կոշելը, հրավեր
Կոր. ա. ծուռ, ծուած, կեռ, ցած խո- նարհված. Կոր ի գլուխ առնել. Գլխակոր անել, ամոթապարտ անել, խոնարհեցնել
Կորանք, նաց. գ. գլխակորութիւն, խալտառակութիւն. հմնջ. ա- մօք կորանաց. նախաորնք
Կորգել, եցի, ն. քաշել հանել, խել, ազատել
Կործանել, եցի, ն. վալը ձգել, պառ- կեցնել, քանդել, փլցնել
Կորովի. վւոյ կամ վոյ, վեաց. ա. 1 հաջողակ, ճարպիկ, զորա- վոր, ձեռքով կամ աչքով, մշտ- քով կամ խոսքով. 2. մեջքը կուգ. 3. ծուռ, արեղնաձև
Կորովիք. գ. ուծ, ճարպկութիւն
Կորովութիւն. գ. 1. ճարպկութիւն, վարպետութիւն. 2. աչքի և մտքի սրութիւն, խելացիու- թիւն, ճարտարութիւն
Կորուսանել, բուսի, բո՛ւ, բուսեալ. ն. կորցնել
Կուրք, կթոց. գ. աչքեկուծ
Կուշտ, կշտի, տաց կամ տից. գ. 1. կողք. մեջք, փոր. 2. խոռոչ

Կուտ. 1. ա. կռած, կոփած, պինդ, ա- մուր, դիմացկուն, կարծր. 2. մ. ամուր, խիտ-խիտ
Կուտ, կոտց, գ. կռած կոփած ար- ձան՝ պաշտելու համար
Կուր, կրի, կրաւ. գ. մակույկ, տաշտ, կոնք
Կուր, գ. կեր, գազանների ուտելիք
Կովիկ, խցի. ն. զարկել, ծեծել. բռունցքով խփել. տաշել, կո- կել
Կովիւն, իւնք. գ. կովիւն՝ կոփոց տալու՝ խփելու ձայն
Կովիկ, եցի. ն. բռունցքով զարկել, խփել. շարչարել. ծեծել, նե- ղել
Կսկծանք, նաց. 1. գ. սրտի ցավ, կսկիծ. 2. ա. կծու, կսկծաց- նող
Կտաման. ա. մ. շարչարել, կրտ- տաման առնել. շարչարելով
Հաղաղակ, ի, աց. գ. խտրով պատած (ողորապատ) գինու աման, տիկ
Հազարապետութիւն. գ. 1. ներքին գործերի ընդհանուր վերակա- ցութիւն. 2. զինվորական պալ- տոն, հազար զինվորի հրա- մանատար լինելը. 3. անտե- սութիւն
Հաղորդութիւն. գ. 1. մասնակցու- թիւն. հարաբերութիւն, կապ. 2. հաղորդութիւն՝ սրութիւն անելը, ճաշակ
Համագունդ. ա. մ. 1. միապին խմբ- ված. 2. ամբողջ բանակով, միաբան
Համակ, ի, աց. 1. ա. գ. տե ու ճեռ- մակ խառն գույճով, գորշա- խալտ
Համակ. 1. ա. մ. բոլոր, բոլորովին. 2. մ. միշտ, պարզապես, մի- աշն, միակերպ

2

սպանել
Կտել, եցի. ն. 1. հատել, կտրել, բաժանել. 2. մազը կամ բուր- դը խուզել. 3. ներքինի դարձ- նել, կտտել. 4. դադարեցնել
Կրել, իմ. ջանալ, ետեից ընկնել, Զնետ կրել. ետեից ընկնել, վազել
Կրկտել, եցի, ն. փնտրել, պրպտել, անտղել
Կրսեր կամ կրտսեր, ոյ, ով, կամ աւ, աց կամ ոց, օք կամ ովք. ա. փոքր՝ տարիքով, կարգով. ետ- քի, վարի
Կրսերագոյն կամ կրտսերագոյն, ից. ա. ավելի փոքր
Կցել, եցի. ն. կպցնել, փակցնել, ի- րարու դիպցնել. կցել, իմ. կպչել, փակչել
Կօշիկ, շիկ, կաց. գ. ոտնաման. Կօ- շիկ. վարձ, ապրուստի փող.
Համանման, ի, ից. ա. նիս. մ. խիտ նման
Համար առնել, համար առնուլ. հա- շիվ առնել, հաշիվ տեսնել, հաշիվ անել
Համարել, իմ, եցայ, բեա, հ. 1. համ- րել, թվել. 2. անպիկ, կարծել, համարել
Համարձակիչ. ա. երես տվող
Համարանալ, բարձի, բարձ, ձեալ. ն. 1. բարձրացնել. 2. մեկտեղ վերցնել. Համարանալ, համ- րարձայ, համարձիք, չ. բարձ- րանալ
Համբար, ոյ, ոց, կամ աց. գ. 1. շտեմարան. 2. պաշար, մթերք
Համբարապան, ի, աց. գ. շտեմարա- նի պահապան
Համբարաց կամ համբարանց. ի. աց, գ. շտեմարան
Համօրեն. 1. ա. բոլոր, ամեն, բո-

վանդակ, ընդհանուր, 2. մ. առհասարակ, միանգամայն, բոլորովին

Հայտնակ. հայ հատակ, հայկական հող փռած հատակ

Հայել, իմ, եցայ, փաց կամ եմ, եցեալ. չ. 1. նայել, 2. վեր նայել, աչքերը վեր բարձրացնել, 3. լավ նայել, զննել, ուշ զննել, 4. ակնարկել, դիտել, դիմել, 5. ետեից ընկնել, աչք տնկել, 6. հույս կամ վախ ունենալ, 7. տեսնել

Հայցել, եցի. ն. 1. աղաչելով ուզել, խնդրել, 2. ուզել, կամենալ, 3. փնտրել

Հանապազ. մ. շարունակ, ամեն անգամ, միշտ

Հանգուցանել, գուցի, գո՛. ն. 1. հանգրտացնել, 2. լրացնել, 3. տեղափոխել, 4. թաղել

Հանդել, չիմ, գեայ, գի՛ր, գուցեալ. չ. 1. հանգստանալ, մի տեղ իջնել, նստել, պառկել, 2. դադարել, հանդարտվել, 3. վախճանվել, թաղվել, արքայություն գնալ

Հանդերձել, եցի. ն. պատրաստել, սարքել, կազմել. ճանապարհի պիտույքները հոգալ: Հանդերձել, իմ, եցայ. չ. պատրաստ լինել, պատրաստվել

Հանդէս, դիսի. գ. 1. հրապարակային ցուցադրություն, ընկություն և փորձ բազմության առաջ. դատաստան, 2. մարդկանց հաշվարկ, մարդահամար, 3. տեսարան, մրցարան, ասպարեզ, 4. հրապարակային քաջություն, 5. հասարակաց ուրախություն. տոնախմբություն, 6. ապացույց, հավաստիք: Հանդէս առնել. հանդիսավոր քննություն անել, քննել. ցույց տալ, հանդես բերել

Հաշել. ն. հաշել մաշել. հալումաշ առնել. Հաշիլ. հալումաշ լինել

Հաշտել, եցի. ն. փափկացնել, սիրտն առնել, հաշտեցնել

Հաշտել, իմ, եցայ. չ. հաշտվել

Հաս. ի. ից. գ. 1. համեմել, հասունանալ, 2. վրա գալ, 3. մեկին հասանելիք մաս, հասույթ, տուրք, բաժին

Հասակաշափ. ա. չափահաս

Հասանել ի վերայ. հասկանալ, տեղեկանալ, իմանալ

Հասարակ, ի, աջ և ուց. ա. կես, կես-կես եղած, 2. բոլոր, բովանդակ, 3. միաբան, հավասար, միակերպ, նման. 4. պարզ, սովորական. 5. մ. միատեղ, միասին. 6. հավասարապես, միակերպ

Հասարակաց, ա. մ. 1. ամենքի, բոլորի, 2. հավասար, միաբան, միակերպ, հավասարապես

Հասարակորդ, ի, աջ. ա. մասնակից, հավասարակից, հավասար

Հաստանել, եցի. ն. 1. հաստատ գրնել, տեղավորել, կանգնեցնել, որոշել, ամրացնել, շինել, 2. անել, ստեղծել: Հաստատել, իմ, եցայ. 1. ապավինել, կրթնել, 2. ստեղծել, կատարվել. 3. համոզվել

Հատանել, հատի, հատ. ն. 1. կտրել, կտրտել, բաժանել, 2. վերացնել, 3. կարճացնել, 4. վճիռ կտրել, 5. սեպել, համարել, 6. պատռել, ճեղքել, 7. փորել, 8. ճանապարհ բացել, դնալ, կտրել, 9. գին դնել, որոշել, նըշանակել, 10. հանք կտրել, բացել, 11. դրամ կտրել, 12. պակասեցնել, վերջացնել: Հատանել, իմ. պակասել, վերջանալ, դադարել

Հատում, ոյ, ոց կամ ի, ից. գ. 1. կտրվածք, կտոր, մաս. 2. դատվել՝ քաշվել գնալ և գնացող մարդը, դարձ, դաղթական

Հարկադիր. ա. 1. բռնադատող, 2. հարկ դնող, հարկ առնող

Հարկանել, հարի, հար. ն. 1. զարկել, 2. ծեծել, 3. փշել, 4. խոցել, խայթել, 5. կտրել, կտրել, կոտորել, ջարդել, 6. պատժել, վնասել, 7. խոթել, տնկել, 8. դիպչել, իրարու զարնել՝ զարնել, 9. գրի առց կացնել, 10. շարխել, 11. փռել, սփռել, տարածել: Հարկանել, իմ, հարայ. 1. զարկվել, սիրահարվել, մի բանի կապվել, 2. պատրժվել, վնասվել: Ընդ ռոն հարկանել, առ ռոն հարկանել. ոտքի տակ տալ, ոտնատակառնել: Հարկանել գալի, զգեռնի. քարի՝ գետնի զարկել: Ցարտասուս հարկանիլ. սաստիկ արտասվել

Հարու. բի, հար. ն. 1. խփել, զարկել, 2. մի բան ծեծել, հարել, ձձձել, 3. ատամներն առնել

Հարուստ, րստի, տաց. ա. 1. կարող, ուժեղ, 2. փարթամ, մեծատուն, ունևոր, 3. երևելի իշխան, մեծ, 4. շատ, առատ, շատվոր, հաստատուն, խորունկ, 5. երկար (ժամանակ): Հարուստ մի. մ. հեռու, երկար, բավական ժամանակ, բավական տեղ

Հարստել, եցի, ն. 1. ուժով ներս խրթել, խրել, 2. կապել, պրնդացնել

Հացալից. ա. հացով լցված, կուշտ, շատ հաց ունեցող

Հաւ. ու, ուց և ոյ, աջ. գ. 1. թրուշուն, հավ, 2. էգ թռչուն, մարի, 3. աքաղաղ, որձակ

Հաւ. գ. պապ, նախնիք

Հաւ, գ. սկիզբ, ծայր

Հաւալուսն, լրսան, գ. ջրալին և ցամաքային թուղուն՝ արագիլի նման, թոնձ

Հաւանել, իմ, եցայ. չ. համաձայնել, հոժարել, հավանություն տալ

Հաւանեցուցանել. ցուցի. ն. համաձայնեցնել, հավատացնել, խոսք

Հասկացնել, համոզել

Հաւատաւոր ի, աջ. ա. կույս, մայրապետ

Հեղգալ, աջայ. հեղգաճալ. ծուլանալ, ծանր շարժվել, անհոգ լինել

Հեղգափն. գ. 1. ծուլութուն, 2. ծանր շարժվել

Հեղձանել, անիմ, կամ հեղձնամ, ձայ. չ. 1. խեղդվել, 2. կոկորդը շտրանալ

Հեղձուցանել, ձուցի. ն. խեղդել

Հեղուլ, դի. ն. 1. թափել, լցնել, դատարկել, 2. հալել, փռել, կր. 1. վրա թափվել, վրա վազել, 2. լուծվել

Հեշտ, ի, ից. ա. դուրեկան, ախորժեի, հեշտ: Հեշտ պաշտօն. կամավոր ծառայություն

Հեռ, ի, կամ ոյ, իւ. գ. 1. կռիվ, դժտություն, 2. նախանձ

Հեռի, իք, ա. հեռու, երկար. մ. նիս. 1. հեռու, 2. մաս ու բաժին շունեցող, 3. առանց

Հեսկ, ոյ. գ. հյուսած բան՝ չվան, կապ

Հետի, 1. ա. ոտքով քայլող, 2. մ. ոտքով, հետիտուն, 3. նիս. ետեից, ետքը

Հերձանել, հերձուլ, ձի. ն. 1. ճեղքել, պատռել, 2. անդամազնուցություն անել, 3. հերձվածողություն անել, պառակտել

Հէն, հինի, ից, գ. ավազակ ծովի կամ ցամաքի, ասպատակ. ասպատակություն

Հի՛մ. տե՛ս զի՞նչ

Հիմարաւ, մ. ավազակի պես

Հիւր, ոյ, ոց կամ ի, ից, գ. հյուր՝ ջրալի կամ շոր. հեղուկ նյութ. խոնավություն

Հիւղ կամ Հիւղայ, գ. հյուլե, նյութ, 2 արեգակ

Հիւպատեան. հյուպատոսներ կամ հյուպատոսի

Հիւրամեծար. ա. հյուրին պատիվ ա-
նող, հյուրասեր
Հմայք, ալիք. գ. 1. սուտ գուշակու-
թյուն, կախարդութիւն. 2. կա-
խարդութիւն անելու նյութերը
Հնամի, մույ, մեաց. ա. շատ տար-
վան
Հնարել, եցի, ն. մանավանդ՝ իմ,
եցայ. հ. 1. հնար գտնել, ճար
անել, ճարել. 2. ջանալ, վաղ-
պետութիւն բանեցնել. 3. կա-
րողանալ
Հնգետասան, ի, ից. ա. տասնհինգ
Հնձան, ի. աց. գ. խաղող տրորելու
ավազան՝ տեղ, հնձան
Հնձանահար, ի, աց. գ. խաղող տրո-
րողը
Հնձանայարկ, ի, աց. գ. խաղող տրո-
րելու տեղ, հնձանի տեղ
Հոգ, ոյ, ոց. գ. ջանք, խնամք, հոգս,
վիշտ
Հոգաբարձել. գ. հոգ տանել
Հոգաբարձու, ի, աց. գ. ա. վերա-
կացու՝ հոգացող, ջանացող
Հոդմ, ոյ, ոց. հոդմն, մուկ. գ. քամի
Հոմանի, նույ, նեաց. ա. գ. սիրե-
կան, ուրիշի կնոջը սիրող. 2
շարի գործակից
Հոռի. գ. հալկական տոմարի երկրորդ
ամիսը

Հոսել, եցի, ն. 1. թափել, հոսեցնել.
2. զտել, քամել, քամուն տալ.
3. վայր ձգել, նետել
Հոտոտել, իմ, եցայ. հ. հոտ քաշել,
հոտոտել
Հունձ, հնձոց. գ. 1. հունձ, հնձելը.
2. ամառ
Հուսկ. հուսկ յետին. Հուսկ յետոյ.
ա. մ. ամենից հետո, ետքի,
ետքը, ամենից վերջը
Հոչակ հարկանել. հայտնի անել՝
զարձնել, տարածել. գովել
Հրատ, ի, ից. գ. 1. վառած կրակ. 2.
տաքութիւն
Հրեշտակ, ի, աց. գ. 1. հրեշտակ,
երեւակայական՝ անմարմին
էակ, որ սպասարկում է աս-
տրժոն. 2. մարգարե, աստժու
պատգամը խոսող. 3. սուր-
հանդակ, պատգամավոր, դես-
պան. 4. հեթանոսական դև. 5.
որեւէ բանի նշան, ինչպես ծու-
խը՝ կրակի
Հրովարտակ, ի, աց. գ. 1. հրամա-
նագիր, մանավանդ արքունու-
կան. 2. թուղթ, նամակ, գրու-
թիւն
Հօտ, ի, ից. գ. 1. ոչխարների խումբ.
2. ծողովուրդ

Ձ

Ձայն անել, առնել, առնուլ, արկա-
նել, բառնալ և արն. ձայն
հանել, խոսել, կանչել
Ձայնարկու, ի, աց. 1. ձայն հանող,
կանչող. 2. լարկան, լարական,
մեռելի վրա լացող, ողբասաց
Ձեզէն. դուք ինքներդ
Ձեղուն, դուռն, անց. գ. 1. ծածք, ա-
ռաստաղ, առիթ, տանիք. 2.
դռնիկուն, վերնատուն, հարկ
Ձեռագործ, ի, աց. ա. գ. 1. ձեռքով
շինած. 2. կուրքի արծան,
կուրք

Ձեռն, ոին, ձեռք, ոաց. 1. ձեռք. 2.
ձեռքի ափ. 3. գործիք, միջ-
նորդ, գործ, կարողութիւն, իշ-
խանութիւն և ալն. 4. օգնու-
թիւն, պաշտպանութիւն. 5.
զավատ, կողմ: Ի ձեռն, ձեռքով,
միջոցով: Ձեռն արկանել. 1.
ձեռնարկել, սկսել. 2. բռնել.
3. ստորագրել: Ձեռն ի գործ
առնել, արկանել. ձեռնարկել,
սկսել: Ձեռն տալ 1. օգնել. 2.
խոնարհվել
Ձիւնախաղաղ. ա. 1. հալած ձյունով

լցված (գետ): 2. ձյունապատ,
սաստիկ ձյուն եկած (ձմեռ)
Ձիւնահոգ. գ. ձյուն պահելու տեղ

Ձիւնատոյգ. ա. ձյունով ծածկված՝
լցված, ձյան ջրով հորդացած
(գետ)

Ղ

Ղմուգ, կամ խըմգ. գ. ձիու կաթ
կամ կաթի շիճուկ
Ղողել, իմ, եցայ, շ. ծածկվել, պահ-

վել, թաք կենալ
Ղողել, իմ. շ. լողալ

Ճ

Ճախնախուտ. ա. ճահճոտ, ջրոտ
Ճամարտակել, եցի, ն. շ. մեծարանել,
մեծ-մեծ խոսել. առաջ նետ-
վել
Ճանճիկէն. ա. սև ու ճերմակ, պոտա-
վոր
Ճաշակ, ի, կամ ոյ, աց. գ. 1. համ-
տես, համտես անելը, համ-
փորձ. 2. համ. 3. մի բահի

փորձ, օրինակ
Ճապաղել, եցի, ն. տարածել, ցրել
Ճարտակ. գ. ա. ճերմակ ձի՝ բծա-
վոր
Ճեմիշ. գ. զուգարան.
Ճշգրտագործ. ա. ճիշտ նմանեցնող,
ճիշտ նմանը քաշող՝ շինող,
նկարող, շինված, նկարված

Մ

Մախաղ, ի, ից. գ. 1. տոպրակ, պարկ.
2. քուրձ. 3. կաշվե աման
Մածանել, իմ, ծայ, ծեայ: Մածնուլ,
ծեայ, ծուցեալ. շ. 1. կաշի,
փակշի. 2. թանձրանալ, պըն-
դանալ. 3. տարածվել
Մահարձան. ի, աց. գ. 1. գերեզմանի
վրա տեղած սյուն կամ ար-
ձան. 2. պարսպի վրա աշտա-
րակ կամ բուրգ
Մայրատը, ի, աց. գ. անտառ
Մայրի, բույ, բեաց կամ բույ, բաց,
գ. 1. մայր (եղևի) ծառերի
անտառ. 2. դաղանի բույն
Մանկոյի, տույ տեաւ, տեամբք. գ.
մանուկներ
Մանուկ, նկան, նկունք, կանց. գ. 1.
երեխա, մանչ, մանչուկ. 2.
կտրիճ, ծառա, զինվոր, պա-
հակապան. ա. 1. պտիկ,

մանր, մատղաշ, 2. տղայա-
կան, մանկական
Մաշել, եցի, ն. 1. հալել, մաշել,
հյուծել. 2. ուտել, սպտել. 3.
ավերել, ջնջել, կոտորել. 4.
հնացնել, հին դարձնել. 5.
մանրել, փշրել
Մաշկեայ, կէի, ից. ա. մորթի, կաշվե
Մատակարար, ի, աց. գ. հացի՝ կե-
րակրի վերակացու, տնտես
Մատեան. ենի, ից. գ. 1. գիրք, մա-
գաղաթե թուղթ, 2. ձեռագիր,
գրվածք. 3. պատմութիւն, հի-
շատակարան
Մատեան գունդ. պարսից ձիավորների
զորագունդ, որ անմահ էր կոչ-
վում (քանի որ մեռնողի տեղը
անպակաս մի ուրիշն էր անց-
նում)
Մատուցանել, տուցի. ն. 1. մոտեցնել.

2. ձեռքով տալ, ընծայել, նվիրել, պատարագել
 Մաշիկ, չիմ, տեալ, տուցեալ. շ. 1. մոտենալ, մոտը գնալ, դիպչել, 2. ընծայվել, պատարագվել
 Մարգարեան. ա. մարդասպան, մարդակեր
 Մարգարիտ. ա. մարդասպան
 Մարգարիտոս առնել. մարդ կոտորել, ջարդել
 Մարդեղայ, լուզի, զաց, ա. շողորթ, երեսպաշտ, մարդ կամ մարդու սիրտ գողացող, խելքից հանող
 Մարդիկ. ա. գ. պատերազմի զինվոր
 Մարք, ի. 1. գ. ճար, հնար. 2. ա. կարելի: Մարք է, մարքի. կարելի է, կարող եմ, ես, է... արժան է
 Մարքանալ, աջայ. Մարքել, թացի. շ. կարողանալ
 Մեզէն. մենք ինքներս
 Մեծավէր. ա. վերքը մեծ
 Մեծատուն. ա. հարուստ, փարթամ
 Մեծառոյ կամ բու. ա. հարգելի, մեծարելի, պատվական, մեծ
 Մեկնել, եցի. ն. 1. դատել, բաժանել, մի կողմ անել. 2. տարածել, մեկնել, երկարացնել (ձեռքը), 3. պարզել, բացատրել, մեկնել, պարզ կերպով հասկացնել. 4. թարգմանել
 Մեկնոց, ի, աջ. գ. վրան առնելիք, վերադառնալ
 Մեկուսի, սուր, սեաց. ա. մ. 1. դատված, հեռու, մի կողմ, 2. տարբեր. 3. դատ, ազատ
 Մեհեան, հենի, ից, աջ. գ. 1. կռատուն, հեթանոսական տաճար. 2. զոհարան, զոհի սեղան. 3. կուռք, արձան
 Մեղանչել, մեղալ, դուցեալ. շ. 1. մեղք գործել, սխալվել. 2. միասել, դիպչել
 Մեղկել, եցի. ն. թուլացնել, մեղմաց-

նել, կակղացնել
 Մետասան, ի, ից. ա. տասնմեկ
 Մերկապիտ. ա. ստիճանները բաց
 Մերձենալ, եցայ, եցեալ, մերձել, մերձիմ, ձեցայ, ձեալ. շ. 1. մոտենալ, մոտիկանալ, դիպչել. 2. ձեռքը դիպցնել՝ մխտնել. 3. մերձավորություն ունենալ, Մերձել զմեռ մարդերը յուրով օծել
 Մեհեանայ, եցի, ն. ծածուկ որդայթ լարել. հնարել
 Մլն մի. Ամեն մի. ամեն մեկը մի, մեկ-մեկ, մի-մի
 Մրանալ, աջայ. շ. մթնել
 Մի. մ. 1. մի. 2. ոչ. 3. չը. Մի, մի երե. չիլի՜ թե
 Միագգի. ա. նույն ազգից, համազգի
 Միամտանալ, աջայ. Միամտել, եմ ե իմ. շ. 1. միամիտ լինել՝ դռնվել. 2. սիրով ծառայել, հավատարիմ լինել. 3. մտքով հավանել, համաձայնել
 Միանն, ձիւն, ձունք, ձանց, գ. 1. ձգնալուր, կրոնավոր. 2. մենակ, մենավոր, առանձին, միայն մեկ հատ. 3. ինքնազուխ. 4. բացարձակ, ըստ ինքնյան
 Միաշարքի. գ. կիրակի
 Միճ. 1. միջև. 2. երբ որ, 3. այնպես որ
 Միճ զի. շ. որ, այնպես որ
 Միճն. միջև. միջև անգամ. միջև որ. քանի
 Միճշն. դեռ շ... քանի դեռ շ...
 Միջամուխ լինել. մտնել, մեջը մտնել, համարձակել
 Միտ. Միտ: Զմտալ ամել. մտածել, մտաբերել: Միտ դնել. լավ նախել, ուշադրություն դարձնել, ուշադիր լինել: Ի մտի դնել. միտքը դնել՝ բերել. մտքում դնել: Գալ ի միտ. խելքի գալ, ուշքի գալ: Ի միտ առնուլ. հասկանալ, խելքը հասնել, գիտենալ, մտածել: Ի միտ ար-

կանել, ի մտի արկանել. միտք բերել, մտածել, մտքում դնել
 Մխել, եցի. ն. 1. խոթել, թախի. 2. ձեռք դարկել, դիպցնել, ձեռնարկել. 3. մուխ տալ, երկաթը ջրել, պղծացնել
 Մկանուն, նանց. գ. 1. մեջք, կրոնակ, շալակ, թիկունք. 2. բարձրացած ջրի երեսը, ալիքներ, կոհակներ
 Մկնալու, ի, աջ. ա. տեղ ունեցող
 Մղծկել, եցի. ն. խեղդել, խիստ նեղել. մղծկել, իմ, եցայ. շ. խեղդվել. սիրտը ճաքել, նեղվել
 Մոգ, ու, ուց, կամ ի, աջ. գ. ա. 1. զրադաշտական կրոնի քահանա. 2. կախարդ, աստղագետ, աստղագուշակ
 Մոգպետ, ի, աջ. գ. մոգերի զխալվոր
 Մոլի, իմ, եցայ, շ. 1. իրենից դուրս գալ, խելքը թոցնել, կատաղել, խենթանալ. 2. մի բանի հա-

մար խենթանալ, տարվել. 3. սաստիկ շատանալ
 Մոյզ կամ մոյկ, մուկի, կաց, գ. կոչիկ, ոտնաման, հողաթափ
 Մորսուրիւն. գ. խենթություն, խեղություն
 Մուծանել, մուծի. ն. մտցնել
 Մուրտաստաւ. գ. մրտնիւնքի անտառ
 Մսուր բերանոյ. բացած շրթունքներ
 Մտաղիւրիւն. գ. հոգարություն, ուշադրություն
 Մտաւոր, ի, աջ. ա. 1. միտք ունեցող, մտածող. 2. ուշադիր. 3. բոլորովին միտք (աստծու հոգի). 4. իմացական (հրեշտակ). 5. բանական (մարդ). 6. հոգեոր, իմանալի, խոհական
 Մրազարդ. ա. նոր բուսած՝ բարակ (մազ)
 Մրախառն. ա. մրուրոտ, մրուր խառնած
 Մրցել, իմ, եցայ. շ. կովել, ծեծկվել

3

Յագեցուցանել, ցուցի, ն. կշտացնել
 Յագել իմ, կամ Յագենալ, եցայ, շ. կշտանալ
 Յագածոյ (միս). ա. զոհած, զոհի (միս)
 Յագել, եցի. ն. 1. զոհել, մորթել. 2. զոհից ուտել. 3. մի բան ուտելով կամ կրծելով պղծել
 Յաղագ. նիս. համար, մասին
 Յանախալա. ա. հաճախակի, հաճախաբար
 Յանախել, եցի. ն. շատացնել, ավելացնել, երկարացնել. շ. շատանալ, ավելանալ, դիմանալ, ետեք ընկնել
 Յամել. եցի. շ. ուշանալ, ժամանակն անցկացնել. ն. ուշացնել
 Յայակարծուց. մ. հանկարծ
 Յայնկոյս. մ. այս կողմը

Յայսմ ետեւ. մ. 1. սրանից հետո, այսուհետեւ. 2. այժմվանից
 Յանկարծուտ. մ. հանկարծ, հանկարծակի
 Յանկուցանել փամ Յանկուցանել. ն. 1. իրեն հարմարեցնել՝ քաշել, խորեն գրավել. 2. հանդատացնել, հանդարտեցնել, ընտելացնել
 Յաննանել, եցի. ն. հոգալ. հսկել. փայփայել, մխիթարել
 Յանն ունել, յաննիւ ունել. հանն առնել, ընդունել
 Յանն առնուլ. 1. հանն առնել. վրարն առնել. 2. տառնալ, ժառանգել. 3. հավանել, համաձայնել
 Յաննառուրիւն. գ. ընդունելը, հանձն առնելը
 Յանցանել, ցեալ, ցուցեալ, շ. հան-

ցանք գործել, մեղանչել, սը-
խալել

Յանցումն, ցման. մեղք, հանցանք
Յանցուցանել, ցուցի. ն. հանցանք
գործել տալ

Յաշա, ի, ից. գ. զոհ, զոհաբերու-
թյուն, նվեր

Յաշադանք, նաց. գ. 1. շար նախանձ.
2. աչքըրուր, շարակնելը, աշ-
քով տալը

Յառնել, յարեալ, արի՛, յարուցեալ.
չ. 1. ոտքի վրա ելնել, կանգ-
նել, բարձրանալ, 2. բնից արթ-
նանալ, վեր կենալ. 3. հարու-
թյուն առնել, կենդանանալ

Յատակել, եցի. ն. 1. գետնին հա-
վասար անել. 2. հոտակը շըտ-
կել, բարով ծածկել

Յատանել, տի ին. վտել, ավելորդ

Յառել, եցի ինչուդըր կտրել

Յարդարել, եցի, ն. դարդարել, շտկել,
հարդարել

Յարել, եցի. ն. կցել, կպցնել, միաց-
նել. Յարել, իմ, եցայ. չ.
կպչել, միանալ

Յարեցուցանել, տե՛ս Յարել, եցի
Յարացանել, բուցի. ն. 1. արթնաց-
նել, վեր կացնել, բարձրաց-
նել, գրգռել. 2. հարություն
տալ. 3. շինել, կանգնեցնել
(շենք)

Յաւելլ, լեկի, լել. ն. ալիւլացնել,
շատացնել. չ. ավելանալ

Յեղակարծ կամ Յեղակարծում. մ. ա.
1. հանկարծ, անսպասելի. 2.
կարծիքով՝ կարծելով

Յենոլ, լեցայ. 1. չ. հենվել, կըռթ-
նել. 2. ն. հենել, հաստատել

Յերկուանալ, ացայ. չ. 1. տարակու-

սել, կասկածել. 2. երկուսի բա-
ժանվել

Յիմարել, իմ, եցայ. չ. 1. խենթա-
նալ, խելքը թոցնել, 2. զար-
մանքից ապշել

Յիլանալ, ացայ, Յիլեալ. հ. հղիա-
նալ, հղի դառնալ

Յիլել, եցի. ն. ուղարկել, առաքել

Յո՞. մ. (դեպի) ո՞ւր

Յոլով, ի. ա. շատ

Յոլովագոյն, գունի, ից. ա. 1. ավելի
շատ, երկայն, լավագոյն. 2.
մ. շատ անգամ

Յոյծ. 1. մ. խիստ. 2. ա. սաստիկ,
մեծ, շատ

Յոռի. ա. գեշ, ստոր, վատ, անարգ

Յոռութիւն. գ. գեշություն, անպիտա-
նություն, վատություն

Յորդուել, եցի. ն. 1. համոզել, զըր-
դել, խրատ տալ. 2. սիրտ տալ,
բաջալերել. 3. առատացնել,
շատացնել. տարածել, սփռել

Յորժամ. մ. չ. 1. երբ որ. 2. որով-
հետեւ

Յորսայ, Յորսայեալ. մ. երեսն ի
վեր՝ մեջքի վրա պառկած

Յուգախնդիր. փնտրող, որոնող

Յուզել, եցի. ն. 1. փնտրել, պրպտել,
տնտղել. 2. տակնուվրա անել,
խառնել, շարժել. 3. գրգռել

Յո՛ւշ. միշ. հիշիր. զգուշացիր

Յուշ, յուշ, յուշ. մ. 1. ուշ, կամաց,
2. կամաց-կամաց

Յուրաստ լինել. տե՛ս Ուրաստ

Յոդել, եցի. ն. 1. կապկպել, կցել,
հարմարեցնել. 2. կցկցել, կար-
կատել (խոսքեր, պատճառ-
ներ)

Յոշել, եցի. ն. մաս-մաս կտրտել

բախլություն, 2. նախանձահու-
զություն, վրեժխնդրություն, ե-
ռանդ, փուլթ. նախանձ ար-
կանել. նախանձեցնել. նախանձ
առնուլ՝ բերել՝ դնել. նախան-
ձել, նախանձով վառվել. Երկ-
նաւոր նախանձ. նախանձա-
խնդրություն, հոգեւոր եռանդ
Նախանձարեկ լինել, առնել, նախան-
ձը շարժել, սաստիկ նախան-
ձել, նախանձից մաշվել
Նախանձուկս արկանել, նախանձի
գրգռել՝ հորդորել, նախանձեց-
նել

Նախընկալ լինել. սկզբում՝ առաջուց
ընդունվել

Նախնիրք. գ. կոտորած որսի՝ կովի,
մեծ վնաս, շարժք

Նաշիւն, շհոյ. գ. մանր աղացած ըն-
տիր ալյուր

Նարոտ, ու, ուց կամ ի, աց, գոյնըդ-
գոյն թել՝ հյուսվածք

Նաւասարդ, ի, աց. գ. հայաց տոմարի
առաջին ամիսը, տարեգրութիւն,
տարեմուտ

Նաւարակիտ, կտի. գ. Հոռմեական
դրամ հաւասար երկու լումայի
Ներհինի, նույ, նեաց. ա. գ. կոտած,
ամորձատված սղամարդ. ար-
քունական կանանցի պաշտո-
նյա

Ներհս. ա. գ. ներսի բանը, փորո-
տիք. Ի ներհս. մ. 1. ներս, գե-
պի ներս, ներսը. 2. դեպի
խորքը

Նիստ, նստի, կամ տոյ. գ. 1. նրստ-
վածք, դիրք, տեղ. 2. նստա-
վայր, աթոռավայր. կալվածք
Նկարապանոյն. նախշուն, գոյնըդ-
գոյն

Ննանք, ի, աց. գ. առասպելական
ծովային կենդանի

Նմանահաւ. ա. 1. պատկերահան,

պատկերագործ. ճիշտ նման
նկարող. 2. նմանը քաշած,
ճիշտ նկարված

Ննջեցուցանել. 1. պառկեցնել. 2. բը-
նացնել. 3. հանդարտեցնել
Նշան, ի, աց. գ. 1. նիշ, նշան. 2.
հրաշք. 3. գրոշակ. 4. զինվորի
նշան, զինանիշ, 5. սուրբ խաչ.
6. նշանտուր, նշանագրություն,
7. անբաժանելի կետ. 8. բո-
լորակի՝ շրջանի կենտրոն. 9.
մետի հարվածի նպատակա-
կետ

Նշանակալ. նշաններով՝ զարդերով
հյուանծ

Նոխազ, ի, աց. գ. արու այծ

Նոն, ի, ից, Նոնի, ճոյ, ճոյ. գ. նո-
նի ծառ, կիպարիս

Նու, նույ, ով կամ աւ, նուք, կամ
նուանք, անց. գ. հարս (փն-
սայի ծնողների ու ազգական-
ների համար)

Նուազ, ի, աց. գ. երգ. եղանակ
Նուազ, ի, աց. գ. 1. գալաթ, թաս. 2.
խում, խմելը

Նուագ, ի. գ. մ. 1. ժամանակ, 2.
անգամ. Առ մի նուագ. 1. մի
անգամ. 2. հիմա

Նուաղել, եցի. ն. 1. լույսը մթաց-
նել. 2. թուլացնել, տկարացնել

Նուաղել, իմ, եցայ. չ. լույսը պա-
կասել, մարմնել, ուժը պակա-
սել

Նուանել, եցի. ն. տիրել, տակն առ-
նել՝ ձգել, ճգմել. 2. լոցնել,
հեռացնել պահել. 3. մեղմաց-
նել, փափկացնել

Նուիրակ, ի, աց. գ. 1. մի բանի ու-
ղարկված մարդ, դեսպան. 2.
եկեղեցական դեսպան. 3. սպա-
սավոր, ծառայող. 4. զավթ
Նրան, ի, աց. գ. դաշույն, թուր

Ն

Նա. նույնիսկ. մանազանդ թե՛ Նա
աւանիկ. ահա, ահավասիկ

Նաժիշտ, ծշտի, տաց, գ. անդախն

314

Նախակարգ. ա. 1. առաջուց կարգա-
վորած. 2. նախընթաց.

Նախանձ, ու. գ. 1. նախանձություն,

Շարքարմուտ, մտի, ից. գ. 1. շա-
րաթական պաշտոնի մեջ մըտ-
նելը. 2. ուրբաթ երեկո, երբ
հրեական շաբաթն է սկսվում
Շահապետ, ի, աց. գ. նահապետ, ազ-
գապետ, վերակացու
Շահատակել, իմ, եցայ, շ. առաջ վա-
զել, գորհել
Շամբուրին կամ Շամբուրին. գ. 1.
խենթություն, ցնդածություն,
2. մտքի ցանկություն, վավաշու-
տություն.
Շեշտ, ի, ից. 1. գ. սուր՝ կտրուկ՝
բարկ ձայն, թրի պես կտրող
կամ սաստող. 2. մ. շեշտակի,
ուժով
Շիկափակ. ա. շեկ փոկից (չվան)
Շիդ, շղի, կամ ու, ից և Շիտ. գ.
ծիլ, ծեղ, ճյուղ, շուղ
Շինուրին. գ. 1. շինելը, շինվելը. 2.
բարեկարգություն, խաղաղու-
թյուն, շեն լինելը. 3. բարի օ-
րինակ. 4. շեն տեղ
Շիջացանել, ջուցի. ն. մարել, հանդ-
ցընել
Շեալ, ացայ կամ ացի, շ. 1. շան պես
խառնվել օտարի հետ, 2. կուռք
պաշտել աստծու տեղ. 3. խա-
րեություն մար հափշտակել
Շնորհ, ի, իւ կամ աւ, աց, օք. գ.
1. պարգև՝ մանավանդ աստ-
վածային և զերբնական բարիք,
ողորմածություն, շնորհք, 2.

շենք ու շնորհք, զեղեցկու-
թյուն, անուշություն. 3. հա-
ճություն. 4. արդյունք, 5. շը-
նորհակալություն, գոհություն,
6. սուրբ հաղորդություն: Շը-
նորհ առնել. շնորհել, ներել:
Շնորհ ունել. շնորհակալ լինել:
Շնորհ գտանել. հաճո՝ սիրե-
լի լինել: Շնորհաց տալ. ձրի
տալ

Շնչրի, գ. ջրշուն
Շնչիլ, եցի. ն. 1. փչիլ. 2. շունչ առ-
նել՝ տալ
Շոգմոգ, ի, աց. ա. 1. խառնակիչ,
բամբաստող, քուռ. 2. երկերե-
սանի, լեզուն խարդախ. 3. շո-
ղորթ, 4. շատախոս. գ. 1.
բանասարկություն. 2. շողորթ-
թություն
Շողալ, ացայ, կամ ացի, շ. 1. փայլ-
փչիլ, փայլել. 2. շողալ, լո-
ղալ, թռչկոտել, երևալ (ծովի,
օդի մեջ, աչքի մոտ)
Շողախաղաց. ա. որտեղից որ շող է
գալիս
Շորիկ. ա. խելքը շուռ եկած, պա-
կասամիտ, խելառ
Շրջեցուցանել, ցուցի. ն. 1. շրջել,
պտտել, պտույտ տալ, հեղա-
փոխել. 2. ման ածել, պտր-
տեցնել
Շհաղիւ. պատվի համար հետը գնա-
ցող, պատիվ անող

Ո, ով, ոյր, ում, յումէ, ոյթ, ոյց,
զոյս, գ. ով, ով որ, նա որ
Ոգի, ոգւոյ, ւոց կամ հաց. գ. 1. հո-
գի, հրեշտակալին կամ մարդ-
կային շունչ, մարդ. 2. շա-
ռոգի, դե. 3. սիրտ, հոժարու-
թյուն, կյանք. 4. քամու փչելը:

Յոգաց հանել կամ ելանել.
հառաչել, ախ անել:
Ոգորել, իմ, եցայ, շ. կովել,
Ողորմ, ոյ, ով. 1. գ. ողորմություն,
գութ, ցավակցություն, խղ-
ճալը. 2. ա. խնդհ, ողորմելի,
խղճալի. 3. մ. խնդհ կերպով,
աղաչելով, ողորմելիորեն

Ողորմել, իմ, եցայ, եա՛ց կամ եա՛,
շ. խղճալ, գութը շարժվել,
զմալ, ողորմություն անել
Ողոմ, ոյ, ով. գ. 1. աղաչանք, պա-
ղատանք. 2. շողորթություն:
Յողոմ ածել. համոզել, համա-
ձայնեցնել, սիրտը շարժել:
Յողոմ կամ յողոմս անկանել.
աղաչել
Ողոմել, եցի. ն. աղաչել, սիրտն առ-
նել, համոզել, երեսպաշտու-
թյուն անել
Ողջակեզ, կիզի, զաց, ա. գ. կենդանի
այրված զոհ աստծու համար
Ողջամբ. մ. 1. ողջ և առողջ. 2. ամ-
բողջ
Ողջանդամ, մթ. ա. մ. 1. անդամնե-
րով ողջ, անթերի, 2. ողջ-ա-
ռողջ, անվնաս
Ողջոյն. ա. մ. ամբողջ, բոլոր, բո-
վանդակ. գ. 1. բարե, բարեկը
2. ողջություն, առողջ կյանք.
3. մնաս բարով. 4. մի բանի
ինչպես լինելը. 5. համբույր
Ոմն, ուրումն, ումնմն, ոմամբ, ո-
մանք, անց, ամբք. 1. մեկը,
մյուսը, մարդ, մի մարդ. 2.
մի, մը
Ոյֆ. ուլքեր, որոնք. տն՝ ո
Ոսկէօղ, ա. ոսկի օղով
Ոստ, ոյ, ոց. գ. 1. ճյուղ. 2. բլուր,
մի քիչ բարձր տեղ
Ոստայն, ի, ից, գ. 1. ջուհակի բան-
վածք, թել, 2. սարդի հյուսածը
Ոտն, ոտին, ոտամբ, ոտք, ոտից. գ.
1. ոտ, ոտք. 2. լեռան ստո-
րոտ. 3. վանկ. շեշտված և ան-
շեշտ վանկերի միություն բա-
նաստեղծության մեջ: Յոտն
կալ. ոտքի էլնել, վեր կենալ:
Առ ոտն կոխել. ոտքով կոխ
տալ, կոխկրտել: Ոտն հառ-
կանել. ոտքով զարկել՝ վայր
ձգել, ոտնատակ անել, ա-
նաբզի, արհամարհել. կր. ա-
քացի ուտել, անաբզիլ. Առ
ոտն հառկանել. ոտի տակ տալ

Ոտնատ, ի, աց. ա. 1. ոտք ունե-
ցող, ոտքով քայլող. 2. ոտքի
վրա կանգնող՝ կանգնած
Ուայ, ոյ, ոց. գ. հնձած ցորենի կա-
պած խուրձ
Ուղան, ի, աց. գ. կարմիր գեղեցիկ
ներկ
Ուղն, դան, դունք, դանց. գ. ճիճու,
որդ
Ուր, ոյ, ոց. գ. 1. խաղողի տունկ, 2.
որթի ճյուղերից շինած կողով
Ուր, ու, ոց. գ. հորթ, մողի
Ում, ոյ, ոց կամ որմն, մունք. գ.
պատ
Ումած, ծք. գ. պատ, ցանկապատ,
պատնեշ
Ումն, ման, մունք, մանց, գ. մուս-
խոտ, որոմ
Ուռել. եցի, ն. 1. սահմանել, ընտ-
րել, ջուկել. 2. զանազանել. 3.
զատել, բաժանել, մի կողմ
հանել. 4. վճռել
Ուռչ, ի, աց կամ ից. գ. գառ, էգ
գառնուկ
Ուխտ, ի, ից. գ. 1. խոսք, խոստում.
2. դաշինք, պայման. 3. երդում
4. կտակ, կտակարան. 5. բաղ-
ձանք, աղոթք. 6. դիտավորու-
թյուն. 7. վանք, ուխտի տեղ.
միաբանություն: Ուխտ ֆրիս-
տոնեց. քրիստոնեական ուխտ,
քրիստոնյաներ: Ուխտ եկեղեց-
ւոյ. եկեղեցական ուխտ, եկե-
ղեցականներ
Ուխտել, եցի. ն. 1. հաստատուն խոսք
տալ. 2. հաստատել խոսքով
Ուղիղ, զղոյ, գ. 1. ուղիղ. 2. ոսկրի
միջի յուղը, ծուծը
Ուղի կամ ուլի, ի. գ. ձորից վազող
անցնող՝ գետի պես առատ
ջուր, հեղեղ
Ունել, իմ, կալայ. հ. 1. ունենալ, կա.
2. առնել, տրել, տեր լինել.
3. բռնել, 4. վերցնել՝ տանել.
5. համարել. 6. վերաբերու-
թյուն, առնություն ունենալ,
7. կարողանալ. 8. պահել

Ունկն, կան. գ. արկանք: Ունկունք,
կփի կաթնարի՝ ամանի կանթեր
Ունջ, ընջոյ, ոց, կամ ուց, գ. 1.
քունջ, անկյուն, ծալոյ, 2. գե-
տին, հատակ: Ընդ ունջ տա-
նել. գետին տանել, գետնին
հավասար անել

Ուշ, ոյ, ով, ովք և ի, իւ. գ. 1. հի-
շողութիւն, միտք, փնէք. 2. ու-
շադրութիւն, զգուշութիւն: Ուշ
դնել՝ առնել՝ առնուլ՝ ունել՝
կալ. լավ նայել, ուշադիր լի-
նել, ջանալ, զգուշանալ, ու-
շադրութեամբ հետեւել: Յուշ լի-
նել ումեք. միտքն ընկնել, հի-
շել. Յուշ արկանել՝ առնել. հի-
շեցնել, միտք բերել

Ուռնատը, ի, աց. ա. մուրճ կրող՝
ունեցող. մուրճով գարկող կամ
աշխատող

2

Չատուած, ոյ, ոց. գ. կուռք, ոյ
աստված

Չարարութիւն. գ. 1. չարարություն,
չար սիրտ, անզգամու-
թիւն, տմարդութիւն. 2. խո-
րամանկութիւն

Չարախտավատ, Չարախտավար 1.
ա. խիստ վատ, անտանելի,
դժնդակ. 2. մ. չարաչար, ան-
գութ կերպով

Չարակն, կան, կունք, կանց. ա. չար
աչք ունեցող, նախանձոտ, աչ-
քով տվող

Չարակնութիւն. գ. 1. նախանձութիւն,
նախանձով աչք տալը. 2. ծաղ-
աչքութիւն

Ուսումնակից, կցի, ցաց. ա. 1. մեկ-
տեղ սովորած, դասընկեր. 2.
մեկտեղ սովորեցնող. ուսուց-
չակից. 3. նույն կրօնն ունե-
ցող, դավանակից

Ուստեք. մ. մի տեղից: Ուստեք ուս-
տեք. այս ու այն տեղից

Ուստի. 1. մ. որտեղից, որտեղից
որ. ումից. 2. չ. հետեւաբար,
ուրեմն

Ուստը, տեր, երաց, գ. տղա, մանչ
զավակ, որդի

Ուստտ. գ. ուրանալը: Յուստտ լի-
նել. երախտիքը մոռանալ

Ուրեք. 1. մի տեղ. 2. մի ուրեք

Ուր, ուրուք, ումեք, լումեք, ումանք,
ոմանց. 1. մարդ. մեկը, մի
մարդ. 2. մի, մի ուրեք

Չգիտանք. գ. չգիտենալը

Չերէց, բիցու, գ. սուտ՝ անարժան
քահանա

Չեւ, չեւ եւ. մ. դեռ չ...

Չիք. չ. չկա, չէ

Չոգայ, տե՛ս երթալ

Չարեկնել, եցի. ն. չորս անգամ
կրկնել

Չու, չուոյ, ոց, գ. 1. տեղից տեղ գը-
նալը, չվելը, գաղթելը. 2. գոր-
քի ճանապարհ գնալը, ճանա-
պարհը և հանդերձանքը: Չու
առնել. չվել, տեղից տեղ
գնալ

Չմեղ. ա. անմեղ, անպարտ: Ի չըմ-
մեղս լինել, առնուլ. անմեղ՝
միամիտ ձևանալ, ձևացնել

Պ

Պալարակապ. ա. զարդարուն (ձի),
զարդարանք ունեցող

Պակնուլ, կեայ, կի՛ր, կուցնալ, կամ
կնալ կամ կնեցնալ. չ. 1. վա-
խից ու զարմանքից պաղել մը-
նալ. 2. դողալ

Պակուցանել, կուցի, ցնալ. ն. սա-
սափեցնել: չմնչ. Ան պակու-
ցանող. ահ ու սարսափ

Պան ունել, պահ կալալ. պահպանել,
պահել

Պանանգ կամ Պանանկ, ի, աց. գ.
պատի միջի բռնող՝ պահող
կապերը, նեցուկ

Պանել, Պանել ի մտոյ, միա չուտնել,
ծոմ պահել

Պաղատակ կամ Պաղատիտ. գ. չոր
թուղ

Պանունել, եցի. ն. 1. զարդարել, դու-
զել, պննել. շինծու բանե-
րով զեղեցիկ ցույց տալ. 2.
սուտ առնուլ տալ. 3. գոյնե-
րով ներկել. 4. զմոռել, պատ-
րաստել: Պանունել զեղով. 1.
զեղերով պատրաստել (զմըռ-
սել). 2. ներկերով զեղանկա-
րել

Պայծառակշիռ. ա. չափակցալ, հա-
մաշափ

Պաշտօն. տաման, մունք, մանց, գ. 1.
պաշտամունք, երկրպագու-
թիւն. ժամասացութիւն, պա-
տարագ, աղոթք. 2. ծառայու-
թիւն. 3. շատովածնել. 4.
մարդահաճութիւն. Պաշտօն
հարկանել, ի պաշտօն առնուլ.
պաշտել: Պաշտօն տանել. ծա-
ռայել

Պաշտօնեալ, նէի, ից. գ. ա. պաշ-
տող, սպասաւոր, աստծու՝ ե-
կեղեցու ծառա, աստվածա-
պաշտ, ջերմեռանդ, սարկա-
ւագ, փոքրավոր

Պառակ, ի, աց. գ. 1. ոչխարի բակ,
փարախ. ոչխարի հոտ. 2. խո-

ղի աղդը կամ կող

Պառակ. պառկած

Պառական, ի, աց. գ. որսի շնոր
Պաւել, իմ, եցալ. չ. 1. սաստիկ
ծարավել, պապակել. 2. չորս
թիւնից ցամաքել

Պատարագ, ի, աց. գ. 1. նվեր, բն-
ծա. 2. զոհ, զոհաբերութիւն,
մատաղ. 3. կաշառք

Պատկանդարան, ի. գ. նեւ դնելու
աման, կապարճ

Պատկանել, եցի, չ. քաշվել, ամաշել.
ն. ամաշեցնել, հանդիմանել

Պատկերագործ, ի, աց. ա. գ. 1. ա-
ծան շինող. 2. պատկեր քա-
շող. պատկերահան, նկարիչ

Պատկերատիպ. պատկերքի նման,
պես

Պատնառ, ի, կամ ոյ, պատճառք,
ռաց. գ. 1. սկիզբ և պատճառ,
սկզբնապատճառ, անող, անել
տվող. վախճան. 2. առիթ. 3.
պատրվակ. 4. հնարք. 5. վնաս,
հանցանք. 6. կեղծիք, ձևացնե-
լը: Ի պատնառ կամ պատ-
նառաւ. հոմար, պատճառով,
պատրվակով

Պատնառել, եցի, ն. 1. պատճառներ
փնտրել՝ գտնել՝ բերել. 2. ձե-
վացնել: Պատնառել, իմ. ձևա-
նալ

Պատմունք, ի, աց. գ. հազուատ,
վերնագրեւտ

Պատշանել, եցի, ն. 1. հարմարեցնել,
2. շտկել: Պատշանել, իմ, ե-
ցալ, չ. կ. 1. հարմարեցնել.
2. հարմարվել

Պատունասել, եցի. ն. 1. պատծել. 2.
սաստիկ հանդիմանել, սառ-
տել

Պատրել, եցի, ն. 1. խարել. 2. խնի-
թից հանել

Պատրունակ, բուճարի, կամ բճարի,
կաց. գ. մորթելու՝ դոհելու՝
ուտելու կենդանի

Պարածածկել. ն. շորս կողմից ծած-
կել, պատել, գոցել
Պարարակ, ի, աց. ա. բուսած, գիրաց-
բած, մասցու
Պարանել, եցի, ն. բուսել, գիրացնել,
կր. գիրանալ, արգասավորվել,
պտղաբեր դառնալ
Պարկեշտածողով. պարկեշտ խումբ,
պարկեշտ ընկերներով
Պարկէն, կենի, աւ, ից, գ. փռա,
խրամ: Հմնշ. պարկէն փռսի
Պարսկապան. պահապան
Պարտ է. պետք է
Պարտանել, եցի. Պարտանցուցանել.
ն. խիստ հոգնեցնել, հոգին
հանել: Պարտանել, խմ, եցալ,
չ. խիստ հոգնել, ուժից ընկ-
նել, թուլանալ
Պարտել, եցի, ն. հաղթել. կր. հաղթ-
վել
Պարտել, խմ. չ. 1. պարտ ընել (մե-
կին մի բան), պարտավոր լի-
նել, պարտավորվել. 2. պետք
է որ

Ջ

Ջայլել, լիմ, չ. լաց ընել, մեկտեղ
հավաքվելով լաց ու կոծ անել
մեռելի վրա
Ջան, ի, ից և ոյ, ու, ուց, գ. ջանք,
աշխատանք
Ջեռնուլ, ուայ, ունալ, կամ ոուցնալ,
չ. 1. տաքանալ, 2. կրակ կըտ-
րել (սրտով), 3. արեի բարձ-
րանալ, հավի թուփս նստել

Բ

Բանվիրայ. գ. ճանապարհ բացող
Բամիկսպառ. ա. ուամիկ սպասավոր
Բիշտ, ոշտի, տաց. ա. կծծի, ագահ

Պարտումն, տման, գ. պարտութուն,
հաղթվելը

Պէտք, գ. 1. պետք եղած բանը, պի-
տույթ. 2. գործածություն, բա-
նեցնելը: Ի պէտս. համար: Ի
պէտս սպասու. ծառայելու հա-
մար

Պիծակ, ի, աց. գ. միջատ՝ իշամե-
ղու

Պիտոյ է. պետք է, պատշաճ է

Պեղադեսպան. գ. արագ գնացող դես-
պան, սուրհանդակ

Պեղել, եցի, ն. 1. սնդակցնել. 2. կապ-
կըպել. 3. սաստկացնել. 4.
սեղմել. 5. կապոց կապել, 6.
սրտապնդել, սիրտ տալ. 7.
ինքն իրեն բռնել. 8. նեղը
գցել

Պեղել, իմ, 1. համառել, պինդ կե-
նալ. 2. ճգնել. 3. վաղել
հառած նայել, ապշած՝ պաղած
նայել

Պողովատիկ. ա. պողպատե

Պուղեմ, եցի, ն. մի կողմն անել, ցը-
րել, վանել

Պսակասէր. ա. պսակներ սիրող

Ջերմուկ, մուկք, մկաց. գ. տաշ
ջրեր, բաղնիք

Ջերոտ. ա. տաք, բարեխառն

Ջիլ, ջիլ, ջլաց, կամ Ջիղ. գ. 1. ջիղ,
ջղեր, նյարդ, 2. ուժ գործություն

Ջրել, եցի, ն. 1. ջնջել, ոջնջացնել,
ավերել, եղծանել. 2. ջուր տալ

Ջրբափել. ն. մեծանալ, հասուն
դառնալ, արբուների հասնել

Բոնիկ, ճկի, կաց. գ. օրվա պարեն,
ուտելիք

Ս

Սաղակեցիք, ցոց. գ. հրեա աղան-
դավորներ

Սալանալ, ացայ, չ. քարանալ, կարծ-
րանալ, խստանալ, սառնել

Սակ, ի, աւ կամ ով, ից, գ. 1. սահ-
մանված կարգ, պայման, շափ,
թիվ, օրենք, դաշինք, կերպ.
2. որոշված տողք, եկամուտ:
Սակ արկանել. սակարկել, գին
կտրել

Սակաւ, ու, ուց. ա. 1. չարավոր, քիչ,
պակաս. 2. մոտ, մերձավոր:
Առ սակաւ սակաւ. քիչ քիչ:
Առ սակաւ մի. մի քիչ, քիչ
ծամանակ

Սակս, ի սակս. նիս. համար: Յայն
սակս. նրա համար, այն պատ-
ճառով

Սահանակարկաչ. ա. հորձանքի ձայն
հանող

Սահանք, նաց, գ. 1. վերից վար ջրի
սաստիկ վազելը. 2. ջրանցք

Սամոյր, մուրի, բաց, գ. արխի նը-
ման կենդանի. այդ կենդա-
նու՝ սամույրի մորթուց մուշ-
տակ

Սան, ի, ից. գ. կաթսա

Սան, ու, ուց. գ. 1. ձեռքի տակ սը-
նած՝ զավակի պես մեծացրած
երեխա. 2. կնքահոր՝ կնքամոր
կնքածը

Սանդարամտ, ի, մետք, տաց կամ
տից. գ. 1. հողի տակը, գետ-
նի խորքը, անդունդ. 2. դժոխք.
3. դժոխային ոգի, սատանա

Սապէս. մ. այսպես

Սառնամանի, նուր, սառնամանիք,
նեաց. գ. ցուրտ, սառը օդ և
հող. սառույց

Սաստ, ի, ից. գ. սաստիկ հրաման,
արգելք, սպառնալիք: Հմնշ.

Սաստ սպառնալեաց սաստիկ
սպառնալիք

Սատակել, եցի. ն. 1. ավերել, ջրն-

ջել, կորցնել. 2. սարնել, սատ-
կացնել

Սատակումն, կման, գ. կոտորած, շա-
րաշար մահ

Սատար, ի, աց. գ. 1. բանվոր, մը-
շակ, գործավոր. 2. ջուլհակ.
3. օգնական, գործակից. 4.
օգնություն. 5. պատճառ

Սատարութիւն. գ. 1. օգնություն, գոր-
ծակցություն, 2. բանելը, աշ-
խատելը, 3. ջուլհակություն

Սարակ. գ. 1. փոքր լեռ, 2. լեռան
տափարակ գազաթ. 3. էգ ձի

Սարաւանդակ. գ. ա. դար, բարձր
տեղ

Սարիք, բեաց. գ. շվան, շղթա, կապ
Սարտնոյ. կամ Սարտչել, չիմ, տեայ,

տուցնալ. չ. խրտնել, վեր
ցատկել, փախչել

Սեամբ, սեմոց. գ. շեմ, դռան շեմք,
սեմ

Սեղանատր, ի, աց. գ. դրամափոխ
Սեմանանան, ի, աց. ա. գ. սերմ-
նացան

Սեմանել, եցի. ն. 1. ցանել, վարու-
ցան անել, 2. սերել, ծնել

Սէգ, սիգի, դաց, ա. ամբարտաձան,
հպարտ

Սիգալ, ացայ, կամ ացի. չ. գոռո-
ղանալ, պարծենալ

Սիկ, սըկոյ կամ սըկի. գ. ցեխ

Սիկդ, սկեղ, դաց. կշռի և դրամի հին
միավոր է

Սիտրայ. գ. վանկ, հեգ, տառ

Սիւրանալ, ացայ. չ. դարմանալ, ապ-
շել մնալ

Սկայ, ի, ից. ա. հսկա, քաշ

Սկայագն կամ Սկայագուն. ա. հսկա-
ների ցեղից

Սնար, ի, ից. գ. 1. գլխավերև, 2.
գլխատակ

Սոդոխ կամ Սոդիս, ի, ից. գ. մեղմ
բամի: Սոդիս ակեաց. արեգ-
ների ծալ ծալ շարժվելն ու

բամուց ուռչելը

Սունաւոր կամ Սուփնաւոր. ա. տեգ՝ սվին ունեցող, սվինաւոր
 Սպառ, ի սպառ. գ. 1. բոլորովին վերջանալը, սպառվելը, վախճան. 2. վերջ. 3. մ. միեւն վերջ
 Սպառապոտ. 1. բոլորովին, ամենեւին. 2. լեցում, առատ ամբողջ
 Սպաս, ու, ուց, գ. 1. անթի, ամառ, պարագաներ, գաւաթ. զարդ. 2. սեղան, կերակուր, 3. պատոն, ծառայութիւն: Սպաս պաշտաման. ծառայութիւն: Սպաս ունել, սպաս տանել. ծառայել պաշտել. հոգալ. սպասել: Սպաս առնել. 1. սպասել, առիթ փնտրել. 2. հիշ տանել
 Սպարակիր, ագ. 1. ասպար կրող, վահանաւոր. 2. վահանով շորս կողմից փակած
 Սպունկ. գ. սպունգ
 Ստադատ. ա. 1. սուտ դատող. 2. դատավորի առաջ սուտ խոսող
 Ստացուած, ոյ կամ ի, ոց. գ. 1. ունեցվածք, իր վատակածք, ունեցած բաները. 2. ստեղծված. 3. ստացակամ
 Ստե, ոյ. գ. անասունի մազ՝ բուրդ, մանաւանդ ուղտի
 Ստիպել, եցի, ն. շտապեցնել
 Ստեղիայ կամ Ստեղեայ, Ստեղի. ա.

ծծկեր, կաթ ուտող
 Ստրջանայ, ջաջայ. չ. 1. զղջալ, փռմանել. 2. ետ քաշվել. 3. սիրտը նեղանալ, նեղվել
 Սրանակ, ի, աջ. գ. 1. վարագույնով կտրած փոքր սրահ. 2. սրահի առաջատ, վարագույր. 3. հարսի առանձնատեղակ, նըշարան
 Սրբամատոյց. ա. 1. սրբությամբ նըշարած, սրբանվեր. 2. նմիրական, սուրբ
 Սրկապան, ի, աջ. գ. վարագույնով կտրած ներսի սենյակ
 Սրտագէտ, դիտի. ա. գ. սիրտը իմացող՝ ծածկագետ, ծածկատես
 Սրտաքափ. ա. 1. սիրտը կտրած, սրտաբեկ, վհատված. 2. սիրտը ալրված, կարոտած. 3. վախեցած, զարհուրած: Սրտաքափ առնել. սիրտը կտրել, սաստիկ վախեցնել
 Սրտաքափութիւն. գ. 1. սիրտը կտրովելը. 2. ահուղող
 Սրտակար. ա. կարոտած: Սրտակար առնել. հափշտակել, զրավել, գերել
 Սրտի մտօք. սրտանց, հոժար կամբով
 Սրտմտեցուցանել. ն. բարկացնել, բարկութիւնը շարժել
 Սրտմտութիւն. գ. բարկութիւն

Վ

Վանաւափակ, ի, աջ. ա. գ. վահանով շորս կողմից փակված, փակվելը
 Վաղի, դուի, դուէ. 1. գ. մ. վաղը, առավոտան. 2. ա. վաղվա
 Վաղվաղակի. մ. շուտով, իսկույն, անմիջապէս
 Վաղրաւոր. ա. վաղրով՝ կարճ թլուզ գինված
 Վանառ, ի կամ ոյ, և ու, աջ. գ. 1. առետուր. 2. վաճառելը. 3. առ-

նելու և վաճառելու բաներ, ապրանք. 4. վաճառելու տեղ, շուկա. 5. գնելը
 Վայել, եցի. չ. 1. վայ կանչել, ճշալ, լալ, ողբալ. 2. վայ տալ ուրիշին, խեղճ համարել
 Վայթել, եցի, ն. թափել, պարպել, դատարկել
 Վայր մի, մ. մի քիչ, մի պահ
 Վայր, վայրապար, ընդ վայր. իզուր, անմեղ տեղը
 Վայրատել, տե՛ս Վարատել

Վանել, եցի. ն. քշել, հալածել, վերնդել, փախցնել, զարկել, հաղթել
 Վանք, նաջ, կամ նից, կամ նուց. գ. 1. օթեան, իշեան. 2. մենաստան
 Վառել, եմ, իմ. ն. չ. 1. գինել, գինվել, պատրաստել, պատրաստվել պատերազմի. 2. զարդարել, զարդարվել. 3. սիրտը գրգռել, սիրտը գրգռվել
 Վասն. նիս. 1. համար. 2. մասին. 3. միջոցով, ձեռքով. 4. փոխանակ. 5. պատճառով
 Վաստակ, ոյ, ոց և ի, աւ. գ. 1. աշխատանք, ծառայութիւն. 2. հոգնութիւն. 3. շահ, պտուղ. ա. հոգնած: Հմնշ. վաստակ ծառայութիւն
 Վաստակարեկ, ա. հոգնեցնող, ծանուցանակարեկ առնել, սաստիկ հոգնեցնել
 Վաստակաւոր, ի, աջ. ա. 1. աշխատանք՝ արդիւնք ունեցող, աշխատած. 2. երկրագործ. 3. հոգնած
 Վաստակել, եցի. և իմ, եցայ. չ. 1. աշխատել, տառապել, ջանալ. 2. հոգնել
 Վատրաբանայ, աջայ. չ. 1. հաղթել, խախտակվել. 2. գեղանալ, գեղ երևալ
 Վատրաբել, եցի. ն. 1. տկարացնել, անպրոտանցնել, թուլացնել. 2. խաղը անել, անարգել
 Վատշուէր, ուրի, բաց, ա. շար, անըզգամ, ծանոտ, աներես
 Վարագանայ. չ. գազանանալ
 Վարան, ի, բանք, նաջ կամ նից. գ. տարակուսանք, շփարում, հոգս
 Վարատել, եցի կամ Վայրատել. ն. քշել, ցրել բաժանել, տեղահան անել: Վայրատի տեղահան լինել, ցրվել
 Վարգել, իմ, եցայ. չ. վազել
 Վարել. եցի. ն. 1. վարուցանք անել, բանել, ցանել. 2. քշել, տանել.

3. կառավարել. կարգ դնել. 4. խոթել, ներս հրել. 5. գործածել. 6. չ. կյանք վարել
 Վարիչ, ըրի, շաց. ա. գ. 1. կառավարող, վարող. 2. քող. 3. մի կողմ վունդող. 4. բանեցնող
 Վարկանել, վարկանիւմ, կայ, կիր, կուցեալ. չ. 1. համարել, կարծել, խելթը կտրել, խելթով շափել. 2. հաշվել
 Վարկաբազի. մ. ա. 1. վարկիւնք, անկարգ, առանց զարդի. 2. թեթեւ, դուրիւն, հետին, չնչին, փուշ
 Վարձ: ի վարձու ունել, վարձել, վարձով բռնել: Վարձս արկանել. վարձ նշանակել՝ սահմանել
 Վարձանք, նաջ. գ. 1. հարսի բնծա՝ փեսայի տնից. 2. անասակ կընող վարձ
 Վեր. ի վեր. բարձր: ի վերայ. վերը, վեր, բարձր: Վեր ի վերայ. երեսանց
 Վերցոտնել, իմ. չ. ետ քաշվել, ետ մնալ
 Վերտել, եցի, և իմ, եցայ. չ. 1. շրջալի պէս շարժվել, պարել. 2. վերտ՝ հլուսած զրահ հագնել
 Վէգ. վիգի, դաց. գ. վեճ, կոխ: ի վէգ գալ. դեմ գնալ, հակառակվել
 Վինակ, փ, աջ. գ. 1. վեճի տակ բնկնելու բանի որոշում վեզով կամ քվեով. 2. բախտ. 3. մեկին բնկած բաժին. 4. իշխանութիւն տեղը, թեմ. 5. կալվածք, հող, արտ. 6. եկեղեցական պաշտոն
 Վինակել, եցի. 1. ն. վինակով տալ, ծառանգեցնել. 2. կր. մի վինակի հասնել, վինակվել. 3. մի բանի հասնել, ծառանգել, ձեռք բերել, գտնել
 Վիրգ. վիրգ. գ. 1. նետելու քար, քարի կտոր. 2. փայտի կտոր,

Սուճաւոր կամ Սուճիւնաւոր. ա. տեղ՝ սվին ունեցող, սվինավոր
 Սպառ, ի սպառ. գ. 1. բոլորովին վերջանալը, սպառվելը, վախճան. 2. վերջ. 3. մ. մինչև վերջ
 Սպասապուռ. 1. բոլորովին, ամենակին. 2. լեցուն, առատ ամբողջ
 Սպաս, ու, ուց, գ. 1. անոթ, աման, սպարազաններ, դավաթ. զարդ 2. սեղան, կերակուր, 3. պատոն, ծառայություն: Սպաս պաշտաման. ծառայություն: Սպաս ունել, սպաս տանել. ծառայել պաշտել. հոգալ. սպասել: Սպաս առնել. 1. սպասել, առիթ փնտրել. 2. հագ տանել
 Սպարակիր, ագ. 1. ատպար կրող, փահանավոր. 2. վահանով շորս կողմից փակած
 Սպունկ. գ. սպունգ
 Ստաղատ. ա. 1. սուռ դատող. 2. դատավորի առաջ սուռ խոսող
 Ստացուած, ոչ կամ ի, ոց. գ. 1. ունեցվածք, իր վաստակածը, ունեցած բաները. 2. ստեղծված. 3. ստացական
 Սան, ոչ. գ. անասունի մաղ՝ բուշդ, մանավանդ ուղտի
 Ստիպել, եցի, ն. շտապեցնել
 Ստեղիայ կամ Ստեղեայ, Ստեղի. ա.

ծծկեր, կաթ ուտող
 Ստըջանալ, ջաջայ. շ. 1. զղջալ, փռմանել. 2. ետ քաշվել. 3. սիրտը նեղանալ, նեղվել
 Սրահակ, ի, աջ. գ. 1. վարագույնով կտրած փոքր սրահ. 2. սրահի առագաստ, վարագույն. 3. հարսի առանձնասենյակ, նըջարան
 Սրբամատոյց. ա. 1. սրբությունը նըժկութեամբ, սրբանկեր. 2. նմիրական, սուրբ
 Սրկապան, ի, աջ, գ. վարագույնով կտրած ներսի սենյակ
 Սրտագետ, գիտի. ա. գ. սիրտը իմացող՝ ծածկագետ, ծածկատես
 Սրտաքափ. ա. 1. սիրտը կտրած, սրտաքել, վհատված. 2. սիրտը ալլոված, կարոտած. 3. վախեցած, զարհուրած: Սրտաքափ առնել. սիրտը կտրել, սաստիկ վախեցնել
 Սրտաքափութիւն. գ. 1. սիրտը կտրովելը. 2. ահուգող
 Սրտակար. ա. կարոտած: Սրտակար առնել. հափշտակել, գրավել, գերել
 Սրտի մտօք. սրտանց, հոծար կամքով
 Սրտմտեցուցանել. ն. բարկացնել, բարկությունը շարժել
 Սրտմտութիւն. գ. բարկություն

Վ

Վանճափակ, ի, աջ. ա. գ. վահանով շորս կողմից փակված, փակվելը
 Վաղիւ, դուի, դուէ. 1. գ. մ. վաղը, առավոտյան. 2. ա. վաղվա
 Վաղվաղակի. մ. շուտով, խսկուն, անմիջապես
 Վաղրաւոր. ա. վաղրով՝ կարճ թիով գինված
 Վանառ, ի կամ ոչ, և ու, աջ. գ. 1. առևտուր. 2. վաճառելը. 3. առ-

նելու և վաճառելու բաներ, ապրանք. 4. վաճառելու տեղ, շուկա. 5. գնելը
 Վայել, եցի. շ. 1. վայ կանչել, ճշալ, լալ, ողբալ. 2. վայ տալ ուրիշին, խեղճ համարել
 Վայրել, եցի, ն. թափել, պարպել, դատարկել
 Վայր մի, մ. մի քիչ, մի պահ
 Վայր, վայրապար, ընդ վայր. իրզուր, անմեղ տեղը
 Վայրատել, տե՛ս Վարատել

Վանել, եցի. ն. քշել, հալածել, վերնդել, փախցնել, զարկել, հագթել
 Վանք, նաց, կամ նից, կամ նուց. գ. 1. օթևան, իշխան. 2. մենաստան
 Վառել, եմ, իմ. ն. շ. 1. գինել, գինվել, պատրաստել, պատրաստվել պատերազմի. 2. զարդարել, զարդարվել. 3. սիրտը գրգռել, սիրտը գրգռվել
 Վասն. նիւ. 1. համար. 2. մասին. 3. միջոցով, ձեռքով. 4. փոխանակ. 5. պատճառով
 Վաստակ, ոչ, ոց և ի, աւ. գ. 1. աշխատանք, ծառայություն. 2. հոգնություն. 3. շահ, պտուղ. ա. հոգնած: Վահ. վաստակ ծառայություն
 Վաստակարել, ա. հոգնեցնող, ծանուցանող
 Վաստակարել առնել, սաստիկ հոգնեցնել
 Վաստակաւոր, ի, աջ. ա. 1. աշխատանք՝ արդյունք ունեցող, աշխատած. 2. երկրագործ. 3. հոգնած
 Վաստակել, եցի, և իմ, եցայ. շ. 1. աշխատել, տառապել, ջանալ. 2. հոգնել
 Վատրարանալ, աջայ. շ. 1. հաղթել, խախտառակվել. 2. գերանալ, գեղ երևալ
 Վատրարել, եցի. ն. 1. տկարացնել, անպիտանացնել, թուլացնել. 2. խաղք անել, անարգել
 Վառչուր, ուրի, բաց, ա. շար, անըղգամ, ժանտ, աներես
 Վարագանալ. շ. գազանանալ
 Վարան, ի, բանք, նաց կամ նից. գ. տարակուսանք, շփարում, հոգս
 Վարառել, եցի կամ Վարառել. ն. քշել, ցրել բաժանել, տեղահան անել: Վայրառի տեղահան լինել, ցրվել
 Վարգել, իմ, եցայ. շ. վազել
 Վարել. եցի. ն. 1. վարուցանք անել, քանել, ցանել. 2. քշել, տանել.

3. կառավարել. կարգ դնել. 4. խոթել, ներս հրել. 5. գործածել. 6. շ. կյանք վարել
 Վարիչ, քիչ, շաց. ա. գ. 1. կառավարող, վարող. 2. քնող. 3. մի փոքր մտնող. 4. բանեցնող
 Վարկանել, վարկանիւմ, կայ, կիր, կուցեալ. շ. 1. համարել, կարծել, խելքը կտրել, խելքով չափել. 2. հաշվել
 Վարկաբազի. մ. ա. 1. վայրիվերո, անկարգ, առանց զարդի. 2. թեթե, դուրիւն, հետին, շնչին, փուշ
 Վարձ: ի վարձու ունել. վարձել, վարձով բռնել: Վարձու արկանել. վարձ նշանակել՝ սահմանել
 Վարձանք, նաց. գ. 1. հարսի ընծա՝ փեսայի տնից. 2. անասակ կրնոջ վարձ
 Վեր. ի վեր. բարձր: ի վերջ. վերք, վեր, բարձր: Վեր ի վերջ. երեսանց
 Վերջոտել, իմ. շ. ետ քաշվել, ետ մնալ
 Վերակ, եցի, և իմ, եցայ. շ. 1. շրջափախ պես շարժվել, պարել. 2. վերա՝ հլուած գրահ հագնել
 Վեգ, վիգի, քաց. գ. վեճ, կոխի, ի վեգ գալ. դեմ գնալ, հակառակվել
 Վիճակ, ի, աջ. գ. 1. վեճի տակ ընկնելու բանի որոշում վեգով կամ քվեով. 2. բախտ. 3. մեկին ընկած բաժին. 4. իշխանության տեղը, թեմ. 5. կալվածք, հող, արտ. 6. եկեղեցական պաշտոն
 Վիճակել, եցի. 1. ն. վիճակով տալ, ծառանգեցնել. 2. կր. մի վիճակի հասնել, վիճակվել. 3. մի բանի հասնել, ծառանգել, ձեռք բերել, գտնել
 Վիրգ. վիրգ. գ. 1. նետելու քար, քարի կտոր. 2. փայտի կտոր,

դավադան, մահակ
Վկայական. ա. 1. վկայություն տվող
(թուղթ, երդում). 2. մարտիրոսական
Վնարել, եցի. ն. վնարել, իմ, եցայ.
չ. 1. լրացնել, գլուխ հանել,
կատարել. 2. կլանքը լրացնել,
3. վախճանվել. 4. հատուցել,

S

Տաժանել, եցի, ն. հոգնեցնել: Տա-
ժանել, իմ, եցայ. չ. տառա-
պել, հոգնել
Տակառապել, ի, աց. գ. գինու վե-
րակացու (պաշտոն)
Տակաւ. մ. դեռ, էլ: Տակաւ տակաւ.
վամաց-վամաց. մեկ վոդմից,
արդեն
Տաղանդ կամ Տաղանտ, ոյ, ոց կամ
ի, աց. գ. 1. արծաթ և ոսկի
գրամի միավոր (եբրայական).
2. բնության ձիրք, շնորհ
Տանիկ, ճկի, կաց. գ. արար, հա-
զարացի. ա. արագավազ, ա-
րագընթաց (կենդանի)
Տանիք, նեաց. շենքի կտուր, երդիկ
Տաշտախիլ լինել. ճյուղերով պո-
կոտվել
Տաչալ. մ. տապալված, տապալվե-
լով, թափալվելով
Տապանալ, ացայ. չ. 1. տաքանալ,
2. ջերմել, տենդել
Տապաստ. գ. ա. սիռոց, փռած լաթ,
խախր Տապաստ անկանել,
փռել, մեռնել: Տապաստ առ-
կանել. գետին գցել՝ փռել,
սպանել
Տար. ա. հեռու, հեռավոր, օտար
Տարագ, ու, ուց, կամ ոյ, ոց, կամ ի,
ից. գ. կերպ, եղանակ, ձև
Տարաղէմ գնալ. գլուխն առնել գնալ
օտար երկիր, հեռանալ
Տարածամ, ու. 1. ա. անժամանակ,
2. անհարմար ժամանակ. 3. մ.
ուշ կամ կանոնի, հանկարծ

Հատուցում ընդունել, 5. ազա-
տել, ազատվել
Վշտամբեր. ա. 1. նեղություն համ-
բերող, շարքաշ. 2. վշտալի
Վտավառ. գ. հագուստ, կապա, կամ
հագուստի ծայր
Վտտել, եցի, ն. տկարացնել: Վտտել,
իմ, եցայ. չ. տկարանալ

Տարածանել. Տարածել, եցի, ն. 1.
սփռել, երկարացնել, տարա-
ծել. 2. ցրել, հալածել
Տարապարտ. ի տարապարտ. ա. մ.
խղութ, պետք չեղած
Տարփալ, ացայ. չ. սիրով վառվել,
տենչալ
Տեռնաբարբառ. Քրիստոսի ասածը
Տեռնագրել, եցի. ն. երեսը խաշ հա-
նել, օրհնել՝ վրան խաշ հա-
նելով կամ սուրբ խաշով
Տեղ, ոյ. գ. առատ անձրև
Տեղալ, ացի, ա՛. և Տեղեամ, Տեղում,
Տեղեմ. ն. անձրև բերել, ան-
ձրևի պես թափել
Տեղեկագույն. գունի, ից. 1. ա. ափե-
լի կամ լավ տեղյակ. 2. մ.
հաստատ, ստույգ
Տեսչութիւն, գ. 1. աստծու նախախնա-
մություն. վերին կարգավորու-
թյուն. 2. տնօրինություն, տըն-
տեսություն
Տիրադում. ա. անհավատարիմ, ու-
րացող, ապստամբ
Տիւ, տունընդհան. ցերեկ
Տիք, տիոց. գ. տարիք, հասակ, ժա-
մանակ
Տղել, եմ, իմ. սկսել կամ ուղենալ
շարժվել
Տնանկ, ի, աց. ա. աղքատ, խեղճ,
կարիքավոր
Տնանկութիւն. գ. աղքատություն
Տոկոսիք, սեաց. գ. 1. տոկոսներ,
անիրավ շահ, հավելումն, 2.
ծնունդ. 3. պարտք, վրեժ

Տող, ի, ից. գ. միագիծ շարք, կարգ՝
տառերի, ոտանավորների,
մարգարտի, շղթայի, մարգ-
կանց, կենդանիների

Ց

Յաճնուլ, ծեալ, ծի՛ր, ծուցեալ կամ
ծեալ. չ. ցածանալ, իջնել. 2.
սիրտը փափկել, կակղել. 3.
խելոքանալ
Յայց, ոյ. գ. գիշեր. մ. մինչև առա-
վոտ Զցայց. մ. գիշերը, գի-
շերով
Յայգապաշտօն, տաման, անց. գ.
գիշերային ժամերգություն, կի-
րակմտի հսկումն
Յանկ կամ Յանգ, ոյ, ոց, գ. ցան-
կապատ, ճյուղերից պատ
Յանկ, ցանկ. գ. գրքի գլուխների
ցուցակ
Յանկ կամ Յանգ. մ. միշտ, շարու-
նակ
Յելել, եցի, լն՛ա } ն. պատռել, ճեղքել
Յելուլ, ցելի, ցն՛լ }

Տոփալ կամ Տոփանալ, ացայ, չ.
ցանկանալ, մարմնավոր կամ
հոգևոր ցանկությամբ բոր-
բորվել

Յիռ, ցոռ, կամ ոռ, ուց. գ. վայրի
էջ
Յիւ, ցրի, ցրիւ, ցիրք. ա. 1. ցրված,
ցիրուցան տարածված. 2. թա-
փառական. գ. 1. տեղերի դիրք,
տարածություն, ընդարձակ
տեղ. 2. ցիրուցան տարած-
ված բաներ: Յիւ ընդ ցիւ լի-
նել, ցրվել
Յնդել, եցի. ն. ցրվել տալ, սփռել,
տարածել. քամուն տալ
Յնցղաձե կամ ցնցղաձե. ա. ցըն-
ցուղի նման ծակծակ
Յուց, ցցոյ. գ. առանձին տեսակի
պար, ուրախության երգ. Յուց
բառնալ. վեր վեր թռչել
Յուցանել, ցուցի, ցո՛ւց. ն. 1. ցույց
տալ. 2. անել. հասցնել

Փ

Փայալ, ի, ից. գ. 1. փայտ, փայտա-
նյութ, 2. ծառ
Փայտանաւ, ի, աց. 1. ա. ծառերը
կտրող (մարդ). 2. գ. կացին,
փայտատ
Փող, ի, ից. գ. կողորդ, վիզ
Փողիլ, առաջ վազել, փողոցով լիքը
բազմությամբ գնալ
Փողոտել, եցի. ն. վիզը կտրել, գլու-
խը կտրել, մորթել, խեղդել
Փոյթ առնել. հոգ տանել, ջանալ
Փոքալ, ացայ, ա՛, կամ ացի՛ր. չ.

շտապել, շուտ շարժվել, շուտ
անել
Փոքանակի, մ. շուտով, շուտ, շտա-
պով
Փոքացուցանել, ցուցի. ն. փոխաց-
նել, շտապեցնել, հորդորել
Փոշտիպան, ի. աց. ա. գ. թիկնա-
պահ, զորագլխի մոտ կանգնող
զինվոր
Փսիւրալ, Փսրալ կամ Փրիսալ, ի,
ից. գ. շորացած խոտ, ճյուղ.
խախր

Քակել, եցի. ն. 1. քանդել, ավերել, փշաքնել. 2. բաժանել, զատել. 3. ցրել. տեղից խախտել
Քակտել, եցի. ն. 1. խախտել, բայել, ավերել. 2. բաժանել
Քաղաքաճալ. չ. 1. քաղաքի պես շինանալ. 2. քաղաք տեղ հավաքվել
Քաղաքամ, ոչ կամ ի. գ. 1. քաղաքի պատ, պարիսպ. 2. պարսպի մեջ եղած տեղը
Քաղել ի քաց. քաղել դեն ձգել
Քաղցնուլ, ցեալ, ցեալ. չ. 1. քաղցածանալ. 2. կարոտել
Քայո, ի, ից. Քայումանեակ, նեկի կամ Քառամանեակ, գ. վզնոց, վերջը կախելու զարդ
Քան գ... նխ. քան, քան թե
Քանուն, քաննոյ, քաննոյ կամ Քանուն. գ. 1. հարթ՝ տափակ տախտակ. 2. կարգ, կանոն, շափ, օրինակ
Քանխո, արծաթ և ոսկի դրամ (երբարայական), տաղանդ
Քաջ, ի, աջ. ա. 1. ուժեղ, կտրիճ, բաջ, 2. վաժ, 3. սաստիկ, շատ, 4. առաքինի, բաջոթխամբ և առաքինությամբ երեւելի, 5. ճիշտ
Քաջազանգուր. ա. խիստ գանգրահեր, գանգուր մազերով
Քաջամարտիկ, տիկի, կաց. ա. կտրիճ գինվոր
Քաջընթացիկ, 1. ա. վազող, արագավազ. 2. գ. սուրճանդակ
Քարակոշկոն, ա. քարով ծածկված
Քարակոփ, ի, ից, կամ աջ. ա. քարից կոփած, տաշած. 2. քայ

կոփող, քարահատ
Քարք, ի, ից կամ աջ. գ. օձ, վիշապ օձ՝ պեսպես գույնով և մեծությամբ
Քարոզ, ի, ից կամ աջ. գ. 1. մունետիկ, քարոզիչ. 2. նվագածու, նվագող
Քաւ, քաւ քեզ. շինի թե, աստված շանի
Քաղեայ կամ Քաղեայ, դէի, ից, ա. գ. քաղղեացի աստղաբաշխ, գուշակ
Քեզէն, դու ինքդ
Քէշ, ի, ից. գ. կրոն, հավատք, աղանդ
Քիւտն, բրտան, տունք կամ տինք, տանց. գ. 1. բրտինք, 2. ծանր աշխատանք
Քեքնել. ն. բզիկ-բզիկ անել
Քեքայոյզ լինել կամ խեղդել. քննել, պրպտել, որոնել
Քոյրաթի կամ Քոյրազիւր. գ. հորեղբոր կամ հորաբորոջ աղջիկ, քույր համարված, քույր գըրված
Քուլ, քոլոյ, գ. ոլորած դերձան, թել, բարակ շիւն
Քսիք, քսիւ, քսեաց. գ. քսություն, բանասերություն, շարախոսություն, մասնություն
Քրեում, քրեմոյ կամ քրեմի, գ. անուշահոտ ծաղիկ՝ դրսի կողմը մանուշակագույն, մեջք երեք բարակ դեղին թել
Քրուաճ, նաց. գ. 1. ախուլախ, հոծեմանք, նեղություն, վիշտ, խառնակություն. 2. պարծենալը, ինքնահավանություն

Օղիկ, օղիկ կամ օղկան, գ. ոչխարի մորթի, ոչխարի կամ գառան մորթուց մուշտակ
Օր, ի, ից. գ. 1. իջևանելը, օթեա-

նելը. 2. իջևան, օթեան. 3. երեկո
Օծաքեր. ա. ընծա բերող, ընծա պարունակող

Օձտել կամ Օցտել, եցի. ն. 1. դուրս բաշել, քաշքշել, զատել, բաժանել, ցրել. 2. խառնիխուռն ուղածի պես վազել, անսանձ գնալ (ձիերի)
Օճան, ի, աւ, ից. գ. 1. օգնություն, նպաստ, 2. հնարք, դարձան. 3. ներումն, թողութուն տալը. 4. բարիք, երախտիք. 5. հաջողություն. 6. իշխանություն. 7. թույլտվություն, հրաման
Օշառակ, ի, աջ. գ. անուշ՝ քաղցր ջուր
Օշնան, ի. գ. օճառի պես փրփրող ու մաքրող խոտ
Օրահաս. տե՛ս Օրհաս

Օրէն. օրինի, օրէնք, օրինաց. գ. 1. կարգ, կանոն. 2. կրօն, վաւր. ավանդություն, իրավունք, պատվիրան, արարողություն. 3. սովորություն. 4. պատ, նահանգ. 5. բաշխում. 6. սուրբ հաղորդություն, սրբություն. Օրէն է. արժան է, սովորություն է, կարգ է
Օրինական, ի, աջ. ա. գ. 1. օրինակ վարդապետ. 2. օրենքի բան, հին օրենքի. 3. օրինավոր
Օրինապատգամ, մաց. սուրբ գիրքը, աստու օրենքը՝ հրամանը
Օրհաս կամ Օրհասա. գ. վերջ. վերջին օր. մահ. մահվան օր. Հմնշ. Օրհաս մահու

ՀԱՄԱՌՈՏԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ա. Գրքերի, որոնցից օրինականիք են բերված քերականության մեջ:
Ա.գ., Ա.գաթ., Աղաթանգեղայ Պատմութիւն Հայոց, Տփղիս, 1903
Բարս. Կես. Բարսեղ Կեսարացի, Վասն վեցօրեայ արարչութեանն, Վենետիկ, 1830
Բուզ., Փաւստոսի Բիւզանդացւոյ Պատմութիւն Հայոց, Թիֆլիս, 1912
Եզնիկ, Եզնիկայ վարդապետի Կողբացւոյ Եղծ աղանդոց, Թիֆլիս, 1914
Եղիշէ, Եղիշէի Վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին, Երևան, 1957
Խոր., Մովսիսի Խորենացւոյ Պատմութիւն Հայոց, Տփղիս, 1913
Կոր., Կորին, Վարդ Մաշտոցի, Երևան, 1941
Մնացած համառոտագրությունները Աստվածաշնչի գլուխներին են, որոնք սովորական և ընդունված են գրականության մեջ, ուստի և այստեղ չեն բերվում:

Բ. Բառարանի

ա. — ածական	մ. — մակբայ
գ. — գոյական	միջ. — միջարկություն
դ. — դերանուն	ն. — ներգործական բայ
կր. — կրավորական	նխ. — նախդիր
հ. — հասարակ բայ	շ. — շարկակապ
Հմնշ. — համանիշ	չ. — չեղոր բայ

Յ Ա Ն Կ

Առաջարան	52
	3

ԸՆԹԵՐՅԱՐԱՆ

Ա

1. Գարուն	5
2. Բու և արծիւ	5
3. Երկիր և փոքունց	6
4. Որոջ աղբատին	6
5. Հալրենիք	7
6. Սաղմոս ՃԱ	7
7. Մշակք ալգույն	8
8. Աշխատասիրութիւն	8
9. Որումն	9
10. Երգ երգոց	10
11. Վասն վարձականութեան մշակացն	10
12. Վասն թողլոյ գրիւր քանքարն	11
13. Անառակ որդին	12
14. Վասն զտաղանտան տալոյ	13
15. Սամարացին ողորմած	14
16. Ողբ Երեմեայի վերայ Երուսաղեմի	15
17. Սամփոն և Դալիլա	16
18. Յուդիթ	19
19. Հոգեւոր երգք	25

Բ

Եղիշէ, Վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին (Հատուածք)	31
Ազարանգեղոս, Պատմութիւն Հայոց (Հատուածք)	58
Փաստոս Բուգանդ, Պատմութիւն Հայոց (Հատուածք)	75
Մովսէս Խորենացի, Պատմութիւն Հայոց (Հատուածք)	95
Եղիշէ Կողբացի, Եղծ արանդոց (Հատուածք)	103
Կորիւն, Վարք Մաշտոցի (Հատուածք)	109
Բարսեղ Կեսարացի, Վասն վեցօրեայ արարչութեանն (Հատուածք)	117
Վազար Փարպեցի, Պատմութիւն Հայոց (Հատուած)	122

Անանուն պատմագիր, Պատմութիւն (Հատուած)	126
Գրիգոր Նարեկացի, Մատենան ողբերգութեան (Հատուածք)	129

ՔՆՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ա. Տառերի արտասանություն: Հնչյունափոխություն

1. Տառերի արտասանություն	132
2. Հնչյունափոխություն	137

Բ. Ձևաբանություն

I. Հոլովում	140
1. Անվանական հոլովում	140
Կանոնավոր հոլովումներ	140
Ձայնավոր հոլովումներ	143
Ի հոլովում	143
Ու հոլովում	143
Ո հոլովում	144
Ա հոլովում	146
Ի-Ա հոլովում	147
Ո-Ա հոլովում	148
Բաղաձայն հոլովումներ	149
Ան հոլովում	149
Ին-Ան հոլովում	151
ԵՐ, ԵՂ հոլովում	152
Անկանոն հոլովումներ	152
Դիտողություններ հոլովումների վերաբերյալ	154
2. Դերանվանական հոլովում	163
Անձնական դերանուններ	163
Անորոշ դերանուններ	165
Հարցական դերանուններ	167
Ցուցական դերանուններ	168
II. Խոնարհում	173
1. Բայի եղանակներն ու ժամանակները	173
2. Պարզ ժամանակներ	174
Լծորդ և ներկայի հիմքը	174
Փոխանցում բայերի մեջ	175
Ներկայի հիմքի (կամ լծորդի) ժամանակները	176
Կատարյալի հիմքը	182
Կատարյալի հիմքի ժամանակները	183
Կրավորականի կազմությունը	193
Շեղումներ խոնարհման մեջ	197
Պակասավոր և նդանակիչ բայեր	206
3. Դերբայներ	212
4. Բաղադրյալ ժամանակներ	214

Գ. Շարահյուսություն

1. Շարահյուսություն	220
2. Համաձայնություն	222
3. Հոլովների գործածությունը	229
4. Անորոշ և անցյալ դերբայների գործածությունը	237
5. Նախդիրներ	244
Չ	244
Ի (1)	247
Առ	254
Ընդ	258
Ըստ	262
Ց	263
Վասն, առանց, հանդերձ, բաց, քան զ, մինչև ի, իբրև զ	263—264
6. Հոգևր	266
7. Դիտելիք բայի ժամանակների գործածության վերաբերյալ	270
8. Դերանվանական մակբայների գործածությունը	276
9. Հարաբերական դերանուն	279
Կրկնողական վարժությունների և այլ առաջադրանքներ	283

ԲԱՌԱՐԱՆ

Համառոտագրություններ	327
----------------------	-----

ՆԿԱՏՎԱԾ ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ

Էջ	Տող	Տպված է	Պետք է լինի
3	5 վ.	ճար, որը, իր հերթին,	ճար: շինթեցարանը»
3	6 վ.	դրված են	դրված են
8	1 վ.	բարկացուցիք	բարձրացուցիք
15	13 վ.	ի վերայ գրաստու	ի վերայ ձեթ և գինի և կղեալ ի վերայ գրաստու
16	20 վ.	թշնամիք իմ:	թշնամիք իմ ի վերայ իմ:
17	8 ն.	տկարացեաց	տկարացայց
18	17 վ.	յորոյ	յորոց
18	25 վ.	յորոյ	յորոց
20	4 վ.	և լեռնոտանէ	ի լեռնոտանէ
27	21 վ.	բնակչացն	բնադրացն
42	13 ն.	որ յիշեաց	ոչ յիշեաց
43	12 ն.	նախեացն	նախնեացն
45	8 ն.	ընդ ձեռին	ի ձեռին
50	11 վ.	ձեռ	ձեռ
51	6 ն.	թաւլոյ	թաթլոյ
55	6 վ.	գերկրաւոր	գերկնաւոր
58	3 վ.	Աչօց	Աչօք
59	7 ն.	և ևս	և ևս
64	18 վ.	զմիմեանս	զմիմեանս
67	3 ն.	քայգորիւք	քայգորիւք
67	14 ն.	սպանելոյն	սպանելոցն
68	8 ն.	լեզէոն զօրուն	լեզէոն հետեակ զօրուն
69	15 վ.	հնձանին	հնձանին
71	12 վ.	քրթիստոս	քրթիստոս
71	10 ն.	պահ գիշերոյն	պահ մի գիշերոյն
72	21 վ.	յօշէին	յօշէին
72	23 վ.	ընդ դմին	ըստ դմին
73	19 ն.	հրամոն	հրաման
74	8 վ.	և հրեսուն	երեսուն
75	19 ն.	մինչև դեռ	մինչև դեռ
79	15 ն.	որումն	ուրումն
95	11 ն.	ընդօժնօք	ընդոժնօք
100	16 ն.	Սասաւ	Սակաւ
119	7 վ.	ազգիս ս.	ազգիս.

Խմբագիր՝ Մ. Հ. Մուրադյան
Հրատ. խմբագիր՝ Բ. Օ. Մարգարյան
Գեղ. խմբագիր՝ Ն. Ա. Թովմասյան
Տեխն. խմբագիր՝ Ժ. Խ. Հայրումյան
Վերահսկող սրբագրիչ՝ Մ. Գ. Յավրյան

ՎՖ 09229

Պատվեր 1124

Տպաքանակ 7000

Հանձնված է արտադրության 27/VII 1973 թ.:

Ատորադրված է տպագրության 18/IV 1974 թ.:

Թուղթ՝ 60×90¹/₁₆: Հրատ. 17,2 մամ., տպադր. 20,75 մամուլ:

Գինը՝ 90 կոպ.

Երևանի համալսարանի հրատարակչություն: Երևան, Արավյան փող. № 52:

Երևանի համալսարանի տպարան: Երևան, Արավյան փող. № 52: